

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ÜLKÜ DERGİSİ ve KEMALİST TOPLUM

FİRDEVS GÜMÜŞOĞLU

TOPLUMSAL
DÖNÜŞÜM
YAYINLARI

TOPLUMSAL
DÖNÜŞÜM
YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Firdevs Gümüőğlu

Yrd. Doç. Dr. **Firdevs Gümüőğlu**, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde lisans, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde yüksek lisans, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde doktora yaptı.

Gümüőğlu'nun, 1996'da yayımlanan ve büyük ilgi gören Ders Kitapları'nda *Cinsiyetçilik* (Kaynak Yayınları) adlı kitabı Türkiye'de bu alanda yapılan ilk çalışmadır. Bunun yanı sıra *Türkiye'nin Pasteur'u Dr. Zekai Muammer Tunçman* (Berfin Yayınları, Haziran 2001) ve *Cumhuriyette İz Bırakanlar: Onuncu Yıl Kuşığı* (Kaynak Yayınları, Kasım 2001) adlı üç kitabı yayımlanmıştır. **Firdevs Gümüőğlu**'nun çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

Yrd. Doç. Dr. **Firdevs Gümüőğlu** Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Toplumsal Dönüşüm Yayınları: 300

Araştırma, inceleme dizisi: 109

© Firdevs Gümüşoğlu

ÜLKÜ DERGİSİ ve KEMALİST TOPLUM

I. baskı: Toplumsal Dönüşüm Yayınları

ISBN 975-6448-94-6

Yayınevi kurucusu: Hayri Bildik

Genel yayın yönetmeni: Hatice Bahtiyar

Baskı/Cilt: Sultanahmet Matbaacılık

Topkapı

Tel: (0212) 567 02 21

Mart 2005

Genel dağıtım: KARDAK

kardakegitim@ttnet.net.tr

Narlıbahçe sokağı no. 6 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: (0 212) 528 66 89 Belgegeçer: 519 84 85

toplumsaldonusum@superonline.com

FİRDEVS GÜMÜŞOĞLU

Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum

**TOPLUMSAL
DÖNÜŞÜM
YAYINLARI**

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
1. GİRİŞ.....	11
Çalışmanın Amacı.....	15
Çalışmanın Kapsamı.....	16
Çalışmanın Yöntemi	17
2. CUMHURİYETE GİDEN YOLDA TOPLUMSAL VE SİYASAL DEĞİŞİM	20
Kemalist Toplumun Tarihsel Arka Planı	21
Türk Derneği	24
Türk Yurdu Cemiyeti (Ağustos 1911)	26
Türk Ocakları (1912-1931): “Ocak”ların Toplumsal ve Eğitsel Önemi	26
Türk Yurdu Dergisi (1911-1931): Yeni Bir Toplum Modeli ..	32
Kurucuları-Başlıca Yazarları	34
Derginin Yayın İlkeleri	38
Türk Yurdu’nda Kültür.....	40
Türk Yurdu Dergisinde Milli Amaç	42
Milli Ekonomi	43
Eğitim	48
Toplum ve Aile	51
Türk Yurdu’nun Akibeti	59
3. KEMALİST TOPLUM VE HALKEVLERİ	61
Kemalist Toplumun Yapılandırılması	61
Saltanatın Kaldırılması	62
Halifelüğün Kaldırılması.....	64
Kemalist Devrimin Başlıca Dayanakları:	70
Sınıfsal Yapısı	70
Eğitim Birliği Yasası ve Laik Eğitim.....	73
Latin Harflerine Geçiş ve Okuma Yazma Seferberliği.....	78
Millet Mektepleri ve Halk Okuma Odaları	82

Köy Eğitimcileri ve Köy Enstitüleri:.....	92
Köy Eğitimcileri	93
Köy Enstitüleri	100
Liberal Politikadan Devletçiliğe Dönüş.....	109
Kadro Dergisinin Kemalist Düşüncesinin Oluşumundaki Rolü.....	118
Halkevleri ve Halkodaları:	128
Halkevlerinin Çalışma Kolları ve Etkinlik Alanları	133
Toplumsal Değişmedeki Rolü	138
Halkevleri Yayınları.....	141
Halkevlerinin Kapatılması	142
4. ÜLKÜ DERGİSİNDE KEMALİST TOPLUM	146
Ülkü Dergisinin Çıkış Amacı	150
Derginin Yazarları	157
Derginin Yayın Politikası	158
Derginin Disiplin Başlıkları (Yazı Bölümleri)	163
Derginin İçeriği	169
Altı Ok:	169
Cumhuriyetçilik	169
Milliyetçilik.....	180
Halkçılık	188
Köycülük	211
Halk Sağlığı.....	238
Devletçilik	247
Laiklik	273
Devrimcilik-İnkılapçılık	284
Dergiye Göre Cumhuriyetin Temel Dayanakları:	295
Eğitim	295
Tarih.....	310
Dil	322
Kültür ve Sanat	333
Spor.....	361
Derginin Halkevleri Yayınlarını ve Halkevlerini Yönlendirme İşlevi.....	367
5. SONUÇ	380
KAYNAKLAR	391
DİZİN	413
EKLER	417

Teşekkür

Bu çalışmaya, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Ana Bilim Dalı'nda Haziran 2003'te kabul edilen "Kemalist Toplum Modelinde Ülkü Dergisi'nin Yeri" başlıklı doktora tezime temel alınmıştır.

Araştırmamın her aşamasında katkısını gördüğüm Hocam Prof. Dr. Esin Küntay'a bilimsel titizliğinin yanı sıra esirgemediği sevgisi ve desteği için sonsuz teşekkürler. Ayrıca Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı Doç. Dr. Güliz Erginsoy'a, Yrd. Doç. Dr. Aylin Dikmen'e ve Hikmet Çiçek'e yardımları için teşekkür ederim.

Çocukluğumdan itibaren, Sultan Gümüşoğlu'nun yaşamıma kattığı zenginlik için ise kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır.

Muazzez İlmiye Çığ'a

*Binlerce yıl önceki dünyanın kapılarını
geleceğe açtığı, sevgisini ve dostluğunu
cömertçe verdiği için...*

ÖNSÖZ

Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum başlıklı bu eser, uzun tarihsel geçmişi olan bir imparatorluğun, ulus devlet olarak yeniden yapılandırma sürecini, kurumsal yapılarda gerçekleştirilen kökten dönüşümü, tarihsel arka planına da ışık tutarak irdellemektedir. Cumhuriyetin kuruluşunun ardından, yeni bir toplum oluşturma yolunda gerçekleştirilen reformların toplumsal ve politik yaşamda dönüştürücü etkilerinin görüldüğü Cumhuriyet tarihinin en önemli dönemini, 1933-1950'li yıllar arasında, aklın egemen kılındığı devlet düzenine geçiş serüvenini okuyucunun gözleri önüne sermektedir.

Eser, Yrd. Doç. Dr. Firdevs Gümüsoğlu'nun tüm ayrıntılarıyla gözden kaçırmayan, titiz çalışmasının ürünüdür. Kemalist toplum modelinin üzerine temellendirildiği taşıyıcı direklerden biri olan Halkevlerinin bünyelerinde topluma rehber olması, kulluktan vatandaşlığa geçişi sağlayacak bilincin yaratılması yolunda yayınlanan Ülkü Dergileri çalışmanın belkemiğini oluşturuyor. 1933 yılında yayın yaşamına ilk kez adımını atan, 1950 yılına dek 17 yıl ayakta kalan Ülkü Dergisi'nde işlenen konular günümüzde Sosyal Bilimler alanında geçerli yöntemlerden biri olan "içerik çözümlemesi" yoluyla irdeleniyor. Söz konusu dergi, tüm sayıları ile ilk kez çözümlenmektedir ve bu yönüyle özgündür. Yazar, derginin salt içeriğinin çözümlenmesiyle yetinmeyerek, ayrıca diğer kaynak ve arşivleri tarayarak verilerinin geçerliliğini denetlemiştir.

Ülkü Dergisi'nde ele alınan konuların çözümlenmesi, tarihsel arka plana özgü bilgilerle bütünleştirildiğinde, Türkiye'nin bir dönem toplumsal ve siyasal yaşamına derginin vurduğu damga; Kemalist toplum modelini yaratmadaki rolünü ve önemini açıkça ortaya koymaktadır. Eserde görüldüğü gibi, tek partili dönemden çok partili döneme geçerken, Cumhuri-

yet'in değerlerinden giderek uzaklaşılmıştır. Bu eserde çok partili yaşama geçişle birlikte geleneksel kodların vurgulanmasından ozenle kaçınıldığı bir dönemden geriye gidişin etkileri bütün yönleriyle görülmektedir. Bu süreçteki gelişmeler, kuşkusuz, oluşmasında lk Dergisi'nin önemli rol stlendiğı "toplumsallık" bilincinin zayıflamasını daha anlaşılır kılmaktadır.

Belgelere dayandırılarak yakın tarihimizle ilgili kaleme alınan bu eserde, okuyucu, küreselleşen günümüz dünyasında, ulus ötesi toplum modeline yapılan vurguyla birlikte bireysel çıkarların toplumsalın önüne geçmesinin taşıdığı ağırlığı, kimi gelişmeler karşısında, zihinlerdeki "Niçin?" ve "Neden?" sorularına yanıt bulabilecektir.

Prof. Dr. Esin KÜNTAY
Mart 2005

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüz yılında başlayan yenileşme hareketiyle birlikte, geleneksel toplumsal yapıda değişikliğe yönelik ilk adımlar atılır. Siyasal ve toplumsal yaşamda reform talepleri dile getirilir. Yeni bir toplumsal yapının oluşturulmasına yönelik bu taleplerin karşılanması çabası iki düzlemde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi devletin girişiyle yasal-kurumsal düzenlemelerin gerçekleşmesi¹, ikincisi de devlet erkinden bağımsız grupların çabaları sonucu çeşitli örgütlenmeler meydana gelmesidir. Toplumsal sorunların dayatması sonucu, aydınların sorunlar karşısında çözüm arayışları ve yenilik talepleri Anadolu'nun işgaliyle kesintiye uğramıştır. Kurtuluş Savaşı'nın ardından Genç Cumhuriyetin önderleri, imparatorlukla aralarına kesin bir sınır çekme savıyla ortaya çıkarlar. Cumhuriyetle birlikte gerçekleşen bütün yasal düzenlemelerde, söz konusu sava dayanaklar yaratıldığı görülmektedir. Medeni Yasadan, Eğitim Birliği Yasasına, Latin Harfleri'nin kabulüne, Laikliğin anayasal bir ilke olarak benimsenmesine kadar yapılan bütün devrimler, ulus devletin temellerini ortaya koymaya ve Türkiye'ye özgü bir toplum modeli kurmaya yöneliktir. Çalışmamızda, Kemalist Toplum Modeli olarak adlandırılan bu model, gerek emperyalizme karşı ilk ulusal kurtuluş savaşının, gerekse geç uluslaşma sürecinin ilk örneği olması açısından büyük önem taşımaktadır.

1 Köklü dönüşümlere yol açmasa da, Osmanlı İmparatorluğunun son yüz yılında önemli adımlar atılmıştır. Eğitimden hukuka, toplumsal yaşamın pek çok alanında reform çabalarına girişilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlber ORTAYLI, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı; Feroz AHMAD, Modern Türkiye'nin Oluşumu; Erik Jan ZÜRCHER, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi; Feroz AHMAD, İttihatçılıktan Kemalizme; Tahir HATİBOĞLU, Türkiye Üniversite Tarihi; Bernard CAPORAL, Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını, vd.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türk ulusunun köklü bir tarihi, kültürü ve dili olduğuna ilişkin vurgunun arttığı, bu alanlarda kurumsallaşmaya özel bir önem verildiği görülmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında ulus; gelişmiş meta üretimi dönemine karşılık gelen sosyoetnik insan topluluğudur. Ulus; dil, toprak, ekonomik hayat ortaklığıyla; karakter, psikoloji, kültür, yaşam vb kendine özgü çizgileriyle belirlenir. Ulus, feodalizmin çözülüp dağılmaya, yerine kapitalizmin geçmeye başladığı sırada tarih sahnesine çıkar. Bu durum, feodal dağınlıklığın, parçalanmışlığın ortadan kalkmasına, değişik alanlardaki ekonomik bağların güçlenmesine, bölgesel pazarların ortak ulusal pazarlara dönüşmesine yardımcı olmuştur.²

Gellner'e göre ulusçuluk, temelde siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir.³ Bu tanımla anlatılmak istenen etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmaması, iktidar sahipleriyle yönetilenlerin birbirinden ayrılmadığı bir siyasal meşruiyettir. Türkiye'de Cumhuriyetle birlikte kurulan sistemin kendisini ulus devlet olarak tanımlaması, Gellner'in altını çizdiği meşruluk tanımıyla benzerlik taşır. Söz konusu meşruluk için, sınırları belli bir egemenlik alanının varlığı zorunludur. Bunun yanı sıra bu alanda varlığını sürdüren tüm etnik grupların bir üst kimlikle, ulusal kimlikle tanımlanması söz konusudur.

Türkiye'nin ulus devlet olma süreci, Batı'nın izlediği yoldan bütünüyle farklı bir seyir izlemiştir. Türkiye, Batıdan yaklaşık iki yüzyıl sonra, Batıyla savaşarak ulus devlet olmayı başarmıştır. Böylece evrensel ulus devlet özelliklerini içerisinde barındırmakla birlikte kendine özgü, bir toplumsal yapı oluşturma göreviyle baş başa kalmıştır. Genç Cumhuriyetin kuru-

2 N.S. AŞUKİN-N.P. BUTURİSKİY, Politika Sözlüğü, Çev. Mazlum Beyhan, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1979,233.

3 Ernest GELLNER, Uluslar ve Ulusçuluk, Çev. Büşra Ersanlı Behar-Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992, 19.

cuları, bir yandan Batının işgalci politikalarına karşı bağımsızlıkçı bir politika güderken, öte yandan da mümkün olan en kısa zamanda, kendi toplumsal yapısını inşa etmek ve nitelikli insan gücünü yaratmak zorunda kalmıştır. Toplumsal ve siyasal yapının birleştiricisi olarak kabul edilen ulus bilinci ve sınıfsız-tezatsız toplum ütopyası Cumhuriyet politikalarının halka yönelirken en önemli aracı olmuştur. Kemalistler, milleti (ulusu); dil, kültür ve mefkure (ülkü, amaç) birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu bir siyasi içtimai (toplumsal) bir heyet olarak kabul eder.⁴ Atatürk'ün kendi el yazısıyla "Medeni Bilgiler" kitabında yer alan millet tanımı şöyledir; "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir".⁵ Görüldüğü gibi Kemalistler, Anadolu'da yüzyıllardır birlikte yaşayan çok sayıda etnik gruptan oluşun halkı, çeşitli alt kimlikleriyle değil de bir üst kimlikle tanımlamışlardır. Cumhuriyetle birlikte, imparatorluğun etnik ve din temelli kimlik anlayışına karşı, alternatif oluşturmaya, ulusal kimliğin kökleneceği bir zemin yaratılmaya çalışılır. Bu nedenle eğitime çok büyük anlamlar yüklenmektedir. Eğitimle hem ulusal kimliğin oluşumu sağlanacak, hem de yeni toplumsal yapının kuruluşu gerçekleştirilecektir: "Kültür, artık aynı zamanda daha sert ve zorlayıcı kısıtlamalarla varlığını sürdüren bir toplumsal düzeni sadece süsleyen, onaylayan ve ona meşruiyet sağlayan bir araç değildir; kültür şimdi ihtiyaç duyulan ve paylaşılan bir ortam, yaşam için gerekli kan ve soluk alabildiği, hayatını devam ettirdiği ve üretimi gerçekleştirdiği asgari ortak bir atmosferdir. Herhangi bir toplum için kültür herkesin nefes alabildiği, konuşabildiği ve üretebildiği bir ortam olduğuna göre bu, herkes için aynı kültür olmalıdır. Buna göre artık farklılaşmış, yerel bağlantılı olmayan sınırlı bir kültür yerine, bir üst kültür modern toplumun gereksinimlerine yanıt

4 Afet (İNAN), Vatandaş İçin Medeni Bilgiler I. Kitap, Devlet Matbaası, 1931, 7.

5 Afet (İNAN), Vatandaş İçin Medeni Bilgiler I. Kitap, 8.

verecektir. Burada gelenekselliğe vurgudan kopuş, yaygın eğitim aracılığıyla herkesin eğitim alması zorunlu bir ilke olarak karışımıza çıkmaktadır.”⁶ İşte bu nedenledir ki, Kurtuluş Savaşı’nın henüz sürdüğü koşullarda bir eğitim kurultayı toplanarak, eğitimle ilgili tartışmalar yapılmaktadır.

Kurtuluş Savaşı’nın sonunda Türkiye’de adım adım gelişen bir politika izlenmiştir. Bu konuda; cumhuriyetin ilanı, saltanatın kaldırılması, halifeliliğin geçersiz kılınması, eğitim birliği yasası ile medeni yasanın hazırlanması, Latin harflerinin kabul edilmesiyle birlikte eğitim seferberliğinin başlatılması, Millet Mektepleri’nin açılması, Altı Ok’un devrimin temel ilkeleri olarak kabul edilmesi, Köy öğretmenlerinin yetiştirilmesi, Köy Enstitüleri Yasası’nın çıkarılması, devletçi politikaların kalkınmadaki rolüne vurgu yapılarak hızlı bir kalkınma sürecine girilmesi birbirin izleyen süreçlerdir. Dikkat edildiğinde, bu adımlardan birinin eksikliğinin, diğerini işlevsiz kılacağı açıktır. Yeni bir siyasal ve toplumsal yapılanma için yasal düzlemde atılan bu adımlara, kurumsal düzeydeki dönüşümler eşlik etmiştir. Kurumsal düzeydeki dönüşümlerin en belirgin olanı, 1931’de Türk Ocakları’nın kendini feshetmesidir. İmparatorluğun son dönemlerinde kurulan Türk Ocakları’nın kapanması sırasında ileri sürülen, ocakların işlevini yerine getirmediği gerekçesi dikkat çekicidir. Türk Ocakları’nın kapatılmasıyla beraber, “Büyük milli emeller” yaratmak üzere yola çıkan, yirmi yıla yakın bir zaman yayınlanan Türk Yurdu dergisi de yayınına son verilir. Böylece 1923-1932 tarihleri arasındaki dokuz yıl içinde, Kemalist Toplum Modeli’nin temelleri kurulmaya, sistemin dayanakları yaratılmaya çalışılır. Sözkonusu sistemin dayanaklarından biri olan Halkevleri Şubat 1932’de kurulur, 1933 yılında da Halkevleri bünyesinde “münevverlere rehber” olması için Ülkü dergisi çıkarılır. Ülkü dergisi, Kemalist Devrimin düşünsel

6 Bkz Afet (İNAN), Vatandaş İçin Medeni Bilgiler I. Kitap; Ernest GELLNER, Uluslar ve Ulusçuluk, 77.

araçlarını oluşturmak ve münevverin ‘Cumhuriyet yurttaşı’nı yaratılmasına katkıda bulunacak bilgiyle donatması amaçlayacak bir yayın politikası güder. Bununla birlikte dergide yer alan makaleler, haberler ve yorumlarda, devrim ‘heyecanını’ sürekli kılmak, halka yaymak isteyen bir çaba görülür.

Bu çalışmada, Ülkü dergisi aracılığıyla ortaya konmaya çalışılan toplum modelinin karakteristik noktaları şöyle özetlenebilir: İktidarın meşruiyetinin kaynağını kişiden ya da tanıdandan değil de halktan alındığının altının çizilmesi, devletten topluma doğru laik (dünyevi) bir yapılanma, yediden yetmişe bütün halkın bilimsel bilgiyle ilişkili kılınmasını sağlayacak kültürel alt yapı oluşturmak ve bu temelde yükselen ulusal kalkınma modeli yaratmak. Yasal düzlemde ise, ülkenin her yanında tek bir yasanın geçerli sayılmasıdır. Bunun başarılması için de, Altı Ok çerçevesinde ortaya konan halk için halkla beraber, “münevver”in katkısıyla toplumu dönüştürmek; herkese parasız sağlık, eğitim ve kültür hizmetinin ulaştırılması, siyasi ve ekonomik bağımsızlık vurgusu ile bu vurguya bağlı olarak önlemler alacak düşünsel dinamizm oluşturmak ve cumhuriyetin kurumlarının yaratılması amaçlanır.

Çalışmanın Amacı

Ankara Halkevinin yayını olarak kabul edilen, gerçekte Halkevlerinin merkezi yayını olan Ülkü dergisi ile Kemalist Toplum Modeli arasındaki ilişkinin ele alındığı bu çalışmada, dergide işlenen konularla yaratılmaya çalışılan toplum modelinin irdelenmesi hedeflenmiştir. Cumhuriyetin ardından, kurulması amaçlanan toplum modeline ulaşmak için yaratılan araçlardan biri olarak kabul edilen Ülkü dergisinin değerlendirilmesi, söz konusu toplum modelini anlamamızı sağlayacak düşünsel ve pratik araçları vermesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Çalışmamızın temel amacı bu ilişkiyi ortaya koymaktır.

Ülkü dergisi, “münevverlere rehber” olması için yayınlanması nedeniyle, devletin resmi politikalarının oluşturulmasında, Cumhuriyet ideolojisinin yaygınlaştırılmasında önemli bir yere sahiptir. Dergi günümüze dek, sözünü ettiğimiz boyutta incelenmemiştir. Bu çalışmayla, yakın tarihimizin siyasal ve toplumsal boyutları, ilk kez ayrıntılı olarak, Kemalist toplum modelinin kriterleri temel alınarak günümüze taşınmıştır. Böylece Ülkü dergisinde hem Cumhuriyetin ilk yıllarındaki politikalar irdelenmiş, hem de günümüzün sorunlarına ışık tutacak yaklaşımlar bütün boyutlarıyla tartışılmıştır.

Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışmaya konu edilen Ülkü dergisi, Halkevlerinin kuruluşunun birinci yıldönümünde, Şubat 1933'te yayın hayatına başlar ve Ağustos 1950'ye kadar, üç seri halinde yayınını sürdürür. İlk seri, aylık olarak Ağustos 1941'e kadar 102 sayı ve 17 cilt olarak; ikinci seri, 1 Ekim 1941'den 16 Aralık 1946'ya kadar on beş günlük periyotla 126 sayı ve on cilt olarak; üçüncü seri de, Ocak 1947'den Ağustos 1950'ye dek ayda bir, 44 sayı ve dört cilt olarak yayınlanmıştır. Bu nedenle araştırmanın kapsamı, on yedi yıllık derginin bütün serilerini içerecek biçimde belirlenmiş, Cumhuriyetin temel ilkelerinin dergide ele alınış biçimi ile Kemalist Toplum Modeli arasındaki bağ ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu nedenle çalışma 1950 yılı ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmanın sınırlarını belirlerken, yeni bir toplum modeli özelemlerinin dile getirildiği bir alan olan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında yayınlanan Türk Yurdu dergisi, Ülkü dergisinin öncülü olması bağlamında ele alınmıştır. Böylece Ülkü dergisinin yayınına başlayana kadar, siyasal ve kültürel alanda büyük katkısı olan Türk Yurdu dergisi özgün metinlerden hareketle incelenmiştir. Bunun yanı sıra Kadro dergisinin de Cumhuriyet ideolojisinin oluşturulmasındaki

rolü araştırılarak, Ülkü dergisiyle ilişkisi çeşitli boyutlarıyla ortaya konmuştur.

Cumhuriyet ideolojisinin temeli olarak kabul edilebilecek, bağımsız bir ulus inşa etme, halkçılık ve milli ekonomi yaratma düşüncesinin öncülü sayılabilecek kurumlar da çalışmanın kapsamı içinde ana hatlarıyla incelenmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, kütüphanelerde ve Halkevleri Genel Merkezinde bulunan belgelerden, Türk Yurdu ve Ülkü dergisinin bütün sayılarından, Halkevleri talimatnameleri, dergileri, broşürleri, bibliyografyalarından ve 1930-1950 arasında yayınlanan Cumhuriyet, Ulus gibi günlük gazetelerden hareketle yapılmıştır. Kemalist Toplum Modelinde Ülkü dergisinin yeri, elde edilen veriler doğrultusunda nesnel bir bakış açısıyla ve belgelerde ortaya konan semboller, anlamlar ile mesajların içerikleri, çözümleyici ve yorumlayıcı bir yöntemle değerlendirilmiştir.

Çalışma; ‘Cumhuriyete Giden Yolda Toplumsal ve Siyasal Değişim’, Kemalist Toplum ve Halkevleri’, ‘Ülkü Dergisinde Kemalist Toplum’ başlıklı üç bölümden oluşmaktadır.

“Cumhuriyete Giden Yolda Toplumsal ve Siyasal Değişim” başlıklı birinci bölümde, Kemalist toplumun tarihsel arka planı incelenmiştir. Bu bölümde, bir sonraki döneme kaynaklık eden söz konusu yapıların önemi ortaya konmuştur. Cumhuriyet öncesinde toplumsal ve siyasal dönüşüm taleplerini ulusçu temelde dile getiren yapılar olan; Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocakları ve Türk Yurdu Dergisi incelenerek, bu kurumlar ve dergiler, Halkevleri ve Ülkü dergisinin öncülü olarak değerlendirilmiştir. Özellikle, Türk Yurdu dergisi özgün metinlerden hareketle ayrıntılılarıyla ele alınmıştır.

“Kemalist Toplum ve Halkevleri” bölümünde ise; Kemalist devimin dayanaklarını oluşturan Eğitim Birliği Yasası, La-

tin Harfleri'nin kabulü, Laikliğin anayasal bir ilke olarak benimsenmesi, Millet Mekteplerinin ve Köy Enstitülerinin açılmasının nedenleri ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca Cumhuriyeti kuran öncü kadronun sınıfsal yapısı tartışılmış, devletçi politikalara geçişin temel nedenleri ve Kadro dergisinin bu süreçteki rolü ele alınmıştır. Halkevleri ve Halkodalarının kuruluşunun söz konusu süreçlerle bağı irdelenmiştir. Yine bu bölümde, bir sonraki bölümde incelenen Ülkü dergisi aracılığıyla yaratılmak istenen toplum modeli arasındaki bağ ortaya konmaktadır.

'Ülkü Dergisinde Kemalist Toplum' başlıklı bölümde de, "münevverlere rehber" olması için Şubat 1933-Ağustos 1950 tarihleri arasında yayınlanan derginin temel kriterleri saptanarak incelenmiştir. Çalışmamızın ana konusu, Kemalist toplum modeli yaratmanın araçlarından biri olduğunu savladığımız Ülkü dergisidir. Derginin içeriği ve topluma vermek istediği iletiler, çalışmanın belkemiğini oluşturmuştur. Dergide yer alan iletiler ayrıntılı olarak sınıflandırılarak, çözümleyici ve yorumlayıcı bir yöntemle ele alınmıştır. Halkevleri dergileri ile ilgili çok sayıda araştırma olduğu halde, Ülkü dergisini kapsamlı olarak ele alan ve doğrudan inceleyen bir çalışma yapılmamıştır. Böylece dergide yer alan yaklaşımlar, ilk kez ortaya konmuş ve yayın çizgisi ana hatlarıyla gün ışığına çıkarılmıştır. Ülkü dergisi, Türkiye'nin basın tarihi, siyasi ve toplumsal tarihi açısından önemli bir belgedir. Bu belge, dönemin başka kaynaklarının ışığında, çalışmamızın ana temasını oluşturan "Ülkü Dergisinin Kemalist Toplum Modelindeki Yeri", 'Altı Ok', 'Dergiye Göre Cumhuriyetin Temel Dayanakları', 'Ülkü'nün, Halkevleri dergilerini ve Halkevlerini yönlendirme amacı', yönlendirmedeki rolü ve bu amaca uygun olarak kullandığı söylem örnekleriyle ele alınmıştır. Böylece, derginin yayın çizgisine sosyolojik olarak bakıldığında ulaşılmak istenen toplum modeli ortaya konmuştur.

Çalışmanın değerlendirildiği ‘Sonuç’ bölümünde; Ülkü dergisinde ortaya konan Kemalist toplum modelinin, dönemin siyasal ve toplumsal konjonktüründeki yeri açısından irdelenecektir.

Çalışmanın ekseni, kütüphanelerden ve arşivlerden elde edilen belgeler ve geniş bir literatür taramasıyla, birincil kaynaklardan hareketle oluşturulmuştur. Zaman zaman ikincil kaynaklar kullanılmakla birlikte esas olarak özgün metinler incelenmiştir. Ülkü, Türk Yurdu ve Kadro dergilerinin bütün sayıları; Yeni Adam, Fikir Hareketleri dergileri, Cumhuriyet ve Ulus gazeteleri; Halkevleri Talimatnameleri, konuyla ilgili oranında Halkevleri broşürleri araştırmada kaynak olarak kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, Cumhuriyetin ilk yirmi yılını konu alan araştırmalar, edebiyat eserleri de çalışma sırasında dikkate alınmıştır.

2. CUMHURİYET'E GİDEN YOLDA TOPLUMSAL VE SİYASAL DEĞİŞİM

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı, özellikle de 1900'lerin başları imparatorluğun hızla küçüldüğü, siyasi ve ekonomik iktidarsızlığın egemen olduğu koşullara tanıklık etmektedir. Yüzlerce yıl boyunca Osmanlı yönetimi altında bulunan Balkanlar'da ulusal uyanışın başlaması; ardından ulus devletlerin kurulması, Kuzey Afrika'daki toprakların da bir bir yitilmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu durum, Osmanlı aydınlarını sorunların nedenlerini saptama ve çözümleri yönünde düşünce üretme sorumluluğuyla karşı karşıya bırakmıştır. İmparatorluğu bir arada tutmaya, dağılmaktan kurtarmaya yönelik çözümler arayışları, "nasıl bir toplumsal proje" oluşturmak gerektiği sorusunu da beraberinde getirmektedir. Başlangıcı, 1839 Tanzimat Fermanı'na kadar giden bu süreçte; bir anlamda 19. yüzyılın başında pek çok düşünce akımının yanı sıra Osmanlıcılık, Panislamizm, Pantürkizm'in düşünsel çerçevesi oluşturulur. Çünkü, "İmparatorluk artık daha homojendir ve İttihatçılar bütün ideolojilerini ve idari siyasetlerini gözden geçirmek zorunda kalırlar. İdeolojilerindeki üç unsuru –Osmanlıcılık, İslam ve ulusçuluk– terk edemezlerdi. Değişiklik ancak bunlardan birinin vurgulanması şeklinde olabilirdi Toplam nüfus içinde sayısal bakımdan en önemli grup olan Türkler'in önemlerinin artmasına rağmen, en çok vurgulanan nitelik ulusalcılık değil İslam'dı."⁷ Buna karşın siyasi ve toplumsal yaşamın akışı, önce Balkan Savaşı, ardından Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yenilgi koşulları, ulusçuluğun önemini artırır: "Devletimize pek kadim zamanlardan beri, istinatgah hizmetini gören iki büyük

7 Feroz AHMAD, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1995, 61.

esas vardır: Birincisi Müslümanlık, ikincisi Osmanlılık, bu iki esas şüphe yok ki şimdiden sonra da onun istinadgahları olmak da devam edecektir. Yalnız son zamanlarda kendi gözlerimizle müşahade ettiğimiz emsalsiz bir haile, Rumeli felaketi bizi kendimizi düşünmeğe sevketti. Biz kani olduk ki Türkler kendilerini sevmeyecek, kendilerine yine kendileri müzaheret etmeyecek olurlarsa yurdumuzun son parçası da elimizden gidecek, büsbütün perişan olacağız... Biz Türklüğü, aşık bir kalp ile seviyoruz.”⁸ Hamdullah Suphi’nin, İdare Heyeti Reisi sıfatıyla, Türk Ocağı’nda yaptığı bu konuşmada Türkçülük, milleti kurtaracak son çare olarak anlatılır. Kurtuluş Savaşı’nın başarıya ulaşip, Cumhuriyet’in kurulmasına dek bu düşünce etkili olur.

Kemalist Toplumun Tarihsel Arka Planı

Birinci Dünya Savaşı yılları, İttihat ve Terakki yönetimini ekonomik ve siyasal alanda yapısal dönüşümlere yöneltmiştir. İkinci Meşrutiyet’in ardından, İttihatçılar’ın piyasa için üretimin önem taşıdığı bölgelerde ve ürünlerde orta ve zengin çiftçiye yönelik sistemli politikalar izledikleri bilinmektedir. Korkut Boratav, İttihatçılar’ın, üretici birliklerini ve kooperatiflerin kurulmasını bu gruplar lehinde desteklediklerini belirtir. Söz konusu çiftçi gruplarının Birinci Dünya Savaşı sırasında, üretimdeki daralmaya karşın yüksek fiyatlardan ötürü yüksek bir gelir artışı kaydettikleri görülmektedir. Bununla birlikte geçimlik üretim yapan geniş köylü yığınlarının yoksulluğu derinleşmiştir.⁹

Yeni bir toplum yaratma ütopyası ile yola çıkan ve 1911’de yayınlanan Türk Yurdu dergisinin yazarlarından Parvus Efen-

8 Hamdullah Suphi (TANRIÖVER), “Türk Ocağı İdare Reisinin Nutku”, Türk Yurdu, III, 56, 8 Ocak, 1913, 9.

9 Korkut BORATAV, “İktisat Tarihi (1908-1980)”, Çağdaş Türkiye (1908-1980), Yay. Haz. Mete Tuncay-Cemil Koçak vd., Cem Yayınları, İstanbul, 1989, 278.

di'nin de sıklıkla dile getirdiği gibi kapitülasyonlar, imparatorluğu "mali boyunduruk altına" almıştır. Ekonomik bağımlılığın yanı sıra; Türklerin imparatorluk sınırları içindeki milletlerden ekonomik ve sosyal açıdan daha da geri konumda olması, hem gelişmekte olan Türk burjuvazisinin, hem de aydınların hoşnutsuzluklarını dile getirmelerine yol açmaktadır. İmparatorluğun harcının dağılmasını engellemek amacıyla ortaya çıkan Osmanlıcılık ve Panislamizm, yeni gelişen Türk burjuvazinin taleplerine yanıt vermemesi sonucu, amacından uzaklaşacak ve farklı bir olgunun Türkçülük'ün güçlenmesinin koşullarını yaratacaktır. Tarık Zafer Tunaya, Türk milliyetçiliğinin örgütlenmeye ve güçlenmeye başladığı koşulları şöyle anlatmaktadır:

"Bu müesseseleri, bünyelerine isabet nüfuz edebilmek için, kuruldukları zaman ve mekan çerçevesi içinde görmek lazımdır. 1908 tarihinden itibaren imparatorluk ülkesinde kendi aralarında dahi medeniyet ve an'ane bakımından muhtelif şubelere bölünebilen şu unsurları saymak mümkündür: Türk, Arap, Arnavut, Bulgar, Sırp, Ulah, Boşnak, Dürzi, Süryani, Maruni, Çerkes, Rum, Ermeni, Musevi, ve saire.. Türklerden gayri kültür ve an'anelerini, milliyetlerini idrak etmiş veya etmek üzere bulunan bu unsurların, diğer adıyla 'romantik milletlerin' muhtar ve mümkün olduğu takdirde müstakil birer devlet olarak yaşamak emelindedirler. İmparatorluk örtüsünü kaldırıncaya bu menfaat ve milliyet mücadelesi bütün açıklığıyla görülmektedir. Bu keşmekeş içinde, 'millet haline gelememenin mazzaratını müthiş beliyeler halinde çeken' bir kavim vardır: Türkler. İmparatorluğun merkezi unsurunu teşkil eden bu kavim, kendisine siyaseten tabi diğer unsurların iktisadi ve içtimai esiridir, Türkler memur ve rençberdir, hayatın yaratıcı kuvvetlerinden istifade etmemekte, kendi memleketlerinde müstahsil değil müstehtlik kalmaktadırlar. İlim mikroskobunu imparatorluk ül-

kesi üzerine yaklaştırdırca görülecektir ki Türkler birbirinden ayrı, milli mefkureden mahrum bir kitle olarak yaşamaktadırlar. Bu münferit insanları bir arada millet denilen bir bütün içinde toplamak lazımdır. Onlar için tek kurtuluş yolu budur. Bu suretle sadece Devletin şekline münhasır siyasi bir hareket değil, fakat asrın gidişine uygun içtimai ve iktisadi bir inkılap istenmektedir. Meşrutiyetin son senelerine doğru daha fazla gelişecek ve ‘Türkçülük cereyanı’ adını alacak olan bu doktrin muhtelif cemiyetlerin hayatîyetini temin etmiştir.”¹⁰

Türkçülük hareketinin başlangıcında; Türkler’in kültürel kimliğine vurgu yapan Türkçüler’den, bütün Türk Dünyası’nı birleştirme ütopyası olan Turancılık’a, İslamcılık motiflerini içeren Türkçülüğe, kimi kez de bu unsurların bütünü içinde barındıran düşüncelere kadar geniş bir yelpaze içerisinde karşımıza çıkar. “Milli kültür, milli tarih, milli dil ve milli ekonomi” oluşturma çabası, kısacası toplumu dönüştürmek ve yeni bir toplum yaratmak ideali bu dönem Türkçüleri’nin en önemli “mefkure”sidir. İşte bu mefkureyi yaymanın aracı; önceleri Türk Derneği ve yayın organı Türk Derneği dergisi, ardından Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Yurdu dergisi, 1912’de de Türk Ocakları olacaktır. Özellikle Türk Ocakları, 1931’e kadar süren çalışmalarıyla Osmanlı İmparatorluğu’nda milliyetçiliğin, Cumhuriyet de ise ulusalcı politikaların dolayısıyla “ulus devlet”in oluşmasında önemli bir rol oynar. Bu kurumlar ve yapılar aracılığıyla “modern bir toplum” yaratmanın zemini belirginleşir. Kuruluş aşamasında kültür örgütlenmeleri olarak kendisini tanımlayan bu kurumların, “mefkure” yayma, kültürel ve siyasi bilinç oluşturma misyonu olduğu açıktır.

10 Tarık Zafer TUNAYA, Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952), Arba Yayınları, İstanbul, 1995, 375-376.

Türk Derneği (1908-1912)

Türk milliyetçiliğinin önemli düşünürlerinden olan Kazan Türkleri'nden Yusuf Akçura, "Türkçülükte teşkilatlanma devresi"ni¹¹ Türk Derneği'nin 1908'deki kuruluşuyla başlatır. 1908 Kasım ayında İstanbul'a gelen Yusuf Akçura; öğrencilik yıllarından tanıdığı Türkçüler'den Necip Asım ve Veled Çelebi'ye siyasi olmayan, kültürel çalışmalar yapacak bir Türk cemiyeti kurmak için kendisine yardımcı olmalarını rica eder¹². Böylece 25 Aralık 1908 yılında İstanbul'da kurulacak olan Türk Derneği'nin ilk adımı atılmış olur. Mülkiye Mektebi Müdürü Celal Bey'in odasında yapılan bir toplantıda "İlmi bir cemiyet" olarak kurulan bu dernek, toplantıya katılan kişilerin isimlerini ve derneğin kuruluşunu gazete ilanlarıyla kamuoyuna duyurur. Türk Derneği'nin kurucuları şunlardır: Yusuf Akçura, Şair Mehmet Emin, İsmail Gasprinsky (İsmail Gaspıralı), Hüseyin Cahit Bey, Azerbaycan Cumhuriyeti Başvekillerinden Yusuf Beyzade Nasib Bey, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Bey, Fuat Köprülü, Doktor Fuat Sabit Bey, Ispartalı Hakkı Bey'dir. İttihad ve Terakki Fırkası da "derneğe yakın alaka"¹³ gösterir. Akçura, Prens Said Paşa, Köse Raif Paşa, Halit Ziya Bey gibi zamanın bazı devlet büyüklerinin, üye olmaksızın nakdi yardımda bulunduklarını belirtmekte, söz konusu desteğin kimler tarafından verilmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

Dernek, bir de "Türk Derneği Nizamname"si yayımlar. Burada derneğin amacı şöyle açıklanır: "... Türk diye anılan bütün Türk kavimlerin mazi ve haldeki eserlerini, işlerini, durumlarını ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak, yani Türklerin eski eserlerini, tarihini, dillerini, avam ve havas (halk ve saygın olanlar) edebiyatını, etnografya ve etnolojisini, sosyal durumlarını ve mevcut medeniyetlerini, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün

11 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1998, 164.

12 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, 165.

13 Tanık Zafer TUNAYA, Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952), 377.

dünyaya yayıp tanıtmak ve dilimizin en açık, sade, güzel, ilim dili olabilecek şekilde geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasını ona göre incelemektir.”¹⁴

Dernek daha önce belirtmiş olduğumuz gibi Türk kültürüne katkıda bulunacak çalışmalar yapmayı amaçlar. Buna göre Türk dili, tarihi ve uygarlığına ilişkin araştırmalar öncelikli öneme sahiptir. Türk derneği “İlimle meşgul” olacağına da vurgu yapar ve geniş katılımlı üye kaydına özen gösterir. Derneğin nizamnamesinin ikinci maddesine göre; “Cemiyetin maksadına hizmet etmek isteyen herkes, hangi din, cins ve tabiyetten olursa olsun, merkezdeki idare kuruluna sözlü ve yazılı müracaat ettiği taktirde onun girişine cemiyetin iki üyesinin delaletiyle ve idare kurulunun onayıyla kabul olunur.”¹⁵ Böylece Türk olmayan Türkçüler de derneğe üye olabileceklerdir. Bunlar; Profesör Gordlevsky, Doktor Karoçon, Profesör Martin Hartmann’dır. Yanı sıra Boyacıyan Agop ve Antuan Tınır Efendi adlı Osmanlılar da üyeliğe kabul edilir.

Türk Derneği, kuruluş amacına uygun olarak gazete, risale ve kitap yayınlayıp, dersler düzenleme kararı alır. Necip Asım Bey’in “Türklerin Pek Eski Yazısı”, Bursalı Tahir Bey’in “Türklerin Ulum ve Fünuna Hizmetleri” adlı risaleleri art arda yayımlanır. 1911’de de Türk Derneği adlı aylık dergi yayımlanır. Yedi sayı çıkan bu dergide de “Türklüğe dair incelemeler” yer alır. Dernek, kuruluş amacına uygun konferanslar düzenler. Önde gelen üyeleri aynı zamanda mitinglerde konuşmalar yaparak, derneğin “siyasi olmayan bir dernek” görünümünden ne denli uzak olduğunu ortaya koyarlar.¹⁶ 15 Kasım 1912’de derneğin aidatını ödeyenlerin kaydedildiği defterde üye sayısı altmış üçtür. Derneğin kurucularının en önemlilerinin “kıtalarının başına gitmesi”, Yusuf Akçura’nın İstan-

14 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, 165.

15 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, 166.

16 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, 166.

bul'dan ayrılmak zorunda kalması, dernek toplantılarının düzensiz yapılmasına ve derginin kapanmasına neden olur. Kısa bir zaman sonra daha geniş katılımlı olarak Türk Yurdu Cemiyeti kurulur ve Türk Yurdu dergisi çıkarılır.

Türk Yurdu Cemiyeti (Ağustos 1911)

31 Ağustos 1911'de Türk Yurdu Cemiyeti adlı bir dernek kurulur. Kurucuları dönemin önde gelen Türkçüleri olan; Mehmet Emin, Ahmed Hikmet, Ahmed Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Doktor Akil Muhtar ve Hüseyinzade Ali'dir. Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocakları'nı kurma girişimlerinin fiilen başladığı bir dönemde faaliyete geçtiği için uzun ömürlü olmaz¹⁷ Türk Yurdu Cemiyeti bir yıl sonra, yeni kurulan Türk Ocağı'yla birleşir. Türk Yurdu Cemiyeti nizamnamesine göre; Türk çocuklarının barınabileceği bir pansiyon açılacak ve "Türklerin zeka ve irfanca seviyelerinin yükselmesine, gelir ve girişim sahi-bi olmalarına hizmet etmek üzere bir gazete çıkaracaktır"¹⁸.

Türk Yurdu Cemiyeti, kuruluşundan birkaç ay sonra, 30 Kasım 1911'de Türk Yurdu adı verilen dergiyi çıkarır. Türk Yurdu dergisi, daha sonra ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, yeni bir toplum inşasında düşünsel ve eylemsel açıdan önemli bir rol üstlenir. Fakat, Türk Yurdu Cemiyeti'nin ömrü dergiden daha kısa olur.

Türk Ocakları (1912-1931)

Türk Ocakları, 12 Mart 1912 yılında, İstanbul'da Divanyolu'nda, bir grup Askeri Tıbbiye öğrencisinin bir yıldan beri süregelen çabaları sonucu¹⁹ kurulur.

17 Füsun ÜSTEL, Türk Ocakları (1912-1931), İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, 42.

18 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, 167.

19 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, 170 ve Füsun ÜSTEL, Türk Ocakları (1912-1931), 52.

Tunaya'ya göre derneğin fiili kuruluşu 3 Temmuz 1911, resmi kuruluşu ise (9 Mart 1328) 22 Mart 1912'dir.²⁰ Tunaya'nın Akçura'dan aktardığına göre, içinde yaşanan toplumdan hoşnutsuzluk, ekonomik ve siyasal sorunlar Tıbbiyelileri harekete geçirir. Öğrencilerin, dönemin aydınlarına seslenerek kaleme aldıkları "190 Tıbbiyeli Türk evladı" imzasını taşıyan bildirilerinde; toplumsal ve siyasal sorunlar ortaya koyarak, örgütlenme çağrısında bulunurlar:

"Muhtelif milliyet çekişmeleri arasında, Türk kavminin hazine akibetini hisseden münevver Askeri Tıbbiyeliler, mevcut ve Tanzimatçı ıslahat formülünü değiştirerek köklü ve milli bir inkılap istemektedirler. Ön planda Devlet değil, fakat Türkleri millet halinde toplayarak kurtarmak lazımdır, bu taktirde doktrin siyasi olmaktan çok içtimaileşmiştir. Balkan Harbi'nin fırtına bulutları halinde yaklaşmakta olduğu bir zamanda Türk gençleri omuzlarında büyük bir mefküreyi taşımaktadırlar. Türkler birleşebilirler mi? Evet. Zira Türklerde birleşme, milletleşme istidadı vardır. Çünkü 'Allah esir bir millet yaratmamıştır.' Gençler memleket aydınlarına gönderdikleri bir mektupta fikirlerini açıklamışlardır: 'Türk kavminin yaşadığı hayatı inkıraz'a karşı seleflerinin gösterdiği lakaydiyi mukayese edemeyeceklerini bildirerek içtimai hakimiyeti istemekte, 'ziraat, ticaret ve sanayi ile kazanılmış bir hakimiyeti içtimaiyeyi, kuru bir hakimiyeti siyasiye tercih' etmektedirler. Daima Osmanlı ve İslamcı kalan İttihad ve Terakki ve diğer siyasi partiler bu işi başaramamışlardır. Bu gayeye varmak için 'her türlü fırka ihtilafları fevkinde, her türlü siyaset dağdağlarının haricinde yeni bir cereyanın doğmasına lüzum vardır. Bu cereyan fikir halinde kalmamalı, taazzuv etmeli, teşkilatlanmalı Donanma Cemiyeti kadar geniş fakat faaliyeti münhasıran milli ve içtimai olmalı, Ana-

20 Tarık Zafer TUNAYA, Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952), 378.

dolu ve Rumeli’de ve ülke dışı Türkler arasında şubeler açmalıdır.”²¹

İttihat ve Terakki Partisi’nin sorunlar karşısındaki başarısızlığını, “İslamcı ve Osmanlıcı kalması”na ve parti çekişmelerine bağlayan bu hareket, yeni hareketin milliyetçi ve toplumsal temelde olması gerektiğini ilan eder. “Fikir halinde kalmayıp” eyleme dönük olması amaçlanan bu girişim yaygın bir örgütlenmeyi hedefler. Bu çağrıdaki kararlılık, örgütlenme çalışmalarında etkili olur. 20 Haziran 1911’de Tıbbiye’den 231 öğrenci adına seçilen delegelerin ve önde gelen Türkçüler’in katılımıyla büyük bir toplantı yapılır ve derneğin yöneticileri belirlenir: “... Talebenin başvurusunu kabul ederek toplantıya gelmiş olan Mehmet Emin (şair), Ferit (bugün Londra elçisi), Yusuf (Akçuraoglu), Mehmet Ali Tevfik (yazar), Emin Bülent (şair), Fuat Sabit (doktor), Ağaoğlu Ahmet Beyler toplanarak, kurulacak cemiyetin ismini ‘Türk Ocağı’ şeklinde kabul etmişler ve Türk Ocağı’nın kurucuları ile geçici idare heyetini seçmişlerdir:

Kurucuları: Şair Mehmet Emin Bey, Ahmet Ferit Bey, Ağaoğlu Ahmet Bey, Doktor Fuat Sabit Bey. Geçici İdare Heyeti: Başkan Mehmet Emin Bey, İkinci Başkan: Yusuf Bey (Akçuraoglu), Katip: Mehmet Ali Tevfik Bey, Veznedar: Fuad Bey (Doktor Fuad Sabit).”²² Üyelerinin seçimle ve aşağıdan yukarı bir sistemle işbaşına gelen heyetler tarafından yönetilen,²³ bu derneğin mütareke dönemine kadar 28 şubesi ve 2743’e varan üyesi bulunmaktaydı.²⁴

21 Tarık Zafer TUNAYA, Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952), 379.

22 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, 172.

23 Tarık Zafer TUNAYA, Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952), 381.

24 Derneğin şube sayısına ilişkin farklı kaynaklarda farklı sayılar verilmektedir. Landau’ya göre 1914’te onaltı şubesi ve 3000 üyesi bulunmaktadır. 1920’de üye sayısı 30.000 civarındadır. Bkz. Jacop M. LANDAU, Pantürkizm, Çev. Mesut Akın, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999, 64.

Fusun Üstel, Türk Ocağı'nın Nizamname-i Esas ve Dahilisi'ne dayanarak, Türk Ocakları'nın ilk yıllarını şöyle değerlendiriyor:

“Bu dönemde Türk Ocağı'nın amaçlarını açıklamada en önemli kaynak olan Türk Ocağı'nın Nizamname-i Esas ve Dahilisi'ne göre ‘Cemiyet’in maksadı, akvam-ı İslamiyyenin bir rükn-ü mühimmi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve ilasıyla ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır.’ Görüldüğü gibi, Türk Ocağı nizamnamesinde özünde Türk ırkının her anlamda geliştirilmesi amaçlanmakla birlikte, Türkçülük, Osmanlıcılık, ve İslamcılık akımlarının ilkelerinin bulanık, amaçlarının açık olmadığı bir dönemin izleri hissedilmekte ve Türk unsuru ancak ‘akvam-ı İslamiyyenin bir rükn-ü mühimmi’ olarak tanımlanmaktadır. Ancak Balkan Savaşı'nın yenilgi ile sona ermesinden sonra, Türkçülük hareketinin İttihat ve Terakki Fırkası'nın da onayı ile bir silaha dönüşmesi ile başlayan süreçte Türk Ocakları içinde ırk ile temellendirilen bir milliyetçilik anlayışının belirtileri görülmektedir.”²⁵

Açık olarak ortaya konduğu gibi Türk Ocakları'nın kuruluş aşamasında kültürel kaygıların ön planda tutulduğuna ilişkin vurgunun, Balkan Savaşı sırasında siyasi bir biçime büründüğü, mütareke döneminde ise “tamamiyle siyasileştiği”²⁶ görülmektedir. Kuruluş aşamasında İttihat ve Terakki Fırkası'nın parasal desteği ve denetleme arzusuna karşın, dernek bu fırkanın denetimine girmekten özenle kaçınmıştır.²⁷

1912’de Selanik’ten dönen İttihat ve Terakki ileri gelenlerinden Ziya Gökalp İstanbul’a geldiğinde “Fikirlerini yayacak

25 Fusun ÜSTEL, Türk Ocakları (1912-1931), 63.

26 Tanık Zafer TUNAYA, Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952), 382.

27 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, 175.

tek dergi olarak Türk Yurdu'nu gördü"²⁸ ve Türk Yurdu'nda yazmaya, Türk Ocakları'nda çalışmaya başlamıştır.²⁹

Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi'nin Türk Ocakları başkanı olmasıyla birlikte ocakların güçlenmeye başladığını anlatır: "... Türkçülük fikri gençler ve aydınlar arasında tamamen yayıldı ve yerleşti. Kendini ret ve inkar eden hava, Ocağın etrafından dağıldı; Türk aydınları arasında merhum Gökalp'in tasnifine göre, Doğu ve Batı enternasyonalizmine takılmakta ısrar eden softalarla züppelerden başka herkes Ocağa üye yazılmış veya dost kesilmişti".³⁰

Mütareke döneminde İstanbul Hükümeti, "Ocakçılık, İttihadçılık ve Yeniçerilik arasında fark görülmemiştir"³¹ demiş, Türk Ocakları'nın faaliyetleri engellenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda işgal kuvvetleri tarafında iki kez basılan ve belgelerine el konulan derneğin çalışmaları durma noktasına gelir. Dernek binası birkaç kez değiştirilir. Artık çalışamaz hale gelen dernek için çözüm arayışları başlar. O sıralar Anadolu'ya geçmiş olan Mustafa Kemal'e durumu bildirerek, ne yapması gerektiğini soran Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi'ye Mustafa Kemal'den şöyle bir yanıt gelir: "Sefaretler nezdinde protesto, icabında mitingler akdi" tavsiye edilir.³² Zaten kısa bir zaman sonra da ocaklılar da Anadolu'ya geçerler. Türk Ocakları'nın yeniden açılması Kurtuluş Savaşı'ndan sonra gerçekleşir. Bu bakımdan Türk Ocakları, II. Meşrutiyet döneminde kurulan derneklerin hem en uzun ömürlüsü, hem de örgütlenme ve üye sayısı ile en kitlesel olanıdır.³³

Türk Ocakları 1931 yılına kadar yaptığı çalışmalar ile Hal-

28 Mehmet Emin ERİŞİRGİL, Ziya Gökalp, 97.

29 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, 177.

30 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, 177.

31 Tarık Zafer TUNAYA, Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952), 382-383.

32 Tarık Zafer TUNAYA, Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952), 382-383.

33 Füsun ÜSTEL, Türk Ocakları (1912-1931), 51.

kevleri'nin toplumsal ve kültürel zeminini yaratır. Jacob M. Landau Türk Ocakları'nın çalışmalarını değerlendirirken şunları söyler: "Büyük ölçüde kendisini gençlik çalışmalarına yöneltti. Yeni şubeler açıldı ve yeni üyeler kazanıldı. Türk Ocağı, halkı milliyetçi bir ruhla eğitmeye çabaladı. Ve onların kültürel geçmişlerine saygı duymalarını öğretti. Kulüpler oluşturdu, akşam kursları ve diğer kurslar açtı. Ücretsiz konferanslarla birlikte yazınsal ve sanatsal geceler (suareler) düzenledi. Kitap ve dergiler yayınladı. İhtiyacı olan öğrencilere sağlık ve yurt yardımında bulundu. Daha sonraki tarihlerde sosyal etkinlikler ve spor çalışmalarını kurumlaştırdı. Derneğin az duyulan çalışmalarından biri de Türkiye'ye, özellikle 1917 Devriminden sonra Rusya'dan gelen mültecilere yardım etmek için yapılan törenler ve çalışmaları."³⁴

Türk Ocakları'na katkıda bulunmak amacıyla, kaleme sarılanlardan Hasan Rıza, "Türklerin oturduğu bütün vilayet halkının söyledikleri türküleri tetkik ve her Türk ilinden birer türkü çağıran Türk tedarik etmeli. Sonra münasip bir mahalde bir şenlik yapmalı."³⁵ diyerek şenlikten elde edilecek gelirle "bir ocak tüter, aşımız da pişer" önerisinde bulunmaktadır. Yazar, ayrıca böylesi girişimlerin başkalarına da ilham vereceği öngörüsünde bulunarak "Yarın bir ulu Türk çıkar, bir Türk sergisi, bir Türk müzesi açmaya kalkar" diyerek, bu çalışmaların sonucunda bilimsel araştırmalara kaynaklık edecek verilerin toplanacağına dikkat çeker. Köy monografileri yapılmasını ve raporlar halinde Türk Ocakları'na gönderilmesini isteyen Hasan Rıza'nın bu ütopyası, sonraki yıllarda Halkevlerinin çalışmaları aracılığıyla gerçekleşir. Daha sonraki bölümde faaliyetleri ayrıntılı olarak ele alınacak olan Halkevleri; köy mo-

34 Jacop M. LANDAU, Pantürkizm, 64.

35 HASAN RIZA, "Mektuplar ve Cevaplarımız", Türk Yurdu Dergisi, I, 16, 27 Haziran 1912, 273

nografleri yapar, aynı zamanda da halkbilim çalışmalarının da evi olur. Bu araştırmaların sonuçları; hem Halkevlerinin merkezi yayın organı Ülkü dergisinde, hem de Halkevleri yayınları arasında kitap, dergi, broşür olarak yer alır.

Türk Ocakları'nın çalışmalarına geri dönülürse, pek çok ilk'e imza atıldığını görebiliriz. Kadınları üye kabul eder, kadın erkek konferanslar düzenler, kadın hatiplerin kendilerini ifade etmelerine olanak sağlar. Bu gelişmelerin yanı sıra, temsillerde de kadınların rol alması sağlanır.

Türk Yurdu Dergisi

Çalışmanın başında sözü edilen örgütlenmelerde açık bir şekilde görüldüğü gibi, yeni bir toplum yaratma projesinin gerçekleşmesi için kurulan Türkçü örgütlenmelere her zaman en az bir yayın organının eşlik ettiğini görmekteyiz. Buna göre, Türk Derneği'nin dergisi, Türk Derneği'dir. Önceleri Türk Yurdu Cemiyeti'nin, daha sonra da Türk Ocakları'nınki ise Türk Yurdu dergisidir.

Yayın organlarıyla düşünce sistemi kurma, düşüncelerin başkalarına ulaşmasını sağlama, kitle bilinci yaratma ve toplumu örgütlenme, son tahlilde de toplumu dönüştürme amacı bu yayınların en temel "mefkure"sidir. İşte Türk Yurdu dergisi, yazarlarının çeşitliliği, yayın hayatının uzunluğu ve toplumda yarattığı etki açısından yakın tarihimizin toplumsal ve düşünsel gelişimi açısından büyük bir öneme sahiptir. Türk Yurdu dergisinde ilginçtir ki Kemalist bir toplum yaratma projesinin ilk ipuçları da, Kemalizm'le çatışmanın önemli ipuçları da bu dergide görülür. Türk Yurdu'nun 1931'de yayınına son vermesinden sonra çıkan Halkevleri dergisi Ülkü'nün içeriğinin daha iyi anlaşılabilmesi için, dergiye biraz daha yakından bakmak zorunludur.

Yeni Bir Toplum Modeli

Türk Yurdu dergisi, 30 Kasım 1911'de yayın hayatına başlar. Türk ulusçuluğunun tarihi gelişimi içinde önemli bir yere sahip olan bu dergi, dönemin en güçlü kalemlerine sayfalarını açmış, toplumsal ve kültürel düşüncelerinin şekillenmesinde katkısı olmuştur.

Türk Yurdu'nu yayınlama düşüncesini, ilk kez şair Mehmet Emin Bey ortaya atar. Türk Yurdu Cemiyeti'nin yayın organı olarak düşünülen derginin on beş günde yayımlanmasına karar verilir. Derginin sorumlu müdürü, Mehmet Emin Bey olur. Ancak Mehmet Emin Bey, 1911'de Erzurum valiliğine tayin edilince Yusuf Akçura onun görevini üstlenir. Dergi yayınlanır yayınlanmaz büyük ilgi görür. İlk sayısı hemen tükenir, ikinci baskı yapılır ve derginin sayfa sayısı artırılır.³⁶

Dergi, 1911-1918 yılları arasında 161 sayı yayımlanır. 1918-1924 yılları arasında yayına ara verilir. Türk Yurdu yazarları Kurtuluş Savaşı'na ve yeni ülkenin kuruluşuna katılırlar. Dergi, 1924'te yayın hayatına yeniden başlar. 1928-1929'da hem eski hem de yeni yazıyla yayımlanır. 1931'de Türk Ocakları'nın kendini feshettiği tarihe kadar yayını sürer.³⁷ 1942'de yeniden yayına başlar.

Türk Yurdu dergisi yayın yaşamının başlangıcından, 1918'e dek; Asya bozkırlarındaki Türkler'den, Balkanlara kadar Türk topluluklarının tarihi ve kültürel bağlarını ortaya koymaya, dayanışmalarını sağlamaya, ortak sorunlara karşı tutum geliştirmeye, başarılarını duyurmaya, örnek girişimleri desteklemeye ve bir Türk burjuvazisi yaratmaya yönelik yazılar merkezi öneme sahiptir. Osmanlı toplumunda, "Türklük" bilinci oluşturma bakış açısının doğrudan yansıması sonucu,

36 ANONİM, "Muhterem Okuyucularımıza", Türk Yurdu Dergisi, I, 2, 1 Aralık 1911, 25.

37 Türk Ocakları'nın fesh edilmesi tartışmaları için Bkz. ÜSTEL, A.g.k., 321.

edebiyat sayfalarında yurt-yurtseverlik, kahramanlık söylemi ağırlıklı olarak yer alır.

Kuzey Türkleri'nin özellikle, Azerbaycan ve Tatar Türkleri'nin ekonomik ve kültürel gelişmişliklerinin Osmanlı Türkleri'ne model olarak sunulduğu yazılarda, ulusal bilincin öneme vurgu yapılır. Derginin, Türk dünyası ile Osmanlı Türkleri arasında kurduğu ilişkinin doğrudan yansımasını François Georgeon şöyle değerlendirir: "Nitekim, okuyucu yavaş yavaş Osmanlı Devleti perspektifini terk etmeye ve Türkler'in başlı başına bir dünya oluşturduğunu, kendilerine özgü sorunları ve gelişme tarzları olduğunu görmeye başlamıştı."³⁸

Türk Yurdu dergisi, ulusal bincin yaratılmasına katkıda bulunma işlevinin yanı sıra ulusal sanayi, ekonomik ve siyasal anlamda Batı'dan bağımsız bir yurt kurma ütopyasını sayfalarında işler. Bu ütopyanın gerçekleşmesi için de, özellikle yığınları oluşturan köylünün eğitilip, yaşam koşullarının düzeltilmesinin öncelik taşıdığına dikkat çeker. Bu amaçla Türk Yurdu yazarları Türk Yurdu'nun yanı sıra, 1912-1914 tarihleri arasında Halka Doğru adı verilen haftalık bir dergi çıkarır. Bu dergi Türk Yurdu'nda zaman zaman rastlanan ağdalı dilden son derece uzak, eğitim görmemiş herkesin okuduğunda, ya da kendilerine okunduğunda anlayabileceği, halkın kullandığı bir üslupla ve edebi kaygıları olmayan bir dille yayımlanır.

Kurucuları-Başlıca Yazarları

Türk Yurdu derginin, düşünsel hattını belirleyen Türk Yurdu Cemiyeti'nin kurucularının yaşamına kısaca göz attığımızda, döneminin önde gelen aydınları oldukları açıkça görülmektedir.

38 François GEORGEON, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, Çev. Alev Er, Yurt Yayınları, İstanbul, 1986, 61.

Mehmet Emin, milli şair olarak ün salar. Akçura'ya göre Mehmet Emin, diğer Osmanlı aydınlarının tersine, orta sınıftan veya varlıklı bir aileden değil, halk içinde yetişmiştir.³⁹ Bu durum onun, düşünce dünyasını ve yazma tarzında etkili olur. Bu nedenle Mehmet Emin, yalın bir dille, Anadolu Türkçesiyle yazar ve Anadolu'nun sorunlarını, şiirlerinde dile getirir.

Hüseyinzade Ali, bir Kafkas şeyhülislamının torunu olarak 1864'te Bakü'de doğar. 1889'da İstanbul'a gelir. Tıp eğitimin tamamlar. Ardından genç bir doktor olarak Tıbbiye Mektebi'ne cilt ve frengi hastalıkları öğretmenini olarak atandığı sırada, Abdülhamit yönetiminin takibine uğrar. Azerbaycan'a kaçmak zorunda kalır. İlk makalelerini, 1905 yılında çıkan Hayat adlı dergiye yazar. Bu yazılarında; "Türkler kimdir ve kimlerden ibarettir? Bize hangi ilimler lazımdır?"⁴⁰ vb. konuları ele alır. Türk dili ve ırkıyla ilgili araştırmalarıyla tanınır.

Ahmed Hikmet; 1870'te ulema sınıfından bir ailenin çocuğu olarak İstanbul'da dünyaya gelir. Galatasaray idadisinde mezun olur. 1895'te Kafkasya'da konsolos vekili olarak bulunduğu sıralarda "edebiyatımızın milli bir gayesinin bulunmasının şart olduğunu"⁴¹ tartışan yazılar yazar. Bunun yanı sıra dil ve tarih çalışmaları da yapar.

Ahmed Ağaoğlu, 1869 yılında Azerbaycan'ın Şuşa şehrinde doğar. O da, Ahmed Hikmet gibi ulema ailesinden gelir. Zengin bir düşünce ortamında büyüyen Ağaoğlu, Azerbaycan gençleri arasında il kez, Avrupa'ya eğitime gönderilen kişidir. İlk yazılarını Paris'te yayımlar. Bu yazılar, din tarihi üzerinde yoğunlaşır. İslam uygarlığının gerileme nedenlerini, mezhep ayrılıklarını ve İslam'da reformu tartışır. İslamiyette Kadın adlı kitabıyla ka-

39 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, 101.

40 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, 144.

41 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, 100.

dın sorunu ele alır.⁴² Ağaoğlu, İslam toplumlarının iki hastalığı olduğuna işaret eder. Bunlardan biri, kadının toplumdaki ikincil konumu, diğeri ise alfabenin öğrenilmesinin güçlüğüdür. Söz konusu hastalıklarını da zayıf ilaçlarla değil, köklü değişimlerle tedavi edileceğini belirtir. 1908’de o da, Çarlık polisinin takibinden kurtulmak amacıyla İstanbul’a kaçar.

Yusuf Akçura, 1879’da Volga kıyısında Simbir’de, köklü bir Tatar ailesinin çocuğu olarak doğar, yedi yaşında İstanbul’a gelir. Henüz Harbiye öğrencisiyken, ilk makaleleri yayınlanmaya başlar. İkinci sınıftayken Genç Türklerin, devletin güvenliği aleyhine hazırladığı iddia edilen komploya katılmakla suçlanır. Trablusgarb’a sürülür. Oradan Fransa’ya kaçan Akçura, Paris’teki Serbest Siyasi ilimler Okulu’na öğrenci olur. Üç Tarz-ı Siyaset adlı, büyük tartışmalara yol açan makalesini yazar. Makalede; Osmanlıcılık, Panislamizm ve Pantürkizm’i Osmanlı İmparatorluğu’nun içinde bulunduğu sorunlara çözüm bulmak amacıyla tartışır:

“Makalenin tümü Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş ve parçalanmasını önleyecek çarelerin neler olduğu konusuna hasredilmişti. Akçura, ‘hangi cemiyetin menfaatine çalışmalıyız? Ben Osmanlı ve Müslüman bir Türk’üm; binaenaleyh Devlet-i Osmaniye, İslamiyet ve bütün Türkler menfaatine hizmet etmek istiyorum... Bunun içindir ki, her üç cemiyete mensub bir şahıs, Devlet-i Osmaniye menfaatine çalışmalıdır.’ Diye yazıyordu. Ama devleti koruma bakış açısıyla hareket etse bile, devletin yapısında ve toprak bileşiminde önemli değişiklikler olma olasılığı onu korkutmuyor ve ‘Osmanlı devletinin hakiki kuvveti şekli-i haz-ı coğrafisini muhafaza etmek midir?’ sorusunu sormak cesaretini kendisinde buluyordu. Aslında, Üç Tarz-ı Siyaset’le önerdiği köklü bir de-ği-

42 Ahmed (AĞAOĞLU), İslamiyette Kadın, Çev: Hasan Ali Ediz, Birey Toplum Yayınları, Ankara, 1983.

şimdi: Yeni bir dayanışma ilkesi, yeni bir toprak dengesi ve geleceğe ilişkin yeni perspektifler.”⁴³

1908’de bir makalesi yüzünden Çarlık polisinin takibine uğrayan Akçura da İstanbul’a kaçar. Meşrutiyetin ilan edilmiş olması İstanbul’a gelmesinde etkili olur.

Görüldüğü gibi, Türk Yurdu dergisi, hem Çarlık Rusyası’nın uygulamalarına ters düşüp kaçan aydın Türk birikimini, hem de Batı’nın Aydınlanma hareketini keşfetmiş Osmanlı aydınını bünyesinde toplar. Dergi; 2. Meşrutiyet’in getirdiği görece özgürlük ortamında, bir milli uyanışın düşünsel merkezidir artık. Yayınlandığı ilk yıllarda Türk Yurdu’nun yazarları arasında; Manastır’dan Edhem Nejad, Kazan’dan İsmail Gaspıralı (Gasprinsky), sosyalist Parvus Efendi (Alexander Helphand), Abdullah Cevdet, Halide Edip, Abdülhak Hamit, Tekin Alp gibi aydınlar bulunur. Sonraki yıllarda ise derginin kadrosuna, Ziya Gökalp, Celal Sahir, Necib Asım, Rıza Tevfik, Hamdullah Suphi gibi isimler katılır.

Edhem Nejad, Manastır Darülmuallemi’nde öğretmen olarak görev yapar. Ayrıca çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar yazar. Pedagoji konusunda Osmanlı’da öncü olarak kabul edilen Edhem Nejad, dönemin önde gelen aydınıdır. 1920’de Bakü’de yapılan Birinci Doğu Halkları Kurultayı’na katılır. Mustafa Suphi ile beraber, Karadeniz’de öldürülen on beş komünistten biridir.⁴⁴

Parvus Efendi, dergide “Esaret-i maliyeden kurtulmanın yolu”nu yazarken, Gaspıralı İsmail ise eğitim alanındaki başarılı yöntemlerini derginin sayfalarına taşır. Derginin en renkli simalarından biri olan Gaspıralı, Türklerin “Dide, fikirde, işde

43 François GEORGEON, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, 39.

44 Mete TUNÇAY, Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925), BDS Yayınları, İstanbul, 1992, 553.

birlik” içinde olmaları idealini savunur.⁴⁵ Kazan Türkleri dışında Türklerin bulunduğu tüm coğrafyada, aydınlanma çalışması yürütür, okullar açar. Batı’daki düşünce akımlarından ve teknik gelişmelerden Türk dünyasını haberdar eder. Gaspiralı aynı zamanda Kazan’da kırk yıl boyunca yayınlanan Tercüman gazetesinin de sahibidir.

Derginin Yayın İlkeleri

Türk Yurdu dergisinin yayın ilkeleri şöyle belirlenir:

- 1- Türk ırkının mümkün olduğu kadar çoğunluğu tarafından okunup anlaşılacak ve yararlanılacak tarzda yazılacaktır. Bundan dolayı;
 - a) Dili sade olacaktır.
 - b) Kavmin çoğunluğuna faydalı konular seçilecektir.
 - c) Zor konular bile kolay ifade edilmeye çalışılacaktır.
- 2- Bütün Türkler tarafından kabul edilecek bir ideal yaratılacaktır.
- 3- Türklerin tanışmalarına, iktisat ve ahlakça yükselmelerine ve fenni bilgilerce zenginleşmelerine hizmet eden konular en çok yer alacak, siyaset bundan sonra gelecektir.
- 4- Türk Dünyasının her yanında sevinç ve keder de dahil olmak üzere her türlü olay ve düşünce akımı, edebiyat bütün millete duyurulacaktır.
- 5- Osmanlı İmparatorluğu içinde hiç bir siyasi partiye tarftarlık etmeyecek, ancak Türklerin siyasi ve iktisadi çıkarlarını savunacaktır. Türklerin çıkarını savunurken, değişik unsurlar arasında anlaşmazlıklar doğmasından kaçınmaya çalışacaktır.
- 6- Osmanlı Türkleri arasında Türk milli ruhunun gelişmesine ve kuvvetlenmesine, idealsizlikten doğan tembellik ve

45 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, 73.

kötümserliğin kaldırılmasına çok çalışacak ve çoğunlukla hiç bir şeye dayalı olmaksızın ortaya çıkan mübalağalı Batı korkusundan da bu milleti kurtaramaya elinden geldiği kadar uğraşacaktır.

- 7- Devletlerarası siyasette esas fikri, Türk Dünyasının çıkarlarını savunmaktır.⁴⁶

Türk Yurdu, “Türklerin faidesine çalışır”⁴⁷ duyurusuyla çıktığı yolda, Osmanlı toplumunda “Büyük milli emeller” yaratmak, kısaca Türklük bilinci uyandırmak amacıyla oldukça başarılı olur.

Türk Yurdu dergisinde, Türk dünyasının içinde bulunduğu “gerilik, yoksulluk ve dayanışma eksikliği” tartışılır. Ahmed Agayef (Ağaoğlu)’na göre bunun üç nedeni bulunur: Birincisi mezhep çatışmasıdır. İkincisi; İslamiyet’in kabulüyle kendi gelenek, dil ve tarihine yeterince önem vermemedir. Üçüncüsü ise; milli bilinç yokluğudur. Ağaoğlu, milli bilinç yokluğunu sözü edilen etkenlerin hem nedeni hem de sonucu olarak görür. Türk aydınlarından “Farisi ve Arabi yazmayı kendileri için bir şeref addediyorlardı, Türk lisanı unutulma derecesine varmıştı” diye yakınan Ağaoğlu, Osmanlı’da Türklerin varlığının neredeyse red edildiğini hayretle karşılar: “...Zannedilir mi ki Gothesiz, Schillersiz, Herdersiz, Hegelsiz bir Almanya veya Puşkinsiz, Karamazinsiz bir Rusya teşkil edebilirdi”⁴⁸ der.

Türk Yurdu’nun hemen hemen bütün sayılarında, Aydınlanma ideolojisinden etkilenildiğini ve pozitif bilimlerin ışığında konuları analiz edip, çözümler üretildiğini görürüz. Dergide, milli tarih yazımının önemi sıklıkla vurgulanır ve bu doğrultuda makalelere yer verilir.

46 Yusuf AKÇURA, Türkçülüğün Tarihi, 168.

47 Bu cümle Türk Yurdu’nun bütün sayılarında logonun altında yer alır.

48 Ahmed Agayef (AĞAOĞLU), “Türk Alemi”, Türk Yurdu, I, 4, 30 Kasım 1911,17.

Halkçı politika güden dergide, Anadolu köylüsünün, uygarlığın nimetlerinden “fennin ve tekniğin” yardımıyla yararlanma hakkı savunulur. Voltaire, Rousseau, Mollier, Dante, Luther, Goethe’ye makalelerde göndermelerde bulunulur. Yalnızca; Türk milletinin kökenlerine ilişkin araştırmalar yapılır, ünlü Türk büyükleri okurlara tanıtılır, yitip giden el sanatları ve mesleklere dikkat çekilir.

Dilde yalınlığa büyük önem veren Türk Yurdu’nda, Rıza Nur tarafından yazılan bir kitap; ağıdalı dili, “şairane nesirler”i ve “münevver azası”nın bile anlayamayacağı üslubu nedeniyle şöyle eleştirilir: “... Yazdıklarından iyi bir netice, ameli bir fayda çıkmasını isteyen her muharir, maksadını ve kariilerini (okurlarını) iyice tayin etmelidir... Bizde eserler, güya sırf yazılmış olmak için yazılır”. Aynı yazıda; ülkenin yalın bir dille yazılmış, pratik sağlık bilgisi kitaplarına “ekmek kadar, su kadar muhtaç”⁴⁹ olduğu belirtilir.

Türk Yurdu’nda Kültür

Türk Yurdu yazarlarına göre, yüzyılın başında artık yeni bir dönem başlamaktadır. Türk Yurdu dergisi işte bu yeni dönemin tanımını yapar. Türklerin de bir uygarlığı, tarihi, kahramanları, dili, edebiyatı olduğu çeşitli makalelerde anlatılır: “Türk hanlarının hepsi vahşi orduların korkunç başbuğlarından mı ibaret idiler? Türk ordularının geçtikleri yerlerde fiilvaki, ot bitmeyecek gibi harabeler mi kalırdı? Türk dimağlarında medeniyet hissinin, umran (bayındırlık) arzusunun zerrisi, Türklerin amellerinde insaniyet muhabbetinin, saadet-i beşeriyye emelinin nişanesi yok muydu? (...) Hayır efendiler, bin defa hayır!”⁵⁰

49 Ayn E, “İntikad ve Takrız”, Türk Yurdu, I, 3, 28 Aralık 1911 54.

50 Akçuraoglu Yusuf (AKÇURA), “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han”, Türk Yurdu, I, 1, 30 Kasım 1911, 18.

Akçura, başkalarının gözüyle bakıp, başkalarının düşünceleriyle kendimizi yargılamanın yanlışlığına dikkat çeker. Akçura'nın "başkaları", "yabancıların gözümüzü taktığı gözlük" dediği, günün egemen kültürü olan Fars kültürüdür. Türklerin yabancı kültürlerden etkilenmesi sıkça tartışılmakla beraber, yazarlar çuvaldızı kendilerine, Türk milletine batırmaktan da geri kalmazlar. Türk Yurdu imzalı bir yazıda Asurluların, Eski Mısırlıların, Romalıların ve yeryüzünden silinmiş pek çok ırkın araştırıldığını, hatta yeni bilim dallarının doğduğundan söz edilir. O güne dek Türkler tarafından ihmal edilen alanlara, özellikle tarih araştırmalarına özel önem verecekleri vurgulanır.

Dergide dil tartışmalarına da yer verilir. Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılmasından kaçınılan makalelerin yanı sıra ağdalı bir Osmanlıca ile yazılanlar da bulunur. Dergide yalın Türkçe'yi savunan yazarlara, eleştiri yazıları gelir. Bunlardan Jön Türk Gazetesi Müdürü Celal Nuri'nin eleştirisine dergide yer verilir: "Muharirlerinizin ihtiyar ettiği lisanı biraz sun'i, biraz gayr-ı tabii buluyorum. Yeni ve gayrı menüs kelimeler, yeni ve gayr-ı menüs terkipler, yeni ve gayr-ı menüs fikirler Türk Yurdu'nda maateessüf pek mebzül. (..) Lisan terakki eder, tekamül eder, fakat ebed-dül ve tagayyür etmez."⁵¹ Celal Nuri eleştirisini, Türk Yurdu'nda Esperanto gibi yapay bir dil yaratıldığı noktasına vardırır.

Yalın Türkçesi ile kültürel sorunları tartışan, gözlemlerini aktaran yazarlardan Tirebolulu Alparslan ise, Türk Yurdu'nda yayımlanan bir yazısında, dört-beş yüzyıldır Türk dilinin bozulduğundan yakınır: "(...) İşte bugün biz gençler, eskilerin bozmuş oldukları Türkçemiz'i onarır iken pek güçlük çekiyoruz, daha da çekilecekten başka!"⁵² Aynı yazar, Enderun'lar-

51 Celal Nuri (İLERİ), "Akçuraoglu Yusuf Bey'e", Türk Yurdu, I, 5, 25 Ocak 1912, 86.

52 Tirebolulu Alp Arslan, "Türkçenin Başına Gelenler Gelmekte Olanlar", Türk Yurdu, I, 8, 7 Mart 1912, 130.

daki eğitim anlayışının, Türklerin eğitim alanında iyice dışlanmalarına yol açtığı belirtilir ve bu okulların Türklük duygusunu büsbütün “söndürdüğünü” anlatılır: “.... Türk bağı, eki ile birbirine bağlanmış, eklenmiş Arapça Farsça sözlerle konuşmak o sırada bayağı yenilik, bilenlik, incelik; Türkçe konuşmak ise kabalık sayılırmış.”⁵³ denerek Türk dili araştırmalarına gereken önemin verilmesi istenir.

Dilin bozulması ile ulusal kimliğin bağına dikkat çeken Ahmed Agayef (Ağaoğlu), “Türk kelimesi adeta bir kelime-i istihfaf ve istihkar gibi kullanılıyordu.”⁵⁴ diyerek, Türk kültürü açısından yeni bir dönem başlayıp başlamadığı sorusunu ortaya atar.

Türk Yurdu Dergisi’nde Milli Amaç

Türk Yurdu’nda “büyük milli emellerin” yoktan var olmadığı toplumsal bir temele oturduğu belirtilir. 18.yy sonunda Avrupa’nın içinde bulunduğu koşulların Fransız halkını ihtilale yönelttiği anlatılır. Rousseau’nun, Fransız milletini “heycana getirdiği”nden ve Fransız İhtilali’nin başarısında onun önemli bir etkisi olduğundan söz edilir, devrimlerin ideolojik temeline dikkat çekilir. Can Bey bir makalesinde, Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılan Bulgar halkının da milli bilincinin oluşum sürecini anlatır: Voltaire’in *Candide* adlı eserinde Bulgarlar için, “Münkarız olmuş (tükenmiş) bir millettir” sözleri anımsatarak, Bulgarların “yok olmaktan” kurtulmasının nede-nini “milli emellerin” keşfedilmesine bağlar ve şöyle der “Emelsiz bir millet ruhsuz bir ceset gibidir.”⁵⁵

Türklerin yaşadığı topraklarda bir bakıma, ümmet düşüncesine karşı bir seçenek olarak çıkan Türk milliyetçileri;

53 Tirebolulu Alp Arslan, A.g.m., 130.

54 Ahmed Agayef (AĞAOĞLU), Agm.,17.

55 Can Bey, “Büyük Milli Emeller”, Türk Yurdu, I, 1, 1 Aralık 1911, 29.

dergide “kendine güven, tarihlerine güven” duygusu ve bilinci yaratmaya çalışır. Türklerin gelişmiş bir uygarlık olduğu, “Asya’da Türkler kadar terakki etmiş bir kavim” bulunmadığı, Türk şivelerinde çok sayıda dergi ve gazete yayımlandığı (özellikle Kazan’da otuz yıl boyunca yayımlanan Tercüman örnek verilir), Asya’da ilim ve fennin, ticaret ve sanayinin Türklerin elinde olduğu bilgisi verilir. O yıllarda Çarlık Rusya’sının sınırları içinde gelişmiş bir Tatar burjuvazisi bulunmaktadır. Türk Yurdu yazarları, özellikle Yusuf Akçura, “Tatar uyanışının başlıca mimarlarından etkilenmiştir”.⁵⁶ Dergide bu uyanışın izlerini sürmek olanaklıdır.

Milli Ekonomi

Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında iktisadi alanda uyanışa katkıda bulunan bir diğer kişi de, gerçek adı Alexander İzrail Helphand olan Parvus Efendi’dir. Helphand, 1867 Berezin doğumlu bir Rus sosyalist ve sanayicidir. Helphand, 1905’te Petersburg Sovyeti’nde de yer alır ve tutuklanır.⁵⁷ 1905 devrimine katıldığı için Sibiry’a sürülür. Sürgünden kurtulduktan sonra önce Viyana’ya, ondan sonra da İstanbul’a yerleşir. Helphand 1910 yılının sonlarından, 1915’in başına kadar yaşadığı İstanbul’da Osmanlı’nın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal çıkmazı analiz eden makaleleriyle, Parvus Efendi adıyla tanınır.⁵⁸

Berkes, Parvus Efendi’nin Osmanlı aydınları hakkındaki ilk izlenimlerini şöyle aktarır: “Osmanlı aydınlarının dünyanın ve kendi ülkelerinin ekonomik durumundan ne kadar habersiz olduklarını, sürgünlüğünde gördüğü Orta Asya hakkın-

56 François GEORGEON, Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri, 24.

57 Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 9205.

58 Muammer SENCER, Türkiye’nin Mali Tutsaklığı-Parvus Efendi, May Yayınları, İstanbul, 1977,7.

daki ne düşler beslediklerini öğrendiğinde az daha küçük dilini yutacaktı”.⁵⁹

Parvus Efendi; Tanin, Jeune Turc ve Türk Yurdu Dergi’sine yazdığı makalelerde Osmanlı İmparatorluğu’nun iktisadi analizini yapan ilk ve en yetkin kişi olarak kabul edilir. Parvus Efendi Türk Yurdu’nda cesur, uzak görüşlü, bilimsel verileri toplayan-paylaşan ve çözümler üreten bir kalem olarak karşımıza çıkar. Türkler’in kendi düşünce atmosferini yaratması gerektiğine inanan Türk Yurdu’nda, Parvus Efendi’nin yazılarına yer verilmesinin nedeni şöyle açıklanır:

“Türk Yurdu’nun en çok önem vermek istediği konulardan birisi, ülkenin ekonomik durumunu ortaya sermek, çeşitli çözüm yolları önermektir. Bununla birlikte dergimiz şimdiye dek, ancak esnafın durumundan söz eden bir makale yayımlayabilmiştir.

(...) Türk Yurdu, bu eksikliği gidermek amacıyla, ülkenin tanınmış iktisatçılarına başvurmuş, ancak onlardan vaatten başka bir şey alamamıştır. Bu bakımdan Türk değilse de, Türklere sempati duyan ve ülkemizin ekonomik durumunu sağlam bir yöntem ve etkin bir bakışla inceleyen birinin sayın Parvus Efendi’nin yardımını sağlamıştır.

(...) Parvus Efendi’nin ekonomik ve toplumsal görüşlerinin kimi önemli noktalarına Türk Yurdu katılmasa da, halkı sevmek ve elinden geldiğince yoksul halka yardımcı olmak gibi önemli bir temelde, yazarla anlaşmazlığımız yoktur.”⁶⁰

Bu açıklamanın ardından Parvus Efendi iki yıl boyunca dergide yazar. Gerçekten de Parvus Efendi’nin iktisadi derin-

59 Niyazi BERKES, Türk Düşününde Batı Sorunu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, 69.

60 ANONİM, “İktisat”, Türk Yurdu, I, 9, 22 Mart 1912, 146.

liğine yakın, çözüm gösteren bir başka iktisadi analizci derginin sayfalarında görünmez.

Parvus Efendi'nin makalelerinin ana izleğini, Osmanlı İmparatorluğu'nun boğazına kadar borca girmesinin iç ve dış nedenlerini araştırmak, çözümler üretmek ve ülkeyi düşünen herkesi uyarmak oluşturur. Bu amaçla; 'Köylüler ve Devlet, Türkiye Avrupa'nın Mali Boyunduruğu Altındadır, Mali Tutsaklıktan Kurtulmanın Yolları, Türklerin Borç Almakta Haklı Oldukları Para, Devlet ve Millet, Demiryollarının Ekonomiye Katkısı, İş İsten Geçmeden Gözlerinizi Açınız, Türk Gençlerine Mektup' başlıklı makalelerinin yanı sıra, 1911, 1913 Mali Yılları analizlerine ilişkin çok sayıda makalesi yayımlanır.

Parvus Efendi'nin makalelerinde dikkat çeken en temel vurgu "iki Avrupa" olduğuna ilişkindir. Bunlardan birincisi; "... Kendisiyle ilişkisi olan ülkeleri, sermayesiyle tutsak eden kapitalist Avrupa'dır". İkincisi ise; "Avrupa kapitalizmine karşı mücadele eden bütün halk kütesidir." Bu düşüncesi Parvus Efendi'yi 20. yüzyılın, "Büyük sanayi ülkelerinin iç mücadeleleri ve Avrupa-Asya mücadelesi"ne tanıklık edeceğini sonucuna götürür.

Parvus Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun, kapitülasyonlarla birlikte yok olma noktasına geldiğini hem gözlemleriyle, hem de sayısal verilerle ortaya koyar. Köylüler ve Devlet adlı makalesinde, Osmanlı'da "siyasal ve ekonomik" olmak üzere "iki tür tutsaklığın" altını çizer. Kapitülasyonlar sonucu mali denetimi yitiren devletin, bazı vilayetlerin gelirlerini bile toplama hakkından mahrum kaldığına dikkat çeker. Ve bu durumda devletin bütünlüğünü koruma kaygısının yanı sıra, bağımsızlığı için de çaba harcamak zorunda olduğunu belirtir:

"Örneğin hükümet Avrupa ülkelerinin iznini almaksızın, gümrük vergisini azaltıp çoğaltamaz. Gümrük gelirlerinin önemli bir kısmı, Duyun-ı Umumiye denen bir yabancı kuruluş tarafından toplanıp harcanır.

Türkiye Avrupa sermayesine, Avrupa mallarına, Avrupa teknik ve sanatına gereksinme duyduğundan, Avrupa bankalarının ve büyük sermayenin tutsaklığı altına girmiştir. Bu tutsaklık gittikçe güçlenmektedir... Osmanlı hükümeti, borç almak, demiryolu yaptırmak istedi mi, yabancı ülkeler nüfuz alanlarını daha da genişletmeğe çalışmaktadır.

Bu bakımdan Türkiye, kendisini siyasal tutsaklıktan kurtarabilmek için, önce ekonomik tutsaklıktan kurtarmalıdır. Türkiye için bundan başka bir çare yoktur. Bin türlü diplomat inceliği işe yaramaz. Devlet ekonomik açıdan güçsüz oldukça, dostları onu incitecek, düşmanları soyacaktır. Bağımsız yaşamının tek koşulu, kendi işini kendi görececek konuma gelmektir.”⁶¹

Parvus Efendi, Osmanlı İmparatorluğu açısından, bağımsızlığı yitirme tehlikesinin bu denli yakın olduğu bir durumda, yine de umutsuz görünmez. Onun umudu, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının zenginliğini açıkça görmesinden kaynaklanır. Yapılacak şey çok basittir; köylülüğü her açıdan geliştirme kararlılığı sorunun ilk çözümüdür. İkincisi ise, her alanda sanayileşmeye ağırlık vermektir.

Türk Yurdu’nda, Osmanlı topraklarında ticaretin ve çeşitli Türk el sanatlarının gerilemesinin nedenleri de ayrıntılarıyla tartışılır. Bu yazılarda, Avrupa’yla rekabet koşullarının yitilmesinin en önemli sebebi olarak kapitülasyonlar gösterilir. Buna göre, Osmanlı’da Türk burjuvazisinin yaratılmasının önündeki kültürel engellerin de kaldırılması büyük önem taşır. Yusuf Akçura ise bu konuda şöyle yazar: “İntibah-ı iktisadinin asıl en mühim ciheti, sanat ve ticareti hor gören ve bir Osmanlı Türk’üne layık meşgale ancak askerlik ve memurluktur, diyen hatalı ve zararlı zihniyetin değişmesidir. Osmanlı saltanatında Türk burjuvazisi hemen hemen yok gibiydi... Os-

61 Parvus, “Köylüler ve Devlet”, Türk Yurdu, I, 9, 22 Mart 1912, 146.

manlı, yalnız sipahi ve memurdu. Halbuki zamanımız devletlerinin temeli burjuvazidir; muassır büyük devletler, sanatkar, tüccar ve bankacı burjuvaziye dayanarak teessüs etmiştir.”⁶²

“Eğer Türkler kendi içlerinde Avrupa sermayesinden de istifade ederek bir sermayedar burjuva sınıfı çıkarmayacak olurlarsa yalnız memur ve köylüden ibaret Osmanlı heyet-i içtimaiyesinin muassır bir devlet halinde devamlı yaşayabilmesi zorlaşacaktı.”⁶³

Dergide, Avrupa malları ile rekabet edemeyen bir iç piyasanın varlığı önemli bir sorundur. Tefvik Nureddin; halıcılık, bakırcılık, hat sanatı, dokumacılık alanında, dünya çapında aranan malların artık üretilemez olduğunu dile getirir. O da, diğer yazarlar gibi hastalığı teşhis eder: Avrupa sermayesinin egemenliği. Tefvik Nureddin 1911’de Türk Yurdu dergisinde “Avrupa sermayesinin oltasına takılma”nın, Türk iktisadının temellerini yıkacağı uyarısını yapar.

Türk Yurdu’nda Batının emperyalist politikalarını tartışan, başkaldıran oldukça ilginç makalelere de yer verilir. Selanikli Turgut Alp’in yazdığı, *Şark şarklılarındır* adlı makale bu bakımdan ilginçtir: “...Biz uyumuyoruz, biz uyumuyoruz. Şark kül altında için için yanan volkan gibi birden inşial edecek... ilk almeti görmediniz mi? Üzerimizden zulüm cenahınızı çekeceksiniz, çektireceğiz... Sefil bıraktığınız milletler, dimağlarını afyonla uyuşturduk zannettiğiniz Çinliler bütün Asya, bütün Şark bağıracaklar; Şark şarklılarındır!... Medeniyet cinayetlerinizi setretmek (gizlemek) için kullandığınız süslü bir gaz; hak, pek zavallı bir şekle soktuğunuz bir kelimededen başka bir şey değil... Sizin anladığınız insaniyet, Ural dağlarını aşamıyor.”⁶⁴

62 YA (Yusuf AKÇURA), “1329 Senesinde Türk Dünyası”, III, 64, 17 Nisan 1914, 262.

63 YA (Yusuf AKÇURA), “İktisat”, V, 140, 2 Ağustos 1917, 160.

64 Turgut Alp, “Şark Şarklılarındır”, Türk Yurdu, I, 16, 27 Haziran 1912, 262.

Türk Yurdu'nda, Batıya bağımlı toplumsal yapı eleştirilir, bundan çıkış yolları aranırken, bir yandan da toplumdaki dinamizm eksikliği tartışılır. Toplum adeta sarsıp, düşünmeye yöneltmek isteyen bir üsluptaki yazılarla halka seslenilir:

"(...) Menfaatperest değilsin. Para denilen, sahte bir vesile-i saadet olan maden parçasına itibar etmezsin. Suçun budur. Müsrifliği icab-ı asalet bilirsin.

... Ekseri başkaları için yaşar; başkaları için çalışır; başkaları için ölürsün. Başkaları seni beğendiği halde sen kendini sevmezsin. Ne zaman köyünde, önüne bir önlük koyup makine başına geçecek, ne vakit eline pergar alıp masaya yaslanacaksın. Ne zaman dükkanın tezgahında sermayenin faizini hesap edeceksin.

.... Fakat vakit kalıyor mu? Keseni doldurmak için değil karınını doyurmak için kullandığın sapanın demirini tarlanın ortasında bırakıp tüfengin çeliğine sarılıyorsun.. O serhattan bu hududa koşuyorsun... Bulgaristan'da ölüyor, Yunanistan'da ölüyor, Arabistan'da ölüyor, Acemistan'da ölüyor, Sırbistan'da ölüyor; yalnız yurdunda köyünde yaşamıyor, ölemiyorsun..."⁶⁵

Eğitim

Kazan'dan yazılarıyla Türk Yurdu'na katılan İsmail Gasprali, eğitimin önemine ilişkin önemli tartışmalar açar. Türklerin eğitimsizliğinden söz eder, eğitim görenlerin bile doğru dürüst okuyup yazamamalarından yakınır: "Miladi 1881 senesinde topladığım malumata nazaran Rusya'da onaltı milyon Müslüman vardı ve bunların, Çerkeslerden maadasi, hep Türk

65 Ahmed Hikmet, "Üzümcü", Türk Yurdu, I, 1, 30 Kasım 1911, 13.

oğlu Türk idi. Bu Türklerin onaltı bin küsür mahalle mektepleri (iptidaiyeleri) ve 214 medrese-i Arabiyyeleri mevcut idi. Vaseti olarak, her mektepte otuz çocuğun bulunduğu hesap edilirse, yarım milyon Türk yavrusunun iptidaiyyelerde, medreselerde okuduğu anlaşılıyordu. Fakat heyhat! Bu hoş görünüşün, bu ümidli halin aldatıcı bir hayalden ibaret olduğu dikkatli bakanların gözüne çabuk çarpıyordu: 16 bin mektepte, yarım milyon Türk çocuğunun beşer sene ömürleri çürütülüp, onlara Türkçe beş satır okuyup yazmak bile öğretilmiyordu!”⁶⁶ Bu durum, Türkçüleri özellikle Gaspıralı’yı eğitim alanında kısa zamanda uzun yol alınabilecek yöntem arayışlarına götürür, bulur da. Bu yöntem, günde dört saatte verilen derslerle ve 45 günde okuma yazmayı öğrettiği ‘usul-i savtiyye’dir. Türk Yurdu’nda bu yöntem üzerinde sıklıkla durulur, Osmanlı toplumuna uygulanabilirliği anlatılır. Çünkü, hem derginin yönetimi, hem de Gaspıralı Türk toplumunun geleceğini “mektep ve maarif” alanında atılacak adımlara bağlayarak, “milli mektep”in önemine dikkat çekerler. Özellikle Gaspıralı, makalelerinde “bir milletin mahkum düşmesi, mahkum bir milletin yok olması mektepsizlikten ileri gelir” diyerek, on beş yıl içinde Türk topraklarında “okuyup yazmak bilmeyen bir Türk oğlu, bir Türk kızı kalmamak lazımdır” der. Gaspıralı için eğitim, ulus olmanın ön koşuludur: “Eski Türkler kan içişip kardeş olurlardı; Asya’da ata binip Avrupa’da inerlerdi. Bugün Yurtçular söz verişip, kardeş olup okumak ve okutmak yoluna bel bağlasalar, büyük atalarımızın çapul ve akın ordusundan daha faydalı, daha şerefli bir ‘maarif ordusu’ yapabilirler.”⁶⁷

“Talim ve Terbiye” başlıklı yazıda ise İspartalı Hakkı, Osmanlı maarif kurumunun bütçesinin sınırlılığından yakınır,

66 İsmail Gasprinsky (GASPIRALI), “Türk Yurdcularına”, Türk Yurdu, I, 7, 22 Şubat 1912, 110.

67 İsmail Gasprinsky (GASPIRALI), “Türk Yurdcularına”, Türk Yurdu, I, 7, 22 Şubat 1912, 109.

eğitimin günün gereksinimlerine yanıt vermeyen ezberci tarzını, sınav sisteminin yanlışlığını ve bu sistemin gençlere verdiği zararları tartışır.⁶⁸

Türk Yurdu dergisinde alfabenin öğretilme güçlüğü-ıslah edilme zorunluluğu da tartışılır. Rusya Türkleri'nin bu alanda attıkları adımlar dergide heyecanla karşılanır. "Harf ıslahı"nın önemine ilişkin 3 Şubat 1912'de İstanbul Darülfünunu'nun konferans salonunda "münevverleri"ne yönelik yapılan konferansta Ispartalı Hakkı'nın sözleri dikkat çekicidir:

"...Efendilerim!

Yazımız, şu halleriyle kah yarım hiyeroglif, kah bütün hiyeroglif, kah bundan da öte bir şey.. Ne bileyim, bir kargacık burgacık. Hiyeroglif bizim yazıdan daha okunaktır. Hiç olmazsa öküz başını görünce öküz diye okuyuveririm de kurtulurum. (...)

Kimse inkar edemez ki, yazımızı doğru okumak kolay değil! Kolay değil diyorum... Hayır bu söz doğru değil, mümkün değil, demeli. Çocuklara bakınız da görünüz: Bizim yazıya göre, okumak denen şey okumak değil kıvranmak. (...)

Biz yazı okuyacağı diye dimağımızın ne kadar serveti varsa sarf ediyoruz. Okuya okuya artık başka işe yaramak kabiliyetini kaybedip, cahil ve kötürüm oluyoruz. Bunu ben, her gün beraber çalıştığım gayri müslim arkadaşlarımla yanında anlayıp duruyorum: Görüyorum ki, arkadaşım Haçik Efendi, Nikola Efendi ben kadar tahsil görmemiş... Belki zekaca da geri.. Fakat onlar işadamı. İş üzerinde benim apıştığım yerlerde onlar fırlayıp atılıyor. Niçin? Çünkü onlar, ben gibi vaktini aklını hirre ve hüreyre gibi kelimeleri öğrenmeye sarfetmemiş."⁶⁹

68 Ispartalı Hakkı, "Talim ve Terbiye", Türk Yurdu, I, 19, 8 Ağustos 1912, 167.

69 Ispartalı Hakkı, "Türklük Şunu: Harflerimizin Islahı", I, 9, 22 Mart 1912, 153.

İspartalı Hakkı Bey, Arap harflerini “tadil ederek”, okuma yazmayı kolaylaştırılacağını savunur.

Türk Yurdu dergisinin bütün sayılarındaki esas yönelimi laik ve bilimsel eğitim oluşturmaktadır. Bu durum, ekonomik ve sosyal alandaki gelişmişliğin önkoşulu olarak dile getirilir.

Toplum ve Aile

İkinci Meşrutiyet’in görece özgürlük ortamı, pek çok alanda olduğu gibi kadının toplum içindeki yerinin sorgulanmasına yol açar. Yeni bir toplum yaratma ütopyasını yapı taşlarından biri olarak görülen kadının, geleneksel temeller üzerindeki konumu hem kadın örgütleri-dergileri tarafından⁷⁰, hem de bizzat dönemin toplumun dönüşümünden yana erkekleri tarafından tartışılır.

Türk Yurdu dergisi, yayınlandığı ilk sayıdan itibaren kadın sorununu, toplumun sorunu olarak ortaya koyar. Kimi kez cesur bir üslupla, kimi kez de “Şimal Türkleri’ndeki kadınlar”ın yaşamlarından kesitler anlatılarak; dolaylı bir yaklaşımla kadının toplumsal yaşama katılmasının, üretkenliğinin engellenmemesinin önemini tartışır. Bugünkü kavramlarla adını koymak gerekirse, “Kadının İnsan Hakları”nın evrenselliğine dikkat çekilir. Aile içinde ve toplumda bir özne olması gerektiği anlatılır. Hukuki bir kişilik olduğu, hatta özgürlüklerin yolunu açacak öncü olabileceği çeşitli kadınların başarılarıyla örneklenir.

Türk Yurdu dergisi, kadınların toplumdaki konumundaki geriliğin nedeni olarak, toplumun son birkaç yüzyıldaki “yanlış inançlar”ın etkin olması gösterilir. Tarihe dönülüp bakılır ve Orta Asya Türk topluluklarında kadınların durumunun daha ileri olduğu anlatılmakla kalınmaz, üstelik kadınların “hurafe doğurmak” zorunda bırakıldığı anlatılır. Dergide za-

70 Serpil ÇAKIR, Osmanlı’da Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, 22.

man zaman yazılarına yer verilen Dr. Fuat Sabit'in bu konudaki düşünceleri, Türk Yurtçuları'nın genel söylemidir: "... Asya'yı asırlarca altüst eden bu doğru ve erkek insanları burada -Anadolu ve Rumeli'de- münkarız olmuş üç büyük içtimai heyetin enkazı bekliyordu; İran, İslam, Bizans. Türkler bunların memleketlerine sahip olmakla beraber pek yazık ki onları müstevlilerin ayakları altında bırakan içtimai ve ahlaki hastalıklarına da varis oldular; Cengaver ruhları yumuşadı; Asya bozkırlarının, Altay dağlarının temiz, gürbüz ahlakları bozuldu; eski töreyi bıraktılar; Türk kadını içtimai hayattaki mevkiini kaybetti, cemiyetin hayatına masruf olması lazım gelen faaliyetini, inceliğini bundan sonra 'çürük kafesler' arkasında, loş odaların izbeliklerinden 'hurafeler doğurmaya' sarf etti..."⁷¹ Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarındaki, "kadınların altı yüz yıl boyunca ezildiği" ve Aydınlanmanın itici gücü olacağı doğrultusundaki söyleme Türk Yurdu dergisi öncülük eder.

Türk Yurdu dergisi, kadınların eğitimden yoksun bırakılmasından büyük rahatsızlık duyar. Kadınların eğitimini temel sorunlar arasına yerleştirir. Rusya Türkleri'nin kadınların eğitimine verdiği öneme vurgu yapılır. Yanı sıra Anadolu'daki gayri müslimlerin kız okullarının gelişmişliği özlemle dile getirilir. Açılan her kız okulunun haberi sevinçle karşılanır. "Hususî muhabirlerden" İzzet Ulvi'nin bu konudaki 4 Mart 1328 tarihli Eskişehir izlenimlerini anlattığı yazısında da bunu gözlemlemek olasıdır: "İslam kızları için Bosnalı bir zatın iyi bir teşebbüsünü haber aldım. Bu adam bir kız sinai mektebi açmış. Burada kızlar okuyacaklar, çalışacaklar, çorapçılık, fanilacılık gibi bir şey de öğrenmekle beraber icabında günlük, ücret alacaklarmış. Mektebin epeyce talebesi mevcutmuş."⁷²

71 Fuad Sabit, "Anadolu Duygularından", Türk Yurdu, II, 28, 12 Aralık 1912, 71.

72 İzzet Ulvi, "Kayseri'ye Doğru", Türk Yurdu, I, 11, 28, 18 Nisan 1912, 182.

Kadınların toplumsal alandaki üretkenliklerine büyük önem veren Türk Yurdu dergisi, milli ekonominin gelişmesinde, ülkenin kalkınmasında kadınların katkısını vurgular. Kadın emeğini önemseyen yazıların yanı sıra zekaları ve toplumsallıklarıyla da toplum için gurur kaynağı olabilecekleri anımsatan yazılara yer verilir. Bu yazılar arasında, İstanbul'dan Rusya'ya deniz yoluyla giden Halim Sabit'in, gemideki izlenimlerini anlattığı yazıdaki bir Rus kadına ilişkin söyledikleri anlamlıdır:

"Vapur arkadaşlarımdan bir hanım, Kiev şehrinde kızlar mekteb-i idadisi muallimlerinden uzun boylu 'sarı' bir Rus'u zevcesi fikir ve zekasıyla nazar-ı dikkatimi celbetti. Bu kadın konuşurken, muttasıl mubaheseye giriyor ve hayat-ı içtimaiyye ve ahlakiyenin ıslahını kendilerine emel edinerek çalışanlar beyninde sosyalistler kadar fedakar, gayyur, insaniyetin atisi itibarıyla onlardan daha nafi bu unsur-ı faal ihtimali bulunmadığını ileri sürüyor ve dava ettiği bütün meseleleri o kadar ince bir surette tahlil ile ispat ediyordu ki, genç bir kadının bu kadar cevval bir fikir-i tahliliye malikiyetie hayran kalıyordum. Muhatabı, zevcinin arkadaşı olduğunu zannetiğim orta yaşlı bir adam, kadını iskat ve ilzama çok çalışıyor ise de bir türlü muvaffak olamıyordu. Kadının zevci hiçbir tarafı iltizam etmiyor, ancak sevdiği derhal duyulan zeki refikasının güzel sözlerini yüzüyle gözüyle alkışlıyordu."⁷³

Halim Sabit'in ifadesindeki hayranlık, Osmanlı aydınının kadınların konumunun iyileştirilmesine yönelik genel bir özlemin ifadesidir.

Dergide kadınların örtünmesi de dönemin erkeklerinin yazılarına konu olur. Burada örtünmenin İslamiyet'le ilişkisinin olup olmadığı, sıhhte uygunluğu tartışılır: "... Fikrime

73 Halim Sabit, "Altaylara Doğru", Türk Yurdu, I, 12, 2 Mayıs 1912, 198.

göre şer-i şerifin kadınlar hakkında tavsiye ve emrettiği şey 'tesettür' olmaktan ziyade 'hicab' olsa gerektir. Yoksa 'tesettür', ancak kadınlar hakkında değil, belki erkekler hakkında lazım ve farzdır. Tesettür, şer'an avret olan mahallerin örtülmesi demektir. Kadınların yüzleri ise bilittifak erkeklerinki gibi avret değildir."⁷⁴

Dergide, Anadolu'nun yoksulluğu ile kadının durumu arasında paralellik kurulur. Toplumsal yaşamın üreticisi olarak kabul edilen kadının, yoksulluğu ile Anadolu'nun kaderine terk edilmesi aynı sürecin birer halkası olarak anlatılır: "Ah efendi bize karşı İstanbul/Neden böyle sert, yalçın taş gibi?/Taşraların hayvanlık mı nasibi?"⁷⁵

Bu dizelerde halkın yaşadığı yoksulluğunun sorumlusu olarak gösterilen adres İstanbul Hükümeti'dir. Bu sözlerin bir köylü kadına söyletilmiş olması çok ilginçtir. Çünkü kadına, özellikle Anadolu kadınına, ulus adına sorunlarını dillendirme olanağı vermektedir. Üstelik de o sıralar Türk Yurdu'nda, devleti doğrudan eleştirmemeye özen gösterildiği için bu tutum anlamlıdır.

Mehmet Emin'in gençliğe ithaf ettiği Anadolu başlıklı söz konusu dizeler aracılığı ile, Anadolu kadınına konuştururken hem sisteme yönelik eleştiride bulunur, hem de aydınların halka-Anadolu'ya karşı ilgisizliğinden dolayı aydınlar adına "köylü"den özür diler:

"(...)

– *Ne o bacı?*

– *Ot yiyiyoruz n'olacak.*

Tarlan yok mu?

– *Ne öküz var, ne toprak*

74 Halim Sabit, "Altaylara Doğru", Türk Yurdu, II, 31, 23 Ocak 1913, 127.

75 Mehmet Emin (YURDAKUL), "Anadolu", Türk Yurdu, I, 14, 30 Mayıs 1912, 229.

*Bugüne dek ırgat gibi didindim
Çifte gittim, ekin biçtim, geçindim.*

Bundan sonra. –Kocan nerede?

– Ben dulum

Kocam şehid, bir ninem var, bir oğlum

– Soyun sopun?

Onlar dahi hep yoksul

Ah efendi bize karşı İstanbul

Neden böyle sert, yalçın taş gibi?

Taşraların hayvanlık mı nasibi?

Hayır hayır bu nasibi almak için doğmadın

...

Sen bir aziz yoldaşsın

Senin sesin hayat için döğüşmeye koşturur

Senin sevgin vatan için fedakarlık öğretir

Senin yüzün insan için merhamet duyurur

Seninle insanoğlu yeryüzünü şenlendirir

Lakin bizler unuttuk bu hukuku

Kadınlığı hayvanlıkla bir tuttuk

Ninen gibi sana dahi hor baktık

Seni dahi garip, yoksul bıraktık

Evet, seni genç kocandan uzun yıllar ayırdık

Sen zavallı duvağına doyamadığın bir günde

Bir ihtiyar kadın gibi haykırarak saç yoldun

...

Ey Türklüğün otağı

Ne vakte dek bu acıklı sefalet

Bu viranlık, bu inleti bu kaygı

Ne vakte kadar bu uğursuz cehalet

*Bu taasub, bu görenek, bu uyku
Yazık sana ağlamayan şiire
Yazık sana titremeyen vicdana
Yazık sana uzanmayan elleri
Yazık seni kurtarmayan insana”⁷⁶*

Türk Yurdu dergisinde kadınların sağlığına ilişkin bilgilere yer verilir. Dr. Akil Muhtar verem ve sonuçlarını ele alan makaleler yazar. Özellikle “İslam hanımlarının en müthiş bir düşmanı”nın verem olduğuna dikkat çeker ve okurları bu hastalığa karşı uyarır.

Orenburg’ta yayınlanan Vakit gazetesinin bir muhabirinin gazetesi için hazırladığı yazıda İstanbul’a, dolayısıyla Osmanlı Türkleri’ne yönelttiği eleştirileri de dergide yer alır. Bu bir bakıma milli bilince sahip bir topluluğun, Kazan Türkleri’nden bir gazetecinin imparatorluk Türk’üne batırdığı çuvaldızdır. Biraz alaycı, biraz umut dolu.. Kadınlara ilişkin yazdıkları bakışındaki umudu besleyen kaynaktır. Türk Yurdu’na aktarılan bu yazıda yazarın İstanbul’a ilişkin dikkatini çeken ilk olgu, “Hürriyet Kahvehanesi”, “Meşrutiyet Oteli”, “Müsavvat Misafirhanesi”, “Kanun-ı Esasi Birahanesi” vb. yazıları olan tabelalardır. Yazar bu durumu yadigar:

“Türkiye’de hürriyet, müsavat ve adalet istemeyen bir kavim vardır ki o da memleketin asıl sahibi olan Türklerdir. Bu zavallılar memleketi zaptettiklerinden beri, bir gün bile rahat yüzü görmemişler. Genç, dinç bulundukları zamanı asker ocağında geçirerek aileleri fakir, yer ve yurtları perişan kalmış. Onlar orada hudut boyunda vatan bekçiliği ederken diğer kavimlerin aynı yaştaki evladı, ekin ekmişler, ticaret etmişler, sanatkarlıkta bulunmuşlar. Böylece para kazanarak memleketin iktisaden sahibi ve efendisi olmuşlar. Bugün

76 Mehmet Emin (YURDAKUL), “Anadolu”, 230.

Türkiye’de servet, memuriyet, ilim, marifet, binaenaleyh rahat ve saadet onların elindedir. Türkler onların hizmetçisi makamındadır.

Lakin dünyada her şeyin bir nihayeti olduğu gibi, artık Türkler’in de sabrı tükenmişe benziyor; onlar da biraz müsavat, adalet isteyecekler gibi. Üç gün evvel olup geçen bir vakıa iki Türk hanımın hareketi bunun emarelerindendir. Hanımlar Hilal-i Ahmer’e iane toplamak için çıkıp dolaşırken, polis onları tevkife teşebbüs etmiştir. Hanımlar polis merkezine geldikleri zaman şu ifadede bulunmuşlar;

‘Biz kibar aileden Müslüman Türk hanımlarıyız. Düşmanla harbederken yaralanan gazilerimize iane toplayarak kardeşlik vazifesini ifa etmek istedik. Biz meşrutiyetli, hür bir devletin ahalisinden hür insanlarız. Kanun dairesinde her işi yapmağa hakkımız var...”⁷⁷

Derginin aynı sayısında Kazan’dan “eşraf ve mutebarından” bir grup kadının, İstanbul’daki kız kardeşlerine destek mektubu yayınlanır ve Türk Yurdu olayı şu sözlerle yorumlar: “Bu mektubun kuvvetini artıracak bir söz bulamadığımız için ilave-i mütalaat lüzum görmüyoruz.”⁷⁸

Türk Yurdu dergisinde “Türk kadınlarının faaliyet ve fedakarlıkları”na ilişkin yazılara da yer verilir. Özellikle yurt savunmasını güçlendirmeye kaynaklık eden çalışmalar övgü dolu sözlerle anlatılır. Bunlardan “Müdafa-i Milliye Kadınlar Heyet”nin “dört beş bin hanımı” toplayarak yaptığı toplantı, dergi tarafından tebrik edilir. Kadınların konu olduğu yazılardaki en temel vurgu, Türk kadınlarını da artık toplumsal yaşamda etkili olabildiklerini ortaya koymaktır. Kadınların ekonomik

77 ANONİM, “Matbuat”, Türk Yurdu, II, 33, 20 Şubat 1913, 160.

78 ANONİM, “Mektuplar ve Cevaplarımız”, Türk Yurdu, II, 33, 20 Şubat 1913, 161.

alandaki üretken olabilecekleri anımsatılarak, Rusya'daki Türk kadınların gelişmişlik düzeyine ilişkin bilgiler örnek oluşturmasını sağlayacak bir üslupla okurlara aktarılır. Dergi sayfalarında; "Bakü'de yaşlı hanımlara mahsus dersler, Kazan'da Türk Kız Lisesi, Orenburg'da kız sanayi mektebi"⁷⁹, "Şimalli hemşirelerimiz"⁸⁰, "Müslime tabibe" ve "Müslime diş tabibesi"⁸¹ başlıkla haberler sıklıkla yer alır.

Kadınların bütün başarılarına dergide yer ayıran Türk Yurdu, 18 Kasım 1913'te Kadınlar Dünyası⁸² dergisinin yazarlarından Belkıs Şevket Hanım'ın ilk kez uçağa binmesini şöyle duyurur: "... Türk Yurdu, ilk defa uçan Türk hanımını can ve gönülden tebrik eder ve böyle cesaretli hanımların bütün Türk ilinde çoğalmasını Tanrı'dan diler"⁸³

Türk Yurdu dergisi imparatorluğun içine girdiği çöküşün bütün sarsıntılarından korunmak, yeni bir toplum kurmak ütopyasını oluştururken kadınlardan çok umutlu olduğunu, hatta toplumun dönüşmeye bile başladığını örneklerle anlatır: "Geçen senenin tecelliyat-ı fikriyesi muhafazakarlığın mağlubiyetine yürüdüğünü göstermektedir... Kadınların iktisadi hayata girmeleri, sokak ve pazarda daha serbest yürüyebilmeleri, yeni yapılan bahçelerin onlara da çakı bulundurulması, halkın ve hükümetin kadın meselesine, ev hayatlarına daha az karışması, hep bunu ispat eder".⁸⁴

79 ANONİM, "Bakü'de yaşlı hanımlara mahsus dersler, Kazan'da Türk Kız Lisesi, Orenburg'da kız sanayi mektebi" Türk Yurdu, II, 33, 20 Şubat 1913, 162.

80 ANONİM, "Şimalli hemşirelerimiz", Türk Yurdu, II, 38, 1 Mayıs 1913, 259

81 ANONİM, "Müslime diş tabibesi", Türk Yurdu, II, 47, 4 Eylül 1913, 431.

82 Belkıs Şevket'in uçuş izlenimlerinin ayrıntısı için Bkz. Serpil ÇAKIR, Osmanlı'da Kadın Hareketi, 60.

83 ANONİM, Bir Türk Hanımının Uçması, Türk Yurdu, III, 54, 11 Aralık 1913, 109.

84 TY (Yusuf AKÇURA), 1329 Senesinde Türk Dünyası, Türk Yurdu, III, 64, 16 Nisan 1914, 279.

Türk Yurdu'nun Akibeti

1924'ten sonra çıkan dergilerde, Türk dünyası ile ilgili haberlere ayrılan yer eskisi kadar çok tutmaz. Sovyet Devrimi ve yeni Türk devleti arasındaki dostluk ilişkisi, Türk Dünyası ile Türkçüler arasına, bir mesafe koymuştur. Türkçülük de bundan sonra Anadolu ile kendini sınırlamak zorunda kalır. Özellikle Akçura, Pantürkist düşünceden bütünüyle uzaklaşır ve bunu yazılarında açık bir şekilde ortaya koyar.

Türk Yurdu dergisi 1911'den 1931'e dek; ekonomik sorunlarından, bazı mesleklerin yok olmasına, eğitim sorunun nasıl giderileceğine ilişkin öngörülerden, kadının konumunu iyileştirmeye, halk sağlığı politikalarını oluşturmaya, milli tarih yazıcılığından, sosyolojik analizlere ve laik-bilimsel eğitimin nasıl olması gerektiğine ilişkin öngörülerine dek geniş bir yelpaze içinde, Cumhuriyet politikalarının temelini oluşturur. Ancak, 1930'lara doğru dergide ırkçı milliyetçiliğe destek olan yazılardaki artış, Cumhuriyet devrimleriyle arasına mesafe koyduğu hissedilen makalelerin varlığı, Türk Ocakları'nın ve bir anlamda derginin sonunu da hazırlar. Özellikle Aralık 1930'da Türk Yurdu'nda yer alan Türk Ocakları başkanı Hamdullah Suphi'nin "Türk Ocağı'nın Tarihçesi ve İftiralara Karşı Yanıtlarımız" başlıklı konuşması, Türk Ocakları'nı eleştirenlere karşı gerilim yüklüdür, dahası merkezi otoriteye ve "komünist" olduğu farz edilen kişilere yönelik bir meydan okumayı da içerir: "... milli timsale (Türk Ocakları-YN) yazı ile, resimle hörmetsizlik edenler meydanı boş buldukları için cesaretlerini mütemadi arttırıyorlar. Türk gençliğinin kalbindeki milliyetçi hassasiyet bu gibi vakaların cezasını jandarmaya, polise, mahkeme salonlarına terk etmemelidir."⁸⁵ Bu sözler bir anlamda, ocakların en ciddi meydan okumasıdır ve 1980 önce-

85 Hamdullah Suphi (TANRIÖVER), "Türk Ocağı'nın Tarihçesi ve İftiralara Karşı Yanıtlarımız", Türk Yurdu, XVIII, 36, Aralık 1930, 22.

sinde ülkücü gençlere “polisin yardımcısı” sıfatını yakıştıran anlayışın ipuçlarını verir!

Sonuç olarak, Kemalist önderliğin ulus kavramıyla zıt bir yönelime giren Türk Ocakları kapatılmadan (10 Nisan 1931’de kapatılır) bir ay önce, Türk Yurdu’nun yayın hayatı sona erer.⁸⁶ Bu tarihten bir yıl sonra 19 Şubat 1932’de Halkevleri açılır, Şubat 1933’te de merkez yayın organı Ülkü dergisi yayına başlar. Artık yeni “mefkure”nin ocağı olarak Halkevleri kabul edilir. Yeni amaç; Altı Ok’un ulusalcı bir bakış açısıyla toplumun dokusunda yer etmesidir.

Türk Yurdu dergisi, 1942-1943 yıllarında on beş günde bir olmak üzere yeniden yayınlanır. 1944-1954 yılları arasında yayınına ara verir. 1954-1957 arasında yeniden yayınlanır. Bu defa da iki yıl yayınlanmaz ve 1959-1968 arasında kesintisiz yayınlanır. İki yıl daha yayına ara veren Türk Yurdu 1970’te sadece iki sayı yayınlanır. 1987’ye dek 16 yıl yayınlanmaz.⁸⁷ Bu tarihten sonra yayınına aralıksız devam etse de artık eski “Türk Yurdu”nun çizgisinden çoktan uzaklaşmıştır.

Türk Yurdu’nun 1911-1917 yılları arasındaki Aydınlanma-dan yana, antiemperyalist çizgisindeki netliği, özellikle 1920’li yılların sonuna doğru belirsizlik taşır. İslami temalar artar, antikomünist söyleme, ırkçı temalar eşlik eder. 1942’den sonra çıkan sayılarda milliyetçi ve muhafazakar çizgisi giderek netleşir. Artık, Türk milliyetçiliği açısından yeni bir süreç başlamıştır.

86 Fırdevs GÜMÜŞOĞLU, “Kemalist Milliyetçilik ve Irkçı Milliyetçilik”, Bilim ve Ütopya, Haziran 2001, 53.

87 Hüseyin TUNCER, Türk Yurdu Bibliyografyası, Akademi Kitabevi, İzmir, 1990, IV.

3. KEMALİST TOPLUM VE HALKEVLERİ

1920’de daha henüz Kurtuluş Savaşı sürerken kurulan Büyük Millet Meclisi, farklı kesimlerin temsilcilerinden oluşmaktaydı. “Kurtuluş sorunu hala ve yalnız Saltanat ve Hilafetin kurtuluşu sorunu imiş gibi gözükiyordu”⁸⁸ Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, kurtuluşun ardından kurmak istedikleri toplum modeli, meclisi oluşturan milletvekillerinin bütününe hemfikir oldukları bir model değildi. 1920-30 yılları arasındaki süreç, iki grubun birbirleriyle çatışması ve Kemalistlerin iktidarların güçlendirmeleriyle sonuçlanır.

Muhalliflerin açık veya örtülü olarak Kemalistlere direndikleri belli başlı dönüm noktaları; saltanatın ve halifeliğin kaldırılması sırasında, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın program ve çalışmalarında somutlaşır. Nitekim mücadele bu iki partinin kapatılmasıyla görünürde sona erer.

Kemalist Toplumun Yapılandırılması

Kemalistler, Osmanlı toplumsal yapısından kopmayı sağlayacak bütün araçları yaratmak üzere yola çıkar. Bu amaçla milli burjuvazi yaratmak, laik-bilimsel eğitim aracılığıyla ekonomik ve siyasi bağımsızlığı pekiştirmiş bir toplum kurmak istenir. 1920’lerden, 1945’lere dek kuruluşun sancıları yaşanır: Köy Eğitimliği Yasası’nın çıkarılması, devletçilik politikaları, Halkevlerinin kuruluşu, Köy Enstitüleri ve toprak reformu girişimleri hep bu sürecin birer parçasıdır. Fakat bu sürecin asıl başlangıç noktası, saltanatın kaldırılması ve Halifelik makamının geçersiz kılınmasıdır.

88 Niyazi BERKES, Türkiye’de Çağdaşlaşma, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 1978, 465.

Saltanatın Kaldırılması

Cumhuriyet'in ilanı geçmiş siyaset sistemden ciddi bir kopuş olmakla birlikte, varolan toplumsal yapıdan da kopmanın bütün tartışmalarını içinde barındırır.

Cumhuriyet'in ilanına giden ilk aşama Saltanatın kaldırılmasıdır. İtilaf Devletleri'nin Ankara Hükümeti yanı sıra İstanbul Hükümeti'ni de 28 Ekim 1922'de Lozan görüşmelerine çağırması, TBMM açısından iki başlı ülke ve ikili meşruiyet olgusunu gündeme getirir. Böylece, Lozan'da ülkeyi temsil sorunu Ankara Hükümeti'ne Saltanatın kaldırılması olanağını sağlar. Başta Mustafa Kemal'in yakın çalışma arkadaşları olmak üzere, Saltanat ve Halifeliğin birbirinden ayrılmasına TBMM içinde de pek sıcak bakılmaz.⁸⁹ Çünkü doğal olarak, Saltanat ve Halifelik dışında bir yönetim biçimi kurulma olasılığı, iktidarın kaynağı olgusunu, dolayısıyla yönetimin meşruiyetini hangi güce dayandıracağı sorununu gündeme getirecekti. Saltanat dışındaki seçeneğin sözü edilmese bile Cumhuriyet olma olasılığı, sonraki yıllarda "Birinci Meclis'te İkinci Grup" olarak adlandırılan ve "Saltanatı ve Halifeliği kurtarmak için Milli Mücadele'ye katılanlar" tarafından derin bir endişeyle karşılanır.⁹⁰ Tunaya, Birinci Grupla İkinci Grup'u karşılaştırırken, "Muhafizi, İkinci Gruba nazaran daha laik, inkılapçı ve devletçi kaldığını söylemek mümkündür"⁹¹ der. Geline aşamada sorun iktidarın kimin tarafından ele geçirileceğiydi: "Askeri sorunların bir ölçüde çözüldüğü ve barışın yeniden tesis edildiği aşamada, siyasi sorunların ve çatışmaların ön plana çıkması kaçınılmazdı. Askeri zaferden sonra derhal gündeme gelmesi kaçınılmaz olan konu, mer-

89 Bu konudaki tartışmalar için Bkz. Gazi M. Kemal ATATÜRK, Söylev I-II, Yay. Haz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, CKK, 2001, İstanbul, 333.

90 Kurtuluş Savaşı, meşruiyetini bir yandan emperyalizm karşıtı söyleminden alırken, diğer yandan da "Saltanatın ve Hilafet'in içinde bulunduğu durumdan kurtarılması" söyleminden almıştır.

91 Tanık Zafer TUNAYA, Türkiye'de Siyasal Partiler, 534.

kezi otoriteyi sağlayacak olan siyasi iktidarın nasıl ve kim/kimler tarafından ele geçirileceği, daha doğrusu bu iktidara kimin ya da kimlerin sahip çıkacağı sorusunda düğümleniyordu.”⁹²

Daha sonra ele alacağımız gibi, Kurtuluş Savaşı’na katılanların ve Cumhuriyet’i ilan edenlerin dayandıkları toplumsal güçler, bu yoldaki mücadeleyi iktidarın doğası gereği zorunlu kılıyordu. Uzun süren ikili görüşmeler ve grup tartışmaları sonunda egemenlik meselesine son nokta bizzat Mustafa Kemal tarafından konur:

“Efendiler’ dedim, ‘Egemenlik hiç kimseye bilim gereğidir diye, görüşmeyle, tartışmayla verilmez. Egemenlik, güçle, erkle ve zorla alınır. Osmanlıları, zorla Türk Ulusu’nun egemenliğine el koymuşlardır. Bu yolsuzluklarını altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi Türk Ulusu bu saldırganlara artık yeter, diyerek ve bunlara karşı ayaklanıp egemenliğini eylemli olarak kendi eline almış bulunuyor. Bu bir olupbittidir. Söz konusu olan, Ulus’a egemenliği bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız, sorunu değildir. Sorun zaten bir olupbitti gerçeği durumuna gelmiş bir gerçeği açıklamaktan başka bir şey değildir. Bu, ne olursa olsun, yapılacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes sorunu doğal bulursa, sanırım ki uygun olur. Yoksa, gerçek yine yöntemine göre saptanacaktır; ama bir takım kafalar kesilecektir.”⁹³

1 Kasım 1922’deki bu konuşmanın ardından TBMM’deki oylama sonucu karar oybirliği ile kabul edilir. Kararın oybirliği ile kabul edilmesi, elbette Saltanatın sürmesinden yana güçlerin ikna olduğu anlamına gelmiyordu. Bundan iki yıl sonra, Halifelik makamının kaldırılmasının söz konusu olduğu koşullarda, bu güçler ciddi bir direniş gösterirler. Bu arada Saltanatın kaldırılmasından yana olanların işini kolaylaştıran,

92 Cemil KOÇAK, “Siyasal Tarih”, Çağdaş Türkiye 1908-1980, Derleyen Mete Tunçay-Cemil Koçak vd., Cem Yayınları, İstanbul, 1989, 86.

93 Gazi M. Kemal ATATÜRK, Söylev ve Demeçler, 337.

itibarını arttıran bir gelişme olur: 17 Kasım 1922'de Vahdet-tin'in İngiliz savaş gemisiyle kaçışı. TBMM'deki tartışmanın üzerinden daha on yedi gün geçmeden meydana gelen bu olay, Cumhuriyetçi güçlere rahat bir soluk aldırır. Böylece Sal-tanat tartışması kendiliğinden bir süreliğine de olsa son bulur.

Halifeliğin Kaldırılması

Padişahın İngiltere'ye sığınmasından ardından, Halifelik makamı ile ilgili yeni bir düzenlemeye gereksinim duyulur. TBMM'de Vahdettin'in Halifelik'ten çıkarılmasına, Abdülme-cit Efendi'nin seçilmesine ve onun da "Halifelik" dışında hiç-bir unvan kullanamayacağına karar verilir. Bu karar telgrafla, İstanbul'da görevlendirilen Refet Paşa'ya 18 Kasım 1922'de bildirilir. Karar şöyledir:

- "a) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisini Halifeliğe seç-mesinden ötürü sevindiği açıkça belirtilecektir.
- b) Vahdettin Efendi'nin yaptıkları bir bir sayılarak kınana-caktır.
- c) Anayasanın ilk on maddesinin kapsamı uygun bir yolla açıklanarak ve önemli yerleri olduğu gibi alınarak, Türki-ye Devleti'nin, Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükümeti'nin kendine özgü nitelikleriyle yönetim biçiminin Türkiye halkı ve bütün Müslümanlık dünyası için en yararlı ve en uygun olduğu belirtilip saptanacaktır.
- d) Türkiye Ulusal Hükümeti'nin geçmişte gördüğü işler ve değerli çalışmaları, övücü bir dille anılacaktır.
- e) İşbu bildiride, yukarıda sözü edilenlerden başka, siyasa-y-la ilgili sayılabilecek bir görüş ve düşünceye yer verilme-yecektir."⁹⁴

94 Gazi M. Kemal ATATÜRK, Söylev ve Demeçler 340.

Halifeliğin seçilmesi kararında bu kadar acele davranılmasının en temel nedeni, hem İtilaf Devletleri'ne, hem de İslam dünyasına, Türkiye sınırları içinde TBMM'nin tek siyasi güç olduğunu bir kez daha dayatmaktı. Siyasi erkin TBMM'de toplanmasından hoşnut olmayan, "Halk egemenliği"ne karşı güçlerin, kendiliklerinden Halife seçme olasılığına engel olmak Birinci Grubun en büyük kaygısını oluşturuyordu. Nitekim Mustafa Kemal'in 14 Ocak 1922'de Halk Fırkası'nı kurmak amacıyla kamuoyu yoklaması yapmak üzere Ankara'dan ayrılmasının ardından Afyonkarahisar Milletvekili Hoca Şükrü tarafından, İslam Halifeliği Ve Büyük Millet Meclisi isimli bir kitap yayınlanır. Mustafa Kemal bu yayını Söylev'de şöyle anlatır: "Halife Meclis'in Meclis Halife'nindir gibi uydurma sözle Millet Meclisi'ni Halife'nin danışma kurulu ve Halife'yi Meclis'in ve dolayısıyla devletin başkanı gibi göstermek, kabul ettirmek istemişlerdir. Baylar, Halife bulunan kişiyi umuda düşürecek kimi içten bağlılık gösterileri de dikkati çekiyordu. Gizli olarak yapılan bağlılık gösterileri ise, bizim görünüşe göre sezdiklerimizden daha çok imiş."⁹⁵

Mustafa Kemal'in sözünü ettiği kişilerden biri o sırada İstanbul ve Trakya'da görevli olan Refet Paşa'dır. Ankara Hükümeti'nin bilgisi dışında Refet Paşa'nın Halife Abdülmecit Efendi ile girdiği dostluk ilişkisi oldukça ilginçtir. Konya adlı atını, emir subayı aracılığı ile Halife'ye hediye eden Refet Paşa, gönderdiği telgrafta Halife'nin elini "en içten kulluk duygularıyla öper"⁹⁶ ve aldığı yanıt ise daha da anlamlıdır: "... Tanrı'nın Gölgesi'nin özel selamları (...) ve Peygamber Vekili'nin iyilik dilekleri (...)".⁹⁷

Bu ilişki Ankara Hükümeti'ni rahatsız eder. Bu arada, Saltanatın kaldırılması sırasında uzlaşan güçler bundan sonra

95 Gazi M. Kemal ATATÜRK, Söylev ve Demeçler, 344.

96 Gazi M. Kemal ATATÜRK, Söylev ve Demeçler, 345.

97 Gazi M. Kemal ATATÜRK, Söylev ve Demeçler 346.

da, Halifelik erkinin kullanılması için açık ve örtülü mücadeleyi sürdürür. Aynı zamanda Mustafa Kemal'i TBMM dışına çıkarmanın yolları aranır. 2 Aralık 1922'de TBMM İkinci Başkanı Doktor Adnan Bey'in (Adivar) de girişimiyle, Milletvekilliği Seçimi Yasası'nın değiştirilmesi, Misak-ı Milli dışındaki topraklarda doğanların ve aynı yerde beş yıldan daha az oturanların milletvekili seçilmesinin engellenmesi önerisi getirilir. Açıktır ki bu öneri Mustafa Kemal içindir. Mustafa Kemal önerinin ardından ünlü konuşmasını yapar. Böylece bu öneri de mecliste taraftar bulamaz, konuşma metni basında yer alır, meclis başkanı ve öneriyi veren milletvekillerine protesto telgrafları gelir.⁹⁸

İktidar mücadelesinin geldiği bu aşamada, daha önce Anadolu Ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alan grup, partileşmekte karar kılar. 7 Aralık 1922'de Halk Fırkası kurulur ve dokuz ilke açıklanır.⁹⁹ Daha henüz Cumhuriyet ilan edilmemiştir.

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan antlaşması, 24 Ağustos 1923'te TBMM'de onaylanınca Mustafa Kemal ve arkadaşları için yeni bir dönem başlar:

"Devletin yönetimini Cumhuriyet'ten söz etmeksizin, ulusal egemenlik ilkelerine uygun olarak, her gün Cumhuriyet'e doğru bir biçimde derleyip toparlamaya çalışıyorduk."¹⁰⁰ Artık açıkça ifade edilmeyen niyetlerin uygulanması için koşullar olgunlaşmıştır ve en kısa zamanda Cumhuriyet'in ilanı gerçekleşecektir.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesi Mustafa Kemal'in de dediği gibi

98 Gazi M. Kemal ATATÜRK, Söylev ve Demeçler, 356.

99 Sonraki yıllarda Altı Ok'un temelini de oluşturacak dokuz ilkenin tam metni için bkz. Mete TUNÇAY, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923/1931), Yurt Yayınları, İstanbul, 1981, 534.

100 Gazi M. Kemal ATATÜRK, Söylev ve Demeçler, 387.

“... yeniden Halifelik sorununu ortaya” çıkarmıştır.¹⁰¹ İstanbul basını ile Hilafet yanlılarının, “Cumhuriyet’in gereksizliği ve Halife’nin devlet başkanı olması gerektiği”ne ilişkin kampanya yürütülür. Bu sırada İstanbul’dan gelen, “Halifelik Hazinesi” için ödeneğin artırılması gerektiği talepleri bardağı taşıran son damla olur.

3 Mart 1924’de Türkiye Büyük Millet Meclisi şu kararı alır:

- “a) Türkiye Cumhuriyeti’nde, halkın işleriyle ilgili yasaları yapmaya ve yürütmeye yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun kurduğu Hükümet’in yetkili olduğu saptandı; Şer’iye ve Evkaf Bakanlığı kaldırıldı.
- b) Türkiye içindeki bütün bilim ve öğretim kurumları, bütün medreseler Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlandı.
- c) Halife görevinden çıkarıldı ve Halifelik orunu kaldırıldı. Çıkarılan Halife’ye ve Osmanogulları soyundan olanların hepsine, Türkiye Cumhuriyeti ülkesinde oturmak süresiz olarak yasaklandı.”¹⁰² Böylece Saltanatın kaldırılmasını izleyen, Cumhuriyet’in ilanı, ardından Halifelik kurumunun yasaklanması, Şer’iye ve Evkaf Bakanlığı’nın kaldırılması ve Öğretim Birliği’nin yasallaşması, laik bir toplumsal yapının ilanının ilk ipuçların oluşturur. Artık siyasal iktidar meşruiyetini; ne Saltanata, ne de Halifelik aracılığıyla Tanrı’ya dayandıracaktı. Egemenlik erki doğrudan Halk’a dayandırılıyordu. Kemalistler, Osmanlı İmparatorluğu’nun son iki atılımın hatalarından ve eksiklerinden gereken dersi çıkarmışlardır. Örneğin, 1876’da yapılan Anayasa’da Padişahın yetkileri sınırlandırılmaz. Yasa yazılı halle getirilirken atılan çekingen adımlar, 1908 Devrimi’nin koşullarını da yaratır. 2. Meşrutiyet’le birlikte Padişah’ın yetkisin sınırlandırılırken, ona meclisi kapatma hakkını da ve-

101 Gazi M. Kemal ATATÜRK, Söylev ve Demeçler, 383.

102 Gazi M. Kemal ATATÜRK, Söylev ve Demeçler, 393.

rir. 1923'lerde gelinen noktada ise bütün bu mücadelenin öğrettiği en önemli ders; iktidarın meşruluk temelini, yıkılmış bir devletin kurumlarına ve yıkılan erke dayandırmadan, yeni bir anlayışla yeni bir toplum kurmaktır.

1925 yılı Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. 17 Kasım 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın "rejimin diktaya gittiği" ne ilişkin ifadeleri (Mustafa Kemal'in iktidarına yönelik bir eleştiri) ile programındaki "Fırka efkar ve itikadını diniyeye saygılıdır"¹⁰³ sözleri ve Şubat 1925'te Doğu'daki Kürt aşiretlerinin ayaklanmalarının hızla yayılması, yeni rejimi daha sert tutum almaya yöneltir.¹⁰⁴ 2 Şubat'ta toplanan TBMM "Hıyanet-i Vataniye Kanunu"nu yasalaştırdı. Yasanın gerekçesi, "dinin siyasete alet edildiği ve vatanı ihanet edilmesidir". Bu sırada hem Cumhuriyet Halk Fırkası içinden, hem de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan Hükümeti eleştiren tartışmalar olur. Fethi Bey kabinesinin Kürt isyanını basit bir adli vak'a olarak görüp, acil önlem almaması tartışmaları ve Fethi Bey'in istifasıyla başlayan bu süreç, İsmet Paşa'nın yeni hükümeti kurmasıyla sonuçlanır. İsyanı bastırmakta kararlı olan İsmet Paşa Hükümeti, Şark İstiklal Mahkemesi'nin kararıyla hükümete karşı olan basına karşı sert önlemler alır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Doğu'daki şubeleri kapatılır. Ardından Ankara İstiklal Mahkemesi'nin talebiyle partinin, isyancıları desteklediği ve "dine saygılı" oldukları söylemiyle dini siyasete alet ettikleri gerekçesiyle yargılanırlar.

3 Haziran 1925'te partinin kapatılmasına karar verilir. Tamer Timur, Terakkiperver Fırka'nın programının temel dayanaklarını şöyle anlatır:

"Terakkiperver Fırka hakim sınıfların Atatürk'e karşı tezgahladıkları oyunun son perdesidir. Fırka 17 Kasım 1924'te ku-

103 Tarkan Zafer TUNAYA, Türkiye'de Siyasal Partiler, 617.

104 Uğur MUMCU, Kürt-İslam Ayaklanması (1915-1925), um:ag Vakfı Yayınları, Ankara, 1999.

rulmuştur. Kuruluş sebebi aynıdır: Rejim diktaya gidiyor. Daha çok Başvekil İsmet Paşa'nın adı geçmekle beraber, kas-tedilenin gerçekte Atatürk olduğu açıktır. Fırkanın 'başkanı İstanbul ticaret burjuvazisinin İzmir İktisat Kongresi baş-kanlığına getirdiği General Kazım Karabekir'dir. Karabekir Paşa bu görevi başarıyla yerine getirmiş ve 'liberalizm' esası üzerine bir 'İktisadi Misak'ın kabulünde büyük bir rol oyna-mıştı. Fırkanın diğer ileri gelenleri, Kurtuluş Savaşı'nın bir çok önemli kişileridir. Görünüşte demokratik hak ve hürri-yetleri, aslında dar sınıf çıkarlarını savunan İstanbul basını Fırkayı geniş ölçüde desteklemektedir (özellikle Vatan, Ta-nin, ve Tevhidi Efkar gazeteleri).

Fırka programı bir yandan devlet mekanizmasını zayıflat-mayı ve onun tam bir sınıf aracı haline getirmeyi öngören tedbirleri sıralarken, öte yandan yabancı sermayeye (emper-yalizme) kapıları açmaktadır...

Fırka teşkilatının ilk şubesini Urfa'da açmış ve örgüt özelli-kle Doğu Anadolu'da rağbet görmüştür. Fırkanın bir ayağı em-peryalizmde, öbür ayağı ise feodalizmedir.”¹⁰⁵

Timur, bu dönemde Türkiye'de iktidar kavgasının Takrir-i Sükun Kanunu ile sona erdiğini belirtir ve iktidarın kontrolü-nün Atatürk liderliğinde küçük burjuva kökenli asker-sivil devrimcilerin eline geçtiğini söyler. Fakat bu grubun bir sınıf olamaması gerçeğinin, egemen sınıflara yeniden yaslanmaları-na yol açtığını da dikkat çeker. Buna karşın devlet aygıtının, görece olarak bağımsızlığını koruduğuna da vurgu yapar: “Bü-yük adamlar, ne Tolstoy'un sandığı gibi tarihin ve kitle özlem-lerinin uysal bir aracı, ne de Carly'nin ileri sürdüğü gibi tarihi yapan tek unsurlardır. Büyükükleri ve iktidarlarının sınırı an-

105 Taner TİMUR, Türk Devrimi ve Sonrası, İmge Yayınları, Ankara, 1993, 77-78.

cak temsil ettikleri sınıfı ya da sınıflar ittifakını ortaya koymak suretiyle anlaşılabilir. Sınıf çelişkilerinin keskinleşmediği bir dönemde, Atatürk orta sınıf radikalizminin temsilcisi olmuştur. Zamanın koşulları içinde egemen sınıflarla işbirliği yapmak zorunda kalmıştır. Fakat hiçbir zaman siyasi iktidarı egemen sınıfların bir aracı haline getirmemiştir.”¹⁰⁶

Timur, sözü edilen kanundan sonra “Türk Devrimi’nin tamamlandığını”, artık bu sözcüğün gözden düştüğünü ve artık pek kullanılmadığını ileri sürer.¹⁰⁷ Oysa yeni bir toplum, yeni insan projesine ilişkin Ülkü dergisinde 1940’a dek çıkan yazılarda sıklıkla “devrimci, Türk devrimi” sözcüklerine yer verildiği görülmektedir.

Kemalist Devrimin Başlıca Dayanakları

“Türk Devrimi üzerinde çalışan farklı görüşlere sahip bilim adamlarının birleştiği noktalardan biri, Kemalist Devrimi yapan grubun asker ve sivil bürokrasiden oluştuğudur. Kemalist Devrimin temel savı topluma yukarıdan aşağı inerek onu orta-çağ düzeyinden kurtarmaktı ve ancak karşı devrim aşağıdan gelebilirdi.”¹⁰⁸ 1920’li yıllarda Türkiye’nin esas olarak tarım ülkesi olması, gelişmiş kapitalist işletmelerin olmaması, Kemalistler açısından düşünsel hedeflerinin merkezine koydukları “muassır medeniyet” düzeyine ulaşma sürecindeki toplumsal dayanaklarını zayıflatır. Bu nedenle genç kuşakların ve halkın eğitime, yetişmiş işgücüne olan ihtiyaç öncelikli sorunlar arasında belirlenir.

Sınıfsal Yapısı

Tarihi koşullar Kemalistleri, egemen sınıflarla olan ilişkilerinde ittifaklar, çatışmalar ve engellemelerle dolu bir sürece

106 Taner TİMUR, Türk Devrimi ve Sonrası, 114.

107 Taner TİMUR, Türk Devrimi ve Sonrası, 79-80.

108 Gencay ŞAYLAN, Türkiye’de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, TODAİE Yayınları, Ankara, 1974, 74.

iter. Ana hatlarıyla dönemin egemen sınıflarına baktığımızda şöyle bir tabloyla karşılaşılır: “Toplumdaki egemen güçler yarı-feodal özellikler gösteren toprak sahibi eşraf ile bürokrasi-dir. Diğer taraftan özellikle İzmir ve İstanbul gibi liman şehirlerinde Batı kapitalizmi ile bütünleşmiş oldukça ufak bir burjuvazi çekirdeğinin mevcut olduğu ileri sürülebilir. Bunun dışında burjuva sınıfının gelişimini yaratacak girişimci grubu, sayıca çok az ve güçsüz görünmektedir. Nitekim 1927 endüstri sayımına göre, Türkiye’de 65.245 endüstriyel işyeri vardır; işyerlerinin % 8.9’u 5 işçiden fazla çalıştıran işyerlerinden meydana gelmekte; 100 işçiden fazla çalıştıran işyerleri toplam sayısının % 0.2’sini meydana getirmektedir; 65.245 işyerinin ancak % 4’ünde motor gücü kullanılmaktadır.”¹⁰⁹

Üretim ilişkilerinin gelişmiş kapitalist ülkelerle kıyaslanmayacak derecede geri olması, üretici güçlerin sınıfsal konumlarından beslenen örgütlü bir bilinç taşımaması, emperyalizm olgusunun varlığı vb etkenler, Türkiye’yi kendine özgü modernleşme-kalkınma yoluna iter. Sonraki bölümlerde ele alınacak olan ve Devletçilik olarak tanımlanan dönem, bu yolun vardığı son duraktır. Bu yolun başlangıcında tanımlanan “sınıfsız” toplum varsayımıyla devrimlerin gerçekleştirilmesine girişilmesi, sözü edilen tarihsel koşulların, Kemalist önderliğe bıraktığı tek çözümdü. CHP’nin Türkiye’de sınıfsız imtiyazsız kaynaşmış bir toplum projesi sunmasına Şaylan şöyle yaklaşır:

“... Bürokrasi güçsüz de olsalar mülkiyetçi sınıflarla (toprak ağası, eşraf ve çekirdek halindeki şehir burjuvazisi) beraberlik içindedir ve bizzat kendisi burjuvallaşma sürecine girmiştir. Yakın tarihimizde yazılan kitaplar, Milli Kurtuluş Savaşı’nı yürüten bürokrat kadronun nasıl hızla mal mülk edindiği, arsa spekülasyonlarına atılıp, burjuvallaşma sürecine girdiğini anlatmaktadır. (...) Milli Kurtuluş Savaşı sırasında formüle

109 Gencay ŞAYLAN, Türkiye’de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, 75.

edilmiş olan emperyalizme karşı insancıl bir içerik taşıyan bir milliyetçilik, burjuva sınıfı gelişmesine orantılı olarak giderek bu sınıfın yararlarına karşıt düşen görüşleri etkisiz kılacak bir kimlik taşıır hale gelmiştir. Bir zamanların din düşmanı Hamdullah Suphi Tanrıöver, burjuva sınıfının ideologu olarak, 1946’larda tarih ve dine dayanan bir milliyetçilik akımının öncülüğünü yapacak hale gelmiştir ve bunun nedeni Marksist fikir akımlarından toplumu korumaktır.”¹¹⁰

Görüldüğü gibi Şaylan, Cumhuriyet’le gelişmeye başlayan burjuva sınıfının 1950 yılında siyasal iktidarı kontrolü altına aldığına dikkat çekiyor. Egemen olan bürokrasinin de (Kemalist önderlik olarak yorumlamak yanlış olmaz sanırız) egemenliğini yitirip yeni gruba bağımlı hale geldiğini söylüyor. Bizzat çok partili hayata geçişin önemli simaları CHP’nin içinden doğar. Demokrat Parti’nin önderlerinin düşünsel izlerini ve karşı devrim olarak tanımlanan bu sürece evrilen bu gidişin bütün adımlarını, aslında Birinci Meclis’in bileşimine baktığımızda daha iyi görebiliriz: “Üyelerinin ancak bir bölümü Hakları Savunma örgütlerinin temsilcileriydi. Bunların çoğu İttihat ve Terakki Partisinin bu örgütlere katılan üyeleriydi. Bundan başka, Çiftçiler Derneği, Milli Türk Partisi, Türkiye İşçi Partisi,¹¹¹ Millî Liberal, Ahali İktisat Partisi gibi küçük örgütlerin birkaç temsilcisi vardı. Bir çoğu İstanbul Parlamentosu’ndan gelmişti. Bunlar ya İttihatçı ya da İtilafçıydı. Hükümet memuru, serbest meslek adamı ve gençler, okumuşlar azınlıktaydı.”¹¹² İşte yıllar sonra, Şaylan’ın yukarıda sözünü ettiği güçlerin “1946’da tarih ve dine dayanan bir milliyetçilik akımının öncülüğü”ne soyunmasının nedenler arasında şun-

110 Gencay ŞAYLAN, Türkiye’de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, 78.

111 Niyazi BERKES, Türkiye’de Çağdaşlaşma, 491. N. Berkes’in sözünü ettiği Türkiye İşçi Partisi değil, muhtemelen Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası olmalıdır. Bkz. Tarık Zafer TUNAYA, Türkiye’de Siyasal Partiler, 788.

112 Niyazi BERKES, Türkiye’de Çağdaşlaşma., 491.

lar sayılabilir: Bir yandan, toprak reformunun bir türlü yapılamaması, II. Dünya Savaşı sonrasında tarımdaki modernleşmenin ve suni gübreyle üretime geçişin sonucunda kırsal alanda işgücünün niteliği önemli boyutlarda değişmiş, “ortakçı-yarıcı” konumunda olan köylüler, az ve orta düzeyde toprak sahipleri topraktan kopmuş¹¹³, kentlerde işgücü yığılmasına doğru hızla adımlar atılmıştır. Geniş kitlelerin giderek yoksullaşması, buna karşın feodal sınıf ile Türk burjuvazinin hem ülke içinde güçlenmesi, hem de değişen Dünya dengeleri içinde ittifak odaklarını yeniden belirlemesinden kaynaklandığını göz önünde bulundurmak gerekmektedir.¹¹⁴ Sözü edilen bağlamda, 1950’lerde Batı karşısındaki Türkiye’nin durumuna, Timur’un şu saptaması açıklık kazandırıyor: “Atatürk’ün ölümünden sonra, Atatürk ilkelerini programına alan bir parti, toprak ağalarına ve ticaret burjuvazisine dayanarak Batı emperyalizmi ile yeni sömürgecilik kokan ilişkileri yeniden kurmayı başarmıştır.”¹¹⁵

Eğitim Birliği Yasası ve Laik Eğitim

Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında eğitim birliğini sağlamaya yönelik tartışmalar yapılmaktaydı. “Yeni kurulan okullar ve ordu, din makamlarının etkisi dışına çıkarılırken hiçbir reformcu din okullarına dokunmayı düşünmemişti. Böylece yeni okulların yanında eskisi de yaşamayı sürdürmüş, bu farklı eğitim kaynakları birbirinden ayrı, hatta çoğu zaman birbirine karşı iki kuşak yetiştiregelmişti.”¹¹⁶

113 Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme, Mübaccel B. Kıray, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999, s.126.

114 “Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa ve ABD ile girilen ittifaklar, antlaşmalar için bkz. Ersin KALAYCIOĞLU-Ali Yaşar SARIBAY, Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1986.

115 Taner TİMUR, Türk Devrimi Sonrası, 114.

116 Howard E. WILSON-İlhan BAŞGÖZ, Türkiye Cumhuriyeti’nde Milli Eğitim ve Atatürk, Dost Yayınları, Ankara, 1968, 80.

Eğitimdeki bu ikili yapıya karşı ilk cesur girişim Cumhuriyet’le birlikte gerçekleşir. Kurtuluş Savaşı’nın ardından Mustafa Kemal yaptığı her konuşmada, dikkatli bir üslup kullanmayı da ihmal etmeden eğitim birliğinin gerçekleştirilmesinin önemine dikkat çeker.¹¹⁷ Hasan Ali Yücel, Mustafa Kemal’in TBMM’de Eğitim Birliği Yasası’nı savunmasını şöyle aktarır: “Bir devletin irfan ve maarifi umumiye siyasetinde milletin fikir ve hissi itibarile vahdeti temin etmek için tevhid-i tedrisat en doğru, en ilmi ve en asri ve her yerde fevait ve muhassenatı görülmüş bir umdedir. Gülhane Hattı Hümayununundan sonra açılan Tanzimatı Hayriye devrinde Saltanatı münderisei Osmaniye tvehidi tedrisata başlamak istemiş ise de buna muvaffak olamamış ve bilakis bu hususta bir ikilik bile vücuda gelmiştir. Bu ikilik vahdeti terbiye ve tedris noktai nazarından bir çok muzır neticeler tevhit etti. Bir millet efradı ancak bir terbiye görebilir. İki türlü terbiye bir memlekette iki türlü insan yetiştirir.”¹¹⁸ Yücel, bu yasayla dini bir eğitim kurumu olan medresenin kaldırıldığını, eğitimin laik ve dünyevi nitelik kazandığını belirtir.

Görüldüğü gibi, 3 Mart 1924’te çıkarılan Eğitim Birliği Yasası (Tevhid-i Tedrisat) ile laik-bilimsel eğitime doğru ilk adımlar atılır. Söz konusu yasayla, din temelli eğitimi kaldırmak ve bu eğitime “dünyevi bir mahiyet kazandırmak” amaçlanır. Yaygın olarak bilinenin aksine, Eğitim Birliği Yasası’nda medreselerin kapatılmasına ilişkin her hangi bir kayıt yoktur. Bununla birlikte, İlahiyat Fakültesi ve ülke çapında 26 tane İmam ve Hatip okulu kurulur: “1928 yılında laikliğin Anayasaya girmesi ile, devletten gördükleri maddi yardımları kaybederler. Memlekette devletten ayrı büyük bir dini örgüt ve

117 Howard E. WILSON-İlhan BAŞGÖZ, Türkiye Cumhuriyeti’nde Millî Eğitim ve Atatürk, 81.

118 Hasan-Ali YÜCEL, Türkiye’de Orta Öğretim, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, 22-23.

onun mali kaynakları olmadığı için, 1930-31 yıllarında İmam ve Hatip Okullarının tümü kapanır. Böylece Cumhuriyet'in ilk on yılında devlet tarafından desteklenen hiçbir dini eğitim kurumu kalmaz."¹¹⁹ Buna karşın, eğitimdeki bu atılımlar, yerel güçlerin direnmelerine ve ekonomik sorunlardan oluşan engellere çarpar. Bu süreçte eğitim vergisi önemli bir sorun olarak uzun yıllar varlığını sürdürür. Taner Timur, 1927'e kadar yürürlükte kalan Eğitim Vergisi'nin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devr alındığına dikkat çekiyor: "Dayandığı ilke, halkın, il genel kurulları aracılığı ile belli bir oranda eğitim harcamalarına katılması idi. 1923 ve 1924'te çıkarılan kanunlar bu oranları nüfus esasına göre tespit ediyordu. Bu oranlar %35 ile %65 arasında değişiyordu. İl genel kurullarına eşrafın hakim olması, eğitim vergisini aslında eğitimi baltalamak için bir araç haline getirmiştir."¹²⁰

Tarımda kapitalistleşme sürecinin en önemli koşullarından biri eğitimin yaygınlaştırılmasıdır. Sadece ilk eğitimle ilgili olarak değil, orta ve yüksek tarım eğitimi ilgili olarak da bu özelemler İzmir İktisat Kongresi'nde dile getirilmişti. Bununla birlikte yoksul köylünün cehaletini sömürülerinin vazgeçilmez koşulu sayan kapitalizm öncesi unsurlar (feodal şeyhler, tefeci tüccarlar) laik bir burjuva eğitimi istemezler.¹²¹

Eğitim Birliği Yasası'nın ve laik eğitimin vardığı önemli bir aşama ders kitaplarının yeni bir anlayışla yazılmasıdır. Gerçi II. Meşrutiyetle birlikte ders kitapları bilimsel ve laik söylem açısından değişmeye başlamıştır. Fakat bu değişimin sınırlıdır. Nitekim, I. Meşrutiyet dönemi insanı için İslam bir amaçtı. Halbuki II. Meşrutiyet döneminde İslam amaç olmaktan çıkmış, siyasilerin amaçların gerçekleştirmede bir yardımcı

119 Howard E. WILSON-İlhan BAŞGÖZ, Türkiye Cumhuriyeti'nde Milli Eğitim ve Atatürk, 82.

120 Taner TİMUR, Türk Devrimi ve Sonrası, 89.

121 Taner TİMUR, Türk Devrimi ve Sonrası, 88.

araç haline gelmiştir.¹²² Dinin ders kitaplarında araç ya da amaç olarak görülmesi cumhuriyetin ilanına kadar sürmüştür. Ders kitaplarının laik-bilimsel yöne doğru köklü değişimi 1930'lu yıllarda gerçekleşir. Cumhuriyet'in genç kuşakları için hazırlanan ders kitapları, bilimi tek yol gösterici olarak ele alan bir bakış açısıyla yazılır. Bu kitaplarda dinin toplumsal temelleri araştırılır. Din sosyolojik bir bakış açısıyla ele alınır ve kişi ile vicdanı arasındaki bir olgu olarak anlatılır.¹²³

Laiklik ilkesi, 1940'lara dek ders kitaplarında "din ile dünya işlerinin birbirinden ayrılması" olarak tanımlanırken, sonraki yıllarda "din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması" olarak anlatılır. Yine 1945'e kadar olan süreçte Alfabeden, Yurt Bilgisi ve Tarih kitaplarına kadar batıl inançlara karşı uyarılar bulunmakta ve bu inançların yerine akılcı düşünme biçimleri örneklenmekteydi.¹²⁴ İlköğretimde öğretmenlere rehber olması amacıyla hazırlanan Hususi Tedris Usulleri, Tarih ve Yurt Bilgisi ders kitaplarında eğitimin yönü şöyle açıklanıyordu:

"Eskilerde din, hukuki, ahlaki, iktisadi, bedii ve tekmil beşeri faaliyetlere müdahale ederdi. Bugün ise din kendi sahasına çekilmiş sadece fertlerin bir nevi ruh inzibatı, tesellisi ve manevi kuvveti mesabesinde kalmıştır ve bu yekdiğerinden farklı iki din telakkisi, milletlerin fikri seviyesi yükseldikçe, inkişaf etmiş, şuurlanmış ve gitkçe daha fazla ferdi ve müeyyideden azade bir ahlakiyete inkılap etmiştir

(...) Binaenaleyh din derslerinin bir ilkmektepteki rolü, çocukları dini vecd içinde uyuşturmamak, onları akılları ermeyen birtakım vehimelerle oyalamak değil, belki sadece Müslüman olduklarını öğretmek ve dinin lüzumuna uyandırmaktır.

122 Nuri DOĞAN, Ders Kitaplarında Sosyalleşme (1876-1918), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994, 167.

123 ANONİM, Tarih, Cilt IV, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, 206.

124 Firdevs GÜMÜŞOĞLU (HELVACIOĞLU), Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik (1928-1995), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, 110-116.

(...) Bu vesile ile dini işleri ve itikatları dünya işlerine karıştırmamayı yani vazife, mefkûre ve mes'uliyetlerimizi dini hislerle ihlal etmemekliğimizin lüzumu öğretilmelidir. Mesela Çarşamba günü tırnak kesmenin haram olduğu; üfürükle, dua ile, muska ve tılsımlarla hastalıkların ihtishal edilebileceği hakkındaki kanaatler yıkılmalı, şeyh, derviş ve veli türbelerinden istikbal aramanın ne kadar biçarelik olduğuna çocukları inandırmalıdır... Ancak bu suretledir ki tevekkül, kanaat, mukadderat nev'inde meskenet, atalet ve hamakate hizmet eden ve asırlardan beri içtimai bünyemizi kemiren sefil telakkiler yıkılabilir.”¹²⁵

“Arapların istila amaçlarının İslamlığın yayılması gibi dini bir ülküye atfetmek kesinlikle doğru değildir. Özellikle emevi halifelerine, inanmadıkları ve çok kere aşağıladıkları Muhammed dinini yayılması gibi bir amaç atfetmek, gerçekten çok uzaklaşmaktır. Onlar yalnız zengin ve bayındır ülkeleri talan etmek, gittikçe genişleyen bütçelerine yeni yeni gelir kaynakları bulmak gibi alçakça emeller arkasında koşmuşlardır.”¹²⁶

“Vicdan Hürriyeti

Din hürriyeti,yani kimsenin dinine, mezhebine karışılması: Fikir hürriyetinin bir neticesidir. Medeni devletlerin hemen hepsinde din ve mezhep ayrılığından dolayı hiçbir kimse devlet tarafından tazyik görememelidir.

Devletin bu hususta dikkat edeceği şey o dinin icrasının başkalarına zarar dokunmaması ve memleketin asayişini bozmamasıdır.”¹²⁷

125 Cemil SENA, Hususi Tedris Usulleri, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932, 329-333.

126 ANONİM, Tarih II (1931-1942), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, 146.

127 ANONİM, Millet Mektepleri İle Halk Dersanelerine Mahsus Yurt Bilgisi, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul, 1930, 42.

Yukarıda yer alan örneklerde de görüldüğü gibi ders kitapları, geleneksel değerler ile genç kuşakların arasına bilimsel bakış açısını yerleştirir. Bu nedenle Eğitim Birliği Yasası'nın kabul edilmesi, stratejik olarak, geleneksel toplum yapısından kopmanın ilk adımı olarak kabul edilmelidir. Yeni toplumsal yapının temellerini, dünyevi gereksinimler doğrultusunda oluşturmak bu politika açısından büyük önem taşır. Yeni kurulan ulus devletinin, eğitime merkezi önem vermesi ve eğitimin kitleleşmesi çabası sonraki yıllarda Millet Mektepleri, Halkevleri Köy Eğitimcileri Kursları ve Köy Enstitüleri'nin açılmasına kaynaklık etmiştir. Böylece ülkemizin siyasi ve toplumsal tarihinde merkezi önemi olan bir sürece girilmiştir.

Latin Harflerine Geçiş ve Okuma Yazma Seferberliği

Mustafa Kemal ünlü söylevinde, Kurtuluş Savaşı sürecini ve devrimleri şöyle değerlendirebilir: "Osmanlı Hükümetine, Osmanlı Padişahına ve Müslümanların Halifesine başkaldırmak ve bütün ulusu ve orduyu ayaklandırmak gerekiyordu."¹²⁸ İşte bu bakış açısının vardığı aşamalardan biri de Arap harfleri yerine 1928'de Latin harflerinin kabul edilmesidir. Bu girişim, kültürel açıdan olduğu kadar, simgesel açıdan da Osmanlı'ya başkaldırının ve kopuşun zirvesi olarak görülebilir. Kemalistler, yeni harflerin kabulüyle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllar boyunca kullandığı alfabesini reddederek bir anlamda, bu harflerin kutsallığına ilişkin yaygın kanıya da meydan okur. Arap alfabesi yerine, Latin alfabesinin tercih edilmesi bu nedendir. Bu durum öğretmenler için hazırlanan rehber kitapta ayrıntılı olarak anlatılır:

"Yazı tatbikatı:

Gaye: Eski mektebin yazıda bir gaye de katip yetişmek ve

128 Mustafa Kemal ATATÜRK, Söylev ve Demeçler, 44.

devrin itikatlerine ve terbiyesine intibak ettirmekti. Bunun içindir ki 'Cenabıhah ve feyyazı mutlak padişahı alempenah' vs. gibi bir dua ile başlayan ve çocuğun alaka ve heyecanına hiçbir suretle hitap etmiyen bir takım kölelik düsturları yazı vasıtası ile talim ettirilirdi

Bugünkü beşeriyetimizin ise, yazıda bedii bir kıymet aramak ihtiyacı kalmamıştır. Zira bizim bu hususutaki ihtiyaçlarımızı tatmin edecek bedii sanatlar san'atlar gerek kıymet gerek keyfiyet itibarı ile daha asil ve kıymetli bir şekil almıştır. (...)

Dua ve temenniden ziyade bilfiil yardım ve hissiyatını isbata mecbur olan her vatandaş, milletten hiçbir şahsiyetin ömür ve ikbaline dua mecburiyetinde olmadığından bugün yazı ubudiyet ve bendeliğin izhar ve arzına vasıta olmaktan kurtarılmıştır.”¹²⁹

Alfabenin değiştirilmesinin nedenleri arasında, bir ulus devletin başka ulusun dili olan Arapça'yı kutsal kabul etmediğini ilan etmek sayılabilir. Bunun yanı sıra, Arap harflerinin karşılığı olan bazı seslerin Türkçe'de olmaması ve bu dilin öğrenilmesindeki zorluk gösterilmekteydi. "Oysa Batı'da birkaç ay okula giden herkes kendi dilini okuyup yazabiliyordu.”¹³⁰

Bernard Lewis Latin harflerinin kabul edilmesini şöyle yorumlar: Harf devrimini açıklamak ve haklı çıkarmak için çeşitli kanıtlar öne sürülmüştür. Arap harfleri Türk dilinin seslerini deyimlendirmeye elverişli değildi. Öğretimi güç, basımı zahmetliydi. Bu nedenle de eğitim ve kültürün yayılmasına engel oluşturmuyordu. Bu ithamlar yersiz değildir ve hiç kuşkusuz açık, sade ve fonetik yeni yazının okur yazarlıkta büyük bir artışa ve yayınların geniş yayılışına yol açacaktır. Fakat de-

129 Cemil SENA, *Husulî Tedris Usulleri*, 117.

130 Howard E. WILSON-İlhan BAŞGÖZ, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Milli Eğitim ve Atatürk*, 112.

ğışimin asıl amacı pratik ve pedagojik nedenlerden çok, toplumsal ve kültürel nedenlere dayanıyordu ve Mustafa Kemal halkını onu kabule zorlarken, geleceğe bir kapı açıp, geçmişe bir kapı kapatılmaktaydı¹³¹

Tanzimat'tan itibaren Osmanlı aydınının tartıştığı ama hayata geçirilemeyen alfabenin değiştirilmesi sorunun çözülmesi için bile 1928 beklenmiştir. Bu konuda atılan adımlar da diğer alanda girilen işler gibi zaman ve zemin yoklanarak, bir kamuoyu oluşturarak gerçekleştirilir. Latin harflerine geçişin büyük tepkilere neden olmaması belki de, Arap harfleriyle okuyup yazma bilenlerin oranının %6'yı geçmemesidir.¹³² Günümüzde, Latin harflerine geçişle birlikte gazetelerin tirajının düştüğünü söyleyen, "ortak hafıza"nın yok edildiğine ilişkin eleştiri getirenler, o günkü okur yazar oranını göz ardı etmektedirler. Ayrıca, kadın-erkek geniş kitlelere okur-yazar olmak gibi temel insan hakkını elde etmelerinin yolunun açıldığını anımsamamak gibi bir hataya düşmektedirler.

Alfabenin değiştirilmesi kararıyla birlikte yaygın bir okuma yazma kampanyası açılır. Bizzat Mustafa Kemal, bu kampanyanın başında başöğretmen olarak yerini alır. Devlet daireleri, hapishaneler, ordu, Halk Partisi, Türk Ocakları yeni harflerin öğretilmesi için kurslar düzenler. İlk dört ay içinde 5000 öğretmen yeni alfabeyi öğrenerek yeni kursların yönetimin üstlenirler.¹³³

Latin harfleriyle ilgili yasanın kabulünden bir yıl önce eğitime ilişkin bir başka önemli adım atılır, 1927-1928 öğretim döneminde Halk Dershaneleri ve Konferansları Nizamnamesi ha-

131 Bernard LEWIS, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin Kırıatlı, TTK Basımevi, Ankara, 1988,277.

132 Howard E. WILSON-İlhan BAŞGÖZ, Türkiye Cumhuriyeti'nde Milli Eğitim ve Atatürk, 117.

133 Howard E. WILSON-İlhan BAŞGÖZ, Türkiye Cumhuriyeti'nde Milli Eğitim ve Atatürk, 118.

zırlanır ve 19 Temmuz 1928'de Resmi Gazete'de yayınlanır. Aynı yılın sonuna doğru hazırlanan Millet Mektepleri Talimatnamesine temel oluşturan bu talimatname, halk eğitiminin sistemli olarak yapılması doğrultusunda önemli bir girişim olarak görülebilir. Halk Dershaneleri ve Konferansları Nizamnamesi'ne göre halk dershaneleri iki grup altında toplanır. Birinci grup dershanelerde zorunlu eğitim yaşını geçmiş, hiç okuma yazma bilmeyenlere okuma yazma ve temel bilgiler verilir:

“İlk dersanelerinde tedrisat terbiyevi esasata istinat, medeni hayata ve milli harsa intibak edecek tarzda icra edilir. Ve derslerin mümkün olduğu kadar müşahhas ve ameli olmasına çalışılır. Bu hususta sinema, projeksiyon, tablo ve saire gibi mücessem ve cazip vesaitten ve ayrıca muhtelif tedris alatından istifade olunur. İlk halk dershanelerinde ana dili öğretilir. Milliyet ve Cumhuriyet prensipleri dairesinde kuvvetli bir terbiye verilir. Vatani, tarihi, coğrafi, sıhhi, zirai, ticari ve iktisadi bilgiler temin edilir. Kadınlara mahsus dershanelerde ayrı bir dikiş ve nakış dershanesi mevcut olmadığı takdirde dikiş ve nakış da gösterilir. Ve ev idaresine ve çocuk bakımına ait malumat verilir. Maarif Vekaleti tarafından halk dersanelerine mahsus olmak üzere muhtelif ders kitapları da ihzar olunacaktır.”¹³⁴

İkinci grup dershane konferanslar verilir. Bu konferansları destekleyecek yayınlara da Milli Eğitim Bakanlığı büyük önem verir:

“**Madde 25.** Maarif eminlikleri tarafından mıntıkalarında her üç ayda bir defa halk terbiyesine dair halka neşriyat yapılır. Her mıntıkadaki halk neşriyatından Vekalet de gönderilir.

Bu neşriyat

Az çok okuma yazma bilenlere mahsus olan ve umumi ma-

134 ANONİM, Halk Dershaneleri ve Konferansları Nizamnamesi (Kararname No: 6704), 828.

lumatın takviyesine veya muayyen bir fikrin telkinine yardımcı olan neşriyat (Zirai, iktisadi, medeni bilgileri takviyeye hadim risale, mecmua ve saire) gibi.

Hiç okuma yazma bilmeyenler için telkinkar ve tertipkar resimler, levhalar, diyagramlar.

Aile külliyatı (umumi hıfzısıhha ve hassaten çocuk hıfzısıhhasına ve terbiyesine, ev idaresine, iyi yaşamağa dair açık dille yazılmış kitaplar, risaleler, levhalar vesaire) den ibarettir.”¹³⁵

Görüldüğü gibi halk eğitiminin geliştirilmesi çabalarının ana çerçevesini halka okuma yazmayı öğretmek ve halkın gündelik yaşamda karşı karşıya kalacağı sorunları çözecek temel bilgi birikimine sahip olmasını sağlamak oluşturur. Cumhuriyet’in ilkelerini öğretmeyi, benimsetmeyi de içeren bu yaklaşım, günün koşullarında kullanılabilecek öğretim malzemelerine de yer vermeye dikkat eder. Yayın çalışmaları yalnızca talimat maddesi olmaktan çıkar ve bir sonraki bölümde ele alacağımız ilginç halk kitapları bu dönemde hazırlanır.

Millet Mektepleri ve Halk Okuma Odaları

Bilindiği gibi Ankara Hükümeti’nin eğitimle ilgili ilk girişi 15 Temmuz 1921’de yapılan Maarif Kongresi’yle gerçekleşir. Kurtuluş Savaşı’nın sürdüğü günlerde yapılan bu kongre, yeni hükümetin eğitime verdiği önemin göstergesi olmakla birlikte, eğitimcilerin Kurtuluş Savaşı’nı desteklemelerini sağlamak niyeti de önemli bir etkidir. Kurtuluş Savaşı’nın ardından, 15 Temmuz 1923’te Birinci Heyet-i İlmiye toplantısı yapılır. Bu toplantı sonucunda eğitimle ilgili olarak alınan pek çok kararın yanında, halk eğitimi raporu hazırlanır. Dönemin

¹³⁵ ANONİM, Halk Dershaneleri ve Konferansları Nizamnamesi (Kararname No:6704), 832.

Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa'nın imzasıyla 7971/3655 sayılı 25.11.1923 günlü genelgenin yayınlanmasıyla halk eğitimi çalışmaları başlatılır: Genelgede, yurdumuzun her köşesinin 'cehalet ve irfansızlığın acısı altında muzdarip' olduğu belirtilmekte, halk ile okullar, öğretmenler arasında yakın ilişkiler kurulması, eğitimin, her yaştaki ve sınıftaki halkın gereksinmesini karşılayacak duruma getirilmesi, toplumsal, ekonomik, ulusal sorunlar konusunda öğretmenlerle halktan ortak kurullar oluşturulması, çalışmaların sonucunun on gün içinde bakanlığa bildirilmesi istenmekteydi.¹³⁶

Söz konusu genelgeye ilk tepkiyi Narmanlı Kaymakamı Feyzullah Sacit Ülkü verir. "Halk Maarifi Projesi" adı altında toparladığı Sarıkamış Varlık gazetesindeki yazılarından oluşan kitabında, genelgenin "müphem, umumi ve hayalidir" diyerek, genelge üzerinde daha iyi çalışılması gerektiğini önerir. Ayrıca, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir "Halkı Aydınlatma Genel Müdürlüğü" kurulmasını önerir.¹³⁷

Yukarıda değinildiği gibi, 1921'den itibaren halk eğitimi Ankara Hükümeti'nin gündeminde yer alır. 1926'da İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı "Halk Terbiyesi Şubesi" de açılır. Fakat halk eğitime yönelik bir bilgi birikiminin, yeterli maddi ve insan gücünün, dolayısıyla eğitim geleneğinin olmaması bu konudaki girişimlerin tıkanmasına yol açar. İşte bu sürecin geldiği aşamada, 11 Kasım 1928'de Bakanlar Kurulu Millet Mektepleri Talimatnamesi'ni kabul eder ve halk eğitiminde yeni bir canlanmaya, "topyekün eğitim seferberliği"nde bir ivmeye yol açar. 1 Ocak 1929'da Millet Mektepleri ilk dershanelerini açar. Buna göre eski harfleri bilenler iki aylık, bilmeyenler ise dört aylık dönemlerde eğitim göreceklerdi. Bu okullara gösterilen ilginin en büyük işareti Cumhurbaşkanı Mustafa

136 Cevat GERAY, Halk Eğitimi, İmaj Yayınları, Ankara, 2002, 169.

137 Cevat GERAY, Halk Eğitimi, 170.

Kemal Millet Mektepleri'nin Başöğretmeni seçilmesidir. Millet Mektepleri Talimatnamesi'ne göre, bu okulların amacı şöyle belirlenir:

“Mahiyet ve gaye:

Madde 1. Türkiye halkını okuyup yazmağa muktedir bir hale getirmek ve ona hayat ve maişetinin istilzam ettiği ana bilgileri kazandırmak maksadıyla millet mektepleri teşkilatı vücade getirilmiştir.

Madde 2. Millet mekteplerinin umumi teşkilatı sabit ve seyyar olmak üzere (A) ve (B) dersanelerinden, halk okuma odalarıyla köy yatı dersanelerinden (yatılı öğretim) mürekkeptir.

Madde 3. Şehir ve kasabalarda ve mektebi bulunan köylerde açılan millet mektebi dersanelerine sabit; mektepsiz köylere bir devre için muallim göndermek suretiyle açılan dersanelere de seyyar dersane denir.

Madde 4. Sabit ve seyyar (A) dersanelerinin vazifesi hiç okuma yazma bilmiyen ve Arap harflerini öğrenmiş olan yetişkinleri okur yazar hale getirmektir. (A) dersanelerinde tedrisat her sene 1 teşrinisanide (Kasım) başlayıp şubat nihayetinde hitama erer.

Madde 5. Sabit ve seyyar (B) dersanelerinin hedefi (A) dersanelerini ikmal etmiş ve okuyup yazmayı öğrenmiş olan vatandaşlar hayat ve maişetlerinin ve vatandaşlık sıfatlarının istilzam ettiği ana bilgilerle teçhiz etmektir. Bu dersanlerde de tedrisat (A) dersanlerinde olduğu gibi 1 teşrinisanide başlayıp şubat nihayetinde hitama erer.”¹³⁸

138 ANONİM, Millet Mektepleri Talimatnamesi, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, 4.

Görüldüğü gibi Millet Mektepleri sabit ve gezici olmak üzere, A ile B tipi dershanelerden oluşmaktaydı. Okulsuz köyler için bir eğitim dönemi açılan dershaneler ise, gezici olarak adlandırılıyordu. Köy yatı dershaneleriyle de okulsuz köylerden, yatılı okutulmak üzere alınan 12-16 yaş arası çocukların kasaba veya şehirlerde okuryazar olması sağlanıyordu. Ayrıca seyyar muallimler, öğleden önce yaşları 12-16 arasında olan çocukları, öğleden sonra da yaşları 16-45 arasındaki yetişkinleri eğitmekle yükümlüydü. Seyyar muallimler, orta tahsilini yapanlar arasından, bir sınavla seçilerek görev yerine gönderilirler. Seyyar muallimlere, elli lirayı geçmeyecek bir miktar maaşlarına ek olarak verilir. Görev yerlerine gittiklerinde kullanmak üzere de; tebeşir, defter, kitap, kağıt, kalem ve muşamba veyahut buna müşabih portatif karatahta gibi malzemeyi beraberinde götürürler.¹³⁹ Seyyar muallimler, dershanesine devam eden öğrencilerin adı, yaşı, işi ve nerede oturduklarını bir deftere kaydetmek zorundadır.

A tipi dershanede hiç okuma yazma bilmeyen veya Arapça harfleri okuyup yazabilenler, yeni harfleri öğreniyordu. B tipinde ise, A tipi dershaneyi bitirmiş olanlara yurttaşlık bilgisi ile yaşamda gerekli olan temel bilgiler veriliyordu. A tipi dershanede öğretmen haftada dört saat Alfabe, okuma yazma ve imla kuralları ile haftada iki saat temel matematik kavramlarını öğretmekle yükümlüydü. B tipi dershanelerde ise, iki saat okuma yazma, iki saat hesap ve ölçüler, bir saat sağlık bilgisi, bir saat yurt bilgisi dersleri öğretiliyordu.

Kıraat ve tahrir derslerinden “beklenen fayda”nın başında öğrencinin okuduğu parçaya ilgi duyması, öğretmenin derse ilgi uyandırması gelir:

“1. Kolaylıkla ve düzgünce okumak;

2. Okuma zevkini almak

139 ANONİM, Millet Mektepleri Talimatnamesi, 15.

(...) On beş günde bir derslerde talebeye gazete veya mecmualardan münasip makale veya fıkralar okutturulması da çok faydalı olur. Bu makalenin o günlerde halkı alakadar eden veya etmesi lazım gelen hadiselerle ait olması faydayı artırır...

Tahrir derslerinde talebeye fikirleri düzgün ve anlaşılır surette yazı ile ifade etmek öğretilenektir, bunun için tedrici ile ilerlemek lazımdır. Tahrir için mektup, tezkere, telgraf, senet gibi hayatta daima ihtiyaç duyulan mevzuların intihap edilmesi faydalı olur. Tahrir derslerinde mektupların şekline ait kaideler de öğretilenektir: muntazam tarih atmak, düzgün adres yazmak gibi;

Kiraat ve tahrir derslerinde yeri geldikçe talebeye imla ve gramer kaidelerinden bahsedilmeli, onlardan sık sık rasgelenen imla, gramer ve nahiv hataları düzeltilmelidir.”¹⁴⁰

Talimatnamede öğrencilere okutulan haberlerin ve makalelerin özenle seçilmesi gerektiği söylenir ve bunlar arasından özellikle halka yarar sağlayacak olanlarının seçilmesi önerilir. Yine burada, “Zabıta vakalarına ve cinayetlere ait yazılar talebeye kat’iyyen okutulmamalıdır” sözleri de dikkat çekicidir.

Yurt Bilgisi derslerinin okutulma amacı da şöyle anlatılır: “Talebeye vatan, millet, vatandaşlık hak ve vazifeleri hakkında bir vatandaşın bilmesi lazım olan asgari malûmatı kazandırmak.”¹⁴¹ Ayrıca; Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu, padişahlık ve sonuçları, Kurtuluş Savaşı, bağımsızlık, milletvekilleri ve belediye seçimleri, vergiler, askerlik, mahkemeler, bayramlar ve anlamları öğretiliyordu. Bayramlardan 23 Nisan, 10 Temmuz (2. Meşrutiyet’in ilanı), 31 Ağustos, 29 Ekim sayılırken, dini bayramlardan söz edilmemesi anlamlıdır.

140 Millet Mektepleri Talimatnamesi, 11.

141 Millet Mektepleri Talimatnamesi, 15.

Sağlık Bilgisi derslerinde de; organlar ve görevleri, temizlik ve önemi, hava, su ve yiyeceklerin sağlığa uygunluğu, içki ve zararları, kazalar, hayvan ısırıkları ve zehirlenmelere karşı ilk yardım, frengi, verem ve belsoğukluğu ve korunma yolları, toplu taşıma araçlarında ve toplum içinde dikkat edilmesi gereken kurallar, sokaklara tükürmenin zararları, kadınlara çocuk bakımı, açık hava ve güneşin faydaları konularında bilgi veriliyordu. Ayrıca, öğretmenler talimatnameler aracılığıyla, “derslerin faydasını azaltır” endişesiyle öğüt verir tarzda anlatımdan kaçınmaları yönünde uyarılmaktaydılar.¹⁴²

Millet Mektepleri Talimatnamesi’ne göre devlet daireleri, demiryolu ve liman işletmeleri yöneticileri; müstahdemlerini ve hamallarını okutup yazdırmayı öğretmekle sorumludur: Hapishanelerde bulunan vatandaşlar da okutulup yazdırılacaktır. Altı aydan fazla mahkumiyeti olanları hakıyla okutup yazdırmadan çıkaran hapishane müdürleri mensup oldukları vekaletçe sorumlu tutulacaklardır. Hapishane müdürleri muhtaç oldukları öğretmenleri maarif idarelerinden talep ederler.¹⁴³ Talimatnameye göre, asgari yirmi memur, işçi, çiftçi çalıştıran şirketler, fabrikalar, müteahhitler ve çiftlik sahipleri istihdam ettikleri kişilere okuma yazma öğretmek ve Milli Eğitim’den öğretmen istemek zorunda bırakılır.

Önceki bölümde de söz ettiğimiz gibi yeni bir toplum inşa edilirken Cumhuriyet’in genç kuşaklarını yetiştirme işi, Kurtuluş Savaşı henüz sona ermeden öncelikli görev olarak benimsemiştir. Bunun yanında halk eğitiminin nasıl gerçekleştirileceği sorunu da gündeme getirilmiştir. İşte Halk Dershaneleri ve Millet Mektepleri, halk eğitimi için bir araç olarak düşünülmüştür. Bu okullardan mezun olanların okuma ve

142 Millet Mektepleri Talimatnamesi, 15.

143 Millet Mektepleri Talimatnamesi, 15.

yazmayı unutmamaları için bir de “Halk” adı verilen bir gazete çıkarılır.¹⁴⁴

Cumhuriyet’in ilk yıllarında halk eğitimini yaygınlaştırmak amacıyla, özellikle kırsal kesimde yaşayan yetişkinler için çok sayıda kitap hazırlanır. Bunlar; Köy Kıraati, Halk Okuma Kitabı, Millet Mektepleri ile Halk Dersanlerine Mahsus Yurt Bilgisi vb adlar altında yayınlanır. Bu kitapların ana özellikleri şöyle sıralanabilir: Açık bir dille yazılmış, okuyanın kolayca anlayacağı örneklerle yer verilmiştir. Bu kitaplarda, okuyanın gündelik yaşamda karşılaştığı sorunlara çözüm üretmesini sağlayacak bilgi birikimini sağlayacak bir bakış açısı egemendir. Bilgi eksikliğinden kaynaklanan üretim sorunlarını gidermek için örnekler verilir, özellikle salgın hastalıklardan korunma yolları son derece yalın bir dille tartışılır.

Söz konusu kitaplarda, “ağa, şeyh, derviş, hacı, hoca” olarak tanımlanan kişilere ve tarikat örgütlenmelerine karşı halk uyarılır. Bu kişiler ve örgütler, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünün-köylünün yoksulluğunun nedeni olarak anlatılır. Bunun yanı sıra, kadının toplumsal yaşamdaki ikincil konumu da aynı çerçevede ele alınır. Yine bu kitaplarda yakın geçmişle hesaplaşma da önemli bir yer tutar. Bunlardan Köy Kıraati kitabındaki Gazi ve Mehmetçik adlı okuma parçası ilginç örneklerden biridir:

“Her tarafta mektepler açılıp çoğalmağa başladı. Çocuklar arapça mavalların ve asılsız masalların yerine toprağın nasıl ekilip biçileceğini, madenin nasıl çıkarılıp işleneceğini, dut yaprağının nasıl atlas olacağını öğrenmeğe koyuldu.

Bir taraftan Büyük Millet Meclisi halkın rahatına, memleketin ilerlemesine yarayacak birçok kanunlar, nizamlar yaptı.

¹⁴⁴ Bahattin UYAR, Tonguç’un Eğitimcileri, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 2000, 50; Bkz Howard E. WILSON-İlhan BAŞGÖZ, A.g.k, 121.

Herkes tarlasına, köyüne sahip oldu. Aşar kalktı. Dört karı almak yasak oldu. Kadını, keyfi istemeyince eski papuç gibi sokağa atmak adeti kalktı.(...)

Türk köylüsü Mehmetçik orduda iken okuyup yazmağa heveslenmişti. Yıllarca çalıştıktan sonra harfleri biraz seçer ve lakin bir türlü biri birine ekliyerek doğru dürüst okuyup yazamazdı. Hoş, yalnız o değil, köyün imamı da, muhtarı da mektupların, gazetelerin içinden bir türlü çıkamazlardı ya... Belli idi ki bu eciş bücüş işaretlerde aşılmaz bir zorluk vardı. (...)

Arap harflerinin yıllarca çalıştığı halde sökmemişti. Bu Türk harflerini bir ay içinde su gibi öğrendi. Bunların biri birine eklenmesi de kolaydı. Şimdi gazeteleri, kitapları gürül gürül okumağa, hesaplarını, mektupların harıl harıl yazmağa başladı.”¹⁴⁵

Yukarıda görüldüğü gibi bu metinlerde; kalkınma sorununun, yasaların değişmesine, kadının toplumdaki konumunun eleştirisinden, yeni harflerle okuryazarlığın kolaylığına, Arap harflerinin işlevsizliğine kadar pek çok konuya değinilir. Bu ders kitaplarında sağlıklı çevre koşulları ve hastalıklara kaynaklık eden etkenler de tartışılır. Halk sağlığı hekimlerine, önemli veriler sağlayacak bu kitaplardaki örneklerden bazıları şöyledir:

“Sazlıköyün Derdi

Sazlıköy ile Kahramanlar köyünün arası ancak bir saat çeker, ama insanların gürbüzlüğüne ve sağlamlığına bakılınca ayrılıkları çoktur. Sazlıköy halkının yarıdan fazlası sarı ve cılızdır. Çocuklarının yüzleri solgun, boyunları armut sapı gibi ince, karınları davul gibi şişkin bacakları değnek gibi zayıf... Kahramanlar köyüne gelince iş büsbütün değişir. Bunların,

145 ANONİM, Köy Kiraati, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, 14-17.

çoğu kapı gibi iri, demir gibi sağlam adamlardır. Harmanlıkta oynayan çocuklar kırmızı suratlı, topuz gibi yavrulardır.

Biribirine bu kadar komşu olan bu iki köy insanlarındaki ayrılığın sebebini çok merak ettim. Kahramanlara geldiğim zaman işi köylüden sordum; bana:

-Eskiden Kahramanlar Sazlıdan daha kötü idi. Köyümüzü kurtaran Ahmet Ağadır dediler. Ahmet Ağa ile konuşmağı, köyünü nasıl kurtardığını anlamağı çok istiyordum. Onu evinde ziyaret ettim. Beyaz sakallı, nur yüzlü, uyanık gözlü, seksenlik bir ihtiyardı. Sazlı köyünün derdini ondan sordum:

-Efendi, dedi, o köyün halkını kırıp geçiren sıtmadır. Bundan otuz, kırk yıl eveline gelinceye kadar Kahramanlar da tıpkı onun gibi idi; belki de daha kötü idi. Gezicilik insana çok şeyler öğretiyor. Ben de askerlikte köyden çıkmıştım. Beş, altı yıl birçok memleket dolaştım. Bir koyu sıtmadan kurtarmanın çok kolay bir iş olduğunu öğrendim.

Buraya döndüğüm ilk yıl kendi evimden başlayarak yavaş yavaş bütün köyün evlerimdeki pencerelere çok ince delikli tel geçirttim. Kasabadan aldığımız bu teller sıtmayı taşıyan sineklerin evlere girmesine ve marazi aşılmasına engel oluyordu. Ama iş bununla bitmedi. Evlerin, tarlaların kenarlarında sular birikir, bataklık yaparlardı; sinekler buralardan ürerlerdi o yaz başında bu su birikintilerine birkaç kere gaz yağı döktüm. Gaz yağı sineklerin yumurtalarını öldürüyordu. Faydasını anlayınca köylü de buna alıştı. Sonra düşündüm ki bu bataklıklara yol açsak, durgun suları çaya akıtsak gaz yağı dökmeğe bu yüzden ziyana girmeğe hacet kalmayacak. Ertesi gün köylüyü topladım, iş anlattım hep bir olduk. Beş, on gün içinde köyün etrafında durgun su bırakmadık. İşte böylece sineklerin kökü kurudu; sineklerle beraber sıtmanın da arkası kesildi. Şimdi aradan otuz yıldan fazla geçmiştir. Köyümüzde bir tek sıtmalı, bir tek cılız insan yoktur.

Ayrılırken Ahmet ağanın mübarek ellerini öptüm. Sazlıköyünün derdini, bütün Anadolu köylerinin derdini düşündüm. Bundan sonra her köyde bir Ahmet ağanın yetişmesini ve onun yaptığı gibi köyünü sıtmadan kurtarmasına içimden dua ettim.”¹⁴⁶

Görüldüğü gibi, Köy Kiraati gibi kitaplarda yer alan metinler aracılığıyla halkın bilgilendirilmesi sağlanıyordu. Aynı zamanda halk sağlığı çalışmaları hızla devam ediyor ve enfeksiyona neden olan hastalıkların sağlık kuruluşlarına ihbarını sağlayan yasal düzenlemeler gerçekleşiyordu. Bu durum yabancı bilim insanlarının da dikkatini çekmişti. Bunlardan, 1930'da Türkiye'ye “tıbbi seyahat” yapmak amacıyla gelen Paris St-Louis Hastanesi profesörünün gözlemleri önemlidir. Prof. Dr. Gougerot, izlenimlerini 27 Haziran 1931 tarihli La Presse Medicale dergisine yazdığı makalede şöyle anlatır:

“Henüz çok az ülkenin kabul etmiş olduğu, zührevi hastalıkların bildirilmesi ve tedavisi zorunlu hastalıklar arasında sayılması,

-Örneğin, Fransa'da birçok tartışmaya yol açan, evlilik öncesi zorunlu sağlık sertifikası uygulaması. Türkiye bunu kararlı bir şekilde kabul etmiş olan ilk büyük devlet oldu.

-Genç doktorların görevlerine başlamalarından önce iki yıl süreyle, yoksul bölgelere zorunlu hizmete gönderilmeleri,

Profesör Tefvik Salim Paşa'nın başkanı olduğu ve çalışmalarının ne kadar yararlı olduğunu ayrıntılı bir şekilde bana açıkladığı Tabip Odaları'nın kurulması. (...)

Ben, bizler tarafından çok uzun süre incelenmiş olan ve hala parlamentomuz önünde bekleyen bu önlemlerin Fransa'da da kabul edilmesini görmeyi dileyerek Türk hükümetine hayranlık duygularımı tekrarlamak istiyorum.”¹⁴⁷

146 ANONİM, Köy Kiraati, 58-60.

147 Osman BAHADIR, “Bir Fransız Doktorun Türkiye'de Tıbbi Seyahati”, Cumhuriyet Bilim ve Teknik, 18 Ocak 2003, 10-11

Sonuç olarak Millet Mektepleri girişimiyle ülkenin her yanında büyük bir eğitim seferberliği başlatılmış, fakat hedeflenen oranda okur yazar düzeyine erişilememiştir. Millet Mektepleri'ni bitirenlerin yıllara göre oranları şöyledir:

1928-1929'da toplam 597.010, 1929-1930'de 262.423, 1930-1931'de 188.311, 1931-1932'de 108.470 kişidir.¹⁴⁸ Hedeflenen sayının çok altında olan bu durumu Ergün şöyle yorumluyor: "Bizim kanaatimiz, o dönemde Mustafa Necati gibi bir bakanın olmaması, devrim heyecanının sönmesi, öğretmenlerin bu işe kendilerini fazla vermemeleri ve yönetmelikte belirtilen sürelerin bu işe yetmediği gibi faktörler bu başarısızlıkta etken olabilir."¹⁴⁹

Köy Eğitimcileri ve Köy Enstitüleri

Genç Türkiye devleti, Mustafa Necati'nin 1 Ocak 1929'da ölümünden 1935 yılına kadar, yedi milli eğitim bakanı ve beş de milli eğitim vekili değiştirir. Bu altı yıllık süreçte eğitimin yöneliminin belirlenmesinde, istikrarsızlığın da işareti olan bakan değişimi, nihayet Saffet Arıkan'ın göreve getirilmesiyle birlikte sona erer. Fakat Arıkan'ın bakanlığı da çok kısa sürer. Arıkan, Atatürk'ün ölümünden sonra, İnönü ile çalışamayacağına karar verir ve üç yıl sonra görevden ayrılır. Bununla birlikte yeni bakan Hasan Ali Yücel, Arıkan'ın eğitimdeki politik çizgisini sürdürür, hatta daha da geliştirir.

Arıkan 11 Nisan 1935'te göreve başladığında İsmail Hakkı Tonguç'u İlköğretim Genel Müdürü olarak seçer. Tonguç, bakanın isteği üzerine ilköğretimle ilgili rapor hazırlar. Buna göre 1935'te eğitimin genel tablosu şöyledir:

¹⁴⁸ Howard E. WILSON-İlhan BAŞGÖZ, A.g.k., 120.

¹⁴⁹ Mustafa ERGÜN, Atatürk Devri Türk Eğitimi, AÜ Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, 107.

“Öğrenim çağındaki çocuk sayısı yaklaşık 1.800.000’dir. Bunlardan ancak 678.000’i ilkokula kayıtlı görünmektedir. Okula kayıtlı olanların 308 bini kent ve kasaba okullarında 370 bini köy okullarında okumaktadır. Kent ve kasaba okulları beş sınıflı, köy okulları üç sınıflıdır. Ancak kent ve kasabaların çok azında üç sınıflı, köylerin çok azında beş sınıflı ilkokullar vardır. Kent ve kasabalarda zorunlu öğrenim çağındaki 450 bin çocuğun yaklaşık 140 bini okuldan mahrumdur. Köylerde yaşayan 13 milyon 401 bin nüfusun %12’sini oluşturulan 1.608.000 çocuktan yaklaşık bir milyon yüz bini okula gidebilmektedir. (...) Okuma yazma bilmeyen köylü sayısının genel nüfusa oranı %89.5 dolaylarındadır.”¹⁵⁰

Köy Öğretmenleri

Cumhuriyet kurulalı on üç yıl geçtiği halde eğitimde köklü atılımların gerçekleşmemesi, Köy Öğretmen Okulları’ndan mezun olan öğretmenlerin beklenen başarıdan uzak oluşu, öğretmen yetiştirmenin ülke bütçesindeki yerinin çok büyük olması, bu masrafları karşılayacak kaynakların yaratılamaması ve nüfusun büyük çoğunluğunun okullaşmadan payını almaması dönemin eğitimcilerini yeni arayışlara götürür. Atatürk’ün eğitim sorununa çözüm bulmak amacıyla Bakan Saffet Arıkan’a “Ordudan yararlanılamaz mı Saffet? Ordumuzda ne çavuşlar vardı, biliyorsun. Onlardan öğretmen yetiştirilemez mi?”¹⁵¹ sözleri, Arıkan’ın konu üzerinde ayrıntılı olarak düşünmesine yol açar.

Bakan, İlköğretim Genel Müdürü olarak görevlendirdiği İsmail Hakkı Tonguç’la birlikte çalışmaya başlar. Tonguç’un köyleri dolaşarak hazırladığı raporu, kısa sürede öğretmen ye-

150 Bahattin UYAR, A.g.k., 66-67.

151 Bahattin UYAR, A.g.k., 77.

tiştirme konusunda kesin adımlar atılmasını zorunlu kılar. Çok kısa bir zaman içinde, devlete mali yükü fazla olmayacak, köye yabancı olmayan yeni tip öğretmen yetiştirmek amaçlanır. Bu öğretmen hem köyün bir parçası olacaktır, hem de Cumhuriyet'in değerlerini ve eğitim politikasını en basit dille çocuklara-büyüklerle öğretmelidir. Köyü içerden dönüştürecek, 6-8 aylık kısa süreli kurslar aracılığıyla verilen bir eğitimden geçirilerek köye gönderilecek olan yeni öğretmenin adı eğitmendir. Eğitmene köyde yaşayabilmesi ve çalışabilmesi için, gereksinimlerini karşılayacak büyüklükte tarla, temel araç gereçler ve çok az bir maaş verilmesi kararlaştırılır.

Eğitmen askerliğini yapmış, okuma yazma bilen uyanık köylü gençlerden seçilir. Sonraları, eğitmenlerin eşleri, kız kardeşleri ve yakın akrabalarından oluşan kadın eğitmen yetiştirme denemesine de girilir. Bu konuda başarı sağlanınca, kadın eğitmen yetiştirme işi daha profesyonel olarak ele alınır. Tonguç'a göre eğitmenin nitelikleri şöyle olacaktır:

- “1. Eğitmen köy yaşamını yaşayarak öğrenmiş olmalıdır.
2. Yaş, bilgi, görüş, anlayış bakımlarından köyde yapacağı işler dolayısıyla karşılaşacağı güçlükleri yenebilecek durumda olmalıdır.
3. Sade fakat ileri bir yaşamı köye sokabilmek için bıkmadan çalışabilmelidir.
4. Köyün zorunlu eğitim çağındaki çocuklarıyla gençlerine okuma yazma, hesap, yurt ve yaşama bilgilerini yürürlükteki eğitimbilim yöntemlerine göre öğretebilecek düzeyde olmalıdır.
5. Köyde özellikle eğitim, tarım işleri ve genel yaşam düzeyini yükseltici işler bakımından devleti temsil edebilecek kudrette olmalı, devleti temsil edebilmelidir.

6. Köyün, devletin ve kendi alinyazısının birbirine bağlı olduğunu bilerek çalışabilmelidir.”¹⁵²

Köy öğretmenliği projesinin gerçekleştirilebilirliğinin sınanması için, uzun süre köylerde dolaşan Tonguç’un, Bakan Arıkan’a sunduğu rapor bazı itirazlara karşın, Tarım ve Eğitim Bakanlıklarının işbirliği ile 11.6.1937’de mecliste kabul edilir. Kanunun birinci maddesi şöyledir: “Nüfusları öğretmen gönderilmesine elverişli olmıyan köylerin öğretim ve eğitim işlerini görmek, ziraat işlerinin fenni bir şekilde yapılması için köylülere rehberlik etmek üzere köy öğretmenleri istihdam edilir.”¹⁵³

Köy Enstitüleri’ne basamak olacak bu deneme, “İş için, iş içinde, iş yoluyla eğitim” ilkesiyle özetlenebilir. İlk kez Eskişehir’de Çifteler Çiftliği’nde öğretmen kursu açılır: “1936’da açılan deneme kursunda üç proje ile üç okul bitirmişler, bunun yanında tarım aletlerinin bakım ve onarımı, atların ve ineklerin yapay tohumlama işleri, ekinlerin, otların biçilip harmanlanması... bunların hepsi, yaparak, yaşayarak yapılan bir eğitimin belirtileridir. Sınıf sistemi yerine ‘grupla çalışma’ yöntemi getirilmiştir. Gözleme, deneye ve uygulamaya geniş yer verilmiştir.”¹⁵⁴ Bu eğitim sürecinde öğretmenlerin, köy yaşamında karşılaşacakları sorunları basit çözümler bulacak tarzda yetiştirilmelerine dikkat edilir. Köy Öğretmenleri Kanun ve Talimatnamesi’nde de belirtildiği gibi bu projede amaç, merkezden ve pazar yerlerinden uzak köylerde, köylünün üretimini arttırmak, sağlığı tehdit eden etkenlerin ortadan kaldırılmasını sağlamak birincil görev olarak belirlenir. Bunun yanı sıra okuma yazma, hesap, yurt ve yaşama bilgisini “köydeki statik hayata hakim olacak” şekilde yeni bir atmosfer yaratılmak amaçlanır. Burada köyün kaderi ile, kendi kaderinin ve devletin-ülkenin kaderinin birbirine bağlılığına yapılan vurgu dikkat çekicidir.

152 Bahattin UYAR, A.g.k., 89.

153 ANONİM, Köy Öğretmenleri Kanun ve Talimatnamesi, Kanun No: 3238, 13.

154 Bahattin UYAR, A.g.k., 106.

Bunun dışında eğitimci; bakanlık tarafından kendisine verilen plan dahilinde köylülerin de yardımıyla köy okulu yapar, köyün “zirai durumun kayıt ve tespit eder”, fidanlık yetiştirir, “köy içinde birer hektardan az olmamak üzere koru ve meyva bahçesi tesis eder”, “bulundukları köylerin yağmur durumlarını tespit eder”, “fenni kümes, kovan gibi vasitalardan kendi tesisatına zarar gelmemek şartı ile köylüleri yararlandırır”, köye örnek olur.¹⁵⁵

Millet Mektepleri projesinin uygulama sürecinde olduğu gibi eğitimci denemesinin ilk aşamasında, eğitimcilere yol gösterecek “Kılavuz” kitaplar ile ders kitapları hazırlanır. Bu kitaplardan “Okuma Kitabı”nın bizzat eğitimci tarafından hazırlanmasına önem verilmiştir. Tonguç’un bu amaçla eğitimci kursu yöneticilerine gönderdiği talimat şöyledir:

“Karaağaç Köy Eğitimci Yetiştirme Kursu Eğitim Şefliğine

24 Eylül 1937

Kurslarda bulunan eğitimci tarafından yazılmış güzel yazılar bir araya toplanarak eğitimci kursları için bir (okuma kitabı) bastırılacaktır. Onun için aşağıda saptanan esaslar göz önünde tutularak eğitimci tarafından muhtelif vesilelerle yazılmış yazıların asılları veya kopyaları toplanarak idaremeze gönderilecektir.

Tahrir derslerinde eğitimci tarafından yazılmış güzel yazılar:

a. Tasviri mahiyette yazılar, b. Mektup numuneleri, c. Senet ve zabıt varakası örnekleri

Eğitimci tarafından yazılmış destanlar,

Eğitimci tarafından yazılmış türküler

Eğitimci tarafından oynanan temsillerin aynen tutulmuş zabıtları (Bu piyeslere hariçten hiç bir şey ilave edilmemeli-

155 ANONİM, Köy Eğitimci Kanun ve Talimatnamesi, Kanun No: 3238, 8-10.

dir.) Bu esaslara göre vereceğiniz yazıları 15.10.1937 tarihine kadar göndermenizi önemle dilerim.”¹⁵⁶

Bu talimatta da görüldüğü gibi, daha önce hiçbir yerde denenmemiş bir uygulama söz konusudur. Öğitmenin ders kitabı, yine eğitmene yazdırılacaktır. Yücel’in, eğitmen adaylarının hazırladığı metinler üzerinde düzeltme yapılmaması için gönderdiği talimat anlamlıdır. Bu uygulamada; uygarlık merkezinden uzak bir köyde çalışacak olan eğitmenin, o köye yabancı bir üslupla eğitim vermesine engel olmak, köylü-eğitmen yabancılaştırmasının önüne geçmek ve öğretmenin “yaban”¹⁵⁷ olarak görülmesini engellemek başlıca kaygıyı oluşturur. Alınan karardan kısa bir süre sonra, eğitmenlerin yazdıkları okuma parçalarının kitaplaşması da gerçekleşir. Halk Okuma Kitabı adı verilen bu kitabın giriş bölümünde yazılış amacı şöyle anlatılır: “Yazılar seçilirken mevzuların köy hayatına dair olanlarına fazla kıymet verilmiştir. Bu suretle köylüler arasına yayılması faydalı görülen kıymetlerin çoğu hikaye, türkü, destan ve temsil şeklinde yazılmış olan parçalarla ifade edilmiş bulunmaktadır. Bunlar bir çok insanların seve seve okuyabilecekleri yazılardır.”¹⁵⁸

Kitaptaki okuma parçalarının bazılarının başlıkları şöyledir: Alanköy Eğitmeni Durmuş’un köylü ile ilk konuşması, Sarı İmam, Softalar ve Fen, Bakarsan Bağ Olur, Bakmazsan Dağ, Türkü, Köyde Eski ve Yeni Okul (temsil).

“Alanköy Eğitmeni Durmuş’un Köylü İle İlk Konuşması

Kardeşlerim,

Bu köy kurulusundan beri hiç okul yüzü görmemiş. Bunu genç,

156 Ferit Oğuz BAYIR, Köyün Gücü, Ulusal Basımevi, Ankara, 1971, 131.

157 Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU’nun Yaban adlı romanı, köylü-aydın yabancılaştırmasının edebiyatımızdaki en çarpıcı örneğini verir.

158 ANONİM, Halk Okuma Kitabı, Tarım ve Kültür Bakanlığı Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Neşriyatı, Sayı 23, Devlet Basımevi, İstanbul, 1.

ihtiyar herkes biliyor. Benim kendi köyüm buradan çok büyük olduğu halde orada bile Cümhuriyetten önce okul yoktu. Bizim küçüklüğümüzde caminin yanında iki oda vardı. Köyün imamı, kız, erkek bütün çocukları bu odalardan birine toplanır ve (sözde) okuturdu. Biz gürültü, şamata içinde günümüzü geçirirken imam öteki odada babalarımızla oturur, çay içerdi. O zamanlar köyde (Oklu Dede) adında bir ihtiyar vardı. İmamla birlikte sık sık bizim bulunduğumuz odaya gelir, bize öğüt verirdi. En çok hatırımda kalan ve benim cahillikten kurtulmamam sebep olan şey, şu sözleridir:

‘Çocuklar, cahil ne demektir bilir misiniz? Cahil demek, baka kör demektir. Yani şu dünyada olup bitenlerden hiçbir şey anlamadan ömrünü geçirip, gider. Sonra cahil insan her yerde yük çeker. Tıpkı hayvan gibi. Bu sözlerim kulağınıza küpe olsun. Ona göre dikkat edin, çalışın; adam olmağa bakın’.

Oklu Dedenin sözlerinin doğruluğunu çok geçmeden anladım. Askere gittiğim zaman cahilliğin ilk acısını tattım. Bizim Bölükte Bölükemini Kara Hasan’dan başka okur yazar kimse yoktu. Kara Hasan bir mektubu 5 kuruşa yazardı. Onu da her istediğimiz zaman yazıvermezdi. Sıra beklerdik. Eğer 5 kuruş bulmazsak sılıya haber salmak yok.”¹⁵⁹

Eğitmen Durmuş bu anlatısıyla, kendi okuma yazma sevinçlerini köylüyle paylaşmak ister. Bu yolla, köyde yapmayı planladığı işlere, köylüyü de katmayı amaçlar. Konuşmasında Cumhuriyet’in eğitim ilkelerini köylüye benimsetmesinin izleri görülür. Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet eğitimi karşılaştırması ilginç bir üslupla yapar. Yeni harflerin kolaylığı anlatılır: “Atatürk’ümüz o çetrefil yazıların boynunu vurdurdu, bizi püsküllü beladan kurtardı”¹⁶⁰ denir. Aynı kitapta Eğitmen

159 ANONİM, Halk Okuma Kitabı, 3.

160 ANONİM, Halk Okuma Kitabı, 8.

Durmuş'un, Cumhuriyet'ten sonra köyünde görevlendirilen ilk öğretmeni hakkında söyledikleri de dönemin eğitim politikasına işaret etmesi açısından önemlidir: "Yaz kış köyden ayrılmazdı. Bizimle beraber o da eker, biçerdi. Çiftçiliğin danişkasını bilirdi. Zaten kendisi de köylü imiş. Babası ona sabanın kırağılı sapını çok tutturmuş."¹⁶¹ 5.11.1938 tarihinde 25 bin adet basılan bu kitaptaki okuma parçalarında görüldüğü gibi şiveler aynen korunmakla birlikte, kolay anlaşılır bir anlatım söz konusudur. İlk kitap olması itibarıyla bu yaklaşımı benimsendiğine vurgu yapılan kitabın giriş yazısında, bundan sonra yazılacak kitaplarda daha gelişmiş anlatıma ve bilgi birikimine yer verileceği de belirtilmektedir.

Eğitmenlerin öğretim aşamalarında yararlandıkları kılavuz kitaplar, pedagojik değeri olan bir yaklaşımla hazırlanır. Kılavuz kitapta çocuklara, hatalarını kendilerinin düzeltmesi, çocukların kendilerini özgürce ifade etmelerinin sağlanması, cezanın sık sık değil gerektiği zaman ve eğitime yarayacak tarzda vermesi eğitmenden istenir. Ayrıca eğitimde tekrarın önemi vurgulanır, sadece bilen öğrenciye değil bilmeyene de kendini ifadeye kolaylık sağlaması istenir.¹⁶²

3 Ağustos 1946'da yapılan seçimler sonucunda Demokrat Parti 40 milletvekiliyle beklenmedik bir çıkış yapması eğitmenlerin engellenmesine giden yolun başlangıcı olur. Öncelikle, DP muhalefetine baskısı sonucu Yücel görevden alınır ve yerine Reşat Şemsettin Sirer getirilir. Bu görev değişikliği Köy Enstitüleri'nin olduğu kadar, eğitmen kurslarının da sonunu da hazırlayacaktır: "Çok anlamlı bir günde (17 Nisan 1948) bir genelge imzalayarak eğitmen kurslarının kapatıldığını duyurdu. 1947'de (12. dönem) eğitmen kursundan sonra

161 ANONİM, Halk Okuma Kitabı, 27.

162 ANONİM, Köy Eğitmenleri İçin İkinci Yıl Öğretim Kılavuzu, Tarım ve Kültür Bakanlığı Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Neşriyatı, Sayı 21, Devlet Basımevi, İstanbul, 1.3.

hiçbir kurs açılmayacaktı. Eğitim kurslarının kapatılması kararı etkisini hemen gösterdi. Görev yapan 339 eğitimci o yıl okullarını kapattı. Genelge kursları kapatmakla kalmıyor, bir öğretmenle birlikte çalışan eğitimcilerin görevlerine son veriyordu. Oysa yapılan planlara göre daha 7485 eğitimci yetiştirmek gerekiyordu; ama bu Tonguç'un planlamasıydı..."¹⁶³

Demokrat Parti'nin güçlenmesiyle birlikte eğitimcilerin görevine son verme işlemi, aşamalı olarak uygulanır ve uygulamanın ilk yıllarında ilköğretimdeki öğrenci sayısında 30.000 civarında azalma olur.¹⁶⁴ Bunun sonucu olarak da 1949 yılında eğitimcilere yönelik kararlarda geri adım atılır. Fakat 1950'de DP'nin iktidarıyla birlikte eğitimcilerin sayısı aşamalı olarak azaltılır.

Köy Enstitüleri

1940 yılına gelindiğinde eğitimci yetiştirme çabalarına karşın, başta köy öğretmen okulları olmak üzere, Türkiye'de eğitim hala sorun olarak varlığını sürdürmekteydi. Bu yıllarda kırsal kesim, nüfusun yoğunluğu dikkate alındığında en eğitimsiz kesimdi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında hedeflenen; eğitimin yaygınlaştırılması, köylüyü dönüştürme çabası ve çağdaşlaşma projesi ütopya olmaktan çıkarılamıyordu. 17 Nisan 1940'ta Köy Enstitüleri yasası görüşülürken Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, TBMM'de Türkiye'nin eğitim tablosunu çizerken şunları söylüyordu: "Bizim nüfusumuz 17 milyondur. Yuvarlak bir hesaba 4 milyon insanımız şehirlerde oturur ve 13 milyon halkımız köylerdedir. Buna mukabil tahsil çağındaki çocuklarımızın, klasik surette hesap edildiği takdirde, yani nüfusun %12'si alınarak hesap olunduğu takdirde, iki milyon kadar ol-

163 Bahattin UYAR, A.g.k., 301.

164 Bahattin UYAR, A.g.k., 302.

ması lazımdır. Bunun 785 binini okutmaktayız. Şu halde %12'si hesap edilerek alınan tahsil çağında bulunan çocukların ancak üçte birini okutabiliyoruz demektir.”¹⁶⁵ Yücel bu konuşmasında, köylünün “yüzde yüzünü” okutmak için emek verileceğini ve enstitülerle ilgili çıkarılacak yasanın buna hizmet edeceğini söyler. Bu yasanın diğer işlevi ise, daha önce uygulanan köy öğretmenleri deneyimindeki başarısızlığın tekrar etmesini engellemektir. Amaç enstitüler aracılığıyla yetiştirilecek olan gençlere, öğretmen olarak gittikleri ortama uyum sağlayacak niteliği vermektir. Tonguç ise 1938'de köylünün durumunu şöyle yorumluyordu:

“Türk köylüsü çok ilkel aletlerle çalışmaktadır. Köylülerimizin teknik bilgileri akılcı işleri yapacak fenni araçları kullanmaya yetmemektedir. Toprak çok parçalanmış olduğu için, bir çok köylerde yeteri kadar toprağı olmayanların sayısı çok kabarıktır... Ziraat işinin verimli, yaygın ve memleketin genel ekonomik hayatını besleyici olabilmesi için evvela iç pazar ve satış meselesinin halledilmesi lazımdır. Bunu organize ederek normal hale getirmek, köylülerin yapabilecekleri ve işleri onların elinde olan bir iş değildir. Burada ucuz ve çabuk taşıma, normal kredi bulmak, cins mal üretmek, satış işinde başı boş hareket eden aracılari kontrol altına almak, satış meselesinde birlikler kurmak gibi bir çok meseleler birbiri üstüne düğümlenmektedir... Ekonomik durumları böyle normal hale gelmemiş insanlara, lafa dayanan bir eğitim aşılama hiç doğru olmağ.”¹⁶⁶

Yukarıdaki sözlerde somutlaşan köyün kalkındırılması ancak, köyün gereksinimlerini sağlayacak bir eğitimle başarılı olabilir. Bu yüzden de köy eğitimleri projesi, köyün içer-

165 Hasan Ali YÜCEL, Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, 45.

166 Howard WILSON-İlhan BAŞGÖZ, A.g.k.,22.

den dönüşümünü sağlamaya ve eğitime yönelik ilk radikal girişim olarak değerlendirilebilir. Bu girişim, Köy Enstitüleri için de laboratuvar işlevi görmüş ve enstitülerin başarısı için zemin oluşturmuştur. Kısa süreli kurslarda bile, ilk meyveler alınmaya başlanmıştır. Öğitmen girişimiyle, hem öğretmen yetiştirmek, hem de diğer meslek alanlarında “köyü canlandıracak” doğru yöntemin bulunduğu yönünde güven oluşmuştur. Artık Köy Enstitüleri’nin yasasını yapıp, topluma benimsetmeye sıra gelmiştir.

17 Nisan 1940’da 3803 sayılı Köy Enstitüleri Yasası mecliste, tek oturumda 278 oyla ve oybirliği ile kabul edilir. Oylamaya 148 üye katılmaz. Sonraki yıllarda Enstitülerin kapatılmasını sağlayan, DP kurucularından Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü oylamaya katılmayanlar arasındadır.

Hasan Ali Yücel, TBMM’de Köy Enstitüleri yasası görüşülürken “İçtimai bir sınıf doğurma mevzubahis değildir. Partimizin programında da yazıldığı veçhile, esasen rejimimiz sınıf ve imtiyaz kabul etmez”¹⁶⁷ diyerek, büyük toprak sahipleri tarafından yasaya yönelik itirazların önüne geçmek ister.

Köy Enstitülerinin kuruluş amaçları şöyle açıklanır. Köy öğretmeni ve diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde Maarif Vekaleti tarafından Köy Enstitüleri açılır. Köy Enstitülerinin kuruluşuna ilişkin yasaya göre, yaşamları boyunca köylerde çalışacak olan öğretmenlerin görevleri ayrıntılı olarak saptanır. Bu kanun sayesinde memlekette, eşine pedagoji tarihinde rastlanmayan bir ilköğretim seferberliğinin gerçekleştirildiği ortaya konmaktadır.¹⁶⁸ Bu seferberliğin sonucunda 1940 yılında 10 enstitü açılır. İlk mezunlarını verdiği 1945-1946 yılında sayıları

167 Hasan Ali YÜCEL, Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler, 48.

168 İsmail Hakkı TONGUÇ, Canlandırılacak Köy, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, 532.

20'yi bulur. Enstitüye alınan öğrenciler ve mezun olacak öğretmenle ilgili olarak bazı ilkeler belirlenir:

"Md.3. Enstitülere, tam devreli köy ilkokulunu bitirmiş, sağlıklı ve yetenekli köylü çocukları seçilerek alınır. Öğrenim süresi en az beş yıl olur... Öğretmen olmayacağı kanısına varılan öğrenciler başka mesleklere ayrılır, bunların öğrenim süreleri bakanlıkça saptanır. (...)

Md.5. Bu kurumlarda öğrenimlerin bitirerek öğretmen olanlar, 20 yıl çalışmak zorundadır... Ayrılanlar devlet kurumlarına ve memurluklara alınmazlar.

Md.6. Köy Enstitüsü çıkışlı öğretmen, atandıkları köylerin her türlü eğitim öğretim işlerini görürler. Örnek bağ-bahçe, atölye gibi tesisler kurarak köylüye önderlik ederler, bunlardan yararlanmalarına yardımcı olurlar. (...)

Md.9. Enstitü çıkışlılar askerliklerini asteğmen olarak yapar. Askerlik hizmetinde, öğretmenlik ücretlerinin üçte ikisini alırlar.

Md.11. Öğretmenler üretim için ve öğrencilerin uygulama yapacağı araçlar, tohum, çiftlik, fidan vb. araç-gereçler okul demirbaşına geçirilerek, devletçe verilir.

Md.14. İşletmedeki her türlü eşya, hayvan vb. okulun malıdır, işletmeden elde edilecek ürün öğretmenin olur..."¹⁶⁹

Sözü edilen öğretim yöntemi her açıdan yenidir, Türkiye'nin en temel ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Eğitiminin ilk zamanlarında bina yokluğundan dolayı çadırlardan oluşan Köy Enstitüleri; kısa bir zaman içinde öğretmen ve köylülerin de katılımıyla kendi okullarını inşa etmişlerdi. Bu

169 Pakize TÜRKOĞLU, Tonguç ve Enstitüleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, 154.

kurumda öğrenciler, hem öğrenen, hem üreten olarak eğitilirler. Enstitüler kuruldukları bölgenin gereksinimleri doğrultusunda çalışma yaparlar:

“Önce her Enstitü’nün yerleşme yerine ve iklim koşullarına göre yapılacak binalar mimarlar, mühendisler arasında yarışma yolu ile projelendirildi.

İlke olarak dar bir alan içinde çok katlı tek bir bina yerine tek katlı çok bina yapılması amaçlandı.

Buralar geniş bir alana yayılacak modern bir köy görünüm taşıyacak, çevre köylere örnek olacaktı. Uzaktan bakıldığında dersliği, yatakhane, yemekhanesi, mutfak, fırını, kitaplığı, hamamı, öğretmen evleri, marangoz, demirci, biçki-dikiş, yapıcı, dokumacı işlikleri, kooperatifi, reviri, çamaşırlığı, spor alanı, su deposu, yüzme havuzu, müzik salonu, kireç ocağı yüzlerce dönüm toprağı, büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğı ile büyük bir atılıma dönüştü.

İş içinde, iş aracılığı ile iş için felsefesi vardı.

Çok sayıda öğrencinin katılımını sağlamak, sakatlanmaları önlemek, yapılaşmayı kolaylaştırmak için daima tek katlı binalara yönelinmiştir.

Temeli atılan her bina savsaklanmadan kısa süre içinde bitirilirdi. Bir çok binanın onarımı, bakımı temizliği, kırkar, ellişer kişilik kümelerin sorumluluğuna bırakılırdı. İnsanların yaşadığı yerde her türlü gereksinimi karşılayacak binaların teknik sorumluluklarını usta öğreticiler, Yapı Okulları’nı bitiren öğretmenler üstlenmişlerdi. (..)

Yol, su, elektrik getirdiler. Ağaç diktiler, sebze, tahıl, çeşitli evcil hayvan yetiştirdiler. Devlete yük olmadan, kendileri ürettiler, kendileri tükettiler. Öğrenciler gün oldu yemeğini on kişilik bakır karavanlardan toprak üzerine oturarak yediler.

Gün oldu çayını alüminyum tabaklardan içtiler. (..) Bozkırlar işlendi, çevre yeşile büründü. Hiçbir canlının gitmediği, kuşun ötmediği yerlerde, ağaçlarda kuş cıvıltıları duyuldu”¹⁷⁰

Kırsal kesimde örnek oluşturan bir eğitim örgütlenmesi gerçekleştirirken, bir yandan da Köy Enstitüleri öğrencileri bireysel yeteneklerini ve beğenilerini geliştirecek etkinliklere yönlendirilir. Öğrenciler; yüzme, ata binme, dağa tırmanma, motorlu deniz araçlarını çalıştırma, mandolin, flüt çalma, ulusal oyun oynama, radyo ve gramofondan müzik dinleme, köy gezilerine çıkma, çevre incelemeleri yapma, kitap, dergi okuma, kitaplık, müze kurma, eğlence düzenleme, temsiller verme, türkü söyleme gibi çeşitli etkinlikler gerçekleştirilir. Öte yandan da kız-erkek öğrenci ayrımı yapmadan bisiklet, motosiklet kullanmak öğretilirdi. Teknolojinin her türüne yabancı bir toplumda bunun anlamı çok büyüktür. Yüz köyü olan Alanya’dan ilk kez bir köylü kızı olarak parasız yatılıya giden, eğitimci Pakize Türkoğlu’nun Köy Enstitüleri’nin yaşamındaki dönüştürücü rolüne ilişkin anlatısı anlamlıdır: “İş ve ders saatlerinin dışında sırayla herkes bisiklet öğreniyordu. Tulumları giyince kızlar için sorun olmuyordu bisiklete binmek. Hepimiz kısa sürede öğrendik. Çoğumuz dağ köyü çocukları olarak tekerleğe öyle yabancıydı ki bisikletin, makinenin hızı ve onları kullanabilmek olağanüstü bir yenilikti bizim için. Enstitüye gelirken eşekle atla, kimileyin yaya yollara düşen bizlerin gelir gelmez bisiklet öğrenmemiz bu hızı anlatmaya yeterliydi...Özellikle kızların bisiklete binmesi yaşamımın en unutulmaz anılarından biri olmuştur.”¹⁷¹

Köy Enstitüleri’nde kız öğrenciler, erkek yaşlılarıyla birlikte eşit eğitim görüp, ortak sorumluluklara sahiplerdi. Kız

170 Mevlüt KAPLAN, Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002-61-62.

171 Pakize TÜRKOĞLU, A.g.k., 184.

öğrencilerin yanı sıra erkek öğrenciler de mutfakta, dokuma atölyelerinde, yapı işlerinde, tarım ve hayvancılıkla ilgili işlerde birlikte üretip, birlikte öğretim görürler. Aynı zamanda, kendi yazdıkları oyunları sahneye koyup, rol alırlardı.

Köy Enstitüleri 1940'lar Türkiye'sinde "yeni toplumsal değerler" yaratmak ve kökleştirmek üzere kurulan yapılar olarak işlev görür. Köy Enstitüleri'nin mimarı olarak kabul edilen Tonguç, sözü edilen değerleri yaratacak toplumu özgür düşünceli öğretmenlerin oluşturacağını şu sözlerle anlatır: "Aydınları serbest okuma alışkanlığı kazanmayan toplumlarda, düşündüğünü yazan, fikirlerini açıklayan insan da pek az olur. Böyle insanın kıt olduğu yerde, fikir hayatı canlanamaz. Toplumun en önemli işleri kanaatini saklayan, esen rüzgarlara göre fikir değiştiren kişilerin elinde kalır. Bu gibiler asla prensip adamı olamazlar; günlük politika havasına istikamet değiştirirler. Öğretmenlik mesleği; fikirsiz, prensipsiz insanlarla kuvvetlenemez."¹⁷²

Köy Enstitüleri, Tonguç'un yukarıda sözünü ettiği öğretmen tipini yetiştirir. Bu öğretmenler, henüz öğrenciyken toplumsal yaşamın akışını değiştirecekleri, köyü canlandırabilecekler bilinci ile yetiştirilir. Öğrenciler, kendi yaptıkları binalarda barınırlar, kendi diktiklerini giyerler, yetiştirdikleri sebzeyi meyveyi tüketirler, dahası kurdukları elektrik şebekeleriyle aydınlanırlar. Enstitüler ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapan Fay Kirby, enstitü öğrencilerinin çağdaş uygarlığın gücüne inanışlarının; söze ve duygusallığa değil, işe ve gerçeğe dayandığını belirtir.¹⁷³ Enstitülerde öğrenciler kendi kendini aydınlatırken, halkın yaşam koşullarını değiştirmeyi amaçlarlar. Bu durum, 1940'ların ikinci yarısından itibaren enstitülerden ra-

¹⁷² İsmail Hakkı TONGUÇ, A.g.k, 695.

¹⁷³ Fay KIRBY, Türkiye'de Köy Enstitüleri, Çev. Engin Tonguç, Güldiken Yayınları, Ankara, 2000, 271.

hatsız olan güçlerin artan tepkilerine yol açar. Çünkü köylüyü bilinçlendirecek, toplumun dönüşümünü sağlayacak unsurlar eğitim aracılığıyla sahneye çıkmaktadır. Özellikle, köylü kadınlar için de bir model yaratılmaktadır. Genç kuşak öğretmen-ebe olarak meslek sahibi, modern kadın imgesinin taşıyıcısı olan adayların kırsal alandaki dönüştürücü etkisi yadsınmaz: "Tarlalarda ve sınıfta, fedakarlık ruhu içinde pratik eğitim gören Enstitü mezunları, köylerdeki cehalet, yoksulluk, bağınazlığın amansız düşmanıydılar. Özellikle kız mezunlar gönderildikleri köylerin öğretmeni, ebesi ve sağlık memuru olmuşlar, köy yaşamında önemli birçok eğitim ve hizmet işlevini büyük bir coşku içinde yerine getirmişlerdir."¹⁷⁴

"Tonguç, Türk köylüsünün bu sömürü mekanizmasının bilincine ulaşmasını sağlayacak bir eğitim sistemi getirmiştir. Oysa bildiğimiz gibi, o dönemde tarımdaki sömürü düzenin mimarları olan büyük toprak sahipleri aynı zamanda iktidar koalisyonunda da ağırlığı olan bir sınıfı teşkil ediyordu. Bu durumda tarımda sınıf kavgasını körükleyecek ve demokratik köylü mücadelelerine yol açacak bu kanun, ağaların geniş ölçüde temsil edildiği bu meclisten nasıl geçmiştir? Burada çiftçiyi Topraklandırma Kanunu da olduğu gibi, sadece Milli Şef'in ve bakanların baskısını ileri sürmek yetersizdir; çünkü, sonradan Enstitüleri baltalamak için çaba gösteren ve bunda da başarılı olan bir çok toprak ağası (örneğin Emin Sazak) mecliste kanuna övgüler yağdırmışlardır. Karımca mesele şöyle açıklanabilir: İkinci Dünya Savaşı başlayınca Türkiye'de iktidarın kontrolünde orta sınıf kökenli bürokratların ağırlığı artmıştı. Öte yandan silah altında tutulan büyük bir ordunun iâşesini sağlamak üzere tarımsal üretimi de arttırmak gerekiyordu. İşte Köy Enstitüleri savaş yıllarında ortaya çıkan bu iki olguya dayanmaktadır. Gerçekten kuruluş kanunun gerekçesinde belirtildiği gibi, Köy Enstitülerinden

174 Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, 321-322.

beklenen, her şeyden önce 'Köylünün okutulması ve daha iyi bir müstahsil haline getirilmesi' idi. (...) Elbette ki böyle bir gaye büyük toprak sahiplerinin de çıkarlarına uygundur.”¹⁷⁵

Enstitülerdeki eğitimin “köylüyü okutmak ve iyi bir üretici haline getirme” işlevi görmesine yönelik beklentiyle sınırlı kalmaması, başlangıçta bu kurumları destekleyen güçlerin bile çok sert tepkilerine yol açar. 1942’te Köy Enstitüleri öğretmenlerinin yetkileri görüşülürken Emin Sazak şunları söyler: “Bunlara verdiğimiz selahiyet Başvekil’de yoktur... ona diyoruz ki; sen öyle bir şahıssın ki, Allah tarafından köyleri ıslaha memur edilmişsin.”¹⁷⁶ Timur’un vurguladığı gibi bu sürecin başından sonuna kadar ne yaptığını bilen tek kişi Tonguç’tur. Nitekim O, Canlandırılacak Köy adlı kitabında da söylediği gibi, enstitülerin kuruluşunda amaç sadece köyün kalkındırılmasıyla sınırlı olmayacak, köylü her türlü istismara karşı bilinçlendirilecektir. İşte bu bilinçlendirme çabası enstitülerin kapatılmasının da nedeni olur.

1946’da yapılan seçimlerde Demokrat Parti’nin 61 milletvekili ile meclise girmesi, enstitülere yönelik eleştirilerin şiddetlenmesine yol açar. 28 Aralık 1938’de göreve getirilen Hasan Ali Yücel, 5 Ağustos 1946’da, kısa bir zaman sonra da İsmail Hakkı Tonguç görevden alınır. Daha önce de açıkladığımız üzere Bakanlığa Reşat Şemsettin Sirer getirilir. Yeni bakanın ilk uygulamalarından biri enstitülerde karma eğitime son vermek olur. Bunun sonunda, çok kısa bir zaman içinde kız öğrenci sayısında ciddi bir düşüş gerçekleşir.¹⁷⁷ Böylece, Köy Enstitüleri aşamalı olarak işlevsiz hale getirilmeye çalışılır. 1947’de enstitü mezunu öğretmen ve sağlık memurlarına verilen geçim toprakları geri alınır, bundan böyle geçim toprağı

175 Taner TİMUR, A.g.k., 210.

176 Necdet EKİNCİ, Sanayileşme ve Uluslaşma Sürecinde Toprak Reformundan Köy Enstitülerine, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, 206.

177 WILSON-BAŞGÖZ, Agk., 228.

verilmesinden vazgeçilir. Son olarak da, 27 Ocak 1954'te enstitüler kapatılır.

Liberal Politikadan Devletçiliğe Dönüş

1929 Dünya ekonomik bunalımı Türkiye'yi ekonomik alanda yeni kararlar almaya zorlar. 1930'dan itibaren Türkiye'nin ekonomik ve siyasi hayatındaki değişimler, dünya ekonomik bunalımı ile yakından bağlantılıdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin dış ticareti; tarımsal ürün ve hammadde ihracı ve buna karşılık sanayi ürünlerinin ithaline dayanır. Dünya bunalımı ile birlikte Türkiye'nin ihraç ettiği tarımsal ürünlerin fiyatında büyük düşüş olurken, ithal malların fiyatı yükselir. Bu durum dış ticareti olumsuz yönde etkiler. Dış ticaret hacmi daralır. Dış ticaretin yeniden düzenlenmesi ve fiyatların kontrol altına alınması ihtiyacı devlet müdahalesini gerekli kılar.

Dünya bunalımı karşısında alınan ilk önlemlerden biri, Türk Parasını Koruma Kanunu'nu çıkarmak olur. İthalat kotaları sınırlandırılır, ihracat teşvik edilir.

Aynı dönemde yarı resmi bir kurum niteliğinde olan ve yerli malların tüketimini savunan ve tasarrufu teşvik eden Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulur.

Boratav'ın aktardığına göre 1923'te ekonominin çeşitli kesimleri arasında organik bağlantı eksikliklerinden kaynaklanan uyumsuz bir yapı bulunmaktaydı. Demiryolları tamamen yabancı sermayenin elindeydi ve onların ihtiyaçları doğrultusunda planlanmıştı. 1924'te İç Anadolu'dan İstanbul'a getirilen buğday 8.8 dolara mal olurken, New York'tan İstanbul'a getirilen buğday 5 dolara mal olur. Böylece New York'tan gelen buğdayın tüketilmesi daha rasyonel olmaktadır.¹⁷⁸

178 Korkut BORATAV, Türkiye'de Devletçilik, SBF Yayınları, Ankara, 1962, 116.

Türkiye’de devletçilik yılları bu koşullarda başladı. Avcıoğlu’na göre dünya bunalımının yarattığı bu durum ortaya çıkmasa dahi Türkiye, iç koşulların zorlamasıyla giderek, kendiliğinden devletçiliğe yönelmekteydi.¹⁷⁹ Yine Başbakan İsmet İnönü, 1933 yılında Kadro dergisinde çıkan “Fırkamızın Devletçilik Vasfı” başlıklı yazısında devletçilik siyasetinin aldığı yol anlatır: “Biz, iktisatta devletçilik’i, inkişaf için ve yeni düzeni kurmak için de feyizli ve müsbet bir yol sayıyoruz (...)

Devletçilik’in memleket iktisadiyatı üzerindeki faydalı tesirlerinin ekseriya kafi derecede fark edilmediğini görüyoruz. En serbest zannolunan bir sanat veya ticaret müreffeh olabilmek için, mutlaka devletin yardımına ve müdahalesine ihtiyaç göstermektedir. (...) Subaşıda olduğumuz için, bu ihtiyacı her gün görüyorum. Ve sonra ‘serbest meslek’in ‘devletçilik’e rüçhanı için, aynı mevzuların zikrolunmasına, şaşıyorum.”¹⁸⁰

1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın ekonomik alanda liberal politikalara vurgu yapması, Atatürk ve İnönü’nün Devletçilik ilkesi üzerinde “titizlikle” durmalarına yol açar. Başbakan İsmet İnönü 30 Ağustos 1930’da, Kayseri-Sivas demiryolunun işletmeye açıldığı gün Sivas’ta yaptığı konuşmada ilk kez “Mutedil Devletçilik”ten söz eder.¹⁸¹ İnönü’ye göre, “Devletçilikten büsbütün vazgeçip, her nimeti sermayedarların faaliyetinden beklemek kabahat! Bu, memleketin anlayacağı bir şey değildir.”

Atatürk, 27 Ocak 1931 günü yapılan CHP İzmir İl Kongresi’nde “ekonomik alanda istenen ölçüde başarılı olunamadığını” ve artık “yepyeni bir güdümlü ekonomi düzeni” kurula-

179 Doğan AVCIOĞLU, Türkiye’nin Düzeni, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, 212.

180 İsmet İNÖNÜ, “Fırkamızın Devletçilik Vasfı”, Kadro,II, 22, Teşrinievvel (Ekim) 1933, 4-6.

181 Afet İNAN, Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı 1933, TTK Basımevi, Ankara, 1972,24.

çağını açıklar. Hatta Atatürk, “halkımız yaratılıştan devletçidir” der. İktisat Bakanı Celal Bayar, Cumhuriyet’in yedi yıllık deneyiminin sonunda geldiği noktayı şöyle özetler: “Milletin muhtaç olduğu refahı, bazı özel girişimlere ve bu girişimin dayandığı sermayeye bırakmak gerekirse, en az iki yüzyıl daha bekleme dönemi geçirmekliğimiz gerekir.”¹⁸²

Devletçilik, 1931 yılında CHP programına da girmiştir. Programda, Devletçilik ilkesi, Atatürk’ün Afet İnan’a yazdırdığı Vatandaş İçin Medeni Bilgiler adlı kitapta şöyle tanımlanır: “Bizim takibini muvafık gördüğümüz (devletçilik) prensibi; bütün istihsal ve tevzi vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dahilinde tanzim etmek gayesini takip eden ve hususi ve ferdi, iktisadi teşebbüs ve faaliyete meydan bırakmıyan sosyalizm prensipine müstenit kolektivizm, komünizm gibi bir sistem değildir. Hülasa, bizim takip ettiğimiz devletçilik; ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde –bilhassa iktisadi sahada– devleti fiilen alakadar etmektedir.”¹⁸³

Aynı programda, normal sermayenin biricik kaynağının milli emek ve birikim olduğu vurgulanmıştır. Devletçilik, kapitalist sisteme seçenek olarak düşünülmez, fakat özel girişim ile kamu girişimi arasındaki sınırı belirler. Buna göre özel girişime bırakılmayacak ya da bırakılması sakıncalı görülen işleri devlet üstlenecektir.

Devletçilik ilkesi, Altı Ok’un diğer ilkeleriyle birlikte, 5 Şubat 1937 tarih ve 3135 sayılı yasayla Anayasa’ya da girer.

182 Doğan AVCIOĞLU, Milli Kurtuluş Tarihi, III Cilt, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1974, 1394.

183 Afet İNAN, Medeni Bilgiler I, Maarif Vekaleti Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, 59.

1924 Anayasası'nın ikinci maddesi şöyle değiştirilir: "Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçıdır."

Atatürk'ün Devletçilik'e ilişkin görüşleri ise, "Medeni Bilgiler" adlı kitabında ayrıntılı biçimde yer almaktadır. Bu kitabı Atatürk'ün Afet İnan'a yazdırdığı bilinmektedir.¹⁸⁴ Devletçilik politikası kapsamında devletin yapmakla yükümlü olduğu işler şöyle sıralanır: "Yollar, demiryolları v.s. gibi nafia işleri, Maarif işleri, Sıhhiye işleri, İktimai muavenet işleri, Ziraat, ticaret, zanaata ait iktisadi işler. Bu son söylediğimiz işleri, devletin yapması, fertlere terketmesi lazımgeldiği iddiasında bulunanlar vardır. Bu nazariyeyi tasvip ve takip edenlere 'ferdiyetçi' derler. Milletin umumi ve müşterek menfaatlerine ait siyasi, fikri işlerde olduğu gibi iktisadi her nevi işlerin dahi, fertlere bırakılmayıp devlet tarafından yapılması daha muvaffık olacağı nazariyesini müdafaa eden 'devletçiler' de vardır."¹⁸⁵

"Bir de hususi menfaatler, en nihayet rekabete istinat eder. Halbuki, yalnız bununla iktisadi nizam tesis olunamaz. Bu zanda bulunanlar, kendilerini, bir serap karşısında, aldatılmağa terk edenlerdir.

Fertler, şirketler, devlet teşkilatına nazaran zayıftırlar, serbest rekabetin, içtimai mahzurları da vardır; zayıflarla kuvvetlileri müsabakada karşı karşıya bırakmak gibi.. ve nihayet fertler bazı; büyük, müşterek menfaatleri tatmine muktedir olamazlar.

(...) Devletin ferde nazaran hırsı başka mahiyettedir. O, ummun müşterek menfaatini ve terakkisini düşünür. Fertleri hususi menfaat hırsından, ne dereceye kadar uzaklaştırmak mümkün olacağı düşünülmeye değer.

184 Afet İNAN, Medeni Bilgiler ve M. K Atatürk'ün El Yazmaları, TTK Basımevi, Ankara, 1988, 1.

185 Afet İNAN, Medeni Bilgiler I, 51-52.

Her halde, devletin, siyasi ve fikri hususlarda olduğu gibi bazı iktisadi işlerde de nazımlığını, prensip olarak, kabul etmek caiz görülmelidir. Bu takdirde, karşı karşıya kalınacak müşkülât şudur: Devlet ile ferdin karşılıklı faaliyet sahalarını ayırmak..."¹⁸⁶

Türkiye'deki devletçilik uygulamasını bir çeşit "devlet sosyalizmi" sayan görüşler de vardır. CHP Genel Sekreteri Recep Peker, 8 Mayıs 1935 günü CHP'nin 4. Büyük Kurultayı'nda yaptığı konuşmada şunları söyler: "Amme (kamu) haklarında anarşiyi besleyen, ekonomi ve ulusal çalışmayı yıpratın ve ulus yığınını istismar eden (sömüren) liberalizme karşı cep-hemizi daha sıklaştırıyoruz. Haklarda hürriyetin sınırını, devlet varlığının sınırı içine alıyoruz. Tek'lerin ve hususi toplulukların faaliyetini, genel menfaatlara aykırı olmamak kaydı ile bağlıyoruz. Artık her yerde son nefesini vermekte olan liberal devlet tipinin kucağında beslenip büyüyen çatışmalar zincirini kırıyoruz ve sınıf kavgaları yollarını sımsıkı kapatıyoruz. Liberal devletten, ulusal devlete geçiyoruz.

(...) Türkiye'de her ekonomik teşebbüs, ulusal bütünlüğün ahengine uygun olacaktır.

(...) Ekonomi gibi kültür de plana bağlanacaktır."¹⁸⁷

CHP'nin önde gelen ideologlarında Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un bu konuda Pekerle paralel bir görüş bildirir. "Bize her yönden uyan ekonomi politika: Devletçilik, devlet sosyalistliği idi. Bu kabul edildi. Artık iktisadi teşebbüs devlet ele alacak ve sermayeyi o bulacaktı. İsmet İnönü, 1930 yılında Millet Meclisi'nde Fethi Okyar'a verdiği bir cevapta; 'Biz mutedil devletçiyiz' diyordu. Bu prensip nihayet partinin esaslarından biri olarak kabul edildi. (...) Ve baştan aşağı Türk milletince benimsendi. (...) *Devletin ekonomik ha-*

186 Afet İNAN, Medeni Bilgiler I 54-55.

187 Şevket Süreyya AYDEMİR, Tek Adam, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1978, 451.

reketterle şiddetli kontrol salahiyeti sömürmeyi tepeleyen en keskin bir silahtır.”¹⁸⁸

Devletçilik yıllarının en önemli atılımlarından biri, imtiyazlı yabancı şirketlerin millileştirilmesidir. Avcıoğlu, yabancı şirketlerin millileştirilmesini “Devletçiliğin şeref hanesine” yazar. Ona göre millileştirmeler, devletin ağır bir kalkınma yükü altına girdiği, para sıkıntısı çektiği ve dış ödeme güçlüklerinin şiddetlendiği bir dönemde başarı ile yapılır. Bu sayede yabancı şirketlerin ekonomik alanda etkinliğine son verilir ve bir ulus devletin olmazsa olmaz koşulu sayılan “ulusal piyasa” üzerindeki egemenlik sağlanır.

Söz konusu yıllar, Lozan’da imzalanan bir ticaret anlaşması nedeniyle Türkiye’deki yabancı şirketlerin elde etmiş oldukları, yedi yıllık imtiyazların sonuna gelinmiştir. Bu süre 1930 yılında sona erer ve Millileştirmeler bundan sonra başlar, 1933’ten sonra da hız kazanır. Bu aynı zamanda, 1931 yılında İnönü’nün açıkladığı “Mutedil Devletçilik” anlayışının terk edilmesi ve daha radikal bir devletçilik politikasına geçiş anlamına gelmektedir. Bu dönemde gerçekleştirilen en önemli millileştirmeler aşağıya çıkarılmıştır:

- 1931 yılında Mudanya-Bursa Demiryolu Türk Anonim Şirketi,
- 1933 yılında İstanbul Türk Anonim Su Şirketi,
- 1933 yılında İzmir Rıhtım Şirketi,
- 1934 yılında İzmir-Afyon ve Manisa-Bandırma hattı,
- 1934 yılında İstanbul Rıhtım, Dok ve Antrepo Türk Anonim Şirketi,
- 1935 yılında Aydın Demiryolu Şirketi,
- 1936 yılında İstanbul Telefon Türk Anonim Şirketi,

¹⁸⁸ Mahmut Esat BOZKURT, Atatürk İhtilali, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995, 241-242. (İtalikler Bozkurt’a aittir.)

- 1937 yılında Ereğli Şirketi (Ereğli Limanı, Zonguldak-Çatalağzı Demiryolu Hattı, Maden İşletmeleri ve bunlarla ilgili her türlü hak ve tesisler),
- 1937 yılında İzmir Telefon Türk Anonim Şirketi,
- 1938 yılında Üsküdar ve Kadıköy Türk Anonim Şirketi,
- 1938 yılında İstanbul Türk Anonim Elektrik Şirketi,
- 1939 yılında İstanbul Tramvay Şirketi,
- 1939 yılında Türk Anonim Tünel Şirketi,
- 1939 yılında Ankara Elektrik, Ankara Havagazı ve Adana Türk Anonim Şirketleri,
- 1939 yılında Bursa ve Müttehit Türk Anonim Şirketleri ile Mersin Elektrik Türk Anonim Şirketi satın alınmak suretiyle millileştirilmişlerdir. Bu millileştirme hareketleri harp senelerinde de devam etmiştir. Böylece Türkiye’de yarı sömürgecilik kalıntısı şirketler giderek temizlenmiş ve devlet kapitalizminin tabanı genişlemiştir.”¹⁸⁹

Millileştirmeler yukarıda belirtilen örneklerle sınırlı kalmaz. Ergani Bakır Türk Anonim Şirketi, 850 bin Türk Lirası bedelle Alman şirketinden satın alınır. Siemens şirketinin işlettiği Kuvarshan Bakır Madeni İşletmesi, 1939 yılında ödenmeyen vergi borçları nedeniyle Hazine’ye geçer. Fransız şirketinin elinde olan Keçiborlu Kükürt Madeni imtiyazı, 1932 yılında feshedilir. 1940 yılında Bira Fabrikaları (Bomonti-Nektar) 400 bin Türk Lirası karşılığı satın alınır. Aynı dönemde, Türk bankacılığının gelişmesiyle, yabancı bankaların sayısı da azaltılır.¹⁹⁰

Devletçilik politikasının önemli ayaklarından birisi de beş yıllık kalkınma planlarıdır. İlk Beş Yıllık Plan, 1933 yılında yürürlüğe girer. Devlet işletmeciliği konusunda 1923-1931 yılları arasındaki ürkeklik bir yana bırakılır. Çelik ve kimya sana-

189 Taner TİMUR, Türk Devrimi ve Sonrası, 143-144.

190 Doğan AVCIOĞLU, Türkiye’nin Düzeni, 217.

yilerinin temeli bu dönemde atılır. Anadolu'yu esas alan dengeli bir sanayileşme politikası hayata geçirilir. Önemli başarılar elde edilir. Anadolu, önemli sanayi tesislerine kavuşur. Celal Bayar, Meclis'te yaptığı konuşmada, pamuklu fabrikası kurmak için bakanlığa başvuran özel girişimcilere Anadolu'da kuruluş yerleri gösterdiğini fakat bunların hiçbirinin yatırım yapmadığını söylemektedir.¹⁹¹

1937 yılında Atatürk, Devletçilik politikasında gelineen noktayı şöyle özetlemektedir:

Türkiye'nin uyguladığı devlet sistemi, (...) sosyalizmden alınmış alelade bir nakil değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğma, Türkiye'ye has bir sistemdir. (...) Kişisel girişimi desteklemek, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve yerine getirilmemiş vazifelerini göz önünde tutarak vatanın iktisadiyatını devletin eline bırakmak. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kısa bir zaman içerisinde (...) kişisel ve özel bir girişimin yüzyıllarca başarmaya muktedir olmadığı şeyi yapmayı başarmıştır.¹⁹²

Devletçi uygulamalarının ve ilk beş yıllık plan döneminde önemli başarılar elde edilir. Özel teşebbüsün yatırım yapmaktan kaçındığı Anadolu, bu dönemde önemli sanayi kuruluşlarına kavuşur: "Devletçilik, dış yardım ve krediler olmaksızın, kalkınmanın mümkün olabileceğini ispatlamıştır. Bu dönemde 17 milyon lira borç alındığı halde, 36 milyon lira borç ödenmiştir. Eğitim ve sağlık gibi insan yatırımlarını saymaksızın, milli gelirin yüzde 5'ine yaklaşan yarım milyar liraya yakın kamu yatırımı gerçekleştirilmiştir. Özel teşebbüs yatırımlarıyla birlikte milli gelirin yüzde 10'una ulaşan yatırım hacmi, iç ve dış istikrarı bozmadan gerçekleştirilmiştir. Bu, o gü-

191 Korkut BORATAV, Türkiye'de Devletçilik, 144.

192 Sadi BORAK, Atatürk'ün Resmi Yayınları Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995, 266.

nün elverişsiz şartlarında, önemli bir atılım teşkil etmekte ve bir ülkenin kendi gücüyle kalkınmasının ve ekonomik bağımsızlığa ulaşmasının mümkün olduğunu göstermektedir.”¹⁹³

Bir sonraki bölümde ele alacağımız gibi, Şevket Süreyya Aydemir Kadro dergisinde oldukça radikal devletçilik politikasını savunmuştur. Süreyya bile tümüyle benimsemediği bu uygulamanın (özel sektörün devlet eliyle geliştirilmesine tamamen karşıydı), muhasebesini yaparken artıları ön plana çıkarmaktadır. Süreyya, devletçiliğin sonuç itibarıyla ülke ekonomisine katkıda bulunduğunu kabul ediyordu:

“Bütün çelişmeli anlamlarına ve anlamsızlığına rağmen, Türkiye’nin bir devletçiliğe yöneliş ve bugünkü anlamda bir planlama niteliğinden uzak olsa da, kendi gücünü seferber etmeye çalışarak *bir özgür kalkınış çabası devri* vardır.

(...) Bu hikayeyi, Lozan ruhuna, siyasi ve iktisadi egemenlik hır-sına, antiemperyalist bir gayrete bağlamak ve milli ekonomi üstünde, gerek içten gerek dıştan gelecek sorumsuz her türlü kontrole karşı, yiğitçe bir savaş saymalıdır. Bu savaşta, hele yönetim ve kontrolü doğrudan doğruya devlet elinde olan bu teşebbüslerde, finansman, projelendirme, tesis ve işletme işlerinde dile düşen suistimallerin olmayışını, bu işlerde görev ve sorumluluk kabul eden devlet ve iktisadi devlet teşekkülü kadrolarının, ahlak ve karakter sağlamlığının bir delili olarak övmelidir.

(...) Hülasa, Atatürk’ün ölümünden önce, hatta biraz eksik ve masumane sayılsa bile, bir doktrin ve derin bir sistem temeline dayanmasa bile, Türkiye, cihan buhranının yarattığı akımlar içinde, yalnız fakir bir hammadde üreticisi değil de, aynı zamanda sanayici bir ülke olarak kalkınma yolunda gayret göstermiştir.”¹⁹⁴

193 Doğan AVCIOĞLU, Türkiye’nin Düzeni, 215.

194 Şevket Süreyya AYDEMİR, İkinci Adam, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, 412-413

Kadro Dergisinin Kemalist Düşüncenin Oluşumundaki Rolü

Kadro Dergisi, 1932-1934 yılları arasında yayınlanan ekonomik, siyasi ve toplumsal açıdan Türkiye'nin yeni bir toplum yaratma sürecinde iz bırakan bir dergidir. Kadro'nun kadrosu Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Şevket Süreyya (Aydemir), Vedat Nedim (Tör), Burhan Asaf (Belge), İsmail Hüsrev (Tökin)'den oluşur. Derginin imtiyaz sahibi Yakup Kadri, neşriyat müdürü Vedat Nedim (Tör)'dür.

Kadro dergisine yönelik çok sayıda spekülasyon bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Kadro'yu Kemalist, komünist ve bir kısmı da faşist olarak değerlendirmektedir.¹⁹⁵

Bu sıfatların Kadro'yu yayınlayanlara yöneltilmesinin en önemli nedeni, belki de bu kişilerin siyasi-kültürel geçmişleridir. Bu dergiyi çıkaranların geçmişine kısaca bakalım: Şevket Süreyya Aydemir ve Vedat Nedim (Tör) 1927'deki tutuklamalara (1927 Tevkifatı) kadar Türkiye Komünist Partisi üyesidir.¹⁹⁶

İsmail Hüsrev (Tökin) ise, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası adına IV. Komintern'e katılır, Burhan Asaf (Belge) ise Aydınlık grubundandır.¹⁹⁷ Dolayısıyla, Kadro'yu çıkaranların sol düşünceye dayanan bir geçmişi bulunur. Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ise Ankara'yı Kurtuluş Savaşı günlerinden itibaren destekler ve Mustafa Kemal'in yanında yer alır. 1923-1934 tarihleri arasında milletvekilidir.

Kadro dergisi, Mustafa Kemal'in desteğiyle otuz altı sayı yayınlanır. Mustafa Kemal, Çankaya'yı dergiye abone bile yapar. Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in Onuncu Yılı'nda ise dergiyi şu sözlerle kutlar: "Hatırlıyorum ki, Kadro intişar ederken maksadının Türk milletine has meslek ve metodun millet ve mem-

195 Mustafa TÜRKEŞ, Kadro Hareketi, İmge Yayınları, Ankara, 1999, 53.

196 Mete TUNÇAY, Türkiye'de Sol Akımlar (1928-1936), BDS Yayınları, İstanbul, 1992, 49.

197 Mustafa TÜRKEŞ, Kadro Hareketi, 85.

lekette teessüs ve inkişafına hizmet olduğunu yazmıştı. Kadro'ya bu maksadında geniş muvaffakiyet temenni ederim.”¹⁹⁸

Kadro grubu Almanya ve Sovyetler Birliği'nde eğitim görmüş, iktisadi ve siyasi alanda yetkinleşmişlerdi. Hem Batı'yı hem de SSCB'deki gelişmeleri yakından izleyen bu kadro, entelektüel bir güç olarak ortaya çıkmıştı. Kadro'nun yayınlandığı dönemde Sovyetler Birliği'nde sosyalizm, İtalya'da faşizm, Almanya'da Nazizm iktidarlarını güçlendirmekteydi. Dünya kapitalist sistemi de yukarıda “devletçilik” başlığı altında söz edildiği gibi büyük bir buhran yaşamaktaydı, Türkiye ise devletçilik uygulamalarına girişmişti. İşte, Cumhuriyet'in kuruluş dönemini içeren bu süreçte, Kadro'nun ülkemiz için önerileri CHP'deki bazı güçleri rahatsız edecek kadar radikaldi.

Kadro Dergisi'nin içeriğine geçmeden önce, biçimine göz atalım: Aylık olarak yayınlanan derginin her sayıda sayfa sayısı ortalama 50-60'tır. Her sayının ilk sayfasında “Kadro” ana başlığı altında editörün yazısı bulunmaktadır. Sonraki disiplin başlıkları ana hatlarıyla şöyle sınıflandırılabilir:

İnkılabın İdeolojisi, İnkılap İdealleri, İnkılabın Psikolojisi, Millet İktisadiyatı, Milli iktisat Tetkikleri, Cihan İktisadiyatı, Cihan İçinde Türkiye, Edebiyat, Dil Köşesi, Kurtuluş Hareketlerimiz, Teknik, Polemik ve Kronik. Dergideki yazıların konu ve yazı sınıflandırması yapıldığında da şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Şevket Süreyya ideoloji, Vedat Nedim ve İsmail Hüsrev ekonomi, Burhan Asaf iç ve dış politika, Yakup Kadri ise daha çok edebiyat-“inkılap” ilişkisi üzerine yazılar yazar.

Kadro'nun yayın hayatına başlama amacını anlatan bir makalede derginin, politik yönelimi şöyle açıklanır:

“Türkiye bir inkılap içindedir. Bu inkılap durmadı. Bugüne

198 Mustafa Kemal (ATATÜRK), “Büyük Şefimizin Cumhuriyetin Onuncu Yıl-dönümü Münasebetiyle, Mecmuamıza Şevk ve Cesaret Veren İltifatları”, Kadro, II, 22, Teşrinievvel (Ekim) 1933, 3.

kadar geçirdiğimiz hareketler, şahit olduğumuz muazzam kıyam manzaraları, onun yalnız bir safhasıdır. Bir ihtilal geçirdik. İhtilal inkılabın gayesi değil, vasıtasıdır. Bu ihtilal safhasında dursaydık inkılabımız akim kalırdı. Halbuki o, genişliyor, derinleşiyor. O henüz son sözünü söylemiş, son eserini vermiş değildir. Tesviye edilmiş bir zemin üstünde, yarınki Türk cemiyetinin kendine has ve kendine uygun binası kurulabilmek için inkılabımız derinleşme ve genişleme istikametindedir... İnkılabın irade ve menfaati, inkılabı duyan ve yürüten azlık, fakat şuurlu bir avangardın, azlık fakat ileri bir KADRO'nun iradesinde temsil olunur. Bu kadro, inkılabın şeniyetinden çıkarılan ve onun seyrine uygun bir şekilde izah edildikçe şekillenir ve nazariyeleşen prensipleri kendine şuur edinir. İnkılabın erinleşmesi demek, bu prensiplerin ve onların ifadesi olan inkılap ahlak ve disiplininin ileri kadronun dimağından genç neslin, şehir halkının ve köylünün dimağına inmesi ve yerleşmesi demektir.

Türkiye bir inkılap içindedir. Bu inkılap kendine prensip ve onu yaşatacaklara şuur olabilecek bütün nazari ve fikri unsurlara maliktir. Ancak bu nazari ve fikri unsurlar inkılabı İDEOLOJİ olabilecek bir fikriyat sistemi içinde terkip ve tedvin edilmiş değildir... İnkılabımızın bu ileri fikir ve prensiplerini izah işi, bugünkü Türk inkılap münevverliğine düşen vazifelerin en acil ve en şerefliisidir. Bu esaslar inkılap nesli için kriteriyumlar olacak, yeni ve standartlaşmış inkılapçı tip böyle doğacaktır. Aynı hadiseyi aynı kriteriyumlara vuracak, aynı ölçülerle düşünecek, aynı neticelere varacak ve inkılabın kendisine has CİHAN TELAKKİ TARZI böyle vücut bulacaktır... İnkılap şevkini her zaman uyanık tutmak ve inkılabımızın coşkun cereyanına hakim kalabilmek için onun prensiplerini hududu muayyen kriteriyumlar şeklinde bilmeye, benimsemeye ve benimsetmeye mecburuz. Kadro bunun için çıkıyor.”¹⁹⁹

199 ANONİM, “Kadro”, Kadro, I, 1, İkincikanun (Ocak) 1932, 3.

Görüldüğü gibi Kadro dergisi Cumhuriyet Devrimleri'ni ve yeni toplumsal sistemin ideolojisini yaratmak amacıyla yola çıkar. Şevket Süreyya Aydemir, "Mademki bir inkılap vardır. O halde bu inkılabın bir de izahı, yani tarihte yeri ile, karakteristiklerinin açıklanması olmalıdır. İnkılabın bir izahı, o inkılabı tarih içinde doğuran objektif şartların araştırılması, orijinal prensiplerinin bilimsel açıdan derlenmesi, sentezleştirilmesi demektir. (...) Nitekim bir aydın kadro, Mustafa Kemal'in hayatında ve onun dikkatli gözleri önünde, Türk inkılabının ideolojik esaslarını kendi açılarından derlemek, aydınlatmak ve terkip etmek çabasına girişmiştir. Bu hareket Kadro Hareketidir"²⁰⁰ diyerek kendilerine yönelik desteğin kaynağına dikkat çeker.

Siyasi köken olarak sol bir geçmişten gelen Kadro dergisinin kadrosu, Kemalizm'in yorumunu sol düşünce açısıyla yapmaya çalışır. Kemalizm'i ideolojik olarak şu çerçevede değerlendirir: İlk olarak Türkiye, emperyalizme karşı ulusal kurtuluşu savaşını başarılar, ulus devleti kurmuş, siyasi bağımsızlığını sağlamıştır.

İkinci olarak ortaçağ kurumlarına ve alışkanlıklarına karşı bir savaş açılmıştır. Birbirinin takip eden bu "inkılap" süreci, Kemalistler'in yeni toplum yaratma hedeflerinin ipuçlarını vermektedir. Kadro'ya göre yapılması gereken şey, "inkılab"ın kalıcılığını sağlamak ve düşünsel bir çerçeve oluşturarak genç kuşaklara bunu aktarmaktır. Cumhuriyet'in sağlam bir temelde varlığını sürdürmesi için bu ideoloji aktarımı mutlaka yapılmalıdır. Cumhuriyet'in kurucularının tersine Osmanlı bürokrasisinden gelmeyen ve asker kökenli olmayan Kadro çalışanları, orta sınıf aydınlar olarak, bir "kadro"nun öncülüğünde devrimlerin başarıya ulaşacağına vurgu yaparlar. Üçüncü olarak da Türkiye, iktisadi bağımsızlığı yaratmak için devletçi-

200 Şevket Süreyya AYDEMİR, Tek Adam, 457.

lik ilkesini ortaya atıp, bağımsız bir ulus olmanın dayanaklarını kurma yoluna girmiştir.

Kadro dergisi, Kemalist önderliğin sıklıkla vurguladığı gibi, Cumhuriyet devrimlerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan köklü bir kopuş olduğunu yineler. Kadro'nun görüşü bu kopuşun hem siyasi, hem de iktisadi olduğu yönündedir. Yeni Türkiye'nin attığı her adımı dergi, kendine özgü ve Batı'nın sömürgeci anlayışına karşı da bir başkaldırı olarak değerlendirir: "Emperyalist merkezler, anlamaya başlıyorlar ki Türk inkılabı, bir Tanzimat yani körü körüne ve onlara Pazar vazifesi görebilmek için yapılmış bir hareket değil, 'a'sından 'z'sine kadar millet şeniyetinin kurtarılması hareketidir"²⁰¹ düşüncesi, derginin ana görüş ve eğilimini açıkça ortaya koymaktadır.

Şevket Süreyya 1932'de yayınladığı İnkılap ve Kadro adlı eserinde, "Türk aydınlarında hala yaşayan sakat bir görüşe" değinir. Buna Türk devrimi Fransız İhtilali'nin bir benzeri olarak kabul edilir. Oysa, Türk devrimi tarihsel ve toplumsal olarak tamamen farklı bulunur: "Çünkü bu ihtilal, fiiliyatta, bir 'sınıf ihtilali' idi: Burjuvazinin ihtilali! Türk inkılabı ise bir sınıf ihtilali değildir. Ve bir sınıfın, diğer sınıflar üstünde hakimiyetine yol açacak bir nizama, bir burjuva nizamına yöneldiği gün, zaten inkılap olmaktan çıkar, soysuzlaşır, gider..."²⁰² Kadro'nun kadrosu için "Türk inkılabı"nın bir başka anlamı da sömürge ülkelere örnek olması ve bu umudu taşımasıdır. Süreyya'nın, Avrupa'nın yayılmacı politikalarına olan tepkisi öyle bir noktaya varır ki, Batı'ya özgü olduğu var sayılan pek çok kavram red edilir: Burjuva, işçi, sermaye sistemi, sosyalizm gibi kavramlar, Avrupa'ya özgü hastalıklar olarak kabul edilir.²⁰³

201 Burhan Asaf (BELGE), "İnkılabımız ve Hilafet", Kadro, I, 1, İkincikanun (Ocak), 1932, 40.

202 Şevket Süreyya AYDEMİR, İnkılap ve Kadro, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 148-149.

203 Vedat Nedim (TÖR), "Sanayileşme Davası", Kadro, II, 24, Birincikanun (Aralık), 1933, 17.

Kadro dergisi, sınıf kavramına şiddetle karşı çıkmakla birlikte ülkede sınıfların olduğunun da farkındadır. Vedat Nedim (Tör) “sınıfsız tezatsız bir millet” derken diğer Kadro yazarları gibi liberalizme olduğu kadar komünizme de mesafeli yaklaşmaktadır.

Kadrocuların sınıf mücadelesi kavramının yerine, “tabiat mücadelesi”ni koymaları da dikkat çekicidir: “Milli kurtuluş hareketi, geri ve dağınık bir cemiyetin ileri ve teşkilatlı bir millete istihalesi demek olduğuna göre bu mücadelede aslanan şey, mücadele ve tezaadın insanlarla insanlar arasında değil, tabiatla insanlar arasında olmasıdır. (...) Milletlerin milletleri istismarı, insanların insanları istismarı yerine, donanımlı, şen ve zinde milli camiaların iş ve fikir birliği ile tabiatı istismar ve mağlup etmesi, insanlık tarihinin yeni ve mesut bir devri olacaktır.”²⁰⁴ Görüldüğü gibi milletleri ya da insanları sömürme yerine, doğaya egemen olma yolunda atılan adımların, insanlığa yarar ve mutluluk getireceği anlayışı savunulmaktadır.

Kadro dergisinin “Milli iktisat”a büyük önem verdiği görülmektedir. Planlı bir Devletçilik politikasını bağımsızlık savaşının devamı olarak gören derginin, milli iktisat konusuna yaklaşımı da oldukça radikaldir. Kadrocular, sınıfsız, çatışmasız bir toplum kurma ütopyasını dile getirirken kapitalist bir sınıf yaratmaktan da kaçınmak gerektiği vurgulanır: “Türkiye’nin sanayileşme davası, hiçbir vakit millet içinde, her ne pahasına olursa olsun bir sanayici zümresi yaratmak değil, millet iktisadiyatımızın bütünlüğü ve ahenkliliği davasıdır.”²⁰⁵ Bu “bütünlük ve ahenkliliği” sağlamanın ise, ülkenin kendi üretici güçlerini geliştirmeleriyle olanaklı görülüyordu. Kadro’ya göre devletin iktisadi yaşamı planlaması yoluyla, sınıfsız bir toplumun yaratılabilir.

204 Şevket Süreyya (AYDEMİR), “Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi”, Kadro, II, 21, Eylül, 1933, 13.

205 Vedat Nedim (TÖR), “Devletçilik Karşısında Zümre Menfaati ve Münevverlerin Mukavemeti”, Kadro, II, 21, Eylül, 1933, 16.

Tökin “milli iktisat” kavramına en fazla dikkat çeken Kadro yazarıdır. Tökin, devletçi politikaları üçe ayırır: Fiskal devletçilik, sosyalist devletçilik, ve nasyonal devletçilik. Tökin sınıflandırmasını şöyle temellendirir:

“Fiskal devletçilik, devletin sırf bütçe varidatı temin etmek için iktisadi teşebbüslere girmesi ve iştirak etmesidir. İktisadi faaliyetler yine liberal esaslar dahilinde cereyan eder. Devletin bazı iktisadi teşebbüslere muafiyetler bahşetmesi ve bazı faaliyetleri tahdit etmesi de iktisadi faaliyetlerin tanzimi gayesiyle değil, yine fiskal maksatlarıdır.

Sosyalist devletçilikte devlet, iktisat işlerinin müstakbel sosyalist cemiyetini kurmak maksadıyla bir sosyalist plana göre tanzim eder. Bütün istihsal vasıtalarına devlet tesahüp etmiştir. Devlet, muayyen bir sınıf namına yeni bir cemiyet kurmak davasındadır.

Nasyonalist devletçilikte devlet, şu veya bu sınıfın emrinde değildir. Nasyonal devletçiliğin ana prensibi, bir taraftan milli istiklali her nevi harici kuvvetlere karşı masun tutmak, diğer taraftan da dahilde milli iktisadın bütün halinde ve bütün milletin menfaatlerine uygun ve bütün fertlere şamil olarak gelirini arttırmaktır. Umumi milli ihtiyaçları karşılayan ve büyük sermayeye muhtaç olan istihsal şubelerini devlet bizzat teşkilatlandırır. Devlet mülkiyeti yanında şahsi teşebbüsler de çalışır. Milli kurtuluş hareketleri kendi iktisadi nizamlarının kemalini ve salim inkişaf imkanlarını ancak böyle bir devletçi nizam içinde tam olarak bulabileceklerdir.²⁰⁶

Şevket Süreyya Türk milliyetçiliği ile faşizm ve sosyalizm arasındaki ayrımı vurgularken, sözü edilen iki olgunun farklı tarihi ve toplumsal koşulların ürünü olduğunu işaret etmek-

206 İsmail Hüsrev TÖKİN, “Milli İktisat”, Kadro, I, 10, Ağustos, 1932, 24-25

tedir. Sosyalizm ise; Avrupa'da 18. yüzyılın sonlarında başlayan sanayi devriminin doğurduğu kapitalizmin bir ürünüdür ve ihtilalci sosyalizm de bizzat bu sınıflı toplum yapısına karşı reaksiyondur.²⁰⁷ Ona göre faşizm ise, sadece bir savaş sonrası dönemi hareketidir. Şevket Süreyya, faşizmi kapitalizmin bir devamı olarak görmektedir.

Burhan Asaf'ın (Belge) faşizme ilişkin görüşlerine gelince: O, faşizmden bilerek uzaklaşmakta olunduğuna işaret etmektedir. Ona göre faşizm, kapitalizm ile sosyalizm arasında çelişkiye düşmüş olan Batı emperyalizminin, Hıristiyanlık ve ırkçılık (yani ayrıcalıklı beyazlar) masalları ile desteklendikten sonra sömürge ve yarı-sömürgeleri bir anlaşma çerçevesinde tümüyle ele geçirmek hareketidir.²⁰⁸

Kadro dergisinde siyasal değerlendirmelerin yanı sıra; dil ve edebiyat konularıyla ilgili olarak pek çok makalenin yer aldığını görmekteyiz. Dilde ve edebiyatta inkılap temalarının işlendiği yazılara yer verilir. Dilde yenileştirme şu sözlerde ifadesini bulur: "Dil inkılabının asıl üzerine yürüdüğü ve varmak istediği dilek, yazı dilini herkesin kolayca okuyup anlayabileceği bir kılığa koymaktır. Dil üzerindeki çalışmalar öyle rasgele bir hevese, bir keyfe göre yapılmıyor. Bunun geniş ve yaygın bir ereği vardır. O da Türk dilini gerçekten bir millet dili yapmak, milleti kolayca okuyup yazdıracak, bilgiyi ve şiiri ona sezdirecek bir hale getirmektir. Bu da bilirlerin ve duyarların yazılarını halkın öz diliyle yazmaları yoluyla elde edilebilir. İşte bunun içindir ki tek tek kelimelerden daha çok, sözün bütünlük akışını Türkçeleştirmek ve halklaştırmak gerektir."²⁰⁹

207 Şevket Süreyya (AYDEMİR), "Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi", Kadro, II, 19, Temmuz 1933, 13-15.

208 Burhan Asaf (BELGE), "Milli Kurtuluş İnkılabının Cihanşumul Ehemiyetin Anlayan Anlayana", Kadro, II, 18, Haziran 1933, 40

209 İbrahim Necmi (DİLMEN), "Dede Korkut Hikayeleri Üzerine İki Söz", Kadro, II, 20, Ağustos, 1933, 43

Yakup Kadri'nin edebiyat ile ilgili yazıları da Kadro'nun en ilgi çekici yazılarıdır. Dergide yer alan gezi yazıları (özellikle Moskova, Berlin, Roma başlıklı yazı dizisi) ile faşist ve sosyalist ülkelerin edebiyatlarına ilişkin yazdıkları son derece önemlidir. Edebiyatta inkılabın, inkılap edebiyatçılığından farklı olduğunu söyleyen Yakup Kadri konuya şöyle yaklaşır: "... bir zamanlar milli edebiyat diye bir şey tutturmuştuk, bunun mahiyeti pek iyi anlaşılmadan, ortaya bir inkılap edebiyatı bahsi atıldı... İnkılap edebiyatı yapmak, inkılap hamlesini ve inkılap prensiplerini neşir ve tamim etmek mi demektir, yoksa, bizzat o edebiyat çığırlarının birinde bir başkalık, bir yenilik vücuda getirmek midir?"²¹⁰

Sonuç olarak Kadro'nun yayın hayatına başladığında, "inkılabın bitmediği" vurgusu derginin odağındaki düşüncedir. Dergi, Türk devriminin kendine özgülüğünü (orjinallliği) Batılı işgalcilere karşı kazanılan başarıda somutlaştırır. Bu başarının sürmesi ise Cumhuriyet'in yeni bir toplum ve yeni kurumlar yaratmasında görülür. Bununla birlikte dergi, Türkiye'nin uluslararası alanda, ilk bağımsızlık savaşını vermesini ön plana çıkararak, daha önce de belirttiğimiz gibi, sömürge ve yarı sömürge ülkelere örnek oluşturduğunu söyler. Batılı ülkelerin emperyalist politikalarına karşı, ülkenin daima uyanık tutulması gerektiğini anlatılır. "Ezen millet-ezilen millet" karşıtlığı düşüncesini, (ki bu görüş daha sonraki yıllarda Üçüncü Dünyaçılık olarak kabul edilir) ortaya atarken sınıf karşıtlığı yerine, millet karşıtlığını savunmaktadır. Kadro, bağımsızlığın sürmesi için "milli ekonomi"nin sınıfsızlık temelinde kurulması gerektiğini söylerken, sermaye birikiminin bir sınıfın elinde toplanması olasılığına şiddetle karşı çıkar.

Kadro dergisi, çıktığı ilk günden itibaren kendine özgülüğü ile düşün dünyasında ilgi çeker, polemiklere neden olur.

210 Yakup Kadri (KARAOŞMANOĞLU), "Ankara Moskova Roma", Kadro, II, 13, İlkincikanun (Ocak), 1933,29.

Dergi yazarlarının entelektüel birikimleri, Cumhuriyet devrimlerini bilimsel bir yöntemle analiz etmelerini kolaylaştırmıştı. Dergide yer alan makalelerdeki derinlik ve bilimsel titizliğe, radikal polemikçi yaklaşımın eşlik etmesi, yeni bir yayın için başlangıçta avantaj sayılabilecek bu durumun, süreç içinde dezavantaja dönüşmesine yol açar. Dergi 36. sayısında yayın hayatına son verir. Derginin sonunu hazırlayan görünürdeki neden, Yakup Kadri'nin Tiran'a elçi olarak atanmasıdır.²¹¹ Gerçek neden ise, CHP'nin başta devletçilik olmak üzere; kapitalizm ile sınıf çelişkilerine Kadro'dan farklı yaklaşması, yine derginin toprak reformunun gerçekleşmesi için ısrarcı oluşu ve radikal söyleminin parti içinde tepkilere neden olmasıdır. Kemalistler önceki bölümde sözü edildiği gibi, kontrollü bir devletçilikten yanaydılar. Hatta devlet eliyle bir burjuva sınıfı yaratılması büyük önem taşımaktaydı. Halbuki, toprak ağaları CHP içinde hala önemli bir güç olarak varlığını sürdürmekte ve toprak reformunu engellemekteydi vb. Kadro, işte bu güçlerin TBMM'de ve Darülfünun'daki temsilcileriyle kıyasıya tartışıyordu. Yakup Kadri'nin, Zoraki Diplomat da belirttiği gibi, Recep Peker'in ve İstanbul'daki bir parti gazetesinin karşı kampanyası Kadro'nun etkisizleştirilmesinde etken olmuştur. Yine bu sıralar CHP'nin "fikir" dergisi Ülkü'nün de 1933 Şubat ayında yayın hayatına başlaması, parti yönetiminin Kadro'yu etkisizleştirmesinde rolü olabilir.²¹²

211 Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, Zoraki Diplomat adlı eserinin, "Diplomatlık Mesleğine Nasıl Girdim?" başlıklı bölümü derginin kapatılma sürecine ışık tutar.

212 Yakup Kadri bu tartışmayı şöyle sürdürür: "Kadro küçük bir dergiydi ama, iddiası büyüktü. İşbaşında bulunan 'resmi' şahsiyetler de, sanırım, en çok bu hali, bu 'haddini bilmezliği' sinirlendiriyordu. Nitekim, dergiyi çıkarmak üzere olduğum sıralarda, devrin Cumhuriyet Halk Partisi umumi katiibiyle aramda geçen bir konuşmada, bu zat bana demişti ki: 'Parti namına neşriyatta bulunmak hakkını kimden alıyorsunuz? Bir fikir mecmuası çıkarmak lazım gelirse biz çıkarınız ve zaten çıkarmak üzereyiz de...(Uzun yıllar dolgun tahsilatla yayınlanan, hiç kimsenin okumadığı ve belki de görmediği bu fikir dergisinin adı 'Ülkü'dür)'. Bkz. Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, Zoraki Diplomat, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, 42.

Timur'un değerlendirmesi ise, Kadro'nun kapanması ile ilgili öne sürülen düşüncelerin en tutarlısı olarak gözükmektedir: "Sorunları idealist düzeyde ve sınıf kavgasının dışında ele aldıkları için, pek küçümsedikleri sınıf kavgası sonucunda tasfiye olmuşlardır. Gerçekten, Şevket Süreyya Aydemir'in anlattığı gibi, 'İstanbul'daki levantenlerle, ekalliyet muhitleriyle, ithalatçı çevresiyle iş alemleri diyebileceğimiz o günün insanlarıyla garip bir işbirliği içinde' olan İş Bankası çevresi hücumu geçmiş ve Kadro dergisinin kapatılmasını sağlamıştır".²¹³ Kadro'nun kapatılmasının temelinde radikal sol söylemle araya sınır çekilmesi kaygısı önemli bir yer tutmaktadır. Fakat bu durum Karaosmanoğlu'nun Ülkü dergisine yönelik eleştirisini haklı göstermemektedir. Ülkü dergisinin, Kemalist toplum modelindeki yerini ayrıntılı olarak ele aldığımız bölümde görülecektir ki dergi, Halkevleri'nin kuruluş ve örgütlenme sürecinde "münevver" ile halk arasında köprü kurmakta, düşünsel anlamda öncülük etmekte merkezi bir öneme sahip olmuştur.

Halkevleri ve Halkodaları

Devletçilik bölümünde ele aldığımız gibi 1930'lu yılların başı, dünyanın büyük bir ekonomik bunalım içinde olduğu, bunalımın etkilerinin ülkemize de yansıdığı yıllardır. Yine bu yıllar, Avrupa'da totaliter rejimlerin güçlendiği, İtalya'da ise iktidarda olduğu, yeni bir savaş hazırlığının gözlenmeye başladığı, Türkiye'de liberal ekonomik politikaların yarattığı hoşnutsuzluğun yoğun bir şekilde hissedildiği, devletçi politikaların ülke sorunlarını çözmede araç olacağına karar verilen yıllardır. Aynı zamanda, Genç Cumhuriyet'in kurumlarını oluşturmaya başladığı, eğitim seferberliğine giriştiği, kısa süreli de olsa demokrasiye geçişin denendiği, Menemen'de ise

²¹³ Taner TİMUR, Türk Devrimi ve Sonrası, 184.

Kubilay'ın öldürüldüğü yıllardı. Özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkası'na verilen destek, laikliği hedef alan eylemler ve Kubilay'ın öldürülmesi rejim içinde büyük bir hoşnutsuzluk yarattır. Bu durum Kemalist önderliği CHF'nın denetiminde, halkın örgütlenmesini sağlayacak yeni arayışlara götürür. Çünkü yeni kurulmuş sistemin tehlikeye girme olası yüksek bulunur. Osmanlı'dan beri süregelen devlet ile halk, aydın ile halk arasındaki kopukluğu gidermek, Cumhuriyet'in laik ve ulusalcı programını, halkçı temelde topluma yayacak kültür kurumları yaratmak hedeflenir.²¹⁴ Bu amaçla pek çok ülkede, halk eğitimi veren kurumlar araştırılır. Araştırmacılar, halk eğitiminde başarılı olan ülkelere gönderilir, o kurumlar hakkında raporlar hazırlanır. Vildan Aşir Savaşır'ın Çekoslovakya'daki Sokol adlı kurumla ilgili gözlemleri özellikle Atatürk'ün dikkatini çeker.²¹⁵ O dönem Sokollar, Çekoslovakya çapında dernek olarak örgütlenen, kent ve kasabalarda merkezleri, köylerde lokalleri olan ve Çek ve Slovak toplumunu kültürel olarak canlı tutan kurumlardır. Mustafa Kemal'in önerisi sonucu, dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'in çağrısıyla, bir ekip oluşturulur ve Sokol benzeri bir örgütlenme için çalışmalara başlanır. Kısa bir süre sonra, 24 Mart 1931'de, 1912'den beri faaliyette bulunan, giderek bir kültür ocağı olmaktan uzaklaştığı düşünülen Türk Ocakları kapatılır.

10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın üçüncü kongresinde Halkevlerinin kurulması kararı alınır. 1932'de yayınlanan Halkevleri Talimatnamesi'nde bu karar şöyle gerekçelendirilir:

“Fırkamız, rehberliğiyle kurtardığı vatani, siyasi, içtimai ve

214 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Halkçılık”, Ülkü, I, 3, Nisan 1933, 185.

215 Vildan Aşir SAVAŞIR, “Halkevlerine Doğru”, Halkoyu Dergisi, Ocak-Şubat 1977, Sayı 9, 20-28.

iktisadi derin ve sağlam temeller üzerinde yükseltmek karar ve azmindedir. (...)

Fırkamız Türk milletini medeniyet saflarında layık olduğu mevkie, yani en yüksek mertebeye çıkaracağı davasındadır. Bu dava bize bugün içinde bulunduğumuz hakiki vaziyeti unutturamaz. Son iki üç asırlık siyasi ve içtimai düşüklük ve gerileme amillerinin milli hayat yürüyüşüne verdiği ağırlık ve bu müddet içinde başka milletlerin aldığı yol gözümüzün önündedir. Bu manzara bize nasıl çalışmamız lazım geldiğini anlatır.

Devlet, maddi imkan ve vasıtalar dahilinde bütün gayretiyle mümkün olanı yapmaktadır. Fakat en naçiz görünen kuvvet ve mesai unsurlarını dahi ihmal etmeden bütün memleketi yeni bir mücadele ruhu ileri yürütücü bir heyecan ile teçhiz etmek mecburiyetindeyiz. (...)

Memleketimize nazaran millet hazineleri daha zengin, maddi imkanları daha geniş ve okuma yazma bilenlerin nisbeti yüzde yüz veya yüzde doksan beş olan memleketlerde bile halk kültür teşkilatlarına her gün daha ziyade artan bir ehemmiyet verilmektedir. Bu ehemmiyetin derecesi birkaç misalle ölçülebilir:

Macaristan'da milli kültür cemiyetlerinin teşekkülü 1867'den başlar. Bu teşkilat Macar milli kültür cemiyeti, Uranya cemiyeti, Amele jimnazları, çiftçi dernekleri vs gibi isimler altında çalışmaktadır. Bunların yüzlerce kültür yurtları vardır.

Çekoslovakya'da 'Mazarik halk terbiyesi müessesesi'nin dört yüze yakın kültür yurdu vardır.

Faşistlerin bütün İtalya'ya şamil Dupolavoro isimli bir milli kültür teşkilatı ve bu teşkilatın 1586 kültür derneği ile milli mevzularda piyesler temsil eden gençlerden mürekkep 1000 kadar amatör temsil grupları vardır. Yalnız 1930'da açtıkları halk kütüphanelerinin sayısı 8000'dir. Faşist Dupolavoro teş-

kilatı geçen yıl zarfında İtalya'nın muhtelif şehir, kasaba, nahiye ve köylerinde 27 bin kadar milli bayram tezahürleri tertip etmiştir. Aynı teşkilat bugün İtalya'da 1500'den fazla ameli bilgi kursları idare etmektedir.

Almanlar'ın, sayılması sayfalar dolduracak kadar çok halk kültür teşkilatı vardır. Bunlardan Nürnberg'deki bir kültür cemiyetinin idare ettiği yüksek halk mektebinin muallim sayısı, 60'ı daimi, 110'u muvakkat kurslara mahsus olarak 170'dir.

Resmi mektepleri ihtiyaçtan eksik olmadığı şüphesiz bulunan İngiltere'de halk terbiye cemiyetinin radyo ile verdiği dersler için dinleme klüplerine 2.700.000 daimi dinleyici devam etmektedir. Bu birkaç misal bu sahalarda çalışmayı her millettten çok fazla mecbur bulunduğu halde maddi ve manevi vasıtaları maalesef çok eksik olan memleketimizde resmi, gayri resmi kuvvetlerin aynı maksat üzerinde teksifi lüzumunun kıymetini tebarüz ettirebilir. Biz bu vadede başka memleketlere nazaran fazla olarak şimdi tarihe geçmiş müesseselerin cemiyet bünyesinin en derin tabakalarına kadar işlemiş köklerini sökmek, cümhuriyet ve inkılap esaslarını bütün ruhlara ve fikirlere hakim mukaddes iman şartları halinde perçinlemek vazife ve mecburiyeti karşısındayız. Menemen hadisesi ve emsali vakalardan çok uzakta olmadığımız gibi menfi cereyan safhalarını artık bir an evvel tarihe terk etmek zarureti de aşıkardır. Milletlerin hayat yolunda yürüyüş kudreti ve sürati, sarfedilen terbiye ve irşat emeği ile mütenasip ve mütevazidir.”²¹⁶

Görüldüğü gibi Halkevleri aracılığıyla; devrimlerin ilkelerini topluma benimsetmeyi amaçlayan bir yaklaşımla, yeni bir toplum yaratılmak isteniyordu. Bu kurumlar aracılığıyla, halk eğitimi yaygınlaştırılacak ve yeni rejime sahip çıkacak, hatta

216 ANONİM, CHF, Halkevleri Talimatnamesi, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932,3-5.

güçlendirecek bir zemin oluşturabilecekti. Bu zeminin, Cumhuriyet'in Altı Ok'u çerçevesinde halkın örgütlenmesiyle sağlanabileceği düşünülüyordu. Rejimin geleceği bu ilkelerin halka benimsetilmesiyle özdeş görülüyordu. Yukarıda söz edildiği gibi Batılı ülkelerin "millet hazineleri daha zengin"di. Buna karşın, halkın eğitimine özel bir önem veriliyordu. Ülkemizin ise yetişmiş insan gücüne bu ülkelerden daha fazla gereksinimi bulunuyordu. Halkevleri bu işlevi görecektir kurumlar olmalıydı. İşte bu yüzden Halkevleri'nin kuruluşu adım adım planlanır ve 19 Şubat 1932'de 14 ilde ve aynı anda büyük bir coşkuyla açılır. Bu iller; Ankara Adana, Samsun, Afyon, Van, Aydın, Konya, Eskişehir, Diyarbakır, İzmir, Çanakkale, Bursa, İstanbul, Denizli'dir.

Halkevleri'nin açılışı Ankara Radyosu tarafından, Recep Peker'in söyleviyle duyurulur. Milli Eğitim Bakan Dr. Reşit Galip ise, konuşmasında Halkevleri aracılığıyla dil ve tarih çalışmaları yapılacağını, yeni bir tarih yazılacağını belirtirken, Anadolu'nun bilimsel tartışmalardan yoksun kaldığına işaret ederek, güzel sanatların Türkiye'nin her yanında geliştirileceğini, sporun her yaşta insan tarafından kitlesel olarak yapılması gerektiğini söyler. Halkevlerinde, her bölgenin var olan aydın birikimini, Cumhuriyetin amaçları için seferber etme anlayışın en temel politika olduğu görülür: "Organize edilmiş bir münevver kalabalığını, artık bir çatının altında tekletirmek" yeni öncüler yaratmak birincil hedeftir.

Halkevleri talimatnamesine göre, Halkevleri CHF'na üye olan ya da olmayan bütün vatandaşlara açıktır. Ancak yöneticilerin CHF'na üye olması zorunludur. Her şube kendi yönetimini belirler ve çalışmaları ayrıntılı bir program çerçevesinde oluşturulur. Halkevleri 1940 yılından itibaren köylerde ve bazı kasabalarda Halkodaları biçiminde örgütlenir. Her Halkevi kendi çalışmalarını düzenler. Devletin elindeki binalar ve arsalar ile belediyelerin taşınmaz malları Halkevlerine verilir. Her bölgede açılan kampanyalar ile halktan para toplanarak Halke-

vi binaları yapılır, araç gereçle donatılır. Halkevi, “halkın evi” olarak tanımlanırken, bölge insanının da çalışmalara katılması için çaba gösterilir. Halkevlerinin bazı gereksinimleri doğrudan Ankara’dan sağlanır; kitap, konferans konuları, nota, müzik aletleri desteği alınır. Halkevleri başka kuruluşlara toplantı ve konferans için salonlarını açar. Ancak burada bir sınırlama da söz konusudur: “Halkevleri salonları fırkamızın prensiplerine muhalif olmayan veya başka siyasi fırkalara mensup bulunmayan bütün milli cemiyetlerin toplanmaları için açıktır.”²¹⁷

Halkevlerinin Çalışma Kolları ve Etkinlik Alanları

Halkevlerinde dokuz kol faaliyeti yürütür. Bunlar; dil, edebiyat, tarih; müze ve sergi; güzel sanatlar; temsil; spor; içtimai yardım; halk dershaneleri ve kurslar; kütüphane ve neşriyat şubesi; köycüler şubesidir.

Dil, edebiyat ve tarih kolu (şubesi): Bu kolun başta gelen görevleri arasında, içinde bulunulan toplumsal çevrenin bilgi düzeyini yükseltmek için müsahabeler (konuşmalar) ve konferanslar düzenlemek, vatandaşlık duygusunu güçlendirmek sayılır. Bu konferanslarda halkın öncelikli sorunlarının daha fazla yer verilmesi gerektiği talimatnamede belirlenir. Halkevleri bulunan bölgenin gereksinimleri doğrultusunda konferanslar verilir; çocuk ve gençlik eğitimi, çocuk hastalıkları, bulaşıcı hastalıklar konusunda katılımcılar bilgilendirilir. Bunun yanı sıra Halkevlerinde ayda bir, “halka mahsus muntazam programlı umumi müsamereler tertip edilir. Konferans, müsahabe (konuşma) ve musiki akşamları” bunun dışında tutulur.²¹⁸ Güncel olaylardan kopmamaya özen gösterilir, dünyadaki son siyasal gelişmelere ilişkin politikalar tartışılır.

217 ANONİM, CHF Halkevleri Talimatnamesi, 1932, 7.

218 ANONİM, CHF Halkevleri Talimatnamesi, 1932, 7.

Dil ve gelenek araştırmaları yapmak, yayın faaliyetlerinde bulunmak ve genç yeteneklerin dil, edebiyat ve tarih alanında özendirilmesi de bu kolun görevleri arasında sayılır. Ayrıca yazı dilinde kullanılmayan, fakat halkın kullandığı sözcüklerin, atasözlerinin toplanması, her halkevinin bulunduğu bölgenin tarihi envanterini çıkarmak da faaliyet alanına girer. Ayrıca, burada okuma yazma da öğretilir, Türkçe konuşma yarışmaları da düzenlenir.

Müze ve sergi kolu: Bu kol müze ve sergi kolu olmak üzere iki grup halinde çalışır. Müze ile ilgili grubun görevi, her Halkevi bulunduğu bölgenin, tarihi eserlerini korumak, fotoğrafını çekmek, eserlerin alçıdan modellerini yapmak ve çizimlerini hazırlamak zorundadır. Olanaklar ölçüsünde, tarihi değeri olan belgeleri, ciltleri, tezhip, divan, minyatür, çini, halı el sanatlarına ait malzemeleri vb satın alır veya bağış yapılmasını sağlar. Bu eserleri bölge müzesine kazandırır.

Sergi grubu ise; güzel sanatlar grubu ile birlikte sanatsal değeri olan eserlerin sergilenmesini sağlar.

Güzel sanatlar (şubesi) kolu: Müzik, resim, heykeltıraşlık, mimarlık ve süsleme sanatları gibi alanlardaki profesyonel ve amatör sanatçıları bir araya toplamak, genç yetenekleri desteklemek bu kolun çalışma alanıdır. Aylık müsamereler ve müzik akşamları da düzenleyen bu kol; halkın müzik zevkini geliştirmek için, ulusal ve evrensel müziğin yerel ve modern müzik aletleriyle halka sunulmasını amaçlar. Bunun için radyo ve gramofondan yararlanılması istenir.²¹⁹ Bu kolun görevleri arasında; güzel sanatlara ilişkin kurslar açarak halkın katılımını sağlamak, milli marşlar ve şarkıları öğretmek, türkülerin notalarını ve sözlerini toplamak ve kaydetmek, halk oyunlarını saptamak önemli bir yer tutar. Plastik sanatlar da Halkevi çatısı altında desteklenir. Resim atölyeleri kurulur, sergiler açılır.

219 ANONİM, CHF Halkevleri Talimatnamesi,1932, 11.

1938-42 yılları arasında on ressam her yıl yurt gezisine gönderilir ve yaptıkları resimler Halkevlerinde salonlarında sergilenir.²²⁰ Bu çalışmaların yanı sıra, yurtiçi ve yurtdışındaki sanatsal etkinliklere ve sanat akımlarına ilişkin konferanslar verilir.

Temsil (şubesi) kolu: Halkevleri temsil kolu halka, tiyatroyu sevdirmek, sahneye konan oyunlar aracılığıyla halkı eğitmek ve tiyatro kültürü oluşturmaya amaçlar. Her halkevi tiyatroya yeteneği ve hevesi olan kişilerden kurulur, mutlaka bir tiyatro grubu oluşturmuştur. 1944 yılında 406 Halkevi ve 365 Halkodası toplam 3000 oyunu sahnelemiştir.²²¹

Sinema da Halkevleri kol çalışmaları arasında önemli yer tutar. Az sayıda Halkevinde sinema olmakla birlikte, özellikle büyük şehirlerde çok sayıda film gösterilir.

Kadınların kol etkinliklerine katılması desteklenirken, hazırlanan genelde aracılığıyla, oyunlarda kadın rolüne, erkeklerin girmesi engellenir. Kadın oyuncu yetiştirilmesi özendirilir.

Spor (şubesi) kolu: Spor, Halkevleri çalışmaları arasında üzerinde önemle durulan bir konudur. Sağlıklı, güçlü kuşakların yetiştirilmesi ve ülke savunması için gerektiğinde savaştacak bir beden ve ruh disiplinine sahip vatandaşların yetiştirilmesi amaçlanır. Bunun için bilimsel şartlara uygun beden eğitimi, amatör ve profesyonel spor karşılaşmaları düzenlenir. Her Halkevine spor salonu yapmak ya da açık havada spor alanları inşa etme görevi talimatnamelerle düzenlenir. Bu kol, spor bayramları ve coğrafi koşullara göre spor karşılaşmaları düzenler. Yine bu kolun görevleri arasında ülkenin, denizini, ovasını, dağını sevmeyi sağlamak amacıyla uzun yürüyüşler, bisikletli gezileri düzenleme yükümlülüğü yer alır.

220 ANONİM, Yurt Gezileri ve Yurt Resimleri, (1938-191943), Milli Reassürans Galerisi Yayınları, İstanbul, 1998.

221 Nurhan KARADAĞ, Halkevleri Tiyatro Çalışmaları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 114.

İçtimai yardım (şubesi) kolu: Bu kol, kimsesiz çocuklardan, yaşlılara, yoksullara kadar gereksinimi olan insanların saptanıp, sorunlarına çözüm üretmek üzere kurulur. Doktorların sağlık taraması yapmasını sağlar, yoksulların ilaç gereksinimleri karşılanır. İşsizlere iş bulunur, eğitim yaşındakilerin eğitim kurumlarına yerleştirilmesi sağlanır. Ayrıca kumar, içki vb sorunlarla mücadele edilir. Şevkat Yurtları, Yoksulları Gözetim Birlikleri, Yardım Sandıkları kurulur.

Halk dershaneleri ve kurslar (şubesi) kolu: Halkın seviyesini yükseltecek her türlü okutma, yazdırma ve yetiştirme hareketlerinin ilerleyip genişlemesinin sağlanıp korunmaları amacıyla Halkevinde bir halk dershanesi ve kurslar düzenleyen şube açılacaktır. Bu şube, mahalli idarelerle belediyelerin ve özel girişimcileri de halk eğitiminde görevlendirir. Buna göre, okuma yazma, yabancı dil öğretmek, fen dersleri vermek; sanat öğretmek; gündelik hayat bilgisi öğretmek zorunludur: "Ders ve kurslarda vatandaşların fikri seviye ve tahsil derecelerine göre okumak yazmak, tarih ve yurt bilgileri, medeni bilgiler, yabancı dil, matematik, muhasebe daktilo gibi kişinin geçimini sağlamasında faydalı olan dersler yöntemine göre öğretilir."²²²

Kütüphane ve neşriyat (şubesi) kolu: Halkevlerinin kuruluş amaçları arasında, mutlaka bir okuma odası ve kütüphanesinin olması yer alır. Binası kütüphaneye uygun olmayan Halkevleri ise kitap dolabı veya rafları bulundurarak, kitapların buradan okura vermek zorundadır. Halka açık okuma saatleri düzenlenir, kitap bağıışı yapanların adlarının kütüphanenin bir köşesine asılması gereğinin altı çizilir.

Halkevleri zengin kitaplıklara da sahiptir, buradaki kitaplar özenle seçilir. Süreli yayınlar düzenli olarak Halkevlerine alınır. Bu kitaplıklarda hem ulusal, hem de evrensel kültüre ait

222 ANONİM, CHF, Halkevleri Talimatnamesi, 1932, 15-16.

eserler bulunur. Halkevine gelmeyen insanların dahi kitaplıktan yararlanması sağlanır. Kentin çeşitli yerlerinde belli zamanlarda kitap sergileri açılır, gezici kütüphaneler kurulur, mahallelere kitaplar götürülür.

“Halkevleri Kütüphaneleri İçin Rehber” kitap yazılır. Bu kitap herhangi bir halkevinde, kütüphane kurulmasında temel bilgileri içerecek şekilde hazırlanır: İstenilen koşullara uyulması halinde her Halkevi modern bir şekilde düzenlenmiş, yönetimi kolay bir kütüphaneye sahip olabilir. Zengin ve çok kitabı olan Halkevleri ayrıca uzman bir kütüphane memuru bulundurmalıdırlar.²²³ Rehber kitapta, okuma ve kitap odalarının ışık düzeninden havalandırmanın zorunluluğuna, kitap fişlerinin hazırlanmasına, etiketlenmesine, ciltlenmesine, okur ve kitap istatistiklerinin tutulmasına, kitapların korunup saklanmasına kadar ayrıntılı bilgi verilir. Bunun yanı sıra kitapta; okuma odası, “atlas, gazete, vs gibi büyük boydaki ciltlere mahsus etajer”, “mecmualara mahsus etajer”, “fiş kutusu”, “fiş dolabı”, kitap desteği, örnek “fiş” çizimleri, resimleri ve krokileri yer alır. Kütüphane çalışanlarının görevleri, yine rehber kitap aracılığıyla anlatılır. Kütüphaneciden; halka kitap sevgisi aşılması için düşünmesi ve önlem alması istenir. Halkın ilgisini çekecek kitapların kütüphaneye sağlanması önerilir.

Halkevleri Kütüphaneleri İçin Rehber, yalnızca Halkevi kütüphane görevlileri için değil, aynı zamanda okurlar için de yol gösterici önerileri içerir. Bunlardan biri şöyledir: “Yavaş ve dikkatli okuyunuz. Kitap yapraklarını çevirirken parmaklarınızı tükrüklemeyiniz. Sari hastalıklı olanlara ödünç kitap vermeyiniz. Bir çok hastalıklar kitap vasıtasıyla bulaşır.”²²⁴

223 Uluğ İÇDEMİR, Halkevleri Kütüphaneleri İçin Rehber, Matbaai Ebüzziya, İstanbul, 1939, 8.

224 Uluğ İÇDEMİR, Halkevleri Kütüphaneleri İçin Rehber, 63.

Ayrıca, Halkevleri kütüphaneleri arşiv çalışması yaparak, bölgeye ilişkin bilgi birikimi sağlar. “Arşiv nedir?” başlıklı bir de kitap yayınlanarak, arşivin önemi, çeşitleri ve tarihçesi anlatılır.

Bu kolun en önemli işlevlerinden biri de her bölgenin kendi dergisini çıkarması, bölge kültürüne, tarihine, sağlık sorunlarına, tarım ve hayvancılık çalışmalarına ilişkin kitap ve broşür yayınlamasıdır. Türkiye yayın tarihi açısından son derece özgün ürünlerin bu dönemde Halkevleri tarafından yayınlanması, bu kolun başarısının ölçüsü olarak değerlendirilmelidir.

Köycüler (şubesi) kolu: Bu kol aracılığıyla, kentlerden köylere düzenli olarak geziler düzenlenir, köylüyü yakından tanıma-ihiyaçlarını anlama, köylüden öğrenme ve köylüye “çağdaş uygarlığı” öğretmek amaçlanır: “...Köylüyü, efendimiz yapmak cümhuriyet evlatlarının en mühim vazifesidir”²²⁵ denir. Bunun yanı sıra Halkevleri dersane ve kursları ile işbirliği yapılarak köylüye okuma yazma öğretmek, ilişki kurulan köylerde yazı bilmeyen köylülerin mektuplarını yazdırmak, hastaların büyük şehirlerde tedavilerini sağlamak, tedavi süresince kalacak yer temin etmek görevini üstlenirler.²²⁶

Özetlenecek olursa, Halkevleri halkın katılımını en yüksek düzeyde tutan, toplumsal değişme ve gelişmenin sağlanmasını amaçlayan kurumlar olarak tasarlanmıştı.

Toplumsal Değişmedeki Rolü

Halkevlerine yüklenen toplumsal değişme rolünü Baltacıoğlu “Halkın Evi” adlı eserinde şöyle anlatır: “Halkevlerinin ilk mühim vazifesi her alanda gerilikle savaşmaktır; Ahlakta, sanatta, muaşeretle, musikide, tiyatrodan, mimaride gerilikle savaşmak. Halkevleri bütün bu Ortazaman yahut XIX. Asır ar-

225 Necip Ali (KÜÇÜKA), “Necip Ali Beyin Nutku”, *Ülkü*, 1, 2, Mart 1933, 112.

226 ANONİM, CHF, Halkevleri Talimatnamesi, 1932, 19.

tıklarıyla karşılaşmaları ve onları gençlik havasından atmalıdır. Bunun için iki şey gerektir: Önce milli kültür şuuru, sonra da kültürü yaymak. Halkevi milli edebiyatın evi olmalıdır. Halkevi musikinin evi olmalıdır. Halkevleri milli resmin ve tezyini sanatın evi olmalıdır. Halkevi milli yaşayışın evi olmalıdır. Bütün bu milli kültür tatları Halkevinde tadılmalıdır. Halkevleri irticayla savaştığı kadar mukallitlik, kozmopolitlik, soysuzlukla da savaşmalıdır.”²²⁷

Halkevleri açıldığı 1932’den, kapatıldığı Ağustos 1951 yılına dek Cumhuriyet devrimin kültür ve sanat kurumları işlevini görmüştür; özellikle de gençler ve kadınlar için bu kurumlar birer çekim merkezi olmuştur. Halkevi çalışmalarında, endüstrileşmenin ülkenin her yanında dengeli olarak geliştirilmesi, eşit kalkınma modellerinin uygulanması önem taşımıştır. Her fırsatta, Türkiye’nin “İstanbul ve civarından ibaret” olmadığı anlatılmış, kentin, kültürel ve ekonomik olarak aşamalı bir biçimde Anadolu’nun gelişimine hizmet etmek amaçlanmıştı. Halk sinema makinesini, piyanoyu-gitarı, çeşitli spor araç gereçlerini ilk kez burada görmüştü. “Bu milletin de Wagnerleri, Verdileri, Çaykofskileri yetişecektir”²²⁸ denerek sanatsal alandaki amaçları açık bir şekilde ortaya konmuştur.

Halkevlerinin onuncu kuruluş yıldönümüne gelindiğinde bilanço şöyledir: –On binlerce kişiye okuma yazma öğretilir– çeşitli kurslara katılır, yirmi beş bin konferans, on beş bin temsil, on bin konser, dört bin ders ve kurs verilir. Bin beş yüz sergi açılır.²²⁹ Halkevlerinin kurulduğu ilk sekiz yılda, iki milyonun üstünde kişi, Halkevi kütüphanelerinden yararlanır. Bu sayı, o günün okur yazar oranı göz önünde tutulursa; okur yazar nüfusun yüzde altmışıdır. 1942’de Türkiye’de 389 Halkevi,

227 İsmayıl Hakkı BALTACIOĞLU, Halkın Evi, Ulus Basımevi, Ankara, 1950, 33.

228 ANONİM “Halkevi ve Halkodalarının 10. Yıldönümü”, Ülkü, II, 1 Mart 1942, 13.

229 Anıl ÇEÇEN, Halkevleri, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, 100.

217 Halkodası bulunur. Evrensel kültür ile ulusal kültürün birleşmesini özümsemiş yeni kuşaklar yetiştirilir.

Halkevlerinde, halk müziğinden klasik müziğe kadar geniş bir yelpaze içinde konserler verilir. Modern ve klasik anlamda çok sayıda oyun sahnelenir. Halkevi tiyatro kolları köyleri dolaşarak, köylüyü tiyatroyla tanıştırır.

Dünyanın en ünlü bale öğretmenleri Halkevlerinin konuk öğretmeni olur. Türkiye'nin ilk bale gösterileri Halkevlerinde sahneye konur, yine ilk dansçılar Halkevlerinin çatısı altında yetiştirilir. Türkiye'nin ilk baleti Orhan Esenil, Halkevinde yetişir. Esenil 17 yaşında bir lise öğrencisiyken Eminönü Halkevi'yle tanışmasını şöyle anlatmaktadır:

"Eminönü Halkevi'nde aletli jimnastik yapıyordum. Öyle kendimi verdim ki bu işe, bir yıl içinde Halkevi'nde hoca oldum. Ertesi yıl, Eminönü Halkevi Başkanı Nedim Akçel, bana gelerek 'senin jimnastik hareketlerini bale hocası, Madam Arzumanova görmüş. 'Bale yapar mı' diye sordu. Bu işi yaparsan iyi olur. Çünkü seni çok kaabiliyetli bulmuş. Ne dersin?' diye sordu. Ben de 'olur' dedim. Bu surette Madam Arzumanova ile tanıştım, onun sayesinde baleye başladım. Arzumanova'yla Viera, İriçka, İra adlarında genç Rus dansçılar vardır. Bunun yanında Yıldız Alpar ve daha pek çok dansçı onun yanında yetişti. Eminönü Halkevi'nden yetişen sanatçılar arasında bildiğim kadarıyla Münir Özkul, Rennan Fosforoğlu, Sadri Alışık bulunur.

Halk sanatla, sporla tanıştı. Halk çocukları spor yapabildi. Öyle çocuklar vardı ki sırf sıcak sudan yararlanmak için gelirdi Halkevine. Ama bakardı ki, spor yapılıyor, sporun tadını alırlar ve devam ederlerdi."²³⁰

230 Firdevs GÜMÜŞOĞLU, Cumhuriyetle İz Bırakanlar: Onuncu Yıl Kuşağı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001, 225.

Uzun yıllar Şehremini Halkevi başkanlığı ve iki dönem milletvekilliği yapan Hasene Ilgaz ise, Halkevlerini “aşk ve şevkle çalışılan kurumlar” olarak niteliyordu.²³¹ Onun anlatımıyla, halk bu kurumların çalışmalarına, etkinliklerine büyük bir coşkuyla katılır. Çok iyi bir hatip olan Hasene Ilgaz bir akşam, Şehremini Halkevinde kadının kafes arkasında tutulmasının ve örtünmeye zorlanmasının, kadına verdiği zarar ile ilgili bir konuşma yapar. Bu konuşmanın ardından Fatihliler, bir gecede evlerindeki yüz yetmiş kafesi söker ve Fatih Şehitler Abidesi’nin önüne yığar.

Halkevleri Yayınları

Halkevleri, hem süreli yayınlar hem de kitap, dergi ve broşür yayınlar. Ankara’da Şubat 1933’te yayın hayatına başlayan Ülkü dergisinin yanı sıra, her Halkevi kendi dergisini çıkarır. Edirne’den Siverek’e Mardin’e, Trabzon, Mersin ve Konya’ya kadar her yerde Halkevi kitapları, broşürleri ve dergileri yayımlanır. Bazı Halkevleri iki hatta üç dergiyi aynı zamanda çıkarmıştır. Adana; Akgünler, Çukurova ve Görüşler, Antalya; Çağlayan, Türk Akdeniz, İstanbul’da; Eminönü, Bakırköy, Beşiktaş, Fatih ayrı ayrı dergiler çıkarır. Bunlardan Eminönü Halkevi üç dergi birden yayımlar: Halkbilgisi Haberleri, İstanbul, Yeni Türk, Erzurum; Atayolu, Yayla, Bolu; Abant, Yayla, Burdur; Burdur ve Ülker’dir.

Halkevi dergilerinin kesin sayısı saptanmamakla birlikte Güz’e göre “Ülkü dahil, 62” ve Şakiroğlu’nun saptamasına göre 75’tir.²³²

231 Firdevs GÜMÜŞOĞLU, Cumhuriyette İz Bırakanlar: Onuncu Yıl Kuşağı, 20.

232 Dergilerin listesi için Bkz. Nurettin GÜZ, Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları Halkevleri Dergileri (1932-1950), Kariyer Matbaacılık, Ankara, 1995,159; Mahmut H. ŞAKIROĞLU, “Halkevleri Dergileri ve Neşriyatı”, Kebikeç, 3, Nisan 1996,131.

Türkiye düşün dünyasına damgasını vuran şair, yazar ve edebiyatçılar ilk yazılarını, tiyatro eserlerini Halkevi dergilerine yazarlar, çeşitli dallardaki yarışmalarına katılarak cesaret bulurlar.

Halk söylenceleri, masallar yine Halkevlerinin çalışmaları sonucu toplanır, derlenir, yayımlanır. Örneğin, 1936'da Gaziantep Halkevi 367 sayfalık, şehrin tarihini ve kültür birikimini anlatan bugün kültür tarihimize katkıda bulunacak değeri olan bir kitap çıkarır. İzmir Halkevi, köycülük kolunun yayınladığı çok sayıda broşürün yanı sıra, J.J. Rousseau'nun Emil adlı eserini de yayımlar.²³³

Türkiye'nin her yanındaki Halkevlerinden gönderilen binlerce sözcük, Ülkü dergisinde yayımlanır. Bu sözcük toplama sürecinde, Türk Dil Kurumu'nun dil çalışmalarına katkıda bulunulur. Halkevi yayınları aracılığıyla Cumhuriyet ideolojisi halka anlatılır.

Halkevlerinin Kapatılması

Yukarıda da görüldüğü, Halkevleri 1932'de Cumhuriyet Halk Fırkası'na bağlı bir kurum olarak çalışmalarına başladı. Yönetime girmek dışında parti üyesi olmayı gerektirmeyen ve ekonomik olarak devlet tarafından destek gören Halkevlerinin çalışmaları, çok partili hayata geçişle birlikte muhalefet açısından sorun olmaya başladı. Halkevlerinin özerk bir kurum olmaması, Demokrat Parti'nin, bu kurumun çalışmalarını engellemesi ve sonuç olarak kapatması için temel gerekçelerden biri oldu:

233 Halkevleri yayınları ile ilgili ayrıntılı bilgi için şu eserlere bkz. Avni CANDAR, Bibliyografya I-II, Halkevleri Neşriyatı, Ankara, 1941 ve Orhan ÖZACUN, CHP Halkevleri Yayınları Bibliyografyası, Kitap Matbaacılık, İstanbul, 2001.

"Halkevleri hükmi şahsiyet sahibi olmadığı halde gördüğü hizmetler göz önünde bulundurularak kanun, tefsir ve karar-namelerle bazı imtiyaz ve muafiyetler tanınmıştı. Hükmi şahsiyeti ve kanuni hüviyeti olmayan bir teşekküle bu hakları tanımanın hukuk prensipleriyle bağdaşmayacağı ileri sürülmeye başlandı. Bu itirazların birinin arkasından öteki geliyordu. Bu yüzden gittikçe genişleyen teşkilatı ve artan hizmetleri desteklemek üzere yeni imkanların kazanılması şöyle dursun hükümleri yürürlükte olan, kazanılmış hak ve menfaatler bile zamanla kaybedilmeye başlandı. Nitekim, Halkevleri ve odaları 376 sayılı posta kanununa ek 2721 kanunun 4. maddesinin a fıkrası uyarınca kıymetli ve kıymetsiz mektup, paket vs gibi bütün muhabere ve mürasele maddelerinde binde 5 ücrete tabi iken, yeni posta kanunu ile 8.6.1950 tarihinden itibaren bu indirim kaldırıldı. Bina vergisinden, damga resminden, belediyelerin aydınlatma ve temizleme resimlerinden muaf tutulan, yabancı memleketlerden getirdikleri sinema makinelerinden gümrük resmi alınmayan, kullandıkları radyolardan yılda ancak bir lira vergi alınan vb kolaylıklardan faydalanan Halkevlerinin ve odalarının bu imkanları muhafaza edebilmeleri mümkün değildi."²³⁴

Bu süreçte Cumhuriyet Halk Partisi, Halkevlerini partiden bağımsız bir kurum haline dönüştürmek için girişimlerde bulunursa da, bu kurumu tüzel kişi haline getirmekte başarılı olamaz. 1946'da çok partili hayata geçişle birlikte başlayan Halkevlerinin kapatılması tartışmaları, 2 Mayıs 1951'de 5830 sayılı kararla bütün mal varlığına el konularak sonuçlanır. Kendisi de bir Halkevcisi olan, hem de Aydın Halkevini kuran ve başkanlığını yapan dönemin Başbakanı Adnan Menderes bu kurumun kapatılması için gerekçelerini şöyle sıralar: "Halkevleri, halkodaları kurmak, gençlik teşkilatını ele almak, faşist-

234 ANONİM, Kuruluşlarının 32. Yıldönümünde Halkevleri, Halkevleri Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 1964, 20.

vari telakki ve düşüncelerin mahsulüdür. Bunlar içtimai bün-yemiz için abes, beyhude, geri ve yabancı uzuv halindedir.”²³⁵ Oysa Menderes, 1932’de Aydın Halkevi’nin açış konuşmasında, “Milletimizin yükselmesi yolunda her ihtiyacı gören ve sezen Büyük Gazi, içtimai hayatımızda, kültür hayatımızda çok derin bir boşluğu ve şiddetli bir ihtiyacı görmüş, bu boşluğu dolduracak ve ihtiyaca cevap verecek bir tesisi ve teşekkülünü esasını kurmak, temellerin atmak şerefini de kazanmıştır” diyerek bu kurumların önemini vurgular. Menderes’in Halkevleri ile ilgili olarak söz konusu olumlu yaklaşımı, iktidara gelmesinden sonra değişir. Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, tek parti döneminde yaratılan kurumlar ve girişimler Demokrat Parti’nin iktidar sürecinde, ya işlevsizleştirilir, ya da doğrudan kapatılır.

Bu kurumlar; laik, bilimsel yöntemlerle çalışarak, ülke kültürüne her alanda katkıda bulunmak, cumhuriyet ideolojisini halka benimsetmek amacıyla, çağdaş toplum merkezleri olarak tasarlanır. Halkevlerinin kuruluşu için “aşk ve şevkle çalışan”lar bu evlerin kapatılmasına karşı çıkarlar, ama engel olamazlar. İlga; Halkevlerinin kapatılmakla kalınmadığını, talan edildiğini şu sözlerle ifade ediyor: “Levhaları, kanepeleri, spor eşyaları, piyanoları, kitapları açıkgezler tarafından bedava denilecek paraya alındı. Açıkgezler Halkevinin mirasına kondular ve zengin oldular. Gençler sokak ortasında kaldı. Onlara kimse sahip çıkmadı”.²³⁶ Bedri Rahmi Eyüboğlu, Turgut Zaim, Cemal Tollu, Eşref Üren, Hamit Görele, Halil Dikmen, Şefik Bursalı, Malik Aksel, Eren Eyüboğlu gibi pek çok sanatçının 1938-1944 tarihleri arasında yaptıkları 800 resimden, 675 tanesi kaybolmuştur.²³⁷ Eserlerden bulunanların bir

235 Şevket Süreyya AYDEMİR, İkinci Adam, Cilt III, 69.

236 Firdevs GÜMÜŞOĞLU, Cumhuriyet’te İz Bırakanlar: Onuncu Yıl Kuşağı, 28.

237 ANONİM, Yurt Gezileri ve Yurt Resimleri.

kısmı ise depolardan çıkarıldığında, sanatçıların kendileri bile onları tanıyamazlar.

Halkevleri kapatıldığı yıl; 478 Halkevi merkezi, beş bin Halkevi şubesi, dört bin halk odası vardı. Çok sayıda toplantı ve tiyatro salonu bulunuyordu. Halkevleri 27 Mayıs 1961'dan sonra Kültür Dernekleri adıyla kurulan dernekler bünyesinde yeniden çalışmalara başlar. Behçet Kemal Çağlar ilk kongrede yapı değişikliğini önerir. Alınan karar sonucu Halkevleri yeniden kurulur.²³⁸ 12 Eylül 1980'de tekrar kapatılır, yargılanır, be-
raat eder. 1987'den sonra çalışmalarına başlayabilir. Ancak tüm iyi niyetli çabalara rağmen, 1930 ve 40'lı yıllardaki coşkusuna ve verimliliğine ulaşamaz. Yaşadığı bölgenin, kentin dokusuyla bütünleşen yeni insan yaratma projesi yarım kalır.

238 Anıl ÇEÇEN, Halkevleri, 259.

4. ÜLKÜ DERGİSİNDE KEMALİST TOPLUM

Çalışmamızın ana konusu, Kemalist toplum modeli yaratmanın araçlarından biri olduğunu savladığımız Ülkü dergisidir. Derginin içeriği ve topluma vermek istediği iletiler, çalışmanın belkemiğini oluşturmuştur. Dergide yer alan iletiler ayrıntılı olarak sınıflandırılarak, çözümleyici ve yorumlayıcı bir yöntemle ele alınmıştır. Halkevleri dergileri ile ilgili çok sayıda araştırma olduğu halde, Ülkü dergisini kapsamlı olarak ele alan ve doğrudan inceleyen bir çalışma yapılmamıştır.²³⁹ Böylece dergide yer alan yaklaşımlar, ilk kez ortaya konacak ve yayın çizgisi ana hatlarıyla gün ışığına çıkarılacaktır. Ülkü dergisi Türkiye'nin basın tarihi, siyasi ve toplumsal tarihi açısından önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Bu belge incelenirken, içerik geniş anlamıyla ele alınmıştır: İçerik terimi burada, "sadece incelenen belgenin de bir parçası olduğu belgeler koleksiyonunu değil, fakat söz konusu belgenin meydana getirdiği ortamla ilgili koşulları da ifade etmektedir."²⁴⁰ Bu nedenle araştırmanın planı hazırlanırken yapılan sınıflandırmada, derginin siyasi ve toplumsal olarak öncülü olan tarihsel arka planı ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Bu bölümde ise Ülkü dergisi, dergi açısından öncelikli olan sınıflandırmalar gözetilerek, okura verilmek istenen dünya görüşü, metinlerin çö-

239 Ülkü dergisini doğrudan ele alan üç makale bulunmaktadır. Söz konusu makaleler şunlardır: Şerif MARDİN, Siyasal ve Sosyal Bilimler, Der: Müm-taz Türköne-Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, 13; Hakkı UYAR, "Resmi İdeoloji ya da Alternatif Resmi ideoloji Oluşturmaya Yönelik İki Dergi: Ülkü ve Kadro Mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi", Toplum Bilim, 74, Güz 2997, 181; M. Bülent VARLIK, "Ülkü: Halkevleri Mecmuası", Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce-Kemalizm, Yayına Haz: Tanıl Bora-Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, 268.

240 Maurice DUVERGER, Sosyal Bilimlere Giriş, Çev: Ünsal Oskay, Bilgi Yayı-nevi, Ankara, 1974, 127.

zümelenmesi ve yorumlanmasıyla ortaya konmaya çalışılacaktır. Metin çözümlemesinde, on yedi yıl ve üç ayrı dönemde yayınlanan dergi taranarak, çalışmanın konusu açısından birinci derecede önemli yazıların çözümlemesi yapılmış ve değerlendirilmiştir. Bunun yanında, derginin yayımlandığı dönemin siyasi ve toplumsal koşullarına ışık tutacak kaynaklar ile Halkevi yayınları, talimatnameler ve bazı günlük gazeteler taranmıştır. Bu kaynakların ışığında, çalışmamızın ana temasını oluşturan Ülkü Dergisinin Kemalist toplum modelindeki yeri yorumlanmıştır.

“Kurulan her iletişim sürecinde temel amaç, iletiyi hedef alıcıya veya alıcılara ulaştırmak ve karşılığında hedef alıcıda bir eylem ya da düşünce değişikliği sağlamaktır.”²⁴¹ Bu yaklaşımın, yani “eylem ya da düşünce değişikliği sağlama”nın Ülkü dergisinde esas amaç olduğu görülmektedir. Ülkü, yayın hayatı boyunca günümüzde “vatandaş gazeteciliği” olarak tanımlanan, okura yurttaşlık görevlerini yerine getirmelerini sağlayacak bilgileri vermeyi amaçlar... Vatandaş gazeteciliğinde okurlar, kurban ya da izleyici durumuna sokulmaktan kaçınılır, kendi kendini yöneten bir toplumda rol oynayan gerçek katılımcılar olarak değerlendirilir.²⁴² Ülkü dergisinin okur olarak belirlediği hedef kitlesi olan münevverlerden beklentisi de bu doğrultudadır. Derginin işlevi, “vatandaş gazeteciliği” tanımına uygun bir yayın politikası olarak belirir. Böylece, devletin toplumsal değişim için oluşturduğu çerçeve içinde, vatandaşın ülkenin kalkınmasına ve kurumlaşmasına katılmasını sağlamak amaçlanır. Buna göre münevver, halka gidecek ve halkın bilincinde kalıcı değişim sağlayacaktır.

Kemalist toplum modelinin çerçevesini oluşturduğunu düşündüğümüz, Cumhuriyet devriminin ilkeleri olarak kabul

241 Nurdoğan RİGEL, İleti Tasarımında Haber, Der Yayınları, İstanbul, 2000, 145.

242 Nurdoğan RİGEL, İleti Tasarımında Haber, 201-202.

edilen Altı Ok, araştırmada öncelikli olarak sınıflamaya tabi tutulmuştur. Altı Ok'un dergide yer alış biçimini analiz etmeden önce; derginin çıkış amacı, yazarları, yayın politikası, disiplin başlıkları irdelenecektir. Derginin içeriğinin analizinde Altı Ok'tan sonra büyük önem taşıyan ve "Cumhuriyet'in Temel Dayanakları" olarak kabul edilen; eğitim, tarih, dil, kültür-sanat ve spor başlıklar altında dönemin toplumsal ve siyasal değişimine etkisi açısından tartışılacaktır. Son olarak da Ülkü'nün, Halkevleri dergilerini ve Halkevlerini yönlendirme amacı, yönlendirmedeki rolü ve bu amaca uygun olarak kullandığı söylem örnekleriyle ele alınacaktır. Böylece, derginin yayın çizgisine sosyolojik olarak bakıldığında ulaşılmak istenen toplum modeli ortaya konacaktır.

Önceki bölümlerde de görüldüğü gibi, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yeni bir toplum modeli kurmaya zemin yaratacak pek çok girişimde bulunulmuştur. 1920'lerin sonunda ve 1930'ların ilk yıllarındaki girişimlerin başında Alfabenin değiştirilmesi, Millet Mektepleri'nin açılması eğitim alanındaki önemli adımlar olur. 1932'de Halkevleri, 1935'te Eğitimci Yetiştirme Kursları ve 1940'ta Köy Enstitüleri, bu adımlara kurumsal düzeyde eşlik eder. İşte bu süreçte, Cumhuriyetin yeni bir toplum yaratma ve ideolojisini aktarma tasarsının önemli öğelerinden biri de Halkevleri yayınları olur. Bunlardan 1932-1950 tarihleri arasında yayınlanan Halkevleri dergileri; Cumhuriyetin entelektüel birikimine ülke çapında kaynak oluşturma, bu birikimi açığa çıkarma, toplumsal sorunları tartışma ve çözümler üretmede önemli bir araç olur:

"Muhtelif şehir ve kasaba Halkevi, içinde bulunduğu imkanları zorlayarak yayına geçti. Dönemin içinde bulunduğu ekonomik bunalım şartları yayın işlerinde etkili oldu. Doğru dürüst matbaa ve bu matbaalarda çalışacak yeterli elemanların olmamasının yanı sıra kağıt başta olmak üzere, dergi ile kitapların oluşmasını sağlayacak malzemenin eksikliği de

hissediliyordu. Fakat hareket yılmaz değil, aksine yaratıcı bir tavır sergileyerek dergiler ve kitaplar neşretti. Bunlar arasında dergiler daha o zaman bile aydın kesimin beğenisini kazandı. Bu dergiler, ülke içindeki okurun merak ve zevkini harekete geçirmesinin yanında, öğretmen ve araştırmacıların da becerilerini yazgınlaştırılmasında etken oldular.”²⁴³

Halkevi dergilerinde öğretmen, doktor, veteriner, tarihçi, edebiyatçı, halkbilim araştırmacıları, halk ozanları vb. kişilerin yazılarına yer verilir. Bu dergilerden birinde yazarlık yaşamına başlayan Ceyhun Atuf Kansu’nun anlatısı, dergilerin düşün dünyamıza etkisinin boyutlarını ortaya koyar: “Benim gençliğim Halkevlerinin havasında yoğruldu. İlk basılı yazarımdan biri Sinop Halkevi Dergisi olan ‘Dranas’ta çıktı. Birçok dergileri okur, yazı yazmak ateşi ile tutuşurdum. İlk yazarımdan birini ‘Dranas’ dergisine yolladım. Orada yayınlandığını görünce, günlerce mutluluktan uçayazdım. Sonra Halkevlerinin ana dergisi ‘Ülkü’de şiirlerim, yazılarımda çıktı. Halkevleri benim yazı ve şiir yaşantımın okulu oldular.”²⁴⁴ Kansu gibi, Aşık Veysel ve Mehmet Başaran’ın ilk şiirleri de Ülkü dergisinde yayınlanır. İlk şiirlerinin yayınlandığı dönemde Başaran, henüz Köy Enstitüsü öğrencisidir.²⁴⁵

Türkiye’nin “kültür okulu” olarak tanımlanan yetmiş beş Halkevi dergisinden, düzenli olarak yayınlanan ve en uzun ömürlü olanı Ülkü dergisidir. Ülkü dergisi, Ankara Halkevi’nin yayın organıdır. Hem Ülkü dergisinde, hem de Halkevleri tali matnamelerinde, Halkevlerinin bir merkezi olmadığına ilişkin sıklıkla yapılan vurguya karşın, Ülkü dergisinin merkezi yayın olma işlevine sahip olduğu açıktır. Dergide yer alan makalelerin

243 Mahmut H. ŞAKİROĞLU, “Halkevleri Dergileri ve Neşriyatı”, 131.

244 Ceyhun Atuf KANSU, “Halkevlerinin Kaynağı”, Mülkiye, XXV, 227, Nisan, 2001, 243.

245 Mehmet BAŞARAN, “Bir Atlıya”, Ülkü, VI, 63, 1 Mayıs 1944, 5.

içeriğinden ve diğer dergilere yönelik çağrılardan bunu görmek mümkündür. İlerde de ele alacağımız gibi Ülkü'nün Cumhuriyet ideolojisini topluma aktarma görevine, bölge dergilerine öncülük etmek de dahildir. Ülkü dergisinin, bölge dergilerinin yönlendirilmesinde önemli bir rolü vardır. Çünkü Ülkü; siyaset, sosyoloji, felsefe, dilbilim, tarih, eğitim vb konularda diğer Halkevi dergilerinden daha kapsayıcı bir misyonla yola çıkmıştır. Derginin içeriğine geçmeden önce, yayımlanma amacı ve yazarlarının kimlerden oluştuğuna göz atalım.

Ülkü Dergisinin Çıkış Amacı

Ülkü dergisi Şubat 1933'te, Halkevlerinin kuruluşunun birinci yıldönümünde, aylık olarak yayınlanmaya başlar. Halkevlerinin merkezi yayın organı olarak, 1950 Ağustosuna dek 17 yıl yayın hayatını sürdürür.²⁴⁶

Derginin adı Mustafa Kemal tarafından "Ülkü'den öz ülkemizi yaratmak için, kutlu verimler beklerim" sözleri ve imzasıyla konur. Bu cümle derginin ilk sayısında, Mustafa Kemal'in fotoğrafının altında yer alır.

Halkevlerinin olduğu gibi, Ülkü dergisinin de yönetiminin sorumlu kurum CHF'nın Genel Sekreterliği'dir. Bundan dolayı, Ülkü'nün Halkevlerine benimsetilmesi görevini bizzat CHF üstlenir. 9 Mart 1933 tarihli, "CHF Katibiumumisi Kütahya Mebusu Recep" imzasıyla Halkevlerine gönderilen yazıda bu çok açık bir şekilde ortaya konmaktadır:

²⁴⁶ Ülkü'nün yayını Ağustos 1950'de sona erer. Çeşitli kaynaklar, bu konuyla ilgili eksik bilgi vermektedir. Bunlardan; Şerif Mardin, *Siyasal ve Sosyal Bilimler* adlı kitabında derginin yayın tarihini 1933-1948 arasında belirtir (sayfa 13); Orhan Özacun ise, *CHP Halkevleri Yayınları Bibliyografyası*'nda 1950 Mayıs ayından söz eder (sayfa 10). Yine Sefa Şimşek'in *Halkevleri* adlı kitabında derginin son yayın yılı olarak 1951 verilmektedir (sayfa 112). Avni Candar'ın *Bibliyografya Halkevleri Neşriyatı II* adlı kitapta ise, dergi Şubat 1933'te yayınlandığı halde Ülkü'nün Mart 1933'te yayınlandığı belirtilir (sayfa 70).

“CHF Vilayet İdare Heyeti Reisliğine,

Fırka umumi idare heyeti kararı ile 19 Şubattan itibaren Ankara’da neşrine başlanmış olan ‘Ülkü’ memleketin her köşesine intizamlı bir şekilde dağıtılması hizmetini mecmuanın buradaki idaresi yapacaktır. Yalnız dağıtılma ve satılma işinin merkezde muntazam takibi hususunda Fırka teşkilatımızın alakalı yardımlarına çok ihtiyaç vardır. Bilhassa her yerde bu işi yapabilecek emniyetli bayi bulmak noktasında mecmua idaresi yardıma muhtaçtır. Bunu ehemmiyetle rica ederim. Mecmuanın neşrine ait talimattan bayilerle yapılacak satış işine dokunan kısımları çıkarılarak aşağı arz edildi efendim.

Madde 1. Ülkü ayda bir kere, her ayın 25. günü çıkar. (...)

Madde 3. Ülkünün yılda en az dört sayısına birer broşür ilave olunur. Bu ilave broşür için ayrıca para alınmaz ve mecmuadan ayrı satılmaz. İlavenin parasız olduğu, ayrı satılmadığı ve mecmuanın hangi sayısı ile birlikte verildiği mecmua ve broşür kapaklarının görünecek yerlerine yazılır.

Madde 4. İlave broşürler için bir en ve boy ölçüsü, asıl mecmuanınkinden daha ucuz birer kağıt ve kapak örneği tayin edilir ve bunlar hiç değişmez. Yalnız forma adedi ihtiyaca göre değişebilir.

Madde 5. Ülkünün bir sayısının fiyatı ilaveli veya ilavesiz 25 kuruştur. Bayilere idare tarafından tayin olunacak %25 satma payı bırakılır. Bu yüzden miktarı her ay en az elli tam satışı iadesiz taahhüt edecek bayiler için arttırılabilir.”²⁴⁷

Yukarıda yer alan talimatla beraber Halkevlerine iki talimat daha gönderilir. Bunlar; Ülkü’ye “Yazı Yazacak Olanlara”

247 ANONİM, Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebliğatından Halkevlerini Alakadar Eden Kısım II, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932, 35.

ve “Abone Olacaklara” başlıklarını taşır. “Yazı yazacak olanlara” gönderilen talimatta, CHF’nın ilkelerine uymayan yazılara yer verilmeyeceği söylenir. Derginin yayın dünyasındaki rolü ise şöyle belirlenmiştir: “Memleketin en muhtaç olduğu fikri teşkilatlanma yolunda çalışacak, memleketin bütün yazan, okuyan ve düşünenleri arasında fikir ve heyecan bağı olacaktır”²⁴⁸ Okurla yazarlar arasındaki sözü edilen bağın Ülkü’yle birlikte kurulacağı savunulur. Derginin henüz başladığı ülkü yolunda başarıyla yürüyebilmesi için bütün okurlar ve yazarlardan eleştirilerini ve düşüncelerini dergiye ulaştırmaları istenir. Ülkü’nün düşün alanındaki rolü, derginin birinci yaşı kutlanırken yeniden anımsatılır: “ÜLKÜ yeni okumak öğrenenlerin değil, kültür işlerinde halka rehberlik edeceklerin mecmuasıdır; bu itibarla umumiyetle anlaşıldığı manada halkın okuyacağı bir mecmua değildir. Bütün Halkevlerinin, yani Halkevlerinde toplanan halk rehberlerinin mecmuası olmağı şiar edinmiştir.”²⁴⁹

Ülkü dergisinin çıkarılma amacı, “münevverlere” rehber olması, “Altı Ok”un toplumun dokusunda yer etmesi, dolayısıyla halkın bu ilkeler doğrultusunda “münevverler” tarafından eğitilmesidir. Ülkü’nün çıkış gerekçesini Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Genel Sekreteri Recep (Peker) derginin ilk sayısında şöyle anlatır:

“İleri gidişin hızı, yolcuların ne için ve nereye gittiklerini bilmelerine bağlıdır. Bir ileri gidişte, kazanılacak mesafe ne kadar uzun, yenilecek zorluklar ne kadar çetin olursa bu bilgi şartı o kadar büyük ehemmiyet alır. Yalnız bilenler, ayrı ayrı bilenler de, büyük güçlükleri başaramazlar. Aynı şeyleri aynı suretle bilmek, müşterek mefhumları anlamada birleşmiş olmak

248 ANONİM, Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebliğatından Halkevlerini Alakadar Eden Kısım II, 37.

249 ANONİM, “Ülkü Bir Yaşını Bitirirken”, Ülkü, II, 12, İkincikanun (Ocak), 1934,469.

lazımdır. İnsanları bilgi birliği, düşünüş birliği toplar. Bir bilen ve bir düşünenler bir birini severler, birbirine inanırlar. Birbirlerine dayanırlar. En büyük kuvvet; bilen, seven, inanan ve birbirine dayanan topluluktan doğar.

ÜLKÜ karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılap unsurlarını ısıtmak, ileri adımları sıklaştırmak için... ÜLKÜ, bu büyük yola katılanlar arasında kafa birliği, gönül birliği ve hareket birliği yapmak için... ÜLKÜ milli dile, milli tarihe, milli sanatlara ve kültüre hizmet için... ÜLKÜ’de büyük davaya inananların, buna Türk cemiyetini inandırmak, toplu ve heyecanlı bir millet kütlesi yaratmak hizmetinde vazife ve hisse almak isteyenlerin yazıları çıkacaktır.”²⁵⁰

Görüldüğü gibi Ülkü’nün yayın politikasından beklenen; “karanlık devirleri” başka bir deyişle, Osmanlı siyasi ve toplumsal düzenine ilişkin her şeyi geçmişte bırakmaya hizmet etmesidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında genç kuşaklarda yaratılan “kurtuluş” heyecanını, “kuruluş” döneminde sürdürmek, dolayısıyla devrimlerin yaşatılması için toplumda dinamizm yaratmak ve bunu da toplumsal dayanışmayı güçlendirecek biçimde yapmak hedeflenmekteydi. Aydın ile halk arasında kopukluğun giderilmesi bu yollardan en önemlisi olarak kabul edilir. Bu nedenle de dergiye yazı gönderecek olanlardan aşağıda belirtilen noktalarda dikkatli olmaları istenir:

“Dil: Yazının mümkün olduğu kadar sade, alışılmış konuşma diliyle ve öz Türkçe kelimelerle, kısa cümleli, açık ve sarıh bir ifade ile yazılmış olması.

Mihverler: İnkılapçılık, halkçılık, halk rehberliği, memleket

250 Recep (PEKER), “Ülkü Niçin Çıkıyor”, Ülkü, I, 1, Şubat, 1933, 1.

ve millet sevgisi, neşe ve ümit, çalışma ve başarma heyecanı vermek mihverlerinden ayrılmamak ve başkalarını düşünme ve başkalarıyla elbirliği yapma, milli tesanüt duygusunu telkin hedeflerini daima göz önünde bulundurmak, okuyucunun 'mütehassıs' olmadığını hatırd tutarak yazıyı herkes için cazip olabilecek ve herkes tarafından zevk ve alaka ile okunabilecek bir tarzda yazmak.

Yazı Taktiği: Telkinleri vakalar, mecazlar içine bürüyerek yapmak; ve bu şekilde bile telkin edilmesi istenen ana fikir üzerine fazla yüklenerek fikri batıcı bir hale getirmemek, tedrici bir sindirme usulü takip etmek; telkinleri nasihat kılıklı ve çok söylenmiş ve yazılmış şekillerde yapmaktan bilhassa sakınmak; geniş umumi esaslar haricinde kati hükümlere varmakta çok teenni ile hareket ederek hür düşünceye daima yer bırakmak; tetkiklerde müspet müşahadelere istinat ederek indi mülahazalara yer vermemek."²⁵¹

Dergide hakim olan söylem, münevverlerin gidecekleri yolu Ülkü dergisi aracılığıyla adım adım belirlemeleri doğrultusunda idi. Çünkü dergide, halkın eğitilmesi merkezi önem taşıyor. Bunun ön koşulu ise, "münevverler" in, Cumhuriyet devrimlerinin "mefkure" sine sahip çıkmasıdır. Dergide yer alan yazılarda, "mefkure"ye sahip olmanın yetmeyeceği ortaya konarak, bu "mefkure"nin halkla paylaşılması istenir. "Milli mefkure" yaratmak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarındaki Türk milliyetçisi örgütlenmelerin en önemli amacıdır. Cumhuriyetle birlikte, yeni toplumsal yapının kuruluş sürecinde de benzeri bir söylemin tekrar edilmesi anlamlıdır. Çünkü bu yıllarda propagandanın, halka hitap etmenin toplumsal hareketliliği sağlamasındaki işlevi giderek daha fazla önem kazan-

251 ANONİM, "Yazıların Umumi Ve Müşterek Vasıfları Hakkında Muharrirlerimizden Rica", Ülkü, I, 1, Şubat, 1933, 94.

maktadır.²⁵² Recep (Peker) “Konuşunuz Konuşturunuz” başlıklı yazısında bu konuya dikkat çeker. Peker, sözün (hitap sanatının) resim, müzik gibi sanatlardan daha fazla toplumu etkilediğini söyler. Türkler’in konuşma yeteneğinin gelişmiş olduğunu öne süren ve buna karşın az konuştuğundan şikayetçi olan Peker; halkın düşüncelerini dile getirmemesinin nedeni olarak, susmanın erdem sayıldığı eğitim biçimi gösterilir. Bu eğitim anlayışı suskunluğu “yüksek terbiye” göstergesi sayarken, konuşmayı ayıp, hatta tehlikeli görmüştür. Peker, Cumhuriyetle birlikte toplumda yer eden bütün olumsuzlukların yıkıldığını, düşün dünyasında da durgunluktan, hareketin egemen olduğu bir toplumsal çevreye ulaşmak gerektiğini savunur.

“Fikir birliği, his birliği ve hatta zevk birliği cemiyetin temelidir. Bu yolda cemiyetleşmenin en kolay vasıtası konuşmaktır. Bir aile sofrasından, bir resmi meclise kadar birden fazla Türk vatandaşının toplandığı her yerde seslerimizin akisleri duyulmalıdır. (...) İnalarak konuşunuz! İnandığınız şeyleri söyleyiniz, sizi kimse mağlup edemez. Sizin, inandıklarınızın aksine inananlar bir çokluk halinde birleşseler dahi fütur getirmeyiniz. Onlar sizin söylediklerinizin aksine bir karara varsalar bile gene sizi takdir ederler. Konuşurken mutlaka bir büyük maksat takip ediniz... Süslü ve sanatlı konuşma yerine bazı fikirleri derli toplu söylemeyi tecrübe edenler, daha ziyade muvaffak olurlar... Bugünkü halimizde memleketimizde dinleme rağbeti okuma rağbetinden ileridir. Bu vaziyetten istifade etmeli, fikirlerimizi yaymak için konuşma vasıtasını çok kullanmalıyız.

252 CHF 1931’de aldığı bir kararla Halk Hatipleri Teşkilatı kurulur. Bu teşkilat, halka Cumhuriyet ideolojisini kavratmak amacıyla kurulur. Hatiplerin. Yapacağı konuşmaların çerçevesi ve konuşma sanatı ayrıntılı olarak talimatnamede ele alınır. Bkz: CHP Halk Hatipleri Teşkilatı, Hakimiyeti Milliye, Ankara, 1932. Ayrıca, 1935’te “Halkın en çok toplanacağı alanlarda”, “Halk Kürsüleri” kurulur. Bkz: 1935 Cumhuriyet’in İlanı Yıldönümünde Kurulacak Halk Kürsüleri Öğrengi, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935.

(...) Vatandaşın fikri milli sermayenin en değerlisidir. Düşünüp de konuşmayanlar, düşündüklerini söylemeyenler bu milli sermayenin kendi kafalarındaki parçasını onun sahibi olan cemiyete vermeden çürütmeğe mahkum etmiş olurlar.”²⁵³

“Konuşma”ya toplumsal değişmeye katkısı yönünde büyük anlamlar yükleyen Peker, bu yöntemi bir telkin aracı olduğu kadar, çağdaş bir insanın hakkını arama aracı-silahı olarak da görür. Buna göre, hakkını aramayan toplumlarda, haksızlığın yükselen değer olmasına şaşmamak gerekir. Peker’e göre hak arama iki boyutludur: Toplumun hakkını ve devrimleri savunmak. Buna göre, her “mefkureci vatandaş” nerede ve hangi koşulda olursa olsun, toplumun hakkını ve devrimleri savunmak için “konuşma” aracını kullanmalıdır. Böylece aldatılan masum halk, idealist bir hatibin etkili konuşması sonucu gerçeği öğrenebilir. Bu amaca ulaşmak için, gençler her fırsatta “kürsüye, konuşma cephelerine sürülmelidir”. Gençleri hatip olarak yetiştirmek üzere “cephe”ye sürülmesi önerilirken, Ülkü dergisi de cephelerden biri olarak görülür. Cumhuriyet ideolojisiyle silahlanmış ve “memleketin geri kalmasına neden olan kurumlar ve düşüncelerle” savaşın ancak bu koşullarda başarılabileceği savunulur. Bundan dolayı da, Ülkü’nün bu savaşta ki araçları yaratacağına inanılır. Ülkü’nün birinci yıldönümünde, geçmiş bir yıl şöyle değerlendirilir:

“Ülkü bu sayısı ile bir yaşını dolduruyor. ÜLKÜ bundan bir yıl evvel büyük bir ülkü ile yola çıkmıştı: Memleketin aydınlık kafaları arasında bir ruh ve fikir bağı olmak, bütün Türk münevverlerinin duyduklarını, bildiklerini ve düşündüklerini bütün Türk münévverlerine söyleyebilecekleri bir kürsü olmak, ve netice itibariyle, memlekette kafaların tehlikeli sağanaklar altında bocalamasının önüne geçecek ve Türk inki-

253 Recep (PEKER), “Konuşunuz Konuşturunuz”, Ülkü, I, 1, Şubat 1933, 22.

labının yollarını ve hedeflerini kendi hususiyetleri içinde 'katıksız' aramak ve görmek kuvvetini ve inanını verecek bir fikri teşkilatlanmanın öncüsü olmak. Her ülkü gibi bu ülkü de büyük ve sarptı, varılması güçtü. Fakat, Büyük Rehberin 'ÜLKÜ'den öz ülkümüzü yayma yolunda, kutlu verimler beklerim' emri ÜLKÜ'ye bu büyük iş için lâzım olan başarıma heyecanını vermişti."²⁵⁴

Derginin Yazarları

Ülkü dergisi üç dönem yayınlandığı için yazarlarını da üç grupta toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi, Cumhuriyet ideolojisini oluşturmak amacıyla yola çıkanlardır. Söz konusu yazarlar; yeni bir toplumsal yapı oluşturulurken, ülkenin nesnel verileri ile yabancı ülkelerdeki deneyimleri ve bilgi birikimini aktaran, sentez yapmaya çalışan; yeni kültürel değerler yaratmak amacıyla tarihsel-kültürel dayanaklar arayan kişilerden oluşmaktadır. Nusret Kemal (Köymen), Recep (Peker), Necip Ali (Küçük), Reşit Galip, M. Fuat Köprülü, Şevket Aziz Kansu, Celal Sahir, İsmail Hakkı Tonguç, Behçet Kemal Çağlar, Fevziye Abdullah, Ahmed Adnan Saygun, Ömer Lütfi Barkan, Pertev N. Boratav, Elif Naci, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif, Hilmi Ziya Ülken, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu vd yazarlar, daha çok birinci seride yer almaktadır. Bu guruba giren yazarlardan bazıları daha sonra çıkan, yeni seride yazmakla birlikte, alanlarıyla ilgili sistematik düşünce üretme çabalarının ve söylemlerindeki radikalizmin azaldığı gözlenmektedir.

İkinci gruba giren yazarlar ise, köy öğretmenleri, mimar, mühendis, hukukçu, hekim, sanatçı, halk bilimi vb alanlardan gelen profesyoneller ile yazın alanında tanınmış kişiler ile yine bu alanda umut vaad eden genç yeteneklerdir. Ahmet Hamdi Tanpınar,

254 ANONİM, "Ülkü Bir Yaşını Bitirirken", Ülkü, II, 12, İkincikanun (Ocak), 1934, 469.

Yusuf Ziya Ortaç, Ceyhun Atuf Kansu, Mesut Cemil, Malik Aksel, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Arif Kaptan, İlhan Başgöz, Yavuz Abadan, Mehmet Başaran, Enver Gökçe vd.

Üçüncü gruba giren yazarlar ise halkevleri ve halkodaları aracılığıyla yazarlar, köy-kasaba aydınları, halk ozanları, genç sanatçılardan oluşmaktadır. Aşık Veysel ve çok sayıda halk ozanın şiirlerine yer verilir.

Derginin Yayın Politikası

Ülkü dergisinin yayın hayatı üç dönemden oluşur: Birinci Seri, aylık periyotla, Şubat 1933'den Eylül 1941'e kadar 102 sayı olarak yayınlanır. Derginin Ağustos 1941 tarihinde, tamamlanmayan makaleler için 32 sayfalık bir ek çıkarılır. 28. sayıya kadar "Ülkü" logosunun altında "Halkevleri Mecmuası", 29. sayıyla birlikte "Halkevleri Dergisi" yazar. Halkodalarının açılmasıyla birlikte, Nisan 1940'taki 86. sayısında logo-nun altında "Halkevleri ve Halkodaları" yazısına yer verilir. Derginin bu ilk döneminde, 1933'den 1938 yılına kadar köycülük ile ilgili yazılar önemli bir yer tutar. Bu dönemde dergide, Altı Ok'u topluma benimsetme çabasının yanı sıra, güncel sorunları saptama ve çözümler üretme çabası açık olarak gözlenmektedir. Ülkü dergisinin 1938'den 1941 yılları arasında ise, öncelikle tarih dergisi niteliğine dönüştüğü, güncel sorunlardan uzaklaştığı görülmektedir.

İkinci Seri, Birinciteşrin (Ekim) 1941 ile 16 Aralık 1946 arasındaki dönemde yayınlanmaktadır. Ülkü logosunun altında "Milli Kültür Dergisi" yazısı ile "her ayın 1'i ve 16'sında çıkar on beş günlük dergidir" sözleri yer alır. Bu dönemde, 126 sayı yayınlanır. Kültür ve sanat yazılarının, haberlerinin yer aldığı bir dergi biçimindedir. Halk kültürü araştırmalarına özel bir önem verilir. Fakat, Altı Ok vb gibi sistemin ana ilkele-rine ve Ülkü'nün öncü rolüne çok fazla vurgu yapılmaz. Daha

sonraki bölümlerde ele alınacağı gibi, Ülkü'nün 1930'ların başında izlediği radikal çizgisinden, bu yıllarda uzaklaştığı göze çarpmaktadır.

Üçüncü Seri, Ocak 1947-Ağustos 1950 arasında, 44 sayı olarak yayınlanır. Dergide, Ülkü logosunun altında "Halkevleri ve Halkodaları" yazısı bulunur. Derginin bu döneminde, birinci seride görülen radikalizmi yakalama çabası bulunmakla birlikte, esas olarak Halkevlerini yaşatmaya yönelik yazılar ağırlık taşır. Yine bu dönemde, özellikle demokrasi tartışmalarına yer verilmektedir. Çünkü bu dönem, çok partili hayata geçişin ve Halkevlerinin kapatılması tartışmalarının gündeme geldiği bir dönemdir. Dikkat çekici bir nokta, bu yıllarda derginin sayfa sayısının giderek azaldığı gözlenmektedir. Ülkü dergisinin ilk on yılında sayfa sayısı 94-98 arasında değişmektedir. 1940'ların sonunda azalan sayfa sayısı; Temmuz 1950'de 18 ve Ağustos 1950'de ise 16'dır. Böylece, derginin ilk yıllardaki sayfa sayısı yaklaşık beşte dört oranında azalmıştır.

Derginin Şubat 1933'ten Ağustos 1936'ya kadar İmtiyaz Sahibi, Nusret Kemal (Köymen), Umumi Neşriyatı İdare Eden, Necip Ali'dir.²⁵⁵ Eylül 1936'da Direktör (Yazışleri Müdürü) olarak M. Fuat Köprülü, yukarıda adı geçen kişilere katılır. Böylece üç kişilik bir yetkili tablosu ortaya çıkar. Mart 1937'de derginin imtiyaz sahipliğine Fevziye Abdullah getirilir. Umumi Neşriyatı İdare Eden ve Direktörlük görevini Necip Ali Küçüka ile M. Fuad Köprülü birlikte sürdürürler. Haziran 1937'de Necip Ali Küçüka'nın görevinden ayrıldığını, bu tarihte göreve Hasan Ali Yücel'in getirildiğini görüyoruz. Mart 1939 tarihine kadar Hasan Ali Yücel görevde kalır. Nisan 1939'da Cevdet Kerim İncedayı, Yücel'in görevini üstlenir.

Ülkü dergisinin ikinci dönemi olan 1 Birinciteşrin (Ekim) 1941'de İmtiyaz Sahibi olarak Fevziye Abdullah, "Umumi Neş-

255 Necip Ali, Şubat 1935'ten sonra Necibali Küçüka imzasını kullanır.

riyatı Sürdüren”in Cevdet Kerim İncedayı olduğu görülür. Derginin künyesinden M. Fuat Köprülü’nün adı çıkarılır.

1 İkcinciteşrin (Kasım) 1941’den itibaren Umumi Neşriyatı İdare eden Bedrettin Tuncel, imtiyaz Sahibi Hasan Reşit Tan-kut olur. Derginin, Temmuz 1950’deki 43. sayısına kadar İmti-yaz Sahibi; Muhsin Adil Binal, Yazıişleri müdürü; Şevket Te-zel’dir. Ülkü dergisinin son sayısının (Ağustos 1950, 44. sayı) İmtiyaz Sahibi Halil Sezai Erkut, Yazıişleri Müdürü, Ahmet Yal-çın Orkun’dur. Yayın süreci boyunca Ülkü’de, yazı işleri sorum-larının neden değiştiğine ilişkin hiçbir açıklama yapılmaz.

Ülkü dergisi 1933-1934 yıllarında Hakimiyeti Milliye Mat-baasında, 1934 ve Ağustos 1939 tarihleri arasında Ulus Bası-mevi’nde, Mart 1940’ta Ankara Ulusal Matbaası’nda, İkinci kanun (Kasım) 1941’tan 1942’ye kadar Zerbamat Matba-ası’nda ve son sayısı Ulus Matbaasında basılır.

Yazarına telif vermeyeceği ve yayın politikasının temelinde kar amacı olmadığına vurgu yapılan Ülkü’de, derginin satış politikası şöyle açıklanmaktadır:

“Mecmua, fikirlerine ve ruhuna sadakatle bağlı olduğu Hal-kevleri gibi hiçbir kar ve kazanç fikri takip etmeden vazifesini yapacaktır. Mecmuaya yalnız kağıt, mürekkep gibi malze-me bedelini ve matbaa, posta masraflarını karşılayacak bir fiyat konacaktır.

ÜLKÜ, ticaret fikirlerine dokunur bir tarafı olmadığını taas-supla gösterecektir. ÜLKÜ’ye ilan konmayacaktır. ÜLKÜ’ye yazanlara yazı parası da verilmeyecektir. Bu nokta tespit olunurken mecmuayı kuvvetli, şerefli ve muvaffakiyetli bir unsur yapmak maksadında en ileri çareleri düşünen arkadaşlar tereddüt ettiler. Para karşılığı yazan kıymetli makalecilerin yazılarından mahrum kalmanın ÜLKÜ için bir eksiklik olacağını düşündüler. Bu mülâhazanın karşısında büyük ve asil başka bir fikir vardı:

ÜLKÜ, mefkure mecmuası oluyordu. Derinden duyanların ve içten inananların en büyük zevki, fikirlerini hiçbir maddi kar karşılığı olmaksızın başkalarına duyurmak, yürüdükleri yolu takip edenlerin çoğalmasına hizmet etmek ve bunu görmektir. Tam mefkureci, bunun için bir şey isteyen, bir şey alan değil üste kendisinden bir şey verendir. Yalnız kendisinden bir şey de değil lazım olduğu zaman bu uğurda bizzat kendisini de verendir.

Fikirlerine kıymet verilen vatandaşların yazılarını satın almak, bunları bir süslü kap içinde sıralayarak müşterilerini bulup satmak ve bu yoldan yarısı hizmet, yarısı ticaret olan bir muamele yapmak... Bir mecmua böyle de kurulabilir. Fakat ÜLKÜ yalnız hizmet için kuruluyor. O herkesin müşterek malı olacaktır.

Onda veya onun vasıtasıyla bir şey alınıp satılamayacaktır... Teşrih ve tahlillerinde Cumhuriyet, milliyet ve inkılap fikirleri esas olacaktır... Birkaç taraflı dağıtıcı, bulanık fikirler ÜLKÜ'de yer alamayacaktır.”²⁵⁶

Ülkü'nün bir sayısının fiyatı 25 kuruş, yıllık abone ücreti 250 kuruş, “ilkmektep muallimleri ve talebeler için 175 kuruş”tur. Ocak 1950'de yıllık abone ücreti 360 kuruş, altı aylık 180 kuruş, aylık 30 kuruştur. Derginin fiyatının günün koşullarına göre yüksek olup olmadığına ilişkin tartışma söz konusudur. Nurettin Güz, araştırmasında Ülkü dergisinin kar amacı gütmeyeceğini iddia etmesine karşın, o günün koşullarında fiyatının yüksek olduğunu söylemektedir.²⁵⁷ Oysa aynı dönemde haftalık olarak yayınlanan, Fikir Hareketleri adlı derginin bir sayısı 20 kuruş, aylık Kadro ve Yeni Adam dergilerinin fiyatı 25 kuruştur. Günlük olarak yayımlanan Cumhuriyet Gazete-

256 Recep (PEKER), “Ülkü Niçin Çıkıyor”, Ülkü, I, 1, Şubat, 1933, 1.

257 Nurettin GÜZ, Halkevleri Dergileri (1932-1950), Kariyer Matbaacılık, Ankara, 1995, 19.

si de 25 kuruştur. Buna göre Ülkü dergisinin yayınlandığı döneme göre fiyatı ne ucuz, ne de pahalıdır, ortalama dergi fiyatı kadardır. Üstelik sayfa sayısı da söz konusu yayınlardan daha fazladır.

Ülkü'ye beş yıl süreyle, Halkevleri yayınları dışında hiç ilan alınmaz. İlk ilan Mart 1938'de 11. ciltte, 61. sayıda alınır. Derginin ilk sayısında Mustafa Kemal'in ve İnönü'nün fotoğrafları yer alır. Atatürk'ün ölümünün ardından Aralık 1938'de çıkan 70. sayı, siyah bir çerçeve içinde verilir. Şubat 1939'da derginin birinci sayfasında Celal Bayar'ın fotoğrafı ilk kez yer alır. Dergide 1945'lere kadar bir kaç Atatürk ve İnönü fotoğrafı dışında, az sayıda tablo, "İdeal Köy Mimarisi" planları, toplantı ve köylü fotoğrafları dışında hemen hemen hiç fotoğraf kullanılmaz. Buna karşın, özellikle İkinci Seri'nin kapak düzenlemelerini dönemin genç ressamlarının çalışmaları süsler. Bu resamlardan bazıları şöyledir: Şeref Akdik, Turgut Zaim, Arif Kaptan, Elif Naci, Bedri Rahmi, Refik Epikman, Melahat Ekinci, Eşref Üren, Cevat Dereli.

Derginin ilk yıllarındaki tirajı ile yazar kadrosunun bileşimi Ülkü'de şöyle anlatılmaktadır:

"....ÜLKÜ'ye yazı yazmak birkaç tanınmış imzanın imtiyazı değil, bütün ülkülü Türk münevverliğinin öz hakkı olacaktı, ÜLKÜ'ye para için değil, ülkü için yazı yazılacaktı; ÜLKÜ bir kazanç veya propaganda mecmuası olmayacak, ruhlarda vakur ve derin bir içe yaraşan temiz bir kılık zevkini ve kafalarda köklü bir inana giden araştırma ve düşünce itiyadını işlemeye çalışacaktı. Her yeni yol açmada çekilen güçlüğü, ÜLKÜ de çekti. 4,000 gibi mütevazı bir baskı ile başlayan ÜLKÜ sonraları 13000 ile 16000 arasında bastı; bir yıl içinde bastığı 1000 den fazla ufak harfli ve az resimli sayfaya para vermeden 250 kadar yazı aldı; ve bu sayfalar 110 kadar Türk münevverinin kafa ve ruh emeğiyle meydana geldi. ÜLKÜ iddia edebilir ki. Türkiye'de şimdiye kadar hiçbir mecmuaya bir yıl

içinde bu kadar çok kimse yazı yazmamıştır, hiçbir mecmua para vermeden memleketin her tarafından bu kadar çok yazı toplamamıştır, hiçbir mecmua bu kadar memleketin her tarafına yayılmamış ve bu kadar bütün Türk münevverliğinin malı olmamıştır, hiçbir mecmuaya başvekilinden köy muallimine kadar memleketin bütün münevverleri yazı yazmamıştır.”²⁵⁸

Ülkü Derginin Disiplin Başlıkları (Yazı Bölümleri)

Ülkü dergisinde şu konulara ilişkin bölümlerin yer aldığını görmekteyiz; Edebiyat ve Dil, Tarih, Güzel Sanatlar, Sosyoloji ve Felsefe, Ekonomi, Köycülük, Yurt Koruma, İktisat ve Ziraat, Halk Terbiyesi, Halk Sıhhati, Fen, Spor-Oyun-Eğlence, Kadın, Bibliyografya, Halkevlerinden Haberler. Bu disiplin başlıklarının içeriğinin nasıl doldurulacağı aşağıda yer alan ilkelere göre belirlenmektedir:

1. Edebiyat ve Dil (Şiir, hikaye, roman, tasvir, tetkik):

Dilimizde yazılmış ve başka dillerden çevrilmiş yüksek kıymette edebi yazılar.

Hususiyle millet ve vatan sevgisini, inkılapçılık heyecanını kuvvetlendirecek eserler; Türk tarihinin büyük anlarını yaşatan, milli mücadelenin kahramanlıklarını anlatan, memleketin büyük şehirlerini, kasabalarını, köylerini, tabii güzelliklerini tasvir ederek ayrı ayrı her köşesini tanıtan ve sevdiren, taassubun batıl itikatların, fena göreneklerin çirkinliklerini ve gülünçlüğü ortaya koyan, ahlak yüksekliğini her sahada güzel örneklerle gösteren, halkçılık sevgisi aşıl原因 ve ruhları o büyük yöne yönelten yazılar. Söz konusu temaları ele alan ve Halkevlerinde sahnelenebilecek eserler.

Edebiyat tarihi ve edebiyatımızın yabancı etki altında uğ-

258 ANONİM, “Ülkü Bir Yaşını Bitirirken”, Ülkü, II, 12, İkincikanun (Ocak), 1934, 469.

radığı değişmelere dair incelemeler. Türk dilinin köklü, zengin ve yaygın bir dil olduğuna dair incelemeler.

Selçuk ve Osmanlı devirlerinde Türk dilinin uğradığı değişmelere, halk dili ile yazı dili arasındaki ayrılıklara ve bugüne kadar dili sadeleştirme yolunda atılan adımlara dair incelemeler.

Dili sadeleştirme, özleştirme yolunda denemeler, düşünceler, öneriler.

2. *Güzel sanatlar (müzik, resim, heykel, mimarlık):*

Müzik: eski ve yeni halk müziğine dair incelemeler.

Halk müziğini derleme yollarını gösteren yazılar.

Eski, yeni halk müziğinin güzel örnekleri.

Türk müziğinde kullanılan aletlere ve bunların tarihlerine dair yazılar.

Müziğimizi canlandırmak ve güzelleştirmek yollarını gösteren yazılar.

Resim, heykel: resim ve yazı tarihi hakkında incelemeler ise şu başlıkları içerir:

Tezyini resim hakkında yazılar.

Yeni Türk resminin kısa bir zaman içinde attığı adımlarla ilgili yazılar ve seçilmiş örnekler.

Eski, yeni Türk heykelciği hakkında incelemeler.

Oymalar, kabartmalar, abidelere dair yazılar ve seçilmiş örnekler.

Mimarlık: Türk mimarlığına dair tarih incelemeleri.

Eski Türk mimarlık eserlerine ilişkin yazılar.

Mimarlığı, günün ihtiyaçları doğrultusunda tartışan yazılar.

3. *Tarih:*

Ülkü'de, Dünya tarihinde Türklerin köklü bir tarihi olduğunu anlatan, bu görüşe karşı çıkanların savlarını çürüten yazılara yer vermek.

Türk uygarlığını, tarihi eserleri ve tarihi belgeleri ele alan incelemeler.

Türk tarihinde iz bırakan kişileri ve eserlerini tanıtan, yerli ve yabancı araştırmacıların yazıları.

Halkevlerinde yapılacak tarih ve folklor araştırmalarına, halk arasında yaşayan Türk “mit”lerine ait derlemelere yer vermek.

Tarihi eserlerin ve belgelerini önemini kavrayacak bir milli bilinç oluşturacak bir yayın çizgisine dikkat etmek.

4. *Sosyoloji ve Felsefe:*

Devlet ile halk arasında dayanışmayı güçlendirici, milli birlik ve beraberliği sağlayacak, bireyciliği değil toplumsal dayanışmayı güçlendirecek yazılara yer vermek. Ayrıca devrimlerin ve toplumsal değişimin önemine ilişkin geçmişle kıyaslamalar yapacak yazılar.

Vatandaşın hakları ve görevleri, toplum halinde yaşamının kurallarını ele almak.

Ülkenin toplumsal sorunlarını araştıran yazılar.

Yeni yapılan yasaların toplumsal yapıya etkilerini tartışan incelemeler.

Sosyal yardım kurumları ve etkinliklerinin önemini topluma tanıtmak.

Yabancı ülkelerle ilişkileri ele alan, ülkemizin güzelliklerini tanıtan yazılar.

5. *İktisat ve Ziraat:*

Ekonomik yapılanmanın önemini ve devletçi politikaların hedeflerini anlatan yazılara yer vermek.

Bölgesel zenaatlerin gelişmesini sağlayacak ve ekonomik yaşama katkısını ortaya koyacak yazılar.

Tarımsal ürünlerin ve madenlerimizin Dünya'daki yerini karşılaştırmalı olarak ele almak.

Ziraatta ve zirai sanayide kooperatifçilik hakkında incelemeler.

Kara, deniz, hava yollarına, nakil araçların devrimlerle birlikte değişimin ele alan incelemeler.

Ev ekonomisine, ucuz geçim yollarına, boş vakitlerde kazanç sağlayıcı işlere dair yazılar.

Memleketimizde ziraat meseleleri, küçük ziraatçılık ve büyük çiftlik ziraatı, ziraatın makineleştirilmesi, belli bölgelerde en elverişli ziraat şubeleri, hayvancılığa özel önem veren ve tarımsal üretimde sanayileşmeyi gözetten yazılar.

6. *Halk Eğitimi (Terbiyesi):*

Devrimlerle birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal yaşam anlayışının önemini halkın ruhuna sindirecek yazılar.

Halka vatandaş eğitimi vermenin toplum içindeki önemini anlatan yazılar.

Okula gitme yaşına gelen çocukların yeteneklerine göre eğitim almalarını sağlayacak, öğretim metotlarına ele alacak yazıların yanı sıra, yetişkin eğitimi de içeren yazılar. Bunla birlikte başka ülkelerdeki eğitim deneyimlerinin ülkemize aktarılmasını sağlamak.

7. *Yurt Koruma:*

Askerlik (kara, deniz askerliği ve tayyarecilik), zehirli gazların tesirleri ve bunlardan korunma tedbir ve vasıtaları; casuslara karşı uyanıklık mevzuları üzerinde anlatıcı, duyurucu, düşündürücü yazılar.

8. *Kadınlık:*

Memleketimizde ve başka yerlerde kadın hareketleri; kadının erkekle eşitliği, hakları ve bu hakları kullanma yolları, kadının toplumdaki yetiştirici rolü; ev kadınlığı hakkında yazılar.

9. Fen:

Halkın gündelik yaşamında yararlanacağı fen bilgilerine dair yazılar.

Bütün tabiat ve hayat madde ve hadiseleri hakkında malumat vererek batıl inançları yıkacak, bilimsel düşüncenin temellerini yaratacak, halk kültürünü yükseltecek yazılar.

10. Halk Sağlığı ve Nüfus:

Sağlıklı kuşaklar yetiştirmeye yönelik yazılar.

Evliliklerde halk sağlığını koruma boyutunu göz ardı etmeden, eşlerin seçiminde aranan nitelikleri açıklayan yazılar.

Çocuk bakımı, çocuğun ruh sağlığı ve beden terbiyesi hakkında yazılar.

Sağlığa zararlı adetlerin, yanlış beslenme alışkanlıklarının anlatıldığı yazılar.

Kazalarda ve hastalıklarda hekim gelinceye kadar yapılacak acele bakım ve tedavi yollarını gösterir yazılar.

Halk sağlığı için tehdit oluşturan bulaşıcı ve kalıtsal hastalıklar hakkında bilgi veren yazılar.

Dünyada ve ülkemizde nüfus meseleleri hakkında yazılar.

11. Spor, Oyun ve Eğlence:

Türk milli hayatında sporun yerini, eski Türk sporlarını tanıttak ve bunların bugünkü şartlara göre canlandırılması imkanlarını gösterecek yazılar.

Bugünkü beynelmîl sporlara ve bunların sıhhi ve içtimai faydalarına dair tetkikler.

Bizde spor hareketlerine dair haberler.

Halk arasında mevcut maşeri spor, oyun ve eğlenceler ve milli rakıslar hakkında yazılar ve halkın, bilhassa köy halkının yaşayışındaki yeknesaklığı giderecek yeni sporlar ve eğlenceler hakkında incelemeler ve teklifler.

12. Köycülük:

Ülkemizin geleceği için, köycülüğün öneminin farkına vardıracak, gençlerin köyü ve köylüyü tanımasını sağlayacak, köylerde çalışma yapmanın milli medeniyet yaratmadaki önemini anlatacak yazılar.

Köyden kente göçün olumsuz etkilerini, “münevver ve zeki nüfusun büyük şehirlerde merkezleşmesinin”, yarın için zararlarını göz önüne seren yazılar.

Köylerdeki yaşam koşullarını bölgesel olanaklar çerçevesinde düzeltecek ve refah düzeyini artırmaya yarayacak yazılar.

Köy incelemelerini içeren yazılar.

13. Yayın Dünyası (Bibliyografi):

Türkçe yayınlanan devrimcilik ve halkçılık ilkeleri açısından yararlı sayılan kitapların özetlerini ve bu kitapları tanıtan yazılar.

Yabancı dillerde çıkan, fakat ülkemiz için faydalı sayılan eserleri tanıtacak yazılar.

“İnkılap ve halkçılık ideallerine uygun olmayan” yayınlar hakkında eleştiriler.

İhtiyaca en uygun şekilde kütüphane kurma, düzeltme ve “faydalı şekilde kitap okuma usulleri” hakkında yazılar.

14. Halkevleri Haberleri:

Halkevlerinin bütün şubelerinin çalışma programlarına yer vermek ve uygulamalarını ve elde ettikleri başarıları raporlar halinde yayınlamak.

15. Haberler, Teklifler:

Halkevlerini, halk arasında çalışan aydınları ilgilendirecek ülke ve dünya haberleri.

Okur mektuplarında yer alan önemli haber ve önerilere yer vermek.²⁵⁹

İşte bu çerçevede Ülkü dergisinde yer alacak olan yazıların ana yörüngesini oluşturur.

Derginin İçeriği

Önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi Ülkü dergisinin yayımlanma amacı, “münevverlere rehber olması” ve “CHF’nin prensipleri”nin halka benimsetilmesidir.

Bu bölümde ilk olarak, “fırkanın prensiplerinin” yani Altı Ok’un, derginin içeriğinde nasıl ele alındığı; ikinci olarak da bu ilkelerin yaşama geçmesi için dergi aracılığıyla önerilen yeni toplumsal yapının dayanaklarının neler olduğu; üçüncü olarak da Ülkü’nün Halkevleri dergilerini ve Halkevlerini yönlendirmedeki rolü ayrı başlıklar altında incelenecektir.

Altı Ok:

Altı Ok, bu okların önem derecesine göre şöyle sıralanmıştır: Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık (Köycülük, Halk Sağlığı), Devletçilik, Laiklik ve Devrimciliktir. Bu bölümde, Ülkü dergisinin yeni toplumsal sistem yaratmanın vazgeçilmez unsurları olarak gördüğü bu ilkeler ayrıntılarıyla ele alarak, sistemin ideolojik kaynaklarını ortaya koymaya çalışacağız.

Cumhuriyetçilik

Altı Ok’un birincisi, Cumhuriyetçilik ilkesidir. Oklardan birincisinin Cumhuriyetçilik olması anlamlıdır. Çünkü Cumhuriyetle birlikte, saltanatın kalıntılarına ve hilafete son verilmiştir. Böylece Tanzimat’la başlayan ve 2. Meşrutiyet’le de-

259 ANONİM, “Ülkü’nün Yazı Bölümleri”, Ülkü, I, 1, Şubat, 1933, 90-94.

vam eden iktidarın meşruiyetinin kaynağını sorgulayan süreç sonuçlanmıştır. Bu kararla, altmış yıldan beri süregelen çelişme köklü bir çözüme kavuşturulur. Daha önceki radikal girişimlerin tersine, sadece Padişahın iktidarı sınırlanmamış, kişiye dayalı iktidar tümüyle ortadan kaldırılmış ve milli hâkimiyetin paylaşılamayacağı ilkesi getirilmiştir. Kısaca, Cumhuriyetle birlikte iktidarın meşru kaynağı kişiden alınarak, halka verilmiştir. Heper'e göre Atatürk'ün devlet anlayışı, Osmanlı'nın yönetim ve toplum biçimine bir tepkidir. Buna göre, "Halkçılık, 'eşhas devletinin' reddidir. Cumhuriyetçilik ise, toplumun genel çıkarını gözetmektir. Cumhuriyetin temelinde fazilet yatar. Fazilet kişi ve grup çıkarlarının üzerine çıkabilmektir".²⁶⁰

Atatürk, 1927 yılında TBMM'de okuduğu Büyük Nutuk'ta, 23 Nisan 1920 günü toplanan Meclis'in durumunu şöyle özetlemiştir: "Böyle bir hükümet, ulusal egemenlik temeline dayanan halk hükümetidir. Cumhuriyet'tir."²⁶¹ Ahmet Taner Kışlalı, Cumhuriyetçilik ilkesinin içeriğinin Büyük Fransız Devrimi'nin getirdiği milli hâkimiyet ilkesiyle Sovyet Devrimi'nden esinlenen 'halk hükümeti' anlayışının bileşimi olduğunu belirtmektedir.²⁶²

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 Programı, Cumhuriyetçilik ilkesini şöyle tanımlar: "Fırka, Cumhuriyet'in, milli hâkimiyet mefkûresini en iyi ve en emin surette temsil ve tatbik eder devlet şekli olduğuna inanır. Fırka bu sarsılmaz kanatle Cumhuriyeti tehlikeye karşı her vasıta ile müdafaa eder."²⁶³ Kemalist Devrimde Cumhuriyetçilik, milli hâkimiyet

260 Metin HEPER, "Atatürk'te Devlet Anlayışı", Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, Editörler: Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sanbay, Beta Yayıncılık, İstanbul, 1986, 223.

261 Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Söylev ve Demeçler, 105.

262 Ahmet Taner KİŞLALI, Siyasal Sistemler, İmge Yayınları, Ankara, 1998, 120.

263 Mete TUNÇAY, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), Yurt Yayınları, Ankara, 1981, 448

ilkesinin uygulanması olarak kabul edilmiştir. 1920'ler ve 1930'larda halka, "Milli hakimiyeti"nin, yani Cumhuriyet'in nasıl bir toplum biçimi olduğu her fırsatta anlatılır. Ülkü dergisinde Cumhuriyetçilik ilkesini incelemeye geçmeden önce, Halkevleri yayınlarının Altı Ok'un topluma benimsetilmesinde önemli bir araç olduğunu yinelemek gerekmektedir. Bunlardan Halkevinden Halka adlı broşür dilinin yalınlığı ve halka verilmek istenen iletiler bağlamında büyük önem taşır:

"Birinci Ok der ki: Cumhuriyetçiyiz

Türk ulusu sultanlığı yıktı: Çünkü; Sarayların divarları arasının akılsız harem ağaları, bünyesiz halayıkları içinde mektepsiz, hatta doğruca okuma yazma bilmeden yetişen 'şehzadeler' nasıl Ulu Türk ulusunun başına geçebilirdi.

Bunlar daha doğarken süel rütbelere, nişanlar alırlar. Daha sünnet düğünlerinde müşir olurlardı. Ömürleri dünyadan habersiz, sarayda cariyeler arasında siyah hadım ağalarının buyrukları altında geçerdi. Daha gençken bunalırlardı. Padişah olunca da yapmadıkları delilikler kalmazdı.

Aralarında balıklara bahşiş atan, sakalına inci dizdiren, okka ile kadın alanlar vardı. Bunlar milletin burnundan kan damlayarak kazandıkları paraları toplar, keyiflerine harcarlardı. Bazılarının yüzlerce çocuğu olurdu. Sonra bunlardan birisi padişah olunca bütün kardeşlerini, annelerinin koynunda süt emenleri bile ayırmadan toplar boğar, keserlerdi. Padişah olma törenine bunların cenaze törenleri karışırdı. (...)

Yurdu kendi çiftlikleri, halkı uşakları sayarlardı. İşte bunun için vatan; ocağı tütmeyen, kapısı açık, divarları çökmüş bin acıya katlanarak beli bükülmüş dermansızlar, babasızlar, anasızlar kötürümlerle, ucu bucağı görünmez harabelerle dolup taşmıştır.

Cumhuriyet, vatani imparatorluktan böyle aldı.

Türk Cumhuriyetinde kimse babasının olduğu için hiçbir şey olamaz. Türk Cumhuriyetinde 'Egemenlik ulusundur.' Türk ulusu bu egemenliği seçtiği sayıların toplanmasında meydana gelen Kamutay vasıtasıyla elinde tutar. Türkiye Cumhuriyetinde her Türk çocuğu yasa önünde birdir. Çalışan her Türk her yere çıkabilir, yetişebilir.

Biz eski KÖLE İMPARATORLUK yerine ÖZGÜR Cumhuriyeti kurduk.

CUMUHURİYET bize özgür ve ergin bir yaşayış verdi.

CUMUHURİYET bize temiz ve kolay bir yazı verdi.

CUMUHURİYET bizim dilimizi yabancı dillerden temizledi.

CUMUHURİYET bize ekonomik erginliğimizi verdi. Yarı sömürge bir yaşayış güden eski hükümetlerin yerine tam ergin bir ekonomik yaşayış koydu.

CUMUHURİYET özgür yaşamasını çoktan dileyen bir ulusun içinden doğdu. CUMUHURİYETİN öncüsü Atatürk'tür.

Cumhurbaşkanımız Atatürk'tür. Atatürk bir halk çocuğudur. O bizden biridir."²⁶⁴

Yukarıdaki anlatıda görüldüğü gibi, kişi ya da grup egemenliğine karşı sert bir üslup kullanılır. Bununla birlikte halk egemenliğine, dil devrimine ve ekonomik bağımsızlığa yapılan vurgu dikkat çekicidir. Atatürk'ün de bir halk çocuğu olduğunun belirtilmesi, geçmiş yönetimden kopuşun yalın bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaygın olarak kullanılan bu söylemde "sınıfsız, tezatsız bir millet" anlayışı söyleminin izlerini görmek olanaklıdır. Söz konusu söylemin Ülkü dergisinde de açık bir biçimde dile getirilişine çok sayıda makalede rastlanmaktadır. Ülkü'de Cumhuriyet'in önemi anlatılmakla birlikte, esas olarak yeni

264 ANONİM, Halkevinden Halka, Ankara Halkevi Yayını, Ankara, 1935, 4-5.

toplumun inşası ve ümmetten millet yaratma çabasına ilişkin makalelere yer verilir.

Necip Ali, Türk devriminin ana özelliklerini anlattığı dergideki yazısında, “Eğer Fransız halkının kalbinde Katolik prensiplerinin vecdû heyecanı tamamıyla yaşamakta bulunsaydı inkılap olur muydu?” diye sorarak, devrimlerin başarısını dini motiflerden sıyrılmış olmakta görür. Bununla birlikte milletlerin tarih sahnesine “milli devletler” olarak çıkmasını aydınların öncü çabasına bağlar. Yazara göre bu çabanın somut göstergesi aydınlanmacı düşüncelerin halka benimsetilmesidir. Burada kritik nokta, dünya işlerini düzenleyen din kurumuna karşı alınan tavırda belirir: Bu görüşe göre, eğer Katolik prensipleri halkın kalbinde yaşasaydı, devrimler olmazdı: “Çünkü ilahi hukuk prensibine iman edenlerin on dördüncü Louis’in ‘devlet demek ben demek, Fransız milletini idare etmek için Allah bizim sülalemizi halketmiştir’ gibi saf-sataklarını kabul etmeleri icap ederdi. Hobbes ve Locke ile başlayan Voltaire, Montesquieu ve bilhassa Jean Jaques Rousseau’nun zeki ellerinde inkişaf eden yeni düşünüş tarzı Moliere’in harikulade dehası ile piyeslerde halka kadar indirildikten sonra taze bir kuvvet halinde toplandı.”²⁶⁵ Görüldüğü gibi Necip Ali, Hobsbawm’un önce milliyetçilik sonra millet yaratıldı, düşüncesini destekleyen bir açıklama getirir.²⁶⁶

“Bu makalesinde Türk devriminin temel niteliklerini açıklarken, Cumhuriyetçilik ilkesinin de ayrıntılı bir tanımını yapar. Necip Ali’ye göre inkılap “icap ederse cemiyete zorla kabul ettirmek için yapılan hamlelere” denir ve bu bakımdan Türk devriminin özellikleri Fransız devriminden farklıdır:

265 Necip Ali (KÜÇÜKA) “İnkılap ve Türk Kanunu Medenisi”, Ülkü, I, 2, Ekim, 1933, 178.

266 Hobsbawm şöyle der: “Milletler devletleri ve milliyetçilikleri yaratmaz, doğru olan bunun tam tersidir.” Bkz. E. J. Hobsbawm, Milletler ve Milliyetçilik, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 19993, 24.

“Türk devrimi, bambaşka şekil ve icaplar içinde doğmuştur. Bunun içindir ki bizim inkılabımız eski ve muassır diğer inkılaplarla bu noktadan tamamıyla ayrılır... Teşkilatı Esasiye Kanunumuz yeni ilim telakkisinin ve yeni hayat görüşünün siyasi haklar bakımından en yüksek bir abidesidir... Hakimiyyetin bila kaydüştart millete ait olduğu, ve milletin doğrudan doğruya kendi vekilleri vasıtasıyla memleketi idare edeceği artık resmen ve açıkça bu kanunda ilan olunmuştur... Kendilerini yeryüzünde Allah'ın gölgesi, peygamberin vekili adeden ve milleti idare etmek için kendilerinde adeta bir zafer hakkı gören bir takım sahtekar, hasta ve mecnun insanları sınır dışına çıkarmıştır... İmparatorluğun son safhalarında yapılan üç inkılap hareketinde bu meseleye esaslı surette temas edilememiştir. Kanuni Esasinin, ceza kanununun, ticaret kanununun yanında mecelle sıralanmıştı. Halbuki muhakeme usulü, Fransız usulünden alınmıştı. Şüphesiz bu bir garibe idi. Zaten Tanzimat dediğimiz bu birinci inkılap hareketi tamamıyla radikal bir hareket değildi. Mamafih radikal hareket belki de yapılamazdı. Belki de başka türlü yapılırdı.”²⁶⁷

Necip Ali, Tanzimat'la başlayan yasal düzenlemelerin ilişkilerini tartışırken, özellikle Mecelle'yi eski hayatın yeni hayata karşı umutsuzca en son hamlesi olarak kabul eder. Yazara göre, istenildiği kadar iyi hazırlansın Mecelle'nin çağın ekonomik ve toplumsal ihtiyaçlarına cevap vermesinin imkanı yoktur. Zaten Mecelle'nin kabul edilmesi süreci de “tutucular” ile “liberaller” arasında önemli tartışmalara neden olmuştu. Tartışmaların ardından “tutucu” kanadın tartışmadan güçlü çıkmasıyla sonuçlanır²⁶⁸:

267 Necip Ali (KÜÇÜKA) “İnkılap ve Türk Kanunu Medenisi”, Ülkü, I, 2, Ekim, 1933,190.

268 Aile ve miras hukukunu içeren kişisel statü ile eşya ve mallara ilişkin statü arasında, o zamana kadar fıkıh'ın tanımadığı fakat İslam hukukunda klasikleşecek olan bir ayrım yaratılmış oluyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dr. Bernard CAPORAL, *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, 117.

Necip Ali, Mecelle'nin yeni yasalar arasındaki görünümünün "baloya gelmiş sarıklı bir imam hissi" verdiğini söyler. Oysa yeni medeni yasa ile, Türkiye yeni bir toplum ve aile yapısına yani "Avrupa ailesine" yönelmiş, "artık bin bir gece masallarının diyarlarından uzaklaşmıştır". Aslında yazarın Medeni Yasa aracılığıyla uzaklaşmayı düşlediği Osmanlı toplumsal yapısıdır, aile sisteminin yasal düzenlemeleridir: "... Kanunu medenî bize ne getirdi? Yahut biz kanunu medenî ile ne kazandık? İzdivaç akdi, iki veçheli bir akit olmaktan ziyade bir veçheli (unilateral) bir akit idi. Yani erkek istediği zaman da karısıyla beraber kurduğu aile müessesesini yıkabilirdi... Kadın aile müessesesinde hak sahibi olması icap ederken fıkıh hukuku nazarında bir mal gibi telâkki edilirdi... Kanunu medeni, aile çerçevesini dar tutmakla beraber aile işlerini çok mühim tutmuş eski hukukumuzca bilinmeyen bir çok kaideler koymuştur."²⁶⁹

Söz konusu makaleye göre Cumhuriyet'in en önemli kazanımı çağdaş uygarlığın yasal düzenlemeleridir, Anayasa ve Medeni Yasa'nın kabul edilmesidir. Bu yasalar, meşruiyetini herhangi bir doğaüstü güçten değil, doğrudan yaşamın gereksinimlerinden ve "Türk inkılabı"ndan almaktadır. Çünkü: "Bugünkü hukuk kaideleri ilhamlarını gökten ve esrarlı kuvvetlerden değil doğrudan doğruya cemiyetin kendisinden almıştır." Yazar makalesinde şu sonuca varır: Eğer Cumhuriyet devrimleri gerçekleşmemiş olsaydı, Medeni Yasa'yı "rüyamızda bile göremez ve tasavvur edemezdik".

Ülkü dergisinin yazarlarından İhsan Sungu, "Kültür İşlerimiz" başlıklı yazısında, Cumhuriyet yönetiminin kültür alanındaki yapıp ettikleri ile Osmanlı yönetimi arasındaki bağları irdeler. Sungu, saltanat ve hilafetin sona ermesiyle birlikte

269 Necip Ali (KÜÇÜKA) "İnkılap ve Türk Kanunu Medenisi", Ülkü, I, 2, Ekim, 1933, 192.

Türkiye'nin, ortaçağ düşüncesinden uzaklaşma yönünde bir ivme kazandığını savunur:

“... Atatürk'ün dehasından doğan büyük Türk inkılâbının en önemli cephelerinden biri kültür inkılâbıdır. Atatürk'ün, Türk kültüründe yaptığı en feyizli hamle, bu kültüre lâikliğin karakterini vermesidir. Hilâfeti bütün ananesiyle birlikte memleket haricine atan Cumhuriyet Türkiye'de geriliği ve ortakurun zihniyetini temsil eden medreseleri, tekkeleri bir hamlede kapattı, Türkiye'de bütün öğretim ve eğitim kurumlarını dinî tesirlerden ve her türlü batıl itikat ve hurafelerden kurtardı. Bir taraftan da falcılık, üfürükçülük gibi, asırlardan beri Türk içtimâî bünyesinde menfi izler bırakan ve halkın ilmî bir zihniyetle düşünmesine engel olan âmillerden memleketi temizledi. Atatürk, memleketin manevî havasını bozan bütün bu muzır tesirlerden Türkiye'yi kurtarmakla ona inkılâp alanında en önemli hamleleri yapacak dinamik bir kudret vermiş oldu.”²⁷⁰

Sungu, 1789 Devrimi'ni yapan Fransa'nın okullarını ancak 1882 de, yani devrimden doksan üç yıl sonra laikleştirebildiğini anımsatır. Buna göre Atatürk “muzır ve batıl” düşüncelere sahne olan ülkeyi bir hamlede laikleştirerek, Dünya tarihinde görülmemiş bir devrim yapmıştır.²⁷¹

Ülkü dergisinde Cumhuriyet'in dış politika, bayındırlık ve ekonomi alanlarında attığı adımlar saltanattan kopuşla birlikte açıklanır. Ali Rıza Eren “Bayındırlık İşlerimiz” başlıklı yazısında Cumhuriyet'in demiryolu politikasından övgüyle söz eder. Yazar, yabancıların elindeki demiryolu şirketlerinin “kapitülasyon devrini” anımsattığını söyleyerek rahatsızlığını dile getirir. Çünkü yabancı şirketler, Cumhuriyet'in ilk yirmi yı-

270 İhsan SUNGU, “Kültür İşlerimiz”, Ülkü, VIII, 45, İkinciteşrin (Kasım), 1936, 244-245.

271 İhsan SUNGU, “Kültür İşlerimiz”, 245.

linda, Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımlılık politikalarından kalan mirastır. "Devletçilik" politikalarını ayrıntılı olarak ele aldığımız bölümde de görüldüğü gibi, bu mirasın ülkeye zarar vermesinin önüne geçmek için tedbirler alınmaktaydı. İşte o günlerde Eren, Ülkü dergisindeki yazısında hükümetin Trakya'daki son yabancı şirket olan Şark Demiryolları İşletmesi'nin satın almasını okurlara müjdelere:

"... Şimdi Trakyamız'daki yegâne ecnebi bir şirket elinde kalmış olan Şark Demiryolları işletmesinin satın alınması kararı da verilmiştir... Bu suretle eski kapitülasyon devrini hatırlatan siyah bir leke gibi can çekişen bu şirketin de tarihe karışacağına şüphe yoktur. Bir yandan böyle yabancı şirket elindeki demiryollarını satın alırken, öte yandan da 6 asırlık Osmanlı imparatorluğunun harap bıraktığı yurdun bağına doğru yeni demiryolları birer gür kan damarı gibi uzamağa başladı. (...) Karşılaştırsak, tam bir asırlık ömrü olan demiryolundan 6 asırlık Osmanlı imparatorluğunun bir asırda yaptırabildiği demiryolu kadarını Cumhuriyet Türkiye'si yalnız 13 yılda yaptı."²⁷²

Aynı sayıda bir başka yazar, Eren'in düşüncesini destekler. Sami İşbay, Cumhuriyet'in Türk köylüsünü, esaretin en ağırlı olan "iktisadi esaretten" kurtardığını belirtir. Yarı sömürge haline düşmüş Osmanlı İmparatorluğu tarihe karışarak, yeni bir dönem açılmıştır. Böylece Türk üreticisinin malı yok pahasına Dünya fiyatlarının altında satılmayacaktır.²⁷³

Ekonomik bağımsızlık ve siyasi bağımsızlık ilişkisinin Ülkü dergisinin ilk on yılında ısrarla vurgulandığını görmekteyiz. Cumhuriyet'in ilanının 20. yıldönümü nedeniyle Ülkü'de yer alan baş makalede, yirmi yılda atılan adımların dökümü

272 Ali Rıza EREN, "Bayındırlık İşlerimiz", Ülkü, VIII, 45, İkinciteşrin (Kasım), 1936, 235.

273 Sami İŞBAY, "Ekonomi İşlerimiz", Ülkü, VIII, 45, İkinciteşrin (Kasım), 1936, 242.

yapılırken, “milli ekonomi”nin gerekliliğine yapılan vurgu ağırlıklı bir yer tutar. Bunun yanı sıra, Cumhuriyet’in yeni yetişen nitelikli insan gücünden de övgüyle söz edilir: “Elli sene evvel bu toprakta Türk mühendisinin ve Türk kalfasının yapacağı bir demiryolunda, bir gün seyahat edebileceğini düşünmek hülyaların en büyüğü idi; bu hülya hakikat oldu ve bugünkü Cumhurluk çocuğuna artık bu kadarı da yetmez.”²⁷⁴

Ülkü’nün Temmuz 1938 tarihli sayısında “Başvekilin Nutku”na yer verilir. Nutukta, Dersim İsyanı’na değinilir ve isyancıların silahı bırakmaları, Cumhuriyet’i anlamaları için çağrıda bulunulur. Devlet içinde devlet olamayacağı, ülkenin her yanındaki vatandaşlar için tek bir yasanın geçerli olduğu söylenir:

“...Arkadaşlar, Dersimliler ne istiyorlar? Dersimli, Kurunuvustaî bir zihniyetle, orada oturup şekavet yapmak istiyor, mal çalacağım, ilişmeyeceksiniz diyor, adam öldüreceğim, kanunî takibat yapmayacaksınız diyor, silâhla gezeceğim, müsamaha edeceksiniz diyor, vatanî mükellefiyetlerimi ifa etmeyeceğim, imtiyazlı bir insan olarak hepinizin muvacehesinde dolaşacağım diyor. Bilinmesi lâzım gelen bir hakikat vardır ki, cumhuriyet böyle bir vatandaş tanımıyor (bravo sesleri, sürekli alkışlar). Cumhuriyet külfette olduğu kadar nimette, nimette olduğu kadar külfette müsavi ve seyyan muameleye tâbi insanlardan mürekkeptir (bravo sesleri, sürekli alkışlar). Bu hakikat anlaşılınca kadar, kuvvetlerimiz orada fiilen bulunacaktır. Eğer ellerinde bulunan silâhı teslim ederler ve cumhuriyetin emirlerine inkıyat ederlerse kendileri için yapacağımız şey, muhabbetle göğsümüzü açıp deraguş etmektir. (...) Cumhuriyet, herkesin kalbinde ve fikrinde garantileşmiştir, hiçbir şeyden pervası yoktur. Birtakım, vatanî hizmetlerden kaçmış bedbahtlara diyoruz ki, geliniz, görünüz, sizin istemediğiniz, yadırgadığınız veyahut

274 ANONİM, “Konuşma”, Ülkü, V, 51, İkinciteşrin (Kasım), 1943, 2-3.

iharet ettiğiniz rejim ne yapmıştır. Buna göğsümüzü kabartarak, iftiharla ilâve edebileceğimiz diğer bir şey vardır: Eserimizi seyrederek onlara diyoruz, sizi affettik.”²⁷⁵

Dersimliler’e yapılan çağrıda, yeni kurulan devletin isyanlar karşısında sessiz kalmayacağı sert önlemler alacağı söylenir. Bununla birlikte, isyancılara her türlü ön yargıdan sıyrılıp yeni rejimin ilkelerinin uygulandığı taktirde, bütün toplumun çıkarlarının korunacağı anımsatılır. Çünkü yeni kurulan ulus devletin yasaları ülkenin her yanında uygulanmak üzere hazırlanmıştır.

1940’lara dek Ülkü dergisinde köycülük ve halk eğitimi konularında makaleler yazan Köymen’in, iki yıllık aradan sonra tekrar dergide yazmaya başladığını görüyoruz. İşlediği konu yine “köy”dür, fakat bu yazılar demokrasi tartışmalarına da bir giriş niteliği taşır. Köymen bir yazısında Cumhuriyet’le birlikte teşvik edilen halk hatipliğinden söz etmektedir: “Söz hünlerinde usta insanların imtiyazı olmaktan, bir zümre işi olmaktan çıktı; halk konuşmağa başladı. Sazını kahveye asan halk şairi kürsüye çıktı. Milletin kaynayan gönlünü şakıdı. Heybesini hana bırakan köylü halk kürsüsünde köyün ve köylünün Cumhuriyet nimetlerine olan övgüsünü çağıladı. İstibdatı yaşamış aksaçlı, o devrin hüsrانlarını ağladı. Cumhuriyet in her yıldönümünde canlı söz bir yaş daha büyüyor. Büyüdükçe sihirli bir cereyan gibi bütün yurdu sarıyor. Ümmet millet oluyor.”²⁷⁶ Köymen burada, halkın her kesiminin sorunlarını yüksek sesle dile getirme hakkına Cumhuriyet’le birlikte kavuştuğunu söylerken, parti kongrelerinin de demokratik platform olarak işlev gördüğünü belirtir. Yazar, “köy, mahalle ve ocak teşkilatları”nın halk için birer siyasi kültür ve eğitim kurumu olduğunu belirtirken, düşüncelerini oldukça

275 İsmet İNÖNÜ, “Başvekilin Nutku”, Ülkü, X, 65, Temmuz, 1938, 391-392.

276 Nusret KÖYMEN, “Canlı Söz”, Ülkü, 11, 1 Mart 1942, 12.

iddialı bir söylemle dile getirir: “Bildiğim kadar, bütün dünya-da bu kadar geniş, demokratik, birleştirici ve verimli bir siyasi terbiye mekanizması yoktur”.²⁷⁷

Milliyetçilik

Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 1931 yılındaki programında Altı Ok’un Milliyetçilik ilkesi şöyle tanımlanır: “Fırka, terakki ve inkişaf yolunda beynelmilel temas ve münasebetlerde bütün muasır medeniyetlere müvazi ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk içtimai heyetinin hususi seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmayı esas sayar.”²⁷⁸ Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi Cumhuriyet Devrimi’nin milliyetçilik anlayışında çağdaş uygarlıkla denk ve uyum içinde (müvazi ve ahenk) birlikte yürümek hedeflenir. Bu yapılırken Türk toplumunun bağımsız kimliğini (müstakil hüviyetini) korumak esas alınır.

Aynı programda, milletin tanımı da şöyle yapılır: “Millet, dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyettir.”²⁷⁹ Atatürk, Afet İnan’ın kaleme aldığı Medeni Bilgiler kitabında, kendi el yazısıyla Türk milletini şöyle tanımlar: “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir.”²⁸⁰ Ülkü dergisinde, bu tanımlardan yola çıkarak millet ve milliyetçilik üzerine çok sayıda makale yayımlanır. Aydınların bu konuları tartışması istenir.

Aydoslu Sait’in “Millet ve Milliyet” başlıklı yazısında bu konu ele alınır. Yazıda, CHF’nın programındaki millet tanımı

277 Nusret KÖYMEN, “Canlı Söz”, Ülkü, 11, 1 Mart 1942, 12.

278 Mete TUNÇAY, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), 448.

279 Mete TUNÇAY, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), 447.

280 Afet İNAN, Medeni Bilgiler, 7.

hatırlatıldıktan sonra bu tanımın çağdaş bilimin ulaştığı en son aşama olduğu belirtilir. Buna göre milleti yapan unsurların başında kültür gelir. Çünkü kültür birliği; zorunlu olarak dil birliğini ve hatta mefkure (ülkü) birliğini gerektirir.²⁸¹ Aydoslu Sait, Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Peker'in kültür birliği hakkındaki açıklamasının da bu tanıma kapsadığını anımsatır: "Kültür birliğini; maziye beraber bağlı olmak, zengin ve müşterek bir hatırat mirasına sahip olmak, geçmiş zamanların acı ve tatlı hayatını beraber yaşamış, ümitleri beraber beslemiş, büyük eserleri beraber yapmış, büyük müşkülleri beraber yenmiş olmak diye tavsiz edebiliriz."²⁸² Aydoslu Sait, "(...) Bir millet olabilmek için bu üç temel hakikat birbirinden ayrılmaz bir bütünlük halinde bulunmak şarttır" der. "Bir ulusun devamlılığı, bekası ve gelişimi nasıl mümkündür?" diye sorar. Aydoslu Sait, makalesinde bu sorunun yanıtını arar: "Cemiyet hayatının en esaslı iki fenomeni, doğum ve ölümdür. Bununla cemiyet, daima tazelenir. Yeni gelen nesillerin tutacakları ana yol, eskilerin mirası üstünden geçmelidir. C. H. F. programında: 'Terbiye, her türlü hurafe ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, millî ve vatanperver olmalıdır... Millî seciye, derin tarihimizin ilham ettiği yüksek derecelere çıkarmak büyük emeldir' denilmektedir.

Millî terbiye bir yapıştır ki hem serbest ve hür bir muhit ister, hem de camianın müdahalesini icap ettirir. Onun için müstakil bir devleti olmayan milletler uzun müddet millî seciyelerini muhafaza edemezler. Çünkü millî seciyenin muhafaza ve terbiyesi ve tekâmülü mümkün olmaz. Yine bundan dolayıdır ki Cumhuriyet Halk Fırkası programında milletin tarrifi: 'Bir içtimaî ve siyasî heyettir' kaydile tamamlanmıştır. Bundan da maksat, şüphesiz müstakil bir devlettir."²⁸³

281 Aydoslu Sait, "Millet ve Milliyet", Ülkü, I, 10, Kasım 1933, 281.

282 Aydoslu Sait, "Millet ve Milliyet", 282.

283 Aydoslu Sait, "Millet ve Milliyet", 284.

Mehmet Saffet'in (Arın), "Milliyetçiliğin Felsefi Esasları" başlıklı makalesine göre de biri milletin geleceğini belirleyecek olan unsur, o ülkenin aydınlarıdır. Yani "muallimler sınıfı"dır, Türk Devrimi'nin en önemli ilkesi ise milliyetçiliktir.²⁸⁴ Mehmet Saffet'e göre ülküsüz ne insan ne de millet olabilir; ülküsü olmayan insan "ruhsuz cesede" benzetilir:

"Ülküsüz: ne fertler, ne de milletler yaşayabilir. Ülkü, insanlarda çalışma, yükselme, mesut olma yolunu gösterir. Ülkü, bir milletin ruhudur, hayatının iksiridir, kurtuluş ve yükselişinin amilidir. Ülküsüz bir insan, ruhsuz bir ceset gibidir. Hayatın ve insanlığın hakiki mana ve mahiyetini idrak edemez, bedbin ve menfi ruhlu olur. Saadetin nerede olduğunu arar, fakat onu asla bulamaz. Çünkü, saadet kaynağı, insanların dışında, harici alemde değil, içindedir; kendi ruhunda ve mefkurelerindedir. Saadet, insanların içtimai bir ideal uğrunda feragatle çalışmasıdır. Öyle ise vazife uğruna, prensipler uğruna icabederse insan ölmelidir. Bu ölümle kaybedilen şey, yalnız maddi ve bayağı olan benliğimizdir. Asıl şahsiyetimiz ise, bilakis büyük cemiyet varlığının bünyesinde ilelebet kendisini muhafaza eder. Milli benliği kurtarmak ve yükseltmek için ferdin maddi benliğinin kıymeti yoktur. (...) Omuzlarınızın üstünde taşıdığınız bu münevver başlarınız ve manevi şahsiyetinizi yaratan temiz, yüksek vicdanlarınız, bu yükselisin en büyük zaman ve kefaletidir. Şayet bir gün, damarlarınızda acı, ekşi bir usarenin dolaştığını duyar, bir ıstırap hissederseniz, vazifenizi ihmal etmekten mütevellit mukadderatın zımni bir ihtar, milli vicdanın gizli bir itabı karşısında olduğunuzu anlayınız; ve derhal yeyip içen, uyuyan maddi benliğinizi bırakıp, feragatle, imanla çalışan nevi benliğinize rücu ediniz. Yükseliniz, yükseltiniz."²⁸⁵

284 Mehmet Saffet (ARIN), "Milliyetçiliğin Felsefi Esasları", Ülkü, II, 12, İkincikanun (Ocak) 1934, 408.

285 Mehmet Saffet (ARIN), "Milliyetçiliğin Felsefi Esasları", 410.

Mutluluğun kaynağının insanın toplumsal yaşamdaki üretici, yaratıcı rolünde, dolayısıyla toplumsallığında olduğuna ilişkin bu değerlendirme, dönemin “mefkûreci” anlayışını, aydınlara da benimsetmek amacıyla böylesi açık bir ifadeyle dile getirilmiştir. Bu anlayışın Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde Türk Yurdu dergisi çevresinde dile getirildiğini daha önce belirtmiştik. Cumhuriyet’le birlikte bu anlayışın topluma egemen kılınmayı çalışıldığı açıktır. Çünkü her alanda ülkenin “kuruluş” sancılarının yaşandığı koşullar söz konusudur. Bu nedenle de milliyetçilik bağlamında, dayanışmacı-toplumcu bir politika güdülür.

Ülkü’nün bir başka yazarı Hilmi Ziya (Ülken), edebiyatta, resimde, müzikte olduğu gibi felsefede de “ulusal bir akım olabilir mi?” sorusunun yanıtını arar. Hilmi Ziya, “Felsefe ve Ulusal Tefekkür” başlıklı yazısında bunu tartışır. Hilmi Ziya’ya göre ulusal bir felsefeden ilk kez söz eden Ziya Gökalp’tir: “Medeniyet ve kültürü keskin çizgilerle ayıran Ziya Gökalp bunların arasında felsefeye bir yer vermek istediği zaman yalnız teknik ve dış biçimden başka bir şey gibi saymadığı medeniyete onu mal edememişti. Bundan dolayı ‘millî edebiyat, millî musiki’ v.s’nin yanında, bir de ‘millî felsefe’den bahsediyordu.”²⁸⁶ Hilmi Ziya, Ziya Gökalp’in savunduğu şu görüşe katılmaz:

“Medeniyet, milletler arasındaki şekil birliğidir. Millî kültür bu şekil birliğine giren öz ayrılığıdır. Musiki tekniğini medeniyetten, öz motiflerini halkın içinden almak üzere millileştiği gibi, felsefe de usul ve sorgu (problem)lerini medeniyetten, mana ve özünü doğduğu memleketten alarak millileşir. Böylece millî sanat ile millî felsefe arasında yapı itibarile hiç bir ayrılık kalmıyacaktır. (...) Böylece artık (şekil) bir yerden, (öz)ü diğer bir yerden alıp onları uzlaştırmak suretile bir fel-

286 Hilmi Ziya (ÜLKEN), “Felsefe ve Ulusal Tefekkür”, Ülkü, V, 23, İkincikanun (Ocak), 1935, 338-340.

sefe yapmaktan bahsedilemez. Bu görüş bana her şeyden önce garplılaştırmanın yalnız yüzünde kalarak derinliğine girmekten korkan, ve garp ile şark kültürleri arasında çok gevşek bağlarla bir uzlaştırma yapmak isteyen ‘Tanzimat’ ruhunun bir arta kalanı gibi görünüyor”²⁸⁷

Hilmi Ziya’ya göre bilim, “şu veya bu cemiyetin içinde, onun emekleriyle doğmuş olsa bile” doğduktan sonra artık objektif ve evrensel olma özelliğini kazanır. Bilim nasıl evrensel düzeyde ele alınır, felsefe de aynı biçimde ele alınmalıdır. Yine evrensel felsefe karşısında, ulusal felsefeden değil ama, “ulusal tefekkür” den söz etmek doğru olur. Alman, Fransız, İngiliz düşüncüsü (tefekkürü) vardır. Buna göre, felsefe soyut, ulusal düşünüş somut (müşehhastır); felsefe objektif olduğu halde ulusal tefekkür sübjektiftir. Evrensel felsefe karşısında bir Türk felsefesi yoktur. Türk düşüncüsü vardır ve bunun karakteristiği tarihsel süreç içinde oluşan bütün kültür birikimi içinde gizlidir.²⁸⁸

3 Mart 1924 günü halifelğin kaldırılmasıyla birlikte Türkiye’de dinsel örgütlenme, kamusal alanda hedef alınır ve özel alanla sınırlanır. Tekkeler ve benzeri dinsel kurumlar kapatılırken; ulusçuluk, akıl, bilinç, bilim ve çağdaşlaşma gibi kavramlara dikkat çekilir. Ülkü dergisi de bu değerlerin ön plana çıkarılmasının bir aracıdır. Dergide de bu yönde, dini sorgulayan, milliyetçi yazılar görülür. İşte bunlardan biri olan Miraç Katırcıoğlu’nun “Sami Felsefenin İrkçı Vafı” başlıklı yazısında, dikkat çeken nokta; dinlerin ortaya çıkış biçimine yönelik alaycı bir söylem bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Sami ırkından hareketle, Arap milletini küçümseyen yaklaşım hakimdir:

“SAMİLER peygamber îmal eden bir ırktır. Mukaddes kitaplarda işaret edilen binlerce resulün hepsi samidir. Ve dikkat

287 Hilmi Ziya (ÜLKEN), “Felsefe ve Ulusal Tefekkür”, 340.

288 Hilmi Ziya (ÜLKEN), “Felsefe ve Ulusal Tefekkür”, 341-342.

edilirse görülür ki bu kitlenin haricinde yetişmiş ve bir akide vücuda getirmiş tiplerin hiç birisi, yaradanın insanlara gönderdiği bir kimse gibi kendisini ileri sürmemiştir. Bunlar bazan bir ahlâkçı, bazan bir filozof, bazan bir kanuncu idiler. Halbuki samîlerin ortaya attığı bütün büyük adamlar bir din meydana getirmişler ve başka bir ruhiyat ile hareket etmişlerdir. (...) Çünkü samî zekâsı zor'da, işin içinden çıkamayacağını anlayınca, müspet ilim metodunu bırakır ve kendine göre bir metot uydurur, işte bu metot peygamber îmal etmek metodudur. Her peygamber *riyazi* ilimlerden manevî ilimlere kadar bütün bilgi sahamıza, birşey anlamadığı halde, burnunu sokmuş bir tiptir. Araplar daima şef olarak kendilerine peygamber veya bir halife bulmuşlardır. Çünkü onlara göre esas olan tahakkümdür. Ve onların tahakküm etmek ihtirası, müspet hiçbir şeye istinat etmediği için, istinat edecek başka bir kuvvet aramıştır: Din. Din hem Arap hem de Yahudi'ye göre devletin temeli, ordunun cevheri, istilânın şeriatıdır. Din olmazsa Samî mahvolacağını zanneder. Onda asıl Tanrı'ya inan yoktur. Onda Sami totemin büyükleşmiş hali olan Allah'a tapış vardır... Türk ruhu ülkücü olduğundan daha ziyade Eflatuncu, Arap ruhu ise istipdadı sevdiğinden daha ziyade Aristocudur. Islâmda da bir skolastiğin teşekkülünü ancak bu suretle izah edebiliriz. Farabî islâmiyetin en koyu bir devresinde bile çekinmeksizin Aristo ile Eflâtunu telif çalışırken bir yandan islâm skolastiğini incitmiyor, öte yandan da ilmiyeciliğin hüviyetini kurtarmış oluyordu. Bu suretle bu dâhi Türk'te ilk islam-şark felsefe sistemini orijinal bir şekilde görüyoruz.”²⁸⁹

Katırcıoğlu bu makalesinde, diğer Cumhuriyet idelogları gibi, Sami ırkına özgü saydığı özelliklerden hareketle, millet kavramının anti tezi olarak kabul edilen, “ümme” anlayışının

289 Miraç KATIRCIOĞLU, “Sami Felsefenin İrkçi Vastı”, Ülkü, VII, 40, Haziran, 1936, 267-269.

toplumsal yaşamdaki zeminini zayıflatmayı amaçlar. Burada; doğa üstü güçlere inanmak yerine, bilimsel düşünceyi ege- men kılmaya hizmet edecek tartışmalar yapılır. Toplumsal ya- sanın, doğaüstü güçler tarafından değil, üretim biçiminin ve toplumsal dayanışmanın ürünü olduğu düşüncesi, topluma anlatılmak istenir. .

Cumhuriyet Devrimi'nin önde gelen ideologlarından bi- risi CHP Genel Sekreteri Recep Peker'dir. Ülkü'de Peker'in ya- zılarına sık rastlamaktayız. Ülkü'nün Temmuz 1936 tarihli sa- yısında, "Uluslaşma-Devletleşme" başlığı ile Peker'in "Evro- paische Revue" gazetesinde çıkan "Volk= und Staat =Wer- dung" makalesinin çevirisine yer verilir. Peker, söz konusu makalede liberal devlet anlayışını, milli birliğe zarar veren bir unsur olarak değerlendirir. Çünkü liberal devletle birlikte, devletin gücü ve otoritesi zayıflamış, bu durum milli birlik- beraberliği de zayıflatmıştır. Sınırsız özgürlük, maskeli politi- kacıların çoğalmasına, idealist tiplerin azalmasına neden ol- muştur. Sınıf partileri, saray ve kilise ile anlaşmalı radikaller ve rantie sosyalistler meydana çıkmışlardır. Böylece ekono- mik alanda olduğu kadar, toplumsal yapıda da anarşi ortaya çıkmıştır. Oysa Türkiye'de tek parti bulunmakla birlikte, "ulu- sun içinde çalışmakta" ve halka yabancılaşmadan varlığını sürdürmektedir. Peker Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulla- rı şöyle anlatır:

"... Her yıl bütün yurttan binlerce halk kongreleri toplanır, bu kongrelerde konuşma rejimin ana prensiplerine sadakat şar- tından başka hiç bir kayıt altında değildir. Kongrelerde halkın bir yıllık şikayetleri, istekleri ve dilekleri toplanır, bunlar bir- leştirilir, karşılaştırılır, tasnif edilir ve süzülür, istenen şeylerin lokal idarelerde yapılacak olanları ile devletin yapacakları ay- rılır. Kanunlar bu ihtiyaca göre yenilenir. Yapılmayacak olan- lar sebepleri ile dilek sahiplerine bildirilir. Bu suretle ulusun devlet idaresindeki nüfuzu yalnız seçimde rey kullanmaktan

ibaret kalmaz. Belki ulus kütlesi, fasılasız bir surette devlet idaresine iştirak etmiş olur. Partinin kendi içinden kendini sıkı bir murakabeye tâbi tutması esastır. Parti listesinde seçilmiş olan Parti Mebusları ana prensiplerde veya mebuslar grubunun kararları üzerinde sıkı bir disiplin altındadır. Bu kayıtlar dışında tamamen serbest konuşur veya yazarlar... Türkiye’de yurttaş düşünür, yazar, söyler, gezer, toplanır, çalışır, kazanır, devletin kurulmasına ve işlemesine usulleri yolu ile iştirak eder. Devletin otoritesine, rejimin esaslarına, başka yurttaşların haklarına hürmet etmek şartı ile...”²⁹⁰

Kemalistler, sınıflar arasındaki ayrıcalıkların kaldırıldığını söyler ve sınıflar arası dayanışmaya vurgu yaparlar. Cumhuriyet Halk Fırkası’nın “Nizamnamesi”nde, “Halk kavramı, herhangi bir sınıfa münhasır değildir” denilir.²⁹¹ Kemalist ideologların Ülkü dergisindeki yazılarında da sınıf mücadelesine ve sınıf bilincine karşı çıkılır. 1936 yılında çıkarılan yeni İş Yasası’nı açıklayan “Recep Peker’in İş Kanunu İzahı” başlıklı konuşması da Ülkü dergisinde yayınlanır, burada da aynı görüşleri savunulmaktadır: “Arkadaşlar, yeni iş kanunu sınıfçılık şuurunun doğmasına ve yaşamasına imkân verici hava bulutlarını ortadan silip süpürecektir. Bu kanunla millî hayatın iş alanında muvazene kurulacaktır... Bilhassa bizim çetin devrimizde milli varlıkta muvazene, ahenk bir kere bozuldu mu havasız kalmış bir hayat gibi o millet yıkılmağa ve sönmeğe mahkûmdur... Yani Türkiye Büyük Millet Meclisinin şimdi kabul etmek üzere bulunduğu bu kanun işçilerin hakkını millî birlik havası içinde dikkatle korumakla beraber yalnız bununla kalmayacak, iş veren unsurların da hak ve vazifelerini tespit etmiş olacaktır.”²⁹²

290 Recep PEKER, “Uluslaşma-Devletleşme”, Ülkü, VIII, 41, Temmuz, 1936, I. 291 İsmail ARAR, Atatürk’ün Halkçılık Programı, Baha Matbaası, İstanbul, 1963, 22.

292 Recep PEKER, “İş Kanunu İzahı”, Ülkü, VIII, 41, Temmuz, 1936, 327.

Köymen de, “Kemalizmin Hususiyetleri” başlıklı yazısında; Kemalizm’in milliyetçilik anlayışının, emperyalist olmadığını ve toplumsal yapı içinde sınıfların oluşmasını engelleyecek, varolan toplumsal çelişkileri ortadan kaldıracak, sağlıklı bir toplum kurmaya katkıda bulunacak “iradeci bir nizam”ı içerdiğini savunur.²⁹³

Halkçılık

Türkiye’de halkçılık, tarihsel olarak iki akımdan etkilenir. Bunlardan biri 19. yüzyılda Rusya’da gelişen Narodnik hareket, ikincisi ise Fransa’da ortaya çıkan “Dayanışmacılık” akımlarıdır. Bunlardan Narodnik hareket, Rusya’da serfliğın kaldırılmasından sonra kırsal kesimde hızlanan kapitalist gelişme sonucu, küçük üreticilerin hızla topraksızlaşması ve dolayısıyla yoksullaşmasına bir tepki olarak doğar. Rus aydınları; kapitalist gelişme karşısında yoksullaşan kesimlerin özlemini yansıtan ideolojilerden beslenerek, özellikle küçük üretici köylülere dayanarak, Çarlık rejimine karşı devrimi gerçekleştirmek istiyorlardı. Bunu başarabilmesi için ‘aydın’ kesimin halkın desteğini almaya, halka gitmeye gereksinimi vardı. İşte bu koşullarda ‘Halka Doğru’ hareketi doğdu. Köylülerin desteğini sağlamak için öncelikle köylüyü tanıma ve onları anlamak gerekiyordu. Halka doğru hareketi, kapitalist sistemin temel yapısını değiştirmek değil, zararlı sonuçlarını ortadan kaldırmak istiyordu. Burjuvazinin yeterince güçlü olmadığı koşullarda, denetim altına alınması gerektiğine inanıyorlardı. Batı’daki kapitalist gelişmeden farklı, Rusya’ya özgü bir kapitalist yapılanmanın doğacağı düşünülüyordu.²⁹⁴

293 Nusret Kemal KÖYMEN, “Kemalizmin Hususiyetleri”, Ülkü, VIII, 41, Temmuz, 1936, 418.

294 İlhan TEKELİ, “Türkiye’de Halkçılık”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, VII, İletişim Yayınları, İstanbul, 1929.

Tekeli'nin de belirttiği gibi halkçı düşüncenin ikincisi, "Dayanışmacılık-solidarist" düşünceydi. Kaynağı, Emile Durkheim, Alfred Foillee, Charles Gide, Paul Cauwes gibi düşünürlere ve Leon Bouregois adlı politikacıya dayanan bu yaklaşım, kapitalist gelişmenin ortaya çıkardığı eşitsizliklere, sosyalizmin buna karşı geliştirdiği sınıf çatışması tezine karşı bir 'üçüncü yol' arar. Bu, girişim özgürlüğüne ve özel mülkiyet kurumuna dokunmadan, ekonomide devlet müdahaleleriyle, toplumsal içerikli yasalarla, kooperatifçilikle ve karşılıklı yardımlaşma örgütleriyle toplumsal adaletsizlikleri azaltabilecekleri düşüncesi üzerinde kurgulanmaktaydı. Böyle bir toplumsal düzenin kurulabileceğini göstermek için yaptıkları analizlerde, toplumsal işbölümünün ortaya çıkaracağı 'sınıfsal çatışmaları' değil toplumsal dayanışma ön plana çıkarılmaktaydı.²⁹⁵

Söz konusu Halkçılık akımı Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Türkçülükle el ele gider. İttihat Terakki Fırkası'nda Halkçılık akımının öncüsü sayılan Hüseyinzade Ali, Rusya'da Narodnik harekette yer alır. İstanbul'a yerleştiği zaman da bu düşüncenin öncülüğünü yapar. 1912-1914 yılında İstanbul'da on beş günlük olarak yayınlanan Halka Doğru dergisini de çıkaranlar arasında yer alır. Ziya Gökalp'in de içinde bulunduğu Halka Doğru düşüncesi, yine onun tarafından formüle edilir. Gökalp'e göre "Türkçülüğün önemli ilkelerinden biri 'halka doğru'luktur"²⁹⁶ Durkheim'in düşüncesini benimseyen Gökalp, sınıfsal çatışmaya karşı ve toplumsal dayanışmayı savunur. Tekeli'nin işaret ettiği gibi Gökalp; Durkheim'in vurguladığı, toplumdaki çıkar ilişkileri yerine ahlakı koyarken hars kaynağına yönelir, geleneksel esnaf örgütlenmesi ve ahlakını ön plana çıkarır. Halka Doğru dergisinde yer alan, meslekler arası ve meslek içi rekabeti ahlakı kaygılarla engelleme-

295 İlhan TEKELİ, "Türkiye'de Halkçılık", 1930.

296 İlhan TEKELİ, "Türkiye'de Halkçılık", 1930.

ye çalışan çok sayıda örnek, Tekeli'yi haklı çıkarır niteliktedir. Bunlardan biri; at arabasıyla taşıyıcılık yapan Dursun'un, diğer arabacılarla girdiği rekabeti konu alır ve haksız rekabetin yanlışlığı anlatılır: "... Bak oğlum bu alemde her şey bir sıra, bir usul altındadır. Devletin kanunları olduğu gibi esnafın da kendi aralarında bir takım kanunları var. Biz arabacıyız, bizim usulümüzde birbirimizi ziyana sokmamak elimizden gelen yardımı birbirimizden esirgememek var. Eğer herkes alabildiğine giderse iş kötüleşir. Sen daha ucuz götürmek istersen bir başkası çıkar senden ucuz götürmeye çalışır. Araya bir kere böyle rekabet girdi mi esnafın hali nice olur"²⁹⁷

Zafer Toprak da; Gökalp'in görüşünün Durkehim'in görüşüyle paralellğine dikkat çeker: Çünkü, Durkheim gibi Gökalp de, organik dayanışmanın hakim olduğu toplum biçiminde kolektif bir zorunluluk (kolektif bilinç) ve ahlaki bir yaptırım güdümünde bireyciliğin gelişimini öngörmektedirler. Bununla birlikte her iki düşünür ekonomik işlevlerin başıboş bırakılmasına karşıdır. Ekonomik işlevlerin denetiminin zorunlu görülmesi, bir güce bağımlı kılınmasını zorunlu kılar ve bu güç politik olduğu kadar ahlaki olmalıdır.²⁹⁸

Kısaca özetlediğimiz gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında ortaya çıkan Halka Doğru düşüncesini, Cumhuriyet bir bakıma, Halkçılık ilkesine dönüştürerek miras alır. Daha 1920 yılında Halkçılık Beyannamesi ilan edilir. Beyannamenin içeriği anti-emperyalist ve anti-kapitalist bir nitelik taşır: "...Hayat ve istiklalini, yegane ve mukaddes bildiği Türkiye Halkı'nı, emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden kurtararak irade ve hakimiyetinin sahibi kılmakla gayesine vassıl olacağı kanaatindedir."²⁹⁹ Bununla birlikte Tekeli'ye göre;

297 Kazım Nami (DURU), "Nöbet", Halka Doğru, 2, 18 Nisan 1912, 5.

298 Zafer TOPRAK, "II. Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık", Toplum ve Bilim, Bahar 1977, 112.

299 İlhan TEKELİ, "Türkiye'de Halkçılık", 1932.

Kurtuluş Savaşı sonrası ‘halkçılığı’, büyük ölçüde İttihat ve Terakki dönemi halkçılığının sınırlarına çekilir. Mustafa Kemal’in Cumhuriyet’le birlikte, “Türkiye’de sınıflar yok. Türkiye’de işçi sınıfı yok, çünkü gelişmiş bir sanayi yok. Bizim burjuvazimizi ise henüz burjuva sınıfı haline getirmek gerekiyor” sözlerinde de görüldüğü gibi, burjuvaziyi geliştirme rolü açık bir biçimde ortaya konmuştur. Buradan, devlet eliyle burjuvaziyi geliştirmek gerektiği sonucu çıkıyordu. Türkiye’de burjuvazinin Batı’daki gelişiminden farklı bir yolun izlenmesinin zorunluluğu, Cumhuriyetin ilk yıllarında, daha sık bir biçimde, sınıfların olmadığı ve sınıf çelişkilerinin sonuçlarının Batılı liberal ülkelerde görüldüğü gibi, toplumu parçalayamayacağı söylemi egemen olur. Bunun yanı sıra toplumun her kesiminin dayanışması Cumhuriyetin Halkçılık ilkesinin en önemli özelliği olarak belirtilir. Halkevleri için hazırlanan Halkevinden Halka adlı broşürde bu konuya şöyle yaklaşılr:

“Üçüncü Ok der ki... Halkçıyız

İmparatorluk devrinde hiç düşünülmiyen bir şey vardı ise o da halktı. Halk, yalnız vergi veren, yalnız borç ödeyen buna karşı hiçbir şey istemeyen bir küme sayılırdı. Sultanların masraflarına parayı o yetiştirirdi. Asker o olur, boş yere sınırlarda o ölürdü. Buna karşı hiçbir hak isteyemezdi.

Mektebi yoktu, yahut yok denecek kadar azdı. Bugünden beş defa geniş topraklarda bugünden on defa daha az mektep vardır. Onların da pek çoğu mahalle mektepleri idi. Hastaneler pek azdı. Halkın sıhhati ile hiçbir kimse meşgul değildi. Memleketi idare edenler, saraylara kapanıp halkla konuşmazdı bile. Halk derdini anlatacak hiçbir kapı bulamazdı. Nazırların, valilerin, kaymakamların değil, kahyaların bile yanına çıkmak kolay bir iş değildi.(...)

Türk Ulusu dünyanın en sınıfsız yaratılmış bir ulusu olduğu halde, bir takım uydurma sınıflar kurulmuştu. ‘Ağalar’ köy-

lerde, 'beyler' kasabalarda, 'paşazadeler' şehirlerde birer 'imtiyazlı' küme olmuşlardı. Mekteplerde 'zadegan' sınıfları vardı. Kimine ağa, kimine efendi, kimine bey, kimine beyefendi hazretleri, kimine paşa hazretleri derlerdi. Herkes rütbe rütbe, sınıf sınıftı.

Şimdi Atatürk der ki: 'Türk milletinin efendisi köylüdür'. Halkın verdiği vergi yalnız halkın ihtiyaçlarına sarfolunur. Bütçemize bakarsanız her verdiğimiz kuruşun nasıl yerine gittiğini görürsünüz. Milletin sırtından, çalışmadan geçinen bir sınıf artık yoktur.

Cumuriyette ilkmektep, ortamektep, yüksek mektep her çocuğa açıktır. Bedavadır. Çalışkan ve fakir çocuklar buralarda bedava yedirilir içirilir. Cumuriyetten evvel birkaç yüz mektebe karşı şimdi binlerce mektep vardır. Yurdun hemen her köşesinde doktor bulunur. Her yeni mektepten çıkan genç doktor iki yıl halka hizmet etmeğe borçludur. Her yurtdaş kasabasında bedava doktor, şehirlerde bedava hastaneler bulur. Sıtma olan, başka bulaşık hastalıklar olan yerlerde bunların kökleri kurutulmuştur.

Her isteyen vatandaş her istediği büyüğün karşısına gidebilir. Buna da hacet yoktur. Büyükler her yıl memleketi adım adım dolaşarak halkın ayağına gelir, onların isteklerin dinlerler... Cumuriyet yazı dilini halk dili olarak zenginleştirmeğe çalışıyor. Halk için tiyatro, halk için parklar, halk için sinemalar açıyor. Müzeler, sergiler, ulusal eğlenceler hep halk içi yapılıyor. Şimdi hiç kimsenin hiçbir 'unvan'ı yoktur. Herkes yalnız adıyla çağrılır. Artık ne bey, paşa, ne hanım, ne efendi vardır.

'Biz sınıfsız, farksız bir ulusuz'³⁰⁰

Bu yazıda dikkati çeken nokta; halkın, Osmanlı İmpara-

300 ANONİM, Halkevinden Halka, 7-8.

torluğu'nda ezilen ve sömürülen, eğitimden sağlığa her türlü haktan yoksun kitleler olarak anlatılmasıdır. Yüzyıllar boyu imparatorluğu hem asker vererek, hem de yiyeceğini sağlayarak asıl üreten kesim olduğu halde, halka hiç değer verilmemiş ve yöneten-yönetilen ayrımı kesin sınırlarla belirlenmiştir. Buna karşın Cumhuriyet yöneticileri halkı, "efendi" kabul ederek, ona hizmetle kendini görevlendirmiştir! Bu görev, gerekirse "halka rağmen" yapılacaktır. Toplumsal dinamizmi, kalkınmayı sağlayacak nitelikli insan gücünü yaratmak, halkın "yurttaş"lık bilinciyle donatılmasıyla olanaklı görülür. İşte Ülkü dergisinde yer alan makalelerin içeriği "münevverlere" bu durumu anlatmak, kavratmak ve onlarında bu bilgi birikimiyle halka koşmasını sağlamak üzere kurgulanır.

Köymen, 1940 yılına kadar Ülkü dergisinde halkçılık ve köycülük konularında düşünce üreten en önemli yazarlardan biridir. Yazarın 'Halk' tanımı Kemalistlerin konuya yaklaşımına açıklık getirir. Köymen halkı, aynı sınırlar içinde yaşayan, ortak kültür kaynaklarından beslenen, kazanç ve yaşam biçimi açısından benzeşen büyük çoğunluk, yani orta tabaka olarak tanımlar. İnsanlık tarihinde toplumların üç tabakadan oluştuğunu belirten Köymen, yüksek tabakaya üyeliği mülkiyet sahibi olmaktan çok, kuşaklar boyu aktarılan kültür ve görgü sahibi olmakla ilişkilendirir:

"Nitekim sonradan görmeler, harp zenginleri hiçbir yerde ve hiçbir zaman yüksek tabakaya girememiş kendi kendilerine ayrı bir sınıf teşkil etmişlerdir. 'Sonradan görme' tabiri cemiyetin sınıflama şuurunda 'görgü' yani daha geniş tabiriyle kültürün servet ve mevkiden çok daha üstün olduğunun açık bir delilidir. Aşağı tabaka ise görgüsü ve geliri az, yani yaşama seviyesi düşkün olanların sınıfıdır. Burada da görgünün paradan evvel geldiği meydandadır. Bir dilenci, bir kötü kadın, bir dolandırıcı, bir yankesici zengin olmakla, cemiyetin galat görüşleri müstesna, aşağı olmaktan kurtulamaz. Bu sı-

nıflamayı yapan cemiyet şuurudur; yükseği ve aşağıyı tayin edebilmek için aldığı esas ölçü de 'orta'dır.'³⁰¹

Köymen'in orta sınıfa yüklediği anlam, Aristoteles'in bir devlet için en güvenilir sınıf olarak kabul ettiği orta sınıfa yüklediği anlamla benzerlik taşır. Buna göre aşırılıkların engellenmesi ve toplumsal çelişkilerin azaltılması için bu sınıfın varlığı büyük önem taşımaktadır. Böylelikle orta sınıfın genel nüfusa oranı arttıkça, toplumsal barış sağlanabilir.

Köymen'in halk kavramı da, orta sınıf tanımlamasına yakındır. Ona göre halk, bir sınıf tanımını içermez. Örneğin Türkiye'de on yedi milyon nüfusun, iki milyonu alt tabakaya, bir milyonu üst tabakaya geriye kalan on iki milyonluk çoğunluk bulunur. Bunların da iki milyonu kentte yaşayanlardan oluştuğu düşünülürse, geriye kalan on milyon "Türk köylüsü" halkı oluşturur. Halk kavramı içine "on milyon Türk köylüsü"nü yerleştiren Köymen, kentte yaşayanları "halk" kavramı dışında tutarak öznel bir değerlendirme yapar. Sınıflar arası çelişkilerin, sınıf kavgası düzeyinde ortaya çıkmadığı 1930'lu yılların Türkiye'sinde Köymen'in bu yaklaşımı toplumsal dayanışmayı arttırma kaygısından beslenir. Çoğunluğu oluşturan köylü nüfusun "halk" olarak değerlendirmesi, yeni rejimin kalkınmadaki önceliğinin işareti olarak değerlendirilmelidir.

Köymen, halk kavramından sonra halkçılık kavramını tartışmaya açar. Buna göre halkçılık ikiye ayrılır: Devlet halkçılığı, cemiyet halkçılığı. Bu görüşe göre devlet halkçılığının esasını, halkın yönetimi eline alması "gaye"si oluşturur. "Halkın gücü ve kanı kullanılarak yapılan inkılaplar"a karşın, halkın değil de, bir "zümre"nin yönetime gelmesi durumunda halkçılık bilincinin kaybedileceğini söyler. Tarihsel olarak bakıldığında Cumhuriyetçilik ilkesinin temelini; halkın adım adım yönetim kademelerine çıkacak biçimde eğitilmesi oldu-

301 Nusret Kemal (KÖYMEN), "Halkçılık", Ülkü, I, 3, Nisan 1933, 185-186.

ğu halde, tersi olmuş ve yönetimi ele alan “zümre”nin halkı istismar ettiği görülmüştür. Halkın istismarının engellenmesini sağlayacak en önemli yöntem ise halka, kendini yönetecek bilgi ve beceri bütünlüğü kazandırmaktır. Kısaca devlet, halkın öncülüğünü üstlenecek, eşitlikçi bir toplumsal sistemi sürdürecektir.

“....Demokrasi bir inkılabın mahsulü değil, gayesidir. İnkılap bu gayenin önünü setliyen engelleri yıkmak, bu gayeye giden yolu açmak ve cemiyeti bu gayeye vardırıarak şuuru kurmak için yapılır. Bu itibarla demokrasi inkılapçıları bu işin peygamberleri, havarileridir. Bu sıfatlarıyla demokrasi inkılapçıları, en liberal dinleri kuran peygamberlerin bile olduğu gibi diktatördürler, başlangıçta işi lüzumsuz ve vuzuhsuz münakaşanın çıkmazına sokmamak için fikirleri biraz klişeleştirirler ve arkalarından gelenlerden mutlak bir itaat isterler. (...) Cumhuriyetçiler zümresinin kapısı memleketin idaresinde söz sahibi olabilecek ruhi kabiliyetlere malik olan her ferde açıktır. Bu kabiliyet ve temayüller kapalı akideler değil, aykırı tesirler altında kalmamış her normal insanın malik olması tabii olan his ve fikir esaslarıdır: Cumhuriyetçilik, halkçılık, milliyetçilik, devletçilik, laiklik. Bu beş esası bir tekinde hülâsa etmek istiyorsak üzerinde duracağımız kelime ‘halkçılık’ olacaktır. Halkçı bir devletin en büyük vazifesi halkı mümkün olduğu kadar süratle kendi kendini idare edecek kültür ve şuur seviyesine vardırarak tedbirler almak ve halk arasında bu seviyeye varanları otomatik bir surette memleket idaresine ortak edecek şekiller koymaktır. Şüphe yok ki bir yarım akıllı, veya şuur aykırı tesirler altında aksayan bir adamla şuur mükemmel ve hür bir adama memleket idaresinde aynı hakkı vermek doğru olmaz. Milleti idare hakkı bu ehliyet malik olanlara, ve tam olarak, verilmek lazımdır. Demokrasinin de gayesi de bütün halkı bu ehliyeteye vardırarmaktır.”³⁰²

302 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Halkçılık”, 187.

Köymen'e göre "devlet halkçılığı"nın en önemli görevi, kendi kendini idare edecek bilinç düzeyine ulaşip, örgütleneceği zamana kadar halkın koruyucusu olmaktır. Halkı demokrasiye hazırlamak ideali devletin görevleri arasında sayılır. Bunun yanı sıra, Dünyayı saran şehir medeniyetçiliği, iyi örgütlenmemiş sanayicilik, halkın kötü ekonomik koşullarını daha da kötüleştiren araçlar-tefeciler her zaman bir tehlike olarak varlığını sürdürmektedir. Bu tehlikeden halkın korunması için; vergilerin azaltılması, halkın temel gereksinimi olan ürünlerin ihtiyaç sahiplerine doğrudan ulaştırılması, bunun için de araçların ortadan kaldırılması gerektiği savunulur. Anlatılmak istenen, özel girişim ile devlet denetiminin bir arada olduğu üretim biçimidir. Köymen, ABD gibi liberalizmi uygulayan, SSCB gibi özel girişimcilğe karşı olan devletlerin bile, halkın sömürülmesini engelleyecek ara yollar bulmak zorunda kaldıkların belirtir. Kaldı ki Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar, devletçi uygulamaları diğer ülkelerden daha çok zorunlu kılmaktadır. Bu yol devletçiliğin önemli bir boyutu olarak görülen, halkçılıktır:

"Fertlerin hürriyetine yer veren, ancak onlar arasında bir tesanüt yaratan halkçı rejimde ise halk iktisadiyatının belkemiğini teşkil edecek dağıtma ve aracılık işini de halk yapmalıdır. Bu teşkilat halkçılık ruhuna en uyar şekilde umumi esaslar dahilinde bir merkezden idare olunan ve doğrudan doğruya halkın murakabesi altında bulunan zincirleme dükkanlarla yapılabilir. Memleketin her tarafına yayılmış bir zincirleme dağıtma teşkilatı ileri teknik ve kültür yoluna yeni bir şuur ve irade ile giren bir memleket için en büyük nimettir. Böyle bir teşkilatı sadece fertlerin eline bırakmanın doğru olmadığını Amerikanın tecrübesi göstermiş olduğu gibi doğrudan doğruya devletin yapmasının tatbikatta çıkar bir yol olmadığını da Sovyetlerin tecrübesi göstermiş bulunuyor. İşin şuurunu halkta uyandırmak, teşkilatı devlet yardımıyla halka yaptırmak ve mesuliyetini halk gurupları üze-

rine vermek lazımdır. (...) Bu dağıtma teşkilatı sayesinde halk yetiştirdiği ve yaptığı şeyleri paraya tahvil etmek veya ihtiyaç eşyalarıyla mübadele etmek imkanını bulacak ve dükkanlarda yeni yeni şeyler görerek medeniyet seviyesi yükselecektir. Bu dükkanların kağıt, kalem ve gazete, kitap bayiliği ve posta tavassutu yapması halk kültürünün yükselmesinde en büyük hizmeti yapacaktır.”³⁰³

Söz konusu kooperatif benzeri yöntem uygulandığında, halkın sömürülmesinin engellendiği koşullarda eğitim ve kültür düzeyinin artacağı düşünülür. Halkın ekonomik olduğu kadar ruhsal düzeyinin de yükseltilmesinin de önemli olduğuna dikkat çeken Köymen, “fert ve halk sağlığı”nın devlet tarafından korunması gerektiğini söyler. Halkın sağlıklı beslenmesi için tarımdaki son gelişmelere uygun bir üretim yapılmasının devletin görevleri arasında sayar.

Devlet halkçılığından sonra, “Cemiyet halkçılığı”nı da halkın yaşam düzeyinin her açıdan iyileştirilmesi olarak tanımlayan Köymen, sınıfların olduğu toplumlarda “Cemiyet halkçılığı”nın bulunmadığını söyler. Buna göre, Türkiye’de sınıf çelişkilerinin keskin olmaması, orta sınıfı oluşturan halkın çoğunlukta olması önemli bir olanaktır. Ülkemizde aristokrasi benzeri bir sınıfın kalmadığı belirtilen yazıda, memurların halktan farklı bir kesim olmakla birlikte halka yabancı olmadığı söylenir. Bu durumun avantaj olduğu belirtilir. Köymen’i asl sevindiren olgu, Batı’da olduğu gibi gelişmiş bir burjuvazinin ve “amele kütlesi”nin olmamasıdır. Çünkü ancak bu iki sınıfın güçlü olmadığı koşullarda yeni yönetim sistemi büyüyüp gelişebilir.

Yeni yönetim ise komünizm ve faşizmden tamamen farklıdır ve “Halkçı” olacaktır. Bu rejimin Halk Fırkası ve Halkevleri aracılığıyla, ülkemizde kurulmaya başlandığı müjdelenir.

303 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Halkçılık”, 188-189.

Münevver vatandaşlar, Halkevlerinde örgütlenerek ve planlı davranarak, yüzde doksanı medeniyetten uzak vatandaşları aydınlatma işine girişmelidir: “Tek tek, ateş olsak cirmimiz kadar yer yakarız. Fakat büyük bir ülkü etrafında feragatle toplanan, içlerinde ülkü aşkından başka hırs olmayan bugün kırk bin, yarın dört yüz bin ateşli genç bütün engelleri temizlenerek önlerine açılmış hazır bekleyen bir faaliyet sahasında neler yapamaz.”³⁰⁴

Köymen, bir başka makalesinde milleti, elektrik şebekesine ne benzetir. Dahası kurulu, düzenli olmayan bir milletin “sürü” olduğuna işaret eder. Bir milletin tarihini dinamoya, bireylerini akümülatöre ve dilini tellere benzetir: “Tıpkı bir elektrik şebekesi gibi o da karanlık bir yeri aydınlatır, cansız yerlere hareket verir, ıssız kırlarda medeniyet kurar.”³⁰⁵ Yazar, Amerikalı tarihçi John B. Sparks’ın 1932’de yayınlanan kitabına gönderme yaparak, Türklerin 35 bin yıl önce uygarlık kurduğunu savlayan Köymen, halkın unutturulan geçmişten gelen gücünü anımsatmaya çalışır. Burada ilginç olan nokta, kuruluş sürecindeki ülke insanına özgüven verme ve geçmişteki başarıdan güç alma çabasıdır. Osmanlı İmparatorluğu’nda “idraksiz-akılsız Türk” olarak görülen Türk halkına, Kurtuluş Savaşı da anımsatarak başarıları aracılığıyla manevi güç verme niyeti açıktır. Yazara göre amaç övünmek değil, geleceğe yeni bir hızla atılmaktır: “Bunu kuru bir iddia, fazla milletçiliğin verdiği bir heyecan fıskırması sananlar olabilir; henüz şebeke mükemmel bir surette kurulmuş bulunmadığı cihetle cereyan bütün kalplerden aynı kuvvetle geçmemektedir, inansızlar vardır.”³⁰⁶ Potansiyel halde olduğu kabul edilen “Halk kuvveti”nin, dinamik hale dönüştürülmesi, Halkevleri aracılığıyla gerçekleşecektir. Çünkü Köymen, Halkevlerini pis

304 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Halkçılık”, 190.

305 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Halk Kuvveti”, Ülkü, I, 1, Şubat 1933, 49.

306 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Halk Kuvveti”, 50.

kan ile temiz kanın yer değiştirdiği damarlar olara görür. Buna göre, elektrik şebekesinde tellerinden elektriğin geçişi, damarlarımızdan kanın akması gibi, Halkevlerinde de ortak dil ve duygu birliği yaratıldığında halk kuvveti oluşacaktır. Ülke çapında asıl hedef, bu halk kuvvetini yaymak ve örgütlemek olmalıdır. Diğer siyasal sistemlerden farklı olarak Türkiye bu amaca, ne bir sınıf diktatörlüğü ne de grup hakimiyeti için yapacaktır: “Fertleri birbirine bağlayan sınıf menfaatleri, ekmek kaygısı, düşman tehlikesi değil, tarihin hatırlamadığı zamanlardan beri beraber yaratılan, beraber teneffüs edilen hususi bir havanın içinde hep beraber, birbirini tanıyarak, severek, tamamlayarak yaşamının verdiği yüksek heyecan. İşte halk kuvveti...”³⁰⁷

Ülkü dergisi “halk kuvveti”ni hareket geçirmesi için “münevverler”e çağrıda bulunur ve halka olan “borçları” anımsatılır. Herkesin geleceğe umutla bakması için “halk kuvveti”ne ihtiyaç olduğu söylenir. Ülkenin ekilmemiş toprakları, işletilmeyen madenleri vardır. Halkın ihtiyacı olduğu halde burarlardan ürün alınmaması “gönüle acı” vermektedir. Daha da acısı da “işlenmemiş bir Türk kafası”nın varlığıdır. Çünkü o madenleri işletecek olan söz konusu kafadır! Ülkü’nün bütün yazarları gibi Köymen de, sözü yine eğitime getirir. Halkın bilinçlendirilmesi için eğitim öncelikle anahtardır.

“.....Milli yükselişe açılan kapının anahtarı olduğuna inandığımız halk terbiyesinde bütün dünyada neşrolunan fikirleri, tatbik olunan usulleri neşretmekle beraber Türk halkının yaşayış seviyesini yükseltmek, ona sıhhi, iktisadi, içtimai ve kendi işi gücü için faydalı bilgi ve terbiye vermek, her Türk ferdini evinde, köyünde rahat ve temiz bir çevre içinde yaşayan, ailesine iyi bakan ve çocuklarını iyi yetiştiren, tarlasında, tezgahında, dükkanında usullü ve bilgili çalışan, köyün-

307 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Halk Kuvveti”, 52.

de ve kasabasında memleket işlerini kavrayan ve milletçe gidilen yolun doğruluğuna aklı eren ve gönlü bağlanan hayırlı bir vatandaş yapmak için nasıl çalışmak lazım geldiğine dair düşüncelerimizi de yazacağız.”³⁰⁸

Ülkü dergisinin yazarlarından Hamit Zübeyir (Koşay) de halk eğitimi konusuna değinir. Yazar, Anadolu köylüsünün yoksul ve unutulmuş olduğunu, savaşlar ve salgın hastalıklarla boğuşmak zorunda kaldığını, Cumhuriyetle birlikte bu durumun değişmeye başladığını belirtir. Yazara göre, halkın medeni seviyesini yükseltmek ve ortak bir amaç çerçevesinde örgütlenmesini sağlamak en önemli hedeftir. Değişimin tek “ilacı” ise halk eğitimidir. Yazar sözlerine “Halk Terbiyesi Nedir?” sorusuyla başlar. Fakat bu soruya doğrudan yanıt vermek yerine, bu eğitimin asıl hedefinin ne olması gerektiğini tartışır. Asıl hedef, halkta ilerlemek ve medenileşmek heves uyandırmak, bu hevesi kalıcı kılmaktır. Yoksa, sadece bilgi vererek ufkunu genişletmek değildir. Koşay, halkçı politikaların gereği olarak gördüğü halk eğitiminde, kullanılması gereken araçların başlıcasını ise şöyle belirler: Söz, film ve radyodur. Daha önce Peker’in de halkın ikna edilmesinde, propaganda aracı olarak “söz”e büyük önem verdiğini belirtmiştik. Halkın okuma yazma düzeyinin çok düşük olduğu günün toplumsal gerçeğinden hareketle, “söz”ün halkın devrim ilklerine yakınlık duymasını sağlayacak bir işlevi olduğu ortak bir kanıdır. Halk geleneğinde sözün büyük bir önemi olduğuna dikkat çeken Koşay, köy kahvelerinde ve köy odalarında sohbet ettiklerini, meddah, hutbe ve vaaza alışkın olduklarını söyler. Halk eğitiminde bu bir avantajdır. Söz’ü kullanmanın çeşitli yolları olduğu belirtilen yazıda, bu yollar şöyle sıralanır: “Konuşma, münakaşa, fikir müdavelesi, öğreten takrir, masal, hikaye, edebi eserleri gösterme (monolog, diyalog, amatör temsilleri,

308 (ANONİM), “Okuyanlarımızla Konuşma”, Ülkü, I, 1, Şubat 1933, 88-89.

muhtelif edebi eserleri güzel bir tarzda okuma) latife söyleme, menkibeler anlatma, meddahlık, ozanlar arasında yarış, hitabetin türlü çeşitleri.”

Koşay makalesinde, sözü, iki yüzlü bir kılıca benzetir ve bu yüzden de hem faydalı hem zararlı olabileceğine dikkat çeker. Konuşmacının sistematik, fazla süslemeden uzak, akılda kalacak niteliklere sahip konuşma yapması istenir. Çünkü halk eğitimi ve idaresi bir havariliktir. Ancak havari ruhlu, kanaate sahip, ahlaki olarak yetkin, belli bir mesleği olan, kalbinde insanlık muhabbeti taşıyan kimseler bu işte başarılı olabilirler.

Halk eğitiminde söz kadar filmin de önemli olduğunu belirten Koşay, filmi bir sanat olarak tanımlar. Henüz bu sanatın, estetik boyutuna ilişkin bir araştırma yapılmamış da olsa, önemi yadsınamaz. Dünyada ilk kez Macar Eğitim Bakanlığı, filmi eğitimde önemli bir araç olarak görmüştür. Bu sanatın halk eğitimine büyük bir katkı yapacağına inanan Koşay’a göre; imal edilmesi çok zor olan bir aletin yapılışını, bulaşıcı hastalıkların yayılışını, artık her zaman ve her yerde izlemek olanaklıdır. Yazar film gösterimini ilköğretimden üniversiteye kadar, bütün eğitim alanında karatahta kadar önemli bulur. Koşay daha o yıllarda devletin bir film kütüphanesi kurmasını ister

Radyo’nun icadını toplumsal yaşamda bir devrim olarak değerlendiren Koşay, gelişmiş ülkelerde radyonun halkın; “muallimi, papazı, doktoru, avukatı” olduğundan söz eder:

“Maarif nezaretlerinin mütehassısları radyodan azami surette faydalanmak için teşkilat yapıyor, kanun, talimatname ve ders rehberleri hazırlıyorlar. ‘Radyo halk darülfünunu’ bugün bir hakikattir. Radyo ile dünya haberlerini gazetelerden daha evvel öğrenmek mümkündür. Çiftçi yarın havanın nasıl olacağını, harmana başlanıp başlanmayacağını hava rasat istasyonlarının tebliğlerinden öğrenir. Tütüncü ve üzümcü

verilen tavsiyelere göre binlerce lirasını kurtarabilir. Radyo, evde eğlenmek imkanını vererek fena havalı kahve ve mey-hanelere devamdan insanı müstağni kılar. En büyük devlet adamlarını, darülfünun hocalarını, sanatkarları memleket gençliğine birden dinletebilir... Küçük çocukları, haftanın muayyen günlerinde memleketin en mahir hikayecileri ma-sal söyleyerek eğlendirirler. Radyonun en büyük faydası me-deniyetten ve harici dünyadan kapalı kalan köyler ve kasa-balar içindir. Radyo biliş ve görüş ufkumuzu genişletir, can sıkıntısından bizi kurtarır. Sanat terbiyesi verir. Fertlik kıy-metimizi yükseltir.”³⁰⁹

Koşay, radyodaki konuşmaların kentliler tarafından kolaylıkla anlaşılmasına karşın, köylünün bu konuşmaları anla-madığından yakınır. Köylüler için gazete ve dergi çıkarıldığı gibi, köylülere yönelik olarak bir radyo istasyonlarının kurul-masının çok önemli olduğunu belirtir. Bu radyolar konularını köylünün yaşam koşullarından almalıdır. Köylünün ruhunu yoğurmak, bedenini sağaltmak, gelirini artırmak, ona vatani-ni sevdirmek ve hükümetin halktan yana olduğuna inandır-mak gerekmektedir. Bunun başaracak araçlardan biri radyo olacaktır. Böylece milletin gücü artırılabilir.

Görüldüğü gibi Hamit Zübeyir, halk eğitimi için her türlü “vasıtanın” kullanılmasını önerir. Yazar, 1930’ların başında, görsel, işitsel ve yazılı ürünlerin, döneme göre ileri sayılan teknolojilerin (sinema, radyo vb) eğitimdeki öneminin fakın-dadır. Türkiye’nin toplumsal yapısını ve halkını da iyi tanıyan bir aydın olarak, halk eğitiminde ‘söz’ün ve resim sanatının önemine ilişkin söyledikleri modern eğitim anlayışından hiç de uzak değildir. Bu noktada radyonun eğitimdeki rolünü vur-gulaması ve bir köylü radyosunun gerekliliği üzerine önerileri çok yerindedir. Günümüzde TRT’nin GAP kanalındaki Anado-

309 Hamit Zübeyir (KOŞAY), “Halk Terbiyesi Vasıtaları”, Ülkü, I, 2, Mart 1933, 152-158.

lu'nun sorunlarını tartışan programları, yazarın öngörüsüyle paralellik taşır. Dahası, ilk kez 1961 Anayasası ile birlikte TRT'nin yayınlarının “kültür ve eğitime yardımcılık” görevi yasal güvence altına alınmıştır.³¹⁰ Hamit Zübeyir'in söz konusu yaklaşımı, 1930'ların geri ekonomik ve teknolojik koşullarına karşın, geleceği yıllar öncesinden gören bir bilgi birikiminin ifadesi olarak kabul edilmelidir. Zübeyir'in makalesinde dikkat çeken bir başka nokta, halk eğitimini salt bir propaganda aracı olarak görmeyip, halkın gelişmesini, dönüşümünü sağlayıcı bir öge olarak kabul etmesidir. Yazarın, halka yaklaşımının odağını, halk sevgisi ve bilimsel bakış açısı oluşturur. Bu nedenle de somut, uygulanabilir önerilerde bulunur.

Ülkü dergisindeki yazıların hemen hemen hepsinde Halkevleri, halk eğitiminin merkezi olarak görülür ve bu kurumlar birer “ekim evi” olarak kabul edilir: “Tarlada çiftçinin başardığı iş, bir ‘ekim’dir. Laboratuvarında çalışan bakteriyologun bir cam tüp içersinde ve jeloz üzerinde her hangi bir bakteri kolonisi yetiştirmesi bir ‘ekim’dir. İnsan cemiyetlerinde insan dimağı üzerinde işlemek suretiyle canlandırılan iç yaşayış da bir ‘ekim’dir.”³¹¹

Ülkü dergisinde, halkçılık kavramının en önemli ögesi sayılan halk eğitiminin, uygulanacağı kurumlardan biri de “ordu”dur. Yaşamında ilk kez evinden köyünden uzaklaşarak askere giden gençlerin, bedensel eğitimlerinin yanında Cumhuriyet yurttaşı olarak eğitilmesi amaçlanır. Ayrıca ordu, zengin ve fakir gençlerin birbirilerini tanıma ve eşit olmalarını hissetmelerini sağlayacak bir kurum olarak kabul edilir. Askerliği bittiğinde, köyüne dönen gencin köyünü dönüştürmesine katkısı olması istenir. Önceki bölümlerde görüldüğü gibi Köy Eğitimliği, yani çavuşların eğitimliği bu yıllarda henüz ya-

310 Cevat GERAY, Halk Eğitimi, İmaj Yayınevi, Ankara, 2002, 111.

311 Cevdet Nasuhi, “Halkevinin Çatısı Altında”, Ülkü, I, 3, Nisan 1933, 194.

sallaşmamıştır. Fakat bu konu üç yıl önceden dile getirilir. Orduya yüklenen, toplumsal yapıyı her boyutuyla dönüştürmeyi içeren bu görev anlamlıdır. Çünkü ordu, halk okulu olarak kabul edilir. orduda yetmiş beş bin gence okuma yazma öğretildiği belirtilir.³¹²

Ülkenin her yanından “kışla”ya gelen bu gençlerin içinden yetenekli olanların saptanması sonucu, ülke kalkınmasına katkıda bulunulacağı hesaplanır. Köyün kalkınması bu gençler aracılığıyla pekala gerçekleşebilir. Bir buçuk yılını asker ocağında geçiren bu gençlere sözü edilen bilgi birikimi, köyünü kalkındırma araçları verilmezse, askerliğin boşa geçmiş sayılacağı anlatılır. Askerliğin; yurt savunması amacı gütmesinin esas görevi olduğu, fakat yurdu kalkındırmanın birinci görev kadar önemli olduğu söylenir. Makalede, subayın, emri altındaki askere hem ağabey, hem kardeş, hem de mualim olması istenir. Subay; askerin sağlığından, iyi beslenmesine, giyinmesine, okuma yazmayı öğrenmesine ve köyüne faydalı olacak donanım ile dönmesinden sorumlu sayılır. Malik’e göre kışladaki askerler, yakında bulunan ziraat okullarına, devlet çiftliklerine, değirmenlerine götürülmeli, oradaki üretim yöntemlerini öğrenmeleri sağlanmalıdır. Hilmi A. Malik’in, orduya yüklediği işlev bununla da kalmaz. Asker ocağında erlere çocuk bakımı da öğretilmelidir. Çünkü ne kasabalarda ne de köylerde, çocuk eğitiminden anlayan ebeveyn bulunmaktadır. Bunun için konferanslar verilmeli ve film gösterilmeli, çocuğun bedensel ve ruhsal gelişiminin aşamaları erlere anlatılmalıdır. Otomobil kullanmak için nasıl ki sürücü belgesi, hastabakıcılık vb işler için belge isteniyorsa, ana-babalık için de belge istenmelidir: “Babalık şoförlükten, hasta bakıcılıktan ve daktiloluktan daha üstün bir meslek değil midir?” diye sorulur. Bu konuya büyük önem veren yazar,

312 S (Yazarın imzası), “Cumhuriyet Ordusu”, Ülkü, I, 4, Mayıs 1933, 260-263.

en iyi yasalar yapılsa bile geleceğin insanını yetiştirme işine gereken önem verilmediğinde her türlü çabanın boşa gideceğini söyler:

“Ham bir madde olarak kışlaya gelen delikanlılarımız, çok değerli ve kıymetli insanlar olarak köylerine ve evlerine dönebilirler. Kışlada gördüklerini ve öğrendiklerini köylerinde ve evlerinde tatbik ederler. Neferler askerliklerini bitirip de yerlerine döndükleri zaman kışlada zabitlerle mektuplaşıp temaslarını idame ederler. Mektuplarında müşküllerinden bahsederler, plan ve tasavvurlarını yazarlar ve zabitlerinden nasihat isterler, fikir danışırlar. Böylelikle bir köy darülfünunu haline gelen kışla ile memleketin en ücra köşesinde bulunan köylüler arasında daimi bir temas bulunur, daimi bir bağlılık kurulur. Kışla, askerlik etmiş köylülere; bağlarına, tarlalarına, ormanlarına, evlerine, çocukların terbiyelerine, sıhhatlerine ve gıdalarına dair her yenilikten bahseder ve köylülerin anlayabilecekleri kitaplar gönderir.

Asalet taşıyan eski devrin adamları, tabiatın ve güneşin içinde ve altında pişmiş bu asil ve yüksek ruhlu köylülerimizi ihmal etmişlerdi. Köylüden, köy hayatından nefretle bahseden, fakat aslen kimbilir hangi köyün topraklarından gelen o zavallılar aslından ve köylüden uzaklaşmakta bir şeref bulur, köy ve köylüyü hakir görmeği asalet icabı sayarlardı. Suni bir asalete inanarak ve tapınarak asıllarını inkar eden o zavallı mahluklar, Türkiye’nin bel kemiği olan asaletleri yüzlerinden parlayan köylülerimizi hayvan gibi kullanmak istemişlerdi. Bu muameleye, bu nankörlüğe tabiatın tahammül edemeyeceği aşikar idi; tabiat intikamını hazırladı. Halkın içinden, halkın ruhunu ve asaletini taşıyan, halkın ve milletin ruhu ve aleviyle tutuşan ve yanan kahramanları hazırladı ve asaleti, nankörlükten ve sahtekarlıktan kurtararak onu hak etmişlere verdi, iade ve emanet etti. Bunu yapmakla köylü-

nün, halkın hakkı teslim edildi. Onun da köy işlerinde millet ve devlet işlerinde sözü ve reyi olduğu tespit edildi.."313

Makalede de görüldüğü gibi ordu; bilinçli üretim yapacak, Cumhuriyetin ilkelerini kavramış ve bu bilgileri çevresine öğretecek donanıma sahip köylü gençleri yetiştirmek zorundadır. Artık, geçmişte olduğu gibi köylünün emeğine, yaşamına el konmayacak ve eşitsizliğe fırsat verilmeyecektir. "Tabiat intikamını aldı" denerek, halka karşı işlenen suçun cezasız kalmayacağını söylemesi, hem geçmiş için bir değerlendirme hem de gelecek için bir uyarı niteliği taşır.

Kışla ve Köy Terbiyesi'nde, günümüzdeki gibi ana-baba okulu benzeri bir eğitimin köylü gence verilmesi gerektiğinin ifade edilmesi son derece önemlidir. Hatta her meslek için bir belge istendiği halde, gelecek nesillerin yetiştiricisi olması gereken babadan böyle bir belge istenmemesinin eleştirilmesi uzak görüşlülüğün bir sonucudur. Çünkü bu düşünce, 1930'lu yılların Türkiye'si için oldukça gelişmiş bir ütopyaadır.

Ordu gibi Halkevleri de; sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılacağı, aydının ve halkın birbirinden öğrendiği halkçılığın uygulama mekanları olarak kabul edilir. Kazım Nami, Halkevlerinin ne bir padişah sarayı, ne de bir bey konağı olduğunu, her kesimden vatandaşın ortak duygularla bir araya geldiğini anlatır: "Halkevi'nde meselâ yüksek bir memur ile bir kunduracı çırağının dirsek dirseğe oturmuş, birbirinden tiksinek-sizin konseri derin bir vecd ile dinlemekte olmaları, bir münevver ile bir münevver olmayan arasında görülen suni farkları birden yok eden bir muhit vücuda getirir. Halk terbiyesi, bu muhit içinde pek kudretli bir âmil bulur: vatandaşlar arasında eşitlik..."314

313 Hilmi A. Malik, "Kışla ve Köy Terbiyesi", Ülkü, I, 3, Nisan 1933, 237-240.

314 Kazım Nami DURU, "Halkevleri ve Halk Terbiyesi", Ülkü, XV, 81, İkinciteşrin (Kasım), 1939, 205-206.

Ülke dergisinde halkçılık ilkesini toplumun aydınlarına benimsetme ve onların da halka öncülük etmesini sağlamaya yönelik makalelerin çeşitliliği geniş bir yelpaze içinde yer alır. Yukarıda ele aldığımız gibi, halkın ekonomik düzeyini yükseltmekten, eğitime, sağlığını korumaya, “baba” olarak yeterli olup olmadığına ve “babalık ehliyeti” için eğitim verilmesi gerektiğine kadar çok pek çok konu halktan yana bir yaklaşımla ele alınır. Bunun yanı sıra, halkın sorunlarının çözümünde de “münevverler”den yardım talep edilir. Münevverlere, halka ulaşmakta aracı rolünü üstlenmeleri için çağrıda bulunulur. Bunlardan biri de “Münevverler Soyadı İşinde Rehberliğiniz Lazım” başlıklı yazıdır. Bu yazıda, halkçılık, milliyetçilik ve inkılapçılık ilkelerinin yaşama geçirilmesi için soyadı yasasının halka anlatılması, halkın soyadlarının seçiminde yasalara uygun davranmasını sağlamak amaçlanır. Bununla birlikte; her hangi bir ırkı, milliyeti, etnik kökeni, dini ve aristokrat değerlerini çağrıştıracak soyadlarının kullanılması na engel olmak da halkçılığın gereği sayılır. Yeni ulus devletin yurttaşlarının soyadları Türkçe olmak zorundadır. Cumhuriyet yönetiminin, Osmanlı İmparatorluğu’ndan bu açıdan da farklı olduğu vurgulanır. Çünkü laik bir ülkede, asalet ve mezhep çağrışımı olan soyadlarının taşınması uygun bulunmaz. Soyadı yasasıyla birlikte “Osmanlı vasıflarından” birinden daha kurtularak, ileri dünyaya yetişmeye çalışıldığı anlatılır. Köylünün soyadı seçiminde münevverlerin rehberliğine ihtiyacı olduğu belirtilen makalede, soyadı yasası ayrıntılı olarak ele alınır: “Soyadı olarak alınmak istenen kelimeler bazen doğrudan doğruya bir ırk ve milliyet, aşiret, kabile ve saireye delâlet etmemekle beraber böyle bir menşee nisbeti dolayısıyla ima edebilir. Yahut kendilerine veya ailelerine vaktiyle herhangi bir sebeple bu gibi bir ad takılmış olan kimseler bir alışkanlık ve maziperestlik şevkiyle bu kelimeyi kanuna uyduracak şekilde değiştirerek bir ‘hilei seriye’ arayabilirler.

‘Hilei seriye’ tabirini lûgattan çıkarmış olan Türk inkılâbında bu gibi samimiyetsiz düşüncelere yer olmamak lâzımdı... Bütün münevverlerin inkılâbın bu mühim millî birlik ve sosyal ilerilik işinde muhitlerini aydınlatmaları ve bilmeyenlere yol göstermeleri memleket borcudur.”³¹⁵

Ülkü dergisinde, Atatürk’ün bir konuşmasına da yer verilir. Konuşmanın ana teması; ülkenin kalkınma “davası”, eğitim seferberliğinin önemi ve devletin vatandaşın karşısında görevleri üzerinedir:

“(…) Okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak; memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatisının istediği teknik elemanları yetiştirmek; memleket dâvalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumları yaratmak; işte bu önemli umdeleri en kısa zamanda temin etmek, Kültür Vekâletinin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir (Alkışlar).

İşaret ettiğim umdeleri, Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, Üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir.

Bunun için, memleketi şimdilik üç büyük kültür bölgesi halinde mütalâa ederek; Garp bölgesi için İstanbul Üniversitesinde başlanmış olan İslahat programını daha radikal bir tarzda tatbik ederek Cumhuriyete cidden modern bir üniversite kazandırmak; Merkez bölgesi için, Ankara Üniversitesini az zamanda kurmak lâzımdır; ve Doğu bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her şubeden ilk okullarıyla ve nihayet Üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda, şimdiden fiiliyata geçilmelidir (Alkışlar). (..) Elimizdeki programın ruhu, bizi yalnız bir kısım vatan-

315 Ahmet KÖYER, “Münevverler Soyadı İşinde Rehberliğiniz Lazım”, Ülkü, VII, 38, Nisan 1936, 114.

daşla alâkalı kalmaktan men eder. Biz, bütün Türk milletinin hadimiyiz. (...).”³¹⁶

Ülkü dergisinde, askerliğini yapan gençlerin eğitime yapılan vurgunun benzeri tutuklulara yönelik olarak da yapılır. Tutukluların da üretken olmaları ve topluma kazandırılmaları için öneriler yer alır. “Yurdumuzun Ağaçlandırılması ve Ziraai Hapishaneler” başlıklı bir yazıda, ziraat yapılacak cezaevlerinin kurulması ve buradaki tutuklulara mesleki beceri kazandırılması gerektiği söylenir. Tutukluların kırsal alanda, doğaya yakın olmalarının; doğayı sevmelerine, toprakta çalışma zevkinin aşılmasına, dolayısıyla ahlaki gelişimlerine ve toplumsal duyarlılıklarının artmasına katkıda bulunulacağına inanılır. Bu girişim sayesinde suç işleyen kişileri, suça yönelten hatta “kışkırtan” şehir ortamından uzaklaştırmanın mümkün olduğu varsayılır ve suç toplumsal bir olgu olarak kabul edilir. Bu cezaevinde her türlü tarımın değil de, ülkenin ağaçlandırılmasını sağlayacak, meyve üretimine katkıda bulunacak fidancılığın yapılması daha akılcı bulunur. Tutukluların, özgürlüklerine kavuştuklarında kendi olanaklarıyla üretim yapabilecekleri, fazla sermaye, arazi ve araç-gereç gerektirmeyen fidancılık işiyle çok yönlü kazanç sağlanabileceği anlatılır. Böylece toplumsal nedenlerle suça itilmiş olan kişiler, cezaevlerindeki eğitim aracılığıyla; ülkenin ağaçlandırılmasına, üretimine katkıda bulunan vatandaşlar haline dönüştürecek ve topluma yeniden kazandırılacaktır. Burada çok yönlü fayda amaçlanır. Münevverler ise bu konuda da düşünce üretmeye ve sorumluluğa davet edilir:

“Hapishanelerde fidancılık ve dolayısıyla ağaç ve meyvacılık öğrenen bir adam hayata karıştığı zaman da işsiz kalmaz. Fidancılık ve meyvecilik bilen bir adam yurdumuzda kolaylıkla

316 Mustafa Kemal ATATÜRK, “Atatürk’ün Nutukları, Büyük Millet Meclisi Beşinci Devre Üçüncü Yılına Açılışı Münasebetiyle”, Ülkü, XI, 58, İkinci-teşrin (Kasım) 1937, 195-205.

bulabileceği bir iki dönüm yer ele geçirdi mi artık aç kalmaz, işsiz kalmaz. Hattâ bu fidancılık hünerini ve zevkini elde ederse arazi sahipleri ile ortaklama bahçeler bile yapabilir.

Bir fidanı yetiştiren onu evladı gibi sever. Hele onu aşılıyıp ıslâh ederse sevgisi büsbütün artar. Bu cihet mahpusun ahla- kı üzerinde çok iyi tesirler yapar. Bir fidan yetiştiren bir haya- ta kıyamaz... Mahpusların hemen hepsini ve hiç olmazsa bü- yük bir ekseriyetini bugün dört duvar arasında ıslah edici de- ğil belki maddeten ve manen öldürücü hayattan kurtarıp on- ların faydalı bir uzuv olarak cemiyet içine dönebilmeleri im- kânı temin edilir ümidindeyim. Dışarıda hürriyet nimeti içi- de serbest yaşayıp gezen bizlerin her nasılsa dört duvar ara- sına düşmüş olan bu zavallı mahpusların hallerini unutmama- klığımız lâzım gelir kanaatindeyim. Bunun için bu mühim mevzu üzerinde hukukçularımızı ve içtimaiyatçılarımızı dü- şünmeye ve yazmaya davet ediyorum.”³¹⁷

Türkiye’nin toplumsal yapısı, ülkenin geleceği ve halkın eğitimine ilişkin Ülkü’de yer alan yazıların yanı sıra, gelişmiş ülkelerin bilimsel alanda yapıp ettiklerine ilişkin yazılara da yer verilir. Bunlardan Niyazi Berkes’in, “Amerika Birleşik Dev- letleri’nde Sosyoloji” başlıklı makalesinde de, sosyolojinin ABD’deki tarihsel gelişiminin yanı sıra bu bilim dalının sınıf ça- tışmalarını önlemeye katkısı olacak tek bilim dalı olduğunu sa- vunur. Çünkü sosyoloji, toplumsal olayların nedenlerini araştı- rarak, bu sorunların ortadan kaldırılmasına katkıda bulunabi- lir: “Sosyolojinin bize verdiği bu bilgiden sonra sosyal nizamı olduğu gibi muhafaza ederek terakkiyi temin edecek olan ter- biyedir. Sosyoloji cemiyetin rasyonel izahını verir; terbiye de hislerin yerine akli ikame etmeyi tahakkuk ettirecektir.”³¹⁸

317 Hidayet AYDINER, “Yurdumuzun Ağaçlandırılması ve Ziraai Hapishane- ler”, Ülkü, X, I 57, İkinciyeşrin (Kasım) 1937, 267-270.

318 Niyazi BERKES, “Amerika Birleşik Devletleri’nde Sosyoloji”, Ülkü, XIII, 79, Eylül 1939, 45-46.

Sonuç olarak, Ülkü dergisinde halkçılığı konu alan bütün yazılarda, halka gitmenin ve halkı dönüştürmenin önemine vurgu yapılır. Cumhuriyet yönetiminin, Osmanlı'dan pek çok açıdan olduğu gibi halkçılık açısından da farklı olduğu açıklaması yazıların ana temasıdır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin, sınıfsız bir toplum yapısına yönelik vurgu sıklıkla yineilenirken, gelişmiş bir kapitalist toplum olmaması sınıfsal çatışmayı baştan engelleyici avantaj sağlayan bir durum olarak kabul edilir. Böylelikle, gelişmiş kapitalist ülkelerde içine düşülen çatışmalardan uzak, dengeli bir ekonomik ve toplumsal kalkınma hedeflenebilecektir. Bu nedenle dergideki halkçılık anlayışı, münevverlerin öncülüğünde, toplumsal sınıflar arasında dayanışmayı eksen alan, "halka doğru, halkla birlikte ve gerektiği zaman halka rağmen" olarak görülmektedir. 1940'lı yıllardan itibaren bu söylemdeki radikalizmden uzaklaşılır, halka gitmek folklorik bir kaygı olarak halk kültürünü tanımak ve tanıtmakla sınırlandırılır.

Köycülük

Halkçılık politikasının Ülkü dergisinde karşımıza çıkan en önemli boyutu "Köycülük"tür. Özellikle 1940'a kadar Ülkü'de halkın yaşam düzeyinin yükseltilmesinden söz edilen her yazıda "köy", hem bir sorun olarak, hem de kültürün en saf kaynağı olarak ele alınır. Bu bölümde esas olarak, Ülkü dergisinde köyün ve köylülüğün sorun olarak görülmesi ile çözüm yollarına ilişkin tartışmalarla ilgili makaleler çeşitli boyutlarıyla irdelenecektir. Fakat buna geçmeden önce, "köycülük" kavramının hangi tarihsel süreçte ve görünümelerde ortaya çıktığına bakılacaktır. Ardından da Ülkü'den bir yıl önce yayınlanmaya başlayan (1932-1934) Kadro dergisinin konuyla ilgili özgün değerlendirmelerine yer vereceğiz. Çünkü, Ülkü ve Kadro Cumhuriyetin düşünsel yönünü çizmek üzere yola çıkarlar: İlki "münevverlere rehber" olmayı, ikincisi ise "Cum-

huriyetin ideolojisi”ni oluşturmaya amaçlar. Öncelikle Türkiye’deki “Köycülük” serüvenine kısaca bir göz atalım.

Cavit Orhan Tütengil’e göre köycüler; içinde doğup büyüdükları çevresi köy olmayan ve kentte yaşayan bir grup aydınının, köy ve sorunlarına yakın ilgi duymaları sonucu ortaya çıkar. Söz konusu aydınlar grubu, ülkenin kalkınması için hareket noktası olarak köyün kalkınmasını alırlar. Bu akım; yazıları, kitapları, köy gezileri ve incelemeleri aracılığıyla bir “köy” sorununun varlığına dikkat çeker. İşte bu akım, Halkçılığın köye ve köy sorunlarına yönelen bir türü olarak tanımlanır.³¹⁹ Tütengil, köycülük akımını dört başlık altında inceler. Bunlar; Romantik görüş, 1925 görüşü, Kadrocu görüş ve Ülkücü görüş’tür.

“Romantik görüş: Buna göre köyün laf ve roman yüzü aşırı kötümserlik veya iyimserlikle anlatılır.

1925 görüşü: Meslek gazetesinde savunulan bu görüşe göre ‘köy meselesi, bir zirai istihsal, bir nüfus ve nihayet köy mektebi meselesidir. Siyasette adalet, iktisadi alanda köylüyü kapitalizmin elinden kurtarmak, bankalar ve ufak tefek ziraat sanayii kurmak, nihayet köyü sevdiren mektep kurmak’ önerileri, birinci görüşle birlikte ‘şaka ve laf’ olarak nitelenmektedir.

Kadrocu görüş: Anadolu yaylasında Avrupa yaylasını arayan bu görüş de mucizeyi ‘köy hocasının yerini tutan terbiyecisi’ ile ‘devlet organizmasının içinde atomlaşan köy iktisatçısı’ndan beklemektedir. Kullanılan sözcüklerin gerçekliğine rağmen ‘symbolisme’ taşan bir dilek olmaktan öteye gitmeyen ‘1933 görüşünde olması istenilen köy değil şehirdir’.

Ülkücü görüş: Köyü yeni bir cemiyet yapmak isteyen ve büyük

319 Cavit Orhan TÜTENGİL, 100 Soruda Kırsal Türkiye’nin Yapısı ve Sorunları, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1975,13.

ölçüde Nusret Kemal'in yazılarına dayandırılan Ülkücü görüş, eksiklerine rağmen, moda kokusu taşımamakla öteki görüşlerden ayrılmaktadır. Köyü imar etmek ve köylüyü yetiştirmek konuları etrafında yoğunlaşan düşünceler bazı noktalarda teorik kalmakta, devletin rolü yetesiye belirtilmemektedir.”³²⁰

Tütengil'in ilk iki yaklaşım hakkındaki yorumu yerinde olmakla birlikte, son ikisine ilişkin değerlendirmeleri eksiklikler taşımaktadır. Çünkü 1930'ların başında köy-köylülük sorununa ilişkin tartışmalar, ülke gerçeğine uygun ilk bilimsel girişimdi ve çözüm üretici niyetleri de içinde barındıran bir içeriğe sahipti. Gerek Kadro, gerekse Ülkü dergilerinde yer alan makaleler, sorunu dile getirmelerindeki farklı tonlara karşın somut önerilerden oluşur. Aşağıda ayrıntılarıyla görüleceği gibi Kadro dergisinde, toprak reformu aracılığıyla feodalizmin tasfiyesi merkezi bir önem taşıırken; Ülkü dergisinde, kültürel dönüşümün, yani köylünün eğitilmesiyle köyün dönüştürülebileceği, “ortaçağ”la savaşılabileceği savunulur. Bunun yanı sıra her iki görüş de köylüyü, köyünde tutarak kalkınmanın gerçekleşeceğine savunur ve kentleri her türlü sınıfsal çelişkinin boy vereceği yerler olarak görür. Bu iki dergi arasındaki başka ortak yan ise; köycülük tartışmalarında Kadrocu ve “Ülkü”cülerin toplumsal sorunlara sosyolojik ve iktisadi kaygılarla yaklaşmalarıydı.

Kadro dergisine yakından baktığımızda, makaleler bileşiminde “Köy iktisadı”nın önemli bir yer tuttuğu görülür. Özellikle İsmail Hüsrev (Tökin) ile Vedat Nedim (Tör) yazılarında, Türkiye'nin köy iktisadı ve toplumsal yapısını ele alır. Bu yazarların ortak hareket noktası, “toplumsal yapıyı milli menfaatlara uygun bir şekilde kurmak” ve “kırsal kesimin sınıfsal analizini yapmak”tır. Söz konusu makalelerde tarımsal üreti-

320 Cavit Orhan TÜTENGİL, *Ağk.*, 100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları, 80.

min ilkel yöntemlerle yapılması tartışılmış, üretim milli iktisat anlayışı çerçevesinde belirlenmiş ve sanayi ile ilişkilendirilmiştir. Tarımsal üretimin bir milli mesele olarak görülmesi ve toprak reformunu gündeme getirmiştir. Kadro dergisinde toprak mülkiyetinin Türkiye genelindeki durumu araştırılmış ve şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır:

- “1- Şark vilayetlerinde derebeylik. Bu mıntıkada adetleri yüzler hanesini bulan köyler, muhtelif beylerin ve ağaların mülkiyeti altındadır.
- 2- Türkiye’nin her yerinde bilhassa Orta ve Garbi Anadolu’da gördüğümüz toprak ağalığı (ortakçılık, yarıcılık, kesicilik). Toprağı kafi gelmeyen yahut olmayan küçük müstahsiller, toprak sahibinin arazisinde ortaklama çalışmaktadırlar.
- 3- Sermaye sahibi müstahsiller tarafından organize edilmiş karçı çiftlikler. Bunlar emtia iktisadiyatının inkişaf etmiş olduğu mıntikalarda (bilhassa Adana, İzmir İstanbul gibi sahil vilayetlerinde) bulunmaktadır. Bu çiftliklerin ekserisinde modern ve rasyonel teçhizatla çalışıldığı görülmektedir.
- 4- Bütün Anadolu’da mühim bir yekün tutan fakat miktarı henüz malum olmayan müstakil küçük köylü işletmeleri.”³²¹

Görüldüğü gibi Tökin, toprak ağalığı ile derebeyliği ayrı ayrı sınıflandırmaktadır. Ona göre toprak ağaları Şark vilayetleri dışında bulunmaktadır. Bunlar esas olarak şehirde yaşayan ve doğrudan tarımsal üretim yapmayan, ticaretle uğraşan bir kesimdir. Köylüyü ortakçı veya yarıcı olarak çalıştırarak onların üretimine el koyar. Köylü toprağa sahip değildir. Bu durum hem köylünün toprağa yabancılaşmasına, hem de en ilkel yöntemlerle sömürülmesine-börçlanmasına yol açar. Ortakçı toprak

321 İsmail Hüsrev (TÖKİN), “Türk Köylüsü Bir Toprak Reformu Bekliyor”, Kadro, 23, Eylül, 1933, 22.

sahibine, iş üzerinden borçlanma gibi iktisadi bakımdan bağlıdır. Derebeylik ise, Doğu'da yaygındır. Derebeyleri geniş toprakların sahibidirler ve köylü ile derebeyi arasındaki hukuk, dolayısıyla toplumsal yaşam derebeyine göre düzenlenir. Tökin'e göre toprak reformu, işte bu mülkiyet ilişkileri üzerinden yeniden biçimlendirilmelidir. Böylece toprak ağalığının olduğu bölgelerde reformun sosyal-iktisadi bir niteliği bulunmaktadır. Şarkta ise bu durum, sosyal-politik bir meseledir. Şarkta meselenin çözümü; toprağı bedelsiz olarak köylüye dağıtmakta, toprağı kavuşan köylünün kredi ve üretim araçları ihtiyacının devlet tarafından temin edilmesinde ve beylerin de bulundukları bölgelerden topraklarıyla hiçbir alakaları kalmamak şartıyla uzaklaştırılmasında, karşı koyanların da "imha edilmesindedir". Diğer bölgelerde ise sorun olan, sosyal-iktisadi ortaklığın kaldırılması meselesidir. Türkiye'de köylü iki biçimde kendini ortakçı olarak bulur. Bunlardan birincisi, büyük arazisi olan kişiler topraklarını ortaklama köylüye işletir. İkincisi de tüccara, tefeciye borçlanan köylünün borcuna karşılık arazisini elinden çıkarak kendi toprağında, alacaklısı hesabına ortaklama çalışması şeklindedir. Devlet, bu toprakları (bulacağı formül dahilinde) alıp, köylüye dağıtılmalıdır. Borçlanmadan dolayı, borcuna karşılık toprağında ortakçı duruma düşen köylü ile alacaklı toprak sahibi arasına da devletin girmesi gerektiğini söyleyen Tökin, bu borcu devletin alacaklıya ödemesi gerektiğini savunur. Bu yöntemle köylünün özgürleşmesinin de yolu açılacaktır. Doğu'da derebeyliğini, geri kalan bölgelerde ortaklığı tasfiye inkılapçı bir reformdur. "Milli inkılabın", her ferdi topraklandırması gerektiği belirtilir. Burada iki amaç güdülür: Hem geniş köylü kitleleri devrimlere bağlanacak, hem de "gayri milli-irticai cereyanlar" ile "irtica kaynağı bir sınıf olan derebeyleri ile birlikte Kürt meselesi kökünden tasfiye edilecektir"³²²

322 İsmail Hüsrev (TÖKİN), "Türk Köylüsünü Topraklandırmalı Fakat Nasıl?", Kadro, 25, İkinciteşrin (Kasım), 1933, 35-37.

Kadro'da köy iktisadi ilgili yazılarda, köyde yaratılan değerlerin köyde kalması, üretimin iç pazar akışkanlığı ile sanayiye hammadde sağlaması ve karın tüccara değil köylüye gitmesi üzerinde durulur. Sermaye birikiminde tarımsal üretimin önemi de dikkatle ele alınmış ve tefecilik kurumunun yok edilmesi başlıca koşul olarak getirilmiştir. Ülkü dergisinde ise "köy"ün ele alınışının Halkevlerinin ülke çapında yaygınlaştırılması çabasıyla el ele gittiği açıktır. 1932'de Halkevleri açıldığında, dokuz koldan biri olan "Köycülük Kolu" konuya gereken önemi vermek için kurulur. Ülkü'de de, dergi ile Halkevleri arasındaki doğrudan bağ anlatılarak, köy sorununun çözümü için bu kurumlara çağrıda bulunulur:

"Halkevleri Köycüler Şubeleri memleketin her tarafına köycülük şuurunu yayıyor; Fırka köy yetiştirmesi için hazırlıklar yapıyor. Bütün memleket için büyük bir köy seferberliğine hazırlanıyor. Bu seferberlikte kafası işler, dili söyler, eli yazar her vatandaş büyük yararlıklar gösterebilir. Halkevleri bu seferberliğin hazırlık kıtalarıdır; bütün gönüllülerin şimdiden hazırlık kıtalarında toplanıp gönüllilerini ve kafalarını büyük savaşa hazırlamaları lazımdır. Tatil ayları bilhassa muallimlere ve talebelere bu iş etrafında kafalarını işletmek ve tecrübeler edinmek için en iyi bir fırsattır. ÜLKÜ bu hazırlık işinde rastlanacak değerli fikirleri ve tecrübeleri bu işin bütün gönüllülerine ulaştırmak emeliyle bir anket açıyor. Bu makale ile bu anketin mevzuunu ortaya koymuş oluyoruz. Bu sayfalarda okuduklarımızın aklımıza getirecekleri fikirleri bu mevzuata temas eden her hangi bir nokta üzerindeki mütalalarınızı, müşahede ve tecrübelerinizi yazınız"³²³

Ülkü'deki makalelerin, Halkevlerine yönelik çağrılarının tonu her zaman bu kadar yumuşak değildir. Köycülük ve diğer

323 Nusret Kemal (KÖYMEN), "Köy Seferberliğine Doğru", Ülkü, I, 5, Haziran 1933, 361.

çalışmalara ilişkin aksaklıklarla ilgili uyarıcı-yönlendirici tonlar da dikkat çeker. Bu konuyu “Ülkü’nün Halkevleri Dergileri ve Halkevlerini Yönlendirme İşlevi” başlıklı bölümde ayrıntılı olarak ele alacağız.

Ülkü dergisinde “Köycülük”, 1933’ten, 1940 kadar çok önemli bir yer tutar. Dergide yer alan köye ilişkin yazılar, aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir: Bunlar; köylünün eğitim ve kültür düzeyini yükseltmek (yetişkinlerin ve çocukların eğitimi), üretim araçlarını modernleştirmek, köy imarı (köy mimarisi), köy monografileri, köy-şehir ilişkisi ve köyün ülke kalkınmasındaki yeridir.

Dergide Köycülük ile ilgili çok sayıda kişinin makaleleri yayınlanır. Bunlardan başlıcaları şunlardır: Nusret Kemal (Köymen), A.Süreyya İşgör (Köy monografileri), Salahaddin Kademir (Köylerin coğrafı, idari ve iktisadi durumunu inceler), Kerim Öner (Köy Kanunu ile ilgili yazar), Abdullah Ziya (Köy Mimarisi yazıları), Muallim Kemal (Edirne’den köy muallimi olarak yazılarıyla katılır), Trakyalı Ali Galip, Kadri Kemal, Kırımlıoğlu Rifat (Bursa Gündoğdu Köyü muallimi), Etem Veysi (Samsun’dan yazar. Ziraat Bankası ve köylü ilişkisini tartışır) vb.

Ülkü’deki Köycülük yazılarının çeşitliliğine karşın en kapsamlı olanları, uzun yıllar yazı işleri müdürlüğü de yapan Nusret Kemal’e (Köymen) aittir. 1930’ların ünlü “Köycü”sü olarak kabul edilen yazar, soyadını da köyle ilişkilendirmiştir. Yazarın makalelerine ve kitaplarına baktığımızda da esas olarak bu konuya yönelik düşünce ürettiğini görürüz. Bunlar arasında; Köycülük Esasları (1934), Köycülük Programına Giriş (1935), Meksika’da Köycülük vb. kitaplar ile İnkılap İdeolojisinde Halkçılık, Milli Bayram ve Halk Terbiyesi, Bir Köycülük Projesi Tecrübesi, Köy Seferberliğine Doğru vb makaleler sayılabilir. Şimdi Köymen’in ve diğer yazarlarına makalelerden birkaçına yakından bakalım. Nusret Kemal, “Köycülük”ün toplumsal kalkınmada önemli bir rolü olduğunu şöyle gerekçelendirir:

Dünya büyük bir ekonomik bunalım yaşamaktadır. Artık, ülkeler arası ekonomik ilişkiler bir tıkanma noktasına gelmiştir. Ülkenin kendisini besleyecek “köylü sınıfı”na ihtiyacı bulunmaktadır. Bütün zenginliklerin toplandığı, gelişmiş sanayiye sahip büyük şehirlerin, buhranla birlikte vatandaşlarını besleyecek alt yapıdan yoksun olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum söz konusu ülkelerde bile bir “köye doğru” hareketi başlamıştır. Türkiye, bir tarım ülkesi olduğu için bu ülkeler arasında “en bahtlı” konumdadır. Nusret Kemal’e göre: “Garbın soyucu şehirciliği henüz memleketimize yayılmamış; nüfusun hemen hepsi istihsal, imal veya hizmet işlerinde çalışıyor; istihsal ile imal ve istihlak arasında büyük muvazenesizlikler, tenakuzlar yok; medeni seviyesi yükselmekte ve ihtiyaçları artmakta olan büyük bir köylü sınıfı milli sanayiye büyük imkanlar açıyor...”³²⁴ Bu imkanları bir an önce uygulanabilir kılmak için köyün kültürel kalkınması özel bir yer tutar.

Köymen, Köy Seferberliğine Doğru adlı makalesinde de, Türkiye’de 40 bin kadar köy olduğunu ve bu köylerde yaklaşık 11 milyon insanın yaşadığını söyler. Yazar; yaklaşık 37 bin köyde ‘ne mektep var, ne posta, ne de dükkan’ var diyerek köy sorununda önceliklerinin altını çizer: “... Ancak yüzde ikisinin okuma ve yazması var. Konuşmak ve düşünmek için en zekisinin kullandığı kelime sayısı beş yüzü bulmuyor. Yalnız askerden gelmiş birkaç kişi biraz memleketten dünyadan haberli; köyünün çevresini geçmemiş olanlar var. İhtimai ve ruhi seviye bu kadar dar olunca tabii iktisadi seviye de o nispette düşkün. İşte memleketin umumi manzarası ve köy meselemiz.”³²⁵ Görüldüğü gibi Köymen, köy sorunun temelinde eğitimsizliği görür. O, köylünün eğitilmesinin, toplumsal dina-

324 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Bir Köycülük Projesi Tecrübesi”, Ülkü, I, 8, Eylül 1933, 118-120.

325 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Köy Seferberliğine Doğru”, Ülkü, I, 5, Haziran 1933, 355-357.

mizme yol açacağını düşünür. Köylünün toplumsal ve düşünsel ufkunun darlığının, ekonomik seviyenin düşüklüğüne kaynaklık ettiğini ileri sürer. Türkiye’de sınıf farklılıklarının olmadığını yineleyen yazar, köylünün kültür düzeyinin yükseltilmesiyle demokrasinin tam olarak kurulacağını savunur. Bunun gerçekleşmesini de üç koşula bağlar: Köy iktisadını teşkilatlandırmak, köyleri kalkındırmak ve köylüyü bir demokrasi vatandaşı olarak yetiştirmek.³²⁶

Söz konusu makalede, köy sorunu “köyün imarı ve köylüyü yetiştirmek” olarak iki başlık altında değerlendirilir. Köyün imarında anlatılmak istenen, köyün alt yapısının kurulması ile kasaba ve kentle bağlantısının sağlanmasıdır. Bu alt yapıyı kuracak olan da devlettir. Fakat büyük paralara mal olacak bu girişim için “ortada ruhen ve iktisaden işlenmiş bir köylü olmayınca bu sahada yapılacak işlerin değeri de yoktur” denerek köylünün kalkındırılması için öncelikli hedefi belirler. “... Sarsıntısı bütün dünyayı dolaşmış koca bir inkılapтан habersiz iptidai bir hayat süren” köylülüğün “demokrasi vatandaşı olarak yetiştirilmesi” gerekmektedir:

- “ 1-Köylünün kazancını artırmak ve her ferde milli iktisattaki rolünü tanıtmak ve vermek
- 2- Köylünün içtimai seviyesini (ahlak, toplu yaşama, ideal, elbirliği, eğlence, çalışma zevki, salim itiyatlar vs.) yükseltmek.
- 3- Köylüyü rejimi kavramış, vazifelerini idrak eder ve yapar vatandaş olarak yetiştirmek.
- 4- Köylüyü hurafelerden salim, bir ilim mantığına sahip, geniş görüşlü, müteakmil bir insan olarak yetiştirmek

326 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Köy Seferberliğine Doğru”, 357.

- 5- Köylüyü ırkının ruhi vasıflarına malik ve mümtaz ananelerine sadık bir Türk olarak yetiştirmek.
- 6- İzdivaçta ıstıfa ve beden terbiyesi yoluyla köylünün bedeni ve ruhi vasıflarını tekamül ettirmek

Birinci nokta mahiyet ve tatbikat itibarıyla ötekilerden ayrı olduğu için başa alınmıştır. Köylünün kazancının salım bir şekilde artması için iktisadi olgunlaşmasının, ruhi ve içtimai olgunlaşmasının arkasından hiç olmazsa onunla beraber, yürümesi lazımdır.”³²⁷

Yazar bu makalesinde, köylünün kazancının artırılması için “Halk dükkanları” kurmak dışında öneri getirmez. Kendisi de bir halk eğitimci olan Nusret Kemal, halkın eğitimine merkezi önem verir. Fakat büyüklerin eğitiminden kısa vadede daha fazla yararlanılabileceğine inanır. Çünkü küçüklerin eğitimi uzun bir zaman dilimini gerektirmekte ve daha masraflı bulunmaktadır. Eğitimi iki boyutlu olarak ele alan yazar, küçüklerin ve büyüklerin eğitimi arasında bir öncelik olması gerektiğini savunur. Çünkü devletin, yeterince parası olmadığı için bir seçim yapması gerekmektedir. Köymen’e göre eğitim alanında yapılan araştırmalarda yetişkinler, çocuklardan daha kısa zamanda öğrendiğini göstermektedir. Ülkemiz gibi yeni gelişmekte olan, yoksul bir ülkede, yedi yaşındaki bir çocuğun eğitimine para harcamaktansa, on yaşında bir çocuğu eğitmeyi daha rasyonel bulur: “On yaşında normal bir çocuğa yedi yaşından on beş yaşına kadar öğreneceği şeylerin hepsini bir yıl içinde öğretmek kabildir. Demek oluyor ki üç sınıflı bir köy mektebinde yirmi küçük çocuğu okutmak için yapacağımız masraf ve emekle, masraflar azalan bir nispette artacağı cihetle, en az yüz köy delikanlısını okutur ve çok daha iyi semere alırız.”³²⁸

327 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Köy Seferberliğine Doğru”, 357.

328 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Köy Seferberliğine Doğru”, 358.

Yazar, köylünün söz konusu eğitime ilgisini arttırmak için de bazı çareler de önerir. Bunlar; okula kabul edilenlerin yol vergisinden muaf tutulması, bir yıl eğitim gören erkeklerin askerliklerinden beş ay, iki yıl eğitim görenlerin dört ay, üç yıl eğitim görenlerin üç ay indirim yapılması önerilir. Yazara göre gençlerin askerlik süreleri, aldıkları eğitimin uzunluğuna göre on üç, dokuz ve altı ay olarak belirlenebilir.

Köymen, köylüyü “yetiştirme vasıtaları” olarak da, “muallim ve muallimden başka vasıtalar” diye sınıflama yapar. Yazar, muallimlerin karı koca olmalarının, köyde başarı olasılığını artıracığı ileri sürer. Özellikle genç kadınların yetiştirilmesinde kadın muallime büyük bir görev verir. Köylünün yetiştirilmesinde “muallimlerden başka vasıtalar” şöyle belirlenir:

“Şehirde basılan köy gazetesi ve afişi, köyde yapılan duvar gazetesi, köylü için yapılan başka neşriyat; gramofon, radyo, gezgin sinema; köy kitap dolabı, gezgin kütüphane, postalı kütüphane; gezgin ziraat, ev idaresi, köy evi, sıhhat, inkılap tarih, iktisat, müze, sergi ve mektepleri; mahalli istihsal, hayvan yetiştirme müsabakaları; spor yarışları; toplu eğlenceler; gezgin tiyatro, karagöz, kukla, meddah; gezgin konferans, vaiz; köy yetiştirmesi bakımından hazırlanmış din kitapları; şehir ve köy temasları; gezgin ebe, doktor, dişçi; köy dükkanı, kahvesi, posta; köylü muhabirler teşkilatı; köy panayır-
rı, mahsul ve hayvan sergileri; örnek çiftlikler ve ilah. Bu vasıtaların umumi esaslar itibarıyla ve bazılarının bütün teşkilat ve teferruatıyla, bir merkezden idare edilmesi lazım ise de mahalli ihtiyaçlara ve vaziyetlere de uyar olmaları ve bazılarının bu uyarlığı elde edebilmek için yerlerinde hazırlanmaları şarttır.”³²⁹

Nusret Kemal, “Halk dükkanları” diye adlandırdığı yapıları köylünün ekonomik ve sosyal gelişimini sağlama araçlarını

329 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Köy Seferberliğine Doğru”, 360-361.

dan biri olarak kabul eder. Yazar makalesinde; liberal, komünist ve faşist yönetimlerde üreticinin ürettiklerinin yeterince değerlendirilmediğini, ürünlerinin düşük fiyatla alınıp, yüksek fiyatla tüketiciye ulaştırıldığını ve üreten ile tüketenin bir avuç aracı tarafından sömürülmesinin söz konusu olduğunu anlatır. İşte bu durumun Türkiye’de gerçekleşmemesi için “Halk dükkanları” en önemli çözüm olarak görülür. Yazarın “Halk dükkanları”ndan anlatmak istediği işletmelerin özelliği, tüketici ile üretici arasındaki araçların olmamasıdır. Devletin ve belediyelerin ortaya koyacakları sermaye ile günümüzdeki süpermarketleri çağrıştıran tarzda kurulması önerilen bu dükkanlara ortaklık hisse senetleri yoluyla sağlanacaktır. “Halk dükkanları”na yüklenen anlam, köyün, dolayısıyla ülkenin ekonomik kalkınmasıyla da sınırlı tutulmaz. Buna göre “halk dükkanları”nın, köyün siyasi ve kültürel düzeyini de etkileyecek boyutları olacaktır. Bu dükkanları köylünün toplanacağı, tartışacağı, sohbet edeceği kamusal alan olarak tanımlar. Köymen bu mekanlara; köy gazetesi, duvar gazetesi, afiş, gramofon, radyo, yazı makinesi gibi araçlar koyarak bunlardan köylünün faydalanmasını sağlamak ister. Köye gelen münevverlerin ve muallimlerin burada “hazırlıklı konuşmalar” yapmalarının da uygun olacağı belirtilir. Halk dükkanları aracılığıyla, düzenli posta servislerinin kurulabileceği, kasaba ve kentle bağlantının sağlanabileceği, gazete ve dergilerin düzenli olarak köye getirilebileceği hesaplanır. Bir anlamda kooperatif olarak tasarlanan bu dükkanların, köylüye “kağıt, kalem, defter, mürekkep, tebeşir gibi okuyup yazma vasıtalarını çok ucuza mal etmek”le önemli bir kültür hizmeti yapacakları savunulur. “Halk dükkanları”nın en önemli boyutu da, münevverle köylü, kent ile köy arasında bir aracı kurum olarak tasarlanmalarıdır:

“(…) Halkı devlete, fırkaya, münevvere ve köyü şehre ısındırmak. Dünyanın her tarafında halk için devlet vergi alan, as-

ker alan, şu veya bu işi yasak eden ve dediklerini zorla yaptırmak için elinde jandarması olan bir kuvvetten başka bir şey ifade etmez; fırka ise memlekette kendi borularını öttürmek için birkaç kişinin bir araya gelmesi demektir. Münevver ise bir takım sırlara vakıf, kendine hor muamele eden ayrı bir fasiledir; şehre gelince köylerden alınan vergilerle buralarda apartmanlar yapılır. Bu zihniyet yaşarken halk ile devlet, fırka ve münevver, ve köy ile şehir arasında el birliği nasıl yapılır? İşte halk dükkanları halkı bilfiil refaha yaklaştırarak, ve devletin, fırkanın, münevverin halkı ve şehrin köyü düşündüğünü elle tutulabilir bir şekilde göstererek bu zihniyetin kalkması yolunu, milli ruh birliği yolunu açacaktır.”³³⁰

Köyde açılacak dükkan, “bir istismar dolabı değil bir hizmet yuvası, bir terbiye müessesesi” olacaktır: Bu dükkan zavallı Türk köylüsünü en basit ihtiyaçları için aracı ve tefecilerin elinde esir ve oyuncak olmaktan, kendi ürününü bile yiyemeyecek kadar soyulmaktan kurtarmakla kalmayacak, ona hakiki bir insan gibi yaşama isteğini uyandıracaktır. Onda iktisat, elbirliği, ilerleme bilinci uyandıracak kooperatifleşmesini zemin hazırlayacaktır.

Görüldüğü gibi Köymen, köyün sorunlarına kaynaklık eden etkenlerin ekonomik boyutlarını derinlemesine ele almak yerine, öncelikle kültürel dönüşümü sağlayacağını varsaydığı önerilerde bulunarak toplumsal gerçeklikten uzaklaşır. Yazar, köylünün yaşam düzeyinin geriliğinin kaynağında, köylünün sömürenler karşısındaki çaresizliğini ve haklarına sahip çıkamamasını görür. Ayrıca köylünün, yeni kurulan toplumsal yapı ile ilişkisizliğini ve demokratik bir ülkenin temelini oluşturacak “vatandaş”lık bilincinin zayıflığını da saptar. Fakat, Kadro yazarları gibi hastalığı kesin tanısını koyamaz. Oysa sorunun temelinde, yüzyıllar boyu köylünün toprak ağa-

330 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Halk Dükkanları”, Ülkü, I, 4, Mayıs 1933, 268-273.

ları ve aşiret beylerine bağımlı bir toplumsal yapı içinde yaşamaları yatmaktadır. Köylünün büyük oranda topraksız olması veya borçlanma yoluyla söz konusu güçlere bağımlı kılınması, “köylünün efendimiz” olduğu söylemi ile ciddi bir zıtlık oluşturmaktaydı. Kemalistler “Çağdaş uygarlık yolunda atılması gerekli ilk ve en önemli adımın, toprak düzeninde prekapitalist ilişkilerin tasfiyesi”nin gerektiğini bilmekle birlikte bunu gerçekleştirecek sınıfsal dayanaklardan yoksunlardı”.³³¹ Bu nedenle Kemalistler’in toprak reformu konusundaki ikircikli tutumunu anlamak hiç de zor değildir. Çünkü: “Köklü bir toprak reformu güçlü bir halk hareketinin varlığını ve aşağıdan bir baskıyı gerektirir. Türkiye’de böyle bir baskı hissedilmemektedir. Hissedilen baskı, topraklarını kaybetmek değil, aksine genişletmek isteyen eşrafın baskısıdır. Mustafa Kemal ise, başka bir güç gözükmediğinden, Kurtuluş savaşını bu eşrafa dayanarak yürütmüştür.”³³²

İşte bu nedenle “köylüyü memleketin hakiki efendisi yapmak”³³³ girişiminde, Ülkü dergisi yazarlarının samimi oldukları kuşku götürmemekle birlikte sınıfsal dayanaktan yoksunluk, onları zaman zaman öznel çözümlere götürmektedir. Bununla birlikte, ağalık sistemini tartışan ve toprak reformunun önemine değinen yazılara da yer verilir.

Trakyalı Ali Galip imzasıyla “Köylü” başlıklı makalede, “köylünün kazancına göz dikenler”i iki başlık altında değerlendirilir. Bunlar; “Biri kanuna aykırı gidenler, diğeri kanuni kisve altında yürüyenler”dir: Kanuna aykırı gidenler: Adi hırsızlar, yol kesenler, ev ve köy basanlar, daha yüksek şaki çeteleridir. Kanuni kisve altında yürüyenler de: Aşar ve vergi mültezimleri, bazı ağalar ve beyler (bazı eşraf), bazı sermayedar-

331 Doğan AVCIOĞLU, Türkiye’nin Düzeni, 170.

332 Doğan AVCIOĞLU, Türkiye’nin Düzeni, 171.

333 Nusret KÖYMEN, “Büyük Kurultay’dan Dilekler ve Kanada’da Köycülük”, Ülkü, V, 27, Mayıs 1935, 225-229.

lardır. Bu kimseler kanuna dayanarak köylüyü çok ezmiş ve çok yıldırıştır. Bu kesimin kökeni feodaliteye; zeamet ve tımarlara ve ulus ve oymak beylik ve ağalık sistemine dayandırılır. Yazar, bu kesimin etkinliklerinin köylü açısından incelenmeye değer bir konu olduğunu belirtir. Çünkü ağa ve bey, alın teriyle kazanan köylüye her zaman buyurmak amacındadır. Gözünü ise köylünün kazancından ayırmak istemez. Yazar, ağaların köylünün yaşamının her alına egemen olarak; köylünün evlenmesine, diğer köylülerle olan sınır anlaşmazlıklarına karışmak ve daima kendi topraklarını köylünün aleyhine olarak artırmak istediklerine işaret eder. Trakyalı Ali, ağaların yanı sıra sermayedarların da, yüksek faizle köylüyü borçlandırdığından yakınır:

“Bu sermayedarlar, köylüye parasız kaldığı ve çok sıkıldığı devirlerde çok yüksek faizle para verirler. Yahut mahsulünü vaktinden evvel çok ucuz fiyatla satın alırlar. Mahsul yettiği vakit köylünün ayağına adamlar gönderip mahsulünü türlü şekillerde yürüyerek ucuz fiyatla almağa uğraşır ve çok yerde muvaffak olurlar.

Bakkal vesaire seklinde veresiye ve çok yüksek fiyatlarla mal vererek onu savarlar. Bu sermayedarın işi, ticaret namı altında köylünün, alınteri mukabili mahsulünü kabil olduğu kadar ucuza imale ve köylünün istihlâk edeceği mallan da mümkün olduğu kadar yüksek bedelle vermektir... Köylünün büyük dertlerinden, biri de sınır ve toprak kavgalarıdır. Toprakta dönüme değil, tapulardaki hududa itibar ediliş pek çok kavgalar doğurmuş ve doğurmaktadır. Köy sınırlarının da hududa itibar edilişi köyler arasında müzmin nizalar doğuruyor.

İşte köylü, kendisini hırsızın, yol kesenin, ev ve köy basanın ve şakinin kötülüğünden korumuş ve ağa ve beyin ve sermayedarın; üzerindeki eli kesilmiş ve nizadan ve hele toprak kavgasından kurtulmuş gördüğü zaman mesut ve mutlu olduğuna

inanır. Bunlardan bir veya birkaçının veya hepsinin tesiri altında kaldığı gün de kendini kara talihli saymaktadır.”³³⁴

Ali Galip makalesine devamla, Cumhuriyet ile birlikte toprak reformunun gündeme geldiğine dikkat çeker. Çözüm önerisi, köylünün “sermayedarın istismarı”ndan başarıyla yürütülecek kooperatifçilikle korumaktır. Bunun yanı sıra sorunların çözüm yollarından bir başkası da; tarlaların sınırlarını belirleyen yasal düzenlemelerdedir, köylünün gereksinimi olan toprak dağılımında değil.

Dergide yer alan makalelerde köy ve şehir ikilemi konusunda ilginç görüşler dile getirilir. Bu düşüncenin esas savunucusu Köymen’dir. Köymen insanın doğasına köy yaşamının daha uygun olduğunu savunur. Son yüz yıllardaki kentleşmeyle birlikte, kent; “kültür, idare, medeniyet, iktisat vasıtalarını elinde tutan ve bu vasıtalar sayesinde fikren yükselen ve teşkilatlanmış şehir, teşkilatsız kalmış olan köyü asırlardan beri ‘istismar’ etmektedir.”³³⁵ Buna göre kent, “kültür vasıtalarını da elinde tutarak” köyü “kansızlığı mahkum etmiştir”. Kentteki insanın toplumsal yabancılaşma yaşamasının kaçınılmaz olduğunu söyleyen Köymen, kentin bireyi toplumdaki “makinenin milyonlarca dişlilerinden biri” haline getirdiğini savunur. Ona göre kentte bireyler “büyük bir ordunun neferi gibi yalnız kendilerine verilen emirleri yapacaklardır”. İşbölümünün yaygınlaşmasına paralel olarak, boş zamanın artmasının da bir işe yaramayacağını söyleyen Köymen, bu zamanı değerlendirmek için “ruh kalmayacağını” düşünür. Buna göre, doğada yapılan etkinlikten uzak bir yaşam, insanı insan yapan değerleri tahrip etmektedir. Köymen’in Ülkü’de çıkan köy-şehir karşıtlığına ilişkin yazılarının çerçevesini oluşturan

334 Trakyalı Ali Galip, “Köylü”, Ülkü, I, 11, Aralık, 329-330.

335 Nusret Kemal (KÖYMEN), Köycülük Esasları, Hakimiyeti Milliye, Ankara, 1934, 14.

Köycülük Esasları kitabında yukarıda kısaca ele alındığı gibi; kent köyü istismar etmektedir, köyün kültürel geriliğinin nedeni kenttir. Bununla birlikte kent insanı, hem toplumsal yaşamda hem de üretim sürecinde yabancılaşma ve “ruh”tan yoksunlukla karşı karşıyadır. Köymen kentin zayıf-köyün güçlü yayınlarını şöyle formüle eder:

1. Kentte iktisadi emniyet yoktur. İşsizlik, aç kalma tehlikesi bulunur.
2. Gençler erken yaşlardan itibaren ekonomik bağımsızlıklarını kazandıkları için, aile bağları zayıflamaktadır.
3. Kentteki çalışma koşulları, çevre şartları insanın maddi ve manevi sağlığını bozmaktadır.
4. Kentleşme sınıflaşmaya ve sınıf mücadelelerine yol açmaktadır.
5. Buna karşın köy, kendine yeterli bir ekonomik birimdir. Üretim alanındaki iyileştirici önlemler, milli ekonomiye katkı yapacaktır.
6. Kentlerde kurulacak sanayiinin büyük kısmı köylerdeki sanatları destekleyecek biçimde olmalıdır. Kooperatif bu aşamada önemli bir rol oynar.
7. Şehirde işçiyi fabrikaya bağlayan “yevmiye”dir. “Köyde ise herkesi saate, içinde doğup büyüdüğü hava bağlamaktadır”. Ayrıca köyde işçi-patron farkı ve mücadelesi bulunmaz.
8. Ekonomik bağımsızlığını sağlayan, toplumsal dayanışması güçlenen köylü, kendisini sömüren zenginlerin etkisinden kurtulacak “hakiki bir demokrasinin” gerçekleşmesi için, vatandaşlık niteliklerine sahip olacaktır.³³⁶

Köymen, köylünün kente göçmesine engel olacak bir toplumsal gelişmesini sağlamak için de halk eğitimine büyük bir

336 Nusret Kemal (KÖYMEN), Köycülük Esasları, 20-27.

rol verir: “Köyün kendisi mekteptir, hem de bedeni ve ruhu sağlam bir milleti yetiştirebilecek bir mektep, yeter ki içinde iyi bir rehber bulunsun ve en istidadlı gençler şehirci bir terbiye sistemiyle ve yanlış bir ekonomi ve sosyete düzeninin köyü mahkûm ettiği bezdirici sefaletin ve yanlış bir tekâmülün kurnazlığını ve hilekârlığını geliştirdiği şehrin çekici sefahatinin tesirile şehre akmasın...”³³⁷

Dergide, bir yandan köylünün batıl inançlarından beslenen kötü yaşam koşullarının verdiği acıdan söz edilirken, öte yandan da “muhafazakar”lığını olumlayan yazılar da yer alır. Köylünün muhafazakarlığını farklı noktalarda ele alan yazarlardan biri; Aydoslu Sait, diğeri de İsmail Hakkı Tonguç’a aittir.

Aydoslu Sait, köylüyü “köylü ve çiftçi” olarak iki kategoride ele alır. Buna göre, köylü toprağa ve değerlerine bağlı, kültürün en saf haliyle yaşatıcısıdır. Çiftçi ise, başkalarını çalıştırarak, üretimi pazara yönelik olarak yapar, toprakla doğrudan bağı yoktur. Yazarın üretken sayarak önemseddiği gurup çiftçi değil, yalnızca köylüdür!

Çünkü; ocağını, yuvasını, kılığını, hatta suratının görünüşünü, ses tonunu, şivesini, halk şiirlerini, kısaca köylü biçimini veren değerlerini koruyucu bir ‘muhafazakârlık’ köylü tînin başlıca karakteristiğidir ki bu, onun tabiatına bir ananecilik vermiştir. Yazara göre; köylünün bulunduğu yere, ocağına bağlılığın ne paha biçilmez bir değer olduğunu yaşayarak öğrenmiştir. Köylü, düşman tehlikesi karşısında hemen pııyı pırtıyı sırtına vurarak yola düşen göçmenleri görmüş veya kendisi bu acıyı tatmıştır. Aydoslu’ya göre köylü, barışçı, uysal, oturaklı, töreci ve saygılıdır. Bununla birlikte köylü, saftır ve olduğu gibi görünür. Ayrıca, köylünün duygusu; normalin üstünde, arık, keskin ve sandığımızdan çok incedir. Ama ölçülüdür, ihtiyaçlarında yorganına göre ayağını uzatır ve düşünür-

337 Nusret KÖYMEN, “Köy Tarım Demek Değildir”, Ülkü, V, 28, Haziran 1935, 308.

şünde aşırılık (ifrat) tan kaçınır. Gerçeği baştan ayırt etmeği bilir. Uzağa bakar. Kendine sunulan her şeye kanmaz; onun sonunu, sıkıntısını düşünür. Bu özelliğin bir boyutu da suskunluk olarak yansır, köylü her akılina geleni söylemez, zevzeklikten hoşlanmaz.

Köylünün beden ve tin sağlığının yerinde olduğunu söyleyen yazar, bu durumun köylünün doğanın bir parçası olmasından kaynaklandığını savunur: "Ondaki dayanıklılık, bu sağlık ve esenliğin belgesidir. Şarlıların (şehirlerin. FG) sporla ermek istediği amaç da, bu boşluklarını doldurmak değil midir? Bir köylünün, şarlılar gibi, canım sıkılıyor' dediğini duyan olmamıştır. Can sıkıntısına dayanmak, köylünün en köklü huyudur. Bütün bir kışı, şekli değişmez bir yaşayışla geçiren köylünün duygusuz olduğunu sanan şarlılar, şar yaşayışının sinir bozucu fırtınası içinde düştükleri hastalığın derecesini anlayamayanlardır. Köylüleri eğlendirmek isteyen şarlıya köylünün içinden güldüğü bir gerçekliktir. Eğer bir ulus, tarihinin ana çizgilerini ararsa onu en belli olarak köylüde bulur. Orada yaşanmış tarihin ana çizgileri arık ve saf olarak yaşar, durur."³³⁸

Köylünün her yeni olaya ve olguya karşı direncini, bununla birlikte muhafazakarlığını olumlayan yazarlardan biri de İsmail Hakkı Tonguç'tur. Tonguç'un köylüde gördüğü bu muhafazakarlık, gerçekçilikten kaynaklanan temkinlilik halidir. Yazar, bu durumun köylünün iç tutarlılığının göstergesi olduğunu savunur ve köylüye "yeni" olanı benimsetmek için aydınlarla büyük sorumluluk düştüğüne ilişkin örnekler verir. Tonguç'un verdiği örnek olay, aynı zamanda yeni uygulamaya konan Köy Eğitimliği uygulamasının başarısı ile de yakından ilgilidir. Buna göre; köyde eylem haline geçmemiş, uygulanmamış her hangi bir görüşe köylü ne inanır, ne de bu görüşün arkasından gider. Köylünün somut, yalın ve uygulanabilir

338 Aydoslu Said, "Köylü ve Köylü Ekonomisi", Ülkü, VI, 31, Mayıs 1935, 170-176.

düşünceleri benimsemeye daha yatkın olduğu anlatılır. Tonguç köylünün bu özelliğini, onu asırlar boyu dış etkenlere karşı koruyan olumlu bir özellik olduğunu söyler ve bir örnek olay anlatır. Bir köye tohum ekme makinesinin faydalarını anlatmak için giden öğretmenle, köylü arasında geçen konuşma şöyledir: “Eğitmen: ‘Sizlere tohum ekme makinesinin faydalarını anlattım. Şimdi sıra onu almaya geldi’ diyor. Köylüler, ‘Eğitmen; biz bunu görmeden alamayız’ diyorlar. Eğitmen, bu teklifi de kabul ediyor, köye bir makine getiriyor, onunla tohum ekerek gösteriyor. Sonra köylülere: “İşte makinenin kendisini de gördünüz, artık siz de bu makinelerden satın alınız’ diyor. Köylüler: ‘Bir de bu makine ile ekilen tohumun bittiğini görelim, ondan sonra alınız’ cevabını veriyorlar.”³³⁹ Eğitmenle köylü arasındaki bu konuşmada köylüden yana bir değerlendirme yapan Tonguç, köylünün bu kadar temkinli davranmasını olumlar. Bu davranışın köylünün zaafalarını değil, “kuvvetli” yanını gösterdiğini öne sürer. Tonguç, köylüyle birlikte çalışma yapacakların, köylünün bu yanını bilerek hareket etmesi gerektiğini yineler. Çünkü köylüyle çalışmak için, köylü kadar “realist, fedakâr, cesur, meşakkate mütehammil, becerikli, soğukkanlı, tabiata ve tabiat hâdiselerine alışkın, zeki, şen ve ayrıca da yaratıcı, kudretli insanlar olmaları lâzımdır.” Tonguç, ancak bu ilkeleri gözeterek köylü çalışmalarının, kısa bir zamanda Türkiye’nin kültürel çehresini tanınmayacak kadar değiştirebileceği ve güzelleştirebileceğini savunur.

1936 yılı Ülkü dergisinin Köycülük yazıları için bir dönüm noktası olur. Bu yıldan sonra dergide, endüstrileşmenin önemine ilişkin yazılarda artan ve “Köycülük” yazılarında giderek azalan bir ivme görülür. Dergide, 1939’dan sonra ise köyü konu alan az sayıda makale yer alır.

339 İsmail Hakkı TONGUÇ, “Köy Eğitimi Meselesi”, Ülkü, X, 66, Ağustos 1938, 508.

1936 Şubat ayında “Türkiye’nin Endüstrileşme Davası”³⁴⁰ başlıklı imzasız bir yazı ile “Türkiye’nin Endüstri Seferberliği-nin Başında Bulunanlara” ithaf edilen Kamuran Bozkurt’un “Yeni Bir Yol Üstündeyiz” adlı şiiri, ardından Mart ayında da ekonomi Bakanı Celal Bayar’ın “Endüstri Planımız Üzerine Söylevi” yayınlanır.

Bundan sonra Ülkü’de, tarımsal üretimle endüstrileşme-nin uzlaştırılmasına yönelik tartışmaların yaşandığı bir ara dönem söz konusudur. Köymen’in ve diğer köycülerin yukarı-da açıkça tartıştığı, “kentlin iticiliği-kırsalın çekiciliği”ne ilişkin söylemden hızla uzaklaşılır. Dergide köycülüğe ilişkin ya-zılarda ciddi bir azalma olur. 1939’dan sonra ise arada sırada köy sorunları ele alınır. İlginçtir ki bu dönem aynı zamanda, Köy Eğitimciliğinin başarılı bir şekilde uygulandığı ve Köy Enstitüleri’nin açıldığı zaman dilimiyle örtüşmektedir.

“Türkiye’nin Endüstrileşme Davası” başlıklı makalede, kalkınmada önceliği ziraata vermesinin ve Türkiye’nin en-düstriyel gelişimini ihmal etmesinin sakıncaları üzerinde du-rulur. Bir ülkede endüstrileşmenin, köylünün zararına olabi-leceğini savunanların hata yaptıkları iddia edilir. Endüstrileş-me hareketinin, ziraatle uğraşan halka büyük yarar sağlayaca-ğı savunulur. Bu yararlar beş noktada toplanır:

1. Köylünün ürünleri yeni fabrikalarda işlenecek, dolayısı-yla hem üretici kazanacak hem de yeni tekniklerin uygula-nacağı iş alanları açılacaktır. Pamuk ve yapağı buna ör-nek olarak verilir.
2. İhraç olanaksızlıkları nedeniyle bazı ürünlerin yetiştiril-mediği alanlarda üretim yapıp, kendi fabrikalarımızda bu ürünlerin işlenmesi ve köylülerin kazancının artması-nın sağlanması gerekir. Şeker endüstrisi örnek gösterilir.

340 ANONİM, “Türkiye’nin Endüstrileşme Davası”, Ülkü, VIII, 35, Şubat 1936, 416-420.

3. Fabrika girdiği yere medeniyet götüren bir işletme niteliği taşır. Fabrikalar ülkenin her alanında kurularak bölgeler arası dengesizliğin giderilmesine katkıda bulunacaktır.
4. Dış pazarların kapanması sonucu işsiz kalanlara yeni iş olanakları açması nedeniyle endüstrileşme, işsizi üretici kılacaktır.
5. İnkılabın geniş kitlelere yayılması için, girişim yeteneğini yitirmiş ülkede endüstrileşme yeni bir dinamizm yaratacaktır.

Bayar'ın Ülkü'de yer alan söz konusu söylevinde "Türkiye Hammadeci Mi Kalmalı, Sanayileşmeli Midir?" diye sorulur. Türkiye'de bir hammaddecilik fikri bulunmaktadır ve bazı münevverler de bu düşünceye katılmıştır: "Bunlar, sanayi hareketi memlekette başlar ve ilerlerse, mali vaziyetimizin sarsılacağından endişe ediyorlardı. Bu tezi bir dava gibi müdafaaya kalkışanlar oldu... Her kurulacak sanat; şekerde olduğu gibi, bütçe varidatından bir kısmını kemirecek ve bu hareket ilerledikçe ve başarılıldıkça gümrük varidatının kaybı artacak mali sarıntı doğacaktır. (...) Zira görmüşlerdir ki yerli iptidai maddelerin kıymeti, sanayi hareketlerinin tesiriyle artmaktadır."³⁴¹

Bayar'ın da sanayileşmeye yaptığı vurgunun ardından Köymen, bir kaç makale yazar. Bunlar; "Sanayileşmemiz Üzerinde Düşünceler", "Sanayide Yayıncılık" ve "Türkiye Sanayileşmeli Mi, Yoksa Ziraatini İyileştirmeli Mi?" vb.

"Sanayileşmemiz Üzerinde Düşünceler"³⁴² makalesinde Köymen; CHP'nin Mayıs 1935'te toplanan 4. Büyük Kurultayı'nda alınan kararları referans göstererek, parti programının köyü kalkındırmaya yönelik olarak hazırlanmış maddelerine

341 Celal BAYAR, "C.Bayar'ın Endüstri Planımız Üzerine Söylevi", Ülkü, VIII, 35, Mart 1936, 9-13.

342 Nusret KÖYMEN, "Sanayileşmemiz Üzerinde Düşünceler", Ülkü, VIII, 35, Mart 1936, 16-19.

dikkat çekerek ve dünyanın ilk “köycü programı” olduğunu belirtir. Buna göre Türkiye’de; bölgeler arası dengeyi gözeterek bir sanayileşme uygulanacak, köy, yalnızca hammadde üreticisi ve mamul madde tüketicisi olarak görülmeyecektir. Böylece “sanayiinin en ekonomik şekilde köylere dağıtılması”na dikkat edilecektir. “Köyde sanayi” kurulması düşüncesinin, 19. yüzyılda kentleşmenin hızlanması ile birlikte öncelikle İngiltere’de ortaya çıktığını belirten Köymen; sanayi devriminin yarattığı toplumsal sorunları ortadan kaldıracı bir etken olarak “köyde sanayi” düşüncesini savunur. Buna göre; “köylü işçi” fabrikalara ortak edilerek, yiyeceğini sağlayabileceği kadar toprağa sahip olarak “proleterleşmekten” kurtarılacaktır. Böylece, küçük ölçekli fabrikalar kurularak, hem köy-kent çelişkilerinin derinleşmesi önlenilecek, hem de sınıf çelişkilerinin keskinleşmesi engellenebilecektir. Ancak bu yöntemle, “Garbın gittiği yanlış şehirci sanayi” yolundan ülkenin korunması sağlamak mümkün olur.

Köymen, “Sanayide Yayıncılık”³⁴³ adlı bir başka makalesinde de sınıf mücadelesinin sanayileşmeden değil, kentleşme sürecinde doğduğunu söyler, “sermayedar ve işçi” sınıfının ortaya çıkmasını ise “şehir has bir hastalık” olarak belirtir. Buna karşılık sınıf bilincinin sanayiinin kentlerde toplanmasıyla ortaya çıktığını anımsatır. İşte, sanayiinin kırsal alanda kurulması hem bu sakıncaları ortadan kaldıracak hem de dengeli bir kalkınma gerçekleştirecektir. Bunun yanı sıra 2. Dünya Savaşı’nın söz konusu olduğu koşullarda Türkiye, endüstri yatırımlarının belli bir merkezde toplanmasının yol açacağı tehlikelere hedef olmaktan kurtarılacaktır. Böylece Köymen, 1930’ların ilk yarısındaki görüşleriyle endüstrileşmeyi, köycülük ve kenti bağdaştırmaya çalışır.

Önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi sınıf çelişkileri-

343 Nusret KÖYMEN, “Sanayide Yayıncılık”, Ülkü, VIII, 38, Mayıs 1936, 175-177.

nin keskinleşmesinin toplumsal huzursuzluğa neden olacağı-
nın sıklıkla vurgulandığı ve ülkemizin sınıfsız-ımtiyasız bir
kütle olduğunun anlatıldığı Ülkü’de, 1936 yılında ilk kez mev-
simlik işçilerin sorunlarından söz edilerek, bu kesimin çalış-
ma ve yaşam koşullarının düzeltilmesi gerektiği dile getirilir.
Samet Ağaoğlu imzalı bu yazıda, ülkemizin hangi bölgesinde,
ne oranda tarım işçisi bulunduğunu tartışmaya geçmeden,
“ziraat işçi”sinin tanımını yapar. Buna göre “ziraat işçisi”; top-
raksız, çalıştığı yerde evi olmayan ve kendi hesabına zirai üre-
tim yapmayan ücretli işçidir:

“ (...) Bu tarifin içine giren işçiler şu sınıfa ayrılabilir:

- 1- Depütatist işçiler. Bunlar iş sahibi tarafından aileleriyle
beraber iskân edilirler. Daima uzun vadeli ve ekseriya bir
sene müddetli bir mukavele ile bağlanır ve ücretlerinin
büyük bir kısmını (en nature) olarak alırlar.
- 2- Bu nevi işçilerin aileleri efradıdır ki bazen aynı mukavele
ile ve bazen hususî mukavelelerle bağlanırlar, ve ücretle-
rini para olarak alırlar.
- 3- Çiftlik hizmetçileri. Bunlar umumiyetle bekârdır, iskân ve
iaşeleri çiftlik sahibine aittir.
- 4- Mevsimlik işçiler. Bunlar aynı memleketin başka mıntı-
kalarından veya ecnebi memleketlerden gelirler, ve iş sa-
hibi tarafından iskân ve iaşe edilirler.

Bu dört sınıfta toplanmış olan ziraat işçileri meselesi şu
nokta etrafında ehemmiyetle ele alınmalıdır: Ziraat işçisinin
hayat seviyesini yükseltmek.”³⁴⁴

Ülkü dergisindeki yazılar arasında, Halkevlerinin köycü-
lük kolundan beklentiler oldukça önemli bir yer tutar. Bu ya-
zıların ana temasını; köye gitmek, köylüye vatandaşlık bilinci

344 Samet AĞAOĞLU, “Memleketimizde Mevsimlik Ziraat İşçisi Meselesi”,
Ülkü, VII, 39, Haziran 1936, 273.

vermek, köylünün eğitime destek olmak, yeni köy kanunuyla gelen yükümlülükleri ile haklarını öğretmek, ülke ve dünya sorunları konusunda düşüncelerini-tartışmalarını sağlamak vb. oluşturur. Halkevlerinin köycülük şubesi; Türk köylüsünü kimsesizliğin, ümitsizliğin ve cahilliğin kucağına attığı hurafe ve batıl inançlardan kurtarmakta ona, candan sevgi ve ilgiyle kendini düşünenler olduğunu duyurmakta, ümit ve bilgi vermektedir. Bu çalışmalar sayesinde pek çok köylü sıtmadan kurtulmak için pamuk ipliği bağlamak yerine kinin kullanmaya; yağmur duasına çıkmak yerine kuru ziraat yöntemlerini öğrenmeye; doğal olaylar karşısında kadere boyun eğmek yerine zekâ, irade ve bilgiyle doğayı anlayıp, felâketlere karşı çareler aramaya; ağaya sığınmak yerine kredi ve satış kooperatiflerine girerek kendini 'madrabazların elinden' kurtarmaya; daha temiz, daha iyi bir hayat sürmek için gelirini arttırmaya vb. başlamaktadır.³⁴⁵

Ülkü'nün bir başka yazarı olan Kandemir de, Halkevlerinin köycülük kolunun çok önemli bir görev yüklendiğini belirtir. Çünkü, o yıllarda Türk rejiminin en önemli davası "Köy dirimi"dir. Köycülük kolunun, bir asker gibi bu savaşa hazırlık yapması, bilimsel ve pratik bilgiler edinmesi istenir. Bunun da yeter olmayacağını söyleyen Kandemir, bu şubenin asker gibi manevi disipline sahip olmasının "mecburi ve zaruri" olduğunu söyler. Bütün bu unsurların biraradalığı sağlanmazsa köycülükten söz etmenin imkansız olduğu anlatılır. Bu yaklaşıma göre, köycülük sadece bir program işi değildir. Bilimsel metodların kullanılması gereken bir alan olarak tanımlanan köycülük, bütün maddi ve manevi niteliklerin çarpıştığı bir meydan savaşıdır. Burada tekniksiz, stratejisiz, sistemsiz bir adım ileri atılamaz. Halkevleri köycülüğünün bu açıdan yetersizlikleri

345 Nusret KÖYMEN, "Köycülük Çalışmaları", Ülkü, VIII, 34, İkincikanun (Ocak), 1936, 387-388.

olduğu vurgulanır. Söz konusu yetersizliğin kaynağı ise sağlam bir temele dayanan programın olmayışıdır. Yazara göre, köycülük kolu münevverlerinin ihmali şöyle sınıflandırılabilir: Buna göre köycülük yapacak olan Türk gençlerini aydınlatacak yazılar yazılmadı, “köy nedir, nasıl bir sosyal kurumdur bunun bünyesi, fonksiyonu, sosyal karakteri nelerden oluşur, köy nasıl bir sosyal gruptur” gibi sorular açık olarak yanıtlanmamıştır. Böylece köycülük yapacak olan hevesli ve bilgili gençliğe fikri malzeme verecek şekilde çalışılmamıştır. Ayrıca oturduğu mahallenin sosyal yaşayışı hakkında fikir olmayan bir şehirlinin köycülük yapmağa kalkışması kadar zor bir şey de yoktur. Şehirde yaşayan bir insan köydeki sosyal, ekonomik yaşayış hakkında ancak basit ve ampirik bir fikri olabilir. İşte bu nedenle, ülkenin sosyal sorunları bilimsel olarak ortaya konmadığı için, toplumdaki hastalığın nedenleri bilinmemekte ve tedavi yöntemleri bulunmamaktadır. Yazar, hastalığın bilimsel yöntemle araştırılması gerektiğini söyleyerek, Halkevlerindeki köycülük çalışmalarını iki başlık altında yapılması gerektiğini düşünür. Bunlar “ilmi alanda ve ameli alanda çalışan köycüler” olmalıdır.

Birinci gruptakiler, “köycülüğün ilmi esasları hakkında yazı yazmalı, konferanslar vermeli, kılavuzlar hazırlamalı, bu işin edebiyatını kurmalı, ikinciler de birincilerin hazırladığı programa göre köy içinde müspet ve fiili surette çalışmalıdır.”³⁴⁶ Köylünün sorunlarını bilimsel yöntemlerle saptamak ve Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısını analiz ederek sorunlara çözüm bulma yaklaşımı dergideki önemli bir eğilimdir. Kandemir, Köymen gibi bu eğilimin sözcülüğünü yapmaktadır.

Halkevlerinin Köycülük kolu çalışmaları talimatnamelerle düzenlenir. Buna göre her halkevi köylülerin ücretsiz sağlık taramasını, hastaların tedavisini yapmak ve muayenehaneler aç-

346 Selahattin KANDEMİR, “Köycülüğümüz, Ülkü, VI, 31, Eylül 1935, 34-35.

mak, muayene günlerini ilanlar aracılığıyla halka duyurmak zordur. Haftada ya da on beş günde bir, köylere geziler düzenleyerek sağlık taraması yapmak da talimatnamede yer alır.³⁴⁷

Ülkü'de köycülükle ilgili makalelerin çeşitliliği oldukça geniş bir yelpaze içinde yer alır. Hangi nedenle olursa olsun köylünün kente geldiğinde barınabileceği, kentin kötü alışkanlıklarından uzak tutulabilecekleri mekanların meydana getirilmesi istenir. Böylece köylülerin kahve köşelerinde kalmaları, geneleve gitmeleri, dolayısıyla kötü alışkanlıklar edinmeleri engellenebilecektir. Bunu sağlayacak olan barınak ise "köylü hanı" işlevi görecek nitelikte oluşturulmalıdır.³⁴⁸

Görüldüğü gibi Cumhuriyetin halkçılık ilkesi çerçevesinde, Ülkü dergisinde köye ve köylüye ilişkin her konuda tartışma yapılır. Bu tartışmalarda zaman zaman nesnel olmayan, köy gerçeğinden ve sorunlarından uzak çözümler önerilmekteydi. Bu yüzden de makalelerdeki vurguda, yasal düzenlemeler ve köyü dönüştürecek öncüye yüklenen iradeci anlam, sorunun çözümüne ilişkin öne sürülen tezleri zayıf kılmaktadır. Oysa ekonomik alt yapıda, dolayısıyla feodal toprak ilişkilerinde radikal değişikliklerin yapılmadığı koşullarda, köylünün kötü yaşam koşulları da değişmeyeceği de bilinmekteydi. Bununla birlikte, köyü ve köylüyü anlama çabasının söz konusu makalelerin esasını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Sonraki yıllarda, özellikle 1940'lardan itibaren Ülkü'de, artan sayıda makalede köyü anlama, köylüyü eksen alma politikasından uzaklaşıldığı gözlenmektedir. Bunun yerine endüstrileşmenin önemine vurgu ağırlıklı yer tutar. Hatta fabrikalarda dönemsel olarak çalışan köylülerin işçileşmesinin, iş verimi açısından daha rasyonel olacağı söylenir. Daha önce değinilenin tersine, köye yakın yerleşmelerde sanayileşme düşüncesinden da vaz-

347 B. Kemal ÇAĞLAR, "Halkevi Çalışmalarımız", Ülkü, X, 60, Şubat 1938, 549.

348 Nusret KÖYMEN, "Halkevleri Köycülüğünün Daha Verimli Olması Hakkında Düşünceler", Ülkü, XII, 73, Mart 1939, 27-28.

geçilir. Bunun yerine “... Bizde endüstriye mal olan iş kuvvetleri, önünde sonunda şehirlerde yerleşmeğe mecburdur” denir.³⁴⁹ Artık köycülük politikası yeni bir yolda ilerlemektedir.

Halk Sağlığı

Türkiye’de halkçılık politikasına paralel olarak, halk sağlığının korunmasına ve koruyucu önlemlerin arttırılmasına yönelik en büyük adımlar Cumhuriyetin ilk on yılında atılır. Halkçılık politikasının sonucu olarak, öncelikle sağlık alanına kadınların girmesinin önündeki cinsiyete dayalı engeller kaldırılır. İstanbul Darülfünunu kız öğrencilere kapılarını ilk kez 1922-1923 öğretim yılında açar. Tıp Fakültesi ilk kız mezunlarını da 1928’de verir.³⁵⁰

1920’lerden itibaren halk sağlığını koruyacak yasal düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Yasal düzenlemelerle, ülkenin her yanında açılan Halk Sağlığı, Ana ve Çocuk Sağlığı, Sıtmayla Mücadele, Kuduzla Mücadele Merkezleri başat gider.

1923’te İzmir’de Veremle Mücadele Cemiyet-i Hayriyesi kurulur, ilk dispanser 1925’te açılır. İlk Sanatoryum 1924’te Heybeliada’da açılır. 1930-1947 yılları arasında Ankara, Bursa, Trabzon, Eskişehir, Adana, Rize, Fatih (İstanbul) ve Adapazarı verem savaş dispanserleri hizmete girer. Bu dispanserlerde 496.536 kişi muayene edildi, 19.975 verem hastası tedavi edilir. 1930’da çıkarılan Umumi Hıfzısıhha Kanunu kapsamında verem diğer bulaşıcı hastalıklarla birlikte, ihbarı zorunlu hastalıklar kapsamına alınır.³⁵¹ Yine sıtmayla mücadelenin başlangıcı 1924’le tarihlenir. 1920’lerde yüzde elliye ulaşan sıtma

349 Şevket Raşit HATİPOĞLU, “Ziraat: Kuvvet Kaynağı”, Ülkü, I, 8, 16 İkinci-kanun (Ocak) 1942,4-5.

350 Nuran YILDIRIM, Sağlık Alanında Türk Kadını, Novartis, İstanbul, 1998, V.

351 Hasan Ersel-Ahmet Kuyaş vd, Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923-1940), YKY, İstanbul, 2000,51.

oranı, II. Dünya Savaşı yıllarına kadar yüzde on bire indirilir. Halkın salgın hastalıklara karşı bilinçlendirilmesi için çok sayıda yayın yapılır, konferanslar verilir. Bunun yanı sıra, duvar resimleri, afiş ve film gösterileri ile halka sağlık bilgisi verilir.

Ülkü dergisinde, halk sağlığının önemi üzerine çok sayıda makale bulunur. Derginin, Halkçılık ilkesi çerçevesinde, halk sağlığının önemine yapılan vurguyu şu başlıklar altında toplayabiliriz: Halkın beslenme bozukluğunu tartışan, salgın hastalıklara karşı mücadeleye dikkat çeken, koruyucu hekimliğin geliştirilmesini hedefleyen, halkın sağlık-hijyen bilgisi konusunda bilinçlendirilmesini ve genç hekimlerin tıp tarihi ile folklorunu yakından tanımasını sağlamayı amaçlayan yazılara yer verilir.

Dergide ailenin sağlığı ile toplumun sağlığı arasında paralellik kurulur. Bu konuda yayınlanan bütün yazılarda, halk sağlığının korunması için en önemli aracın eğitim olduğu belirtilir. Aileden edinilecek ilk bilgiyle okula giden çocuğunun, bu konuda öğretmenleri tarafından yönlendirilmesinin önemine dikkat çekilir. “Fert Şahsi Hıfzısıhha Bilgisi” ile yetiyecek, “Cumhuriyet mektepleri”³⁵² de bu bilgileri derinleştirerek kalıcı kılınmasına katkıda bulunacaktır. Derginin yazarlarından Zeki Nasır; anaokulundan, üniversiteye kadar çocukların ve gençlerin sağlık bilgisiyle donatılması gerektiğini savunur. Bunun yanı sıra, bulaşıcı hastalıkları tanıyacak ve ihbar edecek bilgi birikimine sahip öğretmenlere de büyük bir görev düştüğüne değinir.³⁵³ İyi vatandaş olmakla, sağlıklı olmak arasında doğrudan bir bağ kurulur. Çünkü hastalıklı bireylerin topluma yük olacağı düşüncesini savunur: “Frengi, verem ve sıtma gibi bir hastalıkla malul olan bir gencin teşkil edeceği ailede sıhhat, saadet ve refah olamayacağı pek bellidir. Bun-

352 ZEKİ NASIR, “Halk Sıhhati”, Ülkü, I, 1, Şubat 1933, 73-74.

353 ZEKİ NASIR, “Sağlığı Koruma Terbiyesi”, Ülkü, I, 10, Kasım 1933, 253-259.

ların zürriyetlerinin bir çoğu daha doğmadan ölür. Doğsalar bile cılız, zayıf, kansız ve mukavemetsizdirler. Haftası, ayı ve ya senesi içinde ölürlər. Tesadüfen yaşamış olanlardan da aile, cemiyet istifade edemez.”³⁵⁴

Ülkü’deki yazıların pek çoğunda görüldüğü gibi, sağlık alanında atılan adımlarla Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemleri karşılaştırılır. Kısa bir zaman dilimi içinde elde edilen başarılar tek tek sayılır:

“Umumi hıfzıssıhha kanunu, tababet ve şüabatı sanatlarının tarzı icrasına dair kanun, etibbanın hizmeti mecburesi hakkında kanun, sıtma mücadelesi kanunu, sular kanunu, Türk kodeksi kanunu, frenginin men ve tahdidi sirayeti hakkında kanun, etibbanın sıtma enstitülerinde staj yapması hakkında kanun, merkez hıfzıssıhha müessesesi kanunu, hususî hastahaneler kanunu, uyuşturucu maddeler kanunu ve saire. (...) Bunların havi olduğu hükümler sayesinde Türkiye’de üfürükçülük yalancı hekimlik tarihe karışmış bulunuyor. Cahil ebeler, cerrah taslakları, dişçi berberler ve kabineleri kahve köşelerinde bulunan sünnetçilerin yıllarca yapmakta oldukları faciaların önüne geçilmiş oluyor. Etibbanın (Tabipler Birliği) hizmeti mecburesi hakkında kanun, ise Anadolu’nun yıllar ve asırlardan beri doktorsuz kalan köşelerine, hudut başında yaşayan yurttaşlara doktor göndermeyi temin etmişti.

Bu kanun sayesinde ki şarkta ve serhattaki vilâyet ve kazalar doktor yüzü görmeğe muvaffak olmuştur. Türk köylüsü Cumhuriyetten evvel yıllar geçer köyünde sağlık işlerini güden ve onaran bir memura rastlamazdı. Acı ve sancılar içinde kıvranan köylüye deva ve şifa getiren bir devlet memuru görmek nasip olamazdı.

Hudut boyunda yaşayan annelerimizin çocuklarını hep ca-

354 ZEKİ NASIR, “Halk Sıhhati”, 74.

hil, pis ebe taslakları doğurtuyor ve tabii çoğunu öldürüyorlardı. Yurt çocukları hep konu komşunun sağlık verdikleri kocakarı ilâçlarından şifa bekliyorlardı.

Yaralanan, incinen, kınlan insanlara cerrah adı altındaki acemi operatörler bakıyor ve çoğunu sakat bırakıyorlardı. Sıtma mücadelesi kanunu ise Anadolu'da sıtmadan titreyen, sararan ve dalaklanan millete bir şifa eksin gibi tesir etmiş oldu. Yıllar, asırlardan beri milletin en amansız bu derdini bilen, anlayan olamamıştı. Memleketin hemen her tarafını saran bu âfetten milletin kam kurumuş, netli tükenmiş ve ocağı sönmüş bulunuyordu.”³⁵⁵

Makaleye göre, on yılda sıtmayla savaş başarıyla sonuçlanmak üzeredir. Sıtmadan ölümler azalmış, nüfus artmaya başlamış, sıtmadan kurtulan köylerde refah artmış ve köylünün yüzü gülmeye başlamıştır. Sadece sıtma bölgesinde çalışan doktorların sayısı doksan ve küçük sağlık memurlarınıninki ise üçyüz onüçtür. Sıtmayla mücadele boyunca 1.677.908 kişisi doktorlar tarafından muayene edilmiş, bunlardan dalaklı ve sıtmalı olan yarım milyon kişi tedaviye alınmıştır. Yine bu süreçte, halka parasız olarak dağıtılan kininin miktarı 30.000 kiloya yakındır. Bunun dışında Ziraat Bankaları aracılığıyla satırılan kinin de 10.000 kiloyu geçer. Ayrıca sıtma bölgeleri dışında dağıtılan kinin miktarı da 11.000 kiloya yakın bulur. Böylece henüz “onuncu yıl”da Anadolu'da 3.756 kasaba ve köyde yaşayan halk sıtma savaşının kontrolü altında yaşar.

Söz konusu makalede frengiye karşı verilen savaşın da Cumhuriyetle birlikte hız kazandığı anlatılır. Frengi son yüz yılda Anadolu'nun en umulmayan yerlerine, en “harem köşelerine kadar sinsi sinsi girmiş soy düşmanı bir âfet” olarak anlatılır. Cumhuriyetle birlikte bu hastalığın yoğun olarak görül-

355 ANONİM, “Cumhuriyetin Sağlık, Bakım ve Yardım İşleri”, Ülkü, I, 9, Ekim 1933, 295

düğü bölgeler saptanarak, savaş açılır. Bu bölgelere en iyi uzman doktorların gönderildiği ve hastalara ilaç dağıtılarak bu hastalığa karşı da zafer kazanılmak üzere olduğu bildirilir.

Sıtma ve frengiye karşı girişilen mücadelenin benzeri trahoma karşı da verilir. Türkiye’de trahom hastalığının ciddi boyutlarda olduğu söz konusu yıllarda, koruyucu hekimlik önemli bir başarı kazanır. Çok sayıda hastane ve dispanser bu işle görevlendirilir. Cumhuriyetin onuncu yılında bu hastalıkla ilgili yapılanlar, şöyle özetlenir: 327.506 kişi dispanserde 1.914.614 ayakta tedavi edilmiş ve 5.380 kişi de hastanede yatırılarak bakılmıştır. Yapılan göz ameliyatlarının sayısı 37.315’i geçmiştir. Çünkü “görmek gibi pek kıymetli bir nimetten mahrum kalacak derecede ıstırap çeken halka yapılan bu yardım ve iyilik doğrusu her türlü sitayişin üstündedir.”

Sağlıklı ve çoğalan bir nüfus politikası güden Cumhuriyet Hükümeti çeşitli illerde “Doğum ve Çocuk Bakım Evleri” de açar. Onuncu yılda sayısı ona varan bu kurumlar ana ve çocuk sağlığını korumakla, sağlıklı kuşakların yetiştirmekle yükümlü halka ücretsiz hizmet veren kurumlardır. Anne adaylarına ve anneler, bilinçli olarak beslenme, çocuk bakımı da öğreten bu kurumlara yakın zamana kadar işlevlerini yerine getirir. Bu kurumların başarılarının bir başkası ise “mutaassıp diye tanınan Anadolu annesi hiç utanmadan gelip derdini göstermekte ve dermanını aramaktadır. Doğum ve Çocuk Bakım Evlerinde yedi senede 7025 kadın yatırılarak ve 41.483 kadın ayakta olarak tedavi edilmiş ve pek mühim ameliyatlara yapılmıştır. Çocuk kısmında ise bine yakın çocuk yatırılarak ve 88.202 çocuk da poliklinikte tedavi olunmuşlardır.”³⁵⁶

Görüldüğü gibi Halkçılık ilkesinin gereği olarak koruyucu hekimliğe ve ülkenin sağlık sorunlarına Ülkü dergisinde önemli bir yer verilir. O yıllarda halkın önemli bir kesiminin

356 ANONİM, “Cumhuriyetin Sağlık, Bakım ve Yardım İşleri”, 295

salgın hastalıklardan kaynaklanan sağlık sorunu bulunmaktaydı. Sağlık hizmetlerinin halka ulaşmasının önünde bulunan teknik engellerin (sağlık elemanlarının, tıbbi gereçlerin yetersizliği, ulaşım güçlükleri vb) yanı sıra, batıl inançlar ve dinsel inançlardan kaynaklanan engeller de bulunmaktaydı. Devletin salgın hastalıklara karşı açtığı savaş aracılığıyla; hem bilinçlerde yer eden yanlış inançlara, hem de fiziksel etkenlerden kaynaklanan hastalıklara karşı kampanyalar düzenlenir. Böylece kısa bir zaman dilimi içinde pek çok salgın hastalık başarıyla kontrol altına alınır, bazıları da tamamen ortadan kaldırılır. Kadınların ve çocukların sağlık kontrolleri, sağlıklı kuşaklar yetiştirmeyi de gözeterek yine aynı dönemde ciddiye ele alınır. Söz konusu yazıda; "...Mutaassıp diye tanınan Anadolu annesi hiç utanmadan gelip derdini göstermekte ve dermanını aramaktadır" sözlerinin söz konusu makalede geçmesi çok anlamlıdır. Çünkü henüz çok yakın bir geçmişte, 1921'de TBMM'de Bolu milletvekili Fuat Bey'in frenginin yayılmasını önlemek için bir kanun teklifi büyük tartışmalara yol açmıştır.³⁵⁷ Tartışmanın eksenini kadınların ve genç kızların da muayeneden geçirilmesi gerektiğine yönelik sözler oluşturur. Yozgat milletvekili Hulusi Efendi, hastalığı saptanan kişilerin muayenesinin "şeriatı uygun olmadığını", hasta olmayanların muayenesinin de "caiz" olmadığını söyler. Ardından Bursa milletvekili Emin Bey söz alarak, kadınların sadece boyunlarının, boğazlarının ve dirseklerinin muayene edileceğini, büyütecek bir şey olmadığını anlatmaya çalışır. Ergani milletvekili Emin Bey'in, Bursa milletvekilinin muayene edilecek bölgelerle ilgili açıklamasına tepkisi daha da sert olur: "Daha ne kaldı, Emin Bey?". İşte Ülkü yazarlarının, günümüzden bakıldığında abartılı gibi gelebilecek sağlık alanındaki başarı anlatıları, söz konusu tarih üzerinden şekillenmiştir.

357 Tezer TAŞKIRAN, Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadını, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1973,92-93.

Kısa bir zamanda düşünsel ve maddi olarak çok sayıda engelin aşılması sağlıkla ilgili makalelerdeki “heyecan”ın dozunu anlaşılır kılmaktadır.

Sağlıklı beslenmenin önemine dikkat çeken konulara da dergide yer verilir. Alışlagelmiş beslenme tarzındaki yanlışlığa dikkat çeken Zeki Nasır, “Kara ekmek, bulgur pilavı, ayran” başlıklı yazısında; tereyağının içerdiği besin değeri ayrıntılı olarak anlatır: Köylünün tereyağını kızartarak yemekte kullanmasının sağlıklı olmadığı, çiğ yenen tereyağının besin değerinin çok yüksek olduğu ve sağlıklı beslenmenin hastalıklara karşı direncin artmasında önemli bir rol oynadığı belirtilir. Köylünün, hayvansal gıdaların yanı sıra, yeşil yapraklı ve kök bitkilerini tüketmeleri doğrultusunda yönlendirilmesine işaret edilir.³⁵⁸

Ülkü dergisinde, halkın sağlığının korunmasıyla, çevre koşullarının buna göre düzenlenmesi arasında doğrudan bir bağ kurulur:

“Hele köylerimizin içme sularını ıslah, genel yıkanma ve çamaşır yerlerini yapmak, abdesthaneleri sıhhî şartlara uygun olarak yapmak ile hem kendilerini hem de çevresindekileri korkutan bulaşıcı hastalıklardan korumuş olurlar. Kara humma (tifo) hastalığı bulaşık kuyulardan, ırmak sularından geçtiği gibi insan gübresiyle gübrelenen sebze bahçelerinden de geçer.

Kasaba ve köy cemiyet halinde genel su kuyularını ve su kaynaklarını kanun ve sağlık yollarına göre düzeltirken herkes ayrı ayrı bulaşık bahçelerin veyahut nereden geldiği belli olmayan yaş sebze ve meyvelerin temizlenmesini bildiği ve hastalıktan korunma için aşılınmayı öğrendiği zamandır ki daha birçok bulaşık hastalıkların yalnız ismini işitip kendisi-

358 ZEKİ NASIR, “Kara Ekmek, Bulgur Pilavı, Ayran”, Ülkü, I, 8, Eylül 1933, 141.

ni görmeyeceksiniz. (...) Bu saadet ve bahtiyarlığımızı temin için bir taraftan ferdi sağlığınıza dikkat etmekle beraber köy, kasaba ve şehirlerdeki sağlığınıza bozan ve tehdit eden araçları da ortadan kaldırımağa baş vurmak ve çalışmak gerekir.

Göğüs kabartarak söyleyebiliriz ki Cumhuriyetten önce hiç bir şehirde sıhhi ve fenni içecek su yokken bugün birçok şehir ve kasaba hatta köylerimiz su işini başarmağa başlamışlardır.”³⁵⁹

Yazarın sözünü ettiği içme sularının ve kanalizasyon sisteminin ele alınmasına, ilk kez Kurtuluş Savaşı sürerken Kastamonu’da başlanmıştır. Bu girişim savaş sırasında İstanbul’dan Anadolu’ya aşı, serum ve deney hayvanı kaçırarak Dr. Zekai Muammer Tunçman’ın öncülüğüyle gerçekleşir ve Kastamonu temiz içme suyuna kavuşur.³⁶⁰ Cumhuriyetle birlikte bu süreç, yalnızca Dr. Tunçman’ın anılarının izini sürmekle bile anlaşılabileceği gibi, ülke çapında yaygınlaşır.³⁶¹

Koruyucu hekimliğe yönelik eğitim çalışmalarının yanı sıra yukarıda da kısaca değinildiği gibi, propaganda çalışmaları da yapılır. Sağlığı korumaya yönelik filmler yurdun her yanındaki sinemalarda halka, öğrencilere, öğretmenlere, ordu mensuplarına parasız olarak gösterilir. Trahom ve diğer bulaşıcı hastalıklarla ilgili afişler Halkevlerine ve devletin diğer kurumlarına asılır.³⁶²

Çocukların fiziksel sağlığının yanı sıra ruhsal sağlıklarının önemi de dergideki makalelerin konusu olur. “Korkunun Anası Cehalettir” başlıklı makalede, bireyin bilgisinin artmasıyla,

359 Remzi GÖNENÇ, “Sağlık Bahtiyarlıktır”, Ülkü, VIII, 37, Mart 1936, 49.

360 Firdevs GÜMÜŞOĞLU, Türkiye’nin Pasteur’u: Dr. Z. Muammer Tunçman, Berfin Yayınları, İstanbul, 2001, 14.

361 Dr. Tunçman, Kurtuluş Savaşı sırasında Kastamonu’nun, 1925’te Bursa’nın, 1930’larda Diyarbakır’ın temiz içme suyuna kavuşmasına katkıda bulunur. Kendi hazırladığı aşı ve serumla, kurduğu aşı istasyonları aracılığıyla kuduz hastalığına karşı savaş açar. Dört yıl görev yaptığı Diyarbakır’dan ayrıldığı zaman sadece bir tek kuduz vakasına rastlanır.

362 ZEKAİ NASIR, “Sağlığı Koruma Terbiyesi”, Ülkü, I, 10, Kasım 1933, 297.

korkularının azalacağı doğru orantılı olarak ele alınır. Bu makalede, çocuğun psikolojisini felce uğratacak olan “korku”dan uzak tutulması gerektiği anlatılır. Buna göre Cumhuriyetin genç kuşakları batıl inançlardan da uzak tutulmalıdır: “Melâikelerin ve şeytanların havada uçtuğunu ve insanlara çarptıklarını, ölümlerin ve cadıların mezarlardan çıkıp evleri taşladıkları evliyaların ve daha başka ilâhi vücutların geceleri yürüdükleri, rüyalara girdikleri gibi batıl inanışların hep cehaletten, üzerinde yaşadığımız bu dünyayı (evreni) idare eden ve sevk eden kuvvetleri ve kanunları bilmediğimizdendir.”³⁶³

Dergide bedensel ve ruhsal bakımdan sağlıklı bir toplum ütopyasının yanında, nüfus politikalarının izlerin görmek de olanaklıdır. Küçüka, “Çocuk Düşürme”³⁶⁴ başlıklı yazısıyla zorunlu olmadıkça çocuk aldırmanın, topluma karşı suç işlenmesi anlamına geleceğini tartışırken; Dr. Besim Ömer Akalın³⁶⁵, çocuk ölümlerini önleyici önlemlerin alınmasını, anneliği kolaylaştıran ve annenin yükünü kadından alacak kurumların yaratılması gerektiğini savunur.

Tıbbi folklor da derginin yayınları arasında yer alan bir konudur. Türk tıbbının dünya çapında öncü bilim insanı A. Süheyl Ünver de derginin yazarları arasında yer alırken, tıbbi folklorun önemine dikkat çeker. Ünver makalesinde, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü’nün kuruluşunun 1933 yılında gerçekleştiğini ve Romanya’daki bir enstitünün model alındığını söyler. Yazar makalesinde³⁶⁶; tıp fakültesinde yeni mezun olan gençlerin Anadolu’daki görevleri esnasında, hem ülkeyi tanımalarının, hem de tıbbi folklorun gelişmesine katkı

363 Hilmi Malik EVRENOL, “Korkunun Anası Cehalettir”, Ülkü, VII, 37, Mart 1936, 47.

364 Necip Ali KÜÇÜKA, “Çocuk Düşürme”, Ülkü, VIII, 38, Mart 1936, 26.

365 Besim Ömer AKALIN, “Nüfus İşimiz”, Ülkü, VII, 39, Mayıs 1936, 205-208.

366 A. Süheyl ÜNVER, “Türkiye’de Tıbbi Folklor”, Ülkü, XII, 79, Eylül 1939, 57.

sağlanacak donanımda olmalarının önemli olduğunu anlatır. Böylece genç doktorlara verilen eğitimle halkı tanımlarına katkıda bulunulurken, diğer yandan da bilimsel çalışma yapacaklara yol göstermek amaçlanır.

Sonuç olarak Ülkü dergisi; bir yandan salgın hastalıklara karşı “münevverlere rehberlik” ederken, öte yandan da halk sağlığını koruyucu önlemlerin önemine dikkat çekerek sağlıklı bir toplum yaratmanın politikalarını oluşturmaya çalışır. Parasız sağlık hizmetinin bir devletin en temel görevi olduğu derginin ele aldığı konular arasındadır. Bu yıllarda sosyal devlet anlayışının temellerini oluşturmak, çağdaşlığın gereği olarak kabul edilir. Bunun yanı sıra söz konusu makalelerde; toplumda yaygın olan sağlıkla ilgili yanlış tutum ve davranışlara, batıl inançlara karşı savaş açılır, bu alanda kültürel gelişmeyi, halkın bilinçlenmesini sağlayıcı bir politika izlenir.

Devletçilik

Cumhuriyet tarihinin en önemli ekonomik politikasını, devletçilik oluşturmuştur. Türkiye, kuruluş döneminin başlıca sanayi sektörlerine bu politika sayesinde kavuşmuştur. Tekstil, şeker, un, yağ, çimento ve demir çelik sanayilerinin temelleri, devletçiliğin uygulandığı yıllarda atılmıştır.

Önceki bölümlerde, 1923 İzmir İktisat Kongresi'yle başlayan özel girişimci çizginin beklenen başarıyı göstermemesi üzerine, 1930'lu yılların başında devletçiliğe yönelişin temel nedenlerini ele aldık. Ayrıca, Genç Cumhuriyetin hedeflediği toplum modeli açısından da devletçiliğin yerini tartıştık. Bu bölümde ise Ülkü dergisinin devletçilik ilkesine yaklaşımına yer verilecektir. Ayrıntılara geçmeden önce, 1931 CHP Programı'nda Genç Cumhuriyet'in “Devletçilik” okunu bir kez daha anımsamakta yarar bulunmaktadır: “Ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman için-

de milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirtmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde –bilhassa iktisadi sahada– devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır.”³⁶⁷ Buna göre özel girişimin başaramayacağı veya özel girişime bırakmakta zarar geleceği düşünülen işleri bu politika ile birlikte devlet üstlenecektir.

Emre Kongar, “Kemalizm, Atatürkçülük ve AB” başlıklı yazısında, 6 Ok’un devletçilik ilkesini, sanayileşmek için gereken sermaye birikimini gerçekleştirme arayışı olarak yorumluyor: “Altı Ok’un simgelediği, endüstrileşmenin ürünleri olan milliyetçilik, vatandaş bilinci (halkçılık), sermaye birikimi (devletçilik), laiklik, demokrasi (cumhuriyetçilik) ve bütün bunların birlikte uygulamaya konulması olan devrimcilik, endüstri devrimini yaşamamış bir toplumda kısa yoldan laik ve demokratik bir sosyal hukuk devletini üretebilmenin formülüdür.”³⁶⁸

Ahmet Taner Kışlalı, Altı Ok’un devletçilik ilkesinin, Büyük Fransız Devrimi’nden değil Sovyet Devrimi’nden esinlendiğini savunur. Buna göre; Kemalizm’in önünde iki aşamalı bir amaç vardı: Bağımsızlık ve çağdaşlaşma. Söz konusu amaçlara ulaşmak için; milliyetçilik, cumhuriyetçilik ve laiklik ilkeleri Fransız Devrimi ve dolayısıyla liberalizmden, devletçilik, halkçılık ve devrimcilik ilkeleri de sosyalizmden esinlenilmiştir.³⁶⁹

Devletçilik konusunda yapılan tüm araştırmalarda, Türkiye’nin devletçilik politikası ile dünyada en hızlı kalkınan üç ülke arasına girdiği belirtilmektedir. 1929 yılında, 100 olan Türkiye ve Dünya sanayi üretimi, 1939’da Türkiye’de 196’ya erişmiştir. Dünya ortalaması ise 119’dur. Bu gelişme tablosunda Türkiye’nin yeri, Rusya ve Japonya’dan sonra gelmektedir.

367 Mete TUNÇAY, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, 448.

368 Emre KONGAR, 21. Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, 46.

369 Ahmet Taner KİŞLALI, Siyasal Sistemler, 120.

Böylece 1927’de, 1000 olan milli gelirimiz, hızlı nüfus artışına rağmen, 1939’da 1625’e yükselmiştir. 1929-1939 yılları arasındaki on yılda dünya sanayi üretimi yüzde 19 artarken, Türkiye’de sanayi üretim artışı yüzde 96’yı buldu. Sovyetler Birliği ve Japonya dışında hiçbir ülke, bu alanda Türkiye’den daha hızlı bir büyüme sağlayamadı. Devletçilik politikalarının uygulandığı 1933 yılında hazırlanan ilk Beş Yıllık Plan çerçevesinde gerçekleştirilen bazı önemli kuruluşlar şunlardır: Bursa’da Merinos Fabrikası, Paşabahçe Cam Fabrikası, Karabük Demir Çelik Fabrikası ile Uşak ve Alpullu’da kurulan şeker fabrikaları.

Yine aynı yıllarda kendi denizlerimizde gemi bulundurma hakkı ve ticaret yapma hakkını sağlayan Kabotaj Kanunu çıkarılır ve demiryolları politikası hızla uygulamaya sokulur.

Genel çizgileriyle ele aldığımız dönemde, devletçiliğin uygulama sürecinde çok sayıda Halkevi yayını aracılığıyla halka devletçi politikaların anlatıldığı görülmektedir. Halkevinden Halka adlı broşür, dilinin yalınlığı ve günün politikalarını tanımlanmasındaki netliği açısından önemli bir belge niteliği taşır:

“Osmanlı İmparatorluğu Galata sarraflarının boy boy mura-bahacıların tuzacağına düşmüştü. Yabancı kapitaller, yabancı tecimenler yurdu sarmıştı. Bunlar paramızı dışarıya çeker, zararlı böcekler gibi kanımızı emerlerdi. Onlar yurdu kendi çıkarlarına göre istedikleri yere sürüklüyorlardı. Yurddan yok bahasına alıp götürdükleri mahsulleri, üzerinde bir parça işledikten sonra gene bize ateş bahasına satıyorlardı. Bir tek ulusal fabrikamız yoktu. Yediklerimizin çoğu, giydiklerimizin hepsi dışardan gelirdi. Koca imparatorlukta 3.357 kilometre demiryolu 60 yılda yapılmıştı. Bunların bir metresi bile bizim değil, hepsi yabancı şirketlerini.

Böylece yurdun içinden çıkıp giden hep bizim ulusal servetlerimizdi. Çektiğimiz bütün para sıkıntıları hep o zamanın cezalarıdır. (...)

Devletçiyiz: Kurak ovalara kanallar açtı. Geçilmez nehirlerle köprüler yaptı. Eskiden yabancı şirketlerin elinde bulunan su, havagazi, telefon gibi bir çok işler devletin eline geçti.

Devlet on yılda hemen bütün yabancı şimendiferleri satın aldıktan başka bir o kadar da demir ağı memleketin her uzak köşelerine kadar uzattı ve uzatmaya devam etmektedir. Ulusal bankacılık Cumhuriyetin eseridir..."³⁷⁰

Halkevleri yayınlarında yer alan yukarıdaki söylem, Ülkü dergisi aracılığı ile sürdürülür. Dergide yer alan yazıların, diğer yayınlardan en temel farkı, "münevverler" için yazılmış olmaları, dolayısıyla uygulamadaki politikalara münevverlerin katkı sunmalarının beklenmesiydi. Bir başka beklenti de "münevverlere rehber" olacak politikaların halka benimsetilmesiydi. İşte bu amaçla Ülkü'de 1940'lara dek, devletçilik ilkesini ele alan çok sayıda inceleme yer alır. Sonraki yıllarda devletçi politikalara yapılan vurgu da azalmaktadır.

Ali Süreyya'nın "Demiryolu Siyasetimiz" başlıklı yazısı, Cumhuriyetin demiryolu politikasını ele alan Ülkü'deki ilk makaledir. Daha sonra göreceğimiz gibi dergide, Cumhuriyetin büyük başarılarından biri sayılan demiryolları temalı çok sayıda makale yayımlanır. Yazara göre, demiryolu siyasetinin parolası "Bir karış fazla şimendifer!"dir. Ali Süreyya'ya göre, ülkenin siyasi ve ekonomik güvencesinin sağlanması, kalkınması için milli ekonomiyi güçlendirmek gerekmektedir. Bu "ilerleyişi ise birinci derecede şimendifer hazırlayabilir." Yazar, Büyük Millet Meclisi'nin ilk hükümetinin, "daha milli devletin temelleri yeni atıldığı" sırada, "derhal şimendifer yapmayı programına koyduğunu" hatırlatır ve demiryolu politikasına, çok masraflı olduğu gerekçesiyle karşı çıkan görüşleri eleştirir. Yazar bu düşüncenin arkasında, imparatorluk dönemi-

370 ANONİM, Halkevinden Halka, 10-11.

nin yabancı sermayeye onay veren dünya görüşünün bulunduğunu söyler.³⁷¹

TBMM’de demiryolunun, Ergani bakır madenine bir an evvel ulaştırılmasına karar verilmesini, Antalya demiryolunun yapılması için hazırlıklarının ve Sivas-Erzurum hattının inşası için görüşmelere başlanmasını sevinçle karşılayan yazar, Cumhuriyetin demiryolu politikasının Türk tarihi göz önünde tutulmadıkça anlaşılamaz diye düşünür. Ali Süreyya’ya göre Osmanlı İmparatorluğu’nun da kendine göre bir demiryolu politikası vardı. Ancak bu politikanın hedefi Cumhuriyetin politikasından tamamen farklı olduğu dile getirilir. Çünkü bu politika gayri millidir. O yıllarda İmparatorluğun bütçe açıklarını kapatmak için, Avrupa’da yüksek faizle ödünç para alınmakta ve yabancı sermayeye ülke pazarları sonuna dek açılmaktadır. Bununla yetinmeyen yabancı sermaye, imparatorluk topraklarını ucuz hammadde kaynağı olarak görüyordu. Demiryolu politikasının da bu politikadan bağımsız olmadığını düşünen yazar, imparatorluğun bu politikasının milli olmadığını söylerken, ekonomik olarak bağımlılığına vurgu yapmak ister.

Cumhuriyet’in demiryolu politikasıyla geçmişteki politikalar arasındaki bir başka fark ise, ülkenin ihtiyaçlarına göre demiryolu yapılandırması değil, “emperyalist emellere göre” sermaye akışıdır. Batılı ülkeler için Osmanlı demiryolları büyük çıkarlara hizmet edip, önemli anlamlar içerirken, imparatorluk bu araçtan yalnızca askeri fayda sağlamayı planlar. Dergideki “Demiryolu Siyasetimiz” konulu makalelerde bu temalar çok sık tartışılır: “İmparatorluğun şimendifer siyasetinin en karakteristik vasfı, yalnız iktisaden tabiiyeti kabul eden gafil bir siyaset mahiyetinde kalmayarak devletin varlığını da yabancı hatta düşman siyasetlere bağlamasıdır. Bu suret de

371 Ali Süreyya, “Demiryolu Siyasetimiz”, Ülkü, I, 1, Şubat 1933, 56-60.

Osmanlı İmparatorluğunda şimendifer hareketi ve şimendifer meselesi, imparatorluğun iradesinden ve menfaatlerinden tamamen müstakil, yabancı siyasetlerin irade ve kuvvetlerine tabi bir mesele olmuştur.”³⁷² Daha önce de yinelediğimiz gibi ulaşım politikasıyla ilgili olarak da “münevvere rehber” olmak amaçlanır. Buna göre; Cumhuriyetin demiryolu politikası imparatorluk siyasetinin tamamen “zıddıdır, milli ve müstakil bir politikadır. Bu politika yalnız milli ihtiyaçlardan kaynaklanır ve yalnız milli varlıktan kuvvet alır... Bu politikada yabancı sermayenin hiç bir tesisi ve istismar rolü yoktur.

Ülkü’nün bir başka yazarı Kemal Zaim’dir. Zaim, “Dahili Borç” başlıklı yazısında, Cumhuriyet yönetiminin iç borç arayışı içinde çıkardığı “istikraz tahvilleri” savunulur. Buna göre, 1929 iktisadi krizinde güvenilir sayılan “esham ve tahvilat (hisse senetleri)” değer yitirirken, “dahili istikraz tahvilleri (yıl sonunda faiz getiren borç senetleri)” değerlerini koruduğu anımsatılır. Kemal Zaim’e göre Cumhuriyet yönetimi, memleketin servetini halkın zenginliğinde görür ve devletin gerçek hazinesinin “milletin kesesi” olduğunu kabul eder. Bireysel tasarruf, kazanç ve refah getirmez. Tasarruf edilmiş paranın bir iş sahasına yatırılması ve “hareketli bir sermaye” haline gelmesi gerekir. Yazar en kazançlı yatırım alanlarından birisi olarak Ergani bakır madenlerinin işletmesini gösterir: “Ergani bakır madenleri bakır nispeti itibarıyla dünyanın sayılı madenlerinden biridir. Bu maden işletilmeye başlanırsa bin kadar amele çalıştıracak senede yirmi bin ton levha halinde bakır ihraç edebilecektir. Bu ihracat mukabilinde memleketimize mühim miktarda ecnebi kambiyesi girecek paramızın kıymetini korumak için aldığımız tedbirlere kıymetli bir yardımcı vazifesini görecektir. Diğer taraftan madenin üçte bir hissesi ve safi karının %62’si devlete ait olmak itibarıyla devlet için

372 Ali Süreyya, “Demiryolu Siyasetimiz”, 59.

ehemmiyetli bir varidat membaı açılacaktır. (...) Diyarbakır yolunun halen Şefkatli istasyonuna kadar varmış olan inşaatını Ergani'ye kadar götürmek ve bu işi biran evvel başarmak lazımdır.”³⁷³

İşte bunun için Cumhuriyet hükümeti istikraz tahvili çıkarmıştır. Kemal Zaim yazısında, her biri yirmi lira olarak belirlenen hisse senetlerinin çok sayıda vatandaşın bütçesine uygun olabileceğini söyler ve halkı bu hisse senetlerini almaya çağırır.

Devletçilik politikası ile demiryolu politikasını bir arada değerlendiren bir başka yazar da Kemal Turan'dır. Yazısı “Yeni Demiryollarımızın Büyük Hedefi” başlığını taşır. O da, Ali Süreyya ve Kemal Zaim'in yazılarında değindiği gibi Ergani bakır havzasına yapılması düşünülen demiryollarının ve bu yol için çıkarılan istikraz tahvillerinin önemini anlattıktan sonra demiryollarının, bütün ülkeyi uygarlaştıracığına inanır: “... Bu hattın şarka doğru uzanan Şefkatli-Ergani kısmı; geniş bakır havzasıyla Akdeniz arasındaki çelik yolu tamamlamış oluyor... Daha ilerilere gidinceye kadar şark vilayetlerimizi garba perçinleyen, şark hayatını garp yaşayışına yaklaştıran birer merkez olacaktır... Ergani bakır hattına hemen başlıyoruz, yayla Anadolu'nun bu çok zengin bakır kaynağını; Mersin limanıyla garp pazarlarına bağlamak ancak bu hattın hemen yapılmasıyla mümkün olacaktır. İşte bakır istikrazı memlekette bütün bu zaruretlere zamanında halleden bir şaheser olmuştur”³⁷⁴

Niyazi Hüsnü de, Cumhuriyet yönetiminin Osmanlı İmparatorluğu'ndan, tümü yabancı şirketler tarafından yapılmış 3 bin 350 kilometre uzunluğunda demiryolu devraldığını, demiryollarının ilk inşasından 1922 yılına kadar geçen 66 yıl

373 Kemal Zaim, “Dahili Borç”, Ülkü, I, 1, Şubat 1933, 53.

374 Kemal TURAN, “Yeni Demiryollarımızın Büyük Hedefi”, Ülkü, I, 3, Nisan 1933, 198-199.

içinde ortalama olarak her yıla 50 kilometre demiryolu düştüğünü övgüyle anlatır:

“... Halbuki Cumhuriyet devrinde yapılan demiryollarının seneye düşen miktarı 200 kilometreye varmaktadır. Bugünkü vaziyette, inşası bitmiş ve rayları konmak üzere olan kısımlardan sarfınazar, demiryollarının tulü 6076 kilometreye varmıştır... On sene evveline gelinceye kadar, bir İstanbul sakini için Paris’e veya Londra’ya gitmek Sivas’a gitmekten bin ke-re daha mümkün ve kolaydı... On sene evveline gelinceye kadar, memleketin bir tarafı incindiği zaman, diğer tarafları bugünkü kadar memleketin içtimâi tesanüdü görülemezdi. On sene evveline kadar, bir genç bu kadar memleketi tanımak ve görmek fırsatını bulamaz; içinde donduğu ve çıkmadan yaşadığı muhitin Regionalist zihniyetini taşır; ve bugünkü kadar vatandaşlık duygusunu duyamazdı.”³⁷⁵

Ülkü’nün Aralık 1933 tarihli sayısında İsmet Paşa’nın bir nutku yayımlanır. “Memleketi imar edecek sermaye” başlıklı yazı Cumhuriyet hükümetinin para ve bütçe politikasını anlamak açısından önemlidir. İsmet Paşa’ya göre modern bir devletin idaresinde intizam, ilk şarttır. Devlet idaresinde intizamın temeli ise malî intizamdır. Bu açıklamaya göre, malî düzenin en önemli koşulu bütçenin denklidir. Bir bütçe denkliliği ise, bütçenin yalnızca ihtiyaçları giderecek durumda olması değildir: “Mektebine, ziraatine ve sanayiine ve memleket müdafaasına kâfi gelmeyen bir bütçede de muvazene ve intizam bulunabilir. Fakat bu muvazene, mektep açamamaklığın, tarlaları sulamamanın, yolları, fabrikaları inşa etmemenin hulâsa; hastaları tedavisiz bırakmanın ve memleketin silahlarını kafi bulundurmamanın zararlarını ve tehlikelerini izah edemez.”³⁷⁶

375 Niyazi Hüsnü, “Cumhuriyet Münakaleciliğinin Milli Cemiyetleşmedeki Rolü”, 241.

376 İsmet Paşa (İNÖNÜ), “Memleketi İmar Edecek Sermaye”, Ülkü, I, 1, 1 Birincikanun (Aralık), 353.

“Bir acı hakikati açıkça söylemeliyim” diyen İsmet Paşa, devlet bütçesinin gerekenden çok aza indirildiğini, devletin ihtiyaçlarına yetmediğini, bütçeyi artırmak için tedbir alınması gerektiğini belirterek, bu durumun yeni devletin en belirsiz meselesi olduğuna dikkat çeker. İsmet Paşa, milletin millî mücadeleyi kendi parası ile kazandığını ve on yıllık geçmişi olan ülkenin inşa sürecinin de benzeri bir yöntemle gerçekleştiğini sözlerine eklemeyi ihmal etmez. Ülkenin kaderinin, kendi kaynaklarına dayanarak belirleneceğini, millete de bu durumun anlatılması gerektiği belirtilir.³⁷⁷ İsmet Paşa aynı konuşmasında, sermaye birikimi için iç borçlanmanın, istikraz tahvili (hisse senedi) çıkarmanın önemine de değinir. Dahilî istikraz sistemi millî kalkınmanın en emin vasıtası olarak kabul edilir. İsmet Paşa’ya göre: “Meselenin düğüm noktası buradadır. Vatandaşlarımıza bunu anlatmaya borçluyuz. Bunun için mütemadi konferans vermeliyiz, vatandaşların her muhitine bu ihtiyacı izah etmeliyiz. Yeni vatani dahili istikrazlar yapılabilir. Vatandaşların anlayışına gönül rızasına istinat eden, dahili istikraz siyaseti sermaye noktai nazarından içinde bulunduğumuz dar ve sakat daireyi, geniş, doğru ve müspet işler bir düzen haline getirecek tek vasıta ve çaredir.”³⁷⁸

Hisse senetlerine halkın ilgisini artırarak, sermaye oluşturmaya çalışan devlet, bu yöntemin dış borçlanmadan daha sağlıklı bir yöntem olduğunu, halka benimsetmeye çalışır.

1940'lara dek, özellikle Halkevleri Köycülük Kolu tarafından çıkarılan yayınlarda Türkiye'nin tarım politikaları, yine devletçilik ilkesi ile bağdaştırılarak ele alınır. Dönemin tarım politikalarına ve toplumsal yapısına ışık tutan bu yayınların bir kısmı kitap, bir kısmı da broşür biçiminde

377 İsmet Paşa (İNÖNÜ), “Memleketi İmar Edecek Sermaye”, 355.

378 İsmet Paşa (İNÖNÜ), “Memleketi İmar Edecek Sermaye”, 355.

hazırlanmıştır.³⁷⁹ Ülkü dergisinde de tarım politikası, benzeri bir çizgide karşımıza çıkar. Derginin yazarlarından Nusret Namık'ın "Üzümlerimiz" başlıklı yazısı, hem ekonomik krizden yararlanan yerli tüccarları eleştiren, hem de üzüm üretiminin planlamasının ülke kalkınmasına katkısını tartışan öğeler taşır. Yazar makalesinde, kuru üzüm üretiminde yaşanan sıkıntıyı, dünya piyasalarındaki fiyatın düşüşünün Egeli bağcılar arasında yarattığı kaygıyı ayrıntılı olarak anlatır. 1930'lu yıllarda, çekirdeksiz kuru üzüm, Türkiye'nin ihraç ürünleri arasında ikinci sıradadır.

"... 1932 senesinde üzüm işinden çok kazançlı çıkanlar vardı. Bunlar, bir kısım İzmirli üzüm tüccarlarıdır. Üzüm paniği onların işine o kadar yaradı ki, bağcıyı sarsan vaziyetleri gayet tabii ve normal göstermek için çalıştılar ve kısmen muvaffak oldular.

Bir üzüm meselesi var mıdır yok mudur? Tütün, afyon, fındık, pamuk gibi mahsullerimiz hakkında kafi neşriyat ve teebbüat vardır. Halbuki çekirdeksiz kuru üzümlerimiz hakkında topluca malumat edinilecek neşrolunmuş yazılar çok azdır. Her nedense bu mahsulümüz, neşriyat sahasında oksüz kalmış: bundan dolayı olacak ki üzüm işinde (muazzam teşkilatlı) rakiplerin yanında çok gerilemekte olduğumuz göze çarpıyor, ve bittabi müstacelen alınması lazım gelen tedbirlerin ittihazında, müstahsillerimizin gevşek davrandığına şahit oluyoruz. (...) Tütünden sonra memleketimize en çok para getiren ve biraz gayret sarfıyla, memleketimize belki 20 milyon gibi mühim bir meblağ getirmek istidadında bulu-

379 Bkz. Halkevleri Bibliyografyası. Özellikle; Badem, Zeytin, Armut Kahramanı Hüseyin Masalcı, Balçovalı Portakalcı Mehmet Ali Amuca, Kayısı Kahramanı Çiğillili İsmail Atıntaş, Buğdayı, Cins At ve Sığırları ile Ünlü Bölcek Köylü Tevfik Üreten, Kınıkta ilk Çekirdeksiz Yetiştirenlerden Hakkı Kuşçu ile Yusuf Konyar isimli broşürler üreticiyi teşvik eden dönemin ilgili örneklerindendir.

nan üzüm işimizin ehemmiyetini gösteren 1931 Ziraat Kongresi ihtisas raporlarından Londra Ticaret Mümessilimizin bir yazısının bazı parçalarını misal olarak kaydetmek faydalı olacaktır: ... üzüm sarfiyatı son derece artmış, fakat bu artıştan biz değil, bilhassa Kaliforniya istifade etmiştir. Açıkça Türk çekirdeksizleri bütün piyasalarda muntazam ricat halindedir. Bunu her devlete ait teferruatlı rakam olarak tetkik etmek isteyenler, yukarda arz ettiğim rakamlar merbutatına müracaat etsinler.”³⁸⁰

Yazar, kuru üzüm ihracatındaki gerilemeyi önlemek için uzman kişilerden oluşan “üzüm bürosu” heyetlerinin kurulmasını önerir. Makalede bu heyetlerin, Türkiye’nin rakipleri olan Yunanistan, Avustralya ve ABD-Kaliforniya’da üzüm üretimi ile ilgili alınan tedbirleri incelenmesini, ülkemizin gereksinimlerine uygun yapılanma gerçekleştirmesini önerilir: “...Teşkilat mı iyidir yoksa teşkilatsızlık mı? Bu esasen münakaşa edilmeye değmez. Şu halde: Bağcının yapamadığını, onun lehine olarak Yunanistan’da olduğu gibi, kanun kuvvetiyle yapmak zarureti vardır. Öyleyse, ‘Fertlerin yapamayıp bıraktıkları boşlukları’ hükümet doldurmalıdır”.³⁸¹ Bu sözler, “halk için, halka rağmen” politikasının ekonomik alana uygulanmasının özlü bir ifadesidir. Ülkü dergisindeki Devletçilik ilkesinin de önemli bir boyutudur: Burada anlatılmak istenen, bireysel girişimin yapmadığı ya da yapamayacağı üretim alanlarına devletin girmesinin zorunluluğudur. Kendiliğindenciliğin reddi, iradenin zorlayıcılığı söz konusudur.

Dergide Aydoslu Sait de, “Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat” başlıklı yazısında dünyadaki çeşitli ekonomik sistemleri karşılaştırır ve Kemalist rejimin iktisat modelini, devletçiliği savunur. Yazar makalesinde, Peker’in 16 Eylül (Birinciteşrin)

380 Nusret Namık, “Üzümlerimiz”, Ülkü, I, 11, Birincikanun (Aralık) 1933, 450.

381 Nusret Namık, “Üzümlerimiz”, 450.

1931 tarihli konferansına göndermede bulunarak başlar. Buna göre, “Millet; dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasî ve içtimâî heyettir” ve sıklıkla vurgulandığı gibi sınıf egemenliği olmayacaktır. Yazar, İktisat Vekili Celal Bey’in (Bayar), “Biz taazzuvcu bir iktisat sistemine doğru gidiyoruz” sözlerini de hatırlatır. Yazara göre dünyada üç ekonomi sistemi bulunur. Bunlar; endividüalist iktisat sistemi, tarihî materyalist veya komünist denilen sistem, milliyetçi ve taazzuvcu sistemdir. Aydoslu Sait endividüalist (ferdiyetçi, bireyci) ekonomi sistemini şöyle açıklar:

“Ferdî esas tutan, onun hareketleriyle meşgul olan ve bütün iktisat alemini o esasa irca eden sistemdir. Fert esas tutulunca onu tahrik edici bir esas olarak da şahsî menfaat ileri sürülmüştür. Şahsî menfaat ise rekabete ve serbest harekete mütemayildir. Fert başta her türlü rabıtan, cemiyet ve millet bağlarından serbest görülmek istenince, kolayca bir atom haline getirilmiş olur. Atomlar ise pek âlâ tabiat ilimlerinin makine ve fizik kanunlarından mülhem mihaniki ve illî düsturlarla statik ve dinamik hallerde farzedilebilir. İşte bugün henüz her tarafta hakim olan iktisat bilgisinin ‘iktisat kanunları’ yahut düsturları, böyle doğmuştur.”³⁸²

Yazara göre, tarihi materyalist ya da komünist iktisat sisteminde de amaç bireyin menfaatidir. Bu amaca erişmek için devlet bir araç olarak kullanılmak istenir. Endividüalist sistemden farklı olarak, serbest rekabet kaldırılmıştır. Buna karşın, komünist iktisat sistemi, endividüalist iktisat sisteminden aldığı kanunlara, kuralla daha büyük bir imanla sarılmıştır. Bu iki sistem, bireyci ve kural koyucu olarak sınıflandırılır.

Bu açıklamadan sonra Aydoslu Sait, “milliyetçi ve taazzuvcu sistem” olarak adlandırdığı Türkiye’deki iktisat modelini ayrıntılı olarak anlatmaya girişir. Bu sistem, önceki sistem-

382 Aydoslu Sait, “Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat”, Ülkü, I, 3, Nisan 1933, 201-208.

lerin tersine, bütünlüğü esas tutar. Ölü doğa yasalarını, bir genel kural gibi canlı bir varlık olan insana ve onun toplumuna uygulamayı reddeder. Çünkü, insan canlı ve uzvi bir varlıktır, onun oluşturduğu toplum da uzvi (organik) bir varlıktır. Bir insanın el, kol, ayak, göz, beyin vs. gibi organları arasında nasıl uyum ve bütünlük varsa, milliyetçi ve taazzuvcu (organik) iktisat sisteminde de bir bütünlük mevcuttur: “(...) Bu gayeyi elde edenler de bütünlüğün mandateri ve uzuvları sıfatıyla muhtelif iktisat şubeleri ve fertlerdir. Bu şubeler ve fertler milliyetçi ve taazzuvcu iktisat sisteminde, kendi varlıklarını muhafaza ve temin ederken, cemiyetin yüksek gayelerine tevafuk ederler. Bu suretle değil yalnız kendi kendilerine karşı bir mesuliyet, aynı zamanda ve daha ziyade uzvi oldukları cemiyetin müşterek gayesinin mesuliyetini de yüklenmişlerdir.”³⁸³

Aydoslu Sait, “milliyetçi ve taazzuvcu” iktisadın esaslarına göre, ekonomik faaliyetler bir bütünlük içinde olmalıdır. Ülkenin birbirinden bağımsız bir tarım politikası, sanayi politikası, ticaret politikası değil; bütün iktisat şubelerinin halkın çoğunluğunun çıkarlarını koruyan ve geliştiren uyumlu bir ekonomi politikası olmalıdır. Yazar, ekonomide yamacılık ve eklemecilik siyaseti olarak nitelediği yaklaşıma karşı çıkar. Çünkü bu siyaset bir el ile verilenin öteki el ile geri alınması demektir. Bu durumun engellenmesi için de, ekonomik hayata bir düzen ve örgütlenme gerekir ve bu da devlet tarafından meydana getirilir. Aydoslu Sait, ekonomik faaliyetlerde devletin rolünü vurgularken, devletin görevini şöyle netleştirir:

“Devlet, millî birliğin temsili ve tezahürüdür, idare ve tanzim edicisidir. Devletin en umumî ve üstün bir zümre olması sıfatı, diğer zümreleri silip yutması değildir; hiçbir vakit bürokrasi ve merkeziyetçilik de değildir. Devletin otoritesi yanında zümrelerin de kendilerine mahsus otoriteleri vardır.

383 Aydoslu Sait, “Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat”, 203.

Fakat, bu otoriteler; bu zümrelerin sübjektif arzu ve menfaatlerinden değil, milletin bütünlüğünün objektif icaplarından kuvvet alacaktır. Devlet iktisat âleminde ‘yüksek nizam sermayesi’ ismini verdiğimiz ve bütünlüğün her uzvunun ve kolunun başarmasında müessir olan kıymetleri ve nizamı yaratacaktır, ki bunlar devletin dış ve iç siyaseti, adliyesi, kanunları, gümrük tarifeleri, ticaret mukaveleleri, para ve kredi nizamları, ve her yerde devletin nazımlığı ve rehberliği gibi başarmalardır.”³⁸⁴

Yazarın üzerinde ısrarla durduğu konu devletin, toplumsal katmanlar arasındaki çelişkileri-sorunları çözmek, ulusal çıkarların gerektirdiği askeri-sanayi gibi sanayileri kurmak, bu toplumsal katmanlardan görevlerini yerine getirmeleri için koşulları iyileştirmek, ya da bizzat yapmak; dış ticareti denetimi altında tutmak, düzenlemek, yönetmek gibi yetki ve görevlerle donatılmalıdır. Devlet, gelirlerini kendi kuracağı sanayiden, monopollerden, gümrüklerden, orman ve madenler gibi kendi elinde bulunduracağı kaynaklardan, demiryolları ve kara ve deniz nakliyatı gibi kuruluşlardan karşılamalı, ve millî faaliyeti engelleyecek vergi sistemlerinden elden geldiği kadar sakınmalıdır. Aydoslu Sait, organik (taazzuvcu) ve uyumlu bir gelişme için; ne serbest dış ticaret politikasını, ne de himayecilik politikasını onaylamaz. Bunlar zamana ve ihtiyaçlara göre düzenlenmelidir. Çünkü, “hiçbir millet etrafına duvar öremez” diye düşünür. Yazarın bu noktada, devletçilik politikaları açısından Ülkü dergisinin diğer yazarlarından ayrıldığı gözlenmektedir.

Nusret Kemal (Köymen) “Halk Dükkanları” başlıklı yazısında iktisadi liberalizmi eleştirir. Nusret Kemal’e göre iktisadi liberalizm, boruları tıkanmış bir emme basma tulumaya benzer. Çünkü iktisadi liberalizm; her türlü rekabette, hatta

384 Aydoslu Sait, “Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat”, 205.

hilede serbest bırakmakta, halkın iyi ve kötü zevklerini körüklemekte, hatta istismar etmektedir: “Bankalar müflis araçlara kaptırdıkları paralarının acısını müstahsilin (üreticinin) alın terinden çıkarmaya uğraşırlar, milletin parası moda belasıyla dışarı akar, stok mallar da depolarda çürür, bütün açıkgozler dükkanlarıyla şehir caddelerini kaplarlar, köylü bir okka tuz almak için üç saat yol yürür.”³⁸⁵ Köymen, sosyalist ekonomi anlayışına da karşı çıkar: Liberalizmde kalbin bozukluğuna karşılık, komünizmde damarlar işlememektedir. Faşizmin ise dağıtma işlerindeki görünümü liberalizminkinden farklı değildir.³⁸⁶ Yazar tartışmasını şöyle sürdürür: Sosyalist ekonomik sistemde, liberalizmden kaynaklanan sakıncaların yoktur, fakat bunun yerine üretici ile tüketici arasında ortaya çıkan bürokratik mekanizma yine halkın zararına işletilmektedir. Buna göre, söz konusu bürokrasi, Osmanlı mahkemelerine taş çıkarmaktadır!

Ülkü'deki bir başka makalede şu soru sorulur: “Lozan'daki yeşil masaya bize karşı oturan devletlerden bugün kaçının bütçesi sağlam?” On yıl öncesine dönüp bakan Nuri Adil, Türk sermayesiyle kurulmuş, yönetiminde Türk'ün bulunduğu “kaç tane banka vardı?” diye sorar. Yazar sorularına devam eder: “Kendi malımız demiryolu kaç kilometreydi, kendi tütünümüzü kendimiz mi sigara haline koyuyorduk, yediğimiz şekeri, giydiğimiz kumaşı kendimiz mi yapıyorduk?” Yazar, bu soruları şöyle yanıtlar: “Ama bugün, bütün bunlar hakikat oldu. Ve bütün bunlar Türk'ün kendi parasıyla yapıldı. Devlet, millete güvenerek attığı adımların boşa gitmeyeceğinden emindi. İktisadi sahada mağlup edilmeyen Türk, önce “Merkez Bankasını kurdu. İlk hedef Türk parasının istikrarıydı. Bunu fiilen temin etti... Halk hükümeti, milletinden istediği

385 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Halk Dükkanları” 269.

386 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Halk Dükkanları”, 269.

ödüncü harp yapmak, kan dökmek, keyif ve safahat için saray yapmak değil, fakat halka demiryolu yapmak, toprak altında ham bakır halinde yatan servetleri kullanacak bir hale sokmak ve Türk'e refah ve zenginlik vermek için kullanacaktır.”³⁸⁷

Adliye Vekili Şükrü Saraçoğlu, “Borçlar Meselesinin Halli” başlıklı yazısında, Osmanlı devletinden genç Türkiye devletine miras kalan dış borçlar sorununu ele alır ve İngiliz Times gazetesinde çıkan bir haberi yalanlar.

“Taymis gazetesi Türkiye'nin harici borçlarını tediye etmeye kara vermiş olduğunu bildiren bir haber neşretti. Londra gazetesinin verdiği bu haber Türkiye'nin harici taahhütlerinin kaffesine şamil bir moratuar ilanına karar verilmiş olduğunu bildirmek itibarıyla hakikate uygun değildi. Bu neşriyat üzerinedir ki Borçlar Meclisi telgrafla hükümete müracaat ederek vahim neticeler tevhit edebilmek istidadında olan bu haberin tekzibini istedi.

Bu telgrafa verdiğimiz cevapta, hükümetin cari seneye müteallik borçlarının kamilen ödenmiş bulunmasına nazaran bu haberin hiçbir kıymeti olmaması lazım geleceğini, bir tekzibin ise faydasız ve mahalsiz olduğu bildirildi. Hükümet bu münasebetle Osmanlı borçlarının tediyesine başlanmasından doğan buhranın maliyemizi ve memleket iktisadiyatını tehdit ettiğini ve buhranın devam etmesinin binnefis hamiller için de vahim olması ihtimallerinin düşünülmesi icap edeceğini tebarüz ettirerek Meclisin, vaki müracaatı vesilesiyle, hükümete hususi bir sureti hal telkin edip edemeyeceğinin bildirilmesini istedi.”³⁸⁸

Şükrü Saraçoğlu'nun yukarıdaki açıklamasının yanı sıra Ülkü dergisinde, Türkiye'nin Osmanlı borçlarını bir şeref me-

387 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Halk Dükkanları”, 283.

388 Şükrü SARAÇOĞLU, “Borçlar Meselesinin Halli”, Ülkü, I, 5, Haziran 1933, 337-341.

selesi kabul ettiği için ödeme kararı aldığını ve bunun yeni kurulan bir ülkeye önemli bir yük getirmesine rağmen, borçların kararlaştırılan zamanda ödendiği belirtilir. Böylece Türkiye, barış çerçevesinde yoğun ve sonuçsuz tartışmaların yapıldığı siyasal koşullarda, Osmanlı'nın borçlarını ödeyerek, barış ve uzlaşmaya katkıda bulunduğunu bütün Dünya'ya göstermiştir.³⁸⁹

Cumhuriyet hükümetinin ülke yönetimini, "çok fena malî bir vaziyette" devraldığını belirten Cezmi Bey'e göre, Lozan Anlaşması ile; Türkiye'nin siyasî varlığı kurtarıldıktan ve ekonomik gelişimini engelleyen bağlar kırıldıktan sonra, ilk iş "mali ıslahat" olmuştur. Cezmi Bey, Meşrutiyet yıllarında iç ve dış borçların faizlerinin ve saray masraflarının, genel bütçenin yüzde 40 hatta 50'sine ulaştığını söyler: "Böyle bütçeler içinde, Nafia, Maarif, Sıhhiye işlerine tahsisat ayırmak ve bu hizmetleri yapabilmek imkânı olamazdı. Vatandaşlar, ecnebi bankerleri ve sarayı beslemekle muvazzaf idiler."³⁹⁰ Varidat Umum Müdürü de olan Cezmi Bey, Sanayi-i Teşvik Kanunu ve gümrük ithalat tarifesinde yapılan korumacı düzenlemelerden sonra Türkiye'de sanayi gelişmeye ve çok sayıda fabrika kurulmaya başlandığına dikkat çeker.

Ülkü dergisinde ekonomik kalkınmanın devletçi politikalarla sağlanacağına olan inanca, yabancı şirketlere ait kurumların devletleştirilmesi politikası eşlik eder. Dergide, devletleştirme ve bağımsızlık ilişkisi çok sık yinelenir. "İstanbul rıhtımlarının alınması" başlıklı yazıda Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun sözleri Ülkü'nün devletleştirme konusundaki yaklaşımının tipik bir örneğini oluşturur: "...Dün kendilerini varis görenler bugün istiklâlimize; hürmet gösteriyorlar. Bizler bir taraftan bu yeni duyguya saygı ile mukabeleye çalışırken, diğer taraftan da Atatürk'ün bayrağı altında bu kökleşmiş ve ba-

389 ANONİM, "Başlıksız", Ülkü, I, 5, Haziran 1933, 344.

390 Cezmi Bey (ERÇİN), "Cumhuriyet Maliyesi", Ülkü, I, 9, Ekim 1933, 205-215.

yat kanaatlerin birer birer söküldüğünü görmek ve bu işin ameleleri arasında bulunmak zevkini de doya doya kanıncaya kadar içmeğe çalışacağız.”³⁹¹

Dergideki, K. Ünal imzalı yazıda ülkemizde ve dünyadaki siyasi koşullar yorumlanırken Türkiye’de uygulanan devletçilik şöyle anlatılır:

“Türkiye’nin tatbik ettiği devletçilik sistemi, 19’uncu asırdan beri sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdüğü fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye’ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizde manası şudur: Fertlerin hususî teşebbüslerini ve şahsî faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline almak; Türkiye cumhuriyeti devleti, Türkiye vatanında asırlardan beri ferdi teşebbüslerle yapılmamış olan şeyleri biran evvel yapmak istedi. Ve görüldüğü gibi kısa bir zamanda yapmağa muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz yol, liberalizmden başka bir sistemdir.”³⁹²

Ülkü dergisinin yazaraları, yukarıda yer alan sözlerde de görüldüğü gibi, uygulamanın sosyalizm ve liberalizmden farklı, kendine özgü bir deneme olduğuna vurgu yaparlar. İzlenen bu yol bir bakıma emperyalist batıya karşı bir “kuruluş savaşı”, bir bağımsızlık yolu olarak anlatılmak istenir.

Behçet Günay “Şeker” başlıklı yazısında “şeker politikası”nı anlatırken, K. Ünal’ın da belirttiği gibi ülkenin ihtiyaçlarına öncelik verecek bir yol izlendiğini belirtir. Cumhuriyet’e kadar şeker ithal edildiğini anımsatılan yazıda, şekerin kıtlığı ve pahalılığının; hastaları, çocukları öldürdüğü ve kesemizi

391 Şükrü SARAÇOĞLU, “İstanbul Rıhtımlarının Alınması”, Ülkü, V, 27, Mayıs 1935, 165.

392 K. ÜNAL, “Ayn Politikasi”, Ülkü, VII, 37, Mart 1936, 75.

soyduğu söylenir. Bu durumun yinelenmemesi için Uşak, Alpullu, Eskişehir ve Turhal'da yılda 74 bin ton beyaz şeker çıkaran dört fabrika kurulur. Söz konusu fabrikalar, ülkenin şeker ihtiyacına her geçen gün daha fazla yanıt verir:

"... Üretim yeter olduğundan bayram vakitlerinde ateş pahasına yabancı şeker alınmaması, kutsal sağlığın korunması, paramızın işlemesi ve içerde kalması, kaba bir hesapla fabrikaların en azdan yılda işyar ve işçilere dört, taşımalara ve kömürle birlikte keresteye ikişer milyon lira ödemesi ile 25.000 amele ve ailenin geçinmesi, demiryollarla kömürcülük ve ormancılığın gelişmesi, çekim hayvanlarının düzelmesi ve çoğalması, melastan ispirto çekilerek yabancı illerden getirmekten kurtulunması ve ispirto karıştırılmak suretile dışarıdan satın alınacak benzinin azaltılması, yılda yarım milyon ton pancar satan 8.000 çiftçinin genliği (refahı) sağlanmış ve en sonunda şeker altmıştan kırk kuruşa düşmüştü. Cumhuriyet hükümeti, besleyici bir besin olan şekeri halka imkânı olduğu kadar ucuz yedirmek vargisiyle bir kere vergisini on ikiden dört liraya indirdi. Bütçeden yapılan bu dört milyon liralık yeni özverinin sıfatı her fırsatta yurttaş düşüncesinden başka bir anlama yorulmaz."³⁹³

Ülkü'nün pek çok sayısında yurtiçinden çeşitli haberlere yer verilir. Bunlar arasında, demiryollarının ve sanayinin son durumuna ilişkin haberler önemli bir yer tutar. Bunlardan; Bursa'da Merinos, Gemlik'te Suni İpek fabrikalarının temellerini atıldığı haberleri coşkulu bir dille anlatılır.

Dergide, Başbakan İsmet İnönü'nün "Altıncı Milli Ekonomi ve Artırma Haftası"nın açılışı nedeniyle Ankara Halkevinde 12 İlkkanun 1935'te yaptığı konuşmaya yer verir. İnönü konuşmasında, yerli malı üretmenin ve tüketmesinin önemine değinirken, devletin üzüm üretimine müdahalesinin, üretim artışına yol açtığını söyler. Medeniyetin yalnızca fabrika açmakla gerçekleşmeyeceğini, halkın kömür, elektrik gibi temel

393 Behçet GÜNAY, "Şeker", Ülkü, V, 31, Eylül 1935, 78-79.

enerjileri ucuz ve kolay temin etmesi için tedbirler alacaklarını belirten İnönü, bu alanlarda da üretimin artırılacağı sözünü verir. Planlı ekonomi sayesinde önemli adımlar atıldığı söylenen konuşmada günün ekonomik tablosu şöyle çizilir:

“... İlk beş yıllık sanayi programının tatbikinden olarak bu sene cam fabrikası işlemeğe başladı... Daha birkaç gün evvel büyük fabrikalardan Bursa’da ve Gemlikte suni-ipek ve merinos yünü fabrikalarımızın temellerini attık. Geçen sene bütçemiz 185 milyon idi. Sene nihayetinde 192-193 milyon lira bir varidatla yani 7-8 milyon fazla bir varidatla kapanmıştı. 193, hattâ 194 milyona yakındır. Yalnız ehemmiyetli bir noktaya dikkatinizi celb ederim: Bütçe yayıldıktan sonra varidat arasında mühim bir yekûn tutan tuzdan yüzde 50, şekerden de yüzde 30’a yakın fiyat tenzilatı yapılmıştır. Bu tenzilat, hazinenin varidatından yapılmıştır. Nazarî olarak yapılan indirmeler hesap edilecek olursa tuzdan 3, şekerden 4 milyona yakın bir indirme olmuştur. Bu yılın 6 aylık tahakkukunda varidatımız, bu fedakârlığa rağmen, hazineye tabii olarak eksilmesi beklenen varidat temin edildikten başka bir, iki milyon liralık fazlalık da arz ediyor. (Alkışlar)

Milli parayı sağlam tutmak için lazım olan anasırın kaffesi mevcuttur ve bir tedbir mahiyetinde olarak hükümetin daima elindedir. Milli para üzerinde bu kadar açık söylemekten maksadım, paranın kıymetini muhafaza etmek için kati bir azim sahibi olduğumuzu anlatmak içindir. Geçen tecrübeler göstermiştir ki bu memlekette saklanacak ve kıymetine güvenilecek para yalnız Türk parasıdır. Kezalik tecrübeler göstermiştir ki B. M. Meclisi ve onun hükümeti parayı tutmak kararını muhafaza ettikçe paramızın her hangi bir sarsıntıya maruz kalmasına imkan yoktur. Ancak paranın kıymetini korumak sayesinde ki küçük tasarrufları memleketin imarına sarf etmek için vatandaşları teşvik edeceğiz.”³⁹⁴

394 İsmet İNÖNÜ, “Altıncı Milli Ekonomi ve Artırma Haftası”, Ülkü, VI, 35, İkincikanun (Ocak) 1936, 326-327.

Ülkü dergisinde, 1936 yılında “Türkiye’nin Endüstrileşme Davası” başlıklı imzasız bir yazı yer alır. Burada, bir ülkenin ilerlemesi için bütün kapıları açacak sihirli anahtarın ekonomik temelli olduğu, Batı ülkelerinin bu sayede büyüdüğü ve geliştiğine dikkat çekilir. Makaleye göre, ekonomik ilerleme için bağımsızlık şarttır: “Fakat cemiyetin tabii bir kanunu olarak, ekonomik kölelik tek başına gelmez ve zincirlediği milleti, yavaş yavaş, bir nevi yarı sömürgeliğe doğru sürükler, onun bütün kendine hükmetmek iradesini siler süpürür ve kalkınma imkânlarını da beraber götürür.”³⁹⁵ Makaleye göre, kalkınma imkanlarını yaratmak için yerli sermayeye, yerli emeğe ve yerli hammaddeye yönelmek gerekir. Türkiye’de pek çok örnek gibi Sümerbank da bunu başarmış ve ülkeyi, yabancı ürünlere ve araçlara “bir sürü para kaptırmaktan” korumuştur. Bu başarıya ise ancak, planlamayla ve rasyonel bir yol tutulduğunda varılabilir.

Ülkü’nün Şubat 1936 tarihli sayısında, Kamuran Bozkır’ın “Yeni Bir Yol Üstündeyiz” şiiri yer alır. “Türkiye’nin endüstriyel seferberliğinin başında bulunanlara” ithaf edilen şiirde, bağımsızlık tutkusuyla bir ütopyanın nasıl gerçekleştiği anlatılır:

“Yeniden doğmadayız.

Karanlıkları boğmadayız...

Güneşin, Yıldızların, Suların

Rüzgârın türküsüdür türkümüz..

Ama tıpkı güneşin,

Tıpkı yıldızların...

Çektik yüreklerimizi

Bir Bayrak gibi, direğine gemimizin..

Dudaklarında kavgâ marşı hepimizin..

³⁹⁵ ANONİM, “Türkiye’nin Endüstrileşme Davası”, Ülkü, VIII, 36, Şubat 1936, 419.

Götürmede bizi,
 Bu son kavga, bu son yol, Demir, kömür, petrol
 Ve en değerli madenlerin diyarına,
 Anadoluyu makinalarla dokuyarak
 Bırakacağız yarına!
 Çok yakın bir ağırdan aldık hızımızı..
 Yarı müstemleke bir toprağa değil,
 Ulusal fabrika duvarlarına yaslanıp
 Haykıracağız şarkımızı!. Yerden, gökten
 Bahriinuhitler gibi köpürerekten geçmedeyiz:
 Verimli mesafelerin, Çin sedleri biçiminde,
 Yükselen duvarını.
 Yarın
 Yıldızların
 Koynunda kuracağız
 Çelik kanatlı süvarilerimizin hangarını!
 Ne o ilk çağların cennet Arkadya'sı,
 Ne Homer'in üryan ilaheler dünyası..
 Ne Aşil'in Hergül'ün Trova'sı..
 Ne Romayı yakan bir Neron ihtirası
 Ne Virgil, ne Dante..
 Ne huriler bekleyecek bizi cennette,
 Ne Zal oğlu Rüstem gibi gürz atacağız..
 Ne binbir gece masallarına gömülüp,
 Kör olup yatacağız...
 Cücelerin sandalı çoktan battı dostlarım,
 Devlerin zırhlısı yüzüyor..
 Yollarımızda portakal göğüslü kuşlar yerine
 Milyon kanatlı bir fırtına gibi

Kalın tuğla bacalar ötüyor.

Onun güneşinde biledik

Ağır çelik kanatlarımızı..

*Sürmedeyiz, Atatürk'ün makinalarla dokunan cennetine,
Şaha kalkan atlarımızı.*

Bu gün makina kundaklarda toprağı emenlerin,

Demire, kömüre, nefte gidenlerin

Türküsunü söylüyoruz duya duya..

Betonarme dağlarile, Dombaslarile,

Kalın tuğla bacaklarile,

Yeni bir devre açıyoruz Anadoluya!

Güneş kokacak, su kokacak, toprak kokacak saçlarımız.

Fabrika bacalarından dinleyecek baharı

Çoluğumuz, çocuğumuz, karımız.

Mutlak kuracağız dostlarım,

Yüzyıllarca sonrasını Anadolu'nun..

Bu, en mukaddes yeminidir bir Atatürk çocuğunun.”³⁹⁶

Ülkü dergisinin Mart 1936 tarihli sayısında Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın ikinci sanayileşme planı üzerine konuşması, “C.Bayar'ın Endüstri Planımız Üzerinde Söylevi”nde özel sektöre yönelik o güne dek görülmemiş bir sert üslup söz konusudur. Çünkü özel teşebbüsün hiç biri devletin gösterdiği yerde fabrika kurmak istememişlerdir. Bu söylevle birlikte, Devletçilik politikasının güdülmeye başlanmasından sonra özel sermayeye yönelik rahatsızlığın ilk kez açık bir şekilde Ülkü'de dile getirildiği görülür. Söyleve göre sermaye üç kısma ayrılır: Birinci grup, yabancı sermayeye paravanlık edenler. Burada devletin çizdiği sınırlar içinde çalışan yerli ve yabancı

396 Kamuran BOZKIR, “Yeni Bir Yol Üstündeyiz”, Ülkü, VIII, 36, Şubat 1936, 421.

sermaye, konunun dışında tutulur. İkinci grup; devletin fabrika kurulması için uygun gördüğü alanda izin alıp, işletme kurmayarak “bir sermaye gibi elimizde bulunsun; üzerinde spekülasyon yapalım, düşüncesini güdenlerdir”. Üçüncü grup da; devletin özel sektörü himaye etmesinden kişisel ve gündelik kazanç gütmeyi hedefleyenlerden oluşur. Oysa Bayar için sanayici demek, “millî kalkınma savaşında büyük, vatanî vazife alınış, millî iktisat icablarını ticarî menfaatlarıyla yan yana göz önünde tutmağı bir vazife olarak takdir etmiş adam demektir. Bu esaslara uymayan bir çalışma ancak şuurlu bir programı, dejenere eder ve netice olarak memleketin fedakârlığı basit bir istismarın aleti olmuş olur.”³⁹⁷

Ülkü dergisinde devletin güttüğü para politikası da okurlarla paylaşılır. Bu konuda yazılmış çok sayıda yazıdan biri olan “İsmet İnönü’nün Nutku”, ekonomik sorunlar ve ulusal para politikasının uygulanma nedenlerini şöyle anlatır:

“... Biz de yedi seneden beri güdümlü bir ekonomi takip ederek paranın kıymetini kolaylıkla muhafaza edebildik. Para kıymetini memleketin iktisadî şartlarından dolayı düşürmek fikri bize gelmedi. Aksine olarak memleketin iktisadî şartlarından dolayı paranın kıymetini muhafaza etmek fikrini edindik. (...) Biz memlekette ucuzluk için para kıymetinin düşürülmesini doğru tedbir olarak kabul etmiyoruz. Para kıymetinin düşürülmesi ihtimali olduğu zaman her türlü it-halât eşyası derhal kıymetine zam yapar. Para düşürülmesi suretiyle ihracat mallarımızın daha kolay sürüleceğini bizim memleket için iddia etmenin doğru olmadığını da sanıyoruz... Ondan sonra paranın düşmesi ihtimali karşısında vukua gelecek her türlü pahalılıklar, memleketin iktisadî hayatını umumiyetle çok müteessir edecektir.”³⁹⁸

397 Celal BAYAR, “C.Bayar’ın Endüstri Planımız Üzerinde Söylevi”, 9-13.

398 İsmet İNÖNÜ, “İsmet İnönü’nün Nutku”, Ülkü, X, 65, Temmuz 1938, 331-332.

Kemal Ünal, "Cumhuriyet'in On Beş Yılında Ekonomi"nin bir değerlendirmesini yapar. Ünal, ekonominin çeşitli alanları hakkında ayrıntılı bir döküm çıkarır. Cumhuriyet ekonomisinin başarılarını rakamlarla anlatır. On beş yılda belediye sınırları içinde yer alan alanlarda içme suyu olan yerlerin, fenni su tesisatı olan, elektrik tesisatı olan yerlerin, mezbaha, pazar yerleri, haller, spor alanları, park ve bahçeler, asri mezarlıklar, asfalt ve şose yollar, köprü ve menfezlerin vs. sayısındaki büyük artışı rakamlarla gösterir.³⁹⁹

Dergide, Başvekil Refik Saydam'ın, Büyük Millet Meclisi'nin toplantı yılının açılışında yaptığı konuşma yer alır. Saydam, önce patlak veren İkinci Dünya Savaşı'na ilişkin görüşlerini, savaşan devletlerle Türkiye arasındaki ilişkileri anlatır. Daha sonra Türkiye'nin ekonomik alanda attığı adımlara değinir: "Yeraltı servetlerinin araştırılması faaliyeti, muntazam bir program altında devam etmekte ve başlıca devlet mâdenlerinin geniş mikyasta istismarı yolundaki faaliyete hız verilmektedir. Ergani bakır madeni işlenmeye başlamıştır. Murgul mâdeninin de teçhizatına çalışılmaktadır... Cumhuriyetin büyük eseri ve Türk sanayiinin en büyük temelini teşkil eden Karabük demir ve çelik fabrikalarının şu ânda ilk istihşâlini vermekle millî sanayiimize kudretli bir unsur katmış olduğunu arz etmekle sevinç duyarım."⁴⁰⁰

Görüldüğü gibi Ülkü dergisindeki Altı Ok'un Devletçilik oku, Türkiye'nin 1930'larla birlikte ekonomik yönelimin yönünü göstermesi açısından önemli bir işleve sahiptir. 1941 yılında derginin birinci serisinin sonuna dek, bu okun önemini vurgulayan yazılarda bir yoğunluk söz konusudur. Bu yıldan sonra dergide, Devletçilik vurgusuna eskisi kadar yer veril-

399 Kemal ÜNAL, "Cumhuriyet'in On Beş Yılında Ekonomi", Ülkü, X, 59, İkincikanun (Ocak), 1938, 223.

400 Refik SAYDAM, "Dünya Haberleri İçinde Türkiye", Ülkü, XIV, 80, Birinci-teşrin (Eylül) 1939, 163.

mez. Bununla birlikte açılan her yeni fabrikanın haberi ya da üretim artışının müjdesi okurlara verilir. İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda karaborsadan kazanç sağlayanlardan kaynaklanan sıkıntının izleri de dergi sayfalarına yansır. "Ticaret terbiyesi" olmayan tüccarlara yönelik sert bir üslup kullanılır: "Bugünkü azgın kazançlara kapılarak memurluktan çekilip ticaret yapanlar çoğalmıştır, ama herkes tüccar olamaz. Çünkü serbest mesleklerde kazanmak hırsının karşısında vicdan duygusu ve cemiyet vardır. Bunların kaynaşmasından bir kaide meydana gelir. Bu da ticaret terbiyesidir. İnsan ne kadar zengin olursa olsun, yine cemiyet içinde yaşar. Mesut adam zengin adam değil, muhitini refahlı ve mesut gören adamdır... Bugünün muhtekirleri yabancılar değil, fakat vatan ve millet vazifelerini düşünmeyen insanlardır. Vakıa şahıslar değişmiştir. Fakat ruh, soymak ve sömürmek ruhu aynıdır."⁴⁰¹

Dergide yer alan makalelerde de görüldüğü gibi Devletçilik ilkesinin ana izleğini, bağımsız bir ekonomik politikanın yaşamsal öneminin yinelenmesi ve özel sermayenin girmedeği, girmek istemediği alanlarda devletin yatırım yapması oluşturur. Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik politikasının eleştirisi üzerinde temellenen bu görüş, devleti tüketen değil üreten ve halkı da üretim süreçlerine özgür birer yurttaş olarak katılabilecek bir kütle olarak tanımlar. Türk sermayesinin oluşmaya, milli bankaların ve işletmelerin kurulmaya başlandığı bu yıllarda izlenen politika, ulus devlet olmanın Türkiye'ye özgü bir sonucu olarak açıklanır. Bağımsız ekonomi, milli sermaye, denk bütçe ve çağdaş bir ülke, devletçilik politikasının sihirli formülü olarak benimsenir. Dergi pek açıdan olduğu gibi, günümüz Türkiye'sinin siyasal ve ekonomik sorunlarına da çözümler üretmeye yönelik katkı sağlayacak ve-rilerle yüklüdür.

401 Necmi Osten, "Konuşma", Ülkü, V, 54, 16 Birincikanun 1943, 1.

Laiklik

Cumhuriyet'in kuruluşunu takip eden ilk yirmi yılda, "laiklik" ilkesine büyük önem verilir. Altı Ok'un arasında laiklik ilkesi, diğer okların hayata geçirilmesinde "olmazsa olmaz" olarak kabul edilir. Genç Cumhuriyet'in, dinin, devlet yönetimi ile ilişkisini koparıp, bireyin vicdanıyla sınırlanmasına ilişkin söylemi dönemin devlete ait bütün belgelerinden izlemek olasıdır. Bu söyleme; bilimsel düşünceye, insan aklına ve yaratıcılığına vurgu ile, ortaçağ düşüncesinden beslendiği kabul edilen her türlü "batıl inanca" karşı savaş açmak da eşlik etmektedir. Ülkü dergisinin yayın çizgisinde de söz konusu söylemin son derece önemli olduğu görülmektedir. Çünkü Ülkü "münevverlere yol göstermek için" çıkarılan bir dergidir ve münevverlerin halka giderken bilimsel bakış açısına sahip bireyler olması beklenmektedir. Altı Ok'tan beşincisi olan laiklik, 1940'lı yıllar dek Ülkü'de önemli bir yer işgal eder. Laikliğin Ülkü dergisindeki yerine geçmeden önce dönemin tek partisi olan CHP'nin, laiklik tanımlarına bir göz atmak zorunludur.

Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi'nin 22 Ekim 1927 günlü toplantısında kabul edilen Nizamname'nin (Tüzük) 3. Maddesi'nde şöyle denir: "Fırka; inançları ve vicdanları siyasetten ve siyasetin çeşitli bozulmalarından kurtararak, milletin siyasi, toplumsal, iktisadi bütün kanun, teşkilat ve ihtiyaçlarını müsbet ve tecrübevi bilim ve fenlerin çağdaş medeniyete bağışladığı ve sağladığı esas ve şekillere uygun olarak gerçekleştirmeyi, yani devlet ve millet işlerinde din ile dünyayı tamamen birbirinden ayırmayı en önemli esaslarından sayar."⁴⁰²

CHF Büyük Kongresi'nin 13-14 Mayıs 1931 günlü toplantısında kabul edilen program laikliği şöyle tanımlar: "Fırka, devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin,

402 Mete TUNÇAY, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, (1923-1931), 382.

bilim ve fenlerin muassır medeniyete ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini prensip kabul etmiştir. Din telakkisi vicdani olduğundan, Fırka din fikirlerini Devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muassır terakkide başlıca muvaffakiyet amili görür.”⁴⁰³

Söz konusu iki programda da din, devlet örgütlenmesinin dışında ele alınmakta, çağdaş düşünce sistemi dolayısıyla bilim en önemli yol gösterici olarak tanımlanır. Laiklik ilkesinin kabulüyle birlikte, Türkiye’de çağdaş dünyanın gereksinimleri doğrultusunda; yani hukuk sisteminden eğitime dek, din dışı kuralların etkin olacağı bir sistem tanımının izlerini görmek olasıdır. Ülkü dergisinin yanı sıra Halkevlerinin diğer yayınlarında da, benzeri bir yaklaşım egemendir. Bununla birlikte Ülkü’deki bazı yazıların aksine⁴⁰⁴, Halkevleri yayınlarında (özellikle broşürlerde) dil çok yalındır ve okuma yazma bilen herkesin anlayacağı bir üslupla hazırlanmış olması dikkat çekicidir. Bu yayınlarda, ülkenin geri kalmasına yapılan vurgu ile “cahil hocalar, akılsız dervişler”in bu süreçteki rolü birlikte anlatılır:

“Beşinci Ok der ki

Osmanlı imparatorluğu eski bir kurumdur, onun için çöktü gitti. Bir taraftan inkılap ve ileri adımlar başarmak isteseler bile din perdesi altında ortaya çıkan şer’i mahkemeler, fetvalar, cahil hocalar, akılsız dervişler onları geri kordu.

Her iş için hocaların örümcekli kafalarına başvurulurdu. Bakınız şu fetvalara bir kere:

Sual: Zeydi müslim, kafır dilince tekkellüm etse nikahına zarar olur mu?

403 Mete TUNÇAY, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, (1923-1931), 448.

404 Özellikle Aydoğdu Sait, Fuat Köprülü, Fevziye Abdullah vd. ağdalı bir dille yazarlar.

Elcevap: Zarar.

Sual: Dünyanın alışverişinde para kazanmak helal olur mu?

Elcevap: Ne helal ne de tayyiptir.

İş bununla da kalmıyordu. Bu, din adamları Ulusal Savaş başladığı zaman düşmana karşı koyan yurd çocukların bile kafir olmakla din namına itham ettiler. İleriye atılmak; komşularının ileri yürüyüşlerine katılmak isteyen Türk ulusu ne zaman bir kımıldama gösterdi ise, kursaklarının ve karınlarının esiri olan softalar ulusun yolunu kestiler. Her şeyi din namına didikleyen bu softalar bir gün geldi ki dışı düşmanlarla beraber yurdu korumaya savaştan ulus çocuklarına karşı gelmekten de çekinmediler.

Atatürk der ki:

‘Tarihimizi okuyunuz. Görürsünüz ki milleti mahveden, esir eden, harap eden fenalıklar hep din kisvesi altındaki küfür ve mel’anetten gelmiştir.’

CHP programında şöyle yazar:

‘Din, bir vicdan işi olduğundan, parti, dini, dünya ve devlet işleri ile siyasadandan ayrı tutmayı, ulusumuzun çağdaş medeniyet yolunda ilerlemesi için başlıca şartlardan sayar.’

Laikiz

Türkiye Cumhuriyetinin vicdan özgürlüğü tamdır. Kimse kimsenin özel düşüncelerine karışamaz. Fakat, kimsenin ulusal işleri din perdesi altında karışdırmasına din izin verilmez.

Cumhuriyet, on yirmi hatta daha çok yıl okunduğu halde bir şey öğretemeden bir çok vatandaşların zihinlerini altüst, kendilerini sersem eden medreseleri kapamıştır. Cumhuriyet, içinde din adına bir çok rezaletler yapılan, ve ulusun duru ahlakını bozan, perişan eden şeyhlerin halkı tırnağına kadar soymasına yardım eden tekkeleri kapamıştır.

Cumhuriyet kimsenin memlekette din propagandası yapmasına izin vermez.

Atatürk:

‘Köhne düşünceyle, maziseverlikle mevcudiyeti muhafaza mümkün olmaz’ der.”⁴⁰⁵

Ülkü dergisinde Osmanlı saltanatının meşruiyetinin kaynağı din ve “taassup”la (muhafazakarlık) bir arada ele alınır. Bu iki kaynak ülkenin geri kalma ve parçalanma nedenleri arasında sayılır. Halkın yoksulluğu ile cehaleti arasında paralellik kurulurken, Osmanlı yönetiminin halkın yaşam koşullarıyla ilgilenmediği, vergiler aracılığıyla köylüyü sömürdüğü anlatılır. Bunun yanı sıra saltanatın, “taassubu” güçlendirme doğrultusunda önemli bir rol oynadığı anımsatılır. Bu anlatılardan birinin yazarı Abdullah Ziya’dır. Mimar olan yazar, “Cumhuriyet Köy Yapımı” başlıklı yazısında, Cumhuriyet öncesi köy camilerinin imar nedenlerini tartışır. Köyün kamusal alanı olan caminin cehaletin ve softalığın merkezi haline geldiği belirtilen yazıda, Cumhuriyet öğretmenin köyde sözünün geçmesinin önündeki engelin de köyün hocası olduğu anlatılır:

“... Devletin köyle teması ise ancak mültezim vasıtasıyla idi köylerin imar ve tenviri ise saltanat idaresinin aklına gelmiş işler değildi. Yalnız Abdülhamid’in ve Reşat’ın köylerde kendi namları için birkaç cami yaptırmış olduklarını Anadolu’yu gezerken gördüm. Bu camilerin de, köydekilerin Padişaha olan din bağlantılarını kuvvetleştirmekten, tek taassubu toplu taassup haline getirmekten başka tesiri olmamıştır. Köy camiinin bir fenalığı da bu dört duvar arasında taassubu ve cehaleti teşkilâtlandıran yobaza bir merkez, bir kale teşkil etmiş olmasıdır.

405 ANONİM, Halkevinden Halka, 12-13.

Köyün yegâne kültür ve toplu hayat yeri cahil softanın elinde bulunan köy camii idi.

Bugün bile köy muallimleri, köyde eskiden kalma köy hocalarıyla cenkleşmekte ve ancak onu yendikten sonra köyde sözlerini geçirebilmektedirler.”⁴⁰⁶

Yukarıdaki sözlerden de görüldüğü gibi derginin ana amacı, softalığa karşı bilimin halkın bilincinde yer etmesini sağlayacak araçları oluşturmaktır.

Hilmi Malik Evrenol da benzeri bir yaklaşımla düşüncelerini dile getirir. Yazar, bilimsel düşüncenin önemine dikkat çekerek batıl inançlara karşı halkın bilinçlendirilmesinin çok önemli olduğunu söyler. “Korkunun anası cehalettir” başlıklı yazısında, halkın “karanlık kalan bazı şeylerin” nedenlerini anlamamalarını tartışır. Doğaüstü güçlerle toplumsal yaşamın açıklanmaya kalkışılmasını, doğa yasalarının bilinmemesine bağlar. Yazara göre, yeryüzünde gördüğümüz ve çok kere tapındığımız bazı kuvvetlerin ve olayların bile bilgimiz içindeki yasalarla yönetildiğini öğrendiğimiz zaman korkumuz azalır veya hiç kalmaz. “Melâikelerin ve şeytanların havada uçtuıklarını ve insanlara çarptıklarını, ölülerin ve cadıların mezarlardan çıkıp evleri taşıdıkları, evliyaların ve daha başka ruhsal güçlerin geceleri yürüdükleri, rüyalara girdikleri gibi batıl inanışların hep bilgisizlikten, üzerinde yaşadığımız bu evreni yöneten ve sevkeden kuvvetleri ve kanunları bilmediğimizdendir. Cumhuriyet hükümetinin görevlerinden biri de halka bu bilginin ulaştırılmasıdır.”⁴⁰⁷

Laiklik ilkesine yapılan vurgu, Menemen isyanı ve Kubi-lay’ın öldürülmesi olayından sonra daha da önem kazanır. Genç Cumhuriyet’e karşı, henüz onuncu yılını bile doldurma-

406 Mimar Abdullah Ziya, “Cumhuriyette Köy Yapımı”, Ülkü I, 11, Kasım 1933, 333.

407 Hilmi Malik EVRENOL, “Korkunun Anası Cehalettir”, VII, 37, Mart 1936, 47.

dan “şeriat” talebiyle gerçekleşen isyan, doğrudan Cumhuriyet’i hedef aldığı için, ülke çapında büyük bir şaşkınlık ve tepkiye yol açar. Cumhuriyet önderliğinin, iktidarını tam da güçlendirdiğini düşündüğü bir zaman diliminde bu isyan gerçekleşmiştir. Bu nedenle çok sert tedbirler alınır. İsyanı kalkanlar asılırken, isyanın beslendiği kaynak olarak görülen “cehale”le savaş kararı daha da pekişir. Bu nedenle Ülkü dergisinde yer alan yazılardaki iletilerin temelini; “Kubilay’ın kişiliğinde, bütün halk ve devrimler (Altı Ok) din tacirlerinin elinden kurtarılmalıdır” düşüncesi oluşturmaktadır.

F. Celal Güven, “Kubilay Günü” başlıklı yazısında, beş yıl önce gerçekleşen Menemen İsyanı’nı ve Kubilay’ı anlatır. F. Celal Güven’e göre, Menemen’de içleri cumhuriyet ve inkılap düşmanlığı ile kaynamış, gözleri yeni rejime karşı düşmanlıkla kararmış bir takım softalar, yeni rejimin yoluna girmiş olan halkı sahte din gayretleriyle baştan çıkarıp harekete getirmek umarıyla yeşil bayraklarını açıp ortaya düşmüşlerdi. Bu gerici ayaklanmaya karşı Kubilay, devrim sevgisi ve heyecanı uğrunda ateşe atıldı ve şehit oldu. Buna göre, Kubilay üç boyutlu bir sorumluluk taşımaktaydı: Birincisi, bir subay olarak dış ve iç tehlikelere karşı Türk ordusunun üyesi olarak; ikincisi, Cumhuriyet’in geleceğini yetiştiren genç bir öğretmen olarak; üçüncüsü de tehlikeler karşısında harekete geçecek olan Türk gençliğinin görevini ve şerefini taşıyordu.⁴⁰⁸

Ülkü dergisinde; laikliğin önemine vurgu yapan ve ülkenin geri kalmışlığının ortaçağ düşüncesinden kaynaklandığını öne süren yazarlardan biri de İhsan Sungu’dur. Yazar, “Kültür İşlerimiz” başlıklı yazısında, Cumhuriyet’in on üç yıl içinde kültür alanında yapılanları anlatır. Bu makalede “kültür inkılabı”, Türk devriminin en önemli cephelerinden biri olarak

408 F. Celal GÜVEN, “Kubilay Günü”, Ülkü, VI, 35, İkincikanun (Ocak) 1936, 366-368.

görülür. Sungu, Fransa'nın 1789 Devrimi'nden 93 yıl sonra 1882'de okullarını laikleştirebildiğine dikkat çekerek Türkiye'nin bu süreci çok kısa bir zamanda aştığından övgüyle söz eder. Yazara göre, Atatürk'ün, Türk kültüründe yaptığı en önemli hamle, bu kültüre lâikliğin karakterini vermesidir. Hilâfeti, bütün gelenekleriyle birlikte yurtdışına atan Cumhuriyet, Türkiye'de geriliği ve ortaçağ (ortakurun) zihniyetini temsil eden medreseleri, tekkeleri bir hamlede kapatmış ve Türkiye'de bütün öğretim ve eğitim kurumlarını dinî etkilerden ve her türlü batıl inanç ve hurafelerden kurtarmıştır. Bir taraftan da falcılık, üfürükçülük gibi, asırlardan beri Türk toplumsal bünyesinde olumsuz izler bırakan ve halkın bilimsel bir zihniyetle düşünmesine engelleyen etkenlerden ülkeyi temizlemiştir. Bu makaleye göre, millî kültür hareketini, bizzat Atatürk yaratmış ve başarmıştır. Şimdi artık, hangi öğrenim çağında bulunursa bulunsun, her Türk çocuğu; milletin bir kaç yüz çadırdan ibaret bir aşiretten doğmadığına, tarihinin Selçuk hükümdarlarının bir fermanıyla bağımsızlık kazanan Sultan Osman ile başlamadığına, dilinin başka dillerin yardımına muhtaç olmadan bir fikri ifadeden âciz bulunan kısır bir dil olmadığına inanmıştır. Bu düşüncenin tersini iddia edenleri, gençlik, bilimsel delillerle ikna edecek bir olgunluğa ermiştir.⁴⁰⁹

Söz konusu makalede Cumhuriyet hükümetinin, laik eğitimin bir parçası olarak özellikle kız öğrencilerin eğitimine özel bir yer verildiği de vurgulanır. Türkiye'nin genç kuşaklarının yetiştiricisi, öğretmeni olarak görülen kadınların eğitimi her alanda desteklenir.

Ülkü'nün Mart 1937 tarihli sayısında yer alan "Şükrü Kaya'nın Nutku" da yukarıdaki anlatının benzeri bir söylemi içerir. Burada da Halkevlerinin, Cumhuriyet'in yeni insan kuşağı-

409 İlhan SUNGU, "Kültür İşlerimiz", Ülkü, VII, 45, İkinciteşrin (Kasım) 1936, 244-247.

nın yetiştirilmesindeki önemi anımsatılır. Kaya'ya göre Halkevleri, "müstakil bir vatanı korumak ve milletin istiklalini ebedileştirmek için kurulmuş bir vasıta"dır. Makalede; bir yandan, aydınların, sahip oldukları bütün olanakları ve bilgi birikimlerini halka borçlu oldukları, öte yandan bu borcun ödenmesi için halktan kopmamaları gerektiği anımsatılmaktadır:

" (...) Kendine münevver diyen sınıf; memur olalım, serbest olalım öğrendiklerimizi kendi gayretlerimizden kendi kabiliyetlerimizden ziyade milletin yaptığı fedakârlığa medyunuz. Hiç kimse, kendi bilgimi kendim öğrendim diye övünecek vaziyette değildir. Eğer bizde mektep açılmış ise, üniversite açılmışsa ve elimize kitap verilmişse milletin verdiği vergiler ve vatanın muhafazası için bol bol döktüğü temiz ve asil kan sayesinde.. Kendi fikriyatıyla öğrenmeğe hakkı yoktur. Tâ ki bu milletin her ferdi aşağı yukarı onun fikrini anlayacak hale gelmedikçe... Eğer bizim fikirlerimizi, ideallerimizi milletin büyük kütlesi olan halk anlamayacak olursa biz eski zamanlarda olduğu gibi kendi hücrelerinde kapanmış fal atmakla vakit geçiren filozoflara benzeriz.

Bizim borcumuzu, fikir borcumuzu, öğrenmiş olmak borcumuzu makamlarımız ödeyemez; yazdığımız eserler, kitaplar ödeyemez. Bunların hepsinin mukabilini bu millet vermektedir. Münevverlere, muallimlere hitap ediyorum: Bizim müktesebatımızın borcunu ancak o halk kütlesine bildiklerimizi öğretmekle ödeyebiliriz. (...)

Türk münevverleri; halkevleri Türk halkını her bakımdan yüksek bir hayat ve kültür seviyesine bir an evvel ulaştırmak için açılmıştır. Bu evlerin sahnesi ve kürsüsü millete hizmet etmek isteyen Türk münevverleri için yapılmıştır. Kapıları herkese açıktır."⁴¹⁰

410 Şükrü KAYA, "Şükrü Kaya'nın Nutku", Ülkü, IX, 49, Mart 1937, 1-6.

Kaya'nın söylevinde de laik bilimsel eğitimin halka ulaştırılması için aydınlar görevlendirilir. Halkın parasıyla okuduğu söylenen aydınların, bilgi birikimlerini paylaşmaları Ülkü dergisinin en önemli talepleri arasında yer alır.

Fransız sosyologu E. Renan'ın "Millet Nedir" başlıklı makalesi Ülkü'nün Ağustos 1939 tarihli sayısında yer alır. Makalede, modern bir ulusun oluşumunda dinin "esas teşkil etmediği" fikri savunulur. Renan'a göre millet bir ruh ve manevi varlıktır. Aslında birbirinin aynı olan iki şey, bu ruhun manevi varlığın oluşumuna neden oluyor. Bunlardan birincisi mazide ikincisi de haldedir.⁴¹¹ Görüldüğü gibi, dinin toplumsal yaşamdaki etkisini azaltmanın yollarından biri de millete yapılan vurguda somutlaşır. Yurttaş ve ulusun dayanışmasına dikkat çekilir.

Peker, "Uluslaşma-Devletleşme" başlıklı yazısında benzeri bir söylem içerisindedir: "Türkiye'de din telâkkisinin hududu yurttaş vücudunun cildini aşamaz. Onun; ne sosyete, ne administrasyonda ve ne politikada yeri yoktur. Bunun yanında ne sosyete, ne kanun ve ne de politika yurttaşın dindarlığı veya dinsizliği ile hiç meşgul olmaz. Din sade bir vicdan işidir, asla bir devlet işi değildir."⁴¹²

Mezhep ayrılıklarından kaynaklanan sorunlara da değinilir. Mehmet Saffet, "Köycülük nedir?" başlıklı yazısında köylünün yaşam koşullarını anlatır ve mezhep ayrılıklarının, köylünün "ruhunu ve ahlakını" bozucu etkiler yaptığına dikkat çeker. Ulusal bütünlüğün önündeki en önemli engel olarak görülen mezhep ayrılıkları ve tarikat örgütlenmelerinin halkı böldüğü belirtilerek, "kadercilik ve tevekkül gibi skolastik düşüncenin yerine bilimsel düşüncenin" alması gerektiği söylenir. Buna göre, köylülüğün yüzde doksanı henüz okuma yaz-

411 Ernest RENAN, "Millet Nedir?", Ülkü, XII, 78, Ağustos 1939, 519-521.

412 Recep PEKER, "Uluslaşma-Devletleşme", Ülkü, VIII, 41, Temmuz 1936, 1-6.

ma bilmemekte ve “bir takım hurafeli dinî ananelerin bozuk tesirleri altında” bulunmaktadır. Gerçi harf inkılâbından sonra okuma yazma çabası hayli ilerlemiş ise de henüz gerektiği kadar değildir. Sünnilik ve Alevilik gibi mezhep ayrılıkları köy halkını birbirine düşman bir duruma sokmakta, uyum ve dayanışmayı bozmaktadır. Bazı tarikatlar da köylümüzün ruhunu ve ahlâkî terbiyesini bozucu nitelik taşımaktadır. Kadercilik, tevekkül gibi skolastik düşünce halk içinde hakimdir. Bunu yıkarak yerine bilimsel düşünceyi getirmek gerekmektedir.⁴¹³ Mehmet Saffet’e göre bilimsel düşünme insanlara düşünce özgürlüğü verir. “İnsanları hurafelerin esiri olmaktan kurtarır.” Yazar, yılın belirli dönemlerinde köylere giden vaizlerin “dini fikirler namına” köylüyü yenileşme ve devrim hareketlerinden “soğuttuklarına” dikkat çeker. Bazı köy öğretmenlerinin bu durumda zayıf kaldıklarını belirterek, öğretmenlerin “köy muhitine uygun yetiştirilmemiş” olmalarının büyük bir eksiklik olduğunu belirtir. Söz konusu dönemde yaygın olan bu görüş, önceki bölümlerde ele aldığımız Köy Öğretmenleri ve Köy Enstitüleri’nin de doğumuna kaynaklık eder. Mehmet Saffet’e göre öncelikle, bu olumsuz durumu değiştirmek için köylüye “millî terbiye ve inkılâp terbiyesi” verilmelidir: “..İnkılâbımız bir halk hakimiyeti inkılâbıdır. Halkımızın büyük bir ekseriyetini teşkil eden köylü bunu anlamadıkça bu inkılâp tahakkuk etmiş olamaz.”⁴¹⁴

Dergide yer alan Abdülkadir imzalı bir başka yazıda, yurarda yer alan örneklerle benzerlik taşır. Bu yazıda da tarikat örgütlenmeleri temel sorun olarak ele alınır. Yazıda, tarikatların köylüler arasında “nifak tohumları” saçtığı belirtilir. Şehirlerde tarikatçılar ayıklanmış ve tekkeler kapatılmış, halk rahat bir soluk almış ve kurtulmuştur. Fakat hükümetin izlemesine

413 Mehmet Saffet (ARIN), “Köycülük nedir?”, Ülkü, I, 6, Temmuz 1933, 422.

414 Mehmet Saffet (ARIN), “Köycülük nedir?”, 425.

rağmen bazı köylerde “tarikat taslakları” gizli, saklı faaliyetten geri durmamaktadırlar: “Bu adamlar aynı soydan olan yurttaşları, kardeşleri birbirinin kanını içecek derecede, aralarına geçimsizlik ve nifak tohumları saçıyorlar.. Bunların iyi bir araştırma ve soruşturma ile hüviyetleri ve sayıları belli edildikten sonra kanun yoluyla oralardan uzaklaştırmak, zavallı köylüleri bu kabuslardan kurtarmak bir borçtur sanırım.”⁴¹⁵

Ülkü dergisinin ilk sayılarında “Köy anketi” çağrısı yapılır. Kısa bir zaman sonra bu çağrıya yanıtlar gelmeye başlar. Günümüz açısından bakıldığında köyün toplumsal tarihine ışık tutan bu anketlerde, köyün toplumsal, ekonomik ve kültürel durumu hakkında ayrıntılı bilgi verilir. A. Süreyya İşgör’ün yazısında Giresun’un Zıhar Köyü anlatısı da söz konusu yazılara örnektir. Yazar, köylünün sorunlarının kaynağına işaret ederken “batıl itikatlar”ın köylü üzerindeki etkisini de tartışır:

“(…) Sali günü yola çıkmazlar, cuma günü ile evden yolcu çıktığı gün evi süpürmezler, geceleyin süt ve yoğurt vermezler, çocuğu olmayan kadınlar köydeki Çığırkan babaya gidecek tavuk, horoz keserler ve çocukları olması için türbeden fayda beklerler. Köyün islice mevkiinde herkese ayrı ayrı şekillerde görünen dışarı şeri dedikleri cinlerin olduğuna inanmakta ve bunu bizzat gördüklerini anlatmaktadırlar. Sarılık hastalığına tutulanların yirmi tımağının dibinden kan almaktadırlar. Başının yarısı ağrıyanlar camiin yarısını, tam ağrıyanlar da camiin bütününe süpürmekle başlarının iyi olacağına inanmış bulunmaktadır. Yürümeşi geciken çocuğun ayağını iple bağlayarak cuma günü cami kapısında ipi kestirirlermiş, bundan sonra çocuk yürürmüş. Saksagan bir eve gelirse kadınlar uğur saymaktadırlar. Ve bunun için şöyle bir masal anlatmaktadırlar: Kadınlar bir gün: neden erkek-

415 Abdülkadir, “Köy ve Köylüler”, Ülkü, VII, 35, İkincikanun (Ocak) 1936, 375-382.

ler iki, üç kadın alıyorlar da bizler birer erkekle kalıyoruz diye düşünmüşler ve bu mantıksızlığı bir kâğıda yazarak saksağanın kanadına bağlayıp Allah'a göndermişler; şimdi ne vakit ki bu kuş evlerin kapısına gelirse kadınlar: 'Acaba Allah bize de iki koca almak için emir mi gönderdi' diye sevinçle hayvanı gözden geçirirlermiş."⁴¹⁶

Sonuç olarak, Ülkü dergisinde laiklik, çağdaş bir toplum yaratmanın araçlarından biri olarak ele alınır. Dinin siyasal alandan çıkarılması ve toplumsal yaşamdaki düzenleyici rolünün etkisiz kılınması, Cumhuriyetin varlık koşulu olarak kabul edilir. Çünkü; yeni bir ulus yaratma amacına ümmet toplumunun simgelerinin, toplumun dokusundan koparıldığı ölçüde ulaşılabileceği düşüncesi hakimdir. Ülkü dergisindeki laiklik tartışmaları, Berkes'in "... bireylerin aydınlanması toplumsal bilinci, ulusal bilincin gelişmesi ise bireylerin aydınlanmasını etkiler"⁴¹⁷ sözlerini anımsatır niteliktedir. Yeni bir ulus inşa etme sürecinde, bilimsel ve laik simgeler, geleneksel toplum yapısıyla hesaplaşmanın, yeni kültürel değerleri yaratmanın bir aracı olarak karışımıza çıkar.

Devrimcilik-İnkılapçılık

Halkevleri yayını olan Halkevinden Halka adlı broşür, Altı Ok'un Devrimcilik ilkesini şu sözlerle anlatır: "Türkiye, yaptığı devrimleri kökünden yapar. Kökünden halleder. Biz deriz ki: Durma düşersin..."⁴¹⁸ Halkevleri yayınlarındaki anlatılarda da devrim, eski kurumları tümüyle yıkmak ve toplumsal yaşamda köklü değişiklikler yapmak anlamına gelir. Bu nedenle de 1930'larda tanımlanan devrimcilik ilkesi ilerlemecidir.

Atatürk'ün "Büyük Nutuk"unu okuduğu CHP'nin 2. Ku-

416 A. Süreyya İSGÖR, "Giresun'un Zihar Köyü", Ülkü, XI, 49, Şubat 1937.445-447.

417 Niyazi BERKES, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 533.

418 ANONİM, Halkevinden Halka, 15.

rultayı, 15 Ekim 1927 tarihinde toplanır. Atatürk, 15 Ekim'de başladığı konuşmasını 20 Ekim'de tamamlar. Burada "Cumhuriyetçilik", "Halkçılık", "Milliyetçilik", "Laiklik" CHP'nin, dolayısıyla siyasal sistemin dört temel ilkesi olarak benimsenir. CHP 3. Kurultayı 10 Mayıs 1931'de toplanır. Bu kurultayda da ilk kez tüzükten ayrı olarak bir de program yapılır. "Cumhuriyetçilik", "Halkçılık", "Milliyetçilik", "Laiklik" ilkelerinin yanı sıra "Devletçilik" ve "Devrimcilik" ilkeleri de parti tüzüğü ve programına girer. Böylece partinin simgesi haline gelen "Altı Ok"u olan, altı ilke belirlenmiş olur.

Kemalist programın Devrimcilik ilkesi, sırasıyla Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik ve Laiklik ilkelerinin nasıl yorumlanacağını anlatır: "Fırka, milletimizin bir çok fedakarlıklarla yaptığı inkılaplardan doğan ve inkişaf eden prensiplere sadık kalmayı ve onları müdafaa etmeyi esas tutar."⁴¹⁹ Kemalizm'e göre bu ilkeler; ancak 'inkılapçı' bir anlayış içinde yorumlanır ve uygulanırlarsa bir anlam kazanırlar.

Kemalizm, toplumlar devrimle mi yoksa evrimle mi ilerler sorusuna, "devrim"le yanıtını verir: "Sosyal ve ekonomik hayatta ilerleme, evrimle değil, gerektiğinde ihtilalledir."⁴²⁰

Atatürk devrimi şöyle tanımlar: "İnkılap, mevcut kurumları zorla değiştirmek demektir. İnkılap Türk milletini son yüzyıllarda geri bırakmış olan kurumları yıkarak yerlerine, milletin en yüksek uygarlık gereklerine göre ilerlemesini sağlayacak yeni kurumları koymuş olmaktadır."⁴²¹ Mustafa Kemal 1923'te "Devrimin kanunu mevcut kanunların üstünde"⁴²²

419 Mete TUNÇAY, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931), 449.

420 Mahmut Esat BOZKURT, Atatürk İhtilali, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995, 39.

421 Afet İNAN, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1984, 259.

422 Mustafa Kemal, Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923), Kaynak Yayınları, İstanbul, 163.

ilan eder. Atatürk, Devrimcilik ilkesini de şöyle açıklar: “İnkılapçılık prensibine bağlı olduğça, Türk topluluğu medeniyet aleminde geri kalmama yolunu bulacaktır. Ancak, bunda göz önünde tutulacak nokta, milli bütünlüğümüzü ve milli menfaatlerimizi, milli benlik şuuru içinde en titiz bir itina ile korumaktır. İnkılap veya devrim, her şeyi sadece devirerek değil, yapıcı, kurucu olduğu zaman bir değer taşır. Milletın, ancak kendi bünyelerini iyi tanıyan ve içlerinden çıkabilen önderleri ve idarecileri, çağdaş ilmin verilerinden faydalanmak şartıyla, toplumu ileri götürme yeteneğine sahip olurlar.”⁴²³

Suna Kili, Devrimcilik ilkesiyle ülkenin çağdaş gelişme kararlılığının açıklandığını söyler. “Devrimcilik hem gerçekleştirilen devrime bağlılık ve hem de gelişen, değişen dünyada, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünden cumhuriyetin laik ve ulusal temelinden ödün vermeden, yeniliklere açık olmak, onları gerektiğinde benimsemektir. Devrimcilik, bilinçli olarak yeniliğe yönelmektir.”⁴²⁴

Halkevleri tarafından halka yönelik hazırlanmış yayınlar da da devrimcilik ilkesi, sıklıkla dile getirilir: “Türk devrimi, ‘sihihi zihniyete’ dayanan modern bir devrimdir. Türkiye yaptığı devrimleri kökünden yapar. Kökünden halleder... Biz deriz ki: Devrimciyiz ve bu devrimciliğimiz, Atatürk’ün şu direktifine uyar: ...Türk daima daha önde, daima daha ileride gidecek, devrimleri yaratacaktır.”⁴²⁵

Kongar’a göre de, Devrimcilik ilkesi öteki beş ilkenin yapısını ortaya koyuyordu. En azından iki temel anlamı vardı: Birincisi, Cumhuriyet’in kadroları tarafından uygulanmış olan devrimlerin korunması anlamını taşıyordu. İkincisi de,

423 Afet İNAN, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, TTK Yayınları, Ankara, Ankara, 1977, 199.

424 Suna KILI, 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme, BÜ Yayınları, İstanbul, 1976, 27.

425 ANONİM, Halkevinden Halka, 15.

devrimcilik anlayışı, Türk toplumunun geleceği ile doğrudan bağlantılı sayılıyordu.⁴²⁶

1934 yılında Ankara ve İstanbul üniversitelerine “İnkılap dersleri” konulur. Bundan amaç, Türk devriminin ana yönelimini üniversite gençliğine anlatmak, bu bilinci gençlerin kafalarına yerleştirmektir. İlk konferansı İsmet İnönü verir.⁴²⁷ İnkılap dersleri, Peker tarafından 1934-1935 öğrenim yılında Ankara Hukuk Fakültesi’nde ve İstanbul Üniversitesi’nde verilir. Recep Peker’in İnkılap dersleri notları, ilk kez Ülkü dergisinde yayımlanır.

Ülkü’de, “İnkılapçılık”ı konu alan çok sayıda makale yayımlanır. Aydınlar ‘inkılap terbiyesi’ öğretilir.

Türk Devriminin önemi ve anlamı anlatılır.

Mehmet Emin, İnkılapçılık başlıklı yazısında “İnkılapçılık” sıfatını kullanan adam kendini kimlerden ayırmak istiyor?” diye sorar. Mehmet Emin’e göre inkılapçılığın ilk muhalifi geçmiş ve geçmiş toplumsal yapıları özleyenlerdir. Bunların yanı sıra inkılapçılık karşıtı olanları, aynı zamanda ilerlemekten korkanlardır. Çünkü bunlar “içtimai hareketten ürkmektedirler”. Mehmet Emin, aynı yazıda reformcu ile devrimci (inkılapçı) arasındaki farkı şöyle açıklar: “Yalnız bir sınıf vardır ki, dış görünüşü itibarıyla inkılapçıya çok benzerler, fakat hakikatte inkılapçı değildirler. Bunlar basit ‘terakki severler’dir. ‘Terakki severler’ de, inkılapçı gibi ilerlemekten ürkmeyenler, ilerleme lüzumuna inanırlar. Fakat duygu ve düşünce itibarıyla inkılapçıdan çok farklıdırlar. İstiklal harbinden beri her atılan adımda inkılapçılar karşılarında yalnız maziyi sevenleri, yalnız halin nizamının bozulmasından ürkenleri bulmamışlar, aynı zamanda cemiyetin ilerlemesini istediklerini

426 Emre KONGAR, 21. Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998, 121.

427 “ANONİM, “İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşa’nın Dersi”, Ülkü, III, 14, Nisan 1934, 81.

söyleyen bir takım kimselerin de muhalefeti karşısında kalmışlardır.”⁴²⁸ Mehmet Emin harf devrimini örnek verir. Harf devrimine yalnızca maziyi severler karşı çıkmamış, aynı zamanda kendilerini terakkisever (ilerlemeden yana) sayanların da bunun bir hamlede yapılmasından kaygı duyduklarını belirtir. Mehmet Emin, “Terakki” (ilerleme) ile ‘İnkılap’ arasındaki farkı ayrıntılı olarak anlatır. Ona göre, her ilerlemeden yana olan kişinin mutlaka ‘inkılapçı’ olması gerekmez. Çünkü: “İnkılapçılık terakki istemekten başka ve fazla bir ruhi haldir” ve “usulü hamle halidir.” Mehmet Emin, ‘inkılapçı’ ile ‘terakki sever’ arasındaki farkı şöyle tartışır:

“Terakki sever, bir gaye, bir kemal noktası düşünür; ve ona doğru ilerlemeyi lazım ve bazen zaruri görür, bu ilerlemeye engel olan şeyleri ortadan kaldırmak ister, cemiyetin bu noktaya doğru ilerlemesine en mühim engeli kendi gibi düşünmeyen, o tarzda muhakeme etmeyen insanlarda bulur. Binaenaleyh herkes kendi gibi düşünürse, çok zaman söylendiği gibi ‘cehalet’ ortadan kalkarsa maksadının hasıl olacağına kanidir. Gayesinde en çok gördüğü meziyet ‘rahatlık’ ve ‘konfor’dur. İnsanları rahata eristireceği, daha konforlu bir hayata ulaştıracığı için cemiyetin ilerlemesini ister. Fakat bu hedefe varmak için bile olsa ‘rahatlık’ addettiği normal halin sarsıntılara uğramasına razı değildir, hedefe sarsıntısız gitmek icap edeceği kanaatindedir. Cemiyetin bir halden diğer hale süratle atlatamak hareketleri sevmez. ... Terakki severin zihni soğuk bir muhakeme ile işler. Onun kuvveti sadece fikirleri arasındaki irtibattadır. İnkılapçıda ise fikirleri yaratan, kelimeleri buldurmaya, yollar intihabına sevk eden kuvvetli bir vect, bir heyecandır.

...Terakki sever tasarladığı hedefe gitmek için kaldırılması lazım gelen engelleri, güçlükleri birer birer hesap eder, ve an-

⁴²⁸ Mehmet Emin (YURDAKUL), “İnkılapçılık”, *Ülkü*, I, 1, Şubat 1933, 44-45.

cak bunları birer birer kaldırmayı düşünür. İnkılapçı ise ekseriya müşkülli toptan inkar eder, yok farz eder; binaenaleyh hemen harekete geçer. Çünkü onun için ilerleme bir hamle, bölünemez bir harekettir.”⁴²⁹

Nusret Kemal'in (Köymen), Ülkü'de yer alan Halk Kuvveti başlıklı yazısında, Türklerin, en gelişmiş, 'cemiyetçi ve teşkilatçı' bir ırk olduğunu ileri sürülür.⁴³⁰ Nusret Kemal, Amerikalı tarihçi John B. Sparks'ın tezlerini esas alarak, Alpin-Türk ırkının, 'yeni taş medeniyetini' bütün dünyaya yayan, 'kültür hakimiyetini' sağlayan, Anadolu ve Mezopotamya'daki uygarlıkları kuran bir ırk olduğunu savunur. Yazarın bu görüşü bizat yabancı bilim insanlarına dayandırması, tezin bilimselliğinin ölçütü olarak ortaya konur. Nusret Kemal, Alpin-Türk ırkının cemiyetçi ve teşkilatçı olmasına iki öge daha ekler: İnkılapçılık ve idealist olmak. Cumhuriyet'in yeni insanını yaratacak ve eğitecek olan kurumların başında Halkevlerini gören Nusret Kemal'e göre, "Halkevleri, pis kanın temiz kanla değiştiği ince damar merkezleridir: Ve Halkevleri etrafında toplanan gençlere ve halk arasında vazifesi icabı veya heyecanının sevkiyle çalışan yurttaşlara düşen en kutlu vazife de geçmişimizden aldığı inan ve cesaret, geleceğimize beslediği ümit ve dilin ruhi ve fikri teşkilatlandırma işindeki çok mühim rolünü göz önünde tutarak en geniş manası da halk kuvvetini memlekette teşkilatlandırmaya ve inkılap ülkülerini bütün memlekete yaymaya çalışmak' olacaktır.⁴³¹

Celal Sahir (Erozan) Halkevleri Yıldönümünde Düşünceler başlıklı yazısında Türk devriminin en önemli kurumlarından biri olarak kabul ettiği Halkevlerini anlatır. 24 Şubat 1933'de Halkevlerinin sayısı 55'i bulmuştur. Celal Sahir'e göre Halkevleri inkılapçılığın merkezleridir. Artık, Halkevlerinin

429 Mehmet Emin Yurdakul, "İnkılapçılık", 46

430 Nusret Kemal (KÖYMEN), "Halk Kuvveti", 50-51

431 Nusret Kemal (KÖYMEN), "Halk Kuvveti", 52

yolunda binlerce insan yürümektedir. Yazara göre; Türk ulusu, Osmanlı imparatorluğu denilen “canlı cenazeden”, destekle ayakta duran iskeletten bir inkılap yaparak kurtulduktan sonra, tek parça olmanın, düşünce dilek ve erek birliğinin kırılmaz gücünü keşfetmiştir:

“... Başlarında ve gönüllerinde özel sevgisi kaynayanların toplanma, konuşma, anlaşma ve çalışma yeridir... Halkevleri her Türk’e ardına kadar açık olan kapısından giren artık kendi benliğinin kabuğu içine kapanmış bir ‘tek’ değil, bir çoklarına katılıp milli kümeyi yapan bir tane, başkalarıyla kenetlenip milli zinciri yapan bir halkadır. Halkevlerini penceresinden bakan binlerce çift gözbebeklerinde aynı ışığın özlentisiyle bir tek ufka dikilidir. İnkılap yaşamakta olan bir varlıktır; daha çok gürbüzleşmek ve daha çok boy atmak için her yaşayan varlık gibi nefes almak ve beslenmek ister. Onu beslemek ve büyütmek en kuvvetli borcumuzdur. Onun bir soluğu için son nefesini vermeyecek Türk inkılabının öz çocuğu değildir. ...İşimiz bitmiş değil, başlamıştır. Uyuyanları uyandıracacağız; işkillenenleri uyandıracacağız; ayrılanları toplayacağız. Bin bir tane değil bir tane olacağız. Bir tane olacağız demek, ben, sen, o benliğimizi kaybedeceğiz, silinip yok olacağız demek değildir; öz değerlerimiz büyük ‘biz’ içinde daha çok görünecek ve milli varlığın yükselmesine daha çok yarayacak, demektir.

Bu birlikten aldığımız büyük hızla ereğimize doğru yürüyeceğiz. Ereğimiz; ‘iyi, doğru ve güzel’dir. Halkevlerinden görünen gökte bu üç yıldız parlıyor.”⁴³²

Ceyhun Atuf Kansu ise İnkılapçılık ilkesine şöyle yaklaşıyor: “(...) Her millet, kendi Bastil’ini kendi yıkacaktı!”⁴³³

432 Celal Sahir (EROZAN), “Halkevleri Yıldönümünde Düşünceler”, Ülkü, I, 2, Mart, 97.

433 Ceyhun KANSU, “Çınarın Gölgesinde”, Ülkü, XIV, 81, İkinciteşrin:212-214.

Mehmet Saffet (Arın), İnkılap Terbiyesi başlıklı yazısında, aydınlara düşen en önemli ve en şerefli görev; Türk Devrimi'ni gelecek kuşaklara tanıtmak, sevdirmek ve "büyük mefkureyi telkin etmek ve benimsetmek"tir. Yazara göre Türk Devrimi, bu ülkede yıllardan beri süren bir hareketin, idealin ürünü ve temsilcisidir. Özetle bu akım "muasırlaşmak ve teceddüt" (çağdaşlaşmak ve yenileşme)dir. Bu akım; bir sınıfın çıkarlarını değil, bütün ülkenin münevver evlatlarının, sınıflar ve zümre farkı olmaksızın, memleketin kurtuluş ve yükselişi uğrunda beslediği fikirleri temsil eder.⁴³⁴ Bu anlatıya göre, devrim henüz bitmemiştir. Şimdiye kadar gerçekleşen ve her biri ayrı ayrı bir devir yaratmaya kafi gelecek aşamaların tümü, kuvvetli ve esaslı bir toplumsal felsefe meydana getirmiştir. Yazara göre Türk Devrimi, İmparatorluğun gücünü ilahı yasalardan alan mutlakiyet idarelerine karşı, halk egemenliğini getirmiştir. İşte ülkemizdeki devrimler, "medeniyete doğru" bu gidişi sağlayacaktır. Devrimcilik ilkesini hayata geçirmenin yolunun da, gençlere devrimin felsefesini anlatmaktan geçtiğini savunan yazar, öğretmen eğitiminin önemine dikkat çeker. Mehmet Saffet Türk devrimini; imparatorluk döneminin mutlakiyet ve teokrasi rejimine karşı, siyasi, toplumsal, dini ve hukuki bir tepki olarak açıklar.

Çünkü demokrasi, ya da halk egemenliği denilen toplumsal felsefenin üç esası bulunmaktadır:

- "1- Disiplinli hürriyet, yahut hak ve vazife münasebeti.
- 2- Müsavi fırsatlar, yahut şahsiyetlerin azami inkişafını temin.
- 3- Tesanüt, yahut milli ruhun azami inkişafını temin."⁴³⁵

Disiplinli hürriyetle anlatılmak istenen; bireylerin kanunen ve ahlaken tayin edilen hak ve görevlerine tecavüz etme-

434 Mehmet Saffet (ARIN), "İnkılap Terbiyesi", Ülkü, I, 8, Eylül 1933, 105-108.

435 Mehmet Saffet (ARIN), "İnkılap Terbiyesi", 108.

mek koşuluyla herkesin düşünüşünde, söyleyişinde ve hareketlerinde serbest olması demektir. Yazara göre toplumsal denetim, hürriyetin disiplinli olmasını sağlar. Bu tanımda hak ve görevler karşılıklı bir ilişki ve sorumluluk getirir. Siyasi hürriyet ve egemenlik, bir devrimle, sultanların, padişahların elinden alınıp halkın eline teslim edilmiştir. Yasama ve yürütme yetkisi seçim esasına dayalı bir temsili hükümet şekli kurulmuştur. Yazara göre, “Cumhuriyetçilik umdemiz budur”. Toplumsal hürriyetle birlikte, halkçılık ve devletçilik ilkeleri de kabul edilmiştir. Halkçılık toplumda sınıfları kaldırıyor, halkı yükseltiyor, dahilen ve haricen memleketimizin imtiyaz sahibi zümrelerini ve fertlerini tanımıyor, aile ilişkilerini yeni esaslara bağlıyor ve yeni medeni bir hukuk kabul ediyor. İnkılapçılık ise bunların hepsinin üzerinde, olan bir ilerleyiş ve yükseliş limanıdır. Mehmet Saffet’e göre Türk devriminin ikinci ana ilkesi, kişiliğin gelişimine değer veren eşitlik ilkesiyle en üst düzeyde gelişimin sağlanmasıdır. Buna göre; Cumhuriyet rejimi, Tefvik Fikret’in dediği gibi ‘fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür’ insanlara ihtiyaç duyar: “Türk devriminin üçüncü önemli ilkesi, bilinçli dayanışma (şuurlu tesanüt) ilkesidir. Mutlakiyet yönetimlerinde bilinçsiz bir biçimde emirlere itaatten başka bir şey yoktur. Cumhuriyet yönetimlerinde ise yurttaşlar eşit esaslar üzerinde bilinçli bir biçimde dayanışma vardır. Bu sayede toplumun büyük işleri elbirliğiyle ve bir uyum içinde yapılır. İmparatorluk devrinde teba ahlakının yarattığı riya (ikiyüzlülük), tababbus (yaltaklanma) ve gösteriş yerine, cumhuriyette ciddiyet, samimiyet ve çalışma birliği geçer. Skolastik medrese düşüncesi yerine bilimsel düşünce, bilime ve uzmanlığa saygı egemen olur.”⁴³⁶

Niyazi Hüsnü’ye göre de bilimsel düşünce çok önemlidir. “İlim ve inkılap” başlıklı yazısında, devrimin en önemli esas-

436 Mehmet Saffet (ARIN), “İnkılap Terbiyesi”, 108.

larından birisinin, bilinçlere, bilimsel düşünmeyi yerleştirmek olduğunu söyler. Buna göre, doğa olaylarının nedenlerini kavrama süreci, monarşinin ve ilahi hukukun yıkılmasıyla, millet bilincinin uyanmasıyla sonuçlanmaktadır: Bizim için saltanat ve hilafet devrindeki ilim kadar sahte ve imkansız bir şey olamazdı.”⁴³⁷ Böylece, Osmanlı döneminde Batı taklitçiliği yapılarak “birçok lisan bilir, güzel konuşur ve giyinir insanlar” yetiştirmekle birlikte, ancak “pek az ilim kafası” yetişir.⁴³⁸

Ülkü dergisinin Ekim 1933 tarihli sayısında, TBMM Kütüphanesi Müdürü Nebil Bey, “Milli Şuur ve Halkevleri” başlıklı yazısında, “milli şuur yuvaları” olarak nitelendirdiği Halkevlerinin önemini anlatır: “Buraları millî benliği, millî harsı, ilim ve irfanı, terakki ve yükselmeyi halk arasında tamim etmek üzere filî sahalardır, halkın evleridir. Yetişmiş nesil burada millî benliğini bulacak ve yükselecek, yetişecek nesil yeni gençler, burada millî harslarına ve manevî olan millî şuurlarına ve fikrî ve içtimâî yükselmelerine inkişaf vereceklerdir. Zihniyette, tarzı hayatta, muaşeretinde yeniliği buralarda bulacağız.”⁴³⁹

Necip Ali’nin (Küçüka) “Halkevleri” başlıklı yazısı yukarıda yer alan sözleri destekler niteliktedir. Yazıda, Halkevleri; okula gitmeyen yetişkin vatandaşların inkılâp ülkülerini almaları için birer okul ve bu ülküler etrafında kuvvetlerini birleştirmeleri için birer merkezdir. Halkevlerinde sanat, fikir ve toplumsal çabalar inkılâbın ilkelerinden alınan ilhamla gelişmektedir. Necip Ali, Halkevlerinin “umumî manzarası” karşısındaki umudunu şöyle dile getiriyor: “Bu ülkü çatıları altında toplanan Türk münevverleri Türk inkılâbının bütün coşkunluğunu ve mesuliyetlerini içlerinde ve inkılâbı bütün memlekete yaymak, bütün Türk halkını içtimâî, ruhî ve fikrî seviyesini yüksek va-

437 Niyazi Hüsnü, “İlim ve İnkılap”, Ülkü, I, 8, Eylül 1933, 115.

438 Niyazi Hüsnü, “İlim ve İnkılap”, 116.

439 Nebil Bey, “Milli Şuur ve Halkevleri”, Ülkü, I, 9, Ekim 1933, 216-225.

tandaşlar bütünlüğü haline yükseltmek vazifesini omuzlarında duymaktadırlar. Bu duyguların bütünlüğüdür ki Halkevlerinin toplayıcı, ülkü verici, yol gösterici havasını yaratmaktadır.”⁴⁴⁰

Necip Ali Küçüka, söz konusu yazıdan iki yıl sonra, Ülkü dergisinde CHP’nin bir kongresini konu alan Parti Kurultayı başlıklı yazıda, Kemalizm’in rejim anlayışını anlatır. Buna göre; ülkeleri yöneten siyasal sistemlerin, zamanın gidişine ve ülkenin ihtiyaçlarına göre farklılıklar göstermiştir: Böylece, her ülkede kurulan halk idareleri birbirlerine eş olmamıştır. İspanyol demokrasisi ile Fransız demokrasisi, İsviçre demokrasisi ile Amerika demokrasisi arasında çok bariz ve derin farklar bulunmaktadır. Necip Ali’ye göre bu farkları yaratan toplumsal yapının kendisidir:

“Halk idarelerinin yalnız genel mefhumu memleketlere göre değişmekle kalmamış, onun temel unsurlarına bile her cemiyet tarafından ayrı manalar verilmiştir. Bizim görüşümüze ve inanışımıza göre bu fark sosyeteği yaratan fertlerin yaratılışlarındaki ince hususiyetin toplu bir ifadesinden başka bir şey değildir.

Bizim partimizin amaç edindiği idare genel vasıfları itibariyle her şeyden evvel bir halk idaresidir. Teşkilatı esasiye kanunumuzda ve partimizin programında millî hakimiyetin, biricik kaynağının millet olduğu ifade edilmiştir. Artık metafizik kuvvet taslaklarına inkılâbımızla katî surette nihayet verdiğimiz için ulus iradesinin kendini göstereceği yer ancak Kamutay, bu mefhumu büyütecek ve tatbik edecek müessese de ancak Cumhuriyettir.”⁴⁴¹

Sonuç olarak Ülkü dergisinde devrimcilik (inkılapçılık) ilkesi, eski toplumsal yapının bütün kurumlarıyla reddi üzerin-

440 Necip Ali (KÜÇÜKA), “Halkevleri”, Ülkü, I, 9, Ekim 1933, 233-237.

441 Necip Ali KÜÇÜKA, “Parti Kurultayı”, Ülkü, V, 27, Mayıs 1935, 161-163.

de şekillenir. Dergide, devrimcilik ilkesi, siyasal ve toplumsal yaşamda topyekün bir değişikliği ifade etmektedir. Bu noktada ilerlemecilik olarak tanımlanan yaklaşımla araya sınır çekilir. Çünkü “terakki sever”, ilerlemeyi getireceği konfor açısından düşünür ve bu nedenle de “rahat”ın bozulmasını göze alamaz. Oysa inkılapçılar, büyük bir tutku ve heyecanla devrimleri gerçekleştirir. Evrimci değil de, devrimci bir çizgiden yana olan Ülkü dergisinde yer alan devrimcilik ilkesinin; genç kuşaklara ve (Halkevleri aracılığıyla) yetişkinlere aşılınmasıyla, toplumun maddi ve manevi kalkınmasının sürekliliğini sağlamak amaçlanmaktadır. Dergide ortaya konan başlangıçtaki coşkulu anlatım; derginin ikinci ve üçüncü serisinde giderek azalmakta, evrimci-ilerlemeci söylem, devrimci söylemin yerini almaktadır.

Dergiye Göre Cumhuriyetin Temel Dayanakları

Önceki bölümlerde Altı Ok doğrultusunda yaratılmaya çalışan toplumun temel özellikleri, Ülkü dergisindeki makalelerden hareketle ayrıntılı olarak ele incelenmiştir. Bu bölümde ise Kemalist toplum modelini kurma sürecinde önemle vurgu yapılan, çağdaş toplumun diğer dayanakları olarak görülen konular dergideki makalelerden hareketle ele alınacaktır. Bunlar; Eğitim, Tarih, Dil, Kültür ve Sanat (Güzel Sanatlar, Müzik, Edebiyat) ve Spor’dur. Bu dayanaklara, maddi ve manevi alanda güçlü bir toplumsal model oluşturmak için vazgeçilmez anlamlar yüklenir.

Eğitim

Genç kuşakların ve yetişkinlerin eğitim aracılığıyla toplumsallaştırılması, Kurtuluş Savaşı yıllarından itibaren Cumhuriyet’in kurucularının en önemli hedefi olur. Henüz Kütahya-Eskişehir Savaşı’nın sürdüğü zaman 15 Temmuz 1921’de, Ankara’da kadın ve erkek eğitimcilerin katıldığı Maarif Kong-

resi toplanır. Kurtuluş Savaşı'nın bitiminden sonra ise, "Millet Mektepleri ve Halk Okuma Odaları" başlıklı bölümde ayrıntılı olarak ele aldığımız gibi, eğitim alanında büyük atılımlar gerçekleşir. Bu atılımların temel yönelimi; ülkenin bağımsızlığını koruyacak niteliklere sahip ve bilimsel-laik bakış açısıyla toplumsal yaşamda varlık gösterecek vatandaşlar yetiştirmektir. Söz konusu dönemde, yurtsever ve kendi kaderini toplumun kaderinden ayrı tutmayan vatandaşların çoğalmasına vurgu yapılır. Cumhuriyet'in eğitim kurumlarında ve Halkevlerinde uzun yıllar bu bakış açısı egemen kılınmaya çalışılır.

Halkevlerinin kuruluş amacına paralel olarak Ülkü dergisinde eğitim; her fırsatta tartışılan ve düşünce üretilen, toplumsal dinamizmi sağlama işlevi olduğu varsayılan bir konudur. Özellikle derginin ilk on yılında yukarıda söz edilen eğitime ilişkin politik yönelim yoğunluklu olarak yer tutar. Bu yıllardan sonra eğitime yer verilmekle birlikte, eğitimin ağırlıklı olduğu yazılarda azalma söz konusudur.

Ülkü dergisindeki makalelerde, "yetiştirme" yani "terbiye" işi ile ülkemizin demokratikleşmesi arasında doğrudan bir bağ kurulur. Eğitimin politikalarının ülkemiz gerçeğine göre üretilmesi en büyük kaygıyı oluştururken, şu sorular tartışmaya açılır:

"1- Terbiyenin maksatları arasında başta gelecek nedir?

- a- Geçim kazanmak için bir meslek veya sanat vermek mi?**
- b- Geniş manasında kültür vermek mi?**
- c- Rejime göre vatandaş yetiştirmek mi?**

2- Terbiye kitaplı mı, kitapsız mı olmalıdır?

3- Talebe sıkı bir mektep disiplini altında muallimin 'madunu' mu olmalıdır, yoksa serbest mi?

4- Numara ve imtihan usulü doğru mudur ve mektebi bitirenlerin eline bir vesika verilmeli midir?

- 5- Bugünkü şeklinde terbiye işlerine çok para sarf edilmektedir; bu iş daha az para ile yapılamaz mı?
- 6- Mektepler şehirlerde toplanıyor, köyler mektepsiz kalıyor.
- 7- Bugünkü terbiye sistemi kâfi derecede ruhen ve fikren faal, hayatta yerini bulmuş ve seçtiği işe canla başla sarılmış gençler yetiştiremiyor, niçin?"⁴⁴²

Yukarıdaki sorulara iki yanıt verilir: Birincisi, vatandaşın kafasını bilgi yığınıyla doldurmak değil, bilgiyi ideal yaratmanın bir aracı olarak kullanmaktır. Amaç, bireye-vatandaşa, bilginin "tahlil ve terkibi"ni yapabilecek araçları vermektir.

İkincisi, vatandaşta ülkenin gereksinimi olan üretim ve hizmeti bilimsel yöntemlerle yapabilecek donanım sağlamaktır. Bununla birlikte ders kitapları ve öğretmenin eğitimdeki önemi de tartışılmaktadır. Buna göre, ders kitapları, birer eğitim aracı olarak bireye gereksiz bilgi yığını dayatacak biçimde hazırlanmışsa, kesinlikle okutulmamalıdır. Bunun yerine çocuğun analiz yeteneğini geliştiren kitaplar hazırlanmalıdır. Bu görüşün üzerinde durduğu en temel şey, eğitimin analizci kuşaklar yetiştirme görevini yerine getirmesidir. Söz konusu beklentiye gerçekleştirecek olan kişilere olan öğretmenlere de büyük bir görev düşer, yeni öğretmenin yaratıcısı ve temsilcisi olmak!

Ülkü dergisindeki, "Terbiye Meselesi" başlıklı makalede tasarlanan yeni bir öğretmenin özellikleri sıralanır. Yeni öğretmen, bildiğini sürekli tekrarlayan, polise özgü bir disiplin uygulayan kişi olmaktan çıkmalı ve "Yeni mektep" gibi öğretmen de, eskisinden farklı olmalıydı: "(...) Mektepler de, çocukların ömürlerinin en tatlı kısmını içinde geçirmeğe mahkûm oldukları dört duvar halinden çıkmalı, beşeriyetin varmak istediği ideal hayatın, bütün hürriyet ve güzellikleriyle, küçük bir

442 Nusret Kemal (KÖYMEN), "Terbiye Meselesi", I, 6, Temmuz 1933, 436.

örneği olmalıdır. Burada hürriyetin inzibatsızlık, anarşi demek olmadığı kendiliğinden anlaşılır; kafalarda ve ruhlarda hürriyet fikrinin ve aşkının yerleşmesidir ki tapılan bir inzibatı doğurur.”⁴⁴³

Çocukların yetenekleri ve eğilimleri doğrultusunda yönlendirilmelerinin kaynakları sınırlı bir ülkede, ekonomik bir işlev göreceği tartışmaları da dergide yer alır. Kimin ne için, hangi amaçla ve hangi araçlarla eğitileceği önemli bir sorundur. Genç kuşakların yetenekleri doğrultusunda eğitim almalarının, demokrasinin gereği olduğunu söyleyen Nusret Kemal’e göre, üstün zekalı olanların iyi bir eğitim almalarına da önem verilmesi gerekir. Yazar, bu uygulamaya ilişkin olarak dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta olduğunu da anımsatmadan geçemez: Amaç, bir fikir aristokrasisi değil, bir halk rehberleri zümresi yaratmaktır. Bu eğitimle seçkinler kadrosu yetiştirmek değil, halka ve ülke sorunlarına yabancılaşmamış, ülke sorunlarını ve çözümlerini çok iyi kavramış, bu yönde çalışacak donanımlı kişiler yetiştirmektir.

Dergide; köyün kalkındırılması için, köy çocuklarının on beş veya on altı yaşında okula başlaması gerektiğini savunan düşüncenin yanı sıra, mümkün olabilecek en erken yaşta eğitimin başlatılmasını savunan düşünceye de rastlanır. İki yaklaşımın da temel kaygısı, kısıtlı ekonomik kaynakların olduğu koşullarda en yüksek düzeyde fayda sağlamaktır. Bu yaklaşımlardan birincisi⁴⁴⁴, yaşı büyük çocuğun öğretilenleri daha kısa zamanda kavrayacağı, ikincisi⁴⁴⁵ de erken yaşta verilen bilgilerin daha kalıcı olacağı gerekçesini ileri sürer. Bunanla birlikte her iki görüşün birleştiği nokta, köyün ve köylünün bir an önce eğitim yoluyla kalkındırılmasıdır. Ayrıntılı olarak dökü-

443 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Terbiye Meselesi”, 438.

444 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Terbiye Meselesi”, 438.

445 Hilmi A. Malik, “Köyde Mektep”, Ülkü, I, 6, Temmuz 1933, 480.

mü yapılan köyün yoksulluğunun ve köylünün medeniyetten uzak bir yaşam sürdürmesinin sonlanması amaçlanır. Köy okuluna ve köy öğretmenine yüklenen anlam, köyün içeriden dönüşmesine katkı sağlayacak nitelikte donatılması doğrultusundadır. Bu makalelerin Ülkü dergisinde yer aldığı yıllar, köy öğretmenlerinin hem sayı, hem de köyün gereksinimlerine uygunluk bakımından yetersiz olduğu, mümkün olabilecek en kısa zamanda çok sayıda öğretmen yetiştirme tartışmalarının yapıldığı yıllardı. Özellikle alt yapısı yetersiz köy okullarında tek dersane uygulaması, sorunların katlanarak artmasına neden olmaktaydı. Bu yıllarda, başlangıçta köy öğretmeninden beklenen başarının elde edilmemesinin nedenleri sorgulanırken, daha sonraları öğretmen adaylarının teorik ve pratik eğitimlerinin yetersizliğine üstü örtülü eleştirilerin yapıldığı görülmektedir. Dergide zamanla eleştirilerin dozunun arttığı, bu sorunların “tembellik ve gafletten başka” bir nedeni olup olmadığı sorulur: Köyün mektebine ve kalkınmasına karşı bu kadar duygusuzluk, ancak saltanat devirlerinden artakalan bir zihniyetten ve böyle bir ruhtan gelebilir!⁴⁴⁶ İşte bu “ruh”tan kurtulmayı ve eğitimde kalıcı çözümler üretme çabasını dikkat çeken yazar, köy öğretmenliğini çekici kılacak bazı önlemlerin alınmasını da önerir. Buna göre “tek dersaneli köy okulları”nın öğretmenlerine; okulun bitişiğinde bir ev, bahçe ve tarla vererek ekonomik durumunu iyileştirmek gerekir. Bunun yanı sıra, öğretmenin kente bağlantısını kurmak, köy öğretmenleri arasında dayanışmayı-iletişimi artırıcı ziyaretler organize etmek, öğretmenlerin mesleki ilerlemesini sağlayacak önlemler almak (zaman içinde köy okulunun müdürü olmak, belli bir hizmetten sonra kentte görev almalarını kolaylaştırmak vb) gerekmektedir.

446 Hıfzırâhman Raşit ÖYMEN, “Tek Dersaneli Okullar”, Ülkü, VIII, 41, Temmuz 1936,349.

“Tek Dersaneli Okullar” makalesinden birkaç ay sonra Ülkü’de, “Köy Öğretmen ve Eğitimci Yetiştirme İş-i” başlıklı makale yayınlanır. Kısa zaman içinde ülkenin gereksinimine yetecek kadar öğretmen yetiştirme işinin maliyetinin çok yüksek olduğu belirtilir, henüz dört ay önce başlayan “Köy Eğitimciliği” uygulamasının yaratacağı “mucize”lerin müjdesi verilir. Bu çalışmanın başlangıcında ayrıntılı olarak ele alınan “Köy Eğitimcileri”dir söz konusu olan. Ülkü dergisinde, 1940 yılının Mayıs ayında da ikinci bir müjdeye yer verilir: “Köy Enstitüleri!”⁴⁴⁷ Ülkü’nün yayın serüvenine yakından bakıldığında, Dünya çapında özgünlüğü kabul edilen bu kurumların önemine gerektiği kadar yer verilmemesi de oldukça ilginçtir. Çünkü bu kurumlarının başarısının yaygın olarak ortaya çıktığı yıllar olan, 1940’ların ikinci yarısı Ülkü’nün radikal söyleminden uzaklaşmaya başladığı yıllardır.

Dergide resim derslerinin eğitimdeki rolü üzerine de yazılar yer alır. Köylü çocuğun eğitiminde resim derslerinin çok önemli bir yeri olduğu da dergide işlenen konular arasındadır. Resim derslerinin eğitimde pedagojik öneminin yanı sıra, resim eğitimiyle Avrupa’da olduğu gibi ülkemizde de geleceğin sanatçılarının, “defineleri”nin bulunacağına dikkat çekilir. Ülkemizin bu alanda son derece yetersiz olması üzüntüyle karşılanır. Köylünün resim ile ilişkisinin hiçbir şekilde kurulmamış olmasından da yine Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasi ve toplumsal yapısı sorumlu tutulur:

“Köylünün eline ne bir resimli gazete, ne de matbu renkli bir resim geçebilirdi. Hele insan resmi olan eve, melâike giremez diye kibrit kutularının üstündeki resimleri bile kazırlardı. Şimdi, artık köylümüzün uyanmasına mani olan bu köstekleri çözmek zamanı gelmiştir. Maksada, en kısa yoldan varmak için, köy mekteplerinde resim derslerine ehemmiyet

447 ANONİM, “Köy Enstitüleri”, Ülkü, XVI, 87, Mayıs 1940, 276.

vermek vilayet, hatta kaza ve nahiye merkezlerinde büyük küçük birer resim müzesi yapmak lâımızdır.

Resim bilgisi, resim görgüsü, öğrenilen ve öğrendikçe hududu genişleyen bir bilgi olduğu kadar da irsi bir duygudur. Ben, bu nazariyeyi ameli tecrübelerimle de bilirim.”⁴⁴⁸

Ülkü dergisinde, ülkenin feodal yapısının ortadan kaldırılmasının önemine ve Aydınlanma temelli bir eğitim politikasına yararına vurgu yapılır. Önceki bölümde ayrıntılarıyla tartıştığımız gibi laiklik, özellikle eğitimde son derece önemli bir tercih olarak dile getirilir. Bu dönemde devlet, din eğitimi ile arasına bir mesafe koymaya özen gösterir: “Dinden hiç bahsetmemek en iyi laiklik terbiyesi vermek demektir. Sorulan sorulara vicdan hürriyetinin manası anlatılarak cevap verilir.”⁴⁴⁹ İşte bu yüzden, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki eğitim ile Cumhuriyet’in ilk on yılında uygulanan eğitim; laiklik, milliyetçilik, milli ekonomi ve yurtseverlik açısından karşılaştırılır. Söz konusu makalelere göre artık eğitimin asıl öznesi “bilimsel bakış açısına sahip” genç kuşaklardır:

“a) Mektep batıl inançları yıkmakla uğraşmaz, din dersi verenler çokluk bilgisiz oldukları için, batılları bile dinî müesseseler biçiminde çocuklara telkine çalışırlardı. Bundan ötürü, meşrutiyet mektepleri dinî terbiye vermedikten maada, çocukların içtimai çevrelerinden aldıkları canlı derin duygularını bile öldürürdü. Mekteplerden çıkanlar, din ve amel bahsinde bir çok şey öğrendikleri halde, heyecansız bir halde ezberlemiş oldukları, gördüklerini müspet bilgilerle karşılaştırılınca değerlerinin sıfıra indiğini gördükleri için, bir dinsiz değilse bile, din işlerinde kayıtsız, laubali oluyorlardı. Çocuklar, zavallı idiler:

448 Ali Sami, “Köy Mekteplerinde Resim Dersleri”, Ülkü, II, 12, İkincikanun (Ocak) 1934, 463.

449 Mehmet Saffet, “İnkılap Terbiyesi”, Ülkü, I, 8, Eylül 1933, 105.

ömürlerinin büyük bir kısmı, dinî formülleri ezberlemekle geçiyordu. Bu ezbercilik din gibi mukaddes olması lâzım gelen duyguyu kaybediyorlardı. Devletin din terbiyesine müdahalesi, şehirlilerce makbul görülüyordu; Sünnî olanlar, bu basmakalıp ezberciliğe karşı ses çıkamıyorlardı. Bu yüzden, bir bedevî çıplak Arap değil, bir deve bile mukaddes bir hayvan sayılacak kadar dinî duygular yavanlaşıyor, gülünç oluyordu, işte bunun için çocuklar, mektepten yüzde doksan dinî müesseselere karşı kayıtsız oluyorlardı. Riya, dini öldürüyordu

- b) (...) Meşrutiyet, en büyük umde idi. Padişah ve halife mukaddesti ve milletin mümessiliydi. Devletin dini İslâm dini idi. Şeyhülislâm, kabinede, sadrâzamdan sonra gelir, Millet meclisi tarafından değil, sadrâzam gibi halife tarafından tayin edilirdi.
- c) Meşrutiyet terbiyesi, hiç iktisadî olmamıştı, iktisat mefhumu, 'ilmi servet' bilginlerinin elinde, malî mefhumla karışıyordu. Osmanlı devletinde bu terbiyenin dayanabileceği millî iktisat teşekkülleri yoktu. Çocuklar için ülkü edinilecek bir karine vardı: Memurluk, Doktorluk, muallimlik, mühendislik, askerlik, her şey, bu memurluk mefhumunun içinde idi. imparatorluk çocuklarının en büyük ülküsü, belki bir hariciye memuru olmak, yurttan uzak bir âlemde yaşamaktı!"⁴⁵⁰

Cumhuriyet'le birlikte eğitime yeni bir yön verildiğini söyleyen Kazım Nami, bu eğitimin en önemli özelliği kendine özgü, "sui-generis" olmasıdır. Bu görüşe göre, Osmanlı toplumunun tersine, yaşamın her alanından, ders kitaplarına kadar genç kuşaklara yeni bir "misyon" verilerek ve "Cumhuriyet'in farkı" ortaya konur. Buna göre yeni eğitim aracılığıyla yapılmak istenenler özetlenir: Din toplumsal yaşamın düzenleyici

450 Kazım Nami (DURU), "Cumhuriyet Terbiyesi", Ülkü, I, 9, Ekim 1933, 200.

unsuru olmayacak, genç kuşaklara bağımsızlık bilinci verilecek, haklarını-görevlerini bilen ve cinsiyetler temelinde eşit yurttaşlar yetiştirilecektir. Bütün bu düşünceler, egemenliğin kişi elinden alındığı yeni toplumsal sistemin doğal sonucu olarak ortaya konur. Buna göre Cumhuriyet eğitimi lâîktir:

“Yeni Türkiye devleti, seriye ve evkaf vekâletlerini kaldırarak; dinin, devlet işlerine karışmasına son verdi. Yüzlerce yıl bir kara kuş gibi Türkün mukadderatına hâkim olan hilâfeti, halifeyi Türk yurdundan sürdürdü, çıkardı. Dünya işlerini, aile hukukunu şeriatın pençesinden kurtardı. Türk inkılâbının en büyük merhalesi budur: Cumhuriyetin en büyük nimeti budur. Bu inkılâp, Türkün istikbalini her türlü kara bulutlardan, karanlıklardan kurtarmıştır.

Bu lâiklik tabiatıyla mektebe de girecekti. Bugünkü Türk mekteplerinde din dersleri yoktur. Devlet, Türk çocuklarına dinî terbiye vermekten sakınır; çünkü devletin kökten vicdanı olan din ve inanç işine karışmasını hiç doğru bulmaz. Her baba çocuğuna istediği inancı telkin eder.

b) Cumhuriyet terbiyesi millîdir. Bir zamanlar Türk, ‘Tür-küm’ demekten utanırdı.

(...) Bugün, bu telakkiden çok uzaktayız. Bugün her Türk, Türklüğüyle öğünür. Türk olduğu için başı yüksektir, göğsü kabarıktır. Vaktiyle Türklere ‘Osmanlı’ diyen azlıklar, bugün ‘ben de Türküm’ demeğe çalışıyorlar. Cumhuriyet mekteplerinin şiarı Türk çocuklarına en doğru, en temiz Türk duygusunu vermektir; onlara milliyetleriyle öğünmeğe hakları olduğunu öğretmektir. Fakat bu Türkçülük terbiyesi şoven olmaktan uzaktır. Türk derin ve özlü mazisinin asilliğini saklıyor; başka ırkları hakir görmüyor. İnsanlığa layık olduğu değeri veriyor. (...)

c) Cumhuriyet terbiyesi halkçıdır. Gazi Mustafa Kemal yeni Türkiye devletini sınıfsız bir Türk cemiyetine dayandırmak istiyor. Sınıfsız bir cemiyet, yer yüzünün bütün

medenî milletlerince tahakkuk ettirilmesi çok güç bir ülküdür. Ruslar bile bu ülkeye, işçi sınıfının diktatorası ile varmak istiyorlar.

Halbuki biz, sınıf diktatorası olmadan, en tabîî yol ile bu asîl gayeye doğru yürüyoruz. Hakikî halkçılık budur. Mekteplerimizde zengin çocuklarıyla fakir çocukları, bir kumandan çocuğuyla bir jandarma neferinin çocuğu, yan yana, diz dize oturuyor, çalışıyor, arkadaş oluyorlar. Cumhuriyet mualliminin karşısında, hangi zümreden olursa olsun, yalnız Türk çocuğu vardır.

d) Cumhuriyet terbiyesi iktisadîdir. Cumhuriyetten önce, meçhul bir âlem gibi gözlerimizi kamaştıran iktisat, yeni Türk devletinin temel siyasetlerinden biridir. Bugün Türkiye Cumhuriyetinde bir iktisat Vekâleti vardır; ve bütün millî faaliyetlerimiz iktisadî bakımdan görülmektedir.

Çocuklarımız, tasarruf ve iktisat terbiyesi görüyorlar. Mekteplerde kooperatifler, yalnız tesanüt fikrini değil, iktisat itiyatlarını da vermeğe çalışıyor.

Düne kadar bankacılığın ne olduğunu bilmeyen Türk halkı, bugün Cumhuriyet Merkez, Türkiye İş, Emlâk ve Eytam, Sümer Bank, Ziraat Bankası gibi büyük sırf Türk parasıyla kurulmuş, büyük sermayeli bankalarıyla öğünebilir. İş, Ziraat Bankalarının kumbaraları, mektep çocuklarına tasarruf terbiyesi vermekte büyük hizmetler görüyor.

Tek mektep tarzını biz, başka memleketlerden daha iyi, daha verimli olarak tatbik ettik. Türk tek mektebi, tetkik ve müşahade ile öğrenmek, çalışarak ve yaşayarak öğrenmek usulünü kabul etmiştir. Bu tarz terbiyede iktisadın çok büyük bir yeri vardır.

e) Cumhuriyet terbiyesi cinslerin müsaviliğine dayanır. Gazi Türkiye'sinde kadın erkek farkı yoktur. İlk orta, yüksek mekteplerde karışık terbiye yerleşmiştir. Halbuki Fran-

sa'da bu terbiye, kuvvetli muhasımlar karşısında debele-nemiyor bile. Türk kadını Bugün için askerlik müstesna -erkeklerin yaptığı her işi yapıyor: muallim, doktor, hâkim, avukat, muhasebeci, bankacı...., her şey, her şey oluyor. Bu bir yürüyüşdür ki eşine cihan tarihinde rastlanmaz.

f) Cumhuriyet terbiyesi inkılâpçıdır. İnkılâp, bir halinden daha ileri bir hale geçmek için yapılan hamleler silsilesidir. Biz, bir inkılâp değil, inkılaplar yaptık; Bugün de inkılâp içinde yürüyoruz; yarın da yürüyeceğiz, inkılâp hayatın di-namik kudretine uymak demektir. Statik bir millettir ki in-kılâptan korkar. Onun için bugün inkılâplar içinde yaşa-yan Türk çocuğu, bu terbiyeyi almak mecburiyetindedir.

Cumhuriyet terbiyesi, psikoloji ve psikoloji ile sosyoloji-ye müstenit en yeni usullerden istifada eder. Hiç bir millet ör-neğimiz değildir.”⁴⁵¹

Görüldüğü gibi söz konusu yazıda; Altı Ok'un anlatılması ve uygulamalar aracılığıyla anlaşılır kılınması, yeni “terbiye” sisteminin görevidir. Bu sistemin dayanakları “hiç bir millet örneğimiz değildir” sözlerinde somutlaşır. Bununla birlikte, başka ülkelerin eğitim politikaları ve uygulamalarının olumlu ve olumsuz yanları titizlikle ele alınır, tartışılır ve bazı örnek-lerden övgüyle söz edilir. Yeni ve özgün bir eğitim modelinin izi sürülürken, kendi içine kapanmadan, yabancı ülkelerin deneyim ve bilgi birikimi ortaya konur. Bu makalelerin bir ka-çının başlığı şöyledir: “Almanya’da Yeni Köy Öğretmeni”⁴⁵², “Garp Memleketlerinde Halk Terbiyesi”⁴⁵³, “Sovyetler’de Bay-ram ve Terbiye”⁴⁵⁴, “Cumhuriyette Halk Terbiyesi” vb.

451 Kazım Nami (DURU), “Cumhuriyet Terbiyesi”, 204.

452 J. F DIETZ, “Almanya’da Yeni Köy Öğretmeni”, Çev. M. A. AKDEMİR, ÜL-KÜ, V, 31, 1935, 37.

453 R.A, “Garp Memleketlerinde Halk Terbiyesi”, Ülkü, I, 4, Mayıs 1933, 209

454 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Sovyetler’de Bayram ve Terbiyesi”, Ülkü, I, 9, Ekim 1933, 238.

Ülkü dergisinde yer alan makaleler arasında çocuk eğitimi kadar, yetişkin eğitimi de önemli yer tutar. Bu makalelerde; Sovyetler Birliği, Danimarka, ABD, İngiltere, Çekoslovakya, Avusturya, Almanya, İtalya, Bulgaristan, Meksika vb ülkelerdeki halk eğitimi ile ilgili kurumlar bütün boyutlarıyla irdelenir. Bu ülkelerin siyasal sistemleriyle araya mesafe konarak tarafsız bir gözlem yapıldığı özellikle vurgulanır: “Bu yazıda Sovyet rejimi lehinde veya aleyhinde bir fikir veya hüküm aranmamalıdır. Maksat bayramlardan terbiye sahasında ne suretle istifade edildiği hakkında bir usul göstermektir. ÜLKÜ başka memleketlerde bu yoldaki usuller ve çalışmalar üzerinde de yazı davet eder.”⁴⁵⁵ Makalelerde hâlin okuma yazma öğrenmesini sağlayan, meslek eğitimi, vatandaşlık eğitimi veren çok sayıda kurumun çalışmaları ele alınır. Bunların bazılarının “ameleler için halk üniversitesi” niteliği taşıdığına da dikkat çekilir.

Nusret Kemal, Sovyetler’de Bayram ve Terbiye başlıklı makalesinde; bu ülkede okulların ders dışı faaliyetlerinin dersler kadar önemli sayıldığı ayrıntılı olarak anlatılır ve seçilmiş öğrencilerden oluşturulan grupların halk eğitimi çalışmalarından söz edilir. “Cemiyetçe faydalı iş” yapan bu gruplar, köy çalışmaları yapıp, kitap dağıtım işini organize eder ve “ümmilikle mücadele eder”. Ayrıca bu öğrenciler, okul dışı zamanlarında ve özellikle bayram tatillerinde halka siyasi terbiye verirler: “Bu bayramlarda üçer gün tatil verilir. Tatilden evvelki son birkaç gün, bilhassa son gün bütün mekteplerde inkılap mevzularına tahsis olunur; dünya inkılaplarına süratle bir göz gezdirildikten sonra Sovyet inkılabına geçilir ve bu inkılap bütün cep-heleriyle tetkik olunur, inkılabın karşısında bulunan günün ve ilerinin meseleleri münakaşa olunur.”⁴⁵⁶ Nusret Kemal’in

455 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Sovyetler’de Bayram ve Terbiyesi”, 238.

456 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Sovyetler’de Bayram ve Terbiyesi”, 238.

sözünü ettiği bu öğrenciler, kolektifleştirme çalışmalarına katılıp, “din aleyhinde propaganda” da yaparlar. Beş yıllık planlar yapıp uygulanmasından sorumlu olan bu öğrenci grupları, köylünün sorunlarını çözecek çalışmalardan da doğrudan sorumlu olurlar. Bu öğrencilerden kızlara verilen görevler ve başarıları şöyle anlatılır: “Moskova civarında ahalisinin fenalığı, bilhassa içkiye düşkünlüğü ile meşhur bir köye yirmi yaşında bir komsomol kız, bu köyü ıslah kararıyla gidiyor. Köylü kıza çok fena muamele ediyor. Kız yılmıyor köy çocuklarını ve gençlerini etrafına topluyor, komsomol ve piyoniye teşkilatı yapıyor. Gençler evvela sokakları temizlemek, evleri temizlemek, badana etmek gibi şeylerle işe başlıyor, sokaklarda küfretmenin, sarhoş gezmenin önüne geçiyorlar. Bir inkılap bayramında da çocuklar teşkilatlanmanın manevi kuvveti ve günün heyecanı ile babalarına içkiye tövbe ettiriyorlar.”⁴⁵⁷

Halkın eğitimi, dergide iki boyutta tartışılır: Siyaset eğitimi ve vatandaşlık eğitimi. Siyasetle uğraşmanın bir meslek olduğu belirtilen makaleye göre, nasıl ki herkes çiftçi, muallim veya marangoz olamaz, herkesin siyasetçi olması da imkansızdır. Çünkü halkın ve ülkenin geleceği üzerine sorumluluk almak ciddi bir siyasi eğitimi zorunlu kılar. Türkiye’de siyasi eğitimi verecek olan kurum ise Cumhuriyet Halk Fırkası’nın bütün örgütleridir. Fırka teşkilatları bu mesleğin “mektebi” olacaktır. Buna göre siyasi eğitim, vatandaşlık eğitimine göre daha kolaydır. Vatandaşlık eğitimi bir “his” eğitimidir. Vatandaşın devlete, devletin vatandaşa karşı hakları ve sorumluluklarının öğretilmesi yine bu kapsamda düşünülür. Devlet kurumlarının “halkın maddi ve manevi kuvvetiyle kurulmuş halk müesseseleri” olduğu belirtilen makalede, asker ve polisin hiçbir vatandaş üzerinde hak iddia edemeyecek vatandaşlardan oluştuğu anlatılır:

457 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Sovyetler’de Bayram ve Terbiyesi, 238.

“(…) Asırlarca süren asayişsizliğin, istibdadın suiistimalin, birbirini takip eden harplerin yüklediği haklı ve haksız güçlüklerin, cehaletin devlet, memur, asker, jandarma ve polisle halkın arasında açtığı çukuru doldurmanın güç bir iş olduğu meydandadır. Bu terbiyenin hareket noktası devlet ve devlet mümessilleriyle halk arasındaki his ayrılığını gidermektir; yani iş başlangıcında fikrî olmaktan ziyade hissidir. Hissî terbiye için en mühim vasıta da millî bayramlarda kendini gösterecek coşkun heyecan ve sınıfların kaynaşmasıdır. On dokuzuncu ve yirminci asırların serbest sanayiciliği birbirine düşman amele ve kapitalist sınıfları doğurmuştu. Avrupa’nın bazı memleketlerinde ifrata götürülen devletçiliğin de birbirine düşman memur ve halk sınıfları meydana getirmesi tehlikesi vardır. Her hangi şekilde olursa olsun memleketi sınıflaştırmaktan çekinen hükümet ve fırkamız memurla halk arasında bir diyarın yükselmemesine azamî gayreti sarf etmektedir. Millî bayram, zamanın biriktirdiği molozları süpürüp, oyduğu çukurları doldurup memurla halk birliğini sağlamlamak için en iyi vesiledir.”⁴⁵⁸

Millî bayramların münevverlerle halkın kaynaşması için bir araç olarak, dayanışmayı güçlendirici amaç çerçevesinde kullanılması Ülkü yazarlarının en önemli ütopyaları arasında yer alır. Özellikle Nusret Kemal, on yıla yakın bir zaman bu düşünceyi makalelerinde işler. Ona göre, demokrasinin yerleşmesi için halk-aydın ikiliğinin en aza indirilmesi zorunludur. Halkın eğitiminin ve aydın-halk dayanışmasının yetersiz olmasının sakıncaları anlatılır: “Kendi hallerine kalırlarsa halkın mühim bir kısmının da kendi ayrı âleminde vakitlerinin epeysini içmekle geçirecekleri muhakkaktır. Yazık değil midir ki birbirinden ayrılmaya başlayan halkın bu iki kısmı ömürlerinin heyecan ve fikir velutluğu, birbirleriyle kaynaşma ve anlaşma,

458 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Millî Bayram ve Halk Terbiyesi”, Ülkü, I, 9, Ekim 1933, 248.

memleketi ve inkılâbı tanıma ve sevmeye imkanları itibariyle bu en zengin ve dolgun günlerinde kendi kabukları içinde sıhhatlerini israf ile vakit öldürsünler ve birbirinden kaçmanın, içkinin verdiği yeis ve bedbinlik içinde uyuşsunlar?”⁴⁵⁹

Ülkü dergisindeki makalelere göre halk eğitiminin başarısı, adeta Cumhuriyet’in varlığını sürdürmesinin ön koşuludur. Çünkü Cumhuriyet vatandaşı Osmanlı İmparatorluğu’nundaki tebaanın tersine, “Medrese ve saray gibi iki kuvvetin elinde, asırlarca kendi benliğini unutan halk kütleleri, yalnız vergi verip askere giden ve padişaha dua eden sürüler”den farklı olmak zorundaydı.⁴⁶⁰ Peki Genç Cumhuriyet’in yurttaşı, hangi niteliklere sahip olmalıydı? “Yağmur yağmadığı zamanlar yağmur duasına çıkan bir halk yerine, tarlasının suyunu kilometrelerce uzaktan getiren, ilme ve tabiata inanan ve ona tahakküm etmek iradesini kalbinde duyan bir millet istiyoruz. Milletler de birer uzviyete benzerler. Bu uzviyetin muhtelif aksamı ne kadar ahenktar bir şekilde işlerse uzviyet de o kadar kudretli ve canlı çalışır. Aynı suretle cumhuriyet vatandaşları cemiyet dahilinde aldıkları mevkii ve onun icaplarını ne kadar iyi bilir ve yaparlarsa cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur.”⁴⁶¹

Muzaffer Şerif “Roosevelt Amerikası’nda Terbiyede Fertçiliğin Yıkılışı”nı⁴⁶² ve “Radyonun Tesirleri ve Doğurduğu Problemler”i⁴⁶³, Hilmi Malik Evrenol çocuk psikolojisi, çocuk yayınları ve ana baba eğitimi makaleleriyle, Sabahattin Eyüboğlu “Yabancı Dil ve Kültür”⁴⁶⁴ makalesiyle yabancı dilde

459 Nusret Kemal (KÖYMEN), “Milli Bayram ve Halk Terbiyesi”, 251.

460 Osman Halit, “Cumhuriyette Halk Terbiyesi”, Ülkü, I, 10, Kasım 1933, 289.

461 Osman Halit, “Cumhuriyette Halk Terbiyesi”, 289.

462 Muzaffer ŞERİF, “Roosevelt Amerikası’nda Terbiyede Fertçiliğin Yıkılışı”, Ülkü, X, 55, Eylül 1937, 44.

463 Muzaffer ŞERİF, “Radyonun Tesirleri ve Doğurduğu Problemler”, Ülkü, X, 53, Temmuz 1937, 371.

464 Sabahattin EYÜOĞLU, “Yabancı Dil ve Kültür”, Ülkü, VII, 41, Temmuz 1936, 360.

eğitimin sakıncalarına günümüzdeki tartışmalara da ışık tutacak biçimde ele alarak dergiye renk katar.

Sonuç olarak Ülkü dergisinde 1940 yılına kadar eğitim son derece önemli bir yer tutar. Eğitimin ana temasını bilimsel ve laik eğitimidir. Genç kuşakların ve yetişkin eğitiminin başarısı, yeni rejimin başarısı olarak ortaya konur. Vatandaş eğitimi olarak tanımlanan eğitim aracılığıyla, hem ülkenin maddi-manevi kuruluşunu sağlayan, hem de siyasi alanda yetkinleşen ve yönetime aday olabilecek donanıma sahip vatandaşlar yetiştirmek amaçlanır. Bunun yanı sıra söz konusu eğitiminin, hangi araçlarla yapılacağı tartışılır, çözümler üretilir. Bununla birlikte, uygulamada karşılaşılan sorunlar bütün boyutlarıyla ortaya konurken, başarılar da coşkulu anlatılarla okura iletilir. Böylece, Genç Cumhuriyet'in eğitim politikasının çerçevesi belirlenmeye çalışılır. 1940'tan sonra eğitimi, radikal bir söylemle ele alan yazıların giderek azaldığı gözlenmektedir..

Tarih

İkinci Meşrutiyet'ten sonra güçlenmeye başlayan ulusçuluk akımı, önceki bölümlerde de ele aldığımız gibi tarih ve dil konularını "millet"in varlığı için olmazsa olmaz koşul olarak ileri sürdükleri görülmektedir. İkinci Meşrutiyet'in ardından 1909 yılında Tarih-i Osmani Encümeni tarih araştırmaları yapmak için kurulur. Bu kuruluş, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra 1923'te Türk Tarihi Tetkik Encümeni'ni adını alır.

Tarih çalışmaları aracılığıyla bir milletin kültür kalıplarını oluşturma kaygısı, Cumhuriyet'in önderleri için de geçerli olmuştur. Özellikle Atatürk; 1920'li yıllardan itibaren siyasal bağımsızlığa vurgu yaparken, tarih bilinci ve dilin, ulusal kültürün oluşmasında önemli bir unsur olduğuna da dikkat çekmiştir. Batı'nın son derece taraflı bir şekilde Türkler'in yalnız-

ca devletler kuran asker bir ulus olup, uygarlığa ve ilerlemeye karşı düşman bir toplum oluşturdıkları⁴⁶⁵ tezine karşı Atatürk, Eylül 1923'te Neue Freie Presse muhabirine şunları söyler: "Yüzyıllardan beri düşmanlarımız, Avrupa toplumları arasında Türklere karşı kin ve düşmanlık fikirleri aşılamışlardır. (...) Batı zihinlerine yerleşmiş olan bu fikirler, özel bir düşünce oluşturmuştur. Bu düşünce hala her şeye ve bütün olaylara karşın mevcuttur."⁴⁶⁶ 1928'e gelindiğinde bu tartışma, Afet İnan'ın İstanbul'daki Dame De Sion'da okutulan Fransızca bir Coğrafya kitabında Türkler'in sarı ırk grubundan ve ikinci derecede bir insan tipi olduğuna ilişkin tanımlamayı görüp Mustafa Kemal'e bunun doğru olup olmadığını sormasıyla yeniden gündeme gelir. Mustafa Kemal'in yanıtı "Hayır böyle olamaz. Bunların üzerinde meşgul olalım"dır.⁴⁶⁷ Bu konuşmanın ardından, tarih çalışmalarının kurumlaşmasına karar verilir. 23 Nisan 1930 günü toplanan Türk Ocakları'nın 6. Kurultayı'nda Atatürk'ün isteği üzerine "Türk Tarihi Heyeti"nin oluşturulması kararlaştırılır. Aynı yıl Cumhuriyet'in önderleri ve seçkin tarihçiler tarafından incelenmek üzere Türk Tarihinin Ana Hatları adlı kitap yayımlanır. 15 Nisan 1931'de 16 üye tarafından, "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" kurulur. Kurumun adı, 3 Ekim 1935'te Türk Tarih Kurumu olarak değiştirilir.

Kemalist Devrim'in önderleri tarih çalışmalarına, Avrupa-merkezci tarih tezlerine karşı ulusal tarih teorisini inşa etmek için başladıklarını ilan ederler. Bu çalışmalarla Batı'nın Türk tarihine ilişkin görüşleri çürütülme çabasına girilir. Böylece Cumhuriyetin genç kuşaklarının belleği, Reşit Galip'in deyişiyle milleti ihmal ve inkar eden Osmanlı'nın ümmetçi tarih anlayışından arındırılmıştır. İşte Birinci Türk Tarih Kongresi

465 Şerafettin TURAN, Türk Devrim Tarihi (1923-1938), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, 91.

466 Şerafettin TURAN, Türk Devrim Tarihi (1923-1938), 91.

467 Afet İNAN, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, 192.

bu amaca yönelik düşünce üretmek için, Atatürk'ün direktifiyle 2-11 Temmuz 1932 yılında Ankara Halkevi'nde yapılır. Yeni tarih görüşü ve tarih öğretiminde izlenecek yöntem bu kongrede ele alınır.

Genç cumhuriyet yönetiminin tarih çalışmalarındaki yukarıda söz edilen genel amacın ötesinde gündelik yaşamdaki işlevi ise, yurttaşlara tarih ve ulus bilinci vermek olduğun belirtmiştik. Artık tarih tezlerine, Osmanlı tarihçilerinde bulunmayan bir unsur, "millet" girecektir. Önceki tarih yazımının temasını kişiler oluştururken, bu kez halk oluşturmaktadır. Burada, tarihi yapan öznenin millet olduğuna yapılan vurgu artar: "(...) Bu teze göre hiç kimse 'benim sülalemin Nuh'a dayanıyor!' veya 'Ben Ali veya Veli neslindenim' diyerek uydurma bir nesepten hanedan kuramaz ve Türk milletinin karşısında sahte bir asalet davasına giremez. Esas olan ve asıl olan ancak Türk Milletidir."⁴⁶⁸ Buna göre, Osmanlı toplumdaki sınıfsal dayanaklar ve ayrıcalıklı zümreye karşı koyuş söz konusudur. Tarih araştırmaları, bu durumun anlaşılmasına hizmet edecektir.

Fuat Köprülü, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde yaptığı konuşmada; tarihi başka milletlerin gözüyle gören bir milletin, manevi esaretten kurtulmayacağını söyler. Köprülü'ye göre; Atatürk'ün öncülüğünde girilen milli tarihimizi yeniden yaratmak düşüncesi, maddi kurtuluştan sonra manevi kurtuluşu da getirecektir: "Herkesin, her muallimin, her münevverin, her mütefekkirin, kudreti nisbetinde bu mücadeleye iştirak etmesi, elinden geldiği kadar bu büyük işe bir küçük yardımda bulunması millî bir vazifedir."⁴⁶⁹

Ülkü dergisi de tarih çalışmalarına ve tartışmalarına paralel olarak 1933'ten 1938'e kadar çok sayıda makale yayınladı.

468 Reşit Galip, "Türk İnkılabı ve Yabancı Tezler", Ülkü, I, 9, Ekim 1933, 177.

469 Reşit Galip, "Türk İnkılabı ve Yabancı Tezler", 177.

nır. 1933 yılında özellikle Reşit Galip'in makaleleri oldukça fazladır. Tarih araştırmalarının kurumlaşması için büyük çaba gösteren, dönemin Milli Eğitim Bakanı ve Ülkü dergisinin yazarı Reşit Galip'in, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde yaptığı konuşmasında Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin kuruluş amacının Osmanlı'nın tarih yazımından düşünsel anlamda olduğu kadar bilimsel anlamda da köklü bir kopuş olduğu vurgusu hakimdir. Buna göre, tarih vesikalarla yazılır, vesikalar ise aranmakla bulunur: "Bu itibarla 'Türk Tarih Tetkik Cemiyeti' bu vadede bir araştırma ve arayanlar birliğidir. Araştırma ne kadar geniş ve ilmî usullere uygun olursa, arayanlar sayıca ve kıymetçe ne kadar artar, gayretlerinin kaynağı vazife duygusunun feyzi ile ne kadar kuvvetlenirse Millî tarihin yakın, uzak bütün safhaları ile 'Hakikat' gününe ermesi o kadar kolaylaşmış ve hızlanmış olur."⁴⁷⁰ Atatürk'ün ortaya attığı tarih tezi de Ülkü dergisinde Reşit Galip tarafından açıklanır. Bu tezde, Türklerin ana yurdu olan Orta Asya'da, yaklaşık yedi bin yıl önce iklim değişikliklerine bağlı göçlerin başladığı ve bu göçlerin bu tarihten itibaren devam ettiği, İlk Çağ tarihinde görülen bir çok büyük uygarlığın Türkler tarafından meydana getirildiği savunulur. Reşit Galip, Atatürk'ün Tarih tezini şöyle anlatmaktadır:

- “1- İnsanlığın beşiği Orta Asya' dır. Hayat en evvel orada başladı ve en evvel orada tekamül etti
- 2- Dünyanın ilk medeniyeti Orta Asya da ve Orta Asya'nın asli halkı ve ilk sakini olan Türk ırkı tarafından kuruldu.
- 3- Türk ırkını antropolojik ırk tasnifinde brekisefal-alpli tipi temsil eder.
- 4- Avrupa ve Asya münasebetleri hadiselerinden büyük muhaceretler garptan şarka doğru değil, daima şarktan garba doğru olmuştur.

470 Reşit Galip, "Türk İnkılabı ve Yabancı Tezler", 164-177

- 5- Orta Asya'nın muhtelif devirlerde şiddetini artıran kuraklık hadiseleri en mühim amil olarak Türkler büyük göçlerle dünyanın muhtelif sahalarına yayılmışlar ve burarlarda eski medeniyetleri kurmuşlardır...
- 6- Türk dili ana dildir...
- 7- Eski medeniyetler için olduğu gibi-haksız olarak İslam medeniyeti denilen- daha yeni devirler medeniyetinde de birinci derece kuruculuk ve yapıcılık rolü Türklerindir.
- 8- (...) Anadolu paleolitik devir sonlarından itibaren Türkleşmeye başlamış, kalkolitik devirde bu Türkleşme azami derecede genişlemiş ve Selçuk devri sonlarına kadar binlerce yıl süren istilacı veya hulülcü akınlar Anadolu'yu ırki manzara itibarıyla Türklüğü en saf, en melezsiz temsil eden sahalardan biri haline getirmiştir. O derecede ki Türklüğün en eski tarihi Orta Asya olduğu kadar Anadolu'da da mütalaa edilebilir.
- 9- Türk milletinin cihan medeniyetinin yürüyüş ve yükselişinde son birkaç asırdır tarihi rehberlik vazifesini ifa edemeyişi arızı sebeplere ve amillere bağlı arızı bir safhadır. Bütün yüksek ve yaratıcı cevherlerini yaşatmakta olan ırk bünyesi salimdir...'

Bu esaslar tahlil edilince görülür ki Osmanlı tarih tezinin milleti ihmal ve inkar etmesine karşı Mustafa Kemal tezi tek mevzu olarak ancak milleti alır, onu okur, onu araştırır, onu anlatır ve millet hayat ve istikbaline ait düsturlarını ancak onun geçmiş hayatından, onun tarihinden çıkarır..."⁴⁷¹

Kuşkusuz bu tezlerde bazı abartılı görüşler bulunmaktadır. Buna göre; yeryüzündeki bütün uygarlıkların başlatıcısı olarak Türkler gösterilmekte ve tarih boyunca süregelen safbozulmamış bir Türk ırkı tanımı yapılmaktadır. Fakat bu ırk

471 Reşit Galip, "Türk İnkılabı ve Yabancı Tezler", 164-177

tanımlamalarının asıl yönelimi; Türkler'in sarı ırktan olmadığına ortaya çıkarmak olmuş, ırkçılıktan kaçınılmıştır.⁴⁷² Bu değerlendirmelerin temelinde, yaratılmaya çalışılan ulusa tarihsel bir köken arayışıdır: Buna göre, Gazi'nin tarihçiliğinde ırkçılık değil, kökçülük vardır.⁴⁷³ Söz konusu tarih çalışmalarının, 1930'lu yılların tarih bilgisiyle sınırlı olduğu da unutulmamalıdır. Çünkü bu yıllarda Dünya tarihçiliği de, Türkiye tarihçiliği de hem tarih yazımı hem de tarih bilinci konusunda geçiş dönemi yaşar. Tarih araştırmalarında yeni tekniklerin kullanılması ancak 2. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşebilmiştir. Türkiye'deki tarih tartışmalarını da bu düzlemde değerlendirmek gerekmektedir.⁴⁷⁴

Cumhuriyetin tarih çalışmalarındaki ikinci önemli adımı 1931 yılında atılır. Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı esas alınarak, liseler için dört cilt halinde Tarih kitabı basılır. Lise Tarih kitaplarının ilk basımı 1931-1932 öğrenim yılına yetiştirilir. Lise gençliği 1931 yılından 1941 yılına kadar bu kitaplarla eğitim görürler. Kemalist yönetimin Tarih kitabını yazma amacı, kitabın önsözünde şöyle açıklanır:

"1000 yıldan fazla süren İslamlık-Hıristiyanlık davalarının doğurduğu düşmanlık duygusuyla tutucu tarihçiler bu davalarda asırlarca İslamlığın öncülüğünü yapan Türklerin tarihini kan ve ateş maceralarından ibaret göstermeye savaştılar. Türk ve İslam tarihçiler de Türklüğü ve Türk medeniyetini İslamlık ve İslam medeniyeti ile kaynaştırdılar. İslamlıktan önceki binlerce yıla ait devreleri unutturmayı *Ümmetçilik* siyasetinin icabı ve din gayreti vecibesi bildiler. Daha yakın zamanlarda, Osmanlı İmparatorluğu'na dahil bütün unsurlardan tek bir

472 Şerafettin TURAN, Türk Devrim Tarihi (1923-1938), 96.

473 Şevket Süreyya AYDEMİR, Tek Adam, 432.

474 Ergun AYBARS, "Türk Devrim Tarihi Dersleri Üniversitelerde Nasıl Verilmelidir", Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Yay. Haz. Salih Özbaran, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, 288.

milliyet yaratmak hayalini güden *Osmanlılık* cereyanı da, Türk adının anılmaması, Milli Tarihin yalnız ihmal değil, hat-ta yazılmış olduğu sayfalardan kazınıp silinmesi yolunda üçüncü bir etken halinde diğerlerine eklendi.

Bütün bu olumsuz cereyanlar, tabii olarak, mektep program-ları ve mektep kitapları üzerinde bile etkisini gösterdi ve Türk-lüğün, çadır, aşiret, at, silah ve savaş kavramlarıyla eşanlamlı tutulması geleneği mektep kitaplarımıza kadar girdi.”⁴⁷⁵

Görüldüğü Osmanlı Hanedanı’yla hesaplama, ümmet-millet kavramları ile dinin politik bir araç olarak kullanımının reddi çerçevesinde yapılır. Milletin tarihinin öğrenilmesi ve bu bilginin yine millete öğretilmesi büyük önem taşır.

Aydoslu Sait’in “Ölü ve Diri Tarih” başlıklı yazısına göre Türkler; henüz 13 yıl öncesine kadar, asırlar boyunca kendisi-ne sunulan yabancı dil, yabancı inanç, yabancı düşünüş ve ya-bancı duyguların afyonlu tesiriyle uyutulmuştur. Uyanan Türkler kendi kaynaklarına indikçe, daha da derinlere gitmek-te ve yeni kaynaklar bulmaktadır. Bu kaynaklar bütünyle in-sanlığa yeni uygarlık gücü verecektir. Yazar, Türk milletine “hasta adam” diyen ve ölümünü çabuklaştırmaya çalışan an-la-yışa, karşı bir milli ruhun uyanışıyla yanıt vermek gerektiğin savunur. Yazara göre bu uyanış ruhunu, maddecilerin anlama-sını beklemek doğru değildir. “Onların tarihi ölü bir madde, bir tabiat; onların tarih telakkisi maddeci, öldürücüdür.”⁴⁷⁶

1905’ten itibaren Türklük bilinci uyandırmak için dergiler çıkaran, kitaplar yazan Yusuf Akçura’nın da Ülkü’de yazısı yer alır. Akçura’nın yazısı Kemalist Devrim’in tarih anlayışının öz-lü bir anlatımıdır. Bu yazıda da Osmanlı döneminde Türk dili-ne ve tarihine önem verilmediği, Dünya’da elli milyon nüfuslu Türkçe konuşan halkın bulunmasına karşı, Türk dili yabancı

475 ANONİM, Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931-1941) Tarih I, V.

476 Aydoslu Sait, “Ölü ve Diri Tarih”, Ülkü, I, 1, Şubat 1933, 18-19.

etkilere çok açık kalmış dolayısıyla da dil bozulmuştur. Aynı sorunun tarih alanında da geçerli olduğuna dikkat çeken Akçura, Osmanlı tarihinin Türk tarihinden kendisini ayırdığını söyler: “Osmanlı müverrihlerine göre, Osmanlı tarihi Eskişehir’le Bursa arasında bir beylik kuran Osman’ın ve nihayet babası Ertuğrul’un hayatıyla başlar. Bunların mensup oldukları Türk kavminin yaptığı büyük işler hesaba alınmaz. Bazı Osmanlı müverrihleri, Gazneliler’den, Selçuklular’dan, Timurular’dan bahsederlerse de, bunlarla Osmanlıların bir menşeden geldiklerine, hepsinin Türk olduklarına hiç ehemmiyet vermezler; bunlarla Osmanlılar arasında bir yakınlık varsa, onun da ancak din birliğinden, Müslümanlık’tan ibaret olduğunu anlatırlar.”⁴⁷⁷ Söz konusu makaleye göre Osmanlı tarihçileri, milliyet fikirlerinin ortaya çıkmasından sonra dahi, tarihe bakış açılarını pek az değiştirmişlerdir. Oysa bir milletin yaşam kaynağı, varlığını sürdürmesini sağlayacak unsur milli tarihtir. Dilini ve milli kültürünü ihmal eden halklar dağılma ve yok olmanın koşullarını hazırlarlar. Akçura’ya göre, Osmanlı İmparatorluğu’nda dile ve milli tarihe karşı gösterilen ihmal, milli uyanışa olumsuz etki yapmıştır. “... Türkün tarihi, asıl kaynağına kadar götürüleceğine, ya Fırat suyu kenarında boğulur, yahut Fırat’tan daha cenuba ilerleyerek, çöl ırmakları gibi, kumlar içine gömülür giderdi... Halbuki Türk’ün beşeriyet kadar eski bir tarihi vardı. Bunu aramaya kalkışan Türk müverrihleri XX’nci asrın başında bile çıkmamıştı! Osmanlı mekteplerinin resmi ders kitabı olarak kabul edilen umumi tarihlerde, meşrutiyetten önce İslam vahdeti nazarda tutularak Türk tarihine pek az yer ayrılır ve Türkler’in ırki birlikleri, asla gösterilmezdi.”⁴⁷⁸ Yusuf Akçura burada önemli bir sapta-
ma yaparak Türk tarihinin Avrupamerkezci tarih anlayışına

477 Akçuraoğlu Yusuf (AKÇURA), “Birinci Türk Tarihi Kongresi”, Ülkü, I, 1, Şubat 1933, 23.

478 Akçuraoğlu Yusuf (AKÇURA), “Birinci Türk Tarihi Kongresi”, 25.

“kurban” edildiğini söyler. “Garp medeniyetine hayranlık” bu duruma yol açmıştır:

“Bu gayri tabii tedris usullerine de nihayet Gazi’nin dehası karşı durdu: O büyük muallim, medeni ve milli terbiye ve tedrise çok mühim bir mevkii olan tarihi, ilmi bir surette, yani milli gayemize hizmet edebilecek veçhile, millet çocuklarına okutmak çarelerini araştırdı; bundan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti doğdu. Ulu Gazinin yüksek himayeleri altında kurulan bu cemiyet, orta mekteplere mahsus bir sıra tarih kitapları tertip ve neşrettiği gibi, geçen yaz dokuz gün süren (2-11 Temmuz 1932) Türk Tarih Kongresini, Ankara’da toplayarak mekteplerimizde tarih tedrisi ve Türk tarihinin bazı meseleleri üzerine müzakere ve münakaşalar açtı. Bu davamızı Türk Tarih Cemiyeti azasından muallim Afet Hanımefendi kongrede şu cümlelerle çok iyi ifade etmişti: Kafasını ve vicdanını en son terakki meşaleleriyle güneşlendirmeye karar vermiş olan Bugünün Türk çocukları biliyor ve bildireceklerdir ki onlar 400 çadırlı bir aşiretten değil, on binlerce yıllık medeni, yüksek bir ırktan gelen yüksek kabiliyetli bir millettir.”⁴⁷⁹

Reşit Galip de Osmanlı tarih yazımını eleştirir. Ona göre Osmanlı tarihçilerinin büyük bir kısmı, “doğrudan doğruya sarayın memuru” konumunda ve padişahların “incir çekirdeğini doldurmaz” icraatlarının kaydını düşmekle görevliydi. Reşit Galip, Osmanlının “incir çekirdeğini doldurmayan” tarih anlayışına bir örnek verir. Buna göre, Silahtar Fındıklı’lı Mehmet Ağa tarihinin Hicri 1107 yılı olayları bölümünden verdiği şu örnek, tarih yazımının Osmanlı İmparatorluğu’ndaki düzeyini göstermesi bakımından önemlidir:

“... Şefkatlü Padişahımız Hazretleri baş çadırda karadut tenavül buyururken: –Acap müverrih bizim dut yedüğümüzü dahi tarihe yazar mı deyü buyurdukta bu abdi ahkarları kemali

479 Akçuraoglu Yusuf (AKÇURA), “Birinci Türk Tarihi Kongresi”, 30.

şermü hicap ile mutlak Hünkarımın Bu latifeden muradı hümayunları ancak yazsın demektir deyu cevap verip bu mahalle kaydolundu.' (...) Osmanlı vakanüvislerinde falan ve falan günlerde padişahın giydiği elbise şekli veya sardığı sarık biçimi ile düşmanların sınırları yırtması, üç dört vilayetlik yurt parçalarının yabancı ayaklarla çiğnenmemesi haberleri arasında büyük ehemmiyet farkı görülmez. Devleti temelin-den sarsan Anadolu kıyımları hakkındaki tafsilat padişahın bir çocuğu dünyaya gelmesi veya saltanat ailesinden bir kızın evlenmesi havadisinden daha çok yer tutmaz. Bunlara Osmanlı tarihlerinin her sayfasında misaller bulunabilir."⁴⁸⁰

Reşit Galip'e göre Osmanlının tarih anlayışında hilafete ve saltanata bağlılık gibi iki amaç güdülür. Bu tarih anlayışı, Meşrutiyet'e kadar korunur. Bu tarih yazımında Türk milleti yoktur, bunun yerine "İslamlık camiası" vardır. Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Peygamberin vekili ve Halifesi olan Osman oğluna körü körüne itaat ve sadakat Müslümanlık şartlarından sayılır. Osmanoğulları'na sadakat bir çeşit ibadet gibidir. Yazara göre, Osmanlının, özellikle kuruluş döneminde ve ilk yüzyılında bir "asaletsizlik ıstırabı" çekmektedir. Osmanlının tarihi de bu ihtiyaca uygun olarak yazılır. Bu anlayış içinde Osmanoğulları'nın "Hicaz muhaciri bir aile neslinden geldikleri" biçiminde efsaneler uydurulur. Yazar Osmanlı tarihiyle ilgili ilginç saptamalarda bulunur: "(...) Osman Oğulları ve onların tarihçileri nesebi Oğuz Han yolundan Peygamber Nuh'a bağlamak suretiyle kendilerinden evvelki bazı Türk sülalelerinin icat ettikleri çığıra baş vurmuşlardır. Bununla Osman Oğulları kendilerini Türk asalet nesebine bağlamayı denemişlerse de kendileri ve tarihçileri asırlar imtidadınca Türklükten ayrı ve uzak kalmaktan yine geri durmamışlardır. Yavuz Sultan Selim bütün hayatında Türkçe şiir söylememiş olmakla övünürdü... Osmanlı

480 Reşit Galip, "Türk İnkılabı ve Yabancı Tezler", 174.

şairleri arasında ilk defa içinde Türkçe tek kelime olmaksızın sırf divan tedvin eden Yavuz Sultan Selim'dir."⁴⁸¹ Yazar göre bu anlayış sonucu Türkler, Cumhuriyet'e kadar tarihini kaybetmiş bir millet oldular. Meşrutiyetten önce ve sonra milli akımları ve yayınları yakından takip edenlerin Türk tarihini aydınlatmak yolundaki çabaları yetersizdir. Türk tarihi bu çabalara karşın, "Milattan evvel üçüncü asırdan ileri gidemeyen Teoman ve Mete maceralarına ve Oğuz efsanesine bağlanıp kalmış"tır. Yazara göre Cumhuriyet'le birlikte, bilimsel bir temelde tarih anlayışının kapıları aralanır.

Ülkü'nün Eylül 1935 tarihli sayısında "Türk Tarihine Önem" başlıklı imzasız yazıda, Türk milletinin tarihi o güne dek tanıtılmak istenildiği gibi Osmanlı tarihinden ibaret olmadığı belirtilir. Buna göre, Türkün tarihi çok daha eskidir. Ve bütün milletlere kültür ışığını saçmış olan ulus Türk ulusudur. Türkler'in kültür kaynağı Orta Asya'dır, fakat insanlığın ilk ortaya çıktığı yer olduğu gibi bir iddia taşınmamaktadır. "Memlekete, tarih ve arkeoloji zevki" verilmeli ve "tarihe sevgi uyandırmak" gerekmektedir.⁴⁸² Bu yıllarda Anadolu'da yapılan arkeolojik araştırmaların verilerine artık daha fazla dikkat edildiği açıktır. Bundan böyle, Türkler'in uygarlığının kökeninin Orta Asya vurgusu yerine, Anadolu'nun Türklüğü'ne vurgunun arttığı gözlenmektedir.

Ülkü'de "Türk Tarihi Araştırma Kurumunun Programı" da yayımlanır. Programda, 1930 yılında sınırlı sayıda basılan Türk Tarihinin Ana Hatları adlı kitabın yeniden basıma hazırlandığı duyurulur: "... Kurumun hazırlamakta olduğu 'Türk Tarihinin Ana Hatları,' eseri, Türk tarihinde devrimin ilk belgeleridir. Kurum; bu eseri modern ilimlerin ve modern ilim usullerinin gereklerine tam uygun olarak yazacak ve o güne

481 Reşit Galip, "Türk İnkılabı ve Yabancı Tezler", 176.

482 ANONİM, "Türk Tarihine Önem", Ülkü, VI, 35, Eylül 1935, 5.

dek bulunan belgeler de göz önünde tutularak, eser bir an önce bitirilecektir.⁴⁸³ Programa göre, Türk Tarihi Araştırma Kurumu'nun bilimsel çalışmalarını daha çok derinleştirip genişletmek için, "Atatürk'ten yeni direktifler" alınmıştır. Bu plâna göre, bütün Devlet ve ulus kurumları, fakülteler, bütün okullar, akademiler, müzeler, uzmanlar ve halk Türk Tarihi Araştırma Kurumuna doğrudan yardımda bulunacaklardır. Bu yardım ulusal ve kutsal bir ödev olarak kabul edilecektir. Programda, tarih çalışmalarının hangi esaslara göre yapılacağı, "hazinei evrak" denilen ulusal belgelerin nasıl toplanacağı ve korunacağı, bunun için alınması gereken hükümet tedbirlerinin neler olması gerektiği ayrıntılı olarak anlatılır. Bu programın bir parçası olarak; Kutadgubilik, Babürname gibi Türk tarihine kaynak olacak eski eserler ve eşleri az bulunan metinler, hangi dilde olursa olsun Türkçe'ye çevrilecektir. Yine, okulda ve okul dışında gençlere tarihi anıtları sevdirmek, güzel sanat sevgisini ve zevkini vermek için Türk mimari anıtlarının sanatsal fotoğrafı ile örneklerinin çıkarılacağı ve halka yayılacağı anlatılır. Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir, Edirne, Kayseri, Sivas'ta ve diğer kentlerdeki eserler toplanacak, birer "eski eserler ve anıtlar müzesi" ile "Ayrıca Ankara'da ve başka merkezlerde devrim müzeleri" kurulacaktır.

Ülkü dergisinde TTK'nun çalışmalarına paralel olarak tarihle ilgili makaleler özellikle 1938'e kadar önemli bir yer tutar. Dergideki tarih anlayışı, ırkçı tarih anlayışından uzak, yüzyıllar boyu yok sayılan bir millete özgüven kazandırmak, tarih bilinci vermek doğrultusunda ve Avrupamerkezi tarih anlayışına karşı oluşturulmuştur. Derginin sonraki yıllarda yayınlanan sayılarında, Anadolu uygarlıklarına ilişkin yazılara yer verilmekle birlikte, başlangıçtaki "tarih bilinci" yaratma ve halka özgüven verme yaklaşımı görülmemektedir.

483 ANONİM, "Türk Tarihi Araştırma Kurumunun Programı", Ülkü, VI, 31, Eylül 1935, 9.

Dil

Bir milletin kültürünü oluşturan etmenlerin başında tarih bilinci ve yabancı etkilerden arınmış ulusal dili gelir. Önceki bölümde incelediğimiz gibi tarih çalışmaları uluslaşma sürecinde, önemli bir yer tutar. Türkiye’de tarih araştırmalarına paralel olarak dilin önemi de tartışmaya açılmıştır. Ulusal dilin, uluslaşmanın en önemli ögesi olduğu dönemin bütün metinlerinde ele alınır.

2. Meşrutiyet’ten itibaren Osmanlı aydınlarının bireysel çabası sonucu, milli bilinç oluşturma gereği olarak kabul edilen dilin özleşmesi çalışmalarına başlanmıştır. Özellikle Türk Yurdu dergisinde konun önemli bir yer işgal ettiğini, bu dergiyi tanıttığımız bölümde ana hatlarıyla ortaya koyduk. Burada ise Ülkü dergisinde dil meselesinin nasıl işlendiğine yakından bakılacaktır. Çünkü imparatorluğun ve ulus devletin tarihe olduğu gibi dil konusuna yaklaşımı da temelden farklıdır.

Dil çalışmaları Cumhuriyetle birlikte kurumsal olarak ele alınır. Alfabe değişikliğine 23 Mayıs 1928’de kurulan Dil Encümenliği adlı kurumun eşlik etmesi, Türkçe’nin ulusal dil olarak geliştirilmesi olgusunu beraberinde getirir ve dil çalışmalarına yoğunlaşılır. 1930’da Sadri Maksudî Arsal Türk Dili İçin adlı eserini yayımlar. Arsal, kitabında “dili değiştirme” ile “dili düzeltme” işlerinin ayrı ayrı şeyler olduğunu söyler. Arsal’a göre millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin oluşmasına esas etkindir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil bilinçli bir şekilde işlensin. Dilde sadeleşmenin öncüleri arasında olan Arsal’ın düşünceleri Atatürk’ü de etkiler. Dil çalışmalarının bilimsel olarak ele alınması düşüncesinin etkisiyle; dilin etimolojisi, yeni terimler üretmek ve sözlük çalışmaları daha güçlü bir örgüt kurulması çabasını hızlandırır. Böylece, Türk Dili

Tetkik Cemiyeti 12 Temmuz 1932’de kurulur. Hemen ardından yabancı bilim insanlarının da katıldığı I. Dil Kurultayı’nın (26 Eylül 1932) toplanması dildeki yeni yönelimin bir sonucudur. Bu kurultayda Türkçe’nin zengin bir kültür dili olması öngörülür ve bilimsel olarak incelenmesi karara bağlanır. Burada amaçlanan şudur:

1. Türk dilini ulusal kültürümüzün eksiksiz bir anlatım aracı durumuna getirmek, Türkçe’yi çağdaş uygarlığımızın önümüze koyduğu bütün gereksinimleri karşılayacak bir yetkinliğe erdirmek.
2. Bunun için, yazı dilinden Türkçe’ye yabancı kalmış öğeleri atmak.
3. Halk ile aydın arasındaki dil açısından da oluşan ikiliği kaldırmak.⁴⁸⁴

Atatürk’ün, Afet İnan’a dikte ettiği Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitabında Türk dilinin önemi hakkındaki sözleri, Kemalist Devrimi’nin dil çalışmalarının özlü bir ifadesidir: “Türk milletinin dili Türkçe’dir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk dilini çok sever ve onu yükseltmeye çalışır. Bir de, Türk dili, Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. Çünkü, Türk milleti geçirdiği nihayetsiz badireler içinde, ahlâkının, an’anelerinin, hatırlarının, menfaatlerinin, elhasıl bugün kendi milliyetini yapan her şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir; zihnidir.”⁴⁸⁵

Türk milletinin kalbi ve zihni olarak tanımlanan Türkçe konusunda çalışmak üzere

11 Temmuz 1932’de Birinci Türk Tarihi Kurultayı’nda se-

484 Macit GÖKBERK, “Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk”, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Nejat Eczacıbaşı Yayınları, İstanbul, 1983, 318

485 Afet (İNAN), Medeni Bilgiler, 8.

çilen; Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Merkez Heyeti üyelerinden Âfet (İnan), Yusuf (Akçura), Sâmi̇h Rifat (Horozcu), Sadri Maksudî (Arsal), Hâmit Zübeyr (Koşay) ve Macar Prof. Zayti Ferenc, Çankaya Köşkü'ne çağrılırlar. Atatürk, dil üzerine çalışmalara başlamanın zamanın geldiğini söyler. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ne "kardeş" olarak kabul edilen kurumun adı da "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" olarak belirlenir. Sâmi̇h Rifat Bey'in başkan, Ruşen Eşref Bey'in Umumî Kâtip (Genel Yazman) olması kararlaştırılır. Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ve Celâl Sahir (Erozan) Beyler de kurucu üyeliklere getirilir. 12 Temmuz 1932 günü Türk Dili Tetkik Cemiyeti (TDTC)'nin İçişleri Bakanlığından kuruluş izni alınır. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tüzüğü'nün benzeri tüzük yürürlüğe girer. Dil çalışmaları'nın amacı, tarih çalışmaları ile aynısıdır. Dil, ulus bilincinin yerleştirilmesinde önemli bir öge olarak kabul edilir. Türkçe'nin zenginliğı'nin örneklerle ortaya çıkarılması ve Türk dilinin sevdirmesi amaçlanır.

Türk dilinin, başta Arapça ve Farsça olmak üzere yabancı sözcüklerden arındırılması çabasından yüzyıllar önce Batı'da benzer uygulamalar gerçekleştirir. Macit Gökberk, Ortaçağ Hıristiyan dünyasında da dil açısından kopuş süreci yaşandığını anımsatarak, nasıl ki Müslüman kültürün ortak dili Arapça ise, aynı şekilde Hıristiyanlık için de Latince'dir. Ne zaman ki Rönesans'la birlikte dinden bağımsız bir kültür anlayışı ortaya çıkar, Avrupa'da Hıristiyan ümmetinin birleştiriciliğı çözülmeye başlar. İşte o zaman Avrupa ulusları öncelikle kendi dillerini geliştirmeyi girişirler. Latince de gittikçe ikinci plana çekilmek zorunda kalır. Böylece ulusal dillerin gelişim süreci başlayarak, kültürün her boyutunda ulusal dilin ön plana çıktığı görülür. Gökberk, bu yolun tutulmasında hem ulusal bilincin uyanmasının, hem de Aydınlanma'nın gerektirdiğı bilgileri yayma isteğinin etkisi olduğunu belirtir. Çünkü ulusal benliğı'nin uyandığı toplumlarda, hep yabancı ögelerden arınıp

toplumun tarih içinde oluşmuş kendi öz değerlerini ortaya çıkarma eğilimi belirir. Sonunda ulusal kültür dilini kurmada gerekli olan gereçleri elde etmek için; halk dilinden derlemeler, eski metinlerden taramalar yapılır ve bütün bu işleri düzenli olarak yürütmek için hükümetlerin desteklediği dil derlemeleri ya da akademileri kurulur (1634'de kurulan Fransız Akademisi gibi).⁴⁸⁶ Türkiye'de ise yüzyıllar sonra benzeri bir çabaya girişilir. Gökberk, Leibnez'in şu ünlü sözünü anımsatır: "Halk dili ile anlatılmayacak hiçbir düşünce yoktur". İşte Cumhuriyet önderliğinin bu sözleri kendilerine rehber aldığı- nı Ülkü dergisindeki yazılardan izlemek olasıdır.

Ülkü dergisi yayınlandığı ilk aydan itibaren Türk dilinin yetkinleştirilmesine ilişkin makalelere yer verir. Ülkü dergisinin ilk serisindeki dil konusuna ilişkin yazılan bir makalede; dokuz yıl içinde altmış yedi yazının "dil"e ayrıldığı belirtilir. Yaklaşık 600 sayfaya karşılık gelen bu yazılardan başta gelen konular şöyledir: T.D.T.C. 12, özleşme 8, Türk dili tarihi 8, Güneş Dil Teorisi'ne ilişkin olarak da 7'dir.⁴⁸⁷ Mehmet Ölmez'in de saptadığı gibi, derginin ilk yıllarında dilde sadeleştirme ve sözcük derleme yazıları ağırlıklıdır, sonra ise Güneş Dil teorisini anlatan yazılar yer alır. 1937'den sonra ise dil çalışmalarına, daha az yer verilir. Dahası ilk serinin sonlarına doğru, yeni sözcüklerin yerini ağıdalı Osmanlıca sözcüklerin aldığı görülmektedir.

Dergide ilk olarak Şubat 1933 tarihli "Dil Seferberliği" başlıklı bir yazı yayımlanır. Yazının alt başlığı, "Hami Reis Gazi Hazretlerinin İrşatlarıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Attığı Büyük Adım"dır. Bu yazıda, Arapça, Farsça sözcüklere "bütün milletin elbirliğiyle" öz Türkçe karşılıklarının en kısa zamanda bulunacağı anlatılır. Bu amaçla bir anket açılır.

486 Macit GÖKBERK, "Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk", 314.

487 Mehmet ÖLMEZ, "Ülkü ve Dil Yazıları", Kebikeç, 3, 1996, 144.

Şemsettin Sami Beyin Kamusu Türki adlı sözlüğü temel alınarak, konuşma ve yazı dilindeki Arapça ve Farsça kelimeler taranır ve Türkçe karşılıkları bulunur. Karşılıkları aranan kelimelerin listeleri “her gün Ajans, Radyo ve gazeteler” aracılığıyla duyurulur. Gazetelerin bu konuya köşelerinde yer vereceği yinelenir.⁴⁸⁸ Gazetelerin yanı sıra Ülkü dergisi ve Halkevleri de yabancı sözcüklere karşılık bulma ve “öz Türkçe yarışı”na katılır. Halktan gelecek Türkçe sözcük karşılıklarının dergide basılacağı, en çok beğenilen karşılıkları yollayanların adlarının “şeref sayfası”na basılacağı, öz Türkçe yazılmış şiir ve öykü yarışmalarının açılacağı yine aynı sayıda ilan edilir.

Dergide söz konusu çağrı yazılarının dışında, “Türk Dili Tetkik Cemiyeti”nin amaçları da ayrıntılı olarak anlatılır. Bunun yanı sıra ideolojik tartışmalar yapılır. Bunlardan Ragıp Hulusi (Özdem)’in makaleleri dilin laik bir kültür zemininde gelişeceğini savunan makaleleri günümüze de ışık tutar niteliktedir.⁴⁸⁹ Ragıp Hulusi, toplumsal ve siyasal anlamda “terakikiler ve muhafazacılar”, yani “eskilikçiler ve yenilikçiler” olmak üzere “iki sınıf insan” olduğunu söyler. Yazara göre bu kesimleri “dinciler (Klerikaller) ve dünyacılar (Laikler)” olarak tanımlamak da mümkündür.⁴⁹⁰ Yazara göre dinciler, resmi bir mezhep veya kiliseye bağlı olsun olmasın bütün hayat görüşünü ve dolayısıyla toplumsal siyaset ve terbiye (kültür) işini semavi bir kuvvet ve prensibe istinat ettirmek; dünyacılar ise tabiat kuvvetleri dışında ve üzerinde manevi bir varlığa inanan, dolayısıyla kültür ve siyaset işini serbest akıl ve vicdan

488 ANONİM, “Dil Seferberliği”, Ülkü, I, 1, Şu.bat 1933, 10.

489 Ragıp Hulusi (Özdem), dil alanındaki çalışmaları ve çevirileriyle tanınmaktadır. Dil Encümeni’nde ve İstanbul Üniversitesi Umumi Dil Bilgisi Kürsüsü’nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. Dil araştırmalarında bilimsel bakışı egemen kılmaya çalıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Namık Orkun, “Ölümü Dolayısıyla Ragıp Hulusi Özdem İçin”, Ülkü, Cilt V, 56, 16 İkcikanun (Ekim) 1944, 17.

490 Ragıp Hulusi, “Türk Dili Tetkik Cemiyeti”, Ülkü, I, 1, Şu.bat 1933, 31.

üzerine dayandırmak isteyenlerdir. Cumhuriyet yönetimi kültürel atılımların, doğaüstü bir gücün varlığından bağımsız olarak “dinci bir zihniyet” yerine, “laik bir zihniyetle yani müspet ilim ve serbest felsefe kafasıyla” yapacaktır. Bu değerlendirmenin ardından Ragıp Hulusi (Özdem), milletlerin tarih boyunca dini ve kültürü yaymada izledikleri yolun dört aşamadan oluştuğunu belirtir. Bunlar; din kültürünü kutsal kitaplar aracılığıyla yayma, dünya kültürünü klasik denilen dillerle yayma, din kültürünü millet dilleriyle yayma ve dünya kültürünü millet diliyle yaymadır. Yazara göre Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşunda milli dile önem veren kişiler ortaya çıkmasına karşın, saltanatın ilerleyen süreçlerinde “siyasi kuruluş ve yaşayış şartları ve bu şartların meydana getirdiği dinci, ümmetçi düşünüş ve duyuş dolayısıyla bu gayretler hep boşa gitmiş”tir.⁴⁹¹ Görüldüğü gibi söz konusu makalelerde dilin yabancı sözcüklerden temizlenmesi amacına, ümmet toplumundan kopmanın araçlarını yaratmak da eşlik etmektedir.

Ülkü’nün Ekim 1933 tarihli sayısında dil çalışmalarının en önemli isimlerinden İbrahim Necmi’nin (Dilmen) “T.D.T.C. Bir Yıl İçinde Neler Yaptı” başlıklı yazısı yayımlanır. Yazar Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin bir yıllık çalışmasının dökümünü çıkarır. Cemiyet’in linguistik ve filoloji, etimoloji, Türkçe’nin özleştirilmesi çalışmaları, gramer üzerine hazırlıklar, “İstilah kadrolarının hazırlanması” ve söz derleme seferberliği hakkında bilgi verir. Bu açıklamaya göre, 1933 yılının ilk günlerinde başlayan söz derleme çalışmaları sonucu dokuz ay içinde yirmi bin sözcük derlenir. Yazar; Cemiyet’in “neşriyat kolu”nun başardığı işleri şöyle özetler: Bütün gazetelerin dil meselesine sahip çıkması sağlanarak, dil köşeleri açılmış; Türk dili adı verilen bültenin üç sayı çıkmasını sağlanmış; yurtiçinde ve yurtdışında çıkan yayınları izlenmiş; yazarların öz Türkçe sözcük-

491 Ragıp Hulusi, “Türk Dili Tetkik-Cemiyeti”, 40.

leri kullanılmasını teşvik ederek bu sözcüklerin yayılmasını sağlanmıştır.⁴⁹²

1935 yılında Ülkü'de, Türk Dili Araştırma Kurumu Sekreteri İbrahim Necmi (Dilmen), Dil Bayramı nedeniyle İstanbul Radyosu'nda yaptığı konuşmada ise üç yıl boyunca yapılan dil çalışmaları özetler:

- “1- Bütün yurt içinde halk ağzından söz derlemesi yapılmıştır. Bunun için bütün öğretmenler, dilseverler, devlet iş-yarları, Halkevleri ödev almışlardır. Köylere varmaya kadar her yerde halkın ağzından duyulan sözler fişlere geçirilmiş, ilçe ve il başkentlerinde toplanmış, süzüle süzüle kurum merkezine kadar gelmiştir... kurum merkezinde toplanan fişlerin sayısı 140.000'e varmıştır. Bunları koynunda toplayacak bir derleme dergisi hazırlamaktayız.
- 2- Yazı dilinde çok kullanılan fakat halkın konuşma dilinde yeri olmayan 1500 kadar kelime, gazeteler, ajanslar, radyolarla herkese bildirilerek bunlara karşılık arama işi, bütün ulusa bir ödev olarak verilmiştir. 'Büyük dil anketi' adı verilen bu çalışma bütün yurttaki derin bir sevgi ve ilgi ile karşılanmıştır...
- 3- Ankete konmuş ve konmamış yazı dili sözlerini karşılamak üzere, derlemeden gelen fişler ile 150 kadar kitaptan Türkçe sözler taratılmış, Türk dilinin varlıklarını, hiç değilse bu varlığın büyük bir kısmını koynunda toplayan bir tarama dergisi basılmıştır. Bu dergide şimdiye kadar yabancı sanılan 7000 den fazla söze karşı, bunları anlatan 30.000'e yakın Türkçe söz vardır...
- 4- Türkçe söz yaratma yollarını göstermek ve bir kökten bir çok sözler bulma işini herkesin yapabileceği bir şekle sokmak isteğiyle, dilimizde söz kurumu yolları üzerine

492 İbrahim Necmi (DİLMEN), “T.D.T.C. Bir Yıl İçinde Neler Yaptı”, Ülkü, I, 9, Ekim 1933, V, 32, 186-190.

bir anket yapılmış, bu anketin iki parçası basılıp yurda yayılmıştır...

- 5- En son olarak tarama dergisindeki karşılıklar elenmiş, gerekli sözlerin karşılığına yeni sözler yaratılarak bir 'Karşılıklar Kılavuzu' yapılmış ve herkesin gözü önüne konulmuştur. Bu kılavuz Osmanlıca'dan Türkçe'ye ve Türkçe'den Osmanlıca'ya olmak üzere iki kısımdır. Cep kılavuzu şeklinde basılmıştır. Herkesin kolaylıkla kullanabileceği bir biçimdedir."⁴⁹³

Sözcük derleme çalışmalarına Türkiye'nin her yanındaki Halkevlerinin büyük katkı yaptığı bilinmektedir. Özellikle öğretmenlerin derledikleri sözcük fişleri Ankara'da toplanıp, derlenir, Halkevi dergileriyle Ülkü dergisinde toplanan sözcükler listeler halinde yayınlanır.

Ülkü'nün 1935 tarihli sayısında, Ankara Halkevi Başkanı Ferid Celal Güven'in Dil Bayramı nedeniyle Halkevi salonunda yaptığı konuşma, "Ankara Halkevinde Dil Bayramı Töreninde Açma Söylevi" başlığıyla verilir. Güven konuşmasında; Osmanlı İmparatorluğu'nun bağışlanamayacak suçlarından birinin Türk diline karşı işlendiğini ve böylece aydın ile halk birbirinden farklı dünyalarda yaşamak zorunda bırakılmasıdır. Ayrıca Osmanlıca gibi "uydurma" bir dille yazılan kitaplar halka ulaşmamıştır. Oysa halk söz konusu yabancı dile uyum sağlamak yerine, Türkçe'yi yaşatır. Yazara göre imparatorluğun suçlarından ikincisi de, dilini yozlaştırdığı bir milletin içine yabancı unsurların girmesini kolaylaştırarak, milletin bölünmesini sağlamıştır⁴⁹⁴

Hasan Reşit Tankut makalesinde, nerede bir kazı başlasa

493 İbrahim Necmi DİLMEN, "Türk Dili Araştırma Kurumu Adına Verilen Ayta", Birinciteşrin (Ekim) 1935, 82.

494 Ferid Celal GÜVEN "Ankara Halkevinde Dil Bayramı Töreninde Açma Söylevi", Ülkü, V, 32. Birinciteşrin (Ekim) 1935, 88.

ve önemli bir uygarlık bulunsa Batı'nın bu uygarlığı kendisine mal etmesinden şikayetçidir. Yazarın; Sümer halkının Sami ırka ait olduğuna ilişkin değerlendirmelerin yapıldığını, ama kısa bir zaman sonra bunun yanlışlığının ortaya çıkmasından memnun olduğu görülmektedir.⁴⁹⁵

Münir Hayri'nin yazısı da "Halkevlerinde Dil İşleri Sergisi"⁴⁹⁶ başlığını taşır. Türkiye'yi "Devrim memleketi" olarak adlandıran Münir Hayri, bir dil sergisinde nelerin gösterilebileceğini, dilin ve yazının tarihinin bir sergi yoluyla anlatılabileceğini savunur. Dil çalışmalarının görsel anlatım aracılığıyla halka anlatılmasının daha öğretici olacağına dikkat çekilir.

Ülkü'nün Mart 1936 tarihli sayısında Şakir imzalı "Bir Dil Atlası Hakkında"⁴⁹⁷ başlıklı yazıda, Türk Dil Kurumu'nun "bir Anadolu dil atlası" hazırlaması gerektiği savunulur.

Her devrimde olduğu gibi Kemalist Devrim'in bazı tezlerinde de abartmalar ve aşırılıklar vardır. Tarih tezlerinde olduğu gibi dil çalışmalarında da abartılı ve bilimsel olmayan görüşler ileri sürülmüştür. Dildeki yabancı kökenli bazı sözcüklerin Türkçe olduğunu kanıtlamak için savunulan Avusturyalı bir bilginin, Dr. Kıvrıç'ın Güneş-Dil kuramı da bu abartılı görüşlerdendir. Falih Rıfkı Atay, "Çankaya"da şöyle demektedir: "1935 sonbaharında Atatürk İstanbul'dan Ankara'ya rahatsız dönmüştü. Kurum üyelerini yanına davet etti. Yatakta idi, Fransızca yazılmış bir kısa etüdden bahsetti. Bu etüd Viyanalı doktor Kıvrıç tarafından yazılmıştı. Viyanalı doktora göre ilk tefekkür güneşle alâkalı idi. Dillerin doğuşu da güneşe bağlanmalı idi. Bu etüdden ilham almışa benzeyen Güneş Dil teorisi üzerinde durmak istemiyorum. Ben bu teoriye hiçbir za-

495 Hasan Reşit TANKUT, "Sümer, Mohancodaro, Harappa ve Ana Dil", Ülkü, V, 32. Birinciteşrin (Ekim) 1935, 90.

496 Münir HAYRİ (Egeli), "Halkevlerinde Dil İşleri Sergisi", Ülkü, V, 32. Birinciteşrin (Ekim) 1935, 94.

497 Şakir, "Bir Dil Atlası Hakkında", Ülkü, VIII, 37, Mart 1936, 42.

man inanmamıştım. Atatürk'ün maksadı bir çok yabancı kelimenin Türkçe olduğunu ispat ettirerek, Türk lugatini dünyanın en zengin olanlarından biri haline getirmektir.”⁴⁹⁸

Bu teori, ilk insanlar için en üstün nesnenin güneş olmasına dayanır ve dilin oluşmasında da en önemli unsurun güneş olduğunu ileri sürer. Güneş ve güneşe ait sıfatların, dilin ilk ana köklerini oluşturduğunu varsayar. Buna göre; kökeni bilinmeyen Arapça ya da başka dillere ait sözcüklerin Türkçe sayılması gibi bir yönde de kullanıldığı görülür. 1935'te başlayan ve 1936'daki Dil Kurultayı'nda kabul edilen Güneş-Dil teorisi, zaman içinde terk edilir. Bu bir yasa, bir teori doğrulanmış bir kural değil bir kuram/teori, bir varsayımdır. Kuramlar deneme ya da uygulamada başarılı olursa etkinliklerini sürdürür, hatta yassallaşır. Umulan sonuç alınamayınca ise ondan vazgeçilir ve unutulur. İşte Güneş Dil teorisi de tarihe mal olur.⁴⁹⁹

Ülkü'nün İlkteşrin 1938 tarihli sayısında Güneş-Dil teorisi şöyle savunulur:

“... Güneş-Dil teorisinin Türk diline kazandırdığı yalnız muhteşem bir maziden ibaret değildir. Bir çokları dilimizde yabancı sanılan birkaç bin kelimeyi çıkarmak, bunun için de dilin ilkel basitliğine gitmek istiyorlardı. Bu dilin fakirleşmesi, gerileşmesi demekti, Teori bize dilimizde yabancı sanılan birçok kelimelerin Türk hüviyetlerini sezmek imkânını yermiştir. Dünya kültürünün bütün ileriliğini ifade eden dillere analık yapmış olan Türk dili, bugünkü şekliyle biraz yabancı sanılan öz kelimelerinden niçin mahrum kalmalıdır. İlimde, iktisatta ve siyasette ilerleyen Türk cemiyetinin kültürel hayatına gereken zengin dil, yine Türk dilidir ve o en geniş kültür mefhumlarını ifade edecek unsurları içinde taşımaktadır.”⁵⁰⁰

498 Falih Rıfkı ATAY, Çankaya, Bates Yayınları, İstanbul, 1984, 479.

499 Şerafettin TURAN, Türk Devrim Tarihi (1923-1938), 110.

500 ANONİM, "Dil Bayramı-Büyük Ekonomik Plan", Ülkü, XI, 68, İlkteşrin (Ekim) 1938, 178.

Ülkü'nün İkcinciteşrin 1938 tarihli sayısında Dilmen'in "Cumhuriyet Yıllarında Dil Çalışmaları" başlıklı yazısı yayımlanır. Makalenin içeriği Güneş Dil Teorisi ile ilgili yukarıda yer alan anlatıya benzer niteliktedir. Yeni kurulan Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin bu sürece katkıda bulunacağını ileri sürer. Yazar bu teorisinin, dilin zenginleşmesine büyük katkıda bulunduğunu anlatır. Dilmen, Cumhuriyet'in dil alanındaki çalışmalarını, bütün imparatorluk tarihinin veriminden, çok daha ileri bulur. O; dinin "yobaz"ların eline düşerek "taassup" kaynağı oluşturduğunu ve Arapça'ya da kutsal sayılmasına paralel olarak Türkçe'nin ihmal edildiğini söyler. Söz konusu tarihe karşın, çok kısa bir zaman diliminde Halkevleri aracılığıyla 25-30 bin kelimelik bir halk ağızları lügati toplanmış, eski-yeni demeden hem el yazması hem de baskı kitaplardan 250 tanesi taramaya verilmiş ve bunların 110 tanesi taranmıştır. Böylece en kısa zamanda, "Türk Lehçeler Lügati ve Mukayeseli Lehçeler Grameri" ortaya konabilecektir.⁵⁰¹

1940 yılına gelindiğinde Ülkü'de Halkevlerinin dil alanındaki çalışmalarının ve yeni talimatnamesinin önemine dikkat çekilir. Talimatnamede, Halkevlerinin Dil ve Edebiyat şubesinin yazın alanında genç yeteneklerin ortaya çıkmasına ve desteklenmelerine aracılık etmesi istenir. Bu amaçla, sanat ve edebiyat alanında yarışmalar düzenlenmesi, konferanslar verilmesi, yayın yapılması önemle vurgulanır.⁵⁰² Böylelikle dil alanında ürün vermenin desteklendiği bir süreç de başlamış olur.

Ülkü dergisinde dilde devriminin coşkusunun 1940'lara doğru azalmaya başladığını belirtmiştik. İkinci ve üçüncü serisi Ülkü'de dil araştırmaları ile ilgili yazılar yer almakla birlikte, 1935'lerdeki yoğunlukta dil tartışmaları yapılmaz. Bedia Akarsu bu durumu şöyle değerlendirir: "Karşı devrimciler daha 11

501 İbrahim Necmi DİLMEN, "Cumhuriyet Yıllarında Dil Çalışmaları", XI, 69, İkcinciteşrin (Kasım) 1938,243.

502 Kemal ÜNAL, "Bazı Yeni Esaslar", Ülkü, XV, 90, Ağustos 1940, 488.

Kasım 1938'den başlayarak muhalefete geçtiler. İlk karşı geldikleri de dil devrimi idi. Ülkü dergisinde o güne kadar öz Türkçe'yi savunan kişiler birden Aralık 1938 tarihinde Osmanlıca yanlısı oluverdiler.”⁵⁰³ Bununla birlikte, özellikle Ülkü'nün ikinci serisinden itibaren, halk ozanlarının-şairlerin dizelerine, öykülere ve halk anlatılarına özel bir önem verildiği görülmektedir. Halk kültüründen örneklerle daha çok yer verilir. Bu dönemde Ülkü dergisi kendisini, “Halkevleri ve Halkodaları Dergisi” yerine “Milli Kültür Dergisi” olarak tanımlar. Gerçekten de dergideki yazıların mücadeleci yoğunluğu kaybolur. Dergi, halk kültürü tanıtan, eksikleri vurgulayan ve kültürel gelişmeleri aktaran bir görünüm alır.

Kültür ve Sanat

Ülkü dergisinde, kültür-sanatın ulusal yapılanmada öneminin anlatıldığı, bu alandaki çalışmaların halka duyurulduğu ve eksiklerinin vurgulandığı çok sayıda yazı yer alır. Özellikle derginin kendisini “Milli Kültür Dergisi” olarak tanımladığı 1 Birinciteşrin (Eylül) 1941 tarihinden, diğer bir deyişle ikinci seriden itibaren bu yazılarda artış olduğu görülmektedir. Dergideki kültür-sanat ile ilgili makaleleri irdelemeye geçmeden önce Cumhuriyet'in ilk on yılındaki kültür-sanat anlayışını ele almak gerekmektedir.

1930'lu yıllardan itibaren Türkiye, kültür ve sanat alanında önemli gelişmelere tanıklık eder. Tarih, arkeoloji ve dil çalışmalarının kurumsal olarak ele alınması, kazılar sonucu Anadolu uygarlıklarının bir bir ortaya çıkarılması, her yeni verinin uzmanların tartışmasına sunulması ve kongreler düzenlenmesi ülkemiz düşün dünyasına canlılık getirir. Bu yıllarda, ivme kazanan kültür-sanat alanındaki girişimlerin de kurum-

⁵⁰³ Bedia AKARSU, Atatürk Devrimi ve Temelleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1997, 158.

laşmaya başladığı görülür. Önceki bölümlerde de ele aldığımız gibi kurtuluşun hemen ardından, asıl savaşın eğitim alanında olacağı ve bu alanda zafer kazanmanın gerçek kurtuluşu getireceği Cumhuriyet'in önderleri tarafından dile getirilir. Eğitimin ana halkası bir Cumhuriyet kuşağı yetiştirmek olmakla birlikte, yetişkin eğitimi de politik öneme sahiptir. Ülkenin yeni yurttaşını yaratmanın en önemli boyutunu, sanatın halktan beslenmesi ve halkın sanatla buluşması oluşturur. Bununla birlikte sanat, feodal değerlerle (geleneksel toplumla) mücadele aracı olarak da görülür. Çetin bir mücadele yürüteceklerin yüreklerinde kuvvet, neş'e, hayat, azim bulmalarının, hem de başarmanın "tılsımı" güzel sanatlardır. Böylece sanata iki temel işlev yüklenir. Sanat hem "inkılap ideolojisi"ni" halka benimsetecek, dolayısıyla halkın mücadele gücünü artıracak, kültür düzeyini yükseltecek-halkı eğitecek; hem de yerel motifleri göz ardı etmeden kendi alanında da "muassır medeniyetler düzeyine" çıkmaya hizmet edecektir.

Halkın kültür seviyesinin yükseltilmesinde sanatın bireyleri kolay etkileme özelliğinden yararlanmak, sanatsal faaliyetlerin devlet himayesi altına alınmasını gündeme getirir. Sanata yüklenen misyon açık olarak tanımlanır.⁵⁰⁴ Bu söylemin, uygulamaya yönelik ilk işaretlerini 1923 yılında Darülelhan'ın (Konservatuar), Maarif Nezareti'nden alınıp Vilayet'e bağlanması ve "Garp Musikisi Şubesi" açılması oluşturur. Böylece konservatuarın çekirdeğini yaratmaya yönelik olarak Batı müziğine kapıların aralandığı görülür. Ardından 1924'te Musiki Muallim Mektebi kurulur. Bu okul Batı müziği eğitimi verecek olan öğretmenleri yetiştirmek üzere açılır. Yine 1924'ten sonra Avrupa'nın çeşitli ülkelerine özellikle müzik

504 Nilüfer ÖNDİN, Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Kültür Politikalarının Türk Resim Sanatı Üzerindeki Yansımaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 56.

eğitimi görmek üzere çok sayıda genç gönderilir. 1930'ların başında yurda dönen bu gençler özverili çalışmalarıyla Türkiye'nin kültür-sanat tarihine adlarını yazdırırlar. 26 Kasım 1934'te Ulusal Müzik Kongresi toplanır. İlk ulusal opera temsilleri de yine bu yıl sahneye konur.⁵⁰⁵ Musiki Muallim Mektebi 1936'da yeni bir yapılanmayla; Ankara Devlet Konservatuarı'na dönüştürülür. Alman besteci Paul Hindemith'in büyük katkısı olan bu kuruma, kısa bir süre sonra Macar besteci Bela Bartok da katılır. Bartok'un danışmanlığında, konservatuarda Türk Halk Müziği Arşivi kurulur. Bela Bartok'un gözetiminde Anadolu'da halk ezgilerinin kayıtları tutularak ilk arşivler hazırlanır. Bela Bartok'un bu gezisi bölge gazeteleri de dahil olmak üzere gazetelerde ve Ülkü dergisinde ayrıntılı olarak yazılır. Yine aynı yıl Carl Ebert (Şubat 1936), Tiyatro Bölümü'nün kuruluşu için çağrılır. Ebert, "bilumum tiyatro ve opera işleri uzmanlığı" için görevlendirilir.

Bu dönemde müzik ve sahne sanatlarındaki gelişmelerin yanı sıra plastik sanatlarda da önemli adımlar atılır. 1908'de kurulan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti, Türk Ressamlar Cemiyeti (1921), 1926'da ise Türk Sanayi-i Nefise Birliği, 1929'da Güzel Sanatlar Birliği adını alır. Osmanlı Ressamlar Cemiyet'nin 1916'dan itibaren düzenledikleri sergiler Cumhuriyet'te de devam eder ve Cemiyet, Cumhuriyet'ten sonraki ilk resim sergisini 25 Temmuz 1924'te Galatasaray Lisesi'nde açar. Sergilenen 321 tablonun çoğunu İstanbul Belediyesi ve Maarif Vekaleti satın alır.⁵⁰⁶

Özellikle Cumhuriyet'in ilk on yılında devlet resim sanatının gelişmesi için pek çok önlem alır. Henüz Cumhuriyet'in

505 İran Şahı'nın Türkiye'yi ziyareti nedeniyle sahneye konan Özsoy Opera'sıdır. Ahmed Adnan Saygun'un müziğini yaptığı, Münir Hayri Egeli'nin librettosunu hazırladığı operanın konusunu ise Atatürk yazmıştır.

506 Ünsal YÜCEL, "Atatürk Döneminde Sanat Yaşamı", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, 423.

ilk yılında resim ve heykel öğrenimi için yurtdışına sekiz öğrenci gönderilir.⁵⁰⁷ Bunlardan Muhittin Sebati, Hale Asaf, Şeref Akdik, Nurullah Berk, Cevat Dereli, Refik Epikman, Mahmut Cuda, Ali Avni Çelebi heykeltraş Ratip Aşir Acudoğlu, Fahrettin Arkunlar ve Zeki Kocamemi'nin de katıldığı "Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği" kurar. Bu guruba daha sonra Saim Özeren ve Turgut Zaim katılır. 1929'da Türk Ocakları'nda açtıkları sergiyi Atatürk gezerek, serginin her yıl yenilenmesini ister. Onuncu Yıl'da ise İstanbul'da ressam Nurullah Berk, Abidin Dino, Zeki Faik İzer, Elif Naci, Cemal Tollu ve heykeltraş Zühtü Müridoğlu'dan oluşan altı genç sanatçı D Grubu'nu kurarlar. Ayın yıl Ankara'da İnkılap Sergisi açılır ve bu sergiler 1936 yılına dek sürer. Devletin sanatı destekleme politikası, Devlet Resim ve Heykel Sergileri'nin her yıl açılmasını sağlayan bir düzenlemeyle 1939'da gerçekleşir. Halkevlerinin sanatın geliştirilmesine katkısı da talimatnamelerle düzenlenir. Bu kurumlar, hem sanatın üretildiği hem de genç sanatçıların ortaya çıkmasının ödülleriyle desteklendiği mekanlar olur. Bunun yanı sıra Halkevlerinin, halkın sanatla buluşma yeri olmasına da özen gösterilir.

Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü Namık İsmail, 3.8.1933 tarihli Milli Eğitim Bakanlığı'na sunduğu rapor ile, sanatın ve sanatçının estetik ve ulusal değerleri gözetecek eserler vermesi amacıyla desteklenmesi, sanatın halka benimsetilmesi için kamusal alanda eserlere yer verilmesini sağlayacak talimatnamelerin düzenlenmesi, bir İnkılap Müzesi açılması ve Güzel Sanatlar Şurası kurulması için öneriler getirir. 1935'te Ar Genel Müdürlüğü kurulur. 1937'de Güzel Sanatlar Akademisi resim bölümü başkanlığına Leopold Levy ve heykel bölümüne Rudolf Belling getirilir. Aynı yıl Dolmabahçe

507 C.S. TOLLU, "Cumhuriyet Devrinde Sanat", Ülkü, V, 32, Birinciteşrin (Ekim) 1935, 225.

Saray'ın Veliâht Dairesi Devlet Resim Heykel Müzesi'ne dönüştürülür.

1938-1943 yılları arasında CHP'nin kararıyla Güzel Sanatlar Akademisi tarafından seçilen ressamırlar ülkenin çeşitli yerlerine resim yapımları için gönderilirler. Sonraki yıllarda resim yapmak üzere görevlendirilen ressamırların seçimini, CHP ve sanatçı grupları birlikte yapar. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Hikmet Onat, Saim Özeren, Cemal Tollu, Sami Yetik, Feyhaman Duran, Hamit Görele, Mahmut Cuda, Ali Avni Çelebi ve Zeki Kocamemi ilk yıl geziye katılan ressamırlarımızdandır. Geziye katılan ressamırların her türlü gereksinimleri karşılanır. Bu gezilerin sonunda, sanatçıların çalışmaları sergilenir. Ülke çapında büyük ilgi gören resimler, en son 1944'te olmak üzere altı kez sergilenir. Ülkü dergisinde bu sergilere yönelik olarak çok sayıda yazıya yer verilir. Ülkü'nün yeni serisinin hemen hemen bütün kapak malzemeleri yurt gezilerinde yapılan resimlerden hazırlanır.

Devletin toplumcu kültür-sanat politikasına paralel olarak, Ülkü dergisinin ilk sayısından itibaren güzel sanatların toplum yaşamındaki rolüne ilişkin yazılara büyük önem verilir. Özellikle ilk yıllarda dergide yer alan yazılarda, sanatın halk için yapılması ve inkılapçı bakış açısının egemen olması gerekli görülür. Bu yüzden de sanatın “başı boş” bırakılmaması istenir. Sanatın “kontROLSÜZ” kalmasının, sanatçının sanat zevklerini ve yeteneklerini geliştireceği kabul edilmekle birlikte, bu durumun yol açacağı sakıncalardan en önemlisi, sanatçının “dünyadan bihaber, yalnız kendi muhayeelerinin daima yanlış telkinleri altında hüsrandan hüsrana koşan gayrimemnun ve bedbahtlar sürüsü” haline gelebilecekleri kaygısıdır! Çünkü, sanat toplum için yapılmalıdır. Cumhuriyet kuşağı, bir inkılap kuşağıdır, sanat da inkılabın sanatı olmalıdır: “Biz laik, milliyetçi, halkçı ve inkılapçı bir cumhuriyetin evlatları olduk. Onun için şimdiden sonra tekmil terbiyemiz, muhtaç olduğu

kuvvetleri bu büyük prensiplerin kaynaklarından alacaktır. Şu halde güzel sanatlarımız da bütün varlığımıza yeni bir temel kuran bu prensipleri iyice emmek suretiyledir ki muassır, medeni ve hakikaten inkılap Türkiye'sine layık yeni bedialar ortaya getirebiliriz. Eğer şair, romancı, tiyatro muharriri, musikişinas, heykeltıraş, ressam her ne ve her kim olursa olsun, bir sanatçı bunları anlayamadı kavrayamadı ise heder olan dehasına da acırım, milletin kaybettiği zamana, da!"⁵⁰⁸ Görüldüğü gibi sanatçıya, ulusun öncüsü kimliği uygun görülür. Böylece sanatçıya, devrimlerin ilkelerini kavrama ve bu ilkeleri sanatıyla ortaya koyma görevi verilir. Sanata yönelik söz konusu yaklaşımı benimseyen Ülkü dergisinin yazarlarından Fazıl Ahmet, kentin dokusunun da aynı sorumlulukla gözetilmesi gerektiğini savunur. Yazar, bu konuyla ilgili belediyelerin yeni yapılacak binalarda sanat zevkini gözetmelerini ister, gözlerin zevksizliğe alıştırılmaması için özenli bir yapılaşma olmalıdır. Belediyelere, halkın "aşağı ve düşkün zevkin taşlaşmış örnekleri olan birçok çirkinlik kümesi"ni görmemesini sağlayacak estetik kaygılarla hareket etmekle görevli olduğu anımsatılır.

Sanatın devrimlere uygun bir çizgide yürümesi gerektiğine ilişkin tartışmalara Ressam Ali Sami Boyar da katılır. Sanat tarlasının saf ve bakir olduğunu savunan sanatçı, Avrupa'da çürümüş sanatın ülkemizde yerinin olmayacağı ve inkılap Türkiye'sinde yeni bir milli sanatın kendi ruhundan çıkacağını iddia eder: "Duygulu ve münevver inkılâp Türkü Avrupa'daki 'snob'ların aldatıldığı sahte sanat dolaplarıyla kandırılmaz. Türk inkılâbının hazmedilememiş posalarla uğraşacak vakti de yoktur. Bundan sonra özenti aristokrasiye, satın alınmış kontluğa, prensliğe, dünyanın hiç bir tarafında yer kalmamıştır ki 'snobisme'de yaşayabilsin."⁵⁰⁹ Resim eğitiminin öne-

508 Fazıl Ahmet, "Bedii Terbiye", Ülkü, I, 2, Mart 1933, 133.

509 Ali Sami BOYAR, "Türk İnkılabının Beklediği Sanat", Ülkü, I, 10, Kasım 1933, 306.

mine dikkat çeken sanatçı, geleneksel eğitimle değil “ilim ve irfan sermayesiyle” yapılmasının yeni sanatı doğuracağını savunur. İnkılabın ressamlardan “vazife” beklediğini belirten sanatçıya göre, bunun bir vatan hizmeti, askerlik hizmeti olarak, kişisel çıkarların dışında algılanması gerekir. Özellikle yeni sanatı yaratmak için, halkın parasıyla yurtdışında eğitim gören sanatçılara çağrıda bulunur. Sanatçının “başı boş” olmaması gerektiğine ilişkin Fazıl Ahmet’in yaptığı vurgunun benzerini Ali Sami Boyar da yapar. Hedeflenen amaca en kısa yoldan ulaşmak için, sanatın gidişini ilmi ve otoriter bir teşkilata bağlamanın önemli olduğunu söyler. Milli resim müzelerinin açılması, halkta sanat sevgisinin uyandırılması, bu süreçle birlikte ele alınır.

Ali Sami Boyar bir başka yazısında, okullarda nitelikli sanat eğitiminin verilmesini, “milli sanatın ve sanatçının” yetiştirilmesinin önemine dikkat çeker: “...Mekteplerdeki resim derslerinde iki büyük gaye gözetilmelidir. Bunlardan biri ameli resim dersi, diğeri de sanat terbiyesini, sanat zevkini, hazırlayacak fikir dersidir. Bu arada hocanın en mühim vazifelerinden biri de yüksek sanat kabiliyeti olan çocukları bulup çıkarmak ve onları memlekete kazandırmaktır. İşte memleketin şerefini yükseltecek milli sanatkarlar böyle bir fidelelikte yetişirse, güzel sanatlar akademisinin yüzünü güldürecek talebe de kolayca bulunur.”⁵¹⁰

Behçet Kemal Çağlar, için de sanat “cemiyet için” olmalıdır. “Gönüllü Sanat” başlıklı makalesinde yazar, inkılap memleketlerinde sanatçının inkılabın “emrine girmesinin” bir gönül borcu, varlık sorunu olduğunu savunur. Sanatçı inkılap heyecanını toplumdan alarak yaratabilir ve yarattığını halkla paylaşarak yeni yaratıcı kaynak üretebilir. Bu sürecin kesinlik-

510 Ali Sami BOYAR, “Sanat Varlığımızda Resmin Yeri”, Ülkü, 1,5, Haziran 1933, 398.

le gönüllü olması gerektiğini söyleyen yazar, aksi takdirde sanatçının “müstemlekelerden savaşa gönderilen asker”le aynı duruma düşeceği anımsatılır. Çağlar, Türkiye’nin kültür seferberliği içinde olduğunu, sanatın ve sanatçının “İstanbul Efendisi gibi vazifeden muaf” sayılamayacağını söyler:

“... Sanatı yalnız verem olduğu için hassas olan ve bu marazî hassasiyetle bir takım eserler veren bir hasta gibi ancak sanatoryumunda, hem de tam bir tedaviye tâbi tutmadan alıkoymak ve bu suretle gittikçe yaklaşan mukadder ölümüne kadar yapacağı şeyleri kâr saymak gafletini ve hattâ hiyanetini artık yapmıyalım ve müdafaa etmiyelim! Sanat, bırakınız, hayata çıksın; eğer ciğerleri bu havaya müsait değilse; o, bu iklimin çocuğu değildir; bir an evvel ‘rahmeti rahmana kavuşsun’ da kendini de cemiyeti de kurtarsın.

Biz epik bir milletiz!

Bugün de Bozkırın ortasında düşmanların en çetini ‘tabiat’ı yenmenin zevkini tadıyoruz. Sanata bugün de bu zorlu savaşın destanını yazmak düşünüyor. Türk sanatının kaynakları, Türk tarihinin derinliklerinde ve Türk halkının ruhundadır, ödünç su ile değirmen çevirmeyi bırakalım!

Bu kaynaklara eğilmek, bu kaynaklardan süzülen iksirlere kanmak lâzımdır ve ondan sonra eser yaratmak mümkündür...

Avrupa sanatı, bütün ‘baş döndürücü yüksekliğine ve genişliğine rağmen, bir gün, kaynak bakımından, bizimkine göre, çok fakir kalacaktır: Yunan ve Roma medeniyetlerinin ve onlardan sürüp gelen ilhamların doğurduğu şaheserlerin kaynağı olan o tarihî ve medenî kültürden bin kat daha zengin, olgun ve köklü bir kültür, kapılarını yavaş yavaş bize açıyor. Türk sanatı! Bu eşiğe basan ilk ayak, o taşta değen ilk dudak olmalısın!

‘Halka doğru’, halkın ruhuna varış... Halkı dinleyiş. Bunlar,

sanat için birer süs, birer hatır alma değil, birer hayatî zaruret! Ziya Gökalp'tan, Mehmed Emin'den; hattâ Akif Paşa'dan, hattâ Nedim'den beri duyulan bu ihtiyaç, bir sıtma nöbeti gibi, zaman zaman şairleri yoklamaktadır. Fakat hiç biri, henüz bunun hakikî manasını kavramış, hayatî ehemmiyetini anlamış görünmemektedir. Köyden bahsederken 'yeşil zümrüd, sen,, sıfatlarını kullanmak, kadından bahsederken 'Firdevs, Süheylâ, Lâmia' yerine, 'Ayşe, Fatma, Zeynep' adlarını koymak, erkekten bahsederken onu çoban, zeybek veya onbaşı olarak almak, millî sanat yapmış olmak için kâfi geliyor ve hattâ bir miyar sayılıyor... Şair, aşırma kültürlerden aldığı acemi bir meharetle kötü bir Venüs kanavasını çiziyor ve yanına bir Türkmen güğümü koyuyor ve böylelikle bizim Ayşemiz'i ve Zeynebimiz'i yazdığını sanıyor...

Doğacak ve yaşayacak sanat bu değildir! Büyük sanat, güzel sanat: Gönüllü sanat, Türk tarihine ve Türk halkına dayanan sanat!"⁵¹¹

Ülkü dergisinde, Halkevlerinde açılan resim sergileriyle ilgili haberlere de yer verilir. Bu sergilerdeki resimler değerlendirilirken bir yandan eserlerin evrensel katkı sunmaktan çok uzak olduğu ortaya konur, diğer yandan da Türk resim sanatının aldığı yol açısından büyük bir gelişme gösterdiği belirtilir. Sanatta evrensel ürünlerin ortaya çıkması için "nesillerin yetişmesi" gerektiği anımsatılır. Türkiye'de gelişmekte olan sanatla, Kurtuluş Savaşı arasında paralellik kurulur. Kısa sürede, olanaksızlıklar içinde olağanüstü başarıya imza atılmıştır. Yapılacak şey, başarıları gelecek kuşaklara taşıyacak temel kurmaktır.⁵¹² TOLLU'nun sergilenen eserlerin sanatsal değerine yönelik yaptığı bu ılımlı eleştiriye karşın dergide daha

511 Behçet Kemal (ÇAĞLAR), "Gönüllü Sanat", Ülkü, V, 25, İkincikanun (Ocak), 1935,336.

512 C. Sait TOLLU, "Zafer Bayramı ve Resim Sergisi", Ülkü, V, 32, Birinciteşrin (Ekim) 1935, 123.

sert eleştirilere de yer verilir. Nahit Sırrı, Haziran 1937’de Haziran açılan “Resim ve Heykel Sergisi” ile ilgili bir değerlendirme yapar. Buna göre, basın bu sergiye karşı kayıtsız davranmış fakat aynı kayıtsızlığı ressamalar da kendi eserlerine karşı yapmışlardır. Bu yazıda ressamaların ufkunun darlığından, heyecansızlığından ve sadece “devlet makamlarına satmak için” resim yaptıklarından yakınılır. Fakat, sözkonusu ressamaların isimleri verilmez. Sanatçıların İstanbul denilince Kurbağalıdere ve Adalar, Ankara denilince, Kale ve çevresinin resimlemesi yerine, çevrelerini görececek biçimde bakmaları önerilir. Devletin de bu sergilerin daha nitelikli hale gelmesi için özenli davranması gerektiği söylenir, konuları belirlenmesi ve yarışmalar düzenlemesi istenilir. Yazar sözlerini şöyle tamamlar: “Bu sergiden bazı resimler, bazı makamlarca alınacak. Lâkin bu serginin karşısında fikirler heyecana gelmemiş, çok güzel-leri de bulunan resimler üzerinde münakaşalar yapılmamış, hangilerinin daha iyi ve hangilerinin zayıf olduğunu aramak ve bulmak için gözler yorulmamış, başlar düşünmemiş, ve sergi kapanmak üzere olduğu halde hemen hiç bir kalem bu yüzlerce esere dair bir şey yazmak arzu ve ihtiyacını hissetmemiştir. Yazık!”⁵¹³

Elif Naci ise Nahid Sırrı’dan bir yıl sonra yazdığı makalesinde “D” grubu ressamalarının başarısını müjdeleyerek, gençlere güvenmek gerektiğini coşku dolu bir üslupla anlatır. Yazara göre gençlik on beş yılda rüştünü ispatlamıştır. Belediyelere ve devlet yetkililerine resim beğendirme güdüsüyle hareket etmeyen, bencil duygulardan uzak, özveriyle sanata kendini adayan bir kuşaktır bu: “İşte bu çocuklar, tam on beş senedir bu dâvalarında sebat ederek çalışmış, muvaffak olmuş ve genç cumhuriyetin bugünkü genç resim neslini meydana ge-

513 Nahid Sırrı (ÖRK), “Ankara’da Resim ve Heykel Sergisi”, *Ülkü*, X, 53, Temmuz 1937, 396.

tirmişlerdir. Müstakil ressam ve heykeltıraşlarla (D) grubu ressamları bu kavganın muzaffer mücahitleridir. Bu on beş cumhuriyet yılı içinde ara sıra nasıl ki irticain kuyruk kıpırdattığını ve rejimin demir yumruğu altında kafasının ezildiğini gördükse, resmin de buna benzer Şeyh Said'leri türedi ve her biri cumhuriyet çocuklarının ellerindeki kuvvetli fırçalarla tepelelerine inen darbeler altında son nefeslerini verdiler. Açtıkları sergilerde gençlerin getirdiği yeni havayı hazmedemeyenler, istihzayı silâh olarak kullandılar ve yeni resmin zaferini anlamamazlıktan geldiler. Fakat artık rüştünü ispat etmiş bir nesil, beynelmilel sergilerde kuvvetini dostuna ve düşmanına kabul ettirmiş bulunuyordu.”⁵¹⁴

Ülkü dergisinde genç ressamların eserleri, genellikle sergi sonrasında değerlendirilir. Bunlardan Eren Eyüboğlu ve Bedri Rahmi Eyüboğlu ile ilgili olarak yazılanlar geleceğin büyük sanatçılarını topluma duyurur: “Bedri Rahmi biraz daha içli, biraz daha yolunu bulmuş ve biraz daha memleket havasına girmiş bir haldedir. Resimlerinde şiir ile tabiat sevgisi bir arada gitmektedir... Bu ressamın eserlerinde kah Eren Eyüboğlu'nun tesiri ve Eren Eyüboğlu'nun resimlerinde Bedri Rahmi'nin izleri görünmektedir. Bununla beraber renkleri ve deformasyonlarıyla Eren daha cesurdur. Herkesi çekmeyen mevzulara bile onun öyle bir hırsla ve cehtle sarılışı var ki, her şeyden fazla yenilmek bilmeyen iradesini açıkça belirtmektedir.”⁵¹⁵

Dergideki sanat haberleri arasında amatör resim sergilerine de yer verilir. Bunlardan biri oldukça dikkat çekicidir. Dergide Orta Anadolu'nun neresi olduğu belirtilmeyen yoksul bir ilinde ortaokul öğretmeni olan ressam Cemal Bingöl'ün 520 öğrenciye yaptırdığı ve Ankara'ya sergiye getirdiği 1800 re-

514 Elif NACI, “1923'ten 1938'e Kadar Türkiye'de Plastik Sanat-Bir Kavganın Tarihçesi”, Ülkü, X, 69, İkinciteşrin(Kasım) 1938, 245.

515 Malik Aksel, “Beşinci Devlet Resim Sergisi”, Yeni Seri, 53, 1 Birincikanun 1943, 8

simden söz edilir. Sanatçının, harcamalarını kendi cebinden karşılayarak hazırladığı düşünülen sergiye ilişkin izlenimler şöyledir: “Kara kalem, sulu boya ve yağlı boya olan ve pedagoji kaideleriyle ders programı bakımından itirazlara sebebiyet vermesi mümkün bulunan bu her çocuğun elinden gelecek basitlikte olanları tabii pek çok. Fakat insanı leziz ve derin bir hayrete düşürerek yarının büyük birkaç ressamını şimdiden selâmlamak hayalini tattıran parçalar da var. O derecede ki, renkli kâğıtlara yapıştırılıp, galiba çuvaldan panolar üzerine cümlesi en basit çerçeveden mahrum bir halde ilıştırılarak teşhir edilen bu parçaları mutena çerçevelere koysak ve meşhur imzalara mâl etsek, resimden anlar geçinen birçoklarımızı aldatmak işten olmayacaktır.”⁵¹⁶ Vedat Nedim Tör’ün anılarında aktardığına göre, Cemal Bingöl o yıllarda Yozgat Ortaokulu resim öğretmenidir.⁵¹⁷

Dergide, 1935’te Moskova’da açılan Türk ressamlarının eserlerinden oluşan bir sergi haberi de yer alır. Haberde; Sovyetler Birliği’nde olduğu gibi Türkiye’de resim sanatında devrimlerle birlikte büyük atılımlar gerçekleştiği, sanatın toplumun her alanında etkili olmayı hedeflediği ve 25 kadın ressam yetiştirdiği söylenir.⁵¹⁸ Bu yazı, Türkiye ve SSCB’nin hem yakın tarihsel geçmişleri, hem de sanat alanında aldıkları yolu gös-

516 Nahid Sırrı (ÖRİK), “Mekteplilerin Sergisinde”, Ülkü, XIV, 93, İkinciteşrin (Kasım), 1940, 285.

517 Tör, Milli İktisat Tasarruf Cemiyeti müdürü olduğu sırada sergiyi gezer ve çok etkilenir. Ardından aynı serginin Londra Halkevi’nde açılmasını sağlar. Serginin açılışını ise övgü dolu sözlerle, Edinburg Üniversitesi Güzel Sanatlar Tarihi Profesörü Herbert Read yapar. Çocukların resimleri büyük ilgi çeker. Hem Cemal Bingöl, hem Cumhuriyetin genç yetenekleri sergiyi gezenlerde hayranlık uyandırır. Tör ise, ressam öğretmenden çok etkilenir ve “Resim Öğretmeni” konulu bir hikaye yazar ve hikaye Ulus gazetesinde tefrika edilir. Bkz. Vedat Nedim Tör, Yıllar Böyle Geçti, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976, 82.

518 Olga BOUBNOVA, “Moskova Türk Resim Sanatı”, Ülkü, VII, 36, Şubat 1936, 443.

termesi, iki ülkenin dostluğuna vurgu yapması açısından dikkat çekicidir.

Ülkü dergisinde, İslamiyet’le birlikte sanat alanında pek çok kısıtlama yaşandığına, özellikle resim ve heykel sanatı için günah denerek engellendiğine ilişkin yazılara da rastlanır. Cumhuriyet’le birlikte bu durumun değiştiği ve her yeni yılın, bir öncekiyle kıyaslanabilecek ilerlemeler kaydettiği görülür. Söz konusu yazılardan birinde, Hz. Muhammed’in resminin Hamid Necdet Görele tarafından yapıldığından söz edilmektedir.

Eski sanatçıların Hz. Muhammed’in resmini yapmaya cesaret edemediği, yenilerin ise çekinmelerinin söz konusu olmadığı, buna karşın kimsenin bu konuda resim yapmayı cazip bulmadığı için böyle bir girişimde bulunmadığı belirtilir:

“Peygamber Muhammed’i firçasına mevzu olarak almış, ressamımız galiba ancak H â m i d Görele’dir. Onun birkaç yıl evvel gördüğüm Muhammed portresini, şu satırları yazarken görür gibi oluyorum. Açık mor hırkalı ve pek gür sakallı bir baştı ve harikulade bir eser değildi. Ancak Halife Osman zamanında toplanacak Kuran’ı da elinde tutan ve siması Asûrîler’e benzeyen bu Muhammed resmi bilmiyorum şimdi nerededir? Lâkin eğer Türk resim ve heykelinde Muhammed’i mevzii alan resim ve heykeller çoğalır ve Muhammed dininin ilhamı yeşil çinilere müstağrak ve bomboş camilere münhasır kalmazsa, bunların günün birinde yazılacak tarihinde H â m i d Necdet Görel’in muvaffakiyeti tam olmayan o portresi neve ait ilk eser olmak imtiyazıyla mühim kalacaktır.”⁵¹⁹

Ülkü’de ülkemizin ilk fotoğraf sergisinin açılış haberi de yer alır. Serginin adı, “Türkiye, güzellik, tarih ve iş memleketi”dir. Sergi 29 Şubat 1936’da, Basın Genel Direktörlüğü’nün katkılarıyla açılır. Bu kurumun fotoğrafçılarının çektiği beş

519 Nahid Sırrı (ÖRÜK), “Din, Resim ve Heykel”, Ülkü, XIV, 81, İkinciteşrin (Kasım) 1939, 276.

bin fotoğraf arasından seçilen beş yüz amatör fotoğraf ve profesyonel sanatçılara ait kırk kadar fotoğraf sergilenir.⁵²⁰

Cumhuriyet'in kültür politikasında resim sanatı için geçerli olan ölçütler müzik için de geçerlidir. Müzik evrensel temaları ve teknikleri göz ardı etmeden, ulusal kimliğe uygun olarak yapılacaktır. Bunun içinde müzisyenler, kendi kültürlerini çok iyi bilmek ve hissetmek zorundadırlar. Ülkü dergisinde ulusal müzik tartışmalarına oldukça önemli bir yer verilir. Ünlü müzisyenlerin, ulusal müziğin evrensel boyutta üretilmesinin, kendi kültürlerini iyi tanımalarına bağlayan düşünceleri ön plana çıkarılır. Selim Sırrı Tarcan'ın Fransız besteci Claude Debussy ile Rus besteci Moussorgsky'nin ulusal müzik anlayışını örnek olarak ele alır. Tarcan'ın Debussy'den aktardığına göre bir ülkenin, başka kültürün "dehasına ait olan" temaları alıp, kendisine olduğu gibi uygulamaya kalkması "gaflettir". Çünkü içinde Fransız müziği ile ilişkisi olmayan nitelikleri içermektedir. Bu seçim yüzünden Fransız müziği büyük zarar görmüştür. Debussy'e göre yapılması gereken şey, "Düşüncelerimizin ritmini hiç değiştirmeden, benliğimizi kaybetmeden yabancı musiki melodileri ile bizimkileri karşılaştırmak ve bizde eksik olanları tamamlamak lazımdır".⁵²¹ Tarcan, Rus besteci Moussorgsky'nin de Debussy ile aynı yaklaşım içinde olduğunu söyler. Rus masalları ve halk sevgisiyle büyüyen Moussorgsky'nin Rus müziğinin ustası olduğunu söyler. Bu değerlendirmelerden sonra Tarcan şöyle bir sonuca varır: "Yapılacak iş açıktır, meydandadır. Bir taraftan garb musikisinin ritmine kulaklarımızı alıştırmak öbür taraftan da beynelmilel musiki tekniği ile millî duygularımızı terennüm etmek."⁵²²

520 Cemal TAHİR, "Fotoğraf Sergisi", Ülkü, VIII, 38, Nisan 1936, 125.

521 Selim Sırrı TARCAN, "Milli Musiki Nasıl Doğdu", Ülkü, V, 27, Mayıs 1935, 204.

522 Selim Sırrı TARCAN, "Milli Musiki Nasıl Doğdu", 204.

Halk müziği derlemelerinde Macar müzisyen Bela Bartok'un önemli bir yeri bulunmaktadır. Ülkü dergisinde Bartok'un çalışmalarını anlatan yazılar bulunmaktadır. Ünlü müzisyen henüz Türkiye'ye gelmeden, ülkemiz müzik çalışmalarıyla ilgili olarak yazdığı bir mektubuna yer verilir. Buna göre Bartok, Avrupa'ya öğrenci göndermek yerine Batı müziği konusunda birkaç uzmanın Türkiye'ye getirilip, müziğin bilimsel yöntemlerle öğretilmesini önermektedir:

“Sizin için asıl mühim olan şey garp musikisinin bütün ince-liklerine vakıf birkaç zat bulup Türkiye’de ve Türkiye için sanatkârlar yetiştirmelerini temin etmektir. Gençlerin Avrupa’ya gönderilmesinden ziyade kendi vatanınızda Avrupa terbiyesi vermenin çarelerini arayınız. Mekteple birlikte vatanınızda bir de musikî için muhitin doğması çok mühim bir keyfiyettir. Bidayette Türklerden kâfi miktarda üstad yoksa ecnebilere celb olunmalıdır. Vaktiyle biz de böyle yaptık. Bir nesil sonra ecnebilere de ihtiyaç kalmayacaktır. Garb musikişi fennini ve Türk musikişi tarihini iyi bilen bir kaç sanatkârın halk musikişine istinatla yeni bir musiki (stili) yaratmaları mümkündür. Herhalde Türk musikişi ananelerinin ve hele halk havalarının tetkik ve tesbiti ihmal edilmez bir vazifedir. Bunun millî olduktan başka beynelmilel ehemmiyeti de vardır. Köylü havalarının, daha doğrusu iptidaî musikinin tetkiki musiki tekâmülünün birçok karanlık meselelerini aydınlatacaktır. Toplayıcıların notaları alabilmek için musiki fennini iyice bilmeleri ve beraberlerinde fonograf bulundurmaları şarttır. Yılmadan ve yorulmadan mümkün olduğu kadar medeniyetten uzak kalmış köşeleri aramalıdır. Hülâsa, her zaman ve her yerde imkân derecesinde çok halk havaları toplamak düsturunu takibe mecburuz.”⁵²³

Bela Bartok, 8-9-10 Kasım 1936 tarihlerinde Ankara’da

523 Mahmut Ragıp KÖSEMİHAL, “Bela Bartok ve Eseri”, Ülkü, VII, 45, İkinci-
teşrin (Kasım) 1936, 221.

konferanslar verir. Konferanslardan ilkinde, Türk müziği ile Macar müziği arasındaki ilişki olduğunu, aynı kökten beslendiğini ileri sürer. Türk ve Macar müziğinin yabancı etkilerde kaldığına da dikkat çekilen konuşmada, Türkiye’de de Macaristan’da olduğu gibi aydınların halk müziğine yabancı olmalarının sakıncalarını anlatır. Ahmet Adnan Saygun’un çevirmenliğini yaptığı ikinci konferansında ise Bartok, halk müziğinden örnekleri piyano ve gramofondan dinleterek “halk türkülerinden kompozisyonda istifade yolları”nı örnekler. Üçüncü konferansın konusu ise, halk müziğini toplama yollarıdır:

“İlk iş *toplamaya hazırlanmak*, daha önce toplanan malzemeyi *tanımak* olmalıdır. Bu sayede bizden önce yapılan araştırmaların eksik taraflarını öğrenerek çalışmamızı ona göre tanzim edebiliriz. Meselâ: Bizden evvel halk musikisi toplayanların elde ettikleri malzeme arasında *muayyen cins* araştırırız. Toplayıcılar muayyen sahalarda bulunmamışlarsa bilhassa o sahalara uğrarız. Mevcut malzemenin önceden tetkiki bizi büsbütün aksi istikamette de tenvir edebilir. Şöyle ki: Bir mıntıkada toplanan zengin malzeme o mıntıkada daha birçok meçhul kalan melodilerin varlığına tanıklık ederse tabiatıyla o zaman bu zengin ve henüz tüketilmemiş kaynağı ihmâl edemeyiz. Mevcud malzemenin *önceden esaslı olarak tetkiki* belli başlı varyant zümrelerinin iyice tespiti bakımından da mühimdir. Bu suretle kendi arzumuza göre seçtiğimiz toplama alanında bulunması –muhtemel varyantları tahkik edebiliriz. Toplama alanının seçilmesine tarih, etnografya ve diğer âmillerde veçhe verebilir. Ecnebi tesiri az olan ve şehirle fazla ihtilâtı bulunmayan köyler netice alma bakımından daha câzibdirler. Meselâ sanayi ve maden işletme sahası yabancıların fazla uğrağı olduğu için mahzursuz sayılamaz. Kasabalara gidip gelen, çerçilik eden köy halkı da bu hususta tavsiye edilemez. Hayatın asırlardan beri göreneğe tâbi olarak cereyan ettiği *köyler* tercih edilmelidir.

Henüz göçebe hayat süren oymaklar varsa bunlar da halk musikisini toplama bakımından elverişlidirler.”⁵²⁴

Bartok bu konuşmasının ardından Ahmet Adnan Saygun, Necil Kâzım Akses ve Ulvi Cemal Erkin’le birlikte 19-27 Kasım’da, halk müziği derlemeleri yapmak için Adana’nın köylerine gider. Özellikle yaşlılara söylediği türküleri, kaydederek doksan üç özgün parçayı derler. Adana Müze Müdürü Ali Rıza’nın geziye katkıları olur. Ali Rıza’nın ricası üzerine Bartok, bir konferans da Adana’da verir ve bu konferans Türksözü gazetesinde haber olur. Ankara’ya döndüğünde Ulus gazetesine yaptığı açıklamada, Macaristan’da yaptığı gezilerden daha iyi koşullarda çalıştığını ve çok önemli malzemeler topladığını belirtir. Ülkü dergisi, Bartok’un bu konudaki değerlendirmelerini günü gününe okurlara duyuracağını açıklar.⁵²⁵

Dergide Bartok’un gezisi ile ilgili olarak ilginç bir eleştiri yazısına da rastlanır. Bela Bartok’un Türkiye’yi ziyaretinin ardından Vahit Lütfi Salcı tarafından kaleme alınan yazıda, yabancı müzik araştırmacılarının alanlarında ne kadar yetkin olurlarsa olsunlar, kültürün tümüne hakim olamayacakları için yeterince sağlıklı değerlendirme yapamayacakları anlatılır. İstanbul Belediyesi tarafından konservatuvarı modernleştirmek için görevlendirilen Viyanalı B. Jozef Marx’ın önerileri arasında konservatuarda şark musikisi saz heyeti oluşturmak bulunur. Salcı, Marx’ın bu önerisini de şiddetle eleştirir. Ona göre Marx, doğu müziğini Türk müziği olarak algılayarak büyük bir hata yapmıştır. Çünkü “Osmanlı dili nasıl Türk dili değilse Osmanlı musikisi de Türk musikisi değildi.”⁵²⁶ Salcı,

524 Mahmut Ragıp KÖSEMİHAL, “Bela Bartok Aramızda”, Ülkü, IX, 50, Nisan 1937,133.

525 Mahmut Ragıp KÖSEMİHAL, “Bela Bartok Aramızda”, Ülkü, IX, 52, Haziran 1937,297.

526 Vahit Lütfi SALCI, “Bela Bartok’un Konferansları ve Gizli Halk Musikisi”, Ülkü, X, 62, Nisan 1938, 113.

konserveuar gibi bir bilim kurumunda her türlü müzik eğitiminin verilebileceğini, ama müzik alanında usta olmanın tek başına yeterli olmadığına, bir müzisyenin müziğimizin inceliklerini bilmesi gerektiğine dikkat çeker. Sözü Bela Bartok'a getiren yazar, onun önerilerinde müziğimize zararlı bir yan olmadığını söyler. Fakat Bartok'un derlemelerinin esas olarak "açık halk müziği" denilen sınıflama içerisinde değerlendirilebileceğini ve bu nedenle eksik bir derleme niteliği taşıdığını söyler. Çünkü Bartok'un yaptığı iş, birkaç gün içinde derlemelerini yapmak ve gitmek olmuştur. Kaldı ki, yazara göre Bartok halk müziğimiz içinde gizli bir "musiki olduğunun bile farkında değildir" Türklerin arasına mezhepler aracılığıyla giren bir "gizli edebiyat ve musikisi" olduğunu anlatan Salcı, bunların derlenmesinin güç olduğunu ve bu nedenle de ciddi bir araştırma yapılmadığını belirtir. Alevi "cem"lerinde söylenen bu müzik türünü, dinlemek için "cem"lere katılmak gerekir. Bu ayinler ise yasaktır. Gizlice yapılan katılmak mümkün olsa bile kayıt sırasında, içinde bulunulan atmosferi bütünüyle yansıtmak imkansızdır:

"...Üstad burada halk musikisinin gramofonla toplanmasının daha tatminkâr vesait olacağını kaydediyor. Ben, gramofonla toplanan parçaların mahzurlu olacağını ve tatminkâr olamayacağını sanıyorum. Gerçi gramofon bütün nüansları ve incelikleri zapt edebilir. Lâkin aynı melodi başka yerlerde daha güzel, daha aslına muvafık söyleniyor da o melodiyi yanlış ve acemice söylenen mıntıkadan veya söyleyen kimseden almışsanız, siz gramofonunuza itimat ederek hemen neşre kalkacak ve yanlış hareket etmiş olmayacak mısınız? Eğer aynı melodiyi başka yerlerde de gramofonla tekrar tekrar alırsanız ve böylece kontrol ederek en doğrusu hangisi olduğunu ayırabilirseniz o zaman gramofonun faydasını kabul ederim. Bizzat üstadın Adana havalisinden üç günde doksan parça topladığını işitiyorum. İşte ben bunların asıllarına uygun olduklarına inanmam. Sonra bunlarda bir tek gizli parça olmadığına tamamen kaniim.

Mühim bir mesele daha: Fonograf yalnız açık kısımda tatbik olunabilir. Gizli kısımda tatbik olunmasının imkânı yoktur. Çünkü gizli halk musikişi alevî kabilelerinin âyinlerinde bulunur. Oraya ise yabancı kimse giremez. Nerede kaldı ki hem gireceksiniz, hem de 'siz âyin yapınız da ben melodilerinizi alacağım' diyecek ve alacaksınız. Bu, tasavvur bile edilemez. Hele bundan sonra Türkiye'de böyle bir âyin yapmak yasak olduğundan gramofonla değil, oraya girip notaya almak bile mümkün değildir. Fakat, bunları bilenlerden alırız, dersiniz o bilenler de artık bilmez olmuştur. Yâni size vermek istemez. Farz edelim ki bir bilenin birisi size okuyacak olsun. Ben bunları iyi biliyorum. Geliniz, ben okuyayım siz alınız. Lâkin o melodiyi âyinde okunduğu gibi okumak kimsenin elinden gelmez. Âyinin yapılmasından hasıl olan hususiyetlerin tesiriyle duyulan duygu ve heyecan o melodiyi o mecliste çok başkalaştırmıştır."⁵²⁷

Yazarın, "Alevi kabileleri" tanımını dikkat çekicidir. Mezhep sözcüğü kullanmamaya dikkat edilir. Tarikat ve mezheplerin her türlü toplantılarının yasak olduğu koşullarda hem üstü örtülü bir eleştiri, hem de 'Alevilik" gibi bir halk kültürünün ritüellerinin unutulacağı kaygısı söz konusudur. Bu makalede aynı zamanda, "gizli halk müziği" derlemelerinin yapılmamasının müziğimizde, dolayısıyla kültürümüzde renk eksikliğine neden olacağı da ima edilir.

Ülkü dergisinde halk müziği çalışmaları ile ilgili yazıların yanı sıra, müziğin halka benimsetilmesi için alınması gereken önlemlerden de söz edilir. Okullarda müzik eğitiminin müzik zevki vermenin önemi anımsatılır. Halka müzik terbiyesi vermek için ağır parçalardan çok, müziği sevmelerini sağlayacak olanlarının seçilmesi önerilir. Halkevleri aracılığıyla müzik gruplarının oluşturulması, halkın karşısında yarışmaları ve

527 Vahit Lütfi SALCI, "Bela Bartok'un Konferansları ve Gizli Halk Musikişi", 116.

şarkı-türkü söyleme bayramları düzenlenmesinin, müzik çalışmalarına katkı yapacağı anlatılır. Ayrıca bu türden girişimlerin “sınıfsız, kaynaşmış toplum” yaratmaya hizmet edeceği de yinelenir: “... Teganni guruplarında sin, memuriyet, rütbe farkı mevzubahis değildir. Avrupa’da bu gibi teganni guruplarında bir kont, bir polis müdürü, bir fotoğrafçı, bir marangoz, bir çiftçi pekala yan yana çalışabiliyorlar. İşin en büyük bir kıymeti de bu noktadadır.”⁵²⁸

Ülkü dergisinde, Halkevlerindeki koroların ve bandoların çalışmaları halk eğitim açısından ele alınır. Bu yazılardan bazıları şöyledir: “Halk İçin Koraller, Türk Müziğinin İnkişaf Yolu, Musiki Davamız, Halkevlerinde Musiki”⁵²⁹ vb. Buna göre müzik, müsamerecilik ve sadece halkı eğlendirme aracı olarak görülmemesi önem taşır. Bu makalelerde Halkevlerinin, halkın müzik zevkini geliştirmek kadar, geleceğin sanatçılarını keşfedecek, yetiştirecek bir alt yapıya da kaynaklık etmesi istenir. Bu amaçla yapılacak planlama ülkenin doğusuyla batısı, Diyarbakır’la İstanbul arasında fark yaratmayacak nitelikte ve eşit kalitede olmalıdır. Müzik araç ve gereçlerinin sağlanmasında da eşitliğin öneminin altı çizilir: “...Halkevlerindeki musikî çalışmaları arasında aynı bir yüksek seviyenin muhafazası temin olunmalı, bunun için de her merkez –kendinde yoksa– diğer şehirlerden, Türk bulunmadığı takdirde ise ecneblerden, mutlaka şu dört koldan birer iyi musikîci temin etmelidir: çok usta bir piyanist, çok usta bir kemancı, tahta ağız çalgılarından iyi anlayan bir musıkacı, bir de bakır ağız çalgılarından iyi anlayan musıkacı...”⁵³⁰

528 Hamit Zübeyir (KOŞAY), “Halk Terbiyesi Vasıtaları”, Ülkü, I, 2, Mart 1933, 152.

529 Mahmut R. KÖSEMIHAL, “Halk İçin Koraller”, Ülkü, VII, 40, Haziran 1936, 317; Adnan SAYGUN, “Türk Müziğinin İnkişaf Yolu”, Ülkü, VIII, 42, Ağustos 1936, 419; Ahmed Adnan SAYGUN, “Musiki Davamız”, Ülkü, I, 2, 16 Birinciteşrin 1941, 8.

530 M.R. KÖSEMIHAL, “Halkevlerinde Musiki”, Ülkü, VIII, 73, Mart 1939, 68.

Sahne sanatları, diğer sanat dalları gibi Cumhuriyet ideolojisini halka benimsetmek ve halk eğitimini gerçekleştirmek amacıyla 1920'lerden itibaren büyük önem taşır. Daha önce belirttiğimiz gibi, modern anlamda tiyatro eğitiminin temellerini kurmak için 1936'da Berlin Tiyatro Okulu kurucusu Carl Ebert Türkiye'ye getirilir. Profesyonel tiyatro çalışmalarının yanı sıra Halkevleri sahneleri yıllara göre artan sayıda oyun sahneye koyar. 1932'de açılan 55 Halkevinin daha ilk yılında, 514 oyun sahneye konur, 373 konser verilir, 915 konferans düzenlenir. Bunları toplam 478.873 kişi izler. Halkevlerinin onuncu yıldönümünde yani 1942'de ise, 389 Halkevinde 652 oyun, 53 köy gezisinde küçük oyunlar oynanır, 514 film gösterilir, 753.404 kişi bunları izler.⁵³¹

Ülkü dergisi bu çalışmaların duyurusunu yaparak, dünyanın çeşitli yerlerindeki halk tiyatroları, işçi tiyatroları, gezici tiyatrolar ve amatör sahnelerin halk eğitimindeki önemi hakkında bilgi verilir. Dünya tiyatrolarından söz edilen yazılardan biri, Finlandiya'daki tiyatro ve müzik çalışmaları ile ilgilidir. Bu ülkedeki tiyatro geçmişinin ve ana dilde oynan oyunların henüz elli yıllık bir geçmişi olduğu belirtilen yazıda, işçi tiyatrolarının halk eğitimindeki rolüne dikkat çekilir. Burjuva ve sosyalist tiyatrolar olarak iki gruba ayrılan tiyatrolardan, ikinci gruba dahil olan işçi tiyatroları anlatılır. Üç buçuk milyon nüfusa sahip olan bu ülkede, üç bine yakın sahnenin varlığından övgüyle söz edilir:

"Bunların büyük bir kısmında amatörler vardır fakat bu amatörler haftada iki üç oyun verirler ve artistik değerleri de yüksektir. Bunların çalışmaları da bir örnek değildir... Bu tiyatroların sosyal rolleri pek büyüktür. Bunlar işçileri gündelik mekanik çalışmalarından kurtarır ve onları eğlendirerek yükseltir ve inceltir. Bunlardan birisi, Tampere tiyatrosu Mo-

531 Nurhan KARADAĞ, Halkevleri Tiyatro Çalışmaları, 112-113.

liere'in üç yüzüncü yıldönümünde Avare'ı oynamış ve tiyatrodan önce bir konferans ile büyük tiyatro yazıcısının evrensel değerini anlattırmıştır. 1000 nüfuslu küçük bir urdaki bir işçi tiyatrosu bir yıl içinde Ibsen, Strindleey, Moliere, Tolstoi'yi oynamış ve yalnız muharrir hakkı olarak 3600 lira ayırabilmiştir. Burada her piyes dört defa oynanabilmiştir. Bu işçi aktörlerin değeri ve arkadaşlarının ilgisi için güzel bir örnektir."⁵³²

Ülkemiz tiyatro çalışmalarına örnek oluşturmaları amacıyla bu tür yazılara özel bir önem verilir. Gezgın Tiyatrolar başlıklı bir başka yazıda da, "Devrim memleketlerinde" tiyatroya halk eğitiminin yanı sıra propaganda aracı olarak kullanıldığı belirtilir. İtalyan, Sovyet ve Çek tiyatrolarının ülkelerinin en uzak köşelerine kadar giderek sanatla halkı tanıştırdığı anlatılır. Tiyatro trenleri, dubalar üzerine kurulan sahneler ile gezgin tiyatrolar ülke kültürüne büyük katkıda bulunur: "... Gezgın tiyatro işinde çok ilerlemiş memleketlerden birisi de Sovyet Rusya'dır. Devrimin en güçlüklü günlerinde bile Sovyet tiyatroları bu yolda çalışmalarına büyük önem veriyorlardı. Sovyet Rusya da ayrıca tiyatro trenleri de meydana getirilmiştir. Bunların bir vagonlarının birer tarafı açılarak seyyar sahne kendiliğinden meydana geliyor. Gruplar orada oyunlarını verdikten sonra trenleri öteki, istasyonlara gidiyorlardı."⁵³³

Sovyet tiyatrosunun Türkiye'ye örnek olarak gösterildiği bir başka yazıda da, akılcı düşüncenin halk arasında yayılması için, "konferans kürsülerinden, mekteplerden, üniversitelerden, kitap"lardan daha yararlı görülen unsur, Halkevleri sahneleridir. Bu kurumları kültür ve medeniyeti ülkeye getirme görevi olduğu anımsatılan makalede, sahnelerin toplumun

532 ANONİM, "Finlandiya'da Tiyatro ve Müzik", Ülkü, VI, 36, Birinciteşrin (Ekim) 1935, 125.

533 Münir Hayri (EGELİ), "Gezgın Tiyatrolar", Ülkü, V, 34, Birincikanun (Aralık) 1935, 314.

ruhundan “yanlış telakkilerin” sileceği savunulur: “Üfürükçülükle, büyücülükle nasıl mücadele ediyorlarsa lâayık hurafe ve üstûrelerle de aynı şekilde mücadele etmek vazifeleridir. Fikir mücadelesi bazen bir muharebeden daha çetindir.. Harpte çarpışan asker nasıl yenmek için çalışırsa, kültür ve medeniyet uğrunda çalışan ildeş de aynı yenmek gayretiyle çarpışacak ve galip çıkmaktan başka bir şey düşünmeyecektir.”⁵³⁴ Tiyatro bir mücadele alanı olarak kabul edilince, sahneye konulacak oyunların çerçevesi de yine CHP tarafından belirlenir. Türkiye’nin kültürel değerlerini anlatacak oyun yazarlarının ortaya çıkması için de yarışmalar düzenlenir. Eserlerin seçici kurulu ise şu isimlerden oluşur: Nafî Atuf Kansu, Reşat Nuri Güntekin, Bedrettin Tuncel, Dr. Süha Delilbaşı, Vedat Nedim Tör, Muhsin Ertuğrul. Yarışmaya katılan eserlerde aranan özellikler şöyledir: Oyunlar Halkevleri sahnelerinin koşulları göz önünde bulundurularak, en az oyunculu, az sayıda kadın oyuncu içeren ve sade dekorlu olmalıdır. Ayrıca eserler, halkın dilini, konuşma zarafetini, seçkinliğini ve olgunluğunu artıracak, kültürel ve milli duyguları geliştirici, devrim ilkelerine uygun nitelik taşımalıdır. Bununla birlikte eserler, köylü de dahil olmak üzere halkın her kesimini içermelidir.⁵³⁵ İlk beşe giren yazarlara para ödülü verilen bu yarışmaya gelen oyunların toplumun sorunlarından uzak olduğu eleştirisi bir başka yazıda dile getirilir:

“Partice açılan sahne eserleri müsabakasını hatırlıyorum. Bu müsabakada ben de jüri âzası idim. 25-30 kadar eser gönderildi. Bunların mühim bir kısmı dasitanî mevzuları terete ediyordu. Halbuki Parti müsabakayı ilân ederken, mevzu intihabında müellifleri tamamıyla serbest bırakmış, yalnız

534 Ali Süha DELİBAŞ, “Halkevlerinde Tiyatro Meselesi”, Ülkü, XIV, 81, İkinci-teşrin (Kasım) 1939, 227.

535 ANONİM, “Halkevlerinin Piyas, Hikaye Müsabakaları”, Ülkü, XI, 67, Eylül 1938, 79.

bunların memleket meselelerini mevzu olarak almaları temennisini izhar etmişti. Bu kadar eser arasında ben şahsan beni tatmin eden –burasını esefle söylüyorum– ancak tek bir eser bulabildim. Vedad Ürfi'nin “Beyaz Baykuş”u... Bu piyeste kahramanlar, cengâverler, ilâhî mahlûklar yoktu. Canıyla, kanıyla bir sürü zavallı adam, kokainle, morfinle, eroinle insanlıklarından çıkmış zavallılar vardı. Tedavi edilmeyen frengililer için yazılmış olan ‘Zehirli Kucak’ piyesinin gerek İstanbul’da oynandığı zaman, gerekse burada bizim Ankara Halkevi’nde oynandığı zaman gördüğü rağbeti herkes bilir. Demek ki bizzat seyirci kitlesi de yâni gerek parasıyla tiyatroya giden, gerekse bizim Halkevleri sahnelerinde bedava seyreden halk da, bu rağbeti ve takdiriyle, bu gibi eserler hakkındaki nokta-i nazarını bildirmiş oluyor.”⁵³⁶

Delilbaşı, eserlerin ülke sorunlarını dile getirme konusundaki eksikliği kadar, amatör oyuncuların yeterince bulunmamasından da şikayetçidir. Özellikle kadın oyuncuların yetersizliği ciddi bir sorun olarak ortaya konur. Toplumsal çevrenin tutuculuğunun oyuncuların sahneye çıkmasında önemli bir engel oluşturduğu belirtilen yazıda, kendisinde yetenek gören gençlerin hiç çekinmeden ortaya çıkmaları ve Halkevleri sahnelerinde kendilerini göstermeleri istenir. Bu alanda mücadelenin hiç de kolay olmadığı yılmadan mücadele etmek gerektiği belirtilir. Çünkü bunu başarmak “memlekete ve millete karşı şerefli bir vazife”⁵³⁷ olarak kabul edilir.

Amatör sahnenin olumlu olduğu kadar olumsuz etkisinin de bulunabileceği uyarıları da Ülkü dergisinde yer alır. Çünkü tiyatro eğitim aracı olduğu kadar “muzır bir rehber de” olabilir. Çünkü amatör sahneler sadece eserlerin sahnelendiği bir mekan değil, görgü kurallarının da öğrenileceği mekettir. Burada dikkat edilmesi gereken davranışlar şöyle sıralanır:

536 Ali Süha DELİLBAŞI, “Halkevlerinde Tiyatro Meselesi”, 228.

537 Ali Süha DELİLBAŞI, “Halkevlerinde Tiyatro Meselesi”, 230.

“1-Yemin etmek küfretmek kadar kaba, iptidaî bir âdettir, çünkü sahnede yemin edenler daima iptidaî ve laubali adamların mümessilidirler. Yemin ederek kendine inandırmaya çalışmak, ‘ben her zaman yalan söylerim ama bu sefer doğru söylüyorum’ demekten başka birşey ifade etmez. Hakikî bir centilmen daima mertçe doğru söylediği için yemin etmez, kendisine itimatsızlık gösterenlerle de onun işi yoktur. Kuru bir tehditle hiddet izharından ve temkinsizliğin âlâmeti olmaktan başka bir işe yaramıyan küfür de hiç kibar bir insana yakışmaz.

- 2- El kol hareketleriye karşısındakini dürterek konuşanlar ekseriya, söz söylemesini bilmiyenler, tahsil terbiye görmemiş gülünç, kaba insanlardır.
- 3- Elini kolunu fazla hareket ettirerek konuşanlar söz söylemekte güçlük çeken cümlelerin vazifesini ellerine yükliyen kimselerdir, binaenaleyh bu hareketler hoş gitmez.
- 4- Bilâkis elini kolunu gayet az fakat zarif bir tarzda kullananlar, akıllı, temkinli, güzel söz söyliyene ve sözleri tesir eden kimselerdir.
- 5- Monoton bir ahenkle ulama konuşanlar uyuşturucu, uyutucu ve üzücüdür.
- 6- Pek fazla bağırınlar ise gülünç ve tatsız kimseleri temsil eder. İşte bunun gibi tiyatro vasıtasıyla birçok dersler almak kabildir.”⁵³⁸

Görüldüğü gibi Ülkü'deki yazılar, özellikle Halkevlerinin çalışma alanlarıyla ilgili olarak yönlendirici, uyarıcı, bilgi verici nitelik taşır. Burada kültür-sanat alanında politik yönlendirme, halk eğitimi açısından önemi sayılır. Çünkü asıl amaç, akılcı bireyler aracılığıyla “çağdaş ülkeler düzeyine ulaşmak” ve yurttaş yetiştirmektir.

538 Nurettin SEVİN, “Amatörler Sahnesinin Faydaları”, Ülkü, X, 56, Birinçiteşrin (Ekim) 1937, 172.

Ülkü dergisinde diğer alanlarda olduğu gibi edebiyatta da geçmişle hesaplaşma söz konusudur. Aydın ve halk yabancılaşmasının eleştirisi bu alanda da yapılır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yaban adlı romanı bu tartışmanın odağında yer alır. Anadolu köylüsünün, "bir Frenk'e bile yaban gözüyle bakmayacağı" bu topraklarda, ne olmuştur da halk, İstanbul'dan yoksul Orta Anadolu köyüne sığınmış bir subaya "Yaban" demiş, dışlamıştır? Üstelik bu insanlar "Hicaz'ın kumlu çöllerinden gelen çipil gözlü Arap'ı, Peygamber soyundandır diye başının üstünde taşıyan"⁵³⁹ bir tarihe sahipken! Buna göre, "Türk münevveri"nin görevi bu sorulara yanıt verip, edebiyatı İstanbul salonlarından çıkarmalı ve halktan beslenmelidir. Yeni edebiyat bu yoldan ilerlemelidir! Ülkü'de Cumhuriyet'ten önceki edebiyat akımları, tıpkı "münevverleri" gibi halktan kopmakla suçlanır. Derginin yazarları, Osmanlı halk diline ve kültürüne yabancı bir yazın alanı olduğundan şikayetçidir. Oysa Cumhuriyet'le birlikte, halkın yaşam gerçekliğinden yola çıkan genç yazarlar yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır! Bunlardan biri Sabahattin Ali'dir. Dergide, Ali'nin Söz adlı hikaye kitabı örnek olarak verilir. Kazım Nami Duru, bozkırı çok canlı olarak betimlediği ve okura "ben buraları gördüm tanıyorum" dedirtecek kadar realist bulunur. Sabahattin Ali işte bu nedenle gününün "en kudretli hikayecisi" olarak tanıtılır.⁵⁴⁰

Kazım Nami Duru'ya göre de gerçek edebiyat, Türk'ün benliğinden doğan edebiyattır. Buna göre edebiyat halkın sorunlarını, sevinçlerini ve ulusal bilinci verecek özellikler taşımalıdır. Oysa Divan edebiyatı Ortaçağ, Servet-i Fünun Frenk zevklerine uyan edebiyattır. Yeni Türk edebiyatı ise, geçmişte İngiliz, Cermen, Lâtin dilleri edebiyatlarının yaptığı gibi, halka gidecek, halk folkloruna dayanacaktır. Yazara göre, halktan

539 Kazım Nami (DURU), "Yaban", Ülkü, I, 3, Nisan 1933, 234.

540 Fevziye ABDULLAH, "Söz", Ülkü, X, 59, Şubat 1938, 571.

gelmeyen, halktan beslenmeyen edebiyat küçük bir azınlığın edebiyatıdır. İşte Halkevleri, yeni edebiyatın yaratılacağı mekanlar olarak hizmet vermektedir.⁵⁴¹

Devlet, sanata misyon yüklediği gibi, edebiyata da yükler. Bu amaçla Türk halk edebiyatının geliştirilmesini hedefler ve CHP Genel Sekreterliği yetişkinler için “Büyük Memleket Hikayeleri” başlığıyla roman, gençlere yönelik ise hikaye yarışmaları düzenler. Para ödülü konan bu yarışmaların duyurusu Ülkü dergisinde yer alır. Seçici kurul üyeleri ise şu isimlerden oluşur: Hasan Âli Yücel, Falih Rıfkı Atay, Halil Vedat Fıratlı, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Kutsi Tecer, ve Mustafa Nihat Özön.⁵⁴²

Ülkü dergisinde, edebiyat çalışmalarında Halkevlerine düşen görevler sık sık anımsatılır. Buna göre Halkevlerinin edebiyat alanında da izleyeceği iki yol bulunur: Halktan almak ve halka vermek. Halktan almak ile kast edilen bütün folklor çalışmalarıdır. Halk edebiyatının, en küçük ayrıntısının bile saptanması millete karşı borç ve hizmet olarak açıklanır. Bu durum halka borçlu olunan en faydalı hizmetlerden biridir. Bu yaklaşıma göre, folklor yalnız edebiyattan ibaret değildir. Bu alanda saptanacaklar; bütün manzum sözler (koşma, mâni, ağıt, destan, türkü, vs); atasözleri ve klişe haline gelmiş deyimler; masallar, efsaneler, hikâyelerdir. Bu araştırma sırasında dikkat edilmesi gerekenleri şöyle açıklar:

“... Hakikî halk edebiyatıyla, taşrada oturmuş ve edebî eserler bırakmış yarı münevverlerin mahsullerini birbirine karıştırmamaktır. Bu tefrik yapılmadığı için çok defa bir eski tahrirat kâtibinin veya şair bozmasının karalamalarıyla mec-

541 Kazım NAMLI, “Halkevleri ve Halk Terbiyesi”, Ülkü, XIV, 81, İkinciteşrin (Kasım) 1939, 206.

542 ANONİM, “Halkevlerinin Piyas, Hikaye Müsabakaları”, Ülkü, XI, 67, Eylül 1938, 79.

mua sahifelerinin doldurulması suretiyle beyhude emek harcandığı kötü örnekler verildiğini görmekteyiz. Hakikî halk edebiyatı, onunla biraz tanışıklığı olana kendini derhal hissettirir ve yarı münevver edebiyatıyla karıştırılmasına imkân vermez. Bu sahada gösterilecek faaliyetlerden tam randıman alabilmek için bu hususa bilhassa ehemmiyet verilmesi icap eder. Halk edebiyatı metinlerinin halkın ağızından aynen çıktığı gibi ve hattâ telâffuz hususiyetlerine varıncaya kadar büyük bir sadakatle tespit edilmesidir. Bazı toplayıcıların yaptıkları gibi vezin veya kafiye sakatlıklarını tashihe, hoş gitmeyen kelimeleri değiştirmeye kalkmak bütün gayretlerin heba olması demektir.”⁵⁴³

Yaşar Nabi'nin Halkevlerinde edebiyat alanında “halka vermek” kavramını tartışır. Amaç, halkın edebî zevkini artırmak, anlayış seviyesini yükseltmek ve ona hakikî edebiyatı sevmek alışkanlığı aşılamaştır. Bunun için yapılacak şeylerin başında Halkevlerinde konferanslar vermek gelir. Halka, edebiyatın anlam ve önemini anlatarak, eski ve yeni edebiyat karşılaştırması yapmak gerekir. Bu amaçla halka, en güzel şiirler ve fıkralar okunmalıdır. Böylece halkın okumaya da ilgisi arttırılabilir.

Halktan almanın önemli boyutlarından biri de yukarıda kısaca söz edildiği gibi folklor araştırmalarıdır. Boratav, Halkevlerinin bu konuda yaptığı çalışmaları değerlendirirken, bilimsel kriterlere dikkat edilmesi gerektiğini ısrarla yineler. Ona göre, folklor anketlerinin bilinçli bir şekilde yapılması gerekir. Bunun için en uygun kişiler, ilkokul ve köy öğretmenleridir. Boratava'a göre Halkevleri, folklor araştırmalarının yapıldığı merkezler olarak işlev görmeli, arşiv ve kütüphane çalışmaları sistematik olarak yapılmalıdır.⁵⁴⁴

543 Yaşar Nabi, “Halkevlerinin Dil, Tarih, Edebiyat Yolundaki Çalışmaları”, Ülkü, XIII, 73, Mart 1939,45.

544 Pertev Naili BORATAV, “Halkevlerinin Folklor Çalışmaları Hakkında Yaptıkları İşler Hakkında Notlar”, Ülkü, XIII, 73, Mart 1939,38.

Ülkü dergisinin ilk sayısından son sayısına dek kültür ve sanatın önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. 1941 yılına kadar süregelen birinci seride, inkılapçı-devrimci kültür sanat vurgusu ağırlık taşımasına karşın, yeni seride bu vurgu eski gücünü yitirmiştir. Yeni seride Ülkü başlığının altında “Milli Kültür dergisi” sözleriyle yayımlanır. Bu seriden itibaren Altı Ok ve Cumhuriyet devrimlerinin dönüştürücü gücüne vurgu eskiye göre azalır. Bununla birlikte yeni seriden, Ağustos 1950’de çıkan son sayıya kadar, hikaye, şiir, halk anlatıları, halk şairlerinin ürünleri, halkbilim yazıları, müzik etkinlikleri ve sergi haberlerine önemli bir yer verilmiştir.

Spor

Halkevlerinin önemli etkinliklerinden birisi de spordur. Cumhuriyet yönetimi, yeni yetişen genç kuşakların yalnızca düşünsel anlamda muassır medeniyetler seviyesine ulaşmasını değil, bedensel gelişimine de önem vermektedir. Halkevleri talimatnamelerinde spor salonları açmaları için, kurallar belirlenir. Kitleler, halkevleri aracılığıyla spor yapmaya yöneltilir. Halkevlerine bağlı spor takımları kurulur, çeşitli dallarda yarışmalar düzenlenir. Büyük kentlerde spor salonları açılır.

Genç Cumhuriyet, spor anlayışında da halkçı politika izlendiğini yineler. Ülkü dergisinde de sporun ve beden eğitiminin önemi üzerine çeşitli yazılar yayınlanır. Batı’nın “ferdiyetçi” spor anlayışına karşı çıkılır ve sporun “cemiyetleştirilmesi” esas alınır.

Dergideki yazılarda, spor alanında profesyonel ve amatör ayrımı kabul edilmez. Bu ayrım “garbın yüzkaralarından biri” olarak nitelenir. “Millet ölçüsünde spor” anlayışı savunulur. “Birinci gelen tekler” yerine, spor alanında da devrim ahlakını benimsemiş, on binlerce ve yüz binlerce sağlıklı insan yaratmak hedef alınır.⁵⁴⁵ Genç Cumhuriyet yönetimine göre ül-

545 Burhan Asaf (BELGE), “Spor Telakkimiz”, Ülkü, I, 1, Şubat 1933, 71-72.

kenin geleceği, “korunma ve yaratma”ya bağlıdır. Korunma ve yaratma genç neslin işidir. O halde bu yolda harcanacak para ne heves ne de lükstür. Tam tersine ülkenin bugününü ve yarınını korumak ve yaratmak içindir.

Kemalist yönetim sporu, ulusun güç ve yeteneğini ileri ulusların düzeyine yükseltmenin bir aracı olarak görür. Bu nedenle spor bayramları, jimnastik şenlikleri düzenlenir. Kısa sürede büyük başarı kazanılır. Bir spor şenliğini ya da bir futbol maçını izlemeye, 7-8 bin kişi gelir. Bu sayı, Türkiye’nin nüfusu düşünülürse o döneme göre büyük bir rakamdır.

Spor politikasının ana eksenini, sporu sağlık ve kuvvet aristokratlarının elinde bir övünme aracı olmaktan kurtarmak, kamusal gereksinimleri saptayıp, herkesin spordan anlayabileceği, spor yapabileceği bir hale getirmek ve sporu kurumsallaştırmak oluşturur.⁵⁴⁶

Özellikle 1930 yıllar boyunca, Halkevleri sporun ve beden eğitiminin merkezleri olarak görülür. Her Halkevinin bir köşesi bu işe ayrılır. Yurttaşların bu mekanlarda spor yapması için çağrı yapılır. Kadınlar da bu çağrıdan payını alır. “Halkevinde Kış Sporları” başlıklı yazıda Zehra Cemal, kadınlara seslenir. Türk kadınının devrimde kuvvetli rol oynamasına karşın, Batı’da Türk kadınının “bir sedir üzerine uzanmış tumbul bir bebek” gibi gösterildiğini söyler ve bu görüşe şiddetle karşı çıkar. Yazar, Orta Asya’da hayatını tabiatla kucak kucağa at sırtında geçiren Türk kadınının örnek gösterir. “Bunun kanında (kadınların kanında) atalet zerresi bulabilir miyiz? Hududa cepthane, evine ekmek yetiştiren köylü kadını kim hareketsizlikle itham eder?” diye sorar.⁵⁴⁷

546 Vildan Aşir (SAVAŞIR), “Yeni Nesil İçin”, Ülkü, V, 28, Haziran 1935, 297.

547 Zehra Cemal, “Halkevinde Kış Sporları”, Ülkü, V, 34, Birincikanun (Aralık) 1935, 311.

Halkevlerinin yanı sıra sportif faaliyetler bir merkeze Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'na bağlanır. Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul, İzmir, Adana gibi büyük kentlerde toplam beş-altı spor kulübü varken, spor alanındaki atılımdan sonra kasaba ve köylere kadar yayılan yüzlerce spor kulübü kurulur. Ankara'da bir, İstanbul'da üç stadyum ve diğer kent ve kasabalarda yüzlerce spor alanları inşa edilir. Sporun bir eğlence ya da fantezi değil, çok önemli bir etkinlik olduğu sürekli vurgulanır. Futboldan başka atletizm, su sporları, bisiklet, el topu sporları yapılır. Ata sporu güreş yeniden canlandırılır. Aynı zamanda, okullarda beden eğitime ayrılan süre ve ders sayısı artırılır. Beden eğitimi öğretmeni yetiştirmek için, üç yıllık beden eğitimi enstitüsü açılır. Spor, "ulusal yük" olarak nitelenir ve önemsenir: "Sporun '*Ulusal yükü*' nedir? Bu yalnız, babalarımızdan ve dedelerimizden kalan ve bizi bütün dünyada '*Türk gibi kuvvetli*' '*Türk akıncısı*' diye tanıtan eski sporları canlandırmak demek değildir, av, güreş gibi, cirid gibi eski ulusal sporları canlandırmak karşısındayız... İşte, 1934 yılından beri Türk sporuna verilen yeni yük bu yüküdür. Bu, eskisine bakılınca hem daha sıhhi'dir, hem de daha ulusaldır."⁵⁴⁸

Cumhuriyet yönetimi, pek çok alanda olduğu gibi sporda da Batı taklitçiliğine karşı çıkar. Öncelikle ülkenin gereksinimlerinin saptanması, "memleketin hususiyeti"nin anlaşılması istenir. Ülke gerçeği anlaşılmadan, Avrupa'dan "olduğu gibi" alınan spor kurallarının sonuç vermeyeceği görüşü savunulur. İşin gösterişine karşı çıkılır. Konya milletvekili Osman Şevki Uludağ, Ankara Halkevinde verdiği konferansta bu konuda şunları söyler: "... Avrupa taklit olundu. Bu suretle işin gösteriş tarafı meydan aldı. Hakikate ve millî bünyeye doğru gidenler bulunmadı... İsveç'ten gelen armağan üstünde işlenmedi,

548 Rahmi APAK, "Türk Sporunun Yeni Yükümleri", Ülkü, VII, 35, İkincikanun (Ocak) 1936, 346

çalışılmadı, İsveç ile Türkiye arasındaki iklim ayrılığı yaşayış, farkı, İsveçli ile Türkiyeli arasında yaratılış farkı, büyüme hususiyetleri gözetilmedi.”⁵⁴⁹ Yazar sporu, milli bir terbiye yolu olarak görür. Sporun bilinçli bir biçimde yapılmasına ve bir amacının olmasına, bu amacın da milli nitelik taşımasına dikkat edilir. Uludağ’a göre spor, yalnız ferdin değil, cemiyetin ve ulusun hayatıdır, geleceğidir.

1936 yılının Mayıs ayında 8. Spor Kongresi yapılır. Behçet Kemal Çağlar bu kongreyi anlatır. Çağlar; kongrenin, memleket sporunda bir devrim yaptığını, sporu şahsî marifet olmaktan, dağınık heves olmaktan çıkarak Türk sporuna disiplin verdiğini belirtir. Çağlar’a göre bir sporcu öncelikle, memleketçi ve inkılâpçı sonra sporcu ve kulüpçü olmalıdır. Artık millet çocukları sporu, hüner ve süs diye değil, memleket müdafasına hazırlık amacıyla yapmalıdırlar.⁵⁵⁰

Toplumda, bedensel ve ruhsal açıdan sağlıklı bireyleri arttırmaya yönelik propaganda büyük önem taşır. Bu amaçla milli bayramları kutlama törenleri, spor politikasını halka ulaştırmada önemli bir araç olur. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı’nda tören alanlarına, şehir ve kasaba sokaklarına asılan aşağıdaki sözler, Cumhuriyet yönetiminin spora bakışının özlü bir ifadesidir:

“Türk! öğün, çalış, güven; 19 Mayıs; güven, sevinç, hareket günüdür; Doğru insan dik yürür; Vücudunu ve kafanı işlet; Nerede hareket, orada bereket; Dedikodu yapma, spor yap; Sporcu çirkinin, kirlinin ve kötünün düşmanıdır; Güzel insan iyi insandır; En büyük servetimiz vücudumuzdur; Sağlam vücut sağlam kafa, güzel insan; Güzelliğin iki şartı: neşe ve hareket; Şen ol, genç kalırsın, Sıhhat en büyük saadettir; Güneşin girmedığı yere doktor girer; Sıhhatini seveceksin,

549 Osman Şevki ULUDAĞ. “Spor Göreneğinin Değil Bilginin Eseri Olmalıdır”, Ülkü, VII, 36, Şubat 1936, 431.

550 Behçet Kemal ÇAĞLAR, “8. Spor Kongresi”, Ülkü, VII, 39, Mayıs 1936, 201.

vatanını seveceksin, işini seveceksin, tabiatı seveceksin; Spor gençliğin tılsımıdır; Vücudu güzel tutmamak ayıp işlemdir; Gençlikten ihtiyarlığa sağlık saklamalıdır; Genç bir baş, ancak dinç omuzlar üzerinde durabilir.”⁵⁵¹

Halkevleri, kuşkusuz bir spor kulübü değildir, fakat spor yapmak isteyen her yurttaş için bu olanağı hazırlayan bir yuva olarak kabul edilir. Bu nedenle Halkevlerinde halkın spor yapma olanaklarını hazırlamak ve halka sporu sevdirmek görevi de verilmiştir. Bu kurumların, spor kulüplerinden farklı olduğuna vurgu yapılarak, “bir zümrenin istifadesi için değil”, Halkevi’nin bulunduğu çevrede yaşayan her vatandaşın, hattâ, buradan gelip geçen yabancı yurttaşların da her an kolaylıkla yararlanacakları spor yurtları olması beklenir.⁵⁵²

Halkevlerinin özellikle gençleri spora teşvik etmesi istenir. Bunun yanı sıra yaşlıları da her konuda ataletten, cansızlıktan kurtarmak görevi de yine bu kurumlara verilmiştir. Yalnızca gençlerin değil, yaşlıların da Halkevleri aracılığıyla yaşam bulması dikkat çekicidir.

CHP Genel Sekreterliği’nin hazırladığı Halkevleri talimatına göre Halkevleri binalarının geniş bir bahçesinin bulunması zorunludur. Bu nedenle Halkevlerinde yapılacak sporların başında; en basit ve en masrafsız olduğu söylenen voleybol gelir. Halkevlerinin bu mütevazı spor alanlarında, her yurttaşın günün belirli saatlerinde “gündelik mesaisinin fikir yorgunluğunu” burada hem oyun oynayarak eğlenmek, hem de hareket ederek vücudunu çalıştırmak suretiyle giderebileceği ifade edilir. Türk Spor Kurumu mimarı olan yazar Şahingiray’ın deyişiyle yurttaşları “çarşı kahvelerinin tefessüh etmiş havasından” kurtarmak Halkevleri aracılığıyla mümkün olacaktır.

551 ANONİM, “19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı”, Ülkü, X, 64, Haziran 1938, 359.
552 Şinasi ŞAHİNGİRAY, “Halkevlerinde Basit Spor Tesisleri”, X, 65, Temmuz 1938, 459.

Ülkü dergisinde Halkevlerinin öncülüğünde doğa yürüyüşleri ve tarihi mekanlara geziler düzenlendiğine dair yazılar da yer alır. Bu geziler aracılığıyla hem spor yapmak, hem doğa ve tarih sevgisi aşlamak amaçlanır.

16 Temmuz 1938'de Beden Terbiyesi Kanunu çıkarılır. Bu yasa ile Başbakanlığa bağlı Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü kurulur. Böylece okulların, ordunun ve halkın beden eğitimi tek bir merkezde toplanarak yönetilmeye çalışılır. Yeni kanun ile Genel Direktör dışında bütün federasyon başkanları ile yanlarında çalışanlar; hesap, sağlık, sahalar daireleri ve diğer merkez şubelerinde çalışacak olanların maaşlı birer devlet memuru olmaları kabul edilir. Yasanın 13. maddesine göre, mektep ve kışla dışında elli ve daha çok beden terbiyesi mükellefiyeti çağında yurttaş bulunan köy, kasaba, şehir ve münferit mahallerde kulüp, elliden az yerlerde spor gruplarının kurulması zorunlu tutulur. Bu, aynı zamanda spor yoluyla gençliğin örgütlenmesi anlamına gelir. İçişleri Bakanlığı'nın kararı ile vilâyetlerde spor işlerinin sorumluluğunu valiler yüklenir. Valilerin görevleri de açık olarak tanımlanır: "...Onlar normal bir memleketin valileri değildirler. Onlar, Atatürk valisidirler. Onlar inkılâp ve hareket adamlarıdır. Onlar, işten, çalışmaktan, hareketten yılmayacaklardır. Valiler, vilâyetlerde Partinin mümessilleridir. Beden terbiyesi ise, gençliği ve inkılâbı çok yakından alâkalandırmak bakımından bir yandan da, Parti faaliyetlerinin sahasına giren bir mevzudur. Binaenaleyh vilâyetlerdeki gençliğin en tabii başkanı hükümetin ve Partinin mümessili olan validir."⁵⁵³

Ülkü dergisinde sporun önemine ilişkin propaganda yazıları da yer alır. Halkevleri ise bu konuda çok sayıda broşür çıkarır. Ülkü dergisinde de, propaganda amacıyla çıkarılan bu yayınlarda nelere dikkat edilmesi gerektiği belirtilir. Spor yazı-

553 Rahmi APAK, "Yeni Beden Terbiyesi Kanunu", Ülkü, XI, 66, Ağustos 1938, 517.

larında “kulüpçülük güdülmemesi” ve “tenkitlerde insafsızca yazı yazılmaması” istenir: “Yalnız propaganda ve teşvik mahiyetindeki neşriyat büyük bir itina ile yapılmak gerektir. Uluorta yazı, propaganda yerine tam bunun aksi bir tesir yapar... Propaganda sayesinde bütün gençliği doğrudan doğruya bir spora alıştırmamak bile ona vücûdunu ziyan etmemegi, pis hava yerine temiz ve açık havada gezmeği, bir spor müsabakasını seyretmeyi öğretsek bu da büyük bir kârdır.”⁵⁵⁴

Ülkü dergisinde spor, diğer alanlarda olduğu gibi Cumhuriyet’in politikalarını halka benimsetmeye hizmet edecek, halk sağlığın koruyacak ve toplumun çeşitli kesimleri arasındaki dayanışmayı güçlendirecek bir bakış açısıyla ele alınır. Bu bakış açısına göre, spor kulüplerinde tek spor yapılması yerine, Halkevleri çatısı altında spor yapılması özendirilir. Devletin spor alanda da himayeci, yönlendirici tutumu, 1940’lı yıllara kadar Ülkü dergisinin yayın çizgisinde önemli bir yer tutar.

Derginin Halkevleri Yayınlarını ve Halkevlerini Yönlendirme İşlevi

Halkevleri talimatnamelerinde, Halkevlerinin bir genel merkezi olmadığı yazmakla birlikte, Ankara Halkevi’nin merkez olarak işlev gördüğü bilinmektedir. Aynı durum Ülkü dergisi içinde geçerlidir. Ülkü, yetmiş beş Halkevi dergisi arasında yayınının sürekliliği, içeriğinin kapsayıcılığı ve diğer dergilere yönelik yönlendirici söylemi ile merkezi bir dergi olma niteliği taşımaktadır. Bunun yanı sıra, hedef olarak belirlediği okur kitlesi açısından da, bölge dergilerinden ayrılır. Çünkü Ülkü, Altı Ok’u topluma benimsetecek ve “münevverlere rehber olacak”tır. Halkevleri dergilerinin de benzeri bir misyonu bulunmakla birlikte, asıl yöneleceği kesim halktır, halkın ön-

554 Nüzhet ABBAS, “Beden Terbiyesi ve Spor Neşriyatımızın Anahatları Ne Tazda Olabilir?”, Ülkü, XIV, 84, Şubat 1940, 545.

cüsü değildir. Ayrıca bölge dergileri, daha sınırlı bir alana seslenmektedir. Bu dergilerin; bulundukları çevrenini tarihini, toplumsal yapısını, geleneklerini ve sorunlarını tartışmak, çözümler üretmek üzere yayınlanması beklenir. Ayrıca bölge dergilerinin, özellikle "Dil" çalışmalarının yapıldığı sırada, sözcük toplayarak ve sözcük üreterek katkıda bulunması da beklenir. Yine bu dergilerin okurları arasında özellikle "münevverler" in yer almasına, dergilere destek vermelerine yönelik vurgu yapılmaz: "Halkevleri dergileri vasıtasıyla halka direktifler vermeğe çalışmalıdır. Bu işin partice yapılan neşriyat ile başarılmakta olduğu malûmdur. Binaenaleyh biz dergi çıkaran Halkevleri dergilerimizde mahallî tetkikler çıkararak bulunduğumuz yeri tanıyacak, öğrenecek, araştırarak ve seveceğiz. Aynı zamanda da başka yurttaşlara memleketimizi tanıtmış olacağız. Dergilerimizin birinci amacı işte bu nokta olması gerektir."⁵⁵⁵ Ülkü'de, Halkevlerinin etkinliklerini ve dergileri tanıtan yazılarda, bazen eleştiri ve öneriler sunulur, yol gösterilir, bazen de sert bir üslupla uyarılır:

"Halkevlerinin mecmuaları, gittikçe artıyor ve değerleniyor. Tekrar ediyoruz: Bir halkevi mecmuasını ancak muhitinin heyecanını aksettirebildiği ve şuurla besleyebildiği, muhitine heyecan ve inan aşılayabildiği, muhitindeki varlıkları (istidaddan, eski eserlere kadar her türlüşüyle) tanıtmaya çalıştığı nispette yararlı ve verimli saymaktayız. Orijinal olmayan, halkevinin maksatlarından her hangi birine tam hizmet eder görünmeyen yazılara, mümkün olduğu kadar yer verilmeli; mecmuanın, çıkarılmış olmak için değil, çıkarmaya ihtiyaç ve basılması lâzım yazı olduğu için neşredildiği kanaatini mutlaka uyandırmasına dikkat edilmelidir."⁵⁵⁶

555 Hüseyin Namık ORKUN, "Halkevi Dergilerine Aylık Bakış", Ülkü, VIII, 38, Mart 1936, 77.

556 B.K.ÇAĞLAR, "Halkevlerinde Bariz Çalışmalar ve Beliren Değerler", Ükü, XI, 53, Haziran 1936, 308.

Ülkü'nün, İkciteşrin 1935 tarihli sayısında, Bursa Halkevi dergisi Uludağ'ın 2. ve 3. sayılarını tanıtan bir yazı yer alır. Yukarıda değinildiği gibi, bölge dergilerinde yer alan yazıların "Halkevlerinin amacına uygun" olması uyarısı yapılır. Halkevi dergilerinin çevirilere yer vermesi doğru bulunmaz, bunun yerine kendi bölgelerine ilişkin araştırmalar yapmaları ve yayınlamaları beklenir. Ayrıca bunların ilgi çekici ve kısa yazılması istenir: "Halkevleri mecmuaları her şeyden evvel mahalli etütlere yer vermelidir. Hele Bursa gibi tarihi eserleri bol olan bir yerde her şeyden önce bunu görmek isteriz"⁵⁵⁷denir.

Aynı yazıda, Afyon Halkevi dergisi Taşpınar da eleştiriden payını alır. Taşpınar'da, Türkmenlerin yerleşmelerine ilişkin bir yazı dışında, önemli bir yazı bulunmadığı belirtilirken uyarının tonu serttir: "Arkadaşlardan Halkevi programını okumalarını ve ona göre yazı yazmalarını rica etmek her Halkevi üyesinin en önemli ödevidir sanırız."⁵⁵⁸

Isparta Halkevi dergisi Ün'ün 18. sayısından ise övgüyle söz edilir: "Halkevlerinin amacını en iyi kavramış ve bu amaca değmiş olan biricik değerli mecmua olan Ün'ün bu sayısı, yine birçok önemli yazılarla doludur. Tahir Erdem'in, Gül Baba hakkındaki yazısı, yalnız bizi değil bütün Macar bilginlerini de çok yakından alâkadar edeceğinden derhal mecmuadan bir nüsha tedarik ederek Macar bilginlerine göndermeği en şerefli bir ödev saymaktayım. Fehmi Aksu da bize yine yeni bir ören tanıtmaktadır. Hele yer adlarımız başlıklı yazısı gittikçe daha önemli olmaktadır. Napolyon'un aşk mektuplarına, Londra havadislerine, Tagore tercümelerine başını çevirip bakmayan bu değerli mecmua bütün kuvvetiyle Isparta için

557 Hüseyin Namık ORKUN, "Bursa Uludağ Afyon Taşpınar", Ülkü, VI, 33, İkciteşrin (Kasım) 1935, 239.

558 Hüseyin Namık ORKUN, "Bursa Uludağ Afyon Taşpınar", 239.

çalışmaktadı. 559 Görüldüğü gibi, bir yandan Ün'den övgüyle söz edilirken, diğer yandan da Türkiye'nin sorunlarına yabancı yazıların yayımlandığı dergilere yönelik alaycı ve uyarıcı bir söylem söz konusudur. Her sayısının ayrı bir değer taşıdığı belirtilen Ün'deki Etnografya başlıklı yazıdan ise, derginin değerine karşı düzenlenen bir "suikast" olarak söz edilir. Dergiyi çıkaranlar; karşısındakini cahil sayan, okuma saygı göstermeyen yazıları, kime ait olursa olsun kesinlikle yayımlanmaması yönünde uyarılır. Çünkü Ülkü'ye göre önemli olan imza ve imza sahibi değil, yazının değeri, halka vereceği mesaj niteliğidir.

Ülkü, Halkevleri dergilerinden halkın yönlendirilmesi talebini yineler. Bu işin, ancak "partice yapılan neşriyat ile" başarılabileceği belirtilir. Ülkü söz konusu dergilerden, yerel araştırmalar yaparak bulundukları yöreyi tanımalarını, yöreyi araştırmalarını ve sevmelerini önerir. Dergilerin ilk amacı bu olmalıdır. Bununla birlikte dergiler, daha iyi araştırma yapmak için teşvik edilirken, yazarlardan da bilimsel olmayan, kişisel yorumlara sapsmaması istenir. Tercüme yazılara ağırlık veren dergiler çok sık eleştirilir. Örneğin, Kars Halkevi'nin dergisi Doğuş'un 27. sayısından söz edilirken şunlar söylenir. "Evvelce de söylemiştik: Halkevleri dergileri asla birkaç arkadaşın şiirlerini, hikâyelerini, tercümelerini, fikirlerini neşretmek için çıkmamalıdır. Dergilerimiz muayyen bir ülkünün etrafında belli amaçlara doğru yürüyen bir küldür. Binaenaleyh Kars'taki arkadaşlarımızdan da bunu beklemek ve Kars hakkında etüdler çıkarmalarını istemek hakkımızdır." 560

Bafra Halkevi dergisi Altın Yaprak'ın 5. sayısı tanıtılırken, Kars Halkevi dergisi için söylenenlerin "Bafra'daki arkadaşlara

559 Hüseyin Namık ORKUN, "Bursa Uludağ Afyon Taşpınar", 239.

560 Hüseyin Namık ORKUN, "Halkevi Dergilerine Aylık Bakış", Ülkü, VIII, 38, Mart 1936, 78.

da aynen tekrar” edildiği söylenir. Bafra Halkevi dergisinin Alphonse Daudet’den tercümeleri bir tarafa bırakarak, Bafra hakkında yazılar yazmalarının daha faydalı olacağı dile getirilir.

Ülkü dergisinde, bölge dergilerinde çıkan yazıların dikkatli bir gözle incelendiğini ve yazarlarının ise yönlendirildiğini belirtmiştik. Bununla birlikte dergilerde çıkan yazıların, iç tutarlılığına ve çevirilerin doğru yapılıp yapılmadığına da dikkat edilir. Bu tür yazılar hemen Ülkü’de ele alınır ve düzeltme içeren açıklamalar yayınlanır. M. Fuat Köprülü, Halkevleri dergilerinin çoğunda rastlanan bir yanı sıra dikkat çekerek, yanlış okunmuş, anlaşılmamış “eski metinler”e dikkat edilmesini ister. Çünkü dergilerde çıkan tarihi araştırmaların çoğu usulsüz, bilgisiz ve bilimsel kurallara uygun değildir. Bu tür yazılarda daha özenli olunması istenir.⁵⁶¹

Bir başka yazı Samsun Halkevi dergisi hakkındadır. Bu yazıda hem övgü, hem de eleştiri bir arda bulunur:

“Arkadaşlarımızın bu güzel dergisinde bizi alâkadar eden yazılardan birincisi Samsun tarihi hakkında yazılan bir yazıdır. Bu değerli arkadaşımızın daha iyi araştırmasını ve katiyen müstakil mütealara sapmamasını kendisinden rica edeceğiz. Becenek’ler katiyen Uygur Türklerinden değildir. Bengü sözü, Becenek ve Harzem dilinde Tanrı demek olduğu da bir sehiv olsa gerektir. Bengü Türk dilinde ebedî demektir. Muharririn yazdığı Becenek dilinin yadigârları elimizde mevcut değildir ki bu sözün bu lehçelerde bu manada olduğu anlaşılsın. Bengü, ebedî manasından dolayı da Tanrıya alem olmuştur. Fakat söylediğimiz gibi muharririn yazdığı dillerde olduğu şüphelidir. Bu çalışkan arkadaştan bu gibi terkipler yerine Samsun’dan bahseden eski vesikaları bir araya toplayarak neşretmesini rica ederiz. N. Aymen de dergide maniler

561 M. Fuat KÖPRÜLÜ, “Halkevlerimizde Tarih Araştırmaları Nasıl Yapılmalıdır?”, Ülkü, XV, 98, Mart 1939,9.

neşretmektedir. Bunlar herhalde Samsun manileridir zannediyoruz. Fakat bunu biraz daha metodik bir şekilde toplamalarını rica edeceğiz. Maniler kimlerden toplanmış, yaşını, oranın yerlisi olup olmadığını gözden geçirmesini bu değerli arkadaştan bekleriz. Derginin en güzel yazılarından birisi de Kadamut köyünde evlenme ve düğün töreni başlığını taşıyor. Bu arkadaş tebrik eder ve bu sahada çalışmalarına devam etmesini bekleriz.

Haberler kısmında da faydalı haberlere tesadüf etmekteyiz. Burada da Halkevinin çalışmalarını anlatan satırlara birinci derecede yer vermelerinin daha faydalı *olacağı* kanaatini izhar ile dergiyi çıkaran arkadaşları candan kutlarız.”⁵⁶²

Görüldüğü gibi, Samsun Halkevi dergisi de bilimsel titizliğe davet ediliyor. Bunun yanı sıra, halk kültürüne ilişkin anlatıların, ayrıntılı dökümünün yapılması, toplanan manilerin kaynağının ve anlatıcının kimliğinin açık olarak ortaya konması beklenmektedir. Halkevleri dergilerinden, Türkiye’de folklor araştırmalarının henüz kurumsallaşmadığı koşullarda; hem tarihe mal olmuş hem de yaşayan halk şairlerinin tanıtılması, Kurtuluş Savaşı anlatılarına yer verilmesinin istenmesi, yörenin geleneklerinin tanıtılmasına ilişkin bilgi akışının beklenmesi ve yönlendirilmesi önemli bir kültür hizmeti olarak görülmelidir.

Ülkü dergisinde, Halkevleri dergilerinin içeriği ile ilgili bir sınıflandırma yapılır. Buna göre; dergilerin bir kısmı, sadece belge niteliği taşıyan yazılar yayınlıyor, bir kısmı da edebiyat yapmaya ve süslü metinler ile şiirler yazmaya ağırlık veriyor, inkılap fikrini aşırı ve “alkışlı” bir ifade ile yayın yapıyor. Üçüncü kısım ise, Halkevlerinin amacına yaklaşan dergiler olarak ele alınıyor. İlk gruba; yabancı dilleri bilen gençlerden ve öğretmenlerden yararlanarak çeviri yaptırmaları; ikinci gruba,

562 Hüseyin Namık ORKUN, “Halkevi Dergilerine Aylık Bakış”, 77.

konu çeşitliliğine dikkat ederek, az ve öz yazmaları önerilir. Böylece Halkevleri dergiler amacına uygun yayın yapıp, her açıdan faydalı ve zevkle okunan dergiler olabileceklerdir.⁵⁶³

Ülkü dergisi aracılığıyla, bölge dergilerinin aşırılıkları da törpülenmek istenir. Kısıtlı olanaklarla yayın yapan bu dergilerin bölgenin gereksinimlerine yanıt vermesi asıl hedef olmalıdır. Bu yüzden çok sayıda dergi, sıklıkla uyarılır. Bunlardan biri de Muğla dergisinin, 1 Haziran 1937 tarihli sayısına yöneliktir. Derginin bir buçuk formadan ibaret olduğu belirtilir ve "... 19 Mayıs, 23 Nisan vesaire müfrit (aşırı) bir inkılâpçılık göze çarpıyor"⁵⁶⁴ denerek, bu tür yazıların dergideki yoğunluğunun azaltılması istenir. Bu dergiden beklenen en önemli şey; "geçmişte kalan ve yaşayan adetlere" yer vermesidir.

Ülkü'de, Halkevlerinin çıkardıkları kitaplar ve broşürlerin tanıtımına da yer verilir. Bunlardan Ankara Halkevi, Altı Ok'u herkesin anlayabileceği biçimde açıklayan "Halkevinden Halkevi" kitapçığından şöyle söz edilir: "Güzel manalı bir kapak içinde çıkan bu broşür (5000) adet basılmış ve her yana dağıtılmış ve çok beğenilmiştir."⁵⁶⁵

İkinci Dünya Savaşı'nın çıkışıyla birlikte Halkevleri dergileri kağıt sıkıntısıyla karşı karşıya kalır. Önemli bir kısmı yayını aralıklarla sürdürmeye çalışsa da bir kısmı yayınının sürdüremez. Ne yazık ki, bu dergilerden kaçının savaş sürecinde yayınlanmadığına ilişkin elimizde veri bulunmaktadır.⁵⁶⁶

Ülkü'de, Halkevlerinin kol çalışmalarına ilişkin haberler ve raporlar yayınlanır. Buna göre 1935 yıl sonunda Ankara Halkevinin etkinlik bilançosu şöyledir⁵⁶⁷: Halkevinin büyük

563 FA (Fevziye Abdullah), "Halkevleri Dergileri", Ülkü, IX, 50, Nisan 1937, 392.

564 FA (Fevziye Abdullah), "Halkevleri Dergileri", 392.

565 ANONİM, "Ankara Halkevi'nin Bir Ayda Yaptıkları", Ülkü, VI, 34, Birincikanun (Aralık) 1935, 318.

566 Nurettin GÜZ, Halkevleri Dergileri (1932-1950), 25

567 ANONİM, "Ankara Halkevi'nin Bir Ayda Yaptıkları", 318.

salonunda gösterilen filmleri on bin kişi izlemiştir. Halkevinin güzel sanatlar kolu, Cumhuriyet Bayramı nedeniyle genç ressamların tablo ve heykellerinden oluşan zengin bir sergi hazırlamıştır. Serginin açık bulunduğu 18 gün içinde sergiyi on beş bin kişi gezmiştir. Tablolardan bir çoğu da satılmıştır.

Bu dönemde Ankara Halkevi'nin oldukça etkin olduğu görülmektedir. Köycülük şubesi, Cumhuriyet Bayramı nedeniyle kentte bulunan köy öğretmenlerini toplayarak, onlara bir çay ziyafeti vermiş, köylünün toplumsal, ekonomik, kültür işleri üzerinde nasıl çalışılması gerektiği tartışılmıştır. Balkat köyünde yaptırmış olduğu üç odalı bir "okuma evinin" açılış töreni yapılmıştır. Bu evin kurdelasını köyün en yaşlı kadını kesmiştir.

Sosyal yardım şubesi, yoksul çocuklara özellikle okul çağında bulunan çocuklara bir ay içinde 4 bin okul kitabı, 3 bin defter, 3 bin kalem dağıtmış, otuza yakın çocuğu giydirmiş, 50 muhtaç çocuk ve yurttaş para yardımı yapmış, ilâç alamayacak fakirlerin ilâçlarını yaptırdığı gibi Kızılay ve diğer yardım kurumlarıyla birlikte yoksullara yemek ve ekmek vermiş, bazı yurttaşlara da iş aramış ve iş bulmuştur. Özellikle savaş yıllarında sosyal yardım çalışmalarına dair haberlerde artış bulunmaktadır.

Ankara Halkevi'nin etkinliklerini tanıtan söz konusu yazıda, Halkevinin 20 bin cilde yakın kitabı olduğunu öğreniyoruz. Halkevine Türkçe'ye yabancı gazete ve dergiler düzenli gelmektedir. Güzel, temiz, sessiz ve sıcak bir salonu vardır. Bu salon her gün saat sekizden on ikiye ve on üçten on sekize kadar açık bulunmaktadır. Evin 1935'teki okuyucusu geçen yıllara oranla yüzde 15 artmıştır. Buna göre kütüphaneye her gün ortalama 500 kişi gelmektedir.

Halkevinin, bilimsel temellere üzerine kurulmuş bir spor ve jimnastik salonu vardır. Bu salonda sıcak ve soğuk su tertibatı da vardır. Salon kış sporları için ısıtılmıştır.

Ankara Halkevine bağlı çok sayıda halk dersaneleri bulunmaktadır. Bu kolun hapishanede de dershanesi bulunmaktadır.

1935 yılının bilançosuna göre bir yıl içinde ülke çapındaki 103 Halkevinde; 2 bin 203 konferans, 776 konser verilmiş ve 782 temsil yapılmıştır. 642 bin yurttaş Halkevlerinde kitap okumuştur. Aynı yıl içinde 495 köy gezintisi olmuş ve bu gezilere 21 bin kişi katılmıştır. Halkevlerinde çeşitli konularda ders verilen yurttaş sayısı 194 bindir.⁵⁶⁸

Ülkü'nün Şubat 1936 tarihli sayısında "Halkevlerine Dair" başlıklı yazıda, daha önce açılmış 103 Halkevine 32 tane daha katılacağı ve yeni evlerin açılış töreninin Halkevlerinin yıldönümünde yapılacağı belirtiliyor.

1936 yılında 103 Halkevinin çatısı altında çeşitli etkinliklere katılan insan sayısı iki milyon yüz binden fazladır. Halkevlerine fiilen kayıtlı olan yurttaş sayısı 55 bindir. Bunların beş bini kadındır. Peker'e göre Türk ulusunun hepsi birbirine dayanan ve hepsi birbirine inanan büyük ulusal bir kütle olarak yetişmesi lâzımdır. Bu nedenle Peker, yurttaşları Halkevlerinin çalışma saflarında yer almaya çağırır. Peker'e göre Halkevleri, "ulusal birlik cephesi"dir.⁵⁶⁹ Aynı zamanda, "Halkev-siz şehir yağmursuz tarla"ya da benzetilir. Halkevleri, "inkılâp ve kültür seferberliğinin" karargahlarıdır. Bu karargahlarda herhangi bir gevşeklik, ordu bozanlık ve millî dâvaya ihanet olacaktır. Bu nedenle, "Halkevleri işlemeyen, verimini tam vermeyen muhit, tarlalarına yağmur yağmamış, suyu kesilmiş ve ışığı sönmüş" demektir.⁵⁷⁰

Ülkü'ye göre "Halkevleri bugünkü neslin gireceği biricik

568 Nafi KANSU, "Nafi Kansu'nun Halkevleri Hakkında Söylevi", Ülkü, VII, 37, Mart 1936, 5.

569 Recep PEKER, "Halkevlerini Açma Nutku", Ülkü, VII, 37, Mart 1936, 1.

570 B.K. ÇAĞLAR, "Halkevlerinde Çalışmalar ve Beliren Değerler", Ülkü, XI, 53, Haziran 1937, 306.

evler, biricik tapınış yerleridir. Gençlik bu evlerde ne bir puta ne de mevhum bir varlığa tapınmıyor. Gençliğin bu evlerde bir tanrı olarak bulduğu yine kendisidir.”⁵⁷¹

Çağlar’a göre ise, Halkevinde her şeyden önce “amaç” gelir. Halkevi ne kuru kalabalığın bir toplanma yeri, ne de köşesine çekilmiş az sayıdaki seçkinin evidir. “İnkılâpçı ve memleketçi bir partinin, inkılâbçı idealist bir gençliğin halkevidir.” Orası “bir kıraathane teklifsizliği fakat bir mâbed saygısı” ile girilecek bir yerdir. Buna göre her Halkevi, kendi yöresinde bütün faaliyetlerinin hedefini, sivri noktasını oluşturan toplumsal sorunu kavramalıdır. Bu sorun araştırılarak bulunmalı, yoktan icat edilmemelidir. Çağlar, bir örnek verir: Siirt Halkevi temsil kolunun bir yıl içinde 20-30 oyun oynadığını, kuşkusuz bunun başarı olduğunu belirtir. Ancak Siirt’in temel sorunu bu değil, köylülerin öz ana dilleriyle okuma yazma öğrenmeleridir. Öyleyse Siirt Halkevi öncelikle halk dershaneleri ve kurslar açmaya yönelmelidir.

İstanbul Halkevi de, bir üniversite kenti olmasından dolayı yüksel okul öğrencilerini birbirleriyle tanıştırmamanın yollarını aramalı, “aynı heyecan atmosferi içine” alabilmeye çalışmalıdır. Çağlar’a göre bunun tersini yapmak, bir kentte trahom için mücadeleyle ihtiyaç varken, tifo için önlem almaya benzer. Yazar, Halkevlerini, yörenin sorunlarını önemine göre sıralamalarını ve bir program içinde metotlu biçimde çözmelerini ister.⁵⁷²

Halkevlerinden beklenen “Türk modernizmi”dir. Buna göre; ulusal kültüre sahip büyük uluslarınki gibi, köklerini ulusal hayattan ve ulusal geçmişinden alan, toplumun hiçbir kesimine yabancı olmayan ve günün ihtiyaçlarına uygun dü-

571 KB (Kamuran BOZKURT), “Halkevlerine Dair”, Ülkü, VI, 36, Şubat 1936, 450.

572 Behçet Kemal ÇAĞLAR, “Halkevlerinde Bariz Çalışmalar Beliren Değerler”, Ülkü, XI, 56, Eylül 1937, 87.

şen ulusal ve dinamik bir modernizm. “Yoksa, millî hayatla rabıtası olmayan, köksüz, uydurma, özentî bir modernizm kari-katürü değil!”⁵⁷³

Ülkü, 1936 yılında CHP’nin ülke çapında düzenlediği parti konferanslarını da haberlerine verir. 103 Halkevinde verilecek konferanslarda kimlerin konuşma yapacağı CHP Genel Yönetim Kurulu tarafından belirlenmiştir. Konferansların konusu “İnkılap ve İstiklal”dir. Konferanslar Şubat ayında başlar yıl sonuna kadar devam eder. Konferanslarda bağımsızlık olmadan, devrim olamayacağı görüşü işlenir ve iç ve dış politika, orduda, adliye, kültürde, maliyede, ekonomide tam bağımsız olunması gerektiği savunulur. Bu konferanslarda Atatürk’ün Türk gençliğine emanet ettiği iki büyük mefhumun “inkılap ve istiklal”in asil Türk kanında yaşadığı ve gelecek nesillerde de daima yaşayacağı anlatılır.⁵⁷⁴

Ülkü’de, Halkevlerinden merkeze gelen raporları da yayımlar. Böylelikle Halkevleri, birbirlerinin yaptığı etkinliklerden haber alırlar. Bunlar arasında temsiller de yer alır. Halkevlerinde sunulacak oyunların da “amaçlara uygun” olması beklenir. Halkevlerindeki temsillerin acemiliğinden ya da konferansların pek olgun olmayışından yakınanları da eleştirir. Halkevleri etkinliklerinin eleştirisini yapanlar, “Millî mücadelenin ilk yıllarında silâhlarımızın henüz düzensiz, ordumuzun henüz az oluşundan huylanarak zaferden ümidini kesen ve bu çabalanmanın boşa gideceğini mırıldanan bedbinler”e benzetir. Onlara, halkevlerini yakından görmelerini ve Halkevleriyle ne yapılmak istendiğini bir daha düşünmelerini tavsiye eder.⁵⁷⁵

573 M. Fuat KÖPRÜLÜ, “Halkevlerinin İctimai Rolü”, Ülkü, XIV, 84, Şubat 1940, 483.

574 Kemal ÜNAL, “Ayn Politikasi: Parti Konferansları”, Ülkü, VII, 37, Mart 1936, 70.

575 B.K. ÇAĞLAR, Halkevlerinde Çalışmalar ve Beliren Değerler”, Ülkü, XI, 53, Haziran 1937, 306.

Ülkü'ye göre, Halkevleri, CHP'nin ve hükümetin "bir milli mesele" olarak ele aldığı işleri ve verdiği kararları derhal halka yaymak ve benimsetmek yolunda çaba gösterirler. Adana Halkevi'nin köylerde yeni "koru"lar yaratmak için giriştiği fi-dan dikme etkinlikleri buna örnektir.⁵⁷⁶

Mart 1938'de Ülkü'de yer alan haberde Şubat 1938'de Halkevi sayısı 209'a ve üye sayısı da 100 bine ulaşmıştır. Halkevlerinde 1933'de 915 konferans verilmişken, 1938'de 3 bin 56 konferans verilmiştir. 1933'te 373 konser yerine, 1938'de bin 164 konser; gene o yıl 511 temsil yerine 1938'de bin 549 temsil verilmiştir.

Halkevi kütüphanelerinde 1933 de, 59 bin 444 kitap bulunur ve 149 bin 900 okur gelir. 1938'de ise kitap sayısı 129 bin 362'ye ulaşmış, okur sayısı da 1 milyon 590 bini geçmiştir.

1935 de 59 sergi açan Halkevleri 1938'de 179 sergi açmıştır. Gene 1935'de 495 köyde geziler yapmışken bu yıl çalışılan köylerin sayısı bin 495'i bulmuştur.

Halk dersleri 8 bin 300'den 16 bine varmıştır. 1933'te halkevlerine 500 bin yurttaş gelirken 1938'de bu rakam 6 milyon 642 bine ulaşmıştır. 1937 yılında 95 bin 253 faal üyenin 8 bin 877'si öğretmen, 15 bin 577'si çiftçi, 23 bin 935'i işçi, 5 bin 113'ü tüccar, 1551'i doktor, 1904'ü avukat ve diğerleri de başka sanat ve mesleklere mensup yurttaşlardır.⁵⁷⁷

Behçet Kemal Çağlar'a göre 1938 yılında en olumlu ve başarılı faaliyet gösteren Halkevleri arasında Adana, Ankara, Artvin, Balıkesir, Bartın, Bursa, Beyoğlu, Denizli, Diyarbakır, İzmit, İzmir, Elâzığ, Eminönü, İnegöl, Manisa, Mersin, Samsun, Zonguldak başta gelmektedir. Diğer başarılı Halkevleri arasın-

576 B.K. ÇAĞLAR, "Halkevlerinde Çalışmalar ve Beliren Değerler", Ülkü, XI, 51, Nisan 1937, 144.

577 Şükrü KAYA, "Halkevlerinin Açılış Konferansı", Ülkü, XI, 61, Mart 1938, 1.

da Erzurum, Erzincan, Edirne, Konya, Eskişehir, Çankırı, Çorum, Amasya, Tokat, Bilecik bulunmaktadır.⁵⁷⁸

Ülkü dergisinde özellikle 1935-1940 yılları arasında, Halkevleri dergileri ve Halkevlerini düşünsel olarak yönlendiren, öven, eleştiren yazılar, yoğunluklu olarak yer alır. Bu yazılarda bölge dergilerinden beklenen; Cumhuriyet ideolojisini abartmadan yalın bir dille halka anlatan, bölgenin kültürel değerlerini ve tarihini anlatan bir yayın politikasıdır. Çeviri yazılara çok fazla yer vermemesi önerilen bu dergilerden beklenen, özgün yazılar yayımlamalarıdır.

Halkevleri etkinliklerinin duyurulduğu ve bu etkinliklerin yönlendirilmesine dikkat edildiği Ülkü dergisinin 1941'den sonra çıkan sayılarında, yönlendirme işlevinin azaldığı gözlenmektedir. Bu yazılar, Halkevlerinde açılan sergiler, konferanslar, temsiller, spor karşılaşmaları vb etkinlik haberleriyle sınırlanmıştır. Bununla birlikte Ülkü dergisi, Halkevlerinin kuruluş yıldönümlerinde etkinlik bilançolarını vermeyi sürdürür.

578 Behçet Kemal ÇAĞLAR, "Halkevlerinde Çalışmalar ve Beliren Değerler", Ülkü, XI, 61, Mart 1938,77.

5. SONUÇ

İmparatorluğun son yıllarında, aydınların benimsediği idealler arasında başlangıçta Osmanlılığı kurtarmak düşüncesi yaygındı. Sonra ise, 'vatanı kurtarma' düşüncesi etkin olmuştur. Mardin'e göre bu kavramların yer değiştirmesi rastlantı sonucu gerçekleşmemiştir.⁵⁷⁹ 1. Dünya Savaşı'nın ardından, Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılması planı ve bunun ardından gelen Anadolu'nun işgali, 'vatanı kurtarma' idealini, ideal olmaktan çıkararak gerçekliğe dönüştürmüştür. Kars'tan Edirne'ye kadar ülkenin her yanında yerel örgütlenmeler gerçekleştirilmiş, kongreler düzenlenmiştir.⁵⁸⁰ Tanör'ün ayrıntılarıyla ele aldığı gibi Anadolu'nun her yanında, bağımsızlık için silahlı mücadele göze alınmıştır. Yerel kongre hareketlerinde, ümmete dayalı imparatorluk toprakları anlayışı yerine, ulusa dayalı anavatan kavrayışının vurgulanması dikkat çekicidir.⁵⁸¹

Kurtuluş Savaşı'nın ardından, Osmanlı geleneksel sisteminden kopuşu gerçekleştirmek ve yeni bir siyasal-toplumsal yapı kurmak üzere yola çıkılmıştır. Mardin, Atatürkçülük ya da Kemalizm olarak adlandırılan görüşün, Osmanlı İmparatorluğundan kalma temel yapısal unsurları değiştirip, onların yerine dünya uygarlığına gidişte ilk adım sayılan Batı uygarlığından esinlenmiş bir toplum kurma amacını taşıdığını belirtir.⁵⁸² Altı Ok'ta somutlaşan bu düşünce, Kemalist Toplum Modelinin eksenini oluşturmaktadır. Altı Ok Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ilkeleri olarak ortaya konmakla birlikte, esas olarak Cumhuriyet Devrimlerinin temeli olarak kabul edilmiştir. Bu

579 Şerif MARDİN, Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Der. Mümtaz'er Türkönetuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 189.

580 Bülent TANÖR, Yerel Kongre İktidarları, Afa Yayınları, İstanbul, 1992, 33.

581 Bülent TANÖR, Yerel Kongre İktidarları, 38.

582 Şerif MARDİN, Türkiye'de Toplum ve Siyaset, 156.

nedenle Altı Ok'un toplumda kök salması, gelişmesi, yaşaması, yeni bir toplumsal ilişkiler sistemi oluşturma sürecinde olmazsa olmaz kabul edilmiştir. Bu süreç ana hatlarıyla 1923-1945 arasında değerlendirilebilir. Bu zaman diliminde iki kez çok parti girişimi gerçekleşmiş olsa bile, başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Söz konusu yıllar, esas olarak tek parti yönetimi altında geçen yıllardır. Bu nedenle yeni bir toplumsal ilişkiler sistemi kurma süreci olarak 1923-1945 yılları kabul edilmiştir. 1946'dan itibaren çok partili yaşama geçilmiştir. Önceki yıllarda geçerli olan Cumhuriyet Devriminin temel değerleri çok partili yaşamla birlikte eski önemini yitirmeye başlamış, devrim heyecanı sönümlenmiş ve geleneksel kodlara vurgu politikanın ana çerçevesini oluşturmuştur.

Cumhuriyetin hemen ardından Kemalist Toplum Modeli olarak tanımladığımız sistemin inşasına, girilmiş hem yasal hem de kurumsal düzlemde önemli düzenlemeler yapılmıştır. Tek Parti iktidarı altında yapılan bu düzenlemelerin ve devrimlerin gerçekleştiği koşullara bakıldığında, bu koşulların günümüzün demokrasi kavramlarıyla açıklanamayacağı açıktır. Ayrıca söz konusu dönemde, kelimenin tam anlamıyla demokratik işleyiş beklemek yanıltıcı da olur. Çünkü, demokratik kurumlara sahip gelişmiş Avrupa ülkeleri bile totaliter sistemlerin tehdidi altındayken, parçalanmış bir imparatorluktan geleneksel toplumun bütün kurumlarını devralan yeni rejimden, demokratik bir işleyiş beklenemezdi. Yeni rejim için öncelikli sorun, demokratik işleyiş sağlayacak kurumsal dayanakları yaratmaktır. Ünlü siyaset bilimci Duverger, her totaliter partide tek parti haline gelme doğrultusunda doğal bir eğilim olduğunu belirtir. Buna karşılık bazı tek partilerin gerek felsefesi, gerek yapısı açısından gerçek anlamda totaliter olmadığını anlatırken, örnek olarak Kemalist Tek Parti sistemini vermesi anlamlıdır:

"Bunun en iyi örneğini, 1923'ten 1946'ya kadar Türkiye'de tek parti olarak faaliyet göstermiş bulunan Cumhuriyet Halk

Partisi sağlamaktadır. Bu partinin başta gelen özelliği, demokratik ideolojisindedir. Bu ideoloji, hiçbir zaman, Faşist ya da Komünist kardeşleri gibi, bir tarikat ya da kilise niteliği taşımamış; üyelerine bir iman ya da mistik empoze etmemiştir; Kemalist Devrim, özü bakımından pragmatiktir. Ödevi Orta-Doğu uluslarının modernleşmesini önleyen başlıca engelle, yani İslamiyet'e karşı mücadele ederek, Türkiye'yi 'Batılılaştırmak' olmuştur. Partinin yönetici kadrolarının anti-klerikal ve akılcı tutumu, onları açıkça ondokuzuncu yüzyıl liberalizmine yaklaştırmıştır; milliyetçilikleri bile, 1848'de Avrupa'yı çalkalandırmış olan akımdan pek farklı değildir... Adının 'Cumhuriyetçi' oluşu bile, bu partiyi, yirminci yüzyılın otoriter rejimlerinden çok, Fransız Devrimine ve ondokuzuncu yüzyıl terminolojisine yaklaştırmaktadır. Konvansiyon örneğine uygun olarak bütün iktidarı Büyük Millet Meclisine veren ve ayrı bir yürütme organı kurmayı reddeden Türk Anayasası da bu benzerliği doğrulamaktadır. Sözü geçen Anayasanın tümü, onda kuvvetle ifade olunan ulusal egemenlik ilkesine dayanır: 'Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur'. Faşist rejimlerde her gün rastlanan otorite savunusunun yerini, Türkiye'de demokrasi savunusu almıştır; bu da 'halkçı' ya da 'sosyal' diye nitelendirilen 'yeni' bir demokrasi değil, geleneksel siyasal demokrasidir."⁵⁸³

Duverger, Kemalist rejimin çoğulcu siyasal sisteme büyük önem verdiğini, çok partiye geçiş denemelerinin başarısızlığına karşın yine de, bunun ideal olarak mutlaka hayata geçirilmesi gereken bir rejim olduğuna inancın sürdürdüğünü belirtir. Türkiye örneğinin, özel siyasal bir durum olduğuna vurgu yapan Duverger, sonuç olarak bu sistemin demokratikleşme sürecine katkıda bulunduğunu söyler. Çünkü kitlelere siyasal eğitim vermek için açık toplantılar, kongreler ve halk meclisleri

583 Maurice DUVERGER, Siyasal Partiler, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınları, Ankara, 1974, 359.

oluşturulmuştur. 1930'lara kadar, halkın toplanma yeri olarak kabul edilen Türk Ocakları'nın ardından açılan Halkevleri, Du-verger'in dikkat çektiği demokrasi kültürünü oluşturma işlevle-rini yerine getirmiştir.

Cumhuriyetin kurucuları, özellikle Mustafa Kemal için atılan adımların halka benimsetilmesi ve olgunlaşan siyasal koşullarda kararların alınması büyük önem taşımaktaydı. Mardin'in de vurguladığı gibi; "Atatürk, her yaptığı ileri ham-leden sonra durmasını bilmiş ve ancak etrafı yokladıktan son-ra ulaşılacak gayeyi yeniden tespit etmiştir. Atatürk gibi devlet adamlarını Hitler gibi meczubane diktatörlerden ayıran vasıf-lardan biri de zaten bu realizm'dir."⁵⁸⁴

Cumhuriyet önderlerinin toplumsal gereksinimleri ger-çekçi bir biçimde saptamalarının temelinde, toplumu bütün sorunlarıyla kavramaları kadar, Aydınlanma düşüncesinden beslenen devrimci, dönüştürücü bakış açısına sahip olmaları büyük önem taşımaktadır. Mustafa Kemal'in 6 Şubat 1918 tarihinde Karlsruhe'da günlüğüne düştüğü nottan, Cumhuriye-tin kuruluşunun söz konusu bile olmadığı koşullardaki görüş-lerini öğreniyoruz. Mustafa Kemal Karlsbat Hatıraları'nda, bir baloya katıldığını ve baloda, bir Osmanlı paşasının eşinin dans edenlere imrenerek bakıp "bu devletin bizde tecessüsü (ger-çekleşmesi) ne kadar müşkül (zor)" sözlerini şöyle yorumlar:

"Dedim ki, ben her vakit söylerim, burada da bu vesile ile arz edeyim benim elime büyük bir selahiyet ve kudret geçerse, ben hayatı içtimaiyemizde arzu edilen inkılabı bir anda 'Coup' ile tatbik edeceğimi zannederim. Zira ben, bazıları gibi efkar-ı avamı, efkar-ı ulemayı yavaş yavaş benim tasavvura-tım derecesine tasavvur ve tefekkür etmeğe alıştırmak suretiyle bu işin yapılacağını kabul etmiyor ve bu harekete karşı ruhum isyan ediyor. Neden ben, bu kadar senelik tahsil-i ali gör-

dükten, hayat-ı medeniye ve içtimaiyeyi tetkik ve hürriyeti tezevvuk için sarf-ı hayat ve efkat ettikten sonra, avam mertebesine ineyim. Onları kendi mertebe çıkarayım, ben onlar gibi değil onlar benim gibi olsunlar. Mamafih bu meselede şayan-ı tetkik bazı noktalar var. Bunları iyice takarür ettirmeden işe başlamak hata olur.”⁵⁸⁵

Atatürk’ün, aklın egemenliğine ve iradeye yaptığı bu vurgu, devrimlerin yaşama geçirilmesi sürecindeki uygulamaları da anlaşılır kılmaktadır. Aynı nedenle, Ülkü dergisinde aydınlarla yönelik olarak yapılan şu çağrı anlamlıdır: Münevverler halka bilinç götürecektir, Halkevleri aracılığıyla halkı örgütleyecek ve halktan öğrenmeye özen gösterecektir. Yeni bir toplumsal yapının kurulmasında “münevverlere ve muallimler ordusuna” yapılan vurgu, geleneksel toplumdan kopuşu sağlamak için, bilince ve iradeye yapılan vurguda somutlaşır. Kısacası geleneksel toplumun kodlarını yıkacak, yeni toplumsal değerleri benimsetecek güç, aydınların öncülüğünde olacaktır. Bu noktada Ülkü dergisi, aydınların toplum ütopyalarını kurguladıkları, sınama alanı buldukları ve ütopyalarına taraftar bulmayı umdukları bir araç olarak da işlev görür.

Ülkü dergisinde aydınlarla yüklenen görevi anımsatan ısrarlı yazılar, rejimin halktan kopmamasını sağlamak olduğu kadar, halkın da rejimin bir parçası olmasının koşullarını sağlamayı amaçlar. Dergide yer alan yazılarda kilit sorun, ümmetten millet yaratmaktır. Bu nedenle, Kemalist Toplum Modelinin en önemli dayanaklarından biri halkçılıktır. Yeni rejimin temel dayanağı halkçılık olduğu için de, romantik-popülist halkçı söyleme karşı çıkılarak, halkı dönüştürecek araçları bulmak hedeflenir. Hedef halkı dönüştürmek olunca, eğitime yapılan vurgu büyük önem taşımakta, eğitim aracılığıyla top-

585 AFETİNAN, M.Kemal Atatürk’ün Karlsbad Hatıraları, TTK Yayınları, Ankara, 1983, 43.

lumsal çelişkileri ve sınıf karşıtlıklarını ortadan kaldırılacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmayla bütünsel olarak ele alınan Ülkü dergisi, özellikle 1940'ın ilk yıllarına kadar, Kemalist Toplum Modelini yaratmada ideolojik bir role sahiptir. Dergideki dönemin CHP yöneticileri ve aydınlarının yazılarında, bu modeli yaratmaya yönelik tutkularını söylem düzeyinde de, uygulamada da izlemek oldukça ilginçtir. Dergide özellikle, Altı Ok'u çeşitli yönleriyle ele alan yazılarda geleceğe yönelik umut çok güçlüdür. Dergide, az zamanda çok iş yapılmasının, başarının ve halka güvenin izleri görülmekte, toplumsal kesimler arasında dayanışmaya vurgu yapan bir söylem bulunmaktadır. Bunun yanı sıra dergide; toplumu çeşitli kesimleriyle tanıtmaya, toplumun eğitilmesine ve örgütlenmesine yönelik oldukça ayrıntılı bilgilerin yer aldığı görülmektedir.

Ülkü dergisinde, Türkiye'de, sınıfsız bir toplum yapısı olduğuna ve bunun önemine yönelik vurgu sıklıkla yinelenirken, ülkemizin gelişmiş bir kapitalist topluma sahip olmaması, sınıfsal çatışmayı baştan engelleyici bir unsur olarak kabul edilir ve olumlanır. O yıllarda, Batı kapitalizminin içinde bulunduğu kriz, krizden kaynaklanan toplumsal patlamalar ve sınıflar arası uçurum endişeyle gözlenir. Gelişmiş bir sermaye sınıfının olmadığı koşullarda, anti kapitalist söylem devlet eliyle kontrollü sermayedar yaratma düşüncesinin güçlendirir. Devletçi politikaların, milli ekonominin önemli bir yer tuttuğu dergide, özel teşebbüsün giremeyeceği, girmek istemediği alanlarda devletin üretim yapmasına büyük önem verilir. Bunun yanı sıra, yabancı sermaye karşıtlığı ve Türk sermayesine taraftar bir politika izlenir. Osmanlı İmparatorluğunun çökme nedenlerinden en önemlisi olarak gösterilen dışa bağımlı ekonomik politika, bütün boyutlarıyla eleştirilir, bağımlılık yılları okura nefretle anımsatılır. Ülkü dergisi, Türkiye'nin tam bağımsız siyasal ve ekonomik politikaları olması gerekti-

ğini savunur. Bu nedenle de, neredeyse bütün tarım ürünleri, endüstri alanları ile ilgili politikalar dile getirilir. Özellikle 1940'lı yıllara kadar dergide, "Şimendifer politikamız, üzüm politikamız, incir politikamız tütün politikamız" vb anlatılar ayrıntılı olarak önemli bir yer tutar.

Ülkü dergisi, Cumhuriyetin ardından oluşturulan toplumsal ve siyasal yönelime, dolayısıyla Kemalist Toplum Modeli'nin oluşturulmasına büyük bir katkı yapmıştır. Günümüzün koşullarından bakıldığında bile, geçerliliği kuşku götürmez eşitlikçi-dayanışmacı bir toplum ütopyası tasarlanmış, Halkevleri, Eğitim Kursları, Köy Enstitüleri gibi Dünyaya örnek olan kurumlar yaratılmıştır. Ülkü dergisi, özellikle bu yapılardan hem Halkevlerinin, hem de Eğitim Kurslarının düşünsel zemininin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bu durumu, dergiden Halkevlerine yapılan çağrılardan, teşvik edici-yol gösterici, eleştiri yüklü yazılardan ve bu yazılara Halkevlerinden gelen yanıtlardan izlemek olasıdır.

Cumhuriyet'in ilk on yılında, yasal düzenlemeler açısından olduğu kadar, kurumsal düzeyde ve yayın zenginliği bakımından da 1945'e dek Türkiye'de, demokratik kültürün oluşumuna büyük bir katkı sağlandığı açıktır. Bu süreçte, sağ düşüncüyü de sol düşüncüyü de savunan dergi ve gazeteler, zaman zaman engellenseler de yayınlarını sürdürmüşlerdir. Ahmad'ın bu konuyla ilgili saptaması dikkat çekicidir:

"Anayasanın vaatlerine uygun olarak liberalleşme Kemalist ağın dışına doğru genişletildi ve Resimli Ay gibi edebi-siyasi bir derginin yayınlanmasına izin verildi. Sabiha ve Zekeriya Sertel tarafından çıkarılan bu derginin yazı kurulunda, yılmayan komünist ozan Nazım Hikmet de vardı. Dergiye katkıda bulunanlardan biri ise, önde gelen yazarlardan Sabahattin Ali'ydi. Tarihin cilvesine bakınız ki, 1945-1960 yılları arasındaki çok partili Türkiye'de ne böyle dergilerin çıkmasına, ne de bu yazarların yazılarının yayınlanmasına izin veril-

mişti. Bu yıllardaki Soğuk Savaşın bunda bir payı olsa bile, Kemalist Türkiye aşağı yukarı 1938'e dek, sonraki dönemden daha fazla düşünce özgürlüğüne yer veren, daha açık bir toplum gibi görünmektedir."⁵⁸⁶

Söz konusu dönemde, Nazım Hikmet'in şiiri ders kitabında yer alabiliyor, Ülkü dergisinde Sabahattin Ali'nin öykülerinden, Niyazi Berkes'in, Behice Bora'nın⁵⁸⁷ makalelerinden övgüyle söz edilebiliyordu. Özellikle çok partili hayata geçişe kadar, Ülkü dergisinin yanı sıra, Halkevlerinin bölge dergileri ile diğer yayınlarının büyük bir kültür hizmeti verdiği bilinmektedir. Bu süreç, aynı zamanda demokrasi bilincinin oluşturulmasına da katkıda bulunmuştur. Kemalist politikaların oluşturulduğu ve "münevver"e rehberlik etmesinin amaçlandığı Ülkü dergisi ise, özellikle ilk serinin sonuna dek; dil ve tarih bilinci, vatandaşlık eğitimi ve kültür çalışmalarında önemli bir alan olmuştur.

Ülkü dergisinin ilk serisinden sonra, toplumu dönüştürücü söylemi yoğunluğunu yitirmiş, sadece halk kültürünü, tarihini aktaran, eğitim ve sanat alanındaki haberlere yer veren zayıf bir içerik eşlik etmiştir. Buna paralel olarak da sayfa sayısı azalmıştır. İkinci serinin sonuna doğru, derginin ilk serisinde görülmesi imkansız olan muhafazakar yazılar Ülkü'nün sayfalarına sızmaya başlar. Bu yazılardan biri şöyledir: İzmir'te çarşamba ve cumartesi günleri yayımlanan Marmara gazetesinden M. E. Uyguner "Aile Kadını İstiyoruz" başlıklı yazısında kadının toplumdaki rolünü tanımlar: "... Biz cemiyetimizin milli bünyesinde, içinde dans, kumar, içki, fuhuş, ve nihayet hepsinin neticesi, mahkemelere düşmüş boşanma davalarıyla temelleri sarsılan bir aile istemiyoruz. Biz ananemi-

586 Feroz AHMAD, İttihatçılıktan Kemalizme, Çev. Fatmagül Bertay, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985, 224.

587 M. C. DURU, "Namık Kemal'in Yüzüncü Yıldönümü ve Matbuat", Ülkü, XVII, 97, Mart 1941, 59

ze bağlı kalmak, kurulan yuvalardan yıkılma çatırtısı değil, beşik gıcırtısı duymak istiyoruz. Ailede en sıkı bağın çocuk olduğuna inanıyoruz.

Türk kızı, radyoda türküler çağırıyor, Halkevi sahnesinde operalar terennüm ediyor, ne mutlu! Fakat onun temiz dudaklarına yakışacak en güzel beste ve güftenin, beşik başında söyleyeceği bir ninni olduğuna hiç şüphe etmemeli ve onun en mühim vazifesinin vatanın selameti için analık olduğuna inanmalıyız.”⁵⁸⁸ Uyguner, yazısında, toplumların temelini aile olduğunu ve ailenin geleneksel yapısının sürmesi gerektiğini belirtir. Yazar, kadınları “Aile kadını” ve “öteki kadınlar” olarak sınıflandırır. Buna karşın Ülkü’nün ilk on yılında, kadınların özellikle Halkevleri sahnesine çıkması desteklenir ve kadınların özgürlüğüne kavuştuğu vurgulanırdı.

Bu haberden iki ay sonra ise ikinci yazı, Adana Halkevi’ndeki bir tartışma dergi sayfalarına yansır. Buna göre Adana Halkevi’ndeki çeşitli kollarda çalışanlar, halkevine gelenler arasında erkeklerin çoğunluğu oluşturmasından kaynaklanan sorun tartışılır. Tartışma sırasında, Halkevinde kadınlara, erkeklerden ayrı bir mekan sağlanırsa katılımın yüksek olacağı düşüncesi dile getirilir. Tartışmada “haremlik-selamlık” denmese de önerilen budur. Bilindiği gibi Halkevleri talimatnamelerine göre, bütün etkinliklerde kadın-erkek bir arada bulunmak zorundadır. Fakat 1940’lı yıllarla birlikte Halkevleri talimatnamesindeki “açık hüküm ile mahalli ihtiyaçlar ve gerçekler arasında kesin bir aykırılık doğuran ‘erkek-kadın’ problemi” gündeme gelmiştir.⁵⁸⁹ Tartışma, kadınlara ayrı bir mekan ayrılmasının imkansız olduğu kararıyla noktalanır. Oysa benzeri bir tartışmaya Ülkü’nün on yıl önceki sayılarında rastlamak olanaksızdır.

588 Muzaffer E. Uyguner, “Aile Kadını İstiyoruz”, Ülkü, III, 36, 16 Mart 1943, 21

589 İlhan Tarus, “Adana Mektubu”, Ülkü, IV, 39, 1 Mayıs 1943, 23

1940'lı yıllarda Altı Ok'u eksen alan bir toplum yaratma kararlılığı azalmaya başlar. Artık siyaset sahnesinde yükselen burjuvazi ve özgürlüğü ortadan kaldırılan karşı devrimci güçler egemen olmaya başlar. Bu güçler, aynı zamanda Türkiye'nin kalkınmasını Batı'yla bütünleşmede görür. Taner Timur'un dikkat çektiği gibi bu süreç; "İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin izlediği çelişkili dış politika, enflasyonunun ve Milli Koruma Kanunu uygulamalarının yarattığı yeni vurguncu sınıf ve zümreler, savaş sonundaki diplomatik yalnızlık vb gibi etkenler incelenmeden Türkiye'nin emperyalizmle bütünleşmesi anlaşılamaz."⁵⁹⁰

Sonuç olarak, çok partili hayata geçiş sürecindeki Halkevleri, Köy Eğitimci ve Köy Enstitüleri'nin işlevlerine yönelik tartışmalar başladı. CHP'nin bu sürece karşı koyacak düşünsel donanımdan uzaklaşmış olması, kurumların kapatılmasında önemli bir rol oynadı. Mustafa Kemal'in adını koyduğu dergiye de, halkın evlerine de sahip çıkılamadı. Şaşırtıcı olan, Ülkü'nün merkezinde görev yapmış kişilerin devrimlerle çelişmeli bir düşün evrenine hızla yol almasıdır. Bunlardan Nusret Kemal Köymen ve Fuat Köprülü, devrimlerin ilkelerini kısa bir süre içinde unutmuş görünürler:

"İlk senelerde Halkevlerinde ve mecmualarda çalışanlarda particilik aranmadı. Halkevlerine ve mecmualara politika karıştırılmamasına taraftar olanlar, halk eğitimiyle politikanın ayrı olmasını isteyenler vardı. Fakat Halkevlerinin bir politika partisine bağlı olmaları ve politika havasının gitgide kesifleşmesi politika dışında kalmalarını güçleştiriyordu. Nitekim daha ziyade bir halk terbiyesi mecmuası olarak çıkan ve 'Amerikan Halk Eğitim Derneği' mecmuasının eşi olan 'Ülkü'nün ilk serisi sayıları bu yolda başarıyla yürür ve arınırken mecmua yavaş yavaş bir parti organı haline geldi ve

⁵⁹⁰ Taner TİMUR, Türk Devrimi ve Sonrası, 316.

nihayet satılmaz ve okunamaz olarak kapandı. Netice olarak, 'CHP' Halkevleri de, içtimai gelişme istihaleleri icabı, 1951'de tabii ömürlerini tamamladılar.

Köy enstitüleri de köy öğretmeni yetiştirme fonksiyonları yanında halk eğitimiyle de az çok meşgul olmuşlardır. 'Köy enstitüsü' adının ve Köy enstitüsü' ve Öğretmen Okulu mezunu olarak iki ayrı tip öğretmen zümresi yetiştirmenin köy-şehir ayrılığı gibi bir sosyal bölünmeye yol açması ihtimali dikkati çekmiştir"⁵⁹¹

Köymen'in bu sözleri çok şaşırtıcıdır. Çünkü kurulduğu ilk günden itibaren Halkevleri de, Ülkü dergisi de CHF Genel Sekreteri'ne bağlı olarak çalışmalarını yürütmüştür. Üstelik bu çalışmalar ayrıntılı olarak talimatnamelerle belirlenmiştir.

Uzun yıllar derginin "Editör"ü olan DP'nin kurucularından Fuat Köprülü ise, yayın süreci boyunca ülkemizin bağımsızlığına vurgu yapan Ülkü'deki politik söylemin tersine bir davranışta bulunur. Amerikan basınına Türkiye'yi şikayet eder ve 'Bir fena vatandaş örneği'⁵⁹² olarak dergide yer alır. Çünkü O, bir milletvekili olarak TBMM kürsüsünden ülkenin sorunlarını dile getirmemiş ve 'memleketi kötülemiştir. Hem de Ecnebilere'!

Görüldüğü gibi, Ülkü dergisinde Cumhuriyetin ilk yirmi yılının önce yükselen sonra, yavaş yavaş düşen devrimci coşkusunu izlemek olanaklıdır. Bununla birlikte dergi, günümüzün toplumsal-siyasal sorunlarının kökenini anlamayı, çözümler üretmeyi ve yeni açılımlar yaratılmasına katkıda bulunacak veriler sunmayı içeren zengin bir kaynak niteliği de taşımaktadır.

591 Nusret Kemal KÖYMEN, Büyük Aydınlığa Doğru, Büyük Aydınlığa Doğru, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1960, 33.

592 Hüseyin Cahit Yalçın, "Bir fena vatandaş örneği" Ülkü, Yeni seri, 113, 1 Haziran 1946, 11.

KAYNAKLAR

Kitaplar

AFETİNAN (1983), M.Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları, TTK Yayınları, Ankara.

AĞAOĞLU, Ahmet, (1985), İslamiyette Kadın, Çev. Hasan Ali Ediz, Birey Toplum Yayınları, Ankara.

AHMAD, Feroz (1985) İttihatçılıktan Kemalizme, Çev. Fatma-gül Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul.

AHMAD, Feroz (1995), Modern Türkiye'nin Oluşumu, Sarmal Yayınları, İstanbul.

AHMAD, Feroz (1996), Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul.

AKARSU, Bedia (1997), Atatürk Devrimi ve Temelleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

AKÇURA, Yusuf (1998), Türkçülüğün Tarihi, Kaynak Yayınları, İstanbul.

ANONİM (1928), Halk Dershaneleri ve Konferansları Nizamnamesi (Kararname No: 6704).

ANONİM (1928), Köy Kiraati, Maarif Vekaleti Devlet Matbaası, İstanbul.

ANONİM (1932), CHP Halk Hatipleri Teşkilatı, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.

ANONİM (1932), Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliği'nin Fırka Teşkilatına Umumi Tebliğatından Halkevlerini Alakadar Eden Kısım, Cilt 2, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara.

ANONİM (1934) Tarih IV, Maarif Vekaleti Devlet Matbaası, Ankara.

ANONİM (1935), 1935 Cumhuriyet'in İlanı Yıldönümünde Kurulacak Halk Kürsüleri Öğreneği, Devlet Matbaası, İstanbul.

ANONİM (1935), Halkevinden Halka, Ankara Halkevi Yayını, Ankara.

ANONİM (1938), Halk Okuma Kitabı I, Tarım ve Kültür Bakanlıkları Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Neşriyatı, Sayı 23, Devlet Basımevi, İstanbul.

ANONİM (1938), Köy Eğitimcileri İçin İkinci Yıl Öğretim Kılavuzu, Tarım ve Kültür Bakanlıkları Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Neşriyatı, Sayı 21, Devlet Basımevi, İstanbul.

ANONİM (1938), Köy Eğitimcileri Kanun ve Talimatnamesi, Tarım ve Kültür Bakanlıkları Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Neşriyatı, Sayı 26, İstanbul, Devlet Basımevi, İstanbul.

ANONİM (1940), Millet Mektepleri Talimatnamesi, Maarif Matbaası, İstanbul.

ANONİM (1964), Kuruluşlarının 32. Yıldönümünde Halkevleri, Halkevleri Genel Merkezi Yayınları, Ankara.

ANONİM (1977), Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları 1923-1938 Sempozyumu İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği Yayınları, İstanbul.

ANONİM (1997), Köy Enstitüleri, Amaçlar-İlkeler-Uygulamalar, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Yayınları, Ankara.

ANONİM (1999), Türk Tarihinin Ana Hatları, Kaynak Yayınları, İstanbul.

ANONİM (2000), Tarih II (1931-1942), Kaynak Yayınları, İstanbul.

ANONİM (2002), Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940, Yay. Haz. Ersel Hasan-Kuyaş Ahmet vd. Cilt I, YKY, İstanbul.

ANONİM, (1908) Türk Derneği Nizamnamesi, Karabet Matbaası.

ANONİM, (1932), CHF Halkevleri Talimatnamesi, Hakimiyyeti Milliye Matbaası, Ankara.

ANONİM, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 9205, İstanbul.

ANONİM, Köy Eğitimcileri Kanun ve Talimatnamesi, Kanun No:3238.

ANONİM (1930), Millet Mektepleri İle Halk Dersanelerine Mahsus Yurt Bilgisi, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul.

ANTHONY, D. Smith (1990), Milli Kimlik, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.

ARAR, İsmail (1963), Atatürk'ün Halkçılık Programı, Baha Matbaası, İstanbul.

AŞUKİN N.S.-BUTURİSKİY N.P. (1979), Politika Sözlüğü, Çev. Mazlum Beyhan, Sosyal Yayınları, İstanbul.

ATATÜRK, Gazi M. Kemal (2001), *Söylev*, Yay. Haz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, CKK, İstanbul.

ATAY, Falih Rıfki (1984), *Çankaya*, Bates Yayınları, İstanbul.

AVCIOĞLU, Doğan (1969), *Türkiye'nin Düzeni*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

AVCIOĞLU, Doğan (1974), *Milli Kurtuluş Tarihi*, III Cilt, Tekin Yayınevi, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (1968), *İkinci Adam* (1950-1964), Cilt III, Remzi Kitabevi, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (1978), *Tek Adam* (1922-1938), Remzi Kitabevi, İstanbul.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (1990), *İnkılap ve Kadro*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

BALABAN, Rahmi (1937), *Badem, Zeytin, Armut Kahramanı Hüseyin Masalcı*, Halkevleri Köycülük Kolu Neşriyatı, İzmir.

BALABAN, Rahmi (1937), *Balçovalı Portakalcı Mehmet Ali Amuca*, Halkevleri Köycülük Kolu Neşriyatı, İzmir.

BALABAN, Rahmi (1937), *Buğdayı, Cins At ve Sığırları ile Ünlü Bölcek Köylü Tefik Üreten*, Halkevleri Köycülük Kolu Neşriyatı, İzmir.

BALABAN, Rahmi (1937), *Kayısı Kahramanı Çiğillili İsmail Altıntaş*, Halkevleri Köycülük Kolu Neşriyatı, İzmir.

BALABAN, Rahmi (1937), *Kınıkta İlk Çekirdeksiz Yetiştirenlerden Hakkı Kuşçu ile Yusuf Konyar*, Halkevleri Köycülük Kolu Neşriyatı, İzmir.

BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (1950), *Halkın Evi*, Ulus Basımevi, Ankara.

BALTACIOĞLU, Tuna (1998), *Yeni Adam Günleri*, YKY, İstanbul.

BAYIR, Ferit Oğuz (1971), *Köyün Gücü*, Ulusal Basımevi, Ankara.

BERKES, Niyazi (1975), *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

BERKES, Niyazi (1978), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.

BORAK Sadi, (1997) *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

- BORATAV, Korkut (1962), **Türkiye’de Devletçilik**, SBF Yayınları, Ankara.
- BOZKURT, Mahmut Esat (1995), **Atatürk İhtilali**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- CANDAR, Avni (1941), **Bibliyografya II**, Halkevleri Neşriyatı, Ankara.
- CAPORAL, Dr. Bernard (1982), **Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Çev. Ercan Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982, Ankara.
- CELEP, Cevat (1995), **Halk Eğitimi**, Personel Eğitim Merkezi Yayınları, Ankara.
- COŞAR Nevin (1995), **Türkiye’de Devletçilik**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- ÇAKIR, Serpil (1994), **Osmanlı’da Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul.
- ÇAVDAR, Tefik (1992), **Türkiye’de Liberalizm (1860-1990)**, İmge Yayınları, Ankara.
- ÇEÇEN, Anıl (1990), **Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- DEWEY, John (1939), **Türkiye Maarifi Hakkında Rapor**, TC Maarif Vekilliği, Ana Programa Hazırlıklar Seri B, No. 1, Devlet Basımevi, İstanbul.
- DOĞAN, Nuri (1994), **Ders Kitaplarında Sosyalleşme (1876-1918)**, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- DUVERGER, Maurice (1974), **Siyasal Partiler**, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınları, Ankara.
- DUVERGER, Maurice (1999), **Sosyal Bilimlere Giriş**, Çev: Ünsal Oskay, Bilgi Yayınları, Ankara.
- EKİNCİ, Necdet (1997), **Sanayileşme ve Uluslaşma Sürecinde Toprak Reformundan Köy Enstitülerine**, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- ERGÜN, Mustafa (1982), **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, AÜ Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, No:325, Ankara.
- ERİŞİRGİL, Mehmet Emin (1984), **Ziya Gökalp**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- FREIRE, Paulo (1991), **Ezilenlerin Pedagojisi**, Çev: Dilek Hatatoglu-Erol Özbek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GEDİKLİOĞLU, Şevket (1966), **Halk Eğitiminde Örgütlenme ve Sonuçları**, Kültür Matbaası, Ankara.

- GELLNER, Ernest (1992), **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev. Büşra Ersanlı Behar-Günay Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul.
- GELLNER, Ernest (1998), **Milliyetçiliğe Bakmak**, Çev. Simten Coşar-Saltuk Özertürk vd, İletişim Yayınları, İstanbul.
- GEORGEON, François (1986), **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri**, Çev. Alev Er, Yurt Yayınları, İstanbul.
- GERAY, Cevat (2002), **Halk Eğitimi**, İmaj Yayınevi, Ankara.
- GOLOĞLU, Mahmut (1982), **Demokrasiye Geçiş 1946-1950**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- GÜMÜŞOĞLU, Firdevs (2001), **Cumhuriyette İz Bırakanlar: Onuncu Yıl Kuşağı**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- GÜMÜŞOĞLU, Firdevs (2001), **Türkiye'nin Pasteur'u: Dr. Z. Muammer Tunçman**, Berfin Yayınları, İstanbul.
- GÜZ, Nurettin (1995), **Halkevleri Dergileri (1932-1950)**, Kariyer Matbaacılık, Ankara.
- HATİPOĞLU, Tahir (1998), **Türkiye Üniversite Tarihi**, Selvi Yayınları, Ankara.
- HELVACIOĞLU-GÜMÜŞOĞLU, Firdevs (1996), **Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik (1928-1995)**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- HOBBSAWM, E.J. (1992), **Millîyetler ve Milliyetçilik**, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- İĞDEMİR, Uluğ (1939), **Halkevleri Kütüphaneleri İçin Rehber**, Mabaai Ebüzziya, İstanbul.
- İNAN, Afet (1931), **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, 1. Kitap, Maarif Vekaleti, Devlet Matbaası, İstanbul.
- İNAN, Afet (1933), **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler II. Kitap**, Maarif Vekaleti, İstanbul.
- İNAN, Afet (1972), **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetin I. Sanayii Planı 1933**, TTK Basımevi, Ankara.
- İNAN, Afet (1977), **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, TTK Yayınları, XVI. Dizi, Sayı 34, TTK Basımevi, Ankara.
- İNAN, Afet (1984), **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- İNAN, Afet (1988), **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal'in El Yazıları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- KALAYCIOĞLU, Ersin-SARIBAY Ali Yaşar (1986), **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, Beta Yayınları, İstanbul.

- KAPLAN, Mevlüt (2002), *Aydınlanma Devrimi ve Köy Enstitüleri*, Kültür Bakanlığı Ankara.
- KARA, Adem (1999), *Türkiye’de Halkevleri*, Halkevleri Yayınları, Ankara.
- KARADAĞ, Nurhan (1998), *Halkevleri ve Tiyatro Çalışmaları*, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- KARAKAŞ, Mehmet (2000), *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Vadi Yayınları, Ankara.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri (1998) *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri (1995), *Zoraki Diplomat*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KARPAT, Kemal (1996), *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul.
- KIŞLALI, Ahmet Taner (1998), *Siyasal Sistemler*, İmge Yayınları, Ankara.
- KİİLİ, Suna (1976), *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, BÜ Yayınları, İstanbul.
- KIRAY, Mübeccel (1999), *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- KIRBY, Fay (2000), *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, Çev. Engin Tonguç, Güldiken Yayınları, Ankara.
- KONGAR, Emre (1998), *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KÖYMEN, Nusret Kemal (1934), *Köycülük Esasları*, Hakimiyeti Milliye, Ankara.
- KÖYMEN, Nusret Kemal (1960), *Büyük Aydınliğa Doğru*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul.
- LANDAU, Jacob M. (1996) *Tekinalp Bir Türk Yurtseveri (1883-1961)*, Çev: Burhan Parmaksızoğlu-İlhan Pınar vd., İletişim Yayınları, İstanbul.
- LEWIS, Bernard (1988), *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- MAKAL, Mahmut (1950), *Bizim Köy*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- MARDİN, Şerif (1990), *Siyasal ve Sosyal Bilimler, Makaleler 2*, Der. Mümtaz’er Türköne-Tuncay Önder İletişim Yayınları, İstanbul.

MARDİN, Şerif (1991), Türkiye’de Toplum ve Siyaset, Makaleler, Der. Mümtaz’er Türköne-Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul.

MARDİN, Şerif (1994), Türk Modernleşmesi, Makaleler 4, Der. Mümtaz’er Türköne-Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul.

MUMCU, Uğur (1991), Kürt-İslam Ayaklanması (1915-1925), um:ag Vakfı Yayınları, Ankara

ORTAYLI, İlber (2001), İmparatorluğun En Uzun Yılı, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖNDİN, Nilüfer (2003), Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Kültür Politikalarının Türk Resim Sanatı Üzerindeki Yansımaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZ, Baki (1996), Atatürk’ün Düşünce Yapısının Oluşumu, Can Yayınları, İstanbul.

ÖZACUN, Orhan (2001), CHP Halkevleri Yayınları Bibliyografyası, Kitap Matbaacılık, İstanbul.

ÖZDOĞAN, Günay Göksu (2001), Turan’dan Bozkurt’a-Tek Parti Döneminde Türkçülük, İletişim Yayınları, İstanbul.

PEKER, Recep (1984), İnkılap Dersleri, İletişim Yayınları, İstanbul.

RİGEL, Nurdoğan (2000), İleti Tasarımında Haber, Der Yayınları, İstanbul.

SADULLAH, Mitat (1930), Millet Mektepleri ile Halk Dersanelerine Mahsus Yurt Bilgisi, Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul-Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul.

SENA, Cemil (1932), İlk ve Orta Tedrisatta Hususi Tedris Usulleri, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.

SENCER, Muammer (1977), Parvus Efendi, May Yayınları, İstanbul.

ŞAYLAN, Gencay (1974), Türkiye’de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, TODAİE, Ankara.

ŞİMŞEK, Sefa (2002), Halkevleri, BÜ Yayınları, İstanbul.

TANÖR, Bülent (1992), Yerel Kongre İktidarları (1918-1920), Afa Yayınları, İstanbul.

TANYOL, Cahit (1984), Kemalizm ve Halkçılık, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

- TANYOL, Cahit (1994), **Laiklik ve İrtica**, Altın Kitapları, İstanbul.
- TAŞKIRAN, Tezer (1973), **Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadını**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TİMUR, Taner (1993), **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Yayınları, Ankara.
- TONGUÇ, İsmail Hakkı (1998), **Canlandırılacak Köy**, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.
- TÖR, Vedat Nedim (1976), **Yıllar Böyle Geçti**, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- TUNAYA, Tarık Zafer (1995), **Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)**, Arba Yayınları, İstanbul.
- TUNAYA, Tarık Zafer (1996), **Hürriyet'in İlanı**, Arba Yayınları, İstanbul.
- TUNCER, Hüseyin (1993), **Türk Yurdu Bibliyografyası**, Akademi Kitabevi, İzmir.
- TUNÇAY, Mete (1981), **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara.
- TUNÇAY, Mete (1992), **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, BDS Yayınları, İstanbul.
- TURAN, Şerafettin (1996), **Türk Devrim Tarihi (1923-1938)**, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- TÜRKEŞ, Mustafa (1999), **Kadro Hareketi**, İmge Yayınları, Ankara.
- TÜRKOĞLU, Pakize (1997), **Tonguç ve Enstitüleri**, YKY, İstanbul.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan (1971), **Az gelişmenin Sosyolojisi**, Toplum Yayınları, İstanbul.
- TÜTENGİL, Cavit Orhan (1975), **Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları**, Gerçek Yayınları, İstanbul.
- UYAR, Bahattin (2000), **Tonguç'un Eğitimcileri, Öğretmen Dünyası**, Ankara.
- ÜSTEL, Füsün (1997), **Türk Ocakları (1912-1931)**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- WILSON, Howard-BAŞGÖZ, İlhan (1968), **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi ve Atatürk**, Dost Yayınları, Ankara.
- YILDIRIM, Nuran (1998), **Sağlık Alanında Türk Kadını**, Novartis, İstanbul.

YÜCEL, Hasan Ali (1938), *Türkiye’de Orta Öğretim, Devlet Basımevi, İstanbul.*

YÜCEL, Hasan Ali (1993), *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve De-meçler, Kültür Bakanlığı Türk Yayınları, Ankara.*

ZÜRCHER, Erik Jan (2000), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul*

Makaleler

ABBAS, Nüzhet, (1940) “Beden Terbiyesi ve Spor Neşriyatımı-zın Anahatları Ne Tazda Olabilir?”, *Ülkü*, XIV, 84, Şubat: 545.

ABDULLAH, Fevziye (1938), “Söz”, *Ülkü*, X, 59, Şubat: 571.

(ABDULLAH Fevziye) FA (1937), “Halkevleri Dergileri”, *Ülkü*, IX, 50, Nisan:392.

ABDÜLKADİR (1936), “Köy ve Köylüler”, *Ülkü*, VII, 35, İkinci-kanun (Ocak): 375-382.

ADIL NURİ (1933), “Türk Sermaye Yaratıyor”, *Ülkü*, I, 4, Ma-yıs: 283.

AĞAOĞLU, Ahmed (Agayef) (1911), “Türk Alemleri”, *Türk Yur-du*, I, 1, 30 Kasım:17.

AĞAOĞLU, Samet (1936), “Memleketimizde Mevsimlik Ziraat İşçisi Meselesi”, *Ülkü*, VII, 39, Haziran:273.

AHMED HİKMET, (1911), “Üzümcü”, *Türk Yurdu*, I, 1, 30 Ka-sım: 3.

AKALIN, Besim Ömer (1936), “Nüfus İşimiz”, *Ülkü*, VII, 39, Mayıs: 205-208.

AKÇURA, Akçuraoglu Yusuf (1911), “Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold’a Göre Cengiz Han”, *Türk Yurdu*, I,1, 30 Kasım: 18.

AKÇURAOĞLU, Yusuf (1933), “Birinci Türk Tarihi Kongresi”, *Ülkü*, I, 1, Şubat: 23.

AKSEL, Malik (1943), “Beşinci Devlet Resim Sergisi”, V, 53, 1 Birincikanun, 8

ALİ SÜREYYA (1933), Demiryolu Siyasetimiz, *Ülkü*, I, 1, Şu-bat: 56.

ANONİM, “Başlıksız”, *Ülkü*, I, 5, Haziran 1933, 344.

ANONİM (1935), “Ankara Halkevi’nin Bir Ayda Yaptıkları”, *Ül-kü*, VI, 34, Birincikanun (Aralık), 318.

ANONİM (1911), “Muhterem Okuyucularımıza”, *Türk Yurdu*, I, 2, 1 Aralık:25.

- ANONİM (1911), "Türk Yurdu Muhabirlerine Bir Rica", *Türk Yurdu*, I,2, 24 Aralık: 38.
- ANONİM (1913), "Bir Türk Hanımının Uçması", *Türk Yurdu*, III, 54, 11 Aralık: 109.
- ANONİM (1933), "Cumhuriyetin Sağlık, Bakım ve Yardım İşleri", *Ülkü*, I, 9, Ekim, 295.
- ANONİM (1933), "Yazıların Umumi Ve Müşterek Vasıfları Hakkında Muharrirlerimizden Rica", *Ülkü*, I, 1, Şubat: 94.
- ANONİM (1934), "İnkılap Kürsüsünde İsmet Paşa'nın Dersi", *Ülkü*, III, 14, Nisan:81.
- ANONİM (1934), "Ülkü Bir Yaşını Bitirirken", *Ülkü*, II, 12, İkincikanun (Ocak): 469.
- ANONİM (1935), "Finlandiya'da Tiyatro ve Müzik", *Ülkü*, VI, 36, Birinciteşrin (Ekim): 125.
- ANONİM (1935), "Türk Tarihi Araştırma Kurumunun Programı", *Ülkü*, VI, 31, Eylül: 9.
- ANONİM (1935), "Türk Tarihine Önem", *Ülkü*, VI, 35, Eylül: 5.
- ANONİM (1936), "Türkiye'nin Endüstrileşme Davası", *Ülkü*, VIII, 36, Şubat:416-420.
- ANONİM (1938), "19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı", *Ülkü*, X, 64, Haziran:359.
- ANONİM (1938), "Dil Bayramı-Büyük Ekonomik Plan", *Ülkü*, XI, 68, İlkteşrin (Ekim): 178.
- ANONİM (1938), "Halkevlerinin Piyas, Hikaye Müsabakaları", *Ülkü*, XI, 67, Eylül: 79.
- ANONİM (1940), "Köy Enstitüleri", *Ülkü*, XVI, 87, Mayıs: 276.
- ANONİM (1942), "Halkevi ve Halkodalarının 10. Yıldönümü", *Ülkü*, II, 1 Mart: 13.
- ANONİM (1943), "Konuşma", *Ülkü*, V, 51, İkinciteşrin (Kasım): 2-3.
- ANONİM (1998), "Yakında Açılacak Olan Yurt Resimleri Hakkında Ressamlar Ne Diyorlar?", *Yurt Gezileri ve Yurt Resimleri (1938-1943)*, Milli Reassürans Galerisi Yayınları, İstanbul.
- ANONİM, (1912), "İktisat", *Türk Yurdu*, I, 9, 22 Mart: 146.
- ANONİM, (1913) "Matbuat", *Türk Yurdu*, II, 33, 20 Şubat: 160.
- ANONİM, (1913), "Bakü'de Yaşlı Hanımlara Mahsus Dersler, Kazan'da Türk Kız Lisesi, Orenburg'da Kız Sanayi Mektebi", *Türk Yurdu*, II, 33, 20 Şubat: 162.

- ANONİM, (1913), "Müslime Diş Tabibesi", *Türk Yurdu*, II, 47, 4 Eylül: 431.
- ANONİM, (1913), "Şımallı Hemşirelerimiz", *Türk Yurdu*, II, 38, 1 Mayıs, 259.
- ANONİM, (1932) "Kadro", *Kadro*, I, 1, İkincikanun (Ocak):3.
- ANONİM, (1933), "Dil Seferberliği", *Ülkü*, I, 1, Şubat:10.
- ANONİM, (1933), "Okuyanlarımızla Konuşma", *Ülkü*, I, 1, Şubat:88-89.
- ANONİM, (1933), "Ülkü'nün Yazı Bölümleri", *Ülkü*, I, 1, Şubat:94.
- ANONİM (1913), "Mektuplar ve Cevaplarımız", *Türk Yurdu*, II, 33, 20 Şubat:161.
- APAK, Rahmi (1936), "Türk Sporunun Yeni Yükümleri", *Ülkü*, VII, 35, İkincikanun (Ocak): 346.
- APAK, Rahmi (1938), "Yeni Beden Terbiyesi Kanunu", *Ülkü*, XI, 66, Ağustos: 517.
- ARIN, Mehmet Saffet (1933), "İnkılap Terbiyesi", *Ülkü*, I, 8, Eylül:105.
- ARIN, Mehmet Saffet (1933), "Köycülük nedir?", *Ülkü*, I, 6, Temmuz: 422.
- ARIN Mehmet Saffet (1934,), "Milliyetçiliğin Felsefi Esasları", *Ülkü*, II, 12, İkincikanun (Ocak), 408
- ATATÜRK, Mustafa Kemal (1933), "Büyük Şefimizin Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Münasebetiyle, Mecmuamıza Şevk ve Cesaret Veren İltifatları", *Kadro*, II, 22, Teşrinevvel (Ekim): 3.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal (1937), "Atatürk'ün Nutukları, Büyük Millet Meclisi Beşinci Devre Üçüncü Yılı'nın Açılışı Münasebetiyle", *Ülkü*, XI, 58, İkinciteşrin (Kasım):195-205.
- AYBARS, Ergün (1995), "Türk Devrim Tarih Dersleri Nasıl Verilmelidir?", *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, Yay. Haz. Salih Özbaran, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya (1933), "Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi", *Kadro*, II, 19, Temmuz:13-15
- AYDEMİR, Şevket Süreyya (1933), "Beynelmilel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi", *Kadro*, II, 21, Eylül: 13.
- AYDINER, Hidayet (1937), "Yurdumuzun Ağaçlandırılması ve Ziraai Hapishaneler", *Ülkü*, X, I 57, İkinciteşrin (Kasım): 267-270.

- AYDOSLU SAİD (1933), "Millet ve Milliyet", *Ülkü*, I, 10, Kasım: 281.
- AYDOSLU SAİD (1933), "Milliyetçi ve Taazzuvcu İktisat", *Ülkü*, I, 3, Nisan: 201-208.
- AYDOSLU SAİD (1935), "Köylü ve Köylü Ekonomisi", *Ülkü*, VI, 31, Mayıs:170-176.
- AYDOSLU SAİD, "Ölü ve Diri Tarih", *Ülkü*, I,1, Şubat:18-19.
- Aydın F. (1911), "İntikad ve Takriz", *Türk Yurdu*, I, 3, 28 Aralık: 54.
- BAHADIR, Osman (18 Ocak 2003), "Bir Fransız Doktorun Türkiye'de Tıbbi Seyahati", *Cumhuriyet Bilim Teknik*, 10-11.
- BAŞARAN, Mehmet (1944), "Bir Athya", *Ülkü*, VI, 63, 1 Mayıs:5
- BAYAR, Celal (1936), "Celal Bayar'ın Endüstri Planı Üzerine Söylevi", *Ülkü*, VIII, 37, Mart: 9
- (BELGE), Burhan Asaf (1933), "Spor Telakkimiz", *Ülkü*, I, 1, Şubat:71-72.
- (BELGE), Burhan Asaf (1932) "İnkılabımız ve Hilafet", *Kadro*, I, 1, İkincikanun (Ocak): 40.
- (BELGE), Burhan Asaf (1933), "Milli Kurtuluş İnkılabının Cihanşumul Ehemiyetin Anlayan Anlayana", *Kadro*, II, 18, Haziran: 40
- BERKES, Niyazi (1939), "Amerika Birleşik Devletleri'nde Sosyoloji", *Ülkü*, XIII, 79, Eylül:45-46.
- BORATAV, Korkut (1989), "İktisat Tarihi (1908-1980)", *Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Yay Haz. Mete Tunçay-Cemil Koçak vd, Cem Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili (1939), "Halkevlerinin Folklor Çalışmaları Hakkında Yaptıkları İşler Hakkında Notlar", *Ülkü*, XIII, 73, Mart: 38.
- BOUBNOVA-OLGA (1936), "Moskova Türk Resim Sanatı", *Ülkü*, VII, 36, Şubat: 443.
- BOYAR, Ali Sami (1933), "Sanat Varlığımızda Resmin Yeri", *Ülkü*, I, 5, Haziran:398.
- BOYAR, Ali Sami (1933), "Türk İnkılabının Beklediği Sanat", *Ülkü*, I, 10, Kasım:306.
- BOYAR, Ali Sami (1934), "Köy Mekteplerinde Resim Dersleri", *Ülkü*, II, 12, İkincikanun (Ocak): 463.
- BOZKIR, Kamuran (1936), "Yeni Bir Yol Üstündeyiz", *Ülkü*, VII, 36, Şubat:421.

- CAN BEY (1911), "Büyük Milli Emeller", *Türk Yurdu*, I, 1, 1 Aralık: 29.
- CEMAL, Zehra (1935), "Halkevinde Kış Sporları", *Ülkü*, V, 34, Birincikanun (Aralık):435.
- CEMAL, Zehra (1935), "Halkevinde Kış Sporları", *Ülkü*, VI, 34, Birincikanun (Aralık), 311.
- CEVDET NASUHI (1933), "Halkevinin Çatısı Altında", *Ülkü*, I, 3, Nisan:194.
- CEZMİ ERÇİN (1933), "Cumhuriyet Maliyesi", *Ülkü*, I, 9, Ekim, 205-215.
- CEZMİ ERÇİN (1935), "Cumhuriyet Maliyesi", *Ülkü*, VI, 33, İkinciteşrin (Kasım) 178.
- ÇAĞLAR, B. Kemal (1938), "Halkevi Çalışmalarımız", *Ülkü*, X, 60, Şubat:549.
- ÇAĞLAR, B.K (1937), Halkevlerinde Bariz Çalışmalar Beliren Değerler", *Ülkü*, XI, 53, Haziran: 306.
- ÇAĞLAR, B.K. (1937), "Halkevlerinde Bariz Çalışmalar Beliren Değerler", *Ülkü*, XI, 51, Nisan:144.
- ÇAĞLAR, Behçet Kemal (1935), "Gönüllü Sanat", *Ülkü*, V, 25, İkincikanun (Ocak): 336.
- ÇAĞLAR, Behçet Kemal (1936), "8. Spor Kongresi", *Ülkü*, VII, 39, Mayıs: 201.
- ÇAĞLAR, Behçet Kemal (1937), "Halkevlerinde Bariz Çalışmalar Beliren Değerler", *Ülkü*, XI, 56, Eylül: 87.
- ÇAĞLAR, Behçet Kemal (1938), "Halkevlerinde Çalışmalar ve Beliren Değerler", *Ülkü*, XI, 61, Mart:77.
- DELİLBAŞI, Ali Süha (1939), "Halkevlerinde Tiyatro Meselesi", *Ülkü*, XIV, 81, İkinciteşrin (Kasım): 227.
- DIETZ, F. (1935), "Almanya'da Yeni Köy Öğretmeni", Çeviren: M. A. AKDEMİR, *Ülkü*, V, 31, Eylül: 37.
- (DİLMEN), İbrahim Necmi (1933), "Dede Korkut Hikayeleri Üzerine İki Söz", *Kadro*, II, 20, Ağustos:43
- DİLMEN, İbrahim Necmi (1938), "Cumhuriyet Yıllarında Dil Çalışmaları", *Ülkü*, XI, 69, İkinciteşrin (Kasım): 243.
- (DİLMEN), İbrahim Necmi (1933), "T.D.T.C. Bir Yıl İçinde Neler Yaptı", *Ülkü*, I, 9, Ekim: 186-190.
- DİLMEN, İbrahim Necmi (1935), "Türk Dili Araştırma Kurumu Adına Verilen Ayta", *Ülkü*, V, 32, Birinciteşrin (Ekim): 82.

- (DURU), Kazım Nami (1912), "Nöbet", *Halka Doğru*, 2, 18 Nisan: 7.
- (DURU), Kazım Nami (1933), "Cumhuriyet Terbiyesi", *Ülkü*, I, 9, Ekim: 200.
- (DURU), Kazım Nami (1933), "Yaban", *Ülkü*, I, 3, Nisan:234.
- DURU, Kazım Nami (1939), "Halkevleri ve Halk Terbiyesi", *Ülkü*, XIV, 81, İkinciteşrin (Kasım): 206.
- DURU, M. C (1941), "Namık Kemal'in Yüzüncü Yıldönümü ve Matbuat", *Ülkü*, XVII, 97, Mart, 59
- EGELİ, Münir Hayri (1935), "Gezgin Tiyatrolar", *Ülkü*, V, 34, Birincikanun (Aralık): 314.
- EGELİ, Münir Hayri (1935), "Halkevlerinde Dil İşleri Sergisi", *Ülkü*, V, 32, Birinciteşrin (Ekim): 94.
- EREN, Ali Rıza (1936), "Bayındırlık İşlerimiz", *Ülkü*, VII, 45, İkinciteşrin (Kasım): 235.
- EROZAN, Celal Sahir (1933), "Halkevleri Yıldönümünde Düşünceler", *Ülkü*, I,2, Mart:97.
- ETHEM NEJAD, (1912), "Manastır'da Hayat-ı Aile", *Türk Yurdu*, I, 9, 22 Mayıs:150.
- EVRENOL, Hilmi Malik (1936), "Korkunun Anası Cehalettir", *Ülkü*, VII, 37, Mart: 47.
- EYÜBOĞLU, Sabahattin (1936), "Yabancı Dil ve Kültür", *Ülkü*, VII, 41, Temmuz: 360.
- FAZİL, Ahmet (1933), "Bedii Terbiye", *Ülkü*, I, 2, Mart: 133.
- FUAD SABİT, (1912) "Anadolu Duygularından", *Türk Yurdu*, II, 28, 12 Aralık:71.
- GÖKBERK, Macit (1983), "Aydınlanma Felsefesi", *Devrimler ve Atatürk, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Nejat Eczacıbaşı Yayınları, İstanbul.
- GÖNENÇ, Remzi (1936), "Sağlık Bahtiyarlıktır", *Ülkü*, VIII, 37, Mart: 49.
- GÜMÜŞOĞLU, Firdevs (2001), "Kemalist Milliyetçilik ve Irkçı Milliyetçilik", *Bilim ve Ütopya*, Haziran: 53.
- GÜNAY (1935), Behçet, "Şeker", *Ülkü*, V, 31, Eylül: 78-79.
- GÜVEN, F. Celal, (1936), "Kubilay Günü", *Ülkü*, VI, 35, İkincikanun (Ocak): 366-368.
- GÜVEN, Ferid Celal (1935), "Ankara Halkevinde Dil Bayramı Töreninde Açma Söylevi", *Ülkü*, V, 32, Birinciteşrin (Ekim): 88.

- HALİM SABİT (1912), "Altaylara Doğru", *Türk Yurdu*, I, 12, 2 Mayıs: 198.
- HALİM SABİT (1913), "Altaylara Doğru", *Türk Yurdu*, II, 31, 23 Ocak.
- HALİT, Osman (1933), "Cumhuriyet Halk Terbiyesi", *Ülkü*, I, 10, Kasım: 289.
- HASAN RIZA (1912), "Mektuplar ve Cevaplarımız", *Türk Yurdu*, I, 16, 27 Haziran: 273.
- HATİPOĞLU, Şevket Raşit (1941), "Ziraat İşlerimiz ve Toprak Davamız", *Ülkü*, I, 4, 16 İkinciteşrin (Kasım): 4.
- HATİPOĞLU, Şevket Raşit (1942), "Ziraat: Kuvvet Kaynağı", *Ülkü*, I, 8, 16 İkincikanun (Ocak): 4-5.
- HEPER, Metin (1986), "Atatürk'te Devletçilik Anlayışı", *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, Ed. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, Beta Yayıncılık, İstanbul, 223.
- İSPARTALI HAKKI (1912), "Talim ve Terbiye", *Türk Yurdu*, I, 19, 8 Ağustos: 314.
- İSPARTALI HAKKI (1912), "Türklük Şuunu: Harflerimizin Islahı", *Türk Yurdu*, I,9, 153.
- İLERİ, Celal Nuri, (1912), "Akçuraoğlu Yusuf Bey'e", *Türk Yurdu*, I,5, 25 Ocak: 86.
- İNÖNÜ, İsmet (1933), "Fırkamızın Devletçilik Vasfı", *Kadro*, II, 22, Teşrinievvel: 4
- İNÖNÜ, İsmet (1936), "Altıncı Milli Ekonomi ve Artırma Hafatası", *Ülkü*, VI, 35, İkincikanun (Ocak): 326-327.
- İNÖNÜ, İsmet (1938), "Başvekilin Nutku", *Ülkü*, X, 65, Temmuz: 391-392.
- İNÖNÜ, İsmet Paşa (1933), "Memleketi İmar Edecek Sermaye", *Ülkü*, I,11, Birincikanun (Aralık): 353.
- İSMAİL GASPRİNSKY, (1912), "Türk Yurdcularına", *Türk Yurdu*, I, 7, 22 Şubat: 110.
- İŞBAY, Sami (1936), "Ekonomi İşlerimiz", *Ülkü*, VIII, 45, İkinciteşrin (Kasım):242.
- İŞGÖR A. Süreyya (1937), "Giresun'un Zihar Köyü"; *Ülkü*, XI, 49, Şubat: 445-447.
- İZZET ULVI, (1912), "Kayseri'ye Doğru", *Türk Yurdu*, I,11, 18 Nisan: 182.

- KANDEMİR, Selahattin, (1935), "Köycülüğümüz", *Ülkü*, VI, 31, Eylül: 34-35.
- KANSU, Ceyhun Atuf (2001), "Halkevlerinin Kaynağı", *Mülkiye*, XXV, 227, Nisan: 243.
- KANSU, Ceyhun (1939), "Çınarın Gölgesinde", *Ülkü*, XIV, 81, İkinciteşrin:212-214.
- KANSU, Nafi (1936), "Nafi Kansu'nun Halkevleri Hakkında Söylevi", *Ülkü*, VII, 37, Mart: 5.
- (KARAOĞLANOĞLU), Yakup Kadri (1933), "Ankara Moskova Roma", *Kadro*, İkincikanun (Ocak):13.
- KATIRCIOĞLU, Miraç (1936), "Sami Felsefenin İrkçı Vafı", *Ülkü*, VII, 40, Haziran:267-269.
- KAYA, Şükrü (1937), "Şükrü Kaya'nın Nutku" *Ülkü*, IX, 49, Mart:1.
- KAYA, Şükrü (1938), "Halkevlerinin Açılış Konferansı", *Ülkü*, XI, 61, Mart:1.
- KB (Kamuran BOZKURT) (1936), "Halkevlerine Dair", *Ülkü*, VI, 36, Şubat: 450.
- KEMAL ZALİM (1933), "Dahili Borç", *Ülkü*, I, 1, Şubat: 55-55.
- KOÇAK, Cemil (1989), "Siyasal Tarih", *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Der. Mete Tunçay – Cemil Koçak vd, Cem Yayınları, İstanbul, 86.
- (KOŞAY), Hamit Zübeyir (1933), "Halk Terbiyesi Vasıtaları", *Ülkü*, I, 2 Mart: 152-158.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1939), "Halkevlerimizde Tarih Araştırmaları Nasıl Yapılmalıdır?", *Ülkü*, XV, 98, Mart: 9.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (1940), "Halkevlerinin İctimai Rolü", *Ülkü*, XIV, 84, Şubat: 483.
- KÖSEMİHAL, M. R. (1939), "Halkevlerinde Musiki", *Ülkü*, XI-II, 73, Mart: 68.
- KÖSEMİHAL, Mahmut R. (1936), "Halk İçin Koraller", *Ülkü*, VII, 40, Haziran: 317.
- KÖSEMİHAL, Mahmut Ragıp (1936), "Bela Bartok ve Eseri", *Ülkü*, VIII, 45, İkinciteşrin (Kasım) 221.
- KÖSEMİHAL, Mahmut Ragıp (1937), "Bela Bartok Aramızda", *Ülkü*, Nisan: 133.
- KÖSEMİHAL, Mahmut R. (1937), "Bela Bartok Aramızda", *Ülkü*, XI, 50, Haziran:297.

- KÖYER, Ahmet (1936), "Münevverler Soyadı İşinde Rehberliğiniz Lazım", **Ülkü**, VII, 38, Nisan: 114.
- KÖYMEN, Nusret (1935), "Büyük Kurultay'dan Dilekler ve Kanada'da Köycülük", **Ülkü**, V, 27, Mayıs: 225-229.
- KÖYMEN, Nusret (1935), "Köy Tarım Demek Değildir", **Ülkü**, V, 28, Haziran: 308.
- KÖYMEN, Nusret (1936), "Köycülük Çalışmaları", **Ülkü**, VIII, 34, İkincikanun (Ocak): 387-388.
- KÖYMEN, Nusret (1936), "Sanayide Yayıncılık", **Ülkü**, VIII, 38, Mayıs: 175-177.
- KÖYMEN, Nusret (1936), "Sanayileşmemiz Üzerinde Düşünceler", **Ülkü**, VIII, 36, Mart: 16-19.
- KÖYMEN, Nusret (1939), "Halkevleri Köycülüğünün Daha Verimli Olması Hakkında Düşünceler", **Ülkü**, XII, 73, Mart: 27-28.
- KÖYMEN, Nusret (1942), "Canlı Söz", **Ülkü**, 11, 1 Mart: 12.
- KÖYMEN, Nusret Kemal (1933) "Milli Bayram ve Halk Terbiyesi", **Ülkü**, I, 9, Ekim:248.
- KÖYMEN, Nusret Kemal (1933), "Bir Köycülük Projesi Tecrübesi", **Ülkü**, I, 8, Eylül: 118-120.
- KÖYMEN, Nusret Kemal (1933), "Halk Dükkanları", **Ülkü**, I, 4, Mayıs: 268.
- KÖYMEN, Nusret Kemal (1933), "Halk Kuvveti", **Ülkü**, I, 1, Şubat: 49.
- KÖYMEN, Nusret Kemal (1933), "Halkçılık", **Ülkü**, I, 3, Nisan:185-186.
- KÖYMEN, Nusret Kemal (1933), "Köy Seferberliğine Doğru", **Ülkü**, I, V, Haziran: 361.
- KÖYMEN, Nusret Kemal (1933), "Sovyetler'de Bayram ve Milli Bayram Halk Terbiyesi", **Ülkü**, I, 9, Ekim: 38.
- KÖYMEN, Nusret Kemal (1933), "Terbiye Meselesi", **Ülkü**, I, 6, Temmuz: 436-439.
- KÖYMEN, Nusret Kemal (1936), "Kemalizmin Hususiyetleri", **Ülkü**, VII, 41, Temmuz: 418.
- KÜÇÜKA, Necip Ali (1933), "Halkevleri", **Ülkü**, I, 9, Ekim: 233-237.
- KÜÇÜKA, Necip Ali (1933), "İnkılap ve Türk Kanunu Medenisi", **Ülkü**, I, 9, Ekim: 178.

- KÜÇÜKA, Necip Ali (1933), "Necip Ali Beyin Nutku", *Ülkü*, I, 2, Mart: 112.
- KÜÇÜKA, Necip Ali (1935), "Parti Kurultayı", *Ülkü*, V, 27, Mayıs: 161-163.
- KÜÇÜKA, Necip Ali (1936), "Çocuk Düşürme", *Ülkü*, VIII, 38, Mart: 26.
- MALİK, HİLMİ A (1933)., "Kışla ve Köy Terbiyesi", *Ülkü*, I, 3, Nisan: 237-240.
- MALİK, Hilmi A. (1933), "Köyde Mektep", *Ülkü*, I, 6, Temmuz: 480.
- MİMAR ABDULLAH ZİYA (1933), "Cumhuriyette Köy Yapımı", *Ülkü*, I, 11, Kasım: 333.
- NABİ, Yaşar (1939), "Halkevlerinin Dil, Tarih, Edebiyat Yolundaki Çalışmaları", *Ülkü*, XIII, 73, Mart: 45.
- NACİ, Elif (1938), "1923'ten 1938'e Kadar Türkiye'de Plastik Sanat-Bir Kavga'nın Tarihçesi", *Ülkü*, X, 69, İkinciteşrin (Kasım): 245.
- NASIR, Zeki (1933), "Sağlığı Koruma Terbiyesi", *Ülkü*, I, 10, İkinciteşrin (Kasım): 294.
- NASIR, Zeki (1937), "Halk Sıhhati", *Ülkü*, IX, 48, Şubat: 73-74.
- NEBİL BEY (1933), "Milli Şuur ve Halkevleri", *Ülkü*, I, 9, Ekim: 216-225.
- NIYAZI HÜSNÜ (1933), "İlim ve İnkılap", *Ülkü*, I, 8, Eylül: 115.
- NIYAZI HÜSNÜ (1933), "Cumhuriyet Münakaleciliğinin Milli Cemiyetleşmedeki Rolü", *Ülkü*, I, 9, Ekim: 241.
- NUSRET NAMIK (1933), "Üzümlerimiz", I, 11, *Ülkü*, Birinci Kanun: 405.
- ORKUN Hüseyin Namık (1936), "Halkevi Dergilerine Aylık Bakış", *Ülkü*, VIII, 38, Mart:77.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1935), "Bursa Uludağ Afyon Taşpınar", *Ülkü*, VI, 33, İkinciteşrin (Kasım): 239.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1944), "Ölümü Dolayısıyla Ragıp Hulusi Özdem İçin", *Ülkü*, Cilt V, 56, 16 İkincikanun (Ekim), 17.
- OSMAN HALİT (1933), "Cumhuriyette Halk Terbiyesi", *Ülkü*, I, 10, Kasım: 289.
- OSTEN, Necmi (1943), "Konuşma", *Ülkü*, V, 54, 16 Birincikanun: 1.
- ÖLMEZ, Mehmet (1996), "Ülkü ve Dil Yazıları", *Kepikeç*, 3, 144.

- ÖRİK, Nahid Sırrı (1939), "Din, Resim ve Heykel", *Ülkü*, XIV, 81, İkinciteşrin (Kasım): 276.
- ÖRİK, Nahid Sırrı (1940), "Mekteplilerin Sergisinde", *Ülkü*, XIV, 93, İkinciteşrin (Kasım): 285.
- ÖRİK, Nahid Sırrı (1937), "Ankara'da Resim ve Heykel Sergisi", *Ülkü*, IX, 53, Temmuz: 394-396.
- ÖYMEN, Hıfzırâhman Raşit (1936), "Tek Dersaneli Okullar", *Ülkü*, VIII, 41, Temmuz: 349.
- PARVUS, (1912), "Köylüler ve Devlet", *Türk Yurdu*, I, 9, 22 Mart: 146.
- PEKER, Recep (1936), "Uluslaşma-Devletleşme", *Ülkü*, VIII, 41, Temmuz: 1-6.
- PEKER, Recep (1933), "Ülkü Niçin Çıkıyor", *Ülkü*, I, 1, Şubat: 1.
- PEKER, Recep (1936), "Halkevlerini Açma Nutku", *Ülkü*, VII, 37, Mart: 1.
- PEKER, Recep (1936), İş Kanunu İzahı, *Ülkü*, VIII, 41, Temmuz: 327.
- PEKER, Recep (1933), "Konuşunuz Konuşturunuz", *Ülkü*, I, 1, Şubat: 22.
- RAGİP HULUSİ (1933), "Türk Dili Tetkik Cemiyeti", *Ülkü*, I, 1, Şubat: 31.
- RENAN, E. (1939), "Millet Nedir", *Ülkü*, XII, 78, Ağustos: 519-522.
- REŞİT GALİP (1933), Türk İnkılabı ve Yabancı Tezler, *Ülkü*, I, 9, Ekim: 164-77.
- S (Yazarın imzası) (1933), "Cumhuriyet Ordusu", *Ülkü*, I, 4, Mayıs: 260-263.
- SAİT, AYDOSLU, (1933), "Millet ve Milliyet", *Ülkü*, I, 10, İkinciteşrin (Kasım), 281.
- SALCI, Vahit Lütfi (1938), "Bela Bartok'un Konferansları ve Gizli Halk Musikisi", *Ülkü*, X, 62, Nisan: 113.
- SARAÇOĞLU, Şükrü (1933), "Borçlar Meselesinin Halli", *Ülkü*, I, 5, Haziran: 337-341.
- SARAÇOĞLU, Şükrü (1935), "İstanbul Rıhtımlarının Alınması", *Ülkü*, V, 27, Mayıs: 165.
- SAVAŞIR, Vildan Aşır (1935), "Yeni Nesil İçin", *Ülkü*, V, 28, Haziran: 297.

SAVAŞIR, Vildan Aşır (1977), "Halkevlerine Doğru", **Halkoyu Dergisi**, 9, Ocak-Şubat: 20-28.

SAYDAM, Refik (1939), "Dünya Haberleri İçinde Türkiye", **Ülkü**, XIV, 80, Birinciteşrin (Eylül), 163

SAYGUN, Adnan (1936) "Türk Müziğinin İnkişaf Yolu", **Ülkü**, VIII, 42, Ağustos: 419.

SAYGUN, Ahmed Adnan (1941), "Musiki Davamız", **Ülkü**, I, 2, 16 Birinciteşrin (Ekim): 8.

SEVİN, Nurettin (1937), "Amatörler Sahnesinin Faydaları", **Ülkü**, XI, 56, Birinciteşrin (Ekim): 172.

SUNGU, İhsan (1936), "Kültür İşlerimiz", **Ülkü**, VIII, 45, İkinciteşrin (Kasım): 244-247.

ŞAHİNGİRAY, Şinasi (1938), "Halkevlerinde Basit Spor Tesisleri", **Ülkü**, X, 65, Temmuz: 459.

ŞAKİR (1936), "Bir Dil Atlası Hakkında", **Ülkü**, VIII, 37, Mart: 42.

ŞAKİROĞLU, H. Mahmut (1996), "Halkevleri ve Neşriyatı", **Kebikeç**, 3, Nisan: 131.

ŞAYLAN, Gencay (1983), "Milliyetçilik İdeolojisi ve Türk Milliyetçiliği", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, VII, İletişim Yayınları, İstanbul.

ŞERİF, Muzaffer (1937), "Roosevelt Amerikası'nda Terbiyede Fertçiliğin Yıkılışı" **Ülkü**, X, 55, Eylül: 67.

ŞERİF, Muzaffer (1937), "Radyonun Tesirleri ve Doğurduğu Problemler", **Ülkü**, X, 53, Temmuz: 123

TAHİR, Cemal (1936), "Fotograf Sergisi", **Ülkü**, VIII, 38, Nisan: 125.

TANKUT, Hasan Reşit (1935), "Sümer, Mohancodaro, Harappa ve Ana Dil", **Ülkü**, V, 32, Birinciteşrin (Ekim): 90.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi (1930), "Türk Ocağı'nın Tarihçesi ve İftiralara Karşı Yanıtlarımız", **Türk Yurdu**, XVII, 36, Aralık, 22.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi, (1913), "Türk Ocağı İdare Reisinin Nutku", **Türk Yurdu**, III, 56, 8 Ocak, 9.

TARCAN, Selim Sırrı (1935), "Milli Musiki Nasıl Doğdu", **Ülkü**, V, 27, Mayıs: 204.

TARUS, İlhan (1943), "Adana Mektubu", **Ülkü**, IV, 39, 1 Mayıs, 23

TEKELİ, İlhan, "Türkiye'de Halkçılık", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, VII, İletişim Yayınları, İstanbul.

- TEKİN, Aslan (1998) "Sunuş", **Türk Yurdu**, Tutibay Yayınları, Ankara, I, 1, XI.
- TİREBOLULU ALP ARSLAN (1912), "Türkçenin Başına Gelenler Gelmekte Olanlar", **Türk Yurdu**, II, 8, 7 Mart, 130.
- TOLLU, C. S (1935), "Cumhuriyet Devrinde Sanat", **Ülkü**, V, 33, İkinciteşrin (Kasım): 225.
- TOLLU, Sait (1935), "Zafer Bayramı ve Resim Sergisi", **Ülkü**, V, 32, Birinciteşrin (Ekim): 123.
- TONGUÇ, İsmail Hakkı (1938), "Köy Eğitimi Meselesi", **Ülkü**, X, 66, Ağustos: 508.
- TOPRAK, Zafer (1977), "II. Meşrutiyet'te Solidarist Düşünce: Halkçılık", **Toplum ve Bilim**, Bahar: 112.
- TOROĞLU, Bekir Nevzat (28.11.1947), "Halkevleri ve Türk Gençliği", **Ulus**.
- (TÖKİN), İsmail Hüsrev (1933), "Milli İktisat", **Kadro**, I, 10, Ağustos: 24-25.
- (TÖKİN), İsmail Hüsrev (1933), "Türk Köylüsü Bir Toprak Reformu Bekliyor", **Kadro**, 23, Eylül: 21-22.
- (TÖKİN), İsmail Hüsrev (1933), "Türk Köylüsünü Topraklandırmalı Fakat Nasıl?" **Kadro**, 25, İkinciteşrin (Kasım): 35-37.
- (TÖR), Vedat Nedim (1933), "Devletçilik Karşısında Zümre Menfaati ve Münevverlerin Mukavemeti", **Kadro**, 21, Eylül: 16.
- (TÖR), Vedat Nedim (1933), "Sanayileşme Davası", **Kadro**, II, 24, Aralık (Birincikanun): 15.
- TRAKYALI ALİ GALİP, "Köylü", **Ülkü**, I, 11, Aralık: 329-330.
- (TURAN), Kemal (1933), "Yeni Demiryollarımızın Büyük Hedefi", **Ülkü**, I,3, Nisan: 198-199.
- TURGUT ALP, (1912), "Şark Şarklılarındır", **Türk Yurdu**, I, 16, 27 Haziran: 262.
- TY (Yusuf AKÇURA), (1914), "1329 Senesinde Türk Dünyası", **Türk Yurdu**, III, 64, 16 Nisan: 279.
- ULUDAĞ, Osman Şevki (1936), "Spor Göreneğinin Değil Bilginin Eseri Olmalıdır", **Ülkü**, VII, 36, Şubat: 431.
- UYAR, Hakkı (1997), "Ülkü ve Kadro Mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi", **Toplum Bilim**, 74, Güz: 181.
- UYGUNER, Muzaffer E.(1943), "Aile Kadını İstiyoruz", **Ülkü**, III, 36, 16 Mart, 21

ÜLKEN, Hilmi Ziya (1935), "Felsefe ve Ulusal Tefekkür", *Ülkü*, V, 23, İkincikanun (Ocak): 338-340.

ÜNAL, K. (1936), "Aydın Politikası", *Ülkü*, VII, 37, Mart: 75.

ÜNAL, Kemal (1938), "Cumhuriyet'in On Beş Yılında Ekonomi", *Ülkü*, X, 59, İkincikanun (Ocak): 223.

ÜNAL, Kemal (1940), "Bazı Yeni Esaslar", *Ülkü*, XV, 90, Ağustos: 488.

ÜNVER, A. Süheyl (1939), "Türkiye'de Tıbbi Folklor", *Ülkü*, XI-II, 79, Eylül: 57.

VARLIK, M. Bülent, "Ülkü: Halkevleri Mecmuası", Yay. Haz. BORA, Tanıl-GÜLTEKİNGİL, Murat (2001), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 268.

YA (Yusuf AKÇURA) (1914) "1329 Senesinde Türk Dünyası", *Türk Yurdu*, III, 64, 17 Nisan: 262

YA (Yusuf AKÇURA) (1917) "İktisat", *Türk Yurdu*, V, 140, 2 Ağustos:160.

YALÇIN, Hüseyin Cahit (1946), "Bir fena vatandaş örneği" *Ülkü*, Yeni seri, 113, 1 Haziran: 11

YURDAKUL, Mehmet Emin (1930), "Anadolu", *Türk Yurdu*, I, 14, 30 Mayıs: 230.

YURDAKUL, Mehmet Emin (1933), "İnkılapçılık", *Ülkü*, I, 1, Şubat: 44-45.

YÜCEL, Ünsal (1983), "Atatürk Döneminde Sanat Yaşamı", *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Nejat Eczacıbaşı Yayınları, İstanbul, 423.

ZEKİ NASIR (1933), "Halk Sıhhat", *Ülkü*, I, 1, Şubat: 73-74.

ZEKİ NASIR (1933), "Kara Ekmek, Bulgur Pilavı, Ayran", *Ülkü*, I, 8, Eylül: 141.

ZEKİ NASIR (1933), "Sağlığı Koruma Terbiyesi", *Ülkü*, I, 10, Kasım: 253-259.

ZİYA, ABDULLAH (1933), "Cumhuriyette Köy Yapımı", *Ülkü*, I, 10, Kasım: 333.

DİZİN

A

- A. Süheyl Ünver 246
A. Süreyya İşgör 217, 283
Abdullah Ziya 217, 276
Abidin Dino 336
Adnan Menderes 102, 143
Afet İnan 111, 112, 180, 311, 323
Ahmet Adnan (Saygun) 348, 349
Ahmet Agayef (Ağaoğlu) 24, 26,
28, 35, 39, 42
Ahmet Hamdi Tanpınar 157
Ahmet Taner Kışlalı 170, 248
Ali Avni Çelebi 336, 337
Ali Sami (Boyar) 338, 339
Ali Süha Delilbaşı 355, 356
Ali Süreyya 250, 251, 253
Arif Kaptan 158, 162
Aydostlu Sait 180, 181, 228, 229,
257, 258, 259, 260, 316

B

- Bedri Rahmi (Eyüboğlu) 144,
158, 162, 337, 343
Behçet Günay 264
Behçet Kemal (Çağlar) 145, 157,
339, 364, 378
Bela Bartok 335, 347, 349, 350
Besim Ömer Akalın 246
Burhan Asaf (Belge) 118, 119, 125
Bülent Tanör 380

C

- Carl Ebert 335, 353
Cavit Orhan Tütengil 212
Celal Bayar 102, 111, 116, 162,
231, 269
Celal Nuri (İleri) 41
Celal Sahir (Erozan) 37, 157, 289
Cemal Bingöl 343, 344
Cemal Tollu 144, 336, 337
Cevat Dereli 162, 336
Ceyhun Atuf (Kansu) 149, 158, 290
Cezmi Bey 263

E

- Edhem Nejad 37
Elif Naci 157, 162, 336, 342
Emile Durkheim 189
Emin Sazak 107, 108
Emre Kongar 248
Eren (Eyüboğlu) 144, 343
Ernest Renan 281,
Eşref Üren 144, 162

F

- F. Celal Güven 278, 329
Fahrettin Arkunlar 336
Fazıl Ahmet 338, 339
Ferid Celal Güven 278, 329

Fevziye Abdullah (Tansel) 157, 159

Feyhaman Duran 337

H

Hale Asaf 336

Halil Dikmen 144

Hamdullah Suphi (Tanrıöver) 21,
30, 37, 59, 72

Hamit Görele 144, 337

Hamit Zübeyir (Koşay) 200, 202,
203

Hasan Ali (Yücel) 74, 92, 100,
102, 108, 159

Hasan Reşit Tankut 160, 329

Hikmet Onat 337

Hilmi A. Malik (Evrenol) 204,
277, 309

Hilmi Ziya (Ülken) 157, 183, 184

Hüseyin Namık Orkun 326, 368,
370, 372

Hüseyinzade Ali 24, 26, 35, 189,

İ

İbrahim Necmi (Dilmen) 327, 328

İhsan Sungu 175, 278

İlhan Başgöz 158

İlhan Tekeli 189, 190,

İsmail Gasprinsky (Gaspıralı) 24,
37, 48

İsmail Hakkı (Tonguç) 92, 93,
108, 157, 228, 229

İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) 138

İsmail Hüsrev (Tökin) 118, 119, 213

İsmet (İnönü) 110, 113, 265, 270,
287

K

Kamuran Bozkurt 231

Kazım Nami (Duru) 206, 302,
358

Kemal Turan 253

Kemal Ünal 271

Kubilay 129, 277, 278

L

Leopold Levy 336

M

M. Fuat Köprülü 24, 102, 157,
159, 160, 312, 371, 389, 390

Macit Gökberk 324

Mahmat Cuda 336, 337

Mahmut R. Kösmihal 347, 349

Malik Aksel 144, 158

Mehmet Emin (Yurdakul) 24, 26,
28, 33, 35, 54, 287, 288

Mehmet Ölmez 325

Mehmet Saffet (Arın) 182, 281,
282, 291, 292

Miraç Katırcıoğlu 184

Muhittin Sebati 336

Mustafa Kemal (Atatürk) 30, 61,
62, 63, 65, 66, 68, 74, 78, 80, 84, 118,
121, 129, 150, 162, 191, 224, 285,
303, 311, 314, 383, 389

Mustafa Necati 92

Muzaffer Şerif 157, 309

Münir Hayri Egeli 330

N

Nafî Kansı 355
Nahit Sırrı (Örik) 342
Namık Ays
Namık İsmail 336
Nebil Bey 293
Necil Kazım Akses 349
Necip Ali (Küçüka) 157, 159,
173, 174, 175, 293, 294
Niyazi Berkes 157, 210, 387
Niyazi Hüsnü 253, 292
Nuri Adil 261
Nurullah Berk 336
Nusret Kemal (Köymen) 157,
159, 213, 217, 218, 220, 221, 260,
289, 298, 306, 308, 389
Nusret Namık 256

Ö

Ömer Lütfi Barkan 157

P

Parvus Efendi (Alexander Help-
hand) 21, 37, 43, 44, 45, 46
Paul Hindemit 335
Pertev Nail Boratav 157

R

Rahmi Apak 363, 366
Ratip Aşır Acudoğlu 336
Recep (Peker) 113, 127, 132,

152, 155, 157, 186, 187, 287

Refik Epikman 162, 336

Refik Saydam 271

Reşat Şemsettin Sirer 99, 108

Reşit Galip 129, 132, 157, 311,
313, 318, 319

Rudolf Belling 336

Ruşen Eşref (Ünaydın) 324

S

Sabahattin Eyüboğlu 309

Sadri Maksudi Arsal 322, 324

Saffet Arıkan 92, 93

Saim Özeren 336, 337

Sami Yetik 337

Samih Rifat (Horozcu) 324

Selim Sırrı (Tarcan) 346

Ş

Şemsettin Sami Bey 326

Şeref Akdik 162, 336

Şevket Aziz (Kansı) 157

Şevket Süreyya (Aydemir) 117,
118, 119, 121, 122, 124, 125, 128

Şükrü Kaya 279

Şükrü Saraçoğlu 262, 263

T

Taner Timur 68, 75, 389

Tevfik Fikret 292

Turgut Zaim 144, 162, 336

V

Vahit Lütü Salcı 249

Vedat Nedim (Tör) 118, 119, 123,
213, 344, 355

Y

Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)
118, 119, 126, 127, 324, 358

Yavuz Abadan 158,

Yusuf Akçuraolu (Akçura) 24,
25, 26, 30, 33, 36, 43, 46, 316, 317

Yusuf Ziya Ortaç 158

Z

Zehra Cemal 362

Zekai Muammer Tunçman 245

Zeki Faik İzer 336

Zeki Kocamemi 336, 337

Zeki Nasır 239, 244

Ziya Gökalp 29, 37, 183, 189

Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu) 157

Zühtü Müridoğlu 336

ÜLKÜ DERGİSİ

ve KEMALİST TOPLUM

FİRDEVS GÜMÜŞOĞLU

Halkevlerinin merkezi yayın organı olan Ülkü Dergisi, Mart 1933'ten, Ağustos 1950'ye dek kesintisiz 17 yıl yayınlanır. Ülkü, Cumhuriyet devrimlerini topluma benimsetmek ve "Münevverle rehber" olmak amacıyla; siyasetten eğitime, sanata, spora varana dek geniş bir yelpaze içinde yayın yapar.

"Mecmua, fikirlerine ve ruhuna sadakatle bağlı olduğu Halkevleri gibi hiçbir kâr ve kazanç fikri takip etmeden vazifesini yapacaktır. ÜLKÜ, mefkure mecmuası. Derinden duyanların ve içten inananların en büyük zevki, fikirlerini hiçbir maddi kâr karşılığı olmaksızın başkalarına duyurmak, yürüdükleri yolu takip edenlerin çoğalmasına hizmet etmek ve bunu görmektir. Tam mefkureci, bunun için bir şey isteyen, bir şey alan değil üste kendisinden bir şey verendir. Yalnız kendisinden bir şey de değil, lazım olduğunda bu uğurda bizzat kendisini de verendir."

"ÜLKÜ karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılap unsurlarını ısıtmak, ileri adımları sıklaştırmak için... ÜLKÜ, bu büyük yola katılanlar arasında kafa birliği, gönül birliği ve hareket birliği yapmak için..."

"Kendine münevver diyen sınıf; memur olalım, serbest olalım öğrendiklerimizi kendi gayretlerimizden kendi kabiliyetlerimizden ziyade milletin yaptığı fedakârlığa medyunuz. Hiç kimse, kendi bilgimi kendim öğrendim diye övünecek vaziyette değildir. Eğer bizde mektep açılmış ise, üniversite açılmışsa ve elimize kitap verilmişse milletin verdiği vergiler ve vatanın muhafazası için bol bol döktüğü temiz ve asil kan sayesinde. Kendi fikriyatıyla öğünmeğe hakkı yoktur. Tâ ki bu milletin her ferdi aşağı yukarı onun fikrini anlayacak hale gelmedikçe... Eğer bizim fikirlerimizi, ideallerimizi milletin büyük kütlesi olan halk anlamayacak olursa biz eski zamanlarda olduğu gibi kendi hücrelerinde kapanmış fal atmakla vakit geçiren filozoflara benzeriz.

Bizim borcumuzu, fikir borcumuzu, öğrenmiş olmak borcumuzu, makamlarımız ödeyemez; yazdığımız eserler, kitaplar ödeyemez. Bunların hepsinin mukabilini bu millet vermektedir. Münevverlere, muallimlere hitap ediyorum: Bizim müktesebatımızın borcunu, ancak o halk kütlesine bildiklerimizi öğretmekle ödeyebiliriz."

ISBN 975-644-94-

9 789756 448946

